

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ 2019 ΔΙΚΑΙΟΔΟΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ 2019

ΔΙΚΑΙΟΔΟΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

Επισκόπηση του δικαιοδοτικού έργου του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ
L-2925 Luxembourg
LUXEMBOURG

ΤΗΛ. +352 4303-1

ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ
L-2925 LUXEMBOURG
LUXEMBOURG

ΤΗΛ. +352 4303-1

Το Δικαστήριο στο διαδίκτυο: curia.europa.eu

Printed by Court of Justice of the European Union in Luxembourg

Το χειρόγραφο ολοκληρώθηκε τον Φεβρουάριο του 2020.

Το θεσμικό όργανο ή οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο που ενεργεί εξ ονόματος του θεσμικού οργάνου δεν φέρει ευθύνη για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν οι ανωτέρω πληροφορίες.

Λουξεμβούργο: Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης / Διεύθυνση Επικοινωνίας /
Τμήμα Εκδόσεων και Ηλεκτρονικών Μέσων, 2020

© Ευρωπαϊκή Ένωση, 2020

Φωτογραφίες © Ευρωπαϊκή Ένωση, 2019-2020

Η αναπαραγωγή κειμένου επιτρέπεται υπό την προϋπόθεση ότι αναφέρεται η πηγή.

Η χρήση ή αναπαραγωγή φωτογραφιών ή άλλων εγγράφων των οποίων τα δικαιώματα του δημιουργού δεν ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση απαγορεύεται χωρίς την άδεια των κατόχων των δικαιωμάτων του δημιουργού.

Print QD-AP-20-001-EL-C

ISBN 978-92-829-3368-8

ISSN 2467-0820

doi:10.2862/8324

PDF QD-AP-20-001-EL-N

ISBN 978-92-829-3344-2

ISSN 2467-1053

doi:10.2862/182684

Περιεχόμενα

Πρόλογος του Koen Lenaerts, Προέδρου του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης	10
--	----

Κεφάλαιο I | Το Δικαστήριο

A Εξέλιξη και δραστηριότητα του Δικαστηρίου το 2019	13
B Νομολογία του Δικαστηρίου το 2019	16
I. Θεμελιώδη δικαιώματα	16
1. Δικαίωμα πρόσβασης σε αμερόληπτο δικαστήριο και δικαίωμα σε δίκαιη δίκη	17
2. Αρχή ne bis in idem	22
3. Θρησκευτική ελευθερία	23
II. Ιθαγένεια της Ένωσης	23
1. Διάκριση λόγω ιθαγένειας	24
2. Απώλεια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας λόγω απώλειας της ιθαγένειας κράτους μέλους	25
3. Παράγωγο δικαίωμα διαμονής των υπηκόων τρίτης χώρας που είναι μέλη της οικογένειας πολίτη της Ένωσης	26
III. Θεσμικές διατάξεις	29
1. Ασυλίες των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου	29
2. Ευρωπαϊκή πρωτοβουλία πολιτών	31
IV. Δίκαιο της Ένωσης και εθνικό δίκαιο	33
V. Μέσα ένδικης προστασίας βάσει του δικαίου της Ένωσης	35
1. Διαφορές γενικής φύσης	35
1.1. Προσφυγή λόγω παραβάσεως	35
1.2. Αγωγή λόγω εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης	39
2. Διαφορές σε θέματα οικονομικής, νομισματικής και τραπεζικής φύσης	40
VI. Γεωργία και αλιεία	45

VII. Ελευθερίες κυκλοφορίας	49
1. Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων	49
2. Ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων	51
3. Ελευθερία εγκατάστασης	55
4. Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών	58
5. Ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων	61
VIII. Έλεγχοι στα σύνορα, άσυλο και μετανάστευση	65
1. Πολιτική ασύλου	65
1.1. Καθεστώς πρόσφυγα	65
1.2. Διεκπεραίωση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας	69
1.3. Αποφάσεις επιστροφής	78
2. Μεταναστευτική πολιτική	79
IX. Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις: ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης	82
X. Μεταφορές	90
XI. Ανταγωνισμός	93
1. Άρθρο 101 ΣΛΕΕ	93
2. Άρθρο 102 ΣΛΕΕ	95
3. Κρατικές ενισχύσεις	97
XII. Φορολογικές διατάξεις	101
XIII. Προσέγγιση των νομοθεσιών	104
1. Πνευματική ιδιοκτησία	104
2. Βιομηχανική ιδιοκτησία	110
3. Τηλεπικοινωνίες	116
4. Δημόσιες συμβάσεις	117
5. Τρόφιμα	119
6. Ασφάλιση αυτοκινήτων οχημάτων	123
7. Έλεγχος της απόκτησης και της κατοχής όπλων	124
XIV. Διαδίκτυο και ηλεκτρονικό εμπόριο	127
1. Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	127
2. Ηλεκτρονικό εμπόριο	132

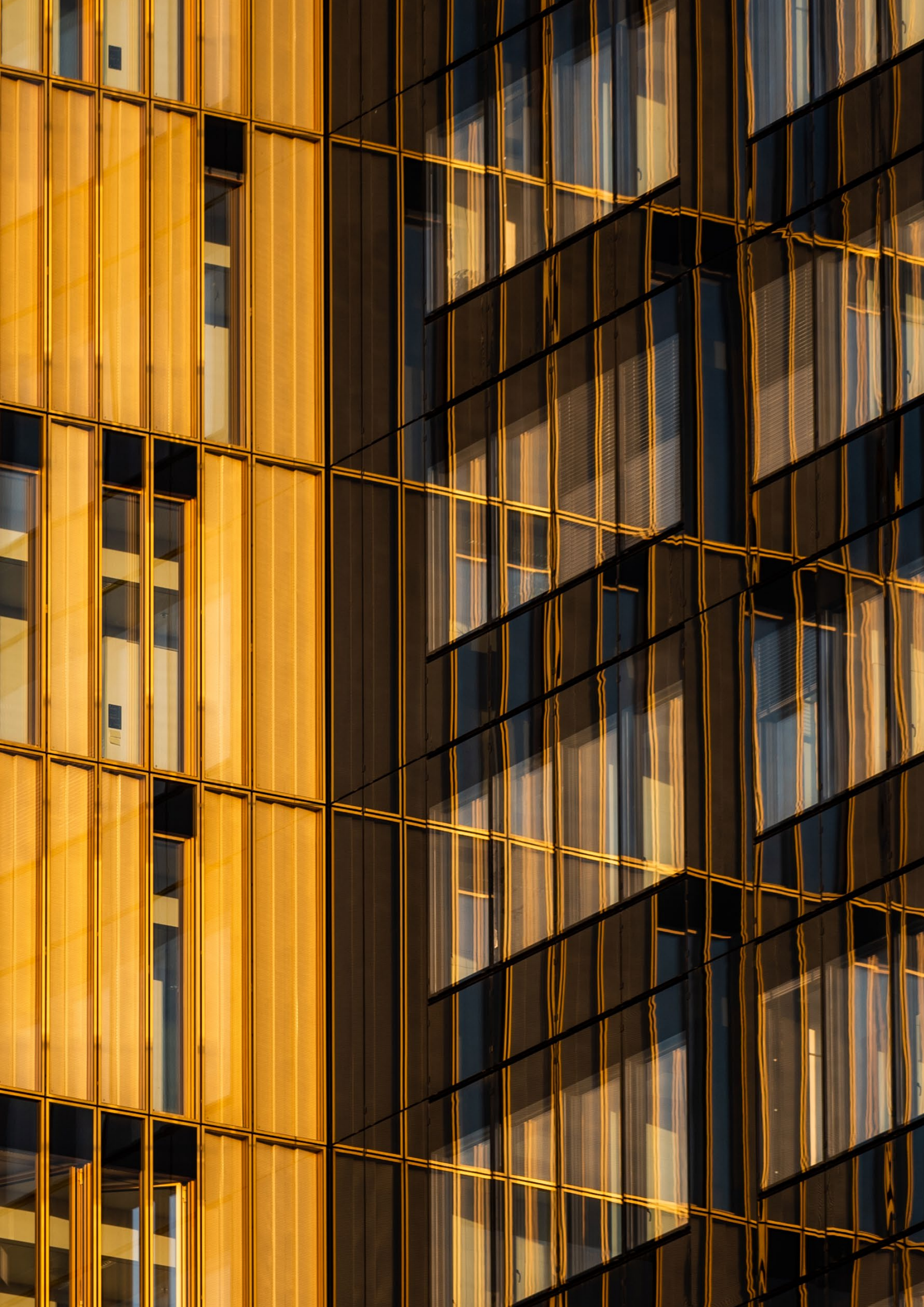
XV. Κοινωνική πολιτική	134
1. Ίση μεταχείριση σε θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης	134
2. Οργάνωση του χρόνου εργασίας	139
3. Δικαίωμα ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών	141
4. Προστασία των εργαζομένων σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη	142
5. Απόσπαση εργαζομένων	143
XVI. Δημόσια υγεία	145
XVII. Προστασία των καταναλωτών	147
XVIII. Περιβάλλον	152
1. Αρχή της προφύλαξης	152
2. Προστασία των υδάτων από τη νιτρορρύπανση	154
3. Η οδηγία για τους οικότοπους	155
4. Εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον	157
5. Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας	158
XIX. Ενέργεια	160
XX. Υπερπόντιες Χώρες και Εδάφη	161
XXI. Διεθνείς συμφωνίες	163
XXII. Υπαλληλικές υποθέσεις	165
Γ Δραστηριότητα της Γραμματείας του Δικαστηρίου το 2019	171
I. Εισαχθείσες υποθέσεις	171
II. Περαιτωθείσες υποθέσεις	173
III. Εκκρεμείς υποθέσεις	175
Δ Στατιστικά του Δικαστηρίου	176
Ε Σύνοψη του Δικαστηρίου	206

Κεφάλαιο II | Το Γενικό Δικαστήριο

A Δραστηριότητα του Γενικού Δικαστηρίου το 2019	213
B Νομολογία του Γενικού Δικαστηρίου το 2019	215
Νομολογιακές εξελίξεις	215
I. Ένδικη διαδικασία	218
1. Πράξεις δεκτικές προσφυγής	218
2. Ενεργητική νομιμοποίηση	221
3. Προθεσμίες άσκησης προσφυγής	225
4. Δικαστική αρωγή	226
II. Θεσμικό δίκαιο	229
III. Κανόνες ανταγωνισμού για τις επιχειρήσεις	231
1. Νομολογιακές εξελίξεις στον τομέα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ	231
2. Νομολογιακές εξελίξεις σε σχέση με τις πράξεις συγκέντρωσης	238
IV. Κρατικές ενισχύσεις	240
1. Παραδεκτό	240
2. Έννοια της κρατικής ενίσχυσης	241
α) Οικονομικό πλεονέκτημα	241
β) Δυνατότητα καταλογισμού – Χρησιμοποίηση κρατικών πόρων	243
3. Εθνικά φορολογικά μέτρα	245
α) Μέτρα υπέρ εθνικών λιμένων	245
β) Φορολόγηση των εταιριών που ανήκουν σε πολυεθνικό όμιλο	248
4. Επιδοτήσεις επενδύσεων υπέρ επιχειρήσεων δημοσίων μεταφορών	254
5. Ratione temporis εφαρμογή των διατάξεων περί κρατικών ενισχύσεων	257
V. Διανοητική ιδιοκτησία	258
1. Σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης	258
α) Απόλυτοι λόγοι απαραδέκτου	258
β) Σχετικοί λόγοι απαραδέκτου	262
γ) Διαδικαστικά ζητήματα	266
2. Σχέδια ή υποδείγματα	267
3. Φυτικές ποικιλίες	267

VI. Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας – Περιοριστικά μέτρα	269
1. Καταπολέμηση της τρομοκρατίας	269
2. Ουκρανία	271
VII. Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή	273
VIII. Προστασία της υγείας	275
IX. Ενέργεια	276
X. Χημικά προϊόντα (REACH)	278
XI. Ντάμπινγκ	280
XII. Πρόσβαση στα έγγραφα των θεσμικών οργάνων	286
1. Πληροφορίες που αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον	286
2. Εξαίρεση σχετικά με την προστασία των εγγράφων για εσωτερική χρήση	287
3. Περιεχόμενο του γενικού τεκμηρίου εμπιστευτικότητας των εγγράφων που αφορούν τις διαδικασίες ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων	289
XIII. Υπαλληλικές υποθέσεις	290
1. Καταγγελία σύμβασης	290
2. Αυτοδίκαιη συνταξιοδότηση	292
3. Κοινωνική ασφάλιση	292
4. Μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος	293
5. Ασφάλεια του προσωπικού της Ένωσης	295
XIV. Αγωγές αποζημιώσεως	297
XV. Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων	301
Γ Δραστηριότητα της Γραμματείας του Γενικού Δικαστηρίου το 2019	305
I. Συμβολή στη δικαιοδοτική δραστηριότητα	306
α) Διαχείριση των δικογραφιών	307
β) Ενίσχυση της συνοχής	310
γ) Προληπτικές δράσεις ενόψει ενός ενδεχόμενου Brexit χωρίς συμφωνία	311

II.	Ενέργειες στο πλαίσιο του τρίτου σταδίου της μεταρρύθμισης	312
α)	Ενέργειες λόγω της αποχώρησης και της ανάληψης καθηκόντων από έναν αριθμό δικαστών χωρίς προηγούμενο στην ιστορία του δικαιοδοτικού οργάνου	312
β)	Μέτρα οργάνωσης του δικαιοδοτικού οργάνου	313
III.	Άλλες μορφές συνδρομής προς το δικαιοδοτικό όργανο	314
IV.	Εργασίες διοικητικής φύσης	315
Δ 	Στατιστικά του Γενικού Δικαστηρίου	314
Ε 	Σύνθεση του Γενικού Δικαστηρίου	340

Koen Lenaerts

Πρόεδρος του Δικαστηρίου
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το 2019 σηματοδεύτηκε από πολλές και σημαντικές επετείους.

Τη δέκατη επέτειο της Συνθήκης της Λισσαβώνας, η οποία, μεταξύ άλλων, τροποποίησε την ονομασία του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου καθώς και τη διαδικασία διορισμού των Μελών τους, εισήγαγε μια σειρά καινοτομιών στις ένδικες διαδικασίες και προσέδωσε ισχύ πρωτογενούς δικαίου στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τη δέκατη πέμπτη επέτειο της «μεγάλης διεύρυνσης» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απόρροιας του τέλους της διχοτόμησης της ευρωπαϊκής ηπείρου με ορόσημο την πτώση του Τείχους του Βερολίνου στις 9 Νοεμβρίου 1989.

Τέλος, την τριακοστή επέτειο του Γενικού Δικαστηρίου, η οποία εορτάστηκε τον Σεπτέμβριο του 2019 με ένα συμπόσιο που στάθηκε ιδανική αφορμή για μια αναδρομή στη μείζονα συμβολή του δικαιοδοτικού αυτού οργάνου στην εξέλιξη του δικαίου της Ένωσης και για γόνιμο προβληματισμό σχετικά με τις προκλήσεις τις οποίες το Γενικό Δικαστήριο θα αντιμετωπίσει στο εγγύς μέλλον, ιδίως κατόπιν της ολοκλήρωσης της τρίτης και τελευταίας φάσης της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής της Ένωσης.

Άλλο ευχάριστο γεγονός: τα εγκαίνια του τρίτου Πύργου στις 19 Σεπτεμβρίου 2019, στα οποία παρέστησαν η Αυτού Βασιλική Υψηλότης ο Μεγάλος Δούκας του Λουξεμβούργου, ο Πρόεδρος της Βουλής και ο Πρωθυπουργός του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου, καθώς και πολλές άλλες σημαίνουσες προσωπικότητες. Περαιτώθηκε έτσι η πέμπτη επέκταση του Μεγάρου του Δικαστηρίου, η οποία επέτρεψε σε 750 συναδέλφους να επανενταχθούν στο κτιριακό συγκρότημα του θεσμικού οργάνου. Κάτι παραπάνω από ένα απλό κτίριο, ο τρίτος Πύργος σηματοδοτεί τη συγκέντρωση του συνόλου του προσωπικού του θεσμικού οργάνου κάτω από την ίδια στέγη για πρώτη φορά μετά από 20 έτη, με όλα τα πλεονεκτήματα που αυτό συνεπάγεται για την αποτελεσματικότητα και τη σύμφιξη των καθημερινών εργασιακών σχέσεων.

Το 2019 υπήρξε όμως και ταραχώδες έτος για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το Brexit, η κλιματική αλλαγή, η μεταναστευτική κρίση, οι ανησυχίες για τις επιθέσεις στις αξίες της ελευθερίας, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου...: θέματα που απαιτούν κατάλληλες λύσεις, προσαρμοσμένες στους σκοπούς και στα ιδεώδη του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, και που έχουν –ή θα έχουν σε βάθος χρόνου– άμεσο αντίκτυπο στις διαφορές οι οποίες άγονται ενώπιον του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου.

Περισσότερο από ποτέ, λοιπόν, είναι επιτακτική ανάγκη να κινητοποιήσουμε όλες μας τις δυνάμεις για την εντατική προώθηση αυτής της Ένωσης δικαίου, ώστε να συνειδητοποιήσουν όλοι οι πολίτες τα οφέλη του ευρωπαϊκού οικοδομήματος και τη σημασία των θεμελιωδών αξιών στις οποίες αυτό στηρίζεται.

Υπό την οπτική αυτή, με χαροποιεί η ολοένα μεγαλύτερη απήχηση που έχουν πρωτοβουλίες όπως η Ημέρα «Ανοιχτές Πόρτες» του θεσμικού οργάνου, στην οποία συμμετέχουν κάθε χρόνο πολλά μέλη του προσωπικού, ή ο εμπλουτισμός του περιεχομένου του ιστοτόπου του θεσμικού οργάνου, όπου το κοινό μπορεί πια να έχει πρόσβαση, σε όλες τις διαθέσιμες γλώσσες, στο σύνολο των αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως που έχουν υποβληθεί ενώπιον του Δικαστηρίου από 1ης Ιουλίου 2018.

Σε θεσμικό επίπεδο, το 2019 χαρακτηρίστηκε από την αναχώρηση πέντε Μελών του Δικαστηρίου και από την άφιξη τεσσάρων Μελών, καθώς και από τον θάνατο, στις 9 Ιουνίου 2019, του γενικού εισαγγελέα Υ. Bot, στον οποίο θα ήθελα να αποτίσω φόρο τιμής για την πνευματική κληρονομιά που μας άφησε, ιδίως σε τομείς που άπτονται του ποινικού δικαίου της Ένωσης.

Όσον αφορά το Γενικό Δικαστήριο, η αποχώρηση οκτώ Μελών και η άφιξη δεκατεσσάρων νέων Μελών ήταν το συνδυαστικό αποτέλεσμα, αφενός, της μερικής ανανέωσης της σύνθεσής του ανά τριετία και, αφετέρου, της υλοποίησης του τρίτου σταδίου της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής, κατόπιν του οποίου το Γενικό Δικαστήριο αριθμεί πλέον δύο δικαστές από κάθε κράτος μέλος. Με αφορμή τον πρόλογο αυτό, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς τον δικαστή M. Jaeger –ο οποίος τον Σεπτέμβριο του 2019 παρέδωσε τη σκυτάλη της προεδρίας του Γενικού Δικαστηρίου στον δικαστή M. van der Woude– για την αταλάντευτη αφοσίωση με την οποία εκπλήρωσε τα καθήκοντά του ως επικεφαλής του δικαιοδοτικού αυτού οργάνου επί δώδεκα έτη.

Σε επίπεδο στατιστικών, το 2019 ήταν εξαιρετικό για δύο λόγους. Ενώ ο συνολικός αριθμός των υποθέσεων που περατώθηκαν από αμφότερα τα δικαιοδοτικά όργανα το 2019 προσεγγίζει το ιστορικό υψηλό του προηγούμενου έτους (1 739 υποθέσεις, έναντι 1 769 το 2018), το ίδιο το Δικαστήριο σημείωσε επίδοση ρεκόρ, περατώνοντας 865 υποθέσεις (έναντι 760 το 2018). Ο συνολικός αριθμός των υποθέσεων που εισήχθησαν ενώπιον και των δύο δικαστηρίων ξεπέρασε κάθε προηγούμενο, αφού ανήλθε σε 1 905 υποθέσεις (έναντι 1 683 το 2018 και 1 656 το 2017). Η εξέλιξη είναι ιδιαίτερα θεαματική για το Δικαστήριο, το οποίο κατέγραψε 966 νέες υποθέσεις το 2019 (έναντι 849 το 2018 και 739 το 2017). Αυτό οφείλεται στη ραγδαία άνοδο του αριθμού των προδικαστικών υποθέσεων (641 υποθέσεις έναντι 568 το 2018), αλλά και σε μια αισθητή αύξηση του αριθμού των αιτήσεων αναιρέσεως που ασκήθηκαν κατά αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου (266 αιτήσεις αναιρέσεως, έναντι 199 το 2018), η οποία συνδέεται εν πολλοίς με την αυξημένη παραγωγικότητα του Γενικού Δικαστηρίου το 2018.

Στο πλαίσιο αυτό, χαιρετίζω με ικανοποίηση την έναρξη της εφαρμογής, από 1ης Μαΐου 2019, του μηχανισμού προηγούμενης έγκρισης της εξέτασης των αιτήσεων αναιρέσεως, ο οποίος αναμένεται να συμβάλει στην αποσυμφόρηση του Δικαστηρίου από ορισμένες κατηγορίες υποθέσεων και να του επιτρέψει να εστιάσει ακόμη περισσότερο στην πρωταρχική αποστολή της προδικαστικής ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης.

Η παρούσα Έκθεση Πεπραγμένων παρέχει στον αναγνώστη μια πλήρη εικόνα της δραστηριότητας του θεσμικού οργάνου το 2019. Όπως και τα προηγούμενα έτη, σημαντικό τμήμα της έκθεσης αυτής αφιερώνεται στην επισκόπηση των βασικών εξελίξεων στη νομολογία του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου. Στο τέλος, μετά από μια σύντομη εισαγωγή, τα στατιστικά στοιχεία για καθένα από τα δικαιοδοτικά όργανα συμπληρώνουν και οπτικοποιούν τη σχετική ανάλυση.

Εν κατακλείδι, δρώττομαι της ευκαιρίας να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες προς τους συναδέλφους και προς το σύνολο του προσωπικού του θεσμικού οργάνου για το αξιόπαινο έργο που επιτέλεσαν στη διάρκεια του προηγούμενου έτους.

Κεφάλαιο I

Το Δικαστήριο

A | Εξέλιξη και δραστηριότητα του Δικαστηρίου το 2019

Από τον Πρόεδρο **Koen Lenaerts**

Στο πρώτο αυτό κεφάλαιο παρουσιάζονται συνολικά οι δραστηριότητες του Δικαστηρίου το 2019. Στο πρώτο μέρος (Α) ανακεφαλαιώνονται τόσο οι αλλαγές που σημειώθηκαν εντός του θεσμικού οργάνου κατά το περασμένο έτος όσο και το δικαιοδοτικό του έργο. Στο δεύτερο μέρος (Β) καταγράφονται, όπως κάθε χρόνο, οι κυριότερες νομολογιακές εξελίξεις κατά θεματικούς τομείς. Στο τρίτο και στο τέταρτο μέρος αναλύεται η δραστηριότητα της Γραμματείας (Γ) κατά την περίοδο αναφοράς, μαζί με τα στατιστικά στοιχεία του περασμένου δικαστικού έτους (Δ), ενώ στο πέμπτο μέρος αποτυπώνεται η σύνθεση του Δικαστηρίου κατά το ίδιο πάντοτε διάστημα (Ε).

1.1. Όσον αφορά τη σύνθεση του Δικαστηρίου, το 2019 αποχώρησαν τέσσερα Μέλη: η Maria Berger (δικαστής του Δικαστηρίου από το 2009 έως το 2019), ο Egils Levits (δικαστής του Δικαστηρίου από το 2004 έως το 2019) κατόπιν της εκλογής του ως Προέδρου της Δημοκρατίας της Λεττονίας, ο Allan Rosas (δικαστής του Δικαστηρίου από το 2002 έως το 2019 και πρόεδρος πενταμελούς τμήματος από το 2004 έως το 2009) και ο Carl-Gustav Fernlund (δικαστής του Δικαστηρίου από το 2011 έως το 2019). Δυστυχώς, το περασμένο έτος σηματοδεύτηκε και από την απώλεια του Yves Bot (γενικού εισαγγελέα από το 2006 έως το 2019).

Στη διάρκεια της ίδιας χρονιάς, ο Nils Wahl (από τη Σουηδία, γενικός εισαγγελέας από το 2012 έως το 2019), ο Andreas Kumin (από την Αυστρία) και ο Niilo Jääskinen (από τη Φινλανδία, γενικός εισαγγελέας από το 2009 έως το 2015) ανέλαβαν καθήκοντα ως δικαστές, ενώ ο Priit Pikamäe (Εσθονία) ανέλαβε καθήκοντα ως γενικός εισαγγελέας.

1.2. Σε επίπεδο θεσμικής λειτουργίας, κατά τη διάρκεια του 2019 ολοκληρώθηκε σχεδόν και το τρίτο στάδιο της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής της Ένωσης, η οποία θεσπίστηκε με τον κανονισμό (ΕΕ, Ευρατόμ) 2015/2422 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2015, για την τροποποίηση του πρωτοκόλλου αριθ. 3 περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2015, L 341, σ. 14).

Το πρώτο στάδιο της μεταρρύθμισης, το οποίο τέθηκε σε εφαρμογή από τον Δεκέμβριο του 2015, προέβλεπε την προσθήκη δώδεκα δικαστών στο Γενικό Δικαστήριο. Το πρώτο στάδιο έχει φθάσει πρακτικά στο τέλος του, αφού απομένει μόνον ένας διορισμός δικαστή.

Το δεύτερο στάδιο ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2016 με την κατάργηση του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη μεταβίβαση των αρμοδιοτήτων του στο Γενικό Δικαστήριο. Παράλληλα, στο πλαίσιο του ίδιου σταδίου, διορίστηκαν στο Γενικό Δικαστήριο επτά ακόμη δικαστές, αριθμός αντίστοιχος προς εκείνον των Μελών του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης. Το δεύτερο στάδιο έχει περατωθεί πλήρως ήδη από τον Οκτώβριο του 2017.

Το βασικό χαρακτηριστικό του τρίτου και τελευταίου σταδίου της μεταρρύθμισης, το οποίο τα νομοθετικά όργανα της Ένωσης θέλησαν να συμπέσει με τη μερική ανανέωση της σύνθεσης του Γενικού Δικαστηρίου τον Σεπτέμβριο του 2019, είναι η αύξηση του αριθμού των δικαστών που θα οδηγήσει τελικά στον διπλασιασμό των Μελών του δικαιοδοτικού αυτού οργάνου, αφού κάθε κράτος μέλος θα εκπροσωπείται από δύο δικαστές. Στο πλαίσιο της υλοποίησης του τρίτου σταδίου, ανέλαβαν καθήκοντα επτά ακόμη δικαστές κατά την πανηγυρική συνεδρίαση που διεξήχθη στις 26 Σεπτεμβρίου 2019.

1.3. Ο κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2019/629 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Απριλίου 2019 (ΕΕ 2019, L 111, σ. 1), εισήγαγε δύο σημαντικές καινοτομίες στον Οργανισμό του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης από 1ης Μαΐου 2019.

Η πρώτη τροποποίηση κρίθηκε απαραίτητη λόγω των δυσχερειών που αντιμετώπιζε το Γενικό Δικαστήριο, κρίνοντας επί προσφυγών ακυρώσεων τις οποίες ασκούσαν τα κράτη μέλη κατά των πράξεων της Επιτροπής σχετικά με παράλειψη εκτέλεσης αποφάσεως του Δικαστηρίου εκδοθείσας βάσει του άρθρου 260, παράγραφοι 2 και 3, ΣΛΕΕ, στις περιπτώσεις όπου η Επιτροπή και το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δεν συμφωνούσαν ως προς την καταλληλότητα των μέτρων που λάμβανε το κράτος μέλος προς συμμόρφωση με την απόφαση του Δικαστηρίου. Για τον λόγο αυτό, το Δικαστήριο έχει πλέον αποκλειστική αρμοδιότητα επί των διαφορών με αντικείμενο την καταβολή κατ' αποκοπήν ποσού ή χρηματικής ποινής που επιβάλλεται σε κράτος μέλος δυνάμει των διατάξεων της ΣΛΕΕ.

Η δεύτερη τροποποίηση συνδεόταν με την αξιοσημείωτη άνοδο, κατά τα τελευταία έτη, του αριθμού των αιτήσεων αναιρέσεως ενώπιον του Δικαστηρίου κατά αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου και συνίστατο στη θέσπιση ενός μηχανισμού προηγούμενης έγκρισης της εξέτασης του ένδικου αυτού μέσου, σε υποθέσεις όπου έχει ήδη γίνει διπλός έλεγχος, πρώτα από ανεξάρτητο τμήμα προσφυγών (οργάνου ή οργανισμού της Ένωσης, όπως του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Κοινοτικού Γραφείου Φυτικών Ποικιλιών, του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Χημικών Προϊόντων ή του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ασφάλεια της Αεροπορίας), και στη συνέχεια από το Γενικό Δικαστήριο. Ο μηχανισμός αυτός παρέχει στο Δικαστήριο την ευχέρεια να εγκρίνει την εξέταση, εν όλω ή εν μέρει, των αιτήσεων αναιρέσεως μόνον όταν εγείρουν σημαντικό ζήτημα για την ενότητα, τη συνοχή ή την εξέλιξη του δικαίου της Ένωσης.

1.4. Επιπλέον, μετά από έγκριση του Συμβουλίου, το Δικαστήριο επέφερε μια σειρά τροποποιήσεων στον Κανονισμό Διαδικασίας του (ΕΕ 2019, L 316, σ. 103). Κάποιες τροποποιήσεις έγιναν προκειμένου να αξιοποιηθεί η πείρα από την εφαρμογή του Κανονισμού Διαδικασίας ώστε να αποσαφηνιστεί το περιεχόμενο ορισμένων από τις διατάξεις του ή, κατά περίπτωση, αυτές να συμπληρωθούν ή να απλοποιηθούν. Άλλες τροποποιήσεις επήλθαν για να ληφθούν υπόψη ορισμένες πρόσφατες εξελίξεις όσον αφορά, μεταξύ άλλων, τον τρόπο ανάδειξης του πρώτου γενικού εισαγγελέα ή το νέο κανονιστικό πλαίσιο το οποίο ρυθμίζει την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το οποίο κατέστησε αναγκαίες ορισμένες προσαρμογές στους συνήθεις κανόνες για την επίδοση και τη δημοσίευση των διαδικαστικών εγγράφων.

Τον Σεπτέμβριο του 2019 δημοσιεύτηκαν επίσης νέες Συστάσεις προς τα εθνικά δικαστήρια, σχετικές με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων (ΕΕ 2019, C 380, σ. 1). Εκεί υπενθυμίζονται τα βασικά χαρακτηριστικά της προδικαστικής διαδικασίας και τα στοιχεία τα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τα εθνικά δικαστήρια προτού υποβάλουν σχετική αίτηση στο Δικαστήριο, ενώ παράλληλα παρέχονται στα εθνικά δικαστήρια και πρακτικές πληροφορίες ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο των αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως. Δεδομένου ότι οι αιτήσεις αυτές επιδίδονται, μετά τη μετάφρασή τους, σε όλους τους ενδιαφερομένους κατ' άρθρο 23 του Πρωτοκόλλου περί του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ότι οι αποφάσεις του Δικαστηρίου επί προδικαστικών παραπομπών δημοσιεύονται, κατ' αρχήν, σε όλες τις επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι συστάσεις αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στον τρόπο υποβολής και στην παρουσίαση των αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως, καθώς και, πιο συγκεκριμένα, στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Εξάλλου, τα δικαστήρια των κρατών μελών ενθαρρύνονται να χρησιμοποιούν στην επικοινωνία τους με το Δικαστήριο όλες τις δυνατότητες που προσφέρει η εφαρμογή e-Curia, χάρη στην οποία η κατάθεση και η επίδοση των διαδικαστικών εγγράφων μπορεί να γίνεται με ταχύτητα και ασφάλεια.

Τέλος, το Δικαστήριο ενέκρινε, τον Δεκέμβριο του 2019, μια δέσμη τροποποιήσεων στις Πρακτικές οδηγίες προς τους διαδίκους σχετικά με τις υποθέσεις που άγονται ενώπιον του Δικαστηρίου (ΕΕ 2020, L 42 I, σ. 1). Εκεί παρέχονται, ειδικότερα, διευκρινίσεις για ζητήματα που αφορούν την εξέταση των αιτήσεων

εμπιστευτικής μεταχείρισης στο πλαίσιο των αναιρέσεων, τον τρόπο διαβίβασης των διαδικαστικών εγγράφων και τη διεξαγωγή της επ' ακροατηρίου συζητήσεως. Οι αλλαγές αντικατοπτρίζουν όλες τις τελευταίες εξελίξεις όπως την έναρξη της λειτουργίας, από 1ης Μαΐου 2019, του μηχανισμού προηγούμενης έγκρισης της εξέτασης ορισμένων κατηγοριών αιτήσεων αναιρέσεως, για τον οποίο έγινε λόγος ανωτέρω, ή την ολοένα μεγαλύτερη προσοχή που επιδεικνύει το θεσμικό όργανο σε θέματα προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

2. Σε επίπεδο στατιστικών –και με την επιφύλαξη των πιο λεπτομερών σχολίων που περιέχονται στο μέρος Γ του παρόντος κεφαλαίου της ετήσιας *Έκθεσης Πεπραγμένων*–, από τα στοιχεία για το περασμένο έτος προκύπτουν διάφορες τάσεις.

Η πρώτη, πολύ έκδηλη, τάση σχετίζεται με τον αριθμό των εισερχομένων υποθέσεων. Οι 966 νέες υποθέσεις ενώπιον του Δικαστηρίου το 2019 αποτελούν ιστορικό ρεκόρ και αντιπροσωπεύουν αύξηση της τάξεως του 14 % σε σύγκριση με τον αντίστοιχο αριθμό για το 2018 (849), ο οποίος άλλωστε ήταν ήδη ο υψηλότερος που είχε καταγραφεί ποτέ. Όπως και τα δύο προηγούμενα έτη, κύρια αιτία υπήρξε η συνεχής άνοδος του αριθμού των αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως (641 νέες προδικαστικές παραπομπές, έναντι 568 το 2018), παράλληλα όμως αυξήθηκαν αισθητά και οι αιτήσεις αναιρέσεως, όπως και οι αναιρέσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων και αιτήσεων παρεμβάσεως (266 υποθέσεις, έναντι 199 το 2018), εν αντιθέσει προς τις ευθείες προσφυγές των οποίων ο αριθμός παρέμεινε στάσιμος (41 υποθέσεις).

Το δεύτερο εντυπωσιακό στοιχείο συνδέεται με τον αριθμό των υποθέσεων που περατώθηκαν από το Δικαστήριο, το οποίο εργάστηκε, όπως μαρτυρεί η σχετική του επίδοση, με εξαιρετικά εντατικούς ρυθμούς. Το 2019 το Δικαστήριο περάτωσε 865 υποθέσεις, έναντι 760 το 2018. Διατρέχοντας τα στατιστικά στοιχεία του περασμένου έτους, ο αναγνώστης θα παρατηρήσει, αφενός, ότι ο αριθμός των υποθέσεων που εκδικάζονται από το τμήμα μείζονος συνθέσεως εξακολουθεί να είναι υψηλός (82 περατωθείσες υποθέσεις το 2019) και, αφετέρου, ότι ολοένα περισσότερες υποθέσεις εκδικάζονται από τα τριμελή τμήματα, καθώς ο αριθμός τους ξεπέρασε ελαφρώς εκείνον των υποθέσεων που περατώθηκαν από πενταμελή τμήματα (351 και 343 υποθέσεις αντίστοιχα).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά τη διαρκή εισροή νέων υποθέσεων, η μέση διάρκεια εκδίκασης των υποθέσεων παρέμεινε, και το 2019, σε πολύ ικανοποιητικά επίπεδα, ανερχόμενη πιο συγκεκριμένα σε 15,5 μήνες για τις προδικαστικές παραπομπές και σε 11,1 μήνες για τις αιτήσεις αναιρέσεως. Τα αποτελέσματα αυτά οφείλονται ιδίως στη χρήση της δυνατότητας που προβλέπεται στα άρθρα 53, 99, 181 και 182 του Κανονισμού Διαδικασίας για την έκδοση αιτιολογημένων διατάξεων, καθώς και στην εφαρμογή του νέου μηχανισμού της έγκρισης της εξέτασης των αιτήσεων αναιρέσεως, χάρη στον οποίο μπορεί πολύ γρήγορα να εκδοθεί απόφαση για μη έγκριση εφόσον ο αιτών δεν έχει αποδείξει ότι η αίτηση αναιρέσεως εγείρει σημαντικό ζήτημα για την ενότητα, τη συνοχή ή την εξέλιξη του δικαίου της Ένωσης.

B | Νομολογία του Δικαστηρίου το 2019

I. Θεμελιώδη δικαιώματα

Στη διάρκεια του 2019 το Δικαστήριο κλήθηκε σε πολλές περιπτώσεις να αποφανθεί επί των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην έννομη τάξη της Ένωσης. Αρκετές από τις σχετικές υποθέσεις σταχυολογούνται σε αυτή την Έκθεση Πεπραγμένων¹. Υπό τον παρόντα τίτλο παρουσιάζονται κάποιες αποφάσεις με τις οποίες δόθηκαν σημαντικές διευκρινίσεις ως προς το περιεχόμενο ορισμένων δικαιωμάτων και αρχών που κατοχυρώνονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), όπως το δικαίωμα πρόσβασης σε αμερόληπτο δικαστήριο και η αρχή *ne bis in idem*².

1] Γίνεται αναφορά στις ακόλουθες αποφάσεις: απόφαση της 26ης Μαρτίου 2019, *SM (Παιδί που τελεί υπό το αλγερινό σύστημα kafala)* (C-129/18, [EU:C:2019:248](#)), υπό τον τίτλο II «Ιθαγένεια της Ένωσης»· απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *Junqueras Vies* (C-502/19, [EU:C:2019:1115](#)), υπό τον τίτλο III «Θεσμικές διατάξεις»· απόφαση της 5ης Νοεμβρίου 2019, *EKT κ.λπ. κατά Trasta Komercbanka κ.λπ.* (C-663/17 P, C-665/17 P και C-669/17 P, [EU:C:2019:923](#)), υπό τον τίτλο V «Μέσα ένδικης προστασίας βάσει του δικαίου της Ένωσης»· απόφαση της 21ης Μαΐου 2019, *Επιτροπή κατά Ουγγαρίας (Δικαιώματα επικαρπίας επί γεωργικών γαιών)* (C-235/17, [EU:C:2019:432](#)), υπό τον τίτλο VII «Ελεύθερη κυκλοφορία»· αποφάσεις της 19ης Μαρτίου 2019, *Ibrahim κ.λπ.* (C-297/17, C-318/17, C-319/17 και C-438/17, [EU:C:2019:219](#)), της 19ης Μαρτίου 2019, *Jawo* (C-163/17, [EU:C:2019:218](#)), της 2ας Απριλίου 2019, *H. και R.* (C-582/17 και C-583/17, [EU:C:2019:280](#)), της 14ης Μαΐου 2019, *M κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα)* (C-391/16, C-77/17 και C-78/17, [EU:C:2019:403](#)), της 23ης Μαΐου 2019, *Bilali* (C-720/17, [EU:C:2019:448](#)), της 29ης Ιουλίου 2019, *Torubarov* (C-556/17, [EU:C:2019:626](#)), της 12ης Νοεμβρίου 2019, *Haqbin* (C-233/18, [EU:C:2019:956](#)), και της 12ης Δεκεμβρίου 2019, *Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal (Οικογενειακή επανένωση- Αδελφή πρόσφυγα)* (C-519/18, [EU:C:2019:1070](#)), υπό τον τίτλο VIII «Συνοριακοί έλεγχοι, άσυλο και μετανάστευση»· αποφάσεις της 27ης Μαΐου 2019, *OG και PI (Εισαγγελίες του Lübeck και του Zwickau)* (C-508/18 και C-82/19 PPU, [EU:C:2019:456](#)), της 27ης Μαΐου 2019, *PF (Γενικός εισαγγελέας της Λιθουανίας)* (C-509/18, [EU:C:2019:457](#)), και της 15ης Οκτωβρίου 2019, *Dorobantu* (C-128/18, [EU:C:2019:857](#)), υπό τον τίτλο IX «Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις: ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης»· απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, *Bayerische Motoren Werke και Freistaat Sachsen κατά Επιτροπής* (C-654/17 P, [EU:C:2019:634](#)), υπό τον τίτλο XI «Ανταγωνισμός»· αποφάσεις της 29ης Ιουλίου 2019, *Funke Medien NRW* (C-469/17, [EU:C:2019:623](#)), της 29ης Ιουλίου 2019, *Pelham κ.λπ.* (C-476/17, [EU:C:2019:624](#)), και της 29ης Ιουλίου 2019, *Spiegel Online* (C-516/17, [EU:C:2019:625](#)), υπό τον τίτλο XIII «Προσέγγιση των νομοθεσιών»· αποφάσεις της 24ης Σεπτεμβρίου 2019, *Google (Εδαφικό πεδίο της διαγραφής συνδέσμων)* (C-507/17, [EU:C:2019:772](#)), και της 24ης Σεπτεμβρίου 2019, *GC κ.λπ. (Διαγραφή συνδέσμων προς ευαίσθητα δεδομένα)* (C-136/17, [EU:C:2019:773](#)), υπό τον τίτλο XIV «Διαδίκτυο και ηλεκτρονικό εμπόριο»· αποφάσεις της 22ας Ιανουαρίου 2019, *Cresco Investigation* (C-193/17, [EU:C:2019:43](#)), της 14ης Μαΐου 2019, *CCOO* (C-55/18, [EU:C:2019:402](#)), της 19ης Νοεμβρίου 2019, *TSN και AKT* (C-609/17 και C-610/17, [EU:C:2019:981](#)), και της 20ής Ιουνίου 2019, *Hakelbracht κ.λπ.* (C-404/18, [EU:C:2019:523](#)), υπό τον τίτλο XV «Κοινωνική πολιτική». Γίνεται επίσης αναφορά στη γνωμοδότηση 1/17, της 30ής Απριλίου 2019, *Συμφωνία ΣΟΕ ΕΕ-Καναδά* ([EU:C:2019:341](#)), υπό τον τίτλο XXI «Διεθνείς Συμφωνίες».

2] Επιπλέον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε σε πολλές υποθέσεις και επί της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων όπως εξειδικεύεται στην οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ 2000, L 303, σ. 16), και στην οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006, για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης (ΕΕ 2006, L 204, σ. 23). Η νομολογία αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XV.1 «Ίση μεταχείριση σε θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης».

1. Δικαίωμα πρόσβασης σε αμερόληπτο δικαστήριο και δικαίωμα σε δίκαιη δίκη

Το Δικαστήριο εξέδωσε τρεις αποφάσεις σχετικές με τα αποτελέσματα των μεταρρυθμίσεων του δικαστικού συστήματος στην Πολωνία, υπό την οπτική του δικαιώματος πρόσβασης σε αμερόληπτο δικαστήριο, του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και της αρχής της ανεξαρτησίας των δικαστών.

Με την απόφαση της 24ης Ιουνίου 2019, **Επιτροπή κατά Πολωνίας (Ανεξαρτησία του Ανωτάτου Δικαστηρίου)** (C-619/18, [EU:C:2019:531](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκανε δεκτή την προσφυγή λόγω παραβάσεως την οποία είχε ασκήσει η Επιτροπή κατά της Δημοκρατίας της Πολωνίας ζητώντας να διαπιστωθεί ότι το κράτος μέλος, αφενός, προβλέποντας την εφαρμογή του μέτρου της μείωσης του ορίου της ηλικίας συνταξιοδότησης των δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου στις περιπτώσεις των εν ενεργεία δικαστών που είχαν διοριστεί στο εν λόγω δικαστήριο πριν από τις 3 Απριλίου 2018 και, αφετέρου, παρέχοντας στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας τη διακριτική ευχέρεια να παρατείνει την ενεργό δικαστική υπηρεσία των δικαστών του δικαστηρίου αυτού πέραν του νέου ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ.

Κατά την Επιτροπή, η Δημοκρατία της Πολωνίας παραβίασε με τα μέτρα αυτά την αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών, και πιο συγκεκριμένα την αρχή της ισοβιότητάς τους, και αθέτησε, ως εκ τούτου, τις υποχρεώσεις που υπέχουν τα κράτη μέλη από την προαναφερθείσα διάταξη.

Πρώτον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της εφαρμογής και επί του περιεχομένου του άρθρου 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ. Υπενθύμισε ότι η διάταξη αυτή επιβάλλει σε όλα τα κράτη μέλη την υποχρέωση να προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα τα οποία είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται αποτελεσματική δικαστική προστασία, κατά την έννοια, ιδίως, του άρθρου 47 του Χάρτη, στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης. Ειδικότερα, κάθε κράτος μέλος οφείλει, βάσει του άρθρου 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, να διασφαλίζει ότι τα όργανα τα οποία εντάσσονται, ως «δικαστήρια» υπό την έννοια του δικαίου της Ένωσης, στο εθνικό σύστημα ενδίκων βοηθημάτων στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης και τα οποία, συνεπώς, ενδέχεται να κληθούν να αποφανθούν επί ζητημάτων που άπτονται της εφαρμογής ή της ερμηνείας του δικαίου αυτού πληρούν τις απαιτήσεις της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, κάτι που ισχύει εν προκειμένω για το πολωνικό Ανώτατο Δικαστήριο. Η δε διαφύλαξη της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου αυτού έχει πρωταρχική σημασία ως εχέγγυο για την παροχή τέτοιας προστασίας, όπως επιβεβαιώνεται από το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη. Η απαίτηση περί ανεξαρτησίας των δικαστηρίων, η οποία είναι άμεσα συνυφασμένη με την αποστολή του δικαστή, αποτελεί ουσιώδες στοιχείο του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και του θεμελιώδους δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, που είναι κεφαλαιώδους σημασίας για τη διασφάλιση τόσο της προστασίας του συνόλου των δικαιωμάτων που αντλούν οι πολίτες από το δίκαιο της Ένωσης όσο και της διαφύλαξης των κοινών αξιών των κρατών μελών στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 2 ΣΕΕ, και πιο συγκεκριμένα του κράτους δικαίου.

Δεύτερον, το Δικαστήριο διευκρίνισε το περιεχόμενο της απαίτησης αυτής. Αποφάνθηκε συναφώς ότι οι εγγυήσεις της ανεξαρτησίας και της αμεροληψίας απαιτούν την ύπαρξη κανόνων, ιδίως όσον αφορά τη σύνθεση των δικαιοδοτικών οργάνων, τον διορισμό των μελών τους, τη διάρκεια της θητείας τους και τους λόγους εξάρσεως ή παύσης τους, ώστε οι πολίτες να μην έχουν καμία εύλογη αμφιβολία ως προς τη στεγανότητα των οργάνων αυτών έναντι εξωτερικών στοιχείων και ως προς την ουδετερότητά τους έναντι των συμφερόντων που αντιπαρατίθενται ενώπιόν τους. Ειδικότερα, η απαραίτητη αυτή ελευθερία των δικαστών από κάθε είδους εξωτερικές παρεμβάσεις ή πιέσεις επιτάσσει να υφίστανται ορισμένες εγγυήσεις για την προστασία των προσώπων στα οποία έχει ανατεθεί το δικαιοδοτικό έργο, όπως είναι η ισοβιότητα. Η αρχή αυτή της ισοβιότητας επιβάλλει να έχουν οι δικαστές τη δυνατότητα να παραμένουν στη θέση τους ενόσω δεν έχουν συμπληρώσει το υποχρεωτικό όριο ηλικίας συνταξιοδότησης ή έως τη

λήξη της θητείας τους, εφόσον αυτή έχει ορισμένη χρονική διάρκεια. Η ως άνω αρχή, χωρίς να έχει εντελώς απόλυτο χαρακτήρα, επιδέχεται εξαιρέσεις μόνον εφόσον το δικαιολογούν θεμιτοί και επιτακτικοί λόγοι, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας.

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η επίμαχη μεταρρύθμιση είχε ως συνέπεια την πρόωρη παύση της άσκησης των δικαιοδοτικών καθηκόντων των εν ενεργεία δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου και ότι, συνεπώς, μπορούσε να γίνει δεκτή μόνον εφόσον δικαιολογούνταν από θεμιτό και αναλογικό σκοπό, τούτο δε υπό τον όρο ότι δεν ήταν δυνατόν να προκαλέσει στους πολίτες εύλογες αμφιβολίες όπως οι προαναφερθείσες. Το Δικαστήριο έκρινε όμως ότι η εφαρμογή του μέτρου της μείωσης του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης των δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου στους εν ενεργεία δικαστές του εν λόγω δικαστηρίου δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις αυτές, δεδομένου, ιδίως, ότι δεν δικαιολογούνταν από θεμιτό σκοπό. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εφαρμογή του συγκεκριμένου μέτρου έθιγε την αρχή της ισοβιότητας των δικαστών, η οποία είναι συμφυής της ανεξαρτησίας τους.

Τρίτον και τελευταίο, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της διακριτικής ευχέρειας την οποία παρείχε ο νέος νόμος περί του Ανωτάτου Δικαστηρίου στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να παρατείνει την ενεργό δικαστική υπηρεσία των δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου πέραν του νέου ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης που καθοριζόταν με τον νόμο αυτό. Το Δικαστήριο επισήμανε ότι, μολονότι εναπόκειται αποκλειστικώς στα κράτη μέλη να αποφασίζουν αν θα επιτρέπουν ή όχι τέτοια παράταση, εντούτοις, σε περίπτωση που επιλέξουν να προβλέψουν τέτοιο μηχανισμό, οφείλουν να μεριμνούν ώστε οι προϋποθέσεις και οι όροι στους οποίους υπόκειται η παράταση αυτή να μην μπορούν να θίξουν την αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών. Το γεγονός δε ότι ένα πολιτειακό όργανο όπως ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διαθέτει την εξουσία να αποφασίζει να επιτρέψει, ή όχι, ενδεχόμενη παράταση δεν αρκεί βεβαίως αυτό καθ' εαυτό, για να διαπιστωθεί η ύπαρξη παραβίασης της ως άνω αρχής. Ωστόσο, είναι απαραίτητο να διασφαλίζεται ότι οι ουσιαστικές προϋποθέσεις και οι όροι της διαδικασίας για την έκδοση τέτοιων αποφάσεων δεν θα μπορούν να προκαλέσουν στους πολίτες εύλογες αμφιβολίες ως προς την ανεξαρτησία των οικείων δικαστών. Προς τούτο επιβάλλεται, ιδίως, οι προϋποθέσεις και οι όροι να καθορίζονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι δικαστές αυτοί να προφυλάσσονται από ενδεχόμενους πειρασμούς να υποκύψουν σε εξωτερικές παρεμβάσεις ή πιέσεις δυνάμενες να θέσουν σε κίνδυνο την ανεξαρτησία τους. Επομένως, οι όροι αυτοί πρέπει, ειδικότερα, να καθιστούν δυνατό να αποκλειστεί όχι μόνον οποιαδήποτε άμεση άσκηση επιρροής, υπό τη μορφή εντολών, αλλά και πιο έμμεσες μορφές άσκησης επιρροής που θα μπορούσαν να κατευθύνουν τις αποφάσεις των δικαστών.

Στην περίπτωση όμως του νέου νόμου περί του Ανωτάτου Δικαστηρίου, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο νόμος αυτός εξαρτούσε πλέον την παράταση της ενεργού υπηρεσίας των δικαστών του εν λόγω δικαστηρίου από απόφαση του Προέδρου της Δημοκρατίας, η οποία λαμβανόταν κατά διακριτική ευχέρεια, δεν χρειαζόταν να είναι αιτιολογημένη και δεν ήταν δεκτική ένδικης προσφυγής. Όσον αφορά την προβλεπόμενη από τον νόμο αυτό παρέμβαση του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου πριν από την εκ μέρους του Προέδρου της Δημοκρατίας έκδοση αποφάσεως, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η παρέμβαση του συγκεκριμένου οργάνου, στο πλαίσιο διαδικασίας για την παράταση της ενεργού υπηρεσίας δικαστή πέραν του κανονικού ορίου ηλικίας συνταξιοδότησής του, μπορούσε βεβαίως να συμβάλει κατ' αρχήν στο να καταστεί η διαδικασία αυτή αντικειμενική. Ωστόσο, τούτο ίσχυε μόνον εφόσον, αφενός, πληρούνταν ορισμένες προϋποθέσεις, ιδίως δε εκείνη της ανεξαρτησίας του ίδιου του εν λόγω οργάνου έναντι της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας, καθώς και έναντι της αρχής προς την οποία καλούνταν να γνωμοδοτήσει, και, αφετέρου, η γνωμοδότηση εκδιδόταν βάσει αντικειμενικών και κατάλληλων κριτηρίων και ήταν προσηκόντως αιτιολογημένη, έτσι ώστε να μπορεί να διαφωτίσει αντικειμενικώς την αρχή αυτή κατά τη λήψη της δικής της αποφάσεως. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έκρινε ότι αρκούσε η διαπίστωση ότι, ιδίως επειδή δεν περιελάμβαναν αιτιολογία, οι γνωμοδοτήσεις που εξέδιδε το Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο δεν μπορούσαν να συμβάλουν ώστε να διαφωτιστεί κατά τρόπο αντικειμενικό ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κατά την άσκηση της εξουσίας την οποία του ανέθετε ο νέος νόμος περί του Ανωτάτου Δικαστηρίου, οπότε η εξουσία αυτή μπορούσε να προκαλέσει εύλογες αμφιβολίες, μεταξύ άλλων και στους πολίτες, ως προς το ανεπηρέαστο των οικείων

δικαστών από εξωτερικά στοιχεία και ως προς την ουδετερότητά τους έναντι των συμφερόντων που θα μπορούσαν να αντιπαρεταθούν ενώπιόν τους. Με την απόφαση της 5ης Νοεμβρίου 2019, **Επιτροπή κατά Πολωνίας (Ανεξαρτησία των τακτικών δικαστηρίων)** (C-192/18, [EU:C:2019:924](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκανε δεκτή την προσφυγή λόγω παραβάσεως την οποία είχε ασκήσει η Επιτροπή κατά της Δημοκρατίας της Πολωνίας και διαπίστωσε ότι το κράτος μέλος παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το δίκαιο της Ένωσης, αφενός μεν, καθορίζοντας διαφορετικό όριο ηλικίας συνταξιοδότησης για τις γυναίκες και τους άνδρες που υπηρετούν ως δικαστικοί λειτουργοί, και, αφετέρου, μειώνοντας το όριο της ηλικίας συνταξιοδότησης των δικαστών των τακτικών δικαστηρίων, εξουσιοδοτώντας παράλληλα τον Υπουργό Δικαιοσύνης να εγκρίνει την παράταση του χρονικού διαστήματος της ενεργού υπηρεσίας των δικαστών αυτών.

Με πολωνικό νόμο της 12ης Ιουλίου 2017 μειώθηκε το όριο της ηλικίας συνταξιοδότησης των δικαστών των τακτικών δικαστηρίων και των εισαγγελικών λειτουργών, καθώς και το όριο ηλικίας πρόωρης συνταξιοδότησης των δικαστών του Sąd Najwyższy (Ανωτάτου Δικαστηρίου), στα 60 έτη για τις γυναίκες και στα 65 έτη για τους άνδρες, ενώ κατά το παρελθόν το όριο ηλικίας για αμφότερα τα φύλα ήταν τα 67 έτη. Επιπλέον, με τον νόμο αυτό εξουσιοδοτήθηκε ο Υπουργός Δικαιοσύνης να παρατείνει το χρονικό διάστημα ενεργού υπηρεσίας των δικαστών των τακτικών δικαστηρίων πέραν των νέων ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης τα οποία καθορίζονταν όπως περιγράφηκε ανωτέρω, δηλαδή με διαφορετικό τρόπο αναλόγως του φύλου. Η Επιτροπή, εκτιμώντας ότι οι κανόνες αυτοί αντέβαιναν στο δίκαιο της Ένωσης³, άσκησε προσφυγή λόγω παραβάσεως ενώπιον του Δικαστηρίου.

Όσον αφορά, πρώτον, τις διαφορές που καθιερώνονταν με τον νόμο αυτό ως προς τα όρια της ηλικίας συνταξιοδότησης των γυναικών και των ανδρών δικαστικών λειτουργών στην Πολωνία, το Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι οι συντάξεις που καταβάλλονται στους δικαστικούς λειτουργούς εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 157 ΣΛΕΕ, όπου ορίζεται ότι κάθε κράτος μέλος διασφαλίζει την εφαρμογή της αρχής της ισότητας της αμοιβής μεταξύ ανδρών και γυναικών για όμοια εργασία. Τα επίμαχα συνταξιοδοτικά καθεστώτα εμπίπτουν επίσης στο πεδίο εφαρμογής των διατάξεων της οδηγίας 2006/54⁴ οι οποίες αφορούν την ίση μεταχείριση στα επαγγελματικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης. Εν συνεχεία, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο ίδιος νόμος εισήγαγε προϋποθέσεις που ενείχαν άμεσα διακρίσεις λόγω φύλου, ιδίως όσον αφορά τον χρόνο κατά τον οποίο οι ενδιαφερόμενοι μπορούσαν να τύχουν των προβλεπόμενων από τα σχετικά συνταξιοδοτικά καθεστώτα πλεονεκτημάτων. Τέλος, το Δικαστήριο απέρριψε το επιχείρημα της Δημοκρατίας της Πολωνίας ότι οι ως άνω προβλεπόμενες διαφορές μεταξύ γυναικών και ανδρών δικαστικών λειτουργών ως προς το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης συνιστούσαν μέτρο θετικής δράσης. Τούτο διότι οι διαφορές αυτές δεν μπορούσαν να αντισταθμίσουν τα μειονεκτήματα που αντιμετώπιζον στη σταδιοδρομία τους οι γυναίκες δημόσιοι υπάλληλοι, βοηθώντας τες στην επαγγελματική ζωή τους και επιλύοντας τα προβλήματα τα οποία ενδέχεται να ανακύψουν κατά την επαγγελματική σταδιοδρομία τους. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η επίμαχη νομοθεσία αντέβαινε στο άρθρο 157 ΣΛΕΕ και στην οδηγία για την ισότητα ανδρών-γυναικών.

Δεύτερον, το Δικαστήριο εξέτασε το μέτρο βάσει του οποίου παρεχόταν στον Υπουργό Δικαιοσύνης εξουσιοδότηση να εγκρίνει ή όχι την παράταση της ενεργού υπηρεσίας των δικαστών των τακτικών δικαστηρίων πέραν του νέου ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης, όπως μειωνόταν κατά τα ανωτέρω. Στηριζόμενο, μεταξύ άλλων, στις αρχές οι οποίες διατυπώθηκαν στην απόφαση της 24ης Ιουνίου 2019,

3] Άρθρο 157 ΣΛΕΕ, άρθρο 5, στοιχείο α', και άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο στ', της οδηγίας 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006, για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης (ΕΕ 2006, L 204, σ. 23), καθώς και άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, ερμηνευόμενο με γνώμονα το άρθρο 47 του Χάρτη.

4] Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006, για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης (ΕΕ 2006, L 204, σ. 23).

Επιτροπή κατά Πολωνίας (Ανεξαρτησία του Ανωτάτου Δικαστηρίου) ⁵, το Δικαστήριο έκρινε κατ' αρχάς ότι το άρθρο 19 παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ ετύγχανε εφαρμογής, με το σκεπτικό ότι τα πολωνικά τακτικά δικαστήρια ενδέχεται να κληθούν να αποφανθούν επί ζητημάτων που άπτονται του δικαίου της Ένωσης. Επομένως, τα δικαστήρια αυτά πρέπει να πληρούν τις απαιτήσεις που είναι συμφυείς με την αποτελεσματική δικαστική προστασία. Προκειμένου, όμως, να διασφαλιστεί ότι είναι σε θέση να παρέχουν τέτοια προστασία, η διαφύλαξη της ανεξαρτησίας τους έχει πρωταρχική σημασία.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Δικαστήριο τόνισε ότι το γεγονός ότι ένα όργανο όπως ο Υπουργός Δικαιοσύνης διαθέτει την εξουσία να αποφασίζει να επιτρέψει ή όχι μια παράταση της ενεργού δικαστικής υπηρεσίας πέραν του κανονικού ορίου της ηλικίας συνταξιοδότησης δεν αρκεί βεβαίως, από μόνο του, για να διαπιστωθεί η ύπαρξη παραβίασης της αρχής της ανεξαρτησίας των δικαστών. Ωστόσο, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι ουσιαστικές προϋποθέσεις και οι όροι της διαδικασίας για την έκδοση των σχετικών αποφάσεων μπορούσαν, εν προκειμένω, να προκαλέσουν εύλογες αμφιβολίες ως προς το ανεπηρέαστο των οικείων δικαστών από εξωτερικά στοιχεία και ως προς την ουδετερότητά τους. Πράγματι, αφενός, τα κριτήρια στα οποία θα βασιζόταν ο υπουργός για να λάβει την απόφασή του ήταν ιδιαιτέρως αόριστα και μη επαληθεύσιμα, ενώ η απόφασή του δεν έπρεπε κατ' ανάγκη να αιτιολογείται και δεν ήταν δεκτική ένδικης προσφυγής. Αφετέρου, το χρονικό διάστημα κατά το οποίο οι δικαστές μπορεί να αναγκάζονταν να τελούν εν αναμονή της υπουργικής απόφασης ήταν στην ευχέρεια του υπουργού.

Το Δικαστήριο επισήμανε ακόμη ότι η αρχή της ισοβιότητας των δικαστών θιγόταν από τον συνδυασμό του μέτρου της μείωσης του κανονικού ορίου της ηλικίας συνταξιοδότησης των δικαστών των τακτικών δικαστηρίων και του μέτρου βάσει του οποίου παρεχόταν στον Υπουργό Δικαιοσύνης εξουσιοδότηση να εγκρίνει, κατά διακριτική ευχέρεια, την παράταση της ενεργού υπηρεσίας των δικαστών αυτών πέραν του νέου ορίου ηλικίας, για δέκα έτη στην περίπτωση των γυναικών δικαστικών λειτουργών και για πέντε στην περίπτωση των ανδρών. Πράγματι, ο συνδυασμός αυτός μέτρων ήταν δυνατόν να προκαλέσει εύλογες αμφιβολίες στους πολίτες, ενισχύοντας την εντύπωση ότι το νέο σύστημα είχε ενδεχομένως, στην πράξη, ως σκοπό να παράσχει στον Υπουργό Δικαιοσύνης τη δυνατότητα να απομακρύνει, μετά τη συμπλήρωση του νέου κανονικού ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης, ορισμένες ομάδες δικαστών που υπηρετούν στα πολωνικά τακτικά δικαστήρια, διατηρώντας παράλληλα στην ενεργό υπηρεσία κάποιους άλλους. Επιπλέον, δεδομένου ότι δεν υπήρχε καμία προθεσμία για την έκδοση της απόφασης του υπουργού, ενώ ο ενδιαφερόμενος δικαστής εξακολουθούσε να ασκεί τα καθήκοντά του μέχρι την έκδοση της απόφασης αυτής, τυχόν απορριπτική απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης ήταν πιθανόν να εκδοθεί αφότου ο ενδιαφερόμενος δικαστής θα είχε συνεχίσει να ασκεί τα καθήκοντά του και πέραν του νέου ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης.

Με την απόφαση **Α. Κ. κ.λπ. (Ανεξαρτησία του πειθαρχικού τμήματος του Ανωτάτου Δικαστηρίου)** (C-585/18, C-624/18 και C-625/18, [EU:C:2019:982](#)), η οποία εκδόθηκε στις 19 Νοεμβρίου 2019 κατ' εφαρμογήν ταχείας διαδικασίας, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη και εξειδικεύεται, σε σχέση με την καταπολέμηση των διακρίσεων, από την οδηγία 2007/78 ⁶ (στο εξής: οδηγία για την απαγόρευση των διακρίσεων), δεν επιτρέπει να εμπίπτουν διαφορές σχετικές με την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης στην αποκλειστική αρμοδιότητα οργάνου που δεν αποτελεί ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο.

5| Απόφαση του Δικαστηρίου της 24ης Ιουνίου 2019, **Επιτροπή κατά Πολωνίας (Ανεξαρτησία του Ανωτάτου Δικαστηρίου)** (C-619/18, [EU:C:2019:531](#)).

6| Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ 2000, L 303, σ. 16).

Στις εκκρεμείς ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου υποθέσεις, τρεις Πολωνοί δικαστές (του Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου και του Ανωτάτου Δικαστηρίου) προέβαλλαν, μεταξύ άλλων, παραβιάσεις της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας στον τομέα της απασχόλησης, λόγω της πρόωρης συνταξιοδότησής τους δυνάμει του νέου νόμου της 8ης Δεκεμβρίου 2017 περί του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Μολονότι, κατόπιν πρόσφατης τροποποίησης, ο νόμος αυτός δεν αφορούσε πλέον όσους δικαστές υπηρετούσαν ήδη στο Ανώτατο Δικαστήριο κατά τον χρόνο που τέθηκε σε ισχύ ο εν λόγω νόμος, όπως οι δικαστές οι οποίοι άσκησαν ένδικα βοηθήματα στις υποθέσεις των κύριων δικών, και μολονότι, κατά συνέπεια, οι συγκεκριμένοι δικαστές συνέχισαν να ασκούν τα καθήκοντά τους ή επέστρεψαν σε αυτά, το αιτούν δικαστήριο εκτίμησε ότι εξακολουθούσε να υφίσταται δικονομικό ζήτημα προς επίλυση. Συγκεκριμένα, ενώ αυτό το είδος ένδικης διαφοράς υπαγόταν κανονικά στην αρμοδιότητα του νεοσυσταθέντος στο Ανώτατο Δικαστήριο πειθαρχικού τμήματος, το αιτούν δικαστήριο διερωτήθηκε αν, λόγω αμφιβολιών ως προς την ανεξαρτησία του οργάνου εκείνου, όφειλε να μην εφαρμόσει τους εθνικούς κανόνες περί κατανομής δικαιοδοτικών αρμοδιοτήτων και, εφόσον παρίστατο ανάγκη, να επιληφθεί το ίδιο επί της ουσίας των διαφορών αυτών.

Αφού αποφάνθηκε ότι ετύγχαναν εφαρμογής, εν προκειμένω, τόσο το άρθρο 47 του Χάρτη όσο και το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, το Δικαστήριο, στηριζόμενο και πάλι στις αρχές που διατυπώθηκαν με την απόφαση της 24ης Ιουνίου 2019, **Επιτροπή κατά Πολωνίας (Ανεξαρτησία του Ανωτάτου Δικαστηρίου)**⁷, υπογράμμισε τα ειδικά στοιχεία τα οποία έπρεπε να εξετάσει το αιτούν δικαστήριο προκειμένου να μπορέσει να κρίνει αν το πειθαρχικό τμήμα του Ανωτάτου Δικαστηρίου παρείχε επαρκείς εγγυήσεις ανεξαρτησίας.

Πρώτον, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι απλώς και μόνον ο διορισμός των δικαστών του πειθαρχικού τμήματος από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας δεν μπορούσε να δημιουργήσει εξάρτηση από την πολιτική εξουσία ούτε να προκαλέσει αμφιβολίες ως προς την αμεροληψία τους, εφόσον, κατόπιν του διορισμού τους, οι δικαστές αυτοί δεν θα υφίσταντο καμία πίεση και δεν θα δέχονταν εντολές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Εξάλλου, η προηγούμενη παρέμβαση του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου, το οποίο ήταν αρμόδιο να προτείνει τους προς διορισμό δικαστές, μπορούσε να οριοθετήσει αντικειμενικώς τη διακριτική ευχέρεια του Προέδρου της Δημοκρατίας, υπό την προϋπόθεση, πάντως, ότι το όργανο αυτό ήταν και το ίδιο αρκούντως ανεξάρτητο έναντι της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας και έναντι του Προέδρου της Δημοκρατίας. Το Δικαστήριο διευκρίνισε συναφώς ότι έπρεπε να ληφθούν υπόψη τόσο πραγματικά όσο και νομικά στοιχεία σχετικά, αφενός, με τις συνθήκες διορισμού των μελών του νέου πολωνικού Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου και, αφετέρου, με τον τρόπο με τον οποίο το όργανο αυτό επιτελούσε συγκεκριμένα την αποστολή του ως θεματοφύλακα της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων και των δικαστών. Κατά το Δικαστήριο, έπρεπε επίσης να ελεγχθεί το εύρος του δικαστικού ελέγχου των προτάσεων που υποβάλλονταν από το Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο, καθόσον οι αποφάσεις του Προέδρου της Δημοκρατίας για τον διορισμό δικαστών δεν επιδέχονταν τέτοιο έλεγχο.

Δεύτερον, το Δικαστήριο επισήμανε και άλλα στοιχεία τα οποία χαρακτήριζαν πιο άμεσα το πειθαρχικό τμήμα. Παραδείγματος χάριν, το Δικαστήριο τόνισε ότι, λαμβανομένης υπόψη της ιδιαίτερης συγκυρίας που διαμορφώθηκε λόγω της εντόνως αμφιλεγόμενης θέσπισης των διατάξεων του νέου νόμου περί του Ανωτάτου Δικαστηρίου τις οποίες το ίδιο το Δικαστήριο έκρινε αντίθετες προς το δίκαιο της Ένωσης με την απόφαση της 24ης Ιουνίου 2019, **Επιτροπή κατά Πολωνίας (Ανεξαρτησία του Ανωτάτου Δικαστηρίου)** (C-619/18, [EU:C:2019:531](#)), αποτελούσαν κρίσιμα στοιχεία εκτιμήσεως το γεγονός ότι στο πειθαρχικό τμήμα είχε ανατεθεί αποκλειστική αρμοδιότητα να επιλαμβάνεται διαφορών σχετικών με τη συνταξιοδότηση των

7| Απόφαση του Δικαστηρίου της 24ης Ιουνίου 2019, **Επιτροπή κατά Πολωνίας (Ανεξαρτησία του Ανωτάτου Δικαστηρίου)** (C-619/18, [EU:C:2019:531](#)).

δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου δυνάμει του ως άνω νόμου, ότι το τμήμα αυτό έπρεπε υποχρεωτικώς να απαρτίζεται αποκλειστικώς από νεοδιορισθέντες δικαστές και ότι φαινόταν να απολαύει πολύ υψηλού βαθμού αυτονομίας εντός του Ανωτάτου Δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι, μολονότι καθένα από τα εξεταζόμενα στοιχεία, θεωρούμενο μεμονωμένα, μπορεί να μην έθετε κατ' ανάγκην εν αμφιβόλω την ανεξαρτησία του οργάνου αυτού, η εξέταση του συνδυασμού των στοιχείων αυτών ήταν, αντιθέτως, πιθανόν να οδηγήσει σε διαφορετικό συμπέρασμα. Υπογράμμισε ότι ήταν έργο του αιτούντος δικαστηρίου να κρίνει, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα σχετικά στοιχεία που είχε στη διάθεσή του, αν μπορούσε να συναχθεί εξ αυτών ότι το νέο πειθαρχικό τμήμα του Ανωτάτου Δικαστηρίου δεν είχε εκ πρώτης όψεως χαρακτηριστικά ανεξάρτητου και αμερόληπτου οργάνου, με συνέπεια να θίγεται η εμπιστοσύνη την οποία πρέπει η δικαιοσύνη να εμπνέει στους πολίτες σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Σε μια τέτοια περίπτωση, η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης θα επέβαλλε στο αιτούν δικαστήριο να αφήσει ανεφάρμοστη διάταξη του εθνικού δικαίου βάσει της οποίας αποκλειστικώς αρμόδιο να επιληφθεί διαφορών σχετικών με τη συνταξιοδότηση των δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου ήταν το εν λόγω πειθαρχικό τμήμα, ώστε οι διαφορές αυτές να μπορούν να εξεταστούν από δικαιοδοτικό όργανο που να πληροί τις απαιτήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας και που θα ήταν αρμόδιο για τις σχετικές υποθέσεις αν η αρμοδιότητά του δεν αποκλειόταν βάσει της επίμαχης διάταξης.

2. Αρχή ne bis in idem

Με την απόφαση της 3ης Απριλίου 2019, **Powszechny Zakład Ubezpieczeń na Życie** (C-617/17, [EU:C:2019:283](#)), το Δικαστήριο αποφάνθηκε, κατ' ουσίαν, επί της ερμηνείας της αρχής *ne bis in idem* η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη. Η υπόθεση αφορούσε ένδικη διαφορά μεταξύ της ασφαλιστικής εταιρίας Powszechny Zakład Ubezpieczeń na Życie S.A. και της πολωνικής αρχής ανταγωνισμού, σχετικά με την απόφαση της τελευταίας με την οποία επιβλήθηκε στην πρώτη πρόστιμο για παραβίαση του εθνικού δικαίου ανταγωνισμού και πρόστιμο για παραβίαση του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού, λόγω κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αρχή *ne bis in idem* δεν απαγορεύει σε εθνική αρχή ανταγωνισμού να επιβάλει, με την ίδια απόφαση, σε μια επιχείρηση πρόστιμο για παραβίαση του εθνικού δικαίου ανταγωνισμού και πρόστιμο για παράβαση του άρθρου 82 ΕΚ (νυν άρθρου 102 ΣΛΕΕ). Σε μια τέτοια περίπτωση, η εθνική αρχή ανταγωνισμού οφείλει, ωστόσο, να βεβαιωθεί ότι τα πρόστιμα, στο σύνολό τους, είναι αναλογικά προς τη φύση της παράβασης.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι από τη νομολογία του απορρέει ότι σκοπός της αρχής *ne bis in idem* είναι να αποτραπεί το ενδεχόμενο μια επιχείρηση να καταδικαστεί εκ νέου ή να ασκηθεί εκ νέου δίωξη εις βάρος της, όπερ προϋποθέτει ότι είχε ήδη καταδικαστεί ή κρίθηκε ότι δεν είχε ευθύνη με προγενέστερη απόφαση που δεν υπόκειται πλέον σε προσφυγή.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο συνήγαγε ότι η αρχή *ne bis in idem* δεν έχει εφαρμογή σε περίπτωση που η εθνική αρχή ανταγωνισμού εφαρμόζει παραλλήλως, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 1/2003⁸, το εθνικό δίκαιο ανταγωνισμού και τους ενωσιακούς κανόνες ανταγωνισμού και

8| Κανονισμός (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της Συνθήκης (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1).

επιβάλλει, βάσει του άρθρου 5 του προαναφερθέντος κανονισμού, κυρώσεις σε μια επιχείρηση με την ίδια απόφαση, υποχρεώνοντάς την να καταβάλει πρόστιμο για παραβίαση του εθνικού δικαίου και πρόστιμο για παράβαση των ενωσιακών κανόνων.

3. Θρησκευτική ελευθερία

Στον τομέα αυτό, αξίζει να σημειωθεί η απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2019, **Cresco Investigation** (C-193/17, [EU:C:2019:43](#)), με την οποία το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε αν συμβιβαζόταν με το άρθρο 21 του Χάρτη και με την οδηγία για την απαγόρευση των διακρίσεων εθνική νομοθεσία που αναγνώριζε τη Μεγάλη Παρασκευή ως ημέρα αμειβόμενης αργίας και προέβλεπε, σε περίπτωση απασχόλησης κατά την ημέρα αυτή, την καταβολή «αποζημίωσης αργίας» μόνο σε όσους εργαζομένους ανήκουν σε ορισμένες χριστιανικές Εκκλησίες⁹.

Επιπλέον, στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2019, **Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs** (C-497/17, [EU:C:2019:137](#)), το ζήτημα ενώπιον του τμήματος μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ήταν κατά πόσον ένα λογότυπο βιολογικής παραγωγής της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιτρεπόταν να τοποθετηθεί πάνω σε προϊόντα που προέρχονταν από ζώα τα οποία, κατ' εφαρμογήν εξαιρετικής διατάξεως του κανονισμού 1099/2009¹⁰ προς διασφάλιση του σεβασμού της θρησκευτικής ελευθερίας, είχαν σφαγεί χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση, στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων¹¹.

II. Ιθαγένεια της Ένωσης

Το Δικαστήριο εξέδωσε διάφορες αποφάσεις σχετικές με την ιθαγένεια της Ένωσης, από τις οποίες θα γίνει αναφορά σε μία που αφορούσε διάκριση λόγω ιθαγένειας¹², σε μία η οποία είχε ως αντικείμενο την απώλεια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας λόγω απώλειας της ιθαγένειας κράτους μέλους και σε δύο σχετικές με το παράγωγο δικαίωμα διαμονής των υπηκόων τρίτης χώρας που είναι μέλη της οικογένειας πολίτη της Ένωσης.

9| Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XV.1 «Ίση μεταχείριση σε θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης».

10| Κανονισμός (ΕΚ) 1099/2009 του Συμβουλίου, της 24ης Σεπτεμβρίου 2009, για την προστασία των ζώων κατά τη θανάτωσή τους (ΕΕ 2009, L 303, σ. 1).

11| Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο VI «Γεωργία και αλιεία».

12| Χρήζει επίσης μνείας, στο πλαίσιο αυτό, η απόφαση της 18ης Ιουνίου 2019, **Αυστρία κατά Γερμανίας** (C-591/17, [EU:C:2019:504](#)), με την οποία το Δικαστήριο αποφάνθηκε, αφενός, επί του τέλους υποδομών για τα ιδιωτικής χρήσης αυτοκίνητα οχήματα και, αφετέρου, επί της απαλλαγής που προβλεπόταν για τους ιδιοκτήτες οχημάτων ταξινομημένων στη Γερμανία. Δεδομένου ότι, de facto, επιβαρύνονταν οικονομικά με το τέλος υποδομών μόνον οι ιδιοκτήτες και οι οδηγοί οχημάτων που είχαν ταξινομηθεί σε άλλο κράτος μέλος εκτός της Γερμανίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι το τέλος αυτό ισοδυναμούσε με διαφορετική μεταχείριση λόγω ιθαγένειας. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο VII.1 «Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων».

1. Διάκριση λόγω ιθαγένειας

Με την απόφαση **TopFit και Biffi** (C-22/18, [EU:C:2019:497](#)), που εκδόθηκε στις 13 Ιουνίου 2019, το Δικαστήριο ερμήνευσε τα άρθρα 18, 21 και 165 ΣΛΕΕ στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ ενός ερασιτέχνη αθλητή ιταλικής ιθαγένειας και της γερμανικής ομοσπονδίας στίβου, η οποία είχε ως αντικείμενο τους όρους συμμετοχής των υπηκόων άλλων κρατών μελών σε γερμανικά ερασιτεχνικά πρωταθλήματα στην κατηγορία των αθλητών μεγαλύτερης ηλικίας.

Κατά το Δικαστήριο, προσκρούει στις διατάξεις αυτές ρύθμιση εθνικής αθλητικής ομοσπονδίας η οποία προβλέπει ότι πολίτης της Ένωσης που είναι υπήκοος άλλου κράτους μέλους και διαμένει για διάστημα πολλών ετών στο κράτος μέλος της έδρας της ομοσπονδίας αυτής, συμμετέχοντας ερασιτεχνικά σε αγώνες δρόμου στην κατηγορία των αθλητών μεγαλύτερης ηλικίας, δεν μπορεί να συμμετάσχει στα εθνικά πρωταθλήματα στα αγωνίσματα αυτά υπό τους ίδιους όρους με τους ημεδαπούς ή μπορεί να συμμετάσχει μόνον «εκτός συναγωνισμού» ή «άνευ συναγωνισμού», χωρίς να δικαιούται να λάβει μέρος στον τελικό και χωρίς να μπορεί να κατακτήσει τον τίτλο του εθνικού πρωταθλητή, εκτός αν η αυτή ρύθμιση δικαιολογείται από λόγους αντικειμενικούς και ανάλογους προς τον θεμιτώς επιδιωκόμενο σκοπό, όπερ οφείλει να ελέγξει το αιτούν δικαστήριο.

Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι ένας πολίτης της Ένωσης, όπως ο ερασιτέχνης αθλητής εν προκειμένω, ο οποίος έχει ασκήσει το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας, μπορεί νομίμως να επικαλεστεί τα άρθρα 18 και 21 ΣΛΕΕ στο πλαίσιο της συμμετοχής του σε ερασιτεχνικούς αθλητικούς αγώνες στην κοινωνία του κράτους μέλους υποδοχής. Επ' αυτού, το Δικαστήριο αναφέρθηκε ιδίως στον ρόλο του αθλητισμού ως παράγοντα ένταξης στην κοινωνία του κράτους μέλους υποδοχής, ρόλο τον οποίο αντικατοπτρίζει το άρθρο 165 ΣΛΕΕ.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι κανόνες εθνικής αθλητικής ομοσπονδίας οι οποίοι διέπουν την πρόσβαση των πολιτών της Ένωσης στους αθλητικούς αγώνες υπόκεινται στους κανόνες της Συνθήκης, ειδικότερα δε στα άρθρα 18 και 21 ΣΛΕΕ. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών ελευθεριών και η απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας, οι οποίες επιβάλλονται αμφοτέρως από τη Συνθήκη, ισχύουν και ως προς κανόνες που δεν είναι δημόσιας φύσης και αποσκοπούν στη συλλογική ρύθμιση της μισθωτής εργασίας και της παροχής υπηρεσιών. Η ίδια αρχή αυτή ισχύει και όταν μια ένωση ή οργάνωση ασκεί κάποιου είδους εξουσία επί ιδιωτών και είναι σε θέση να τους επιβάλλει όρους που θίγουν την άσκηση των θεμελιωδών ελευθεριών τις οποίες εγγυάται η Συνθήκη.

Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι στην υπόθεση αυτή συνέτρεχε περίπτωση διαφορετικής μεταχείρισης ικανής να επιφέρει περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας του εν λόγω ερασιτέχνη αθλητή κατά την έννοια του άρθρου 21 ΣΛΕΕ, στο μέτρο που, ακόμη και αν ο αθλητής αυτός πληρούσε τις προϋποθέσεις σχετικά με τις απαιτούμενες αθλητικές επιδόσεις και διέθετε, επί τουλάχιστον ένα έτος, δικαίωμα συμμετοχής σε αθλητικούς αγώνες ως μέλος συλλόγου συνδεδεμένου με την εθνική ομοσπονδία στίβου, υπήρχε το ενδεχόμενο, λόγω της ιθαγένειάς του, είτε να μην του επιτραπεί να συμμετάσχει σε εθνικό ερασιτεχνικό πρωτάθλημα αγώνων δρόμου μικρών αποστάσεων στην κατηγορία των αθλητών μεγαλύτερης ηλικίας είτε να του επιτραπεί να συμμετάσχει μόνον εν μέρει. Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι μια ρύθμιση αθλητικής ομοσπονδίας όπως η επίμαχη εν προκειμένω θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα να λαμβάνουν οι αθλητές που είναι υπήκοοι άλλου κράτους μέλους πλην της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας ασθενέστερη υποστήριξη, σε σχέση με τους ημεδαπούς αθλητές, από τους αθλητικούς συλλόγους των οποίων είναι μέλη, καθώς οι σύλλογοι θα είχαν περιορισμένο συμφέρον να επενδύσουν σε αθλητές που δεν θα είχαν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν στα εθνικά πρωταθλήματα, με συνέπεια να δυσχεραίνεται η ένταξη των αθλητών από άλλα κράτη μέλη στον αντίστοιχο αθλητικό σύλλογό τους και, κατ' επέκταση, στην κοινωνία του κράτους μέλους διαμονής τους.

Κατά το Δικαστήριο, όμως, τυχόν περιορισμός της ελεύθερης κυκλοφορίας των πολιτών της Ένωσης μπορεί να δικαιολογηθεί μόνον εφόσον στηρίζεται σε αντικειμενικούς λόγους και είναι ανάλογος προς τον σκοπό που θεμιτώς επιδιώκεται από την επίμαχη ρύθμιση, πράγμα το οποίο πρέπει να ελεγχθεί από το εθνικό δικαστήριο. Βεβαίως, είναι θεμιτό να επιφυλάσσεται σε έναν ημεδαπό η απονομή του τίτλου του εθνικού πρωταθλητή σε ορισμένο άθλημα, καθώς το στοιχείο αυτό της ημεδαπότητας μπορεί να θεωρηθεί ως ίδιον του τίτλου του εθνικού πρωταθλητή. Πάντως, οι περιορισμοί που απορρέουν από την επιδίωξη του ως άνω σκοπού πρέπει να είναι σύμφωνοι με την αρχή της αναλογικότητας, δεδομένου ότι ο σκοπός αυτός δεν δικαιολογεί κάθε πιθανό περιορισμό της συμμετοχής των αλλοδαπών στα εθνικά πρωταθλήματα. Είναι έργο του εθνικού δικαστηρίου να εξετάσει την ύπαρξη τυχόν δικαιολογητικών λόγων λαμβάνοντας υπόψη τον σκοπό της ενίσχυσης του ανοικτού χαρακτήρα των αγώνων, όπως αυτός απορρέει από τον συνδυασμό των διατάξεων του άρθρου 21, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και του άρθρου 165 ΣΛΕΕ, και τη σημασία της ένταξης των κατοίκων, ιδίως των επί μακρόν διαμενόντων, στο κράτος μέλος υποδοχής. Εν πάση περιπτώσει, ο πλήρης αποκλεισμός αλλοδαπού αθλητή από τη συμμετοχή σε εθνικό πρωτάθλημα λόγω της ιθαγένειάς του είναι δυσανάλογος όταν υπάρχει μηχανισμός για τη συμμετοχή του σε τέτοιο πρωτάθλημα τουλάχιστον στους προκριματικούς γύρους και/ή εκτός συναγωνισμού.

2. Απώλεια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας λόγω απώλειας της ιθαγένειας κράτους μέλους

Στις 12 Μαρτίου 2019 εκδόθηκε η απόφαση **Tjebbes κ.λπ.** (C-221/17, [EU:C:2019:189](#)), στην οποία το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε το ζήτημα αν η απώλεια της ιθαγένειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως συνέπεια της αυτοδίκαιης απώλειας της ιθαγένειας κράτους μέλους συμβιβάζεται με το άρθρο 20 ΣΛΕΕ, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7 και 24 του Χάρτη. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο Υπουργός Εξωτερικών της Ολλανδίας είχε αρνηθεί να εξετάσει τις αιτήσεις για έκδοση διαβατηρίου Ολλανδών πολιτών που είχαν και δεύτερη ιθαγένεια τρίτου κράτους, για τον λόγο ότι τα πρόσωπα αυτά, μεταξύ των οποίων μια ανήλικη, είχαν απολέσει αυτοδικαίως την ολλανδική τους ιθαγένεια. Η άρνηση του Ολλανδού υπουργού βασιζόταν στην ολλανδική νομοθεσία περί ιθαγένειας, βάσει της οποίας ο ενήλικος χάνει την ολλανδική ιθαγένεια αυτή αν έχει επίσης την ιθαγένεια άλλου κράτους και, επί συνεχές διάστημα δέκα ετών, είχε την κύρια διαμονή του εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά την ίδια δε νομοθεσία, ο ανήλικος χάνει κατ' αρχήν την ολλανδική ιθαγένεια αν ο πατέρας ή η μητέρα του την απολέσει λόγω μη διαμονής του εντός της Ένωσης.

Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι το δικαίο της Ένωσης δεν απαγορεύει κατ' αρχήν σε κράτος μέλος να προβλέπει, για λόγους γενικού συμφέροντος, την απώλεια της ιθαγένειάς του, έστω και αν η απώλεια αυτή συνεπάγεται την απώλεια της ιδιότητας του πολίτη της Ένωσης. Συγκεκριμένα, είναι θεμιτό για ένα κράτος μέλος να θεωρεί την ιθαγένεια ως εκδήλωση πραγματικού δεσμού μεταξύ του ιδίου και των υπηκόων του και να προβλέπει ως συνέπεια της έλλειψης ή της παύσης της ύπαρξης ενός τέτοιου πραγματικού δεσμού την απώλεια της ιθαγένειάς του. Ομοίως είναι θεμιτό να μεριμνά ένα κράτος μέλος για την προστασία της ενιαίας ιθαγένειας εντός της ίδιας οικογένειας, προβλέποντας ότι ο ανήλικος χάνει την ιθαγένειά του όταν ένας εκ των γονέων του απολέσει τη δική του.

Εντούτοις, προκειμένου μια νομοθεσία όπως η επίμαχη εν προκειμένω ολλανδική νομοθετική ρύθμιση να συμβιβάζεται με το άρθρο 20 ΣΛΕΕ, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7 και 24 του Χάρτη, πρέπει να επιτρέπει στις αρμόδιες εθνικές αρχές, συμπεριλαμβανομένων ενδεχομένως και των εθνικών δικαστηρίων, να εξετάζουν, παρεμπιπτόντως, τις συνέπειες της αυτοδίκαιης απώλειας της ιθαγένειας του αντίστοιχου κράτους μέλους και, ενδεχομένως, να την αποδίδουν εκ νέου *ex tunc* στον ενδιαφερόμενο, κατόπιν της εκ μέρους του υποβολής αιτήσεως για τη χορήγηση ταξιδιωτικού εγγράφου ή κάθε άλλου εγγράφου που αποδεικνύει την ιθαγένειά του.

Στο πλαίσιο της προαναφερθείσας εξέτασης, οι εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να ελέγχουν αν αυτή η απώλεια της ιθαγένειας, η οποία συνεπάγεται την απώλεια της ιδιότητας του πολίτη της Ένωσης, συνάδει με την αρχή της αναλογικότητας από πλευράς των συνεπειών της στην κατάσταση του ενδιαφερομένου και, ενδεχομένως, στην κατάσταση των μελών της οικογένειάς του, υπό την οπτική του δικαίου της Ένωσης. Η εξέταση αυτή προϋποθέτει εκτίμηση της ατομικής κατάστασης του ενδιαφερομένου καθώς και της οικογένειάς του, προκειμένου να κριθεί αν η απώλεια της ιθαγένειας έχει συνέπειες οι οποίες επηρεάζουν δυσανάλογα, σε σχέση με τον σκοπό που επιδιώκει ο εθνικός νομοθέτης, τη φυσιολογική εξέλιξη της οικογενειακής και επαγγελματικής του ζωής, από τη σκοπιά του δικαίου της Ένωσης, και ιδίως του δικαιώματος στον σεβασμό της οικογενειακής ζωής, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη.

Όσον αφορά τις σχετικές με την ατομική κατάσταση του ενδιαφερομένου περιστάσεις που ενδέχεται να είναι κρίσιμες για την ανωτέρω εκτίμηση, το Δικαστήριο αναφέρθηκε ιδίως στην προοπτική να αντιμετωπίσει ο ενδιαφερόμενος, μετά την αυτοδίκαιη απώλεια της ιθαγένειάς του και της ιδιότητας του πολίτη της Ένωσης, περιορισμούς κατά την άσκηση του δικαιώματός του να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών, οι οποίοι θα καταστήσουν, ενδεχομένως, ιδιαίτερα δύσκολο το να εξακολουθήσει να μεταβαίνει στο μεν ή στο δε κράτος μέλος, προκειμένου να διατηρήσει εκεί πραγματικούς δεσμούς και τακτικές επαφές με μέλη της οικογένειάς του, να ασκήσει εκεί την επαγγελματική δραστηριότητά του ή να προβεί εκεί στις αναγκαίες ενέργειες προς άσκηση τέτοιας δραστηριότητας. Έχουν επίσης σημασία, αφενός, το ενδεχόμενο να μην επιτρεπόταν στον ενδιαφερόμενο να αποποιηθεί την ιθαγένεια τρίτου κράτους και, αφετέρου, η ύπαρξη σοβαρού κινδύνου να υποβαθμιστούν σημαντικά η ασφάλεια ή η ελευθερία μετακίνησης του ενδιαφερομένου επειδή δεν θα μπορεί πλέον να απολαύει, στο τρίτο κράτος όπου διαμένει, προξενικής προστασίας βάσει του άρθρου 20, παράγραφος 2, στοιχείο γ', ΣΛΕΕ.

Επιπλέον, ως προς τους ανηλίκους, οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη την ενδεχόμενη ύπαρξη περιστάσεων από τις οποίες προκύπτει ότι η απώλεια, από τον συγκεκριμένο ανήλικο, της ιθαγένειας του οικείου κράτους μέλους δεν εξυπηρετεί, λόγω των συνεπειών που έχει για τον ανήλικο μια τέτοια απώλεια από τη σκοπιά του δικαίου της Ένωσης, το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 24 του Χάρτη.

3. Παράγωγο δικαίωμα διαμονής των υπηκόων τρίτης χώρας που είναι μέλη της οικογένειας πολίτη της Ένωσης

Με την απόφαση **SM (Παιδί που τελεί υπό το αλγερινό σύστημα kafala)** (C-129/18, [EU:C:2019:248](#)), που εκδόθηκε στις 26 Μαρτίου 2019, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε το ζήτημα αν ανήλικος του οποίου τη φροντίδα έχουν αναλάβει πολίτες της Ένωσης στο πλαίσιο του αλγερινού συστήματος *kafala* εμπίπτει στην έννοια του «απευθείας κατιόντος» πολίτη της Ένωσης κατά το άρθρο 2, σημείο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 2004/38¹³. Δύο σύζυγοι γαλλικής ιθαγένειας, κάτοικοι Ηνωμένου Βασιλείου, ζήτησαν από τις βρετανικές αρχές άδεια εισόδου για υιοθετημένο τέκνο, συγκεκριμένα για την Αλγερινή ανήλικη της οποίας η κηδεμονία τους είχε ανατεθεί στην Αλγερία βάσει του συστήματος *kafala*. Αυτός ο θεσμός οικογενειακού δικαίου, κοινός σε ορισμένες χώρες με ισλαμική παράδοση, προβλέπει την ανάληψη της συντήρησης, της εκπαίδευσης και της προστασίας του παιδιού από έναν ή περισσότερους ενήλικες και τη θέση του υπό τη μόνιμη νόμιμη κηδεμονία τους. Οι βρετανικές αρχές αρνήθηκαν να χορηγήσουν την εν λόγω άδεια.

13| Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ 2004, L 158, σ. 77).

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, μολονότι η έννοια του «απευθείας κατιόντος» πολίτη της Ένωσης, κατά το άρθρο 2, σημείο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 2004/38, αφορά κατ' αρχήν την ύπαρξη βιολογικής σχέσης γονέα-τέκνου, εντούτοις λαμβανομένου υπόψη ότι ο σκοπός της ως άνω οδηγίας, ο οποίος έγκειται στη διευκόλυνση και στην ενίσχυση της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής των πολιτών της Ένωσης, επιβάλλει ευρεία ερμηνεία της συγκεκριμένης έννοιας, πρέπει να γίνει δεκτό ότι αυτή καλύπτει και το υιοθετημένο τέκνο τέτοιου πολίτη, δεδομένου ότι η υιοθεσία δημιουργεί νομικό δεσμό συγγένειας μεταξύ του τέκνου και του ενδιαφερόμενου πολίτη της Ένωσης. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε πάντως ότι, δεδομένου ότι το αλγερινό σύστημα *kafala* δεν δημιουργεί σχέση γονέα-τέκνου μεταξύ του παιδιού και του κηδεμόνα του, ένα παιδί που τελεί υπό τη νόμιμη κηδεμονία πολίτη της Ένωσης βάσει του συστήματος αυτού δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «απευθείας κατιών» πολίτη της Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 2, σημείο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 2004/38.

Ωστόσο, το Δικαστήριο έκρινε ότι το παιδί αυτό εμπίπτει στην έννοια του «άλλου μέλους της οικογένειας» κατά το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α', της ίδιας οδηγίας. Πράγματι, η έννοια αυτή μπορεί να καλύπτει και την περίπτωση παιδιού το οποίο τελεί υπό την κηδεμονία πολιτών της Ένωσης στο πλαίσιο συστήματος νόμιμης κηδεμονίας, όπως το αλγερινό σύστημα *kafala*, και για του οποίου τη συντήρηση, την εκπαίδευση και την προστασία έχουν καταστεί υπεύθυνοι οι πολίτες αυτοί δυνάμει δέσμευσης που έχουν αναλάβει βάσει του δικαίου της χώρας καταγωγής του παιδιού.

Το Δικαστήριο διευκρίνισε, στη συνέχεια, τις υποχρεώσεις που υπέχουν οι εθνικές αρχές από την προαναφερθείσα διάταξη. Πιο συγκεκριμένα, οι εθνικές αρχές οφείλουν κατά το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/38, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα του άρθρου 7 και του άρθρου 24, παράγραφος 2, του Χάρτη, να διευκολύνουν την είσοδο και τη διαμονή του παιδιού αυτού ως άλλου μέλους της οικογένειας πολίτη της Ένωσης, εκτιμώντας με ισορροπημένο και εύλογο τρόπο όλες τις τρέχουσες και κρίσιμες περιστάσεις και προβαίνοντας σε μια αξιολόγηση η οποία να λαμβάνει υπόψη τα διάφορα εμπλεκόμενα συμφέροντα και, ειδικότερα, το υπέρτερο συμφέρον του ενδιαφερόμενου παιδιού. Στο πλαίσιο της αξιολόγησης αυτής, πρέπει επίσης να λαμβάνονται υπόψη και ενδεχόμενοι συγκεκριμένοι και κατά περίπτωση κίνδυνοι να καταστεί το παιδί θύμα κακοποίησης, εκμετάλλευσης ή εμπορίας, πλην όμως αυτοί δεν είναι δυνατόν να τεκμαίρονται μόνον από το γεγονός ότι η διαδικασία υπαγωγής στο αλγερινό σύστημα *kafala* βασίζεται σε αξιολόγηση της καταλληλότητας του ενηλίκου και του συμφέροντος του παιδιού η οποία είναι λιγότερο εμπεριστατωμένη από τη διαδικασία που διεξάγεται στο κράτος μέλος υποδοχής για τις ανάγκες της υιοθεσίας ή της τοποθέτησης παιδιού.

Το Δικαστήριο κατέληξε ότι, σε περίπτωση που διαπιστωθεί μετά την αξιολόγηση αυτή, ότι το παιδί και ο κηδεμόνας του, πολίτης της Ένωσης, πρόκειται πραγματικά να συμβιώσουν ως οικογένεια και ότι το παιδί εξαρτάται από τον κηδεμόνα του, τότε οι απαιτήσεις που συνδέονται με το θεμελιώδες δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής, σε συνδυασμό με την υποχρέωση συνεκτίμησης του υπέρτερου συμφέροντος του παιδιού, επιβάλλουν κατ' αρχήν τη χορήγηση δικαιώματος εισόδου και διαμονής στο παιδί προκειμένου να του δοθεί η δυνατότητα να ζήσει με τον κηδεμόνα του στο κράτος μέλος υποδοχής του κηδεμόνα.

Με την απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2019, **Chenchooliah** (C-94/18, [EU:C:2019:693](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ερμήνευσε το άρθρο 15 της οδηγίας 2004/38, το οποίο ορίζει, μεταξύ άλλων, ότι *ορισμένες διαδικασίες που προβλέπονται στο κεφάλαιο VI της οδηγίας, υπό τον τίτλο «Περιορισμοί του δικαιώματος εισόδου και του δικαιώματος διαμονής για λόγους δημόσιας τάξης, δημόσιας ασφάλειας ή δημόσιας υγείας»*¹⁴, εφαρμόζονται κατ' αναλογία σε κάθε απόφαση η οποία περιορίζει την ελεύθερη κυκλοφορία πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή των μελών της οικογένειάς του για λόγους που δεν αφορούν τη δημόσια τάξη, τη δημόσια ασφάλεια ή τη δημόσια υγεία. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο αυτό έχει εφαρμογή σε απόφαση

14| Πρόκειται για τις διαδικασίες των άρθρων 30 και 31 της οδηγίας 2004/38.

απομάκρυνσης υπηκόου τρίτου κράτους για τον λόγο ότι δεν έχει πλέον δικαίωμα διαμονής βάσει της εν λόγω οδηγίας, σε περίπτωση που ο ως άνω υπήκοος τέλεσε γάμο με πολίτη της Ένωσης σε χρονικό σημείο κατά το οποίο ο πολίτης της Ένωσης ασκούσε το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας μεταβαίνοντας και διαμένοντας μαζί με τον υπήκοο στο κράτος μέλος υποδοχής, ο δε πολίτης αυτός επέστρεψε, στη συνέχεια, στο κράτος μέλος της ιθαγένειάς του. Κατά το Δικαστήριο, αυτό σημαίνει ότι ορισμένες εγγυήσεις τις οποίες προβλέπει η οδηγία στο πλαίσιο αποφάσεων που περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία πολίτη της Ένωσης ή των μελών της οικογένειάς του και εκδίδονται για λόγους δημόσιας τάξης, δημόσιας ασφάλειας ή δημόσιας υγείας ¹⁵ ισχύουν σε περίπτωση έκδοσης μιας απόφασης απομάκρυνσης όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, σε συνδυασμό με την οποία δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να επιβληθεί απαγόρευση εισόδου στην εθνική επικράτεια.

Η απόφαση αυτή εντασσόταν στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ μιας υπηκόου του Μαυρικίου, κατοίκου Ιρλανδίας, και του Minister for Justice and Equality (Υπουργού Δικαιοσύνης και Ισότητας), σχετικά με απόφαση απέλασης που εκδόθηκε εις βάρος της, δυνάμει του άρθρου 3 του ιρλανδικού νόμου του 1999 περί μετανάστευσης, κατόπιν της επιστροφής του συζύγου της, πολίτη της Ένωσης, στο κράτος μέλος της ιθαγένειάς του, δηλαδή στην Πορτογαλία, όπου εκτίει στερητική της ελευθερίας ποινή. Δυνάμει του εθνικού δικαίου, η απόφαση απέλασης συνοδευόταν αυτοδικαίως από επ' αόριστον απαγόρευση εισόδου στην εθνική επικράτεια.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι, σε περίπτωση που πολίτης της Ένωσης επιστρέφει στο κράτος μέλος της ιθαγένειάς του και, επομένως, παύει να ασκεί, στο κράτος μέλος υποδοχής, το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας βάσει του δικαίου της Ένωσης, ο υπήκοος τρίτου κράτους σύζυγος του εν λόγω πολίτη της Ένωσης δεν έχει πλέον την ιδιότητα του «δικαιούχου», κατά την έννοια της οδηγίας αυτής ¹⁶, όταν παραμένει στο κράτος μέλος υποδοχής και δεν διαμένει πλέον με τον σύζυγό του.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι, μολονότι η απώλεια της προαναφερθείσας ιδιότητας έχει ως συνέπεια ότι ο ενδιαφερόμενος υπήκοος τρίτης χώρας παύει να έχει τα δικαιώματα κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος του κράτους μέλους υποδοχής τα οποία είχε επί ορισμένο χρονικό διάστημα, δεδομένου ότι παύει να πληροί τις προϋποθέσεις από τις οποίες εξαρτώνται τα συγκεκριμένα δικαιώματα, εντούτοις η απώλεια αυτή δεν σημαίνει ότι η οδηγία 2004/38 παύει να τυγχάνει εφαρμογής στην περίπτωση έκδοσης, από το κράτος μέλος υποδοχής, απόφασης απομάκρυνσης του υπηκόου αυτού για τον ως άνω λόγο. Πράγματι, το άρθρο 15 της οδηγίας 2004/38 ¹⁷, το οποίο περιλαμβάνεται στο κεφάλαιο III που επιγράφεται «Δικαίωμα διαμονής», προβλέπει ποιο καθεστώς ισχύει όταν παύει να υφίσταται δικαίωμα προσωρινής διαμονής δυνάμει της οδηγίας, ιδίως όταν πολίτης της Ένωσης ή μέλος της οικογένειάς του που, κατά το παρελθόν, είχε τύχει δικαιώματος διαμονής έως τρεις μήνες ή δικαιώματος διαμονής άνω των τριών μηνών δεν πληροί πλέον τις προϋποθέσεις για την αναγνώριση τέτοιου δικαιώματος διαμονής και, επομένως, μπορεί κατ' αρχήν να απομακρυνθεί από το κράτος μέλος υποδοχής.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το άρθρο 15 της οδηγίας 2004/38 αναφέρεται μόνο στην αναλογική εφαρμογή ορισμένων διατάξεων του κεφαλαίου VI της οδηγίας αυτής, οι οποίες αφορούν ειδικότερα την κοινοποίηση των αποφάσεων καθώς και την πρόσβαση σε δικαστικές διαδικασίες προσφυγών ¹⁸. Αντιθέτως, άλλες διατάξεις του κεφαλαίου VI δεν έχουν εφαρμογή στο πλαίσιο έκδοσης απόφασης βάσει

15| Πρόκειται για τις εγγυήσεις που περιγράφονται στα άρθρα 30 και 31.

16| Άρθρο 3, παράγραφος 1.

17| Άρθρο 15.

18| Άρθρα 30 και 31.

του άρθρου 15 της εν λόγω οδηγίας. Πράγματι, οι άλλες εκείνες διατάξεις εφαρμόζονται μόνον αν κατά την παρούσα χρονική στιγμή ο ενδιαφερόμενος αντλεί από την οδηγία αυτή δικαίωμα προσωρινής ή μόνιμης διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής.

Τέλος, το Δικαστήριο προσέθεσε ότι, σύμφωνα με το άρθρο 15, παράγραφος 3, της οδηγίας 2004/38, σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται να επιβληθεί, σε συνδυασμό με την απόφαση απομάκρυνσης που μπορεί να εκδοθεί στην υπόθεση της κύριας δίκης, απαγόρευση εισόδου στην εθνική επικράτεια ¹⁹.

III. Θεσμικές διατάξεις

Υπό τον τίτλο αυτό ²⁰ θα παρουσιαστούν δύο αξιοσημείωτες αποφάσεις, εκ των οποίων η μία είχε ως αντικείμενο τις ασυλίες των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και η άλλη μία ευρωπαϊκή πρωτοβουλία πολιτών.

1. Ασυλίες των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

Με την απόφαση **Junqueras Vies** (C-502/19, [EU:C:2019:1115](#)), η οποία εκδόθηκε στις 19 Δεκεμβρίου 2019 επί προδικαστικής παραπομπής, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποσαφήνισε το προσωπικό, χρονικό και υλικό πεδίο εφαρμογής των ασυλιών που απονέμονται στα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ²¹.

Στην υπόθεση αυτή, το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο, Ισπανία) υπέβαλε στο Δικαστήριο διάφορα προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 9 του πρωτοκόλλου. Τα ερωτήματα αυτά διατυπώθηκαν στο πλαίσιο προσφυγής την οποία άσκησε πολιτικός που εξελέγη στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις εκλογές της 26ης Μαΐου 2019, κατά της απορριπτικής διατάξεως επί της αιτήσεώς του για τη χορήγηση έκτακτης άδειας εξόδου από τη φυλακή. Ο ενδιαφερόμενος είχε τεθεί υπό προσωρινή κράτηση πριν από τις εκλογές αυτές, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κινηθείσας εις βάρος του λόγω της συμμετοχής του στη διοργάνωση του δημοψηφίσματος περί αυτοδιάθεσης, το οποίο πραγματοποιήθηκε την 1η Οκτωβρίου 2017 στην Αυτόνομη Κοινότητα της Καταλονίας. Ζήτησε να του χορηγηθεί η ως άνω άδεια για να είναι σε θέση, αφενός, να εκπληρώσει ορισμένες διατυπώσεις που απαιτούνταν από το ισπανικό δίκαιο κατόπιν της δημοσίευσης των αποτελεσμάτων, συγκεκριμένα την παροχή όρκου ή υπόσχεσης υπακοής στο ισπανικό Σύνταγμα ενώπιον κεντρικής εκλογικής επιτροπής, και, αφετέρου, να μεταβεί κατόπιν στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο προκειμένου να συμμετάσχει στη σύνοδο για τη συγκρότηση της νέας κοινοβουλευτικής σύνθεσης σε σώμα. Το Tribunal Supremo, μετά την εκ μέρους του υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο, καταδίκασε τον ενδιαφερόμενο, στις 14 Οκτωβρίου 2019, σε κάθειρξη δεκατριών ετών καθώς και σε ολική αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων για το ίδιο χρονικό διάστημα, η οποία συνεπαγόταν ότι αυτός δεν μπορούσε να κατέχει οποιαδήποτε δημόσια θέση ή οποιοδήποτε δημόσιο αξίωμα.

19| Άρθρο 15, παράγραφος 3.

20| Αξίζει επίσης να επισημανθούν δύο αποφάσεις που εξέδωσε το Δικαστήριο στις 26 Μαρτίου 2019, συγκεκριμένα δε η απόφαση **Ισπανία κατά Κοινοβουλίου** (C-377/16, [EU:C:2019:249](#)) και η απόφαση **Επιτροπή κατά Ιταλίας** (C-621/16 P, [EU:C:2019:251](#)), οι οποίες αφορούσαν το γλωσσικό καθεστώς των θεσμικών οργάνων. Οι αποφάσεις αυτές παρουσιάζονται υπό τον τίτλο XXII «Υπαλληλικές υποθέσεις».

21| Οι ασυλίες προβλέπονται από το άρθρο 343 ΣΛΕΕ και από το άρθρο 9 του πρωτοκόλλου αριθ. 7 περί των προνομίων και ασυλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2012, C 326, σ. 266) (στο εξής: πρωτόκολλο).

Το Δικαστήριο έκρινε, πρώτον, ότι όποιος εκλέγεται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποκτά την ιδιότητα του μέλους του Κοινοβουλίου λόγω της ανακοίνωσης των εκλογικών αποτελεσμάτων και κατά τη στιγμή της ανακοίνωσης αυτής, με συνέπεια να απολαύει των ασυλιών που κατοχυρώνονται στο άρθρο 9 του πρωτοκόλλου.

Το Δικαστήριο επισήμανε ειδικότερα ότι, μολονότι η εκλογική διαδικασία και η ανακοίνωση των αποτελεσμάτων κατ' αρχήν διέπονται από τη νομοθεσία των κρατών μελών, σύμφωνα με τα άρθρα 8 και 12 της εκλογικής πράξης του 1976²², η εκλογή των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με άμεση, καθολική, ελεύθερη και μυστική ψηφοφορία²³ αποτελεί έκφραση της συνταγματικής αρχής της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, της οποίας το περιεχόμενο καθορίζεται από το ίδιο το δίκαιο της Ένωσης. Από τις Συνθήκες και από την εκλογική πράξη του 1976 προκύπτει ότι η ιδιότητα του μέλους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου απορρέει από αυτή και μόνη την εκλογή του ενδιαφερομένου και αποκτάται από τον ενδιαφερόμενο λόγω της επίσημης ανακοίνωσης των αποτελεσμάτων από τα κράτη μέλη. Εξάλλου, το άρθρο 343 ΣΛΕΕ καθιστά σαφές ότι η Ένωση και, κατά συνέπεια, τα θεσμικά όργανά της και τα μέλη τους πρέπει να απολαύουν των ασυλιών οι οποίες είναι αναγκαίες για την εκπλήρωση της αποστολής τους.

Δεύτερον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα πρόσωπα τα οποία, όπως ο Ο. Junqueras Vies, εκλέγονται μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου απολαύουν, ήδη από την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων, της ασυλίας για τη μετάβαση, η οποία συνδέεται με την ιδιότητά τους ως μέλους και προβλέπεται από το άρθρο 9, δεύτερο εδάφιο, του πρωτοκόλλου. Σκοπός της εν λόγω ασυλίας είναι να τους παράσχει τη δυνατότητα, μεταξύ άλλων, να μεταβούν στην εναρκτήρια σύνοδο της νέας σύνθεσης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και να συμμετάσχουν στη σύνοδο αυτή. Ειδικότερα, σε αντίθεση με την ασυλία κατά τη διάρκεια των συνόδων, η οποία προβλέπεται στο πρώτο εδάφιο και ισχύει μόνο μετά την αρχή της εναρκτήριας συνόδου και για όλη τη διάρκεια των συνόδων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η ασυλία για τη μετάβαση καλύπτει τις μετακινήσεις των μελών προς τον τόπο συνεδρίασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, περιλαμβανομένης της πρώτης συνεδρίασής του.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε συναφώς ότι οι σκοποί που επιδιώκονται με τις ασυλίες τις οποίες προβλέπει το πρωτόκολλο συνίστανται στην προστασία της προσήκουσας λειτουργίας και της ανεξαρτησίας των θεσμικών οργάνων. Στο πλαίσιο αυτό, η ασυλία για τη μετάβαση, στην οποία αναφέρεται το άρθρο 9, δεύτερο εδάφιο, του πρωτοκόλλου, διασφαλίζει την αποτελεσματικότητα του δικαιώματος του εκλέγεσθαι που κατοχυρώνεται στο άρθρο 39, παράγραφος 2, του Χάρτη, παρέχοντας τη δυνατότητα σε οποιοδήποτε μέλος, αφ' ης στιγμής ανακοινώθηκε η εκλογή του και ανεξαρτήτως του αν εκπλήρωσε τυχόν διατυπώσεις του εσωτερικού δικαίου, να συμμετάσχει στην εναρκτήρια σύνοδο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου χωρίς να επιτρέπεται να παρακωλυθεί η μετακίνησή του.

Τρίτον και τελευταίο, το Δικαστήριο κατέληξε ότι το ευεργέτημα της ασυλίας για τη μετάβαση, το οποίο κατοχυρώνεται υπέρ όλων των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, συνεπάγεται την άρση οποιουδήποτε μέτρου προσωρινής κράτησης που είχε επιβληθεί πριν από την ανακοίνωση της εκλογής ενός μέλους, προκειμένου να του παρασχεθεί η δυνατότητα να μεταβεί και να συμμετάσχει στην εναρκτήρια σύνοδο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Επομένως, σε περίπτωση που το αρμόδιο εθνικό δικαστήριο κρίνει αναγκαία τη διατήρηση ενός τέτοιου μέτρου, οφείλει να ζητήσει το συντομότερο δυνατό από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο την άρση της ασυλίας αυτής επί τη βάση του άρθρου 9, τρίτο εδάφιο, του πρωτοκόλλου.

22| Πράξη περί της εκλογής των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με άμεση και καθολική ψηφοφορία, που προσαρτάται στην απόφαση 76/787/ΕΚΑΧ, ΕΟΚ, Ευρατόμ του Συμβουλίου, της 20ής Σεπτεμβρίου 1976 (JO 1976, L 278, σ. 1), και τροποποιήθηκε για τελευταία φορά με την απόφαση 2002/772/ΕΚ, Ευρατόμ του Συμβουλίου, της 25ης Ιουνίου και της 23ης Σεπτεμβρίου 2002 (ΕΕ 2002, L 283, σ. 1).

23| Άρθρο 14, παράγραφος 3, ΣΕΕ.

2. Ευρωπαϊκή πρωτοβουλία πολιτών

Με την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, **Purpinck κ.λπ. κατά Επιτροπής** (C-418/18 P, [EU:C:2019:1113](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου απέρριψε την αίτηση αναιρέσεως την οποία άσκησαν οι διοργανωτές της ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας πολιτών (ΕΠΠ) με τίτλο «Ένας από μας» κατά της απορριπτικής αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου ²⁴ επί της προσφυγής τους με αίτημα την ακύρωση της ανακοίνωσης της Επιτροπής, της 28ης Μαΐου 2014, σχετικά με την εν λόγω ΕΠΠ ²⁵.

Σύμφωνα με τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση ²⁶ και τον κανονισμό 211/2011 ²⁷, αν συγκεντρωθούν περισσότεροι από ένα εκατομμύριο πολίτες της Ένωσης από τουλάχιστον το ένα τέταρτο των κρατών μελών, μπορούν να λάβουν την πρωτοβουλία να καλέσουν την Επιτροπή, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, να προτείνει στον νομοθέτη της Ένωσης την έκδοση νομικής πράξεως για την εφαρμογή των Συνθηκών. Πριν αρχίσει η συλλογή του απαιτούμενου αριθμού υπογραφών, οι διοργανωτές της ΕΠΠ οφείλουν να ζητήσουν την καταχώρισή της από την Επιτροπή, η οποία εξετάζει ιδίως το αντικείμενο και τους σκοπούς της.

Ο Patrick Grégor Purpinck και άλλα έξι φυσικά πρόσωπα αποτελούν την επιτροπή πολιτών της ΕΠΠ με τίτλο «Ένας από μας», η οποία καταχωρίστηκε στην Επιτροπή το 2012 ²⁸. Σκοπός αυτής της ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας πολιτών είναι να απαγορευθεί και να παύσει η εκ μέρους της Ένωσης χρηματοδότηση δραστηριοτήτων οι οποίες προϋποθέτουν την καταστροφή ανθρώπινων εμβρύων (κυρίως στους τομείς της έρευνας, της αναπτυξιακής βοήθειας και της δημόσιας υγείας), συμπεριλαμβανομένης της άμεσης ή έμμεσης χρηματοδότησης των αμβλώσεων. Μετά την καταχώρισή της, η ΕΠΠ «Ένας από μας» συγκέντρωσε τον απαιτούμενο αριθμό του ενός εκατομμυρίου υπογραφών και εν συνεχεία υποβλήθηκε επισήμως στην Επιτροπή στις αρχές του 2014. Στις 28 Μαΐου 2014 η Επιτροπή εξέδωσε ανακοίνωση στην οποία ανέφερε ότι δεν σκόπευε να αναλάβει οποιαδήποτε ενέργεια σε συνέχεια αυτής της ΕΠΠ.

Οι διοργανωτές της ΕΠΠ ζήτησαν, κατόπιν τούτου, από το Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να ακυρώσει την ανακοίνωση της Επιτροπής, προβάλλοντας, μεταξύ άλλων, ότι το εν λόγω θεσμικό όργανο υποχρεούται να υποβάλει πρόταση για την έκδοση νομικής πράξεως της Ένωσης σε συνέχεια καταχωρισθείσας ΕΠΠ. Το Γενικό Δικαστήριο επικύρωσε την απόφαση της Επιτροπής.

Το Δικαστήριο, ενώπιον του οποίου ασκήθηκε αίτηση αναιρέσεως, επισήμανε κατ' αρχάς ότι, κατά το άρθρο 11, παράγραφος 4, ΣΕΕ, σκοπός της ΕΠΠ είναι «να κληθεί» η Επιτροπή να υποβάλει κατάλληλη πρόταση για την εφαρμογή των Συνθηκών και όχι να υποχρεωθεί το θεσμικό αυτό όργανο να αναλάβει τη δράση ή τις δράσεις που αφορά η ΕΠΠ. Προσέθεσε ότι από διάφορες διατάξεις του κανονισμού 211/2011 προκύπτει ότι η Επιτροπή, όταν λαμβάνει μια ΕΠΠ, εκθέτει τις ενδεχόμενες ενέργειες στις οποίες προτίθεται να προβεί,

24| Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 23ης Απριλίου 2018, **One of Us κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-561/14, [EU:T:2018:210](#)).

25| Ανακοίνωση COM(2014) 355 τελικό της Επιτροπής, της 28ης Μαΐου 2014, σχετικά με την ευρωπαϊκή πρωτοβουλία πολιτών «Ένας από μας».

26| Άρθρο 11, παράγραφος 4, ΣΕΕ.

27| Κανονισμός (ΕΕ) 211/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Φεβρουαρίου 2011, σχετικά με την πρωτοβουλία πολιτών (ΕΕ 2011, L 65, σ. 1, και διορθωτικό ΕΕ 2012, L 94, σ. 49).

28| COM(2014) 355 τελικό.

καθώς και τους λόγους που συντρέχουν για την ανάληψη ή τη μη ανάληψη δράσης, όπερ επιβεβαιώνει ότι η υποβολή από την Επιτροπή πρότασης για την έκδοση πράξεως της Ένωσης σε συνέχεια μιας ΕΠΠ έχει προαιρετικό χαρακτήρα.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η εξουσία νομοθετικής πρωτοβουλίας την οποία απονέμουν οι Συνθήκες στην Επιτροπή συνεπάγεται ότι στο θεσμικό αυτό όργανο εναπόκειται να αποφασίσει αν θα υποβάλει ή όχι πρόταση νομοθετικής πράξεως, εκτός της περίπτωσης που είναι υποχρεωμένο, δυνάμει του δικαίου της Ένωσης, να υποβάλει τέτοια πρόταση. Αυτή η εξουσία νομοθετικής πρωτοβουλίας της Επιτροπής συνιστά μία από τις εκφάνσεις της αρχής της θεσμικής ισορροπίας, η οποία χαρακτηρίζει τη θεσμική δομή της Ένωσης. Η αρχή αυτή σημαίνει ότι κάθε θεσμικό όργανο ασκεί τις αρμοδιότητές του σεβόμενο τις αρμοδιότητες των υπολοίπων. Το Δικαστήριο τόνισε δε ότι, σύμφωνα με τον κανονισμό 211/2011, σκοπός της ΕΠΠ είναι να παράσχει στους πολίτες της Ένωσης δικαίωμα παρόμοιο με εκείνο που έχουν, δυνάμει των άρθρων 225 και 241 ΣΛΕΕ, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο να ζητούν από την Επιτροπή να υποβάλει κάθε κατάλληλη πρόταση για την εφαρμογή των Συνθηκών. Στο πλαίσιο αυτό, καθόσον το δικαίωμα που αναγνωρίζεται κατά τα ανωτέρω στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στο Συμβούλιο δεν θίγει την εξουσία νομοθετικής πρωτοβουλίας της Επιτροπής, το ίδιο πρέπει να ισχύει και για τις ΕΠΠ.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε επίσης ότι το γεγονός ότι η Επιτροπή δεν υποχρεούται να αναλάβει οπωσδήποτε δράση σε συνέχεια μιας ΕΠΠ δεν σημαίνει, σε αντίθεση προς όσα υποστήριξαν οι αναιρεσείοντες, ότι μια τέτοια πρωτοβουλία στερείται πρακτικής αποτελεσματικότητας. Πράγματι, αφενός, ο μηχανισμός της ΕΠΠ αποτελεί ένα από τα μέσα συμμετοχικής δημοκρατίας που συμπλήρωσαν, με τη σύναψη της Συνθήκης της Λισσαβώνας, το σύστημα αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στο οποίο στηρίζεται η λειτουργία της Ένωσης, με σκοπό την ενθάρρυνση της συμμετοχής των πολιτών στη δημοκρατική διαδικασία και στην προαγωγή του διαλόγου μεταξύ των πολιτών και των θεσμικών οργάνων της Ένωσης. Αφετέρου, ΕΠΠ η οποία έχει καταχωριστεί σύμφωνα με τον κανονισμό 211/2011 και συνάδει με όλες τις διαδικασίες και τις προϋποθέσεις που προβλέπει ο κανονισμός αυτός ενεργοποιεί μια σειρά ειδικών υποχρεώσεων της Επιτροπής, απαριθμούμενων στα άρθρα 10 και 11 του ίδιου κανονισμού. Κατά το Δικαστήριο, η ιδιαίτερη προστιθέμενη αξία του μηχανισμού της ΕΠΠ έγκειται, συνεπώς, όχι στη βεβαιότητα του αποτελέσματος, αλλά στους διαύλους και στις ευκαιρίες που δημιουργεί για τους πολίτες της Ένωσης να ενεργοποιήσουν τον πολιτικό διάλογο εντός των θεσμικών οργάνων της Ένωσης χωρίς να είναι αναγκασμένοι να αναμείνουν την κίνηση νομοθετικής διαδικασίας.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο επικύρωσε την προσέγγιση του Γενικού Δικαστηρίου, το οποίο αποφάνθηκε ότι μια ανακοίνωση σχετική με ΕΠΠ, όπως η επίδικη ανακοίνωση, εμπίπτει στην άσκηση ευρείας διακριτικής ευχέρειας της Επιτροπής και πρέπει, κατά συνέπεια, να υπόκειται σε περιορισμένο δικαστικό έλεγχο, προς διερεύνηση ιδίως της επάρκειας της αιτιολογίας της και της απουσίας πρόδηλων σφαλμάτων εκτιμήσεως.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ειδικότερα την ορθότητα του σκεπτικού του Γενικού Δικαστηρίου, το οποίο είχε αποφανθεί ότι η Επιτροπή, στηριζόμενη συναφώς σε δημοσίευση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, δεν υπέπεσε σε πρόδηλο σφάλμα εκτιμήσεως κρίνοντας ότι η χρηματοδότηση από την Ένωση ενός συνόλου ασφαλών και αποτελεσματικών υπηρεσιών υγείας, ιδίως όσον αφορά τις αμβλώσεις, συμβάλλει στη μείωση του αριθμού των μη ασφαλών αμβλώσεων και, ως εκ τούτου, στη μείωση του κινδύνου θανάτων και ασθενειών που σχετίζονται με τη μητρότητα.

IV. Δίκαιο της Ένωσης και εθνικό δίκαιο

Με την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *Deutsche Umwelthilfe* (C-752/18, [EU:C:2019:1114](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποφάνθηκε, για πρώτη φορά, επί του ζητήματος αν τα εθνικά δικαστήρια μπορούν, ή ακόμη και υποχρεούνται, να διατάσσουν προσωπική κράτηση σε βάρος υπευθύνων των εθνικών αρχών οι οποίοι εμμένουν στην άρνησή τους να συμμορφωθούν προς δικαστική απόφαση που τους επιβάλλει να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τις οποίες υπέχουν από το δίκαιο της Ένωσης.

Στην υπόθεση αυτή, υποβλήθηκε στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της Deutsche Umwelthilfe, ήτοι μιας γερμανικής οργάνωσης για την προστασία του περιβάλλοντος, και του ομόσπονδου κράτους της Βαυαρίας, σχετικά με την άρνηση του τελευταίου να λάβει, προς εκτέλεση της οδηγίας 2008/50 για την ποιότητα του ατμοσφαιρικού αέρα ²⁹, τα αναγκαία μέτρα ώστε να εξασφαλιστεί η τήρηση των οριακών τιμών για το διοξείδιο του αζώτου στην πόλη του Μονάχου. Ενώ διατάχθηκε, αρχικώς το 2012, να τροποποιήσει το σχέδιο δράσης για την ποιότητα του αέρα της πόλης αυτής και στη συνέχεια, το 2016, επ' απειλή χρηματικής ποινής, να συμμορφωθεί προς τις υποχρεώσεις του, ακόμη και επιβάλλοντας απαγορεύσεις κυκλοφορίας ορισμένων οχημάτων με πετρελαιοκινητήρα σε διάφορες αστικές περιοχές, το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας αρνήθηκε παρά ταύτα να εκτελέσει τις διαταγές αυτές, με συνέπεια να διαταχθεί για τρίτη φορά, το 2017, να καταβάλει χρηματική ποινή 4 000 ευρώ, όπως και έπραξε. Επειδή το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας εξακολουθούσε να αρνείται να συμμορφωθεί προς τις ως άνω διαταγές και δεδομένου ότι είχε ανακοινώσει δημοσίως ότι δεν θα τηρούσε τις υποχρεώσεις του, η Deutsche Umwelthilfe άσκησε νέα προσφυγή με αίτημα, αφενός, την επιβολή νέας χρηματικής ποινής 4 000 ευρώ, το οποίο έγινε δεκτό με διάταξη της 28ης Ιανουαρίου 2018, και, αφετέρου, την έκδοση διαταγής για προσωπική κράτηση εις βάρος των υπευθύνων του ομόσπονδου κράτους της Βαυαρίας (ήτοι του Υπουργού Περιβάλλοντος και Προστασίας των καταναλωτών ή, άλλως, του Πρωθυπουργού), αίτημα που απορρίφθηκε με διάταξη της ίδιας ημέρας. Κατόπιν άσκησης σχετικής εφέσεως από το ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας, το αιτούν δικαστήριο, δηλαδή το διοικητικό εφετείο του ομόσπονδου κράτους της Βαυαρίας, αφενός, επικύρωσε τη χρηματική ποινή και, αφετέρου, αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως σχετικά με την ενδεχόμενη έκδοση διαταγής προσωπικής κράτησης. Συγκεκριμένα, διαπιστώνοντας ότι η καταδίκη σε χρηματική ποινή δεν ήταν ικανή να επηρεάσει τη συμπεριφορά του ομόσπονδου κράτους της Βαυαρίας, αφού τα σχετικά ποσά καταχωρίζονταν λογιστικώς ως έσοδα του ομόσπονδου κράτους και δεν συνεπάγονταν περιουσιακή ζημία, καθώς και ότι η επιβολή του μέτρου της προσωπικής κράτησης απαγορευόταν από το συνταγματικό δίκαιο, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα ζητώντας του να αποφανθεί, κατ' ουσίαν, αν το δίκαιο της Ένωσης, ειδικότερα δε το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι παρέχει στα εθνικά δικαστήρια τη δυνατότητα, ή ακόμη και τους επιβάλλει την υποχρέωση, να διατάξουν ένα τέτοιο μέτρο.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι σε περιστάσεις όπως αυτές, όπου μια εθνική αρχή αρνείται συνεχώς να συμμορφωθεί προς δικαστική απόφαση που της επιβάλλει να εκπληρώσει μια σαφή, συγκεκριμένη και ανεπιφύλακτη υποχρέωση η οποία απορρέει από το δίκαιο της Ένωσης, ειδικότερα δε από την οδηγία 2008/50, το αρμόδιο εθνικό δικαστήριο μπορούσε να διατάξει προσωπική κράτηση εις βάρος των υπευθύνων του αντίστοιχου ομόσπονδου κράτους, εφόσον όμως πληρούνταν δύο προϋποθέσεις. Αφενός, για τη λήψη ενός τέτοιου μέτρου θα πρέπει να υφίσταται στο εσωτερικό δίκαιο νομική βάση η οποία να είναι αρκούντως προσβάσιμη, ακριβής και προβλέψιμη στην εφαρμογή της. Αφετέρου, θα πρέπει να τηρείται η αρχή της αναλογικότητας.

29| Οδηγία 2008/50/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 2008, για την ποιότητα του ατμοσφαιρικού αέρα και καθαρότερο αέρα για την Ευρώπη (ΕΕ 2008, L 152, σ. 1).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να εξασφαλίζουν, όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, ότι γίνεται σεβαστό το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, το οποίο κατοχυρώνεται τόσο με το άρθρο 47 του Χάρτη όσο και, στον τομέα του περιβάλλοντος, με το άρθρο 9, παράγραφος 4, της Σύμβασης του Aarhus ³⁰. Το συγκεκριμένο δικαίωμα έχει ιδιαίτερη σημασία για τον επιπρόσθετο λόγο ότι η παράλειψη να ληφθούν τα μέτρα που απαιτεί η οδηγία 2008/50 θέτει σε κίνδυνο την υγεία των ανθρώπων. Μια εθνική νομοθεσία όμως η οποία οδηγεί στο να παραμένει μια δικαστική απόφαση ατελέσφορη προσβάλλει το ουσιώδες περιεχόμενο του δικαιώματος αυτού και του αφαιρεί κάθε πρακτική αποτελεσματικότητα. Σε μια τέτοια περίπτωση, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το εθνικό δικαστήριο οφείλει είτε να ερμηνεύσει το εσωτερικό δίκαιο κατά τρόπο ο οποίος, στο μέτρο του δυνατού, να είναι σύμφωνος με τους σκοπούς που επιδιώκονται με τις προαναφερθείσες διατάξεις είτε να μην εφαρμόσει καμία εθνική διάταξη αντίθετη προς ρυθμίσεις του δικαίου της Ένωσης με άμεσο αποτέλεσμα.

Εντούτοις, το Δικαστήριο διευκρίνισε επίσης ότι η τήρηση της τελευταίας αυτής υποχρέωσης δεν επιτρέπεται να έχει ως συνέπεια την προσβολή άλλου θεμελιώδους δικαιώματος όπως το προβλεπόμενο στο άρθρο 6 του Χάρτη δικαίωμα στην ελευθερία, το οποίο περιορίζεται σε περίπτωση προσωπικής κράτησης. Δεδομένου ότι το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας δεν είναι απόλυτο και μπορεί να επιδέχεται περιορισμούς, σύμφωνα με το άρθρο 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, επιβάλλεται μια δίκαιη στάθμιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων που διακυβεύονται. Για να πληρούνται πάντως οι απαιτήσεις της διάταξης αυτής, όποιος νόμος παρέχει στον δικαστή την εξουσία να στερεί από ένα άτομο την ελευθερία του πρέπει κατ' αρχάς να είναι αρκούντως προσβάσιμος, ακριβής και προβλέψιμος στην εφαρμογή του προκειμένου να αποφεύγεται κάθε κίνδυνος αυθαιρεσίας, ζήτημα το οποίο πρέπει να ελεγχθεί από το αιτούν δικαστήριο. Εξάλλου, δεδομένου ότι η διαταγή προσωπικής κράτησης συνεπάγεται στέρηση της ελευθερίας, επιβάλλεται, προς τήρηση των απαιτήσεων που απορρέουν από την αρχή της αναλογικότητας, τέτοιο μέτρο να λαμβάνεται μόνον όταν δεν υπάρχει κανένα άλλο λιγότερο επαχθές μέτρο (όπως, παραδείγματος χάριν, υψηλές και επαναλαμβανόμενες χρηματικές ποινές που δεν θα πιστώνονται, σε τελική ανάλυση, στον προϋπολογισμό από τα κονδύλια του οποίου προήλθαν), όπερ πρέπει επίσης να ελεγχθεί από το αιτούν δικαστήριο. Μόνο σε περίπτωση που τυχόν κρινόταν ότι ο περιορισμός του δικαιώματος στην ελευθερία λόγω της προσωπικής κράτησης πληρούσε τις προϋποθέσεις αυτές, το δίκαιο της Ένωσης όχι μόνον θα επέτρεπε, αλλά και θα επέβαλλε τη λήψη τέτοιου μέτρου, με τη διευκρίνιση ωστόσο ότι παράβαση της οδηγίας 2008/50 θα μπορούσε εξάλλου να διαπιστωθεί και από το Δικαστήριο στο πλαίσιο προσφυγής λόγω παραβάσεως κράτους μέλους ή να θεμελιώσει ευθύνη του Δημοσίου προς αποκατάσταση της ζημίας η οποία οφείλεται στην παράβαση.

Στην ίδια θεματική, αξιομνημόνευτη είναι και η απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, **Wasserleitungsverband Nördliches Burgenland κ.λπ.** (C-197/18, [EU:C:2019:824](#)), σχετικά με τη δυνατότητα φυσικών και νομικών προσώπων που θίγονται άμεσα από τη ρύπανση υπόγειων υδάτων να επικαλεστούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ορισμένες διατάξεις της οδηγίας 91/676 για την προστασία των υδάτων από τη νιτρορρύπανση γεωργικής προέλευσης ³¹.

Στον τομέα του ανταγωνισμού, με την απόφαση **Cogeco Communications** (C-637/17, [EU:C:2019:263](#)), στην οποία εξετάσε αν συμβιβάζονταν με το άρθρο 102 ΣΛΕΕ οι κανόνες παραγραφής του πορτογαλικού δικαίου της εξωσυμβατικής ευθύνης στο πλαίσιο αγωγών αποζημιώσεως λόγω παραβιάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού, το Δικαστήριο έκρινε ότι προσκρούει τόσο στο άρθρο αυτό όσο και στην αρχή της αποτελεσματικότητας εθνική ρύθμιση που προβλέπει παραγραφή με τέτοιους όρους ώστε να καθίσταται

30| Σύμβαση για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε θέματα περιβάλλοντος, που υπογράφηκε στο Aarhus στις 25 Ιουνίου 1998 και εγκρίθηκε εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με την απόφαση 2005/370/ΕΚ του Συμβουλίου, της 17ης Φεβρουαρίου 2005 (ΕΕ 2005, L 124, σ. 1).

31| Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XVIII.2 «Προστασία των υδάτων από τη νιτρορρύπανση».

πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής η άσκηση του δικαιώματος προβολής αγωγικών αιτημάτων αποζημιώσεως στηριζόμενων σε οριστική απόφαση με την οποία διαπιστώθηκε παράβαση των ενωσιακών κανόνων του ανταγωνισμού³². Επιπλέον, στην απόφαση **Otis Gesellschaft κ.λπ.** (C-435/18, [EU:C:2019:1069](#)), το Δικαστήριο επανέλαβε ότι το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ παράγει άμεσα αποτελέσματα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και παρέχει μεταξύ άλλων σε κάθε πρόσωπο το οποίο έχει υποστεί ζημία που προκλήθηκε από σύμβαση ή από συμπεριφορά δυνάμενη να περιορίσει ή να νοθεύσει τον ανταγωνισμό το δικαίωμα να ζητήσει αποκατάσταση, εφόσον υφίσταται αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημίας και της παράβασης των κανόνων του ανταγωνισμού³³.

V. Μέσα ένδικης προστασίας βάσει του δικαίου της Ένωσης

Υπό τον παρόντα τίτλο θα γίνει κατ' αρχάς αναφορά σε δύο αποφάσεις με τις οποίες διαπιστώθηκε παράβαση κράτους μέλους σε σχέση με τη μεταφορά οδηγίας στην εθνική έννομη τάξη, καθώς και σε μία απόφαση που εκδόθηκε επί αιτήσεως αναιρέσεως σε υπόθεση όπου είχε ασκηθεί αγωγή αποζημιώσεως λόγω εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης. Σε αυτές προστίθενται τρεις αποφάσεις του Δικαστηρίου επί διαφορών οικονομικής, νομισματικής και τραπεζικής φύσης³⁴.

1. Διαφορές γενικής φύσης

1.1. Προσφυγή λόγω παραβάσεως

Με την απόφαση της 8ης Ιουλίου 2019, **Επιτροπή κατά Βελγίου (Άρθρο 260, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ – Υψίρρυθμα δίκτυα)** (C-543/17, [EU:C:2019:573](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου *ερμήνευσε και εφάρμοσε για πρώτη φορά το άρθρο 260, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ*³⁵. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο δέχθηκε την προσφυγή λόγω παραβάσεως την οποία είχε ασκήσει η Επιτροπή κατά του Βελγίου και υποχρέωσε το κράτος μέλος αυτό να καταβάλει ημερήσια χρηματική ποινή ύψους 5 000 ευρώ, από την ημερομηνία δημοσίευσης

32| Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XI.2 «Άρθρο 102 ΣΛΕΕ».

33| Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XI.1 «Άρθρο 101 ΣΛΕΕ».

34| Στον ίδιο τίτλο μπορεί να ενταχθεί και η σχετική με κρατικές ενισχύσεις απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, **Bayerische Motoren Werke και Freistaat Sachsen κατά Επιτροπής** (C-654/17 P, [EU:C:2019:634](#)), με την οποία το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι διάταξη που εκδίδει το Γενικό Δικαστήριο για να κάνει δεκτή μια αίτηση παρεμβάσεως δεν υπόκειται ούτε σε αίτηση αναιρέσεως ούτε σε αντανάφηση. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XI.3 «Κρατικές ενισχύσεις».

35| Το άρθρο 260, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ επιτρέπει στο Δικαστήριο να επιβάλει στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος χρηματική κύρωση (κατ' αποκοπήν ποσό ή ημερήσια χρηματική ποινή) στην περίπτωση που αυτό έχει παραβεί «την υποχρέωσή του να ανακοινώσει [στην Επιτροπή] τα μέτρα μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο μιας οδηγίας της Ένωσης».

της απόφασης, **λόγω της μερικής μη μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο της οδηγίας 2014/61** ³⁶ για τα υψίρρυθμα δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών και, κατά μείζονα λόγο, λόγω της μη ανακοίνωσης στην Επιτροπή των αντίστοιχων εθνικών μέτρων μεταφοράς.

Τα κράτη μέλη όφειλαν να μεταφέρουν την οδηγία 2014/61 στο εσωτερικό τους δίκαιο το αργότερο έως την 1η Ιανουαρίου 2016 και να ενημερώσουν την Επιτροπή σχετικά με τα μέτρα που ελήφθησαν συναφώς.

Στις 15 Σεπτεμβρίου 2017 η Επιτροπή άσκησε ενώπιον του Δικαστηρίου προσφυγή λόγω παραβάσεως, εκτιμώντας ότι το Βέλγιο δεν είχε μεταφέρει πλήρως, εντός της ταχθείσας προθεσμίας, την οδηγία στην εσωτερική έννομη τάξη ούτε είχε ανακοινώσει τα αντίστοιχα εθνικά μέτρα μεταφοράς. Επιπλέον, ζήτησε να υποχρεωθεί το Βέλγιο στην καταβολή ημερήσιας χρηματικής ποινής από την ημερομηνία δημοσίευσης της απόφασης επειδή παρέβη την υποχρέωση ανακοίνωσης των μέτρων μεταφοράς της ίδιας αυτής οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη. Το ποσό της χρηματικής ποινής, το οποίο είχε οριστεί αρχικώς σε 54 639 ευρώ, μειώθηκε σε 6 071 ευρώ, λαμβανομένης υπόψη της προόδου που πραγματοποίησε το Βέλγιο, από την άσκηση της προσφυγής και έπειτα, όσον αφορά τη μεταφορά της οδηγίας. Πράγματι, η Επιτροπή διευκρίνισε ότι εξακολουθούσαν να υφίστανται κενά μόνον όσον αφορά την Περιφέρεια Βρυξελλών-Πρωτευούσης.

Πρώτον, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, κατά το πέρας της ταχθείσας με την αιτιολογημένη γνώμη προθεσμίας, όπως αυτή παρατάθηκε από την Επιτροπή κατόπιν αιτήματος του Βελγίου, το τελευταίο δεν είχε λάβει εθνικά μέτρα μεταφοράς της οδηγίας 2014/61 στο εσωτερικό δίκαιο ούτε είχε ανακοινώσει στην Επιτροπή τέτοια μέτρα και ότι, κατά συνέπεια, είχε παραβεί τις υποχρεώσεις που υπέχει από την οδηγία αυτή.

Εξετάζοντας, δεύτερον, το περιεχόμενο του άρθρου 260, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο υπενθύμισε το γράμμα και τον σκοπό της διάταξης αυτής, η οποία θεσπίστηκε με τη Συνθήκη της Λισσαβώνας προκειμένου όχι μόνο να παρακινηθούν περισσότερο τα κράτη μέλη να μεταφέρουν τις οδηγίες στο εσωτερικό δίκαιο εντός των προθεσμιών που τάσσονται, αλλά και να καταστεί πιο ευέλικτη και ταχεία η διαδικασία επιβολής χρηματικών κυρώσεων σε όσα κράτη μέλη παραβαίνουν την υποχρέωσή τους να ανακοινώνουν τα εθνικά μέτρα μεταφοράς μιας οδηγίας.

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο ερμήνευσε τη συγκεκριμένη διάταξη υπό την έννοια ότι επιδιώκει διττό σκοπό. Αφενός, σκοπός της είναι να διαφυλάξει τα προνόμια τα οποία διαθέτει η Επιτροπή προς διασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης και να προστατεύσει τα δικαιώματα άμυνας καθώς και τη δικονομική θέση που έχουν τα κράτη μέλη στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 258 ΣΛΕΕ ³⁷, σε συνδυασμό με το άρθρο 260, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ ³⁸. Αφετέρου, σκοπός της είναι να δώσει στο Δικαστήριο τη δυνατότητα να ασκεί τη δικαιοδοτική του λειτουργία και να αποφαινεται, στο πλαίσιο μίας και μόνης διαδικασίας, αν το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του όσον αφορά την ανακοίνωση των μέτρων και, εφόσον παρίσταται ανάγκη, να αξιολογεί τη σοβαρότητα της παράβασης την οποία διαπιστώνει, και να επιβάλει τη χρηματική κύρωση που κρίνει ως την πλέον αρμόζουσα υπό τις περιστάσεις της συγκεκριμένης υποθέσεως.

36| Οδηγία 2014/61/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαΐου 2014, για μέτρα μείωσης του κόστους εγκατάστασης υψίρρυθμων δικτύων ηλεκτρονικών επικοινωνιών (ΕΕ 2014, L 155, σ. 1).

37| Το άρθρο 258 ΣΛΕΕ προβλέπει τη διαδικασία κατ'εφαρμογήν της οποίας η Επιτροπή ασκεί προσφυγή λόγω παραβάσεως κράτους μέλους.

38| Το άρθρο 260, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ προβλέπει τη διαδικασία που εφαρμόζεται σε περίπτωση που κράτος μέλος δεν εκτελεί απόφαση του Δικαστηρίου με την οποία έχει διαπιστωθεί παράβαση. Το Δικαστήριο μπορεί να επιβάλει χρηματική κύρωση (κατ'αποκοπήν ποσό ή χρηματική ποινή).

Συνεπώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι η φράση «υποχρέωση του [κράτους μέλους] να ανακοινώσει τα μέτρα μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο», όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 260, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, αφορά την υποχρέωση των κρατών μελών να διαβιβάζουν αρκούντως σαφείς και ακριβείς πληροφορίες ως προς τα μέτρα μεταφοράς μιας οδηγίας. Προκειμένου να ανταποκρίνονται στις επιταγές της ασφάλειας δικαίου και να διασφαλίζουν τη μεταφορά του συνόλου των διατάξεων της εκάστοτε οδηγίας σε ολόκληρη την επικράτειά τους, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να αναφέρουν, για κάθε διάταξη της οδηγίας, την ή τις εθνικές διατάξεις οι οποίες διασφαλίζουν τη μεταφορά της. Μετά την ανακοίνωση αυτή, εναπόκειται στην Επιτροπή να αποδείξει, εφόσον προτίθεται να ζητήσει να επιβληθεί σε κράτος μέλος η χρηματική κύρωση που προβλέπεται από την εν λόγω διάταξη, ότι είτε προδήλως δεν έχουν ληφθεί ορισμένα μέτρα μεταφοράς είτε τα μέτρα μεταφοράς δεν καλύπτουν το σύνολο του εδάφους του οικείου κράτους μέλους. Αντιθέτως, δεν είναι έργο του Δικαστηρίου να εξετάσει, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 260, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, αν τα μέτρα που έχουν ανακοινωθεί στην Επιτροπή συνιστούν ορθή μεταφορά της αντίστοιχης οδηγίας.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η διάταξη αυτή είχε εφαρμογή εν προκειμένω, καθόσον το Βέλγιο παρέβη εν μέρει την υποχρέωση ανακοίνωσης. Πράγματι, η παράβαση του Βελγίου συνεχιζόταν εν μέρει, δεδομένου ότι αυτό εξακολουθούσε να μην έχει λάβει, κατά τον χρόνο εξέτασης των πραγματικών περιστατικών από το Δικαστήριο, τα αναγκαία μέτρα για τη μεταφορά στο εσωτερικό του δίκαιο, και δη ως προς την Περιφέρεια Βρυξελλών-Πρωτεύουσας, διαφόρων διατάξεων της οδηγίας 2014/61³⁹ και, κατά μείζονα λόγο, να μην έχει ανακοινώσει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή τέτοια μέτρα μεταφοράς.

Κατά συνέπεια, αφού διαπίστωσε ότι η επιβολή στο Βέλγιο της υποχρέωσης καταβολής χρηματικής ποινής αποτελούσε πρόσφορο οικονομικής φύσης μέσο για να διασφαλιστεί η τήρηση, εκ μέρους του κράτους μέλους αυτού, των υποχρεώσεων τις οποίες υπέχει από την οδηγία 2014/61 και τις Συνθήκες, το Δικαστήριο, στο πλαίσιο της εξουσίας εκτιμήσεως που διαθέτει, αξιολόγησε τη σοβαρότητα και τη διάρκεια της επίμαχης παράβασης, προκειμένου να καθορίσει το ύψος της χρηματικής ποινής. Κατόπιν της ανάλυσής του, το Δικαστήριο υποχρέωσε το Βέλγιο να καταβάλλει στην Επιτροπή, από την ημερομηνία δημοσίευσής της αποφάσεώς του και μέχρις ότου το κράτος μέλος αυτό θέσει τέρμα στη παράβαση που διαπιστώθηκε, ημερήσια χρηματική ποινή ύψους 5 000 ευρώ.

Με την απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 2019, **Επιτροπή κατά Ιρλανδίας (Αιολικό πάρκο Derrybrien)** (C-261/18, [EU:C:2019:955](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου επέβαλε στην Ιρλανδία χρηματικές κυρώσεις επειδή δεν έλαβε συγκεκριμένα μέτρα προς εκτέλεση της αποφάσεως της 3ης Ιουλίου 2008, **Επιτροπή κατά Ιρλανδίας**⁴⁰, με την οποία το Δικαστήριο είχε διαπιστώσει παράβαση της οδηγίας 85/337⁴¹ από την Ιρλανδία λόγω της κατασκευής αιολικού πάρκου στο Derrybrien (Ιρλανδία) χωρίς προηγούμενη εκτίμηση των περιβαλλοντικών του επιπτώσεων.

Κατόπιν της έκδοσης της αποφάσεως του 2008, η Ιρλανδία θέσπισε διαδικασία τακτοποίησης προκειμένου να καταστήσει δυνατή τη συμμόρφωση του φορέα εκμετάλλευσης του αιολικού πάρκου στο Derrybrien με τις απαιτήσεις της οδηγίας 85/337. Εντούτοις, καθώς ο φορέας εκμετάλλευσης του αιολικού πάρκου δεν υποβλήθηκε οικειοθελώς στη διαδικασία και αυτή δεν κινήθηκε ούτε αυτεπαγγέλτως από τις ιρλανδικές αρχές, η Επιτροπή άσκησε δεύτερη προσφυγή λόγω παραβάσεως ενώπιον του Δικαστηρίου.

39| Πρόκειται για το άρθρο 2, παράγραφοι 7 έως 9 και 11, το άρθρο 4, παράγραφος 5, καθώς και το άρθρο 8 της οδηγίας 2014/61.

40| Απόφαση του Δικαστηρίου της 3ης Ιουλίου 2008, **Επιτροπή κατά Ιρλανδίας** (C-215/06, [EU:C:2008:380](#)).

41| Οδηγία 85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 1985, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (ΕΕ 1985, L 175, σ. 40).

Το Δικαστήριο εξέτασε, κατ' αρχάς, τις υποχρεώσεις τις οποίες υπέχουν τα κράτη μέλη σε περίπτωση που ένα σχέδιο έχει αδειοδοτηθεί κατά παράβαση της προβλεπόμενης από την οδηγία 85/337 υποχρέωσης προηγούμενης εκτιμήσεως των περιβαλλοντικών του επιπτώσεων. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται, σύμφωνα με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να θεραπεύσουν την παράλειψη εκτιμήσεως των περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Οφείλουν ιδίως να προβαίνουν σε τέτοιου είδους εκτίμηση στο πλαίσιο τακτοποίησης, ακόμη και μετά την έναρξη λειτουργίας μιας εγκατάστασης. Η εκτίμηση αυτή πρέπει να λαμβάνει υπόψη όχι μόνο τις μελλοντικές επιπτώσεις της επίμαχης εγκατάστασης, αλλά και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της από τον χρόνο κατασκευής της. Η σχετική εκτίμηση μπορεί να καταλήξει στην τροποποίηση ή στην ανάκληση των αδειών που έχουν χορηγηθεί κατά παράβαση της υποχρέωσης προηγούμενης εκτιμήσεως.

Εν προκειμένω, παρά τη νομοθετική μεταρρύθμιση στο πλαίσιο της οποίας θεσπίστηκε διαδικασία τακτοποίησης, η Ιρλανδία παρέλειψε να προβεί σε νέα εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του αιολικού πάρκου, παραβιάζοντας, κατά συνέπεια, το δεδικασμένο της αποφάσεως του 2008.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο απέρριψε τα διάφορα επιχειρήματα που προέβαλε η Ιρλανδία προκειμένου να δικαιολογήσει την τακτική της. Αφενός, έκρινε ότι η Ιρλανδία δεν μπορούσε να επικαλεστεί εθνικές διατάξεις οι οποίες περιόριζαν τις δυνατότητες κίνησης της διαδικασίας τακτοποίησης που θεσπίστηκε προκειμένου να διασφαλιστεί η εκτέλεση της αποφάσεως του 2008. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι οι εθνικές αρχές υποχρεούνται να θεραπεύσουν την παράλειψη της εκτιμήσεως των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, καθώς και ότι οι υποχρεώσεις οι οποίες απέρρεαν από την οδηγία 85/337 βάρυναν και τον φορέα εκμετάλλευσης του αιολικού πάρκου, καθόσον αυτός ελεγχόταν από την Ιρλανδία. Αφετέρου, έκρινε ότι, καίτοι οι άδειες για την κατασκευή του αιολικού πάρκου στο Derrybrien είχαν καταστεί απρόσβλητες, η Ιρλανδία δεν μπορούσε να επικαλεστεί την ασφάλεια δικαίου και τη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη του φορέα εκμετάλλευσης του αιολικού πάρκου σε κεκτημένα δικαιώματα προκειμένου να απαλλαγεί η ίδια από τις συνέπειες που απέρρεαν από την αντικειμενική διαπίστωση της ύπαρξης παράβασης των διατάξεων της οδηγίας 85/337. Το Δικαστήριο υπογράμμισε επ' αυτού ότι τα σχέδια των οποίων η άδεια δεν υπόκειται πλέον σε ένδικη προσφυγή δεν είναι δυνατόν να θεωρούνται άνευ ετέρου ως νομίμως αδειοδοτηθέντα, από πλευράς της υποχρέωσης εκτιμήσεως των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

Λαμβανομένης υπόψη της σοβαρότητας και της διάρκειας της παράβασης, δεδομένου ότι είχαν παρέλθει περισσότερα από έντεκα έτη από την απόφαση του 2008 χωρίς να έχουν ληφθεί τα απαραίτητα μέτρα προς συμμόρφωση με αυτήν, και συνεκτιμώμενης της ικανότητας πληρωμής της Ιρλανδίας, το Δικαστήριο υποχρέωσε το εν λόγω κράτος μέλος να καταβάλει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατ' αποκοπήν ποσόν ύψους 5 000 000 ευρώ, καθώς και χρηματική ποινή ύψους 15 000 ευρώ ανά ημέρα, από τη δημοσίευση της αποφάσεως μέχρι την ημερομηνία εκτέλεσης της αποφάσεως του 2008.

1.2. Αγωγή λόγω εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης

Με την απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2019, **HTTS κατά Συμβουλίου** (C-123/18 P, [EU:C:2019:694](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκανε δεκτή την αίτηση αναιρέσεως την οποία άσκησε η εταιρία *HTTS Hanseatic Trade Trust & Shipping GmbH* (στο εξής: αναιρεσείουσα) κατά της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου της 13ης Δεκεμβρίου 2017, **HTTS κατά Συμβουλίου** (T-692/15, [EU:T:2017:890](#), στο εξής: αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση). Με την απόφαση εκείνη, το Γενικό Δικαστήριο είχε απορρίψει το αίτημα αποκατάστασης της ζημίας την οποία η αναιρεσείουσα θεωρούσε ότι υπέστη λόγω της εγγραφής της, με δύο κανονισμούς του Συμβουλίου ⁴², στους καταλόγους των προσώπων και οντοτήτων που θίγονταν από τα μέτρα δέσμευσης κεφαλαίων και οικονομικών πόρων κατά του Ιράν (στο εξής: επίδικοι κατάλογοι). Σε αντίθεση προς το Γενικό Δικαστήριο, το Δικαστήριο έκρινε ότι το Συμβούλιο δεν μπορούσε να επικαλεστεί στοιχεία που δεν ελήφθησαν υπόψη κατά την εγγραφή της αναιρεσείουσας στους καταλόγους αυτούς, προκειμένου να αποδείξει ότι δεν διέπραξε παραβίαση του δικαίου της Ένωσης ικανή να στοιχειοθετήσει εξωσυμβατική ευθύνη της Ένωσης.

Η αναιρεσείουσα είναι εταιρία που έχει συσταθεί κατά το γερμανικό δίκαιο και δραστηριοποιείται ως ναυτιλιακός πράκτορας και τεχνικός διαχειριστής πλοίων. Η ένδικη διαφορά μεταξύ της ίδιας και του Συμβουλίου εντασσόταν σε μια σειρά υποθέσεων που αφορούσαν περιοριστικά μέτρα τα οποία ελήφθησαν, στο πλαίσιο της καταπολέμησης της διάδοσης των πυρηνικών όπλων στο Ιράν, εις βάρος μιας ναυτιλιακής εταιρίας και ορισμένων φυσικών ή νομικών προσώπων συνδεδεμένων με αυτήν, μεταξύ των οποίων συγκαταλεγόταν η αναιρεσείουσα. Η αρχική εγγραφή της επωνυμίας της αναιρεσείουσας στους επίδικους καταλόγους, η οποία έγινε τον Ιούλιο του 2010, δεν αμφισβητήθηκε. Αντιθέτως, η δεύτερη εγγραφή της, η οποία πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 2010, ακυρώθηκε από το Γενικό Δικαστήριο (απόφαση της 7ης Δεκεμβρίου 2011, **HTTS κατά Συμβουλίου**, T-562/10, [EU:T:2011:716](#)). Ωστόσο, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση το αίτημά της για αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από τις εγγραφές αυτές.

Το Δικαστήριο έκρινε, εν προκειμένω, ότι η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση ενείχε διάφορα νομικά σφάλματα. Τόνισε, μεταξύ άλλων, ότι η ύπαρξη κατάφωρης παράβασης κανόνα δικαίου της Ένωσης ως προϋπόθεση στοιχειοθέτησης της εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης επιβάλλει οπωσδήποτε τη στάθμιση –η οποία είναι ιδιαιτέρως σημαντική στον τομέα των περιοριστικών μέτρων– μεταξύ της προστασίας των ιδιωτών έναντι των παράνομων ενεργειών των θεσμικών οργάνων και της διακριτικής ευχέρειας που πρέπει να καταλείπεται στα εν λόγω θεσμικά όργανα προκειμένου να μην παραλύει η δράση τους. Λαμβανομένων υπόψη των εκτιμήσεων αυτών, το Δικαστήριο επισήμανε ότι, στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως, όπως άλλωστε και στο πλαίσιο άλλων ενδίκων βοηθημάτων, ο παράνομος χαρακτήρας πράξεως ή συμπεριφοράς ικανής να στοιχειοθετήσει εξωσυμβατική ευθύνη της Ένωσης πρέπει να κρίνεται με γνώμονα τα νομικά και πραγματικά στοιχεία που υφίστανται κατά τον χρόνο έκδοσης της πράξεως ή εκδήλωσης της συμπεριφοράς. Ομοίως, η ύπαρξη κατάφωρης παράβασης κανόνα του δικαίου της Ένωσης πρέπει κατ' ανάγκην να εκτιμάται με γνώμονα τις περιστάσεις υπό τις οποίες το θεσμικό όργανο ενήργησε κατά τη συγκεκριμένη αυτή ημερομηνία. Από τα ανωτέρω συνήγαγε ότι το θεσμικό όργανο, προκειμένου να αμφισβητήσει την ύπαρξη μιας τέτοιας παράβασης, μπορούσε να επικαλεστεί μόνον τα στοιχεία που έλαβε υπόψη για την έκδοση της σχετικής πράξεως.

⁴² | Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 668/2010 του Συμβουλίου, της 26ης Ιουλίου 2010, για την εφαρμογή του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΚ) 423/2007 σχετικά με ορισμένα περιοριστικά μέτρα κατά του Ιράν (ΕΕ 2010, L 195, σ. 25) και κανονισμός (ΕΕ) 961/2010 του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2010, σχετικά με περιοριστικά μέτρα κατά του Ιράν και την κατάργηση του κανονισμού 423/2007 (ΕΕ 2010, L 281, σ. 1).

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο αναίρεσε την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου και ανέπεμψε την υπόθεση σε αυτό προκειμένου να εξετάσει το ενδεχόμενο ύπαρξης κατάφωρης παράβασης κανόνα του δικαίου της Ένωσης, χωρίς να ληφθούν υπόψη τα στοιχεία τα οποία το Συμβούλιο δεν είχε μεν συνεκτιμήσει κατά την εγγραφή της αναιρεσείουσας στους επίδικους καταλόγους, πλην όμως τα επικαλέστηκε στο πλαίσιο της αγωγής αποζημιώσεως.

2. Διαφορές σε θέματα οικονομικής, νομισματικής και τραπεζικής φύσης

Με την απόφαση **Rimšēničs και EKT κατά Λεττονίας** (C-202/18 και C-238/18, [EU:C:2019:139](#)), η οποία εκδόθηκε στις 26 Φεβρουαρίου 2019, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκανε δεκτές δύο προσφυγές δυνάμει του άρθρου 14.2, δεύτερο εδάφιο, του πρωτοκόλλου για το καταστατικό του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (στο εξής: καταστατικό του ΕΣΚΤ και της ΕΚΤ). Οι προσφυγές αυτές, οι οποίες ήταν οι πρώτες που είχαν ως βάση την ως άνω διάταξη, ασκήθηκαν από την ΕΚΤ και τον I. Rimšēničs κατά της αποφάσεως του Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (Γραφείου Πρόληψης και Καταπολέμησης της Διαφθοράς, Λεττονία), με την οποία επιβλήθηκε στον τελευταίο, λόγω υποψιών ότι ζήτησε και δέχθηκε να δωροδοκηθεί υπό την ιδιότητα του διοικητή της Κεντρικής Τράπεζας της Λεττονίας, αναστολή άσκησης των καθηκόντων του ως διοικητή της εν λόγω Τράπεζας.

Κατ' αρχάς, η Δημοκρατία της Λεττονίας προέβαλε ένσταση αναρμοδιότητας του Δικαστηρίου να αποφανθεί επί των προσφυγών, υποστηρίζοντας ότι οι μόνες αποφάσεις που μπορούν να προσβληθούν με τέτοια προσφυγή είναι εκείνες οι οποίες τερματίζουν οριστικώς τον νομικό και θεσμικό δεσμό μεταξύ του διοικητή εθνικής κεντρικής τράπεζας και της τράπεζας αυτής. Το Δικαστήριο υπογράμμισε συναφώς τον σκοπό της ανεξαρτησίας των διοικητών των εθνικών κεντρικών τραπεζών ο οποίος επιδιώκεται με το άρθρο 14.2 του καταστατικού του ΕΣΚΤ και της ΕΚΤ. Αν ήταν δυνατόν να ληφθεί, χωρίς δικαιολόγηση, απόφαση περί απαλλαγής των διοικητών των εθνικών κεντρικών τραπεζών από τα καθήκοντά τους, θα υπονομευόταν σοβαρά η ανεξαρτησία τους και, κατά συνέπεια, η ανεξαρτησία της ίδιας της ΕΚΤ. Ειδικότερα, η επιβολή, σε διοικητή εθνικής κεντρικής τράπεζας, προσωρινής απαγόρευσης άσκησης των καθηκόντων του ενδέχεται να συνιστά μέσο πίεσης προς αυτόν. Αφενός, μια τέτοια απαγόρευση μπορεί, όταν δεν έχει συγκεκριμένο χρονικό σημείο λήξης, να είναι ιδιαιτέρως σοβαρή για τον διοικητή τον οποίο αφορά. Αφετέρου, λόγω του προσωρινού χαρακτήρα της, μπορεί να αποτελέσει ακόμη αποτελεσματικότερο μέσο πίεσης εφόσον μπορεί να ανακληθεί ανά πάσα στιγμή ανάλογα όχι μόνο με την εξέλιξη της έρευνας, αλλά και με τη συμπεριφορά του ενδιαφερόμενου διοικητή. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί προσφυγής ασκηθείσας κατά μέτρου όπως η προσωρινή απαγόρευση άσκησης των καθηκόντων του διοικητή εθνικής κεντρικής τράπεζας.

Εν συνεχεία, όσον αφορά τη φύση της προσφυγής που προβλέπεται στο άρθρο 14.2, δεύτερο εδάφιο, του καταστατικού του ΕΣΚΤ και της ΕΚΤ, το Δικαστήριο την χαρακτήρισε ως προσφυγή ακυρώσεως κατά της αποφάσεως περί απαλλαγής διοικητή εθνικής κεντρικής τράπεζας από τα καθήκοντά του. Επ' αυτού τόνισε, μεταξύ άλλων, ότι, όπως και η προσφυγή του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, έτσι και η προσφυγή του άρθρου 14.2, δεύτερο εδάφιο, του καταστατικού του ΕΣΚΤ και της ΕΚΤ μπορεί να ασκηθεί από ιδιώτη, εν προκειμένω από τον διοικητή που απαλλάσσεται από τα καθήκοντά του, κατά αποφάσεως της οποίας είναι αποδέκτης και ότι για αμφότερες τις προσφυγές ισχύει η ίδια δίμηνη προθεσμία.

Ομολογουμένως, το άρθρο 14.2, δεύτερο εδάφιο, του καταστατικού αυτού παρεκκλίνει από τη γενική κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ του εθνικού δικαστή και του δικαστή της Ένωσης όπως αυτή προβλέπεται από τις Συνθήκες και, ειδικότερα, από το άρθρο 263 ΣΛΕΕ, δεδομένου ότι προσφυγή δυνάμει του τελευταίου άρθρου μπορεί να αφορά μόνον πράξεις του δικαίου της Ένωσης. Η ανωτέρω παρέκκλιση εξηγείται ωστόσο από το ιδιαίτερο θεσμικό πλαίσιο του ΕΣΚΤ στο οποίο εντάσσεται. Συγκεκριμένα, το ΕΣΚΤ συνιστά, στο

δίκαιο της Ένωσης, πρωτότυπο νομικό μόρφωμα στο πλαίσιο του οποίου συνδέονται και συνεργάζονται στενά ορισμένα εθνικά όργανα, δηλαδή οι εθνικές κεντρικές τράπεζες, καθώς και ένα θεσμικό όργανο της Ένωσης, δηλαδή η ΕΚΤ, και το οποίο χαρακτηρίζεται από διαφορετική διάρθρωση και λιγότερο σαφή διάκριση μεταξύ της έννομης τάξης της Ένωσης και των εσωτερικών έννομων τάξεων. Το άρθρο 14.2 του καταστατικού του ΕΣΚΤ και της ΕΚΤ είναι απόρροια του πολύ ολοκληρωμένου αυτού συστήματος που επέλεξαν οι συντάκτες των Συνθηκών για το ΕΣΚΤ και, ειδικότερα, του διπλού λειτουργικού ρόλου του διοικητή εθνικής κεντρικής τράπεζας, ο οποίος βεβαίως συνιστά εθνική αρχή, αλλά ενεργεί στο πλαίσιο του ΕΣΚΤ και συμμετέχει, όταν είναι διοικητής κεντρικής τράπεζας κράτους μέλους με νόμισμα το ευρώ, στο κύριο διοικητικό όργανο της ΕΚΤ. Ακριβώς λόγω του υβριδικού αυτού καθεστώτος και προκειμένου να εξασφαλιστεί η λειτουργική ανεξαρτησία των διοικητών των εθνικών κεντρικών τραπεζών στο πλαίσιο του ΕΣΚΤ, είναι, κατ' εξαίρεση, δυνατή η προσφυγή ενώπιον του Δικαστηρίου κατά αποφάσεως η οποία λαμβάνεται από εθνική αρχή και απαλλάσσει έναν από τους διοικητές αυτούς από τα καθήκοντά του.

Όσον αφορά, τέλος, την ουσία της υποθέσεως, το Δικαστήριο διευκρίνισε εκ προοιμίου ότι δεν του επιτρεπόταν να υποκαταστήσει τα εθνικά δικαστήρια τα οποία ήταν αρμόδια να αποφανθούν επί της ποινικής ευθύνης του εμπλεκόμενου διοικητή, ούτε ασφαλώς να επέμβει στην προκαταρκτική ποινική έρευνα που είχε κινηθεί εις βάρος του. Αντιθέτως, το Δικαστήριο όφειλε, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων που του παρέχει το άρθρο 14.2, δεύτερο εδάφιο, του καταστατικού του ΕΣΚΤ και της ΕΚΤ, να ελέγξει ότι το μέτρο της προσωρινής απαγόρευσης άσκησης καθηκόντων επιβάλλεται στον ενδιαφερόμενο διοικητή μόνον εφόσον υφίστανται επαρκείς ενδείξεις ότι έχει διαπράξει βαρύ παράπτωμα ικανό να δικαιολογήσει ένα τέτοιο μέτρο. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, λαμβανομένων υπόψη των στοιχείων που προσκόμισε η Δημοκρατία της Λεττονίας, η τελευταία δεν απέδειξε ότι η απαλλαγή του I. Rimšēvičs από τα καθήκοντά του στηριζόταν σε τέτοιες ενδείξεις και, ως εκ τούτου, ακύρωσε την επίδικη απόφαση.

Με την απόφαση της 5ης Νοεμβρίου 2019, ΕΚΤ **κ.λπ. κατά Trasta Komercbanka κ.λπ.** (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-663/17 P, C-665/17 P και C-669/17 P), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου *αναίρεσε διάταξη του Γενικού Δικαστηρίου* ⁴³, με την οποία το τελευταίο, αφενός, έκρινε, επειδή η πρωτοδίκως προσφεύγουσα εταιρία δεν εκπροσωπούσαν πλέον από δικηγόρο με νομότυπη εντολή κατά την έννοια του Κανονισμού Διαδικασίας ⁴⁴, ότι δεν συνέτρεχε λόγος να αποφανθεί επί της προσφυγής της εταιρίας αυτής με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) για ανάκληση της άδειάς της ⁴⁵ και, αφετέρου, απέρριψε εν μέρει την ένσταση απαραδέκτου που προέβαλε η ΕΚΤ, καθόσον αφορούσε την προσφυγή την οποία είχαν ασκήσει οι λοιποί προσφεύγοντες πρωτοδίκως, μέτοχοι της εταιρίας αυτής.

Η πρωτοδίκως προσφεύγουσα εταιρία, Trasta Komercbanka, είναι λεττονικό πιστωτικό ίδρυμα το οποίο παρείχε χρηματοοικονομικές υπηρεσίες δυνάμει άδειας που της είχε χορηγήσει η επιτροπή χρηματαγορών και κεφαλαιαγορών (στο εξής: FKTK). Μετά από πρόταση της FKTK να ανακαλέσει την άδεια της Trasta Komercbanka και αφού ζήτησε και έλαβε τις παρατηρήσεις της τελευταίας, η ΕΚΤ εξέδωσε, στις 3 Μαρτίου 2016, την επίδικη απόφαση ⁴⁶. Στις 14 Μαρτίου 2016, μετά από αίτηση της FKTK, το αρμόδιο λεττονικό

43| Διάταξη της 12ης Σεπτεμβρίου 2017, **Fursin κ.λπ. κατά ΕΚΤ** (T-247/16, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2017:623](#)).

44| Το άρθρο 51, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου προβλέπει ότι οι δικηγόροι οφείλουν, όταν εκπροσωπούν νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, να καταθέτουν στη Γραμματεία εντολή αυτού του νομικού προσώπου.

45| Απόφαση ECB/SSM/2016-529900WIP0INFDAWTJ81/1 WOANCA-2016-0005 της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της 3ης Μαρτίου 2016, για την ανάκληση της άδειας που χορηγήθηκε στην Trasta Komercbanka. Η άδεια αυτή αφορά την παροχή τραπεζικών υπηρεσιών. Ο όρος «άδεια» χρησιμοποιείται από τον κανονισμό (ΕΕ) 1024/2013 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 2013, για την ανάθεση ειδικών καθηκόντων στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα σχετικά με τις πολιτικές που αφορούν την προληπτική εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων (ΕΕ 2013, L 287, σ. 63).

46| Η επίδικη απόφαση εκδόθηκε βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 1, στοιχείο α', και του άρθρου 14, παράγραφος 5, του κανονισμού 1024/2013.

δικαστήριο εξέδωσε απόφαση με την οποία διέταξε την κίνηση της διαδικασίας εκκαθάρισης της πρωτοδίκως προσφεύγουσας εταιρίας και διόρισε εκκαθαριστή. Το ίδιο δικαστήριο απέρριψε με ανέκκλητη απόφαση και το αίτημα του εν λόγω πιστωτικού ιδρύματος να διατηρήσει το διοικητικό του συμβούλιο τις εξουσίες εκπροσώπησης όσον αφορά την υποβολή αιτήματος επανεξέτασης ενώπιον του διοικητικού συμβουλίου επανεξέτασης της ΕΚΤ ⁴⁷ και την άσκηση προσφυγής κατά της επίδικης αποφάσεως ενώπιον του δικαστή της Ένωσης. Στις 17 Μαρτίου 2016 δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Δημοκρατίας της Λεττονίας η ανακοίνωση για την έναρξη της διαδικασίας εκκαθάρισης της πρωτοδίκως προσφεύγουσας εταιρίας και η αντικατάσταση της διοίκησης του πιστωτικού ιδρύματος από τον εκκαθαριστή. Την ίδια ημέρα ο εκκαθαριστής εξέδωσε απόφαση ανάκλησης όλων των εντολών που είχαν δοθεί εκ μέρους της πρωτοδίκως προσφεύγουσας εταιρίας. Στις 21 Μαρτίου 2016 δημοσιεύθηκε, με παραγγελία συμβολαιογράφου, στην Επίσημη Εφημερίδα, ανακοίνωση της ανάκλησης όλων των εντολών που είχαν δοθεί πριν τις 17 Μαρτίου 2016. Μετά την απόρριψη του αιτήματός της για επανεξέταση της επίδικης αποφάσεως, η πρωτοδίκως προσφεύγουσα εταιρία και ορισμένοι από τους μετόχους της άσκησαν, στις 13 Μαΐου 2016, προσφυγή ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου με αίτημα την ακύρωση της επίδικης αποφάσεως. Η ΕΚΤ προέβαλε ένσταση απαραδέκτου κατά της προσφυγής ακυρώσεως.

Όσον αφορά την αίτηση αναιρέσεως στην υπόθεση C-669/17 P, στο μέτρο που ασκήθηκε από την πρωτοδίκως προσφεύγουσα εταιρία, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κρίνοντας ότι η εφαρμογή του λεττονικού δικαίου δεν είχε ως αποτέλεσμα την προσβολή του δικαιώματος της εταιρίας σε αποτελεσματική δικαστική προστασία και συνάγοντας εξ αυτού το συμπέρασμα ότι ο δικηγόρος ο οποίος είχε ασκήσει την προσφυγή ενώπιόν του για λογαριασμό της πρωτοδίκως προσφεύγουσας εταιρίας δεν διέθετε πλέον νομότυπη εντολή εκ μέρους της, από πρόσωπο εξουσιοδοτημένο συναφώς, επειδή η εντολή *ad litem* είχε ανακληθεί από τον εκκαθαριστή. Ως προς το ζήτημα αυτό, το Δικαστήριο τόνισε τους δεσμούς μεταξύ της FKTK και του εκκαθαριστή, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από σχέση εμπιστοσύνης, καθώς και τον ρόλο που η επιτροπή αυτή διαδραμάτισε στην έκδοση της επίδικης αποφάσεως. Τα ως άνω στοιχεία, σε συνδυασμό με την εξουσία της FKTK να ζητήσει την ανάκληση του εκκαθαριστή αν αυτός απολέσει την εμπιστοσύνη της, συνεπάγονταν ότι στο πρόσωπο του εκκαθαριστή συντρέχει σύγκρουση συμφερόντων, οπότε δεν ήταν δυνατόν να ανατεθεί σε αυτόν η ευθύνη για την ενδεχόμενη ανάκληση της εντολής που δόθηκε στον δικηγόρο της πρωτοδίκως προσφεύγουσας εταιρίας προκειμένου να ασκήσει προσφυγή ενώπιον του δικαστή της Ένωσης κατά της αποφάσεως αυτής, διότι έτσι θιγόταν το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας της εταιρίας, κατά την έννοια του άρθρου 47 του Χάρτη. Δεδομένου ότι η αίτηση αναιρέσεως που άσκησε η πρωτοδίκως προσφεύγουσα εταιρία κρίθηκε παραδεκτή και βάσιμη, το Δικαστήριο αποφάσισε να αναπέμψει την υπόθεση ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προκειμένου αυτό να αποφανθεί επί της ουσίας της προσφυγής την οποία άσκησε η Trasta Komerbanka.

Όσον αφορά τις αιτήσεις αναιρέσεως στις υποθέσεις C-663/17 P και C-665/17 P, οι οποίες ασκήθηκαν από την ΕΚΤ και την Επιτροπή αντιστοίχως, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κρίνοντας ότι η επίδικη απόφαση αφορούσε άμεσα τους μετόχους της πρωτοδίκως προσφεύγουσας εταιρίας. Ειδικότερα, αφενός, υιοθετώντας το εσφαλμένο κριτήριο της «σοβαρότητας» των αποτελεσμάτων της επίδικης αποφάσεως, το Γενικό Δικαστήριο δεν εξέτασε, ως όφειλε, κατά πόσον η απόφαση αυτή επηρέασε άμεσα τη νομική κατάσταση των μετόχων της πρωτοδίκως προσφεύγουσας εταιρίας. Αφετέρου, το Γενικό Δικαστήριο εσφαλμένως έλαβε υπόψη όχι τα έννομα, αλλά τα οικονομικά αποτελέσματα της επίδικης αποφάσεως για την κατάσταση των μετόχων της εν λόγω εταιρίας. Η επίδικη απόφαση δεν έθιξε το δικαίωμα των μετόχων να εισπράττουν μερίσματα και να μετέχουν στη διαχείριση της πρωτοδίκως προσφεύγουσας εταιρίας, ως εταιρίας συσταθείσας κατά το λεττονικό δίκαιο, καθώς η θέση υπό εκκαθάριση της Trasta Komerbanca ήταν το αποτέλεσμα δικαστικής αποφάσεως που εκδόθηκε

47| Πρόκειται για το όργανο στο οποίο αναφέρεται το άρθρο 24 του κανονισμού 1024/2013.

βάσει διάταξης του λεττονικού δικαίου η οποία δεν προβλέπεται από τη νομοθεσία της Ένωσης. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, δεδομένου ότι η επίδικη απόφαση δεν αφορούσε άμεσα τους μετόχους της εταιρίας κατά την έννοια του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, έπρεπε να γίνει δεκτή η ένσταση απαραδέκτου της ΕΚΤ κατά το μέρος που αφορούσε την προσφυγή των μετόχων αυτών και, κατά συνέπεια, να απορριφθεί η προσφυγή τους ως απαράδεκτη.

Με την απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 2019, **Iccrea Banca** (C-414/18, [EU:C:2019:1036](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου υπογράμμισε ότι τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης έχουν αποκλειστική αρμοδιότητα ως προς τον έλεγχο της νομιμότητας των αποφάσεων του Ενιαίου Συμβουλίου Εξυγίανσης (ΕΣΕ) καθώς και των πράξεων που εκδίδονται από εθνική αρχή εξυγίανσης για την προπαρασκευή τέτοιων αποφάσεων, σχετικών με συνεισφορές τις οποίες οφείλει τράπεζα επικεφαλής ενός δικτύου πιστωτικών ιδρυμάτων στο Ενιαίο Ταμείο Εξυγίανσης (ΕΤΕ). Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι δεν επιτρέπεται σε εθνικό δικαστήριο να ακυρώσει, στηριζόμενο σε σφάλμα του ΕΣΕ, εθνική απόφαση με την οποία κοινοποιήθηκε απόφαση του ΕΣΕ. Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι οι υποχρεώσεις μεταξύ οντοτήτων ενός ομίλου συνεταιριστικών τραπεζών, όπως ο όμιλος που σχηματίζει η Iccrea Banca με συνεταιριστικές τράπεζες στις οποίες παρέχει διάφορες υπηρεσίες χωρίς να τις ελέγχει, δεν αποκλείονται από τον υπολογισμό των συνεισφορών υπέρ των εθνικών ταμείων εξυγίανσης.

Πιο συγκεκριμένα, η Iccrea Banca, τράπεζα επικεφαλής ενός δικτύου πιστωτικών ιδρυμάτων καλούμενη και «τράπεζα δευτέρου επιπέδου», παρέχει διάφορες υπηρεσίες σε συνεταιριστικές τράπεζες στην Ιταλία και ενεργεί ως κεντρικός χρηματοοικονομικός φορέας του συστήματος συνεταιριστικής πίστης. Υπό την τελευταία αυτή ιδιότητα, παρέχει μεταξύ άλλων στις εν λόγω τράπεζες μια σειρά υπηρεσιών δομημένης πρόσβασης σε χρηματοδοτήσεις από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και από την αγορά. Με διαδοχικές αποφάσεις, η Τράπεζα της Ιταλίας απαίτησε από την Iccrea Banca την καταβολή τακτικών, έκτακτων και πρόσθετων συνεισφορών στο ιταλικό εθνικό ταμείο εξυγίανσης για τα έτη 2015 και 2016. Επιπλέον, η Τράπεζα της Ιταλίας απαίτησε από την Iccrea Banca την καταβολή εκ των προτέρων συνεισφοράς στο ΕΤΕ για το έτος 2016. Η συνεισφορά αυτή είχε καθοριστεί με αποφάσεις του ΕΣΕ βάσει στοιχείων που του είχαν διαβιβαστεί από την Τράπεζα της Ιταλίας.

Η Iccrea Banca προσέβαλε τις αποφάσεις αυτές της Τράπεζας της Ιταλίας ενώπιον του Tribunale amministrativo regionale per il Lazio (περιφερειακού διοικητικού πρωτοδικείου Λατίου, Ιταλία), προβάλλοντας αντιρρήσεις κατά του τρόπου υπολογισμού των συνεισφορών που της ζητήθηκαν. Υποστήριξε μεταξύ άλλων ότι, εξ υπαιτιότητας της Τράπεζας της Ιταλίας, είχε γίνει εσφαλμένος υπολογισμός από το ΕΣΕ της εκ των προτέρων συνεισφοράς στο ΕΤΕ, καθόσον η Τράπεζα της Ιταλίας δεν είχε επισημάνει, κατά τη γνωστοποίηση των δεδομένων της στο ΕΣΕ, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ενοποιημένου συστήματος στο πλαίσιο του οποίου λειτουργούσε η Iccrea Banca. Το Tribunale amministrativo regionale per il Lazio ζήτησε από το Δικαστήριο να ερμηνεύσει τη σχετική νομοθεσία της Ένωσης.

Όσον αφορά, πρώτον, την παρέμβαση της Τράπεζας της Ιταλίας κατά το στάδιο της διαδικασίας που προηγήθηκε της έκδοσης των αποφάσεων του ΕΣΕ για τον υπολογισμό των εκ των προτέρων συνεισφορών στο ΕΤΕ, το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει την αποκλειστική αρμοδιότητα να ελέγχει τη νομιμότητα των πράξεων των λοιπών οργάνων ή των οργανισμών της Ένωσης, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται το ΕΣΕ. Εν συνεχεία, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, όσον αφορά τον υπολογισμό των εκ των προτέρων συνεισφορών στο ΕΤΕ, το ΕΣΕ ασκεί μόνο του την τελική εξουσία λήψης αποφάσεων, οι δε εθνικές αρχές εξυγίανσης περιορίζονται στην παροχή επιχειρησιακής υποστήριξης στο ΕΣΕ. Συνεπώς, ο δικαστής της Ένωσης είναι αποκλειστικώς αρμόδιος να κρίνει, κατά τον έλεγχο της νομιμότητας μιας απόφασης του ΕΣΕ που καθορίζει το ύψος της εκ των προτέρων ατομικής συνεισφοράς ενός ιδρύματος στο ΕΤΕ, αν πράξη την οποία εκδίδει εθνική αρχή εξυγίανσης για την προπαρασκευή μιας τέτοιας απόφασης πάσχει ελαττώματα ικανά να επηρεάσουν την απόφαση του ΕΣΕ, χωρίς τα εθνικά δικαστήρια να μπορούν να ασκήσουν έλεγχο επί της εθνικής πράξεως. Η λύση αυτή εμπνέεται από το σκεπτικό της απόφασης της 19ης Δεκεμβρίου 2018, **Berlusconi και Fininvest** (C-219/17, [EU:C:2018:1023](#)).

Επομένως, το δίκαιο της Ένωσης δεν επιτρέπει να αποφανθεί το Tribunale amministrativo regionale per il Lazio επί της νομιμότητας της παρέμβασης της Τράπεζας της Ιταλίας κατά το στάδιο της διαδικασίας που προηγήθηκε της έκδοσης των αποφάσεων του ΕΣΕ σχετικά με τον υπολογισμό των εκ των προτέρων συνεισφορών στο ΕΤΕ για το έτος 2016.

Δεύτερον, σχετικά με το στάδιο που ακολούθησε την έκδοση των αποφάσεων του ΕΣΕ οι οποίες κοινοποιήθηκαν στην Iccrea Banca από την Τράπεζα της Ιταλίας, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι εθνικές αρχές εξυγίανσης δεν έχουν εξουσία επανεξέτασης των διενεργηθέντων από το ΕΣΕ υπολογισμών προς μεταβολή του ύψους των συνεισφορών αυτών και, κατά συνέπεια, δεν μπορούν, μετά την έκδοση αποφάσεως του ΕΣΕ, να επανεξετάσουν, προς τον σκοπό αυτό, την έκθεση ορισμένου ιδρύματος στον επιχειρηματικό κίνδυνο. Ομοίως, κατά το Δικαστήριο, αν εθνικό δικαστήριο μπορούσε να ακυρώσει την κοινοποίηση, από εθνική αρχή εξυγίανσης, αποφάσεως του ΕΣΕ για τον υπολογισμό της εκ των προτέρων συνεισφοράς ενός ιδρύματος στο ΕΤΕ, στηριζόμενο σε σφάλμα κατά την εκτίμηση της έκθεσης του οικείου ιδρύματος στον επιχειρηματικό κίνδυνο επί της οποίας βασίζεται ο υπολογισμός αυτός, θα έθετε υπό αμφισβήτηση μια εκτίμηση του ΕΣΕ και θα εμπόδιζε, σε τελική ανάλυση, την εκτέλεση της αποφάσεως του ΕΣΕ. Εξάλλου, το Δικαστήριο έκρινε ότι, δεδομένου ότι οι αποφάσεις του ΕΣΕ αφορούσαν την Iccrea Banca άμεσα και ατομικά, αλλά η ίδια δεν άσκησε ή άσκησε εκπροθέσμως⁴⁸ προσφυγή ακυρώσεως κατά των αποφάσεων αυτών ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου της Ένωσης, δεν μπορούσε να επικαλεστεί παρεμπιπτόντως, επ' ευκαιρία προσφυγής κατά εθνικών μέτρων ασκηθείσας ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, την ακυρότητα των αποφάσεων του ΕΣΕ.

Βάσει των εκτιμήσεων αυτών σχετικά με τις αρμοδιότητες του Tribunale amministrativo regionale per il Lazio, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το αιτούν δικαστήριο μπορούσε να του υποβάλει προδικαστικό ερώτημα μόνο σε σχέση με τις αποφάσεις της Τράπεζας της Ιταλίας με τις οποίες η Iccrea Banca κλήθηκε να καταβάλει συνεισφορές στο ιταλικό εθνικό ταμείο εξυγίανσης.

Όσον αφορά, τρίτον, αυτές τις αποφάσεις της Τράπεζας της Ιταλίας, το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 103, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/59, για τη θέσπιση πλαισίου για την ανάκαμψη και την εξυγίανση πιστωτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων επενδύσεων⁴⁹, καθώς και το άρθρο 5, παράγραφος 1, στοιχείο α' και στ', του κατ' εξουσιοδότηση κανονισμού 2015/63, όσον αφορά τις εκ των προτέρων συνεισφορές σε χρηματοδοτικές ρυθμίσεις εξυγίανσης⁵⁰. Ως προς το ζήτημα αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν αποκλείονται από τον υπολογισμό των συνεισφορών σε εθνικό ταμείο εξυγίανσης οι υποχρεώσεις οι οποίες, πρώτον, απορρέουν από συναλλαγές μεταξύ μιας τράπεζας δευτέρου επιπέδου και των μελών ενός συνόλου που συναποτελούν η ίδια μαζί με συνεταιριστικές τράπεζες στις οποίες παρέχει διάφορες υπηρεσίες χωρίς να τις ελέγχει, και, δεύτερον, δεν αντιστοιχίζονται προς δάνεια που χορηγούνται σε μη ανταγωνιστική, μη κερδοσκοπική βάση, για την προώθηση των στόχων δημόσιας πολιτικής της κεντρικής ή περιφερειακής κυβέρνησης σε ένα κράτος μέλος.

48| Βλ. διάταξη του Γενικού Δικαστηρίου της 19ης Νοεμβρίου 2018, *Iccrea Banca κατά Επιτροπής και ΕΣΕ* (Τ-494/17, [EU:T:2018:804](#)).

49| Οδηγία 2014/59/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαΐου 2014, για τη θέσπιση πλαισίου για την ανάκαμψη και την εξυγίανση πιστωτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων επενδύσεων και για την τροποποίηση της οδηγίας 82/891/ΕΟΚ του Συμβουλίου, και των οδηγιών 2001/24/ΕΚ, 2002/47/ΕΚ, 2004/25/ΕΚ, 2005/56/ΕΚ, 2007/36/ΕΚ, 2011/35/ΕΕ, 2012/30/ΕΕ και 2013/36/ΕΕ, καθώς και των κανονισμών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ) αριθ. 1093/2010 και (ΕΕ) αριθ. 648/2012 (ΕΕ 2014, L 173, σ. 190).

50| Κατ' εξουσιοδότηση κανονισμός (ΕΕ) 2015/63 της Επιτροπής, της 21ης Οκτωβρίου 2014, για τη συμπλήρωση της οδηγίας 2014/59/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου όσον αφορά τις εκ των προτέρων συνεισφορές σε χρηματοδοτικές ρυθμίσεις εξυγίανσης (ΕΕ 2015, L 11, σ. 44).

VI. Γεωργία και αλιεία

Τρεις αποφάσεις αξίζει να επισημανθούν υπό τον τίτλο αυτό ⁵¹, εκ των οποίων η πρώτη αφορούσε τον τρόπο διάθεσης στο εμπόριο βοείου κρέατος, πιστοποιημένου «χαλάλ», το οποίο προερχόταν από ζώα που είχαν σφαγεί χωρίς αναισθητοποίηση, η δεύτερη την κοινή οργάνωση των αγορών γεωργικών προϊόντων και η τρίτη τις υποχρεώσεις των κρατών μελών σε περίπτωση υποβολής αιτήσεως επιχορήγησης από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θαλάσσης και Αλιείας (ΕΤΘΑ).

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2019, *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs* (C-497/17, [EU:C:2019:137](#)), τέθηκε ενώπιον του τμήματος μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου το ζήτημα αν το προβλεπόμενο από τους κανονισμούς 834/2007 ⁵² και 889/2008 ⁵³ λογότυπο βιολογικής παραγωγής της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορούσε να τοποθετηθεί επί προϊόντων προερχομένων από ζώα που εσφάγησαν χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων. Η προβληματική αυτή ανέκυψε στο πλαίσιο της απόρριψης, εκ μέρους των γαλλικών αρχών, αιτήσεως του γαλλικού σωματείου Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs OABA με την οποία ζητούνταν, μεταξύ άλλων, η απαγόρευση της διαφήμισης και εμπορίας ορισμένων προϊόντων βοείου κρέατος που πιστοποιούνταν ως «χαλάλ» και έφεραν την ένδειξη «βιολογική γεωργία». Το σωματείο θεωρούσε ότι μια τέτοια ένδειξη δεν επιτρέπεται να τίθεται επί προϊόντων προερχομένων από ζώα τα οποία εσφάγησαν χωρίς αναισθητοποίηση, καθώς μια τέτοια μέθοδος σφαγής δεν ανταποκρίνεται στην απαίτηση για «υψηλού επιπέδου πρότυπα μεταχείρισης των ζώων», την οποία θέτει ο κανονισμός 834/2007.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο κανονισμός 834/2007, και δη το άρθρο 3 και το άρθρο 14, παράγραφος 1, στοιχείο β', σημείο viii, όπως ερμηνεύονται υπό το πρίσμα του άρθρου 13 ΣΛΕΕ, έχουν την έννοια ότι δεν επιτρέπουν να τοποθετείται το λογότυπο βιολογικής παραγωγής της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί προϊόντων προερχομένων από ζώα που έχουν σφαγεί χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση στο πλαίσιο λατρευτικών τύπων και υπό τις συνθήκες οι οποίες περιγράφονται ειδικότερα στο άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009 ⁵⁴.

Πράγματι, όπως προκύπτει από τις αιτιολογικές σκέψεις 1 και 10 καθώς και από τις προαναφερθείσες διατάξεις του κανονισμού 834/2007, ο βιολογικός τρόπος παραγωγής πρέπει να χαρακτηρίζεται από την τήρηση ενισχυμένων προτύπων σχετικά με την καλή μεταχείριση των ζώων, ακόμη και κατά τη σφαγή. Εξάλλου, λαμβανομένου υπόψη του σκοπού του κανονισμού 834/2007, ο οποίος συνίσταται στη διατήρηση και τη δικαίωση της εμπιστοσύνης των καταναλωτών στα προϊόντα με ετικέτα που δηλώνει ότι είναι βιολογικά, είναι σημαντικό να παρέχεται στους καταναλωτές η εγγύηση ότι τα προϊόντα τα οποία φέρουν το λογότυπο βιολογικής παραγωγής της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν παραχθεί σύμφωνα με τα υψηλότερα πρότυπα, ιδίως αναφορικά με την καλή μεταχείριση των ζώων.

51| Χρήζει επίσης μνείας και η απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2019, *Blaise κ.λπ.* (C-616/17, [EU:C:2019:800](#)), με την οποία το Δικαστήριο εξέτασε τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης σχετικά με τη διάθεση φυτοφαρμακευτικών προϊόντων στην αγορά. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XVIII.1 «Αρχή της προφύλαξης».

52| Κανονισμός (ΕΚ) 834/2007 του Συμβουλίου, της 28ης Ιουνίου 2007, για τη βιολογική παραγωγή και την επισήμανση των βιολογικών προϊόντων και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 2092/91 (ΕΕ 2007, L 189, σ. 1).

53| Κανονισμός (ΕΚ) 889/2008 της Επιτροπής, της 5ης Σεπτεμβρίου 2008, σχετικά με τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του κανονισμού 834/2007 (ΕΕ 2008, L 250, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 271/2010, της 24ης Μαρτίου 2010 (ΕΕ 2010, L 84, σ. 19).

54| Κανονισμός (ΕΚ) 1099/2009 του Συμβουλίου, της 24ης Σεπτεμβρίου 2009, για την προστασία των ζώων κατά τη θανάτωσή τους (ΕΕ 2009, L 303, σ. 1).

Μολονότι καμία διάταξη του κανονισμού 834/2007 ή του κανονισμού 889/2008 δεν ορίζει ρητώς ποιος τρόπος ή ποιοι τρόποι θανάτωσης των ζώων μπορούν να περιορίσουν στο ελάχιστο την ταλαιπωρία τους, είναι πάντως απαραίτητο, για την ερμηνεία του κανονισμού 834/2007, να λαμβάνεται υπόψη ο κανονισμός 1099/2009, ο οποίος επιδιώκει, κυρίως, τον σκοπό της εξασφάλισης της καλής μεταχείρισης των ζώων κατά τη θανάτωσή τους, σύμφωνα με το άρθρο 13 ΣΛΕΕ.

Το δε άρθρο 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1099/2009, σε συνδυασμό με την αιτιολογική σκέψη 20 του ίδιου κανονισμού, καθιερώνει την αρχή της αναισθητοποίησης των ζώων πριν από τη θανάτωσή τους και την ανάγει μάλιστα σε υποχρέωση. Μολονότι το άρθρο 4, παράγραφος 4, του κανονισμού 1099/2009, υπό το πρίσμα της αιτιολογικής σκέψης 18 του κανονισμού αυτού, επιτρέπει την τέλεση λατρευτικού τύπου σφαγής, στο πλαίσιο της οποίας το ζώο μπορεί ενδεχομένως να θανατωθεί χωρίς προηγούμενη αναισθητοποίηση, η σφαγή αυτού του είδους, η οποία επιτρέπεται μόνον κατ' εξαίρεση στην Ένωση και προκειμένου να διασφαλιστεί ο σεβασμός της θρησκευτικής ελευθερίας, δεν περιορίζει τον πόνο, την αγωνία και την ταλαιπωρία των ζώων κατά τρόπο εξίσου αποτελεσματικό με τη σφαγή κατόπιν αναισθητοποίησης. Οι ιδιαίτερες αυτές μέθοδοι σφαγής που προβλέπονται από λατρευτικούς τύπους δεν ισοδυναμούν, από πλευράς εχέγγυων για την όσο το δυνατόν καλύτερη κατάσταση του ζώου κατά τη θανάτωσή του, με τη μέθοδο σφαγής την οποία επιβάλλει κατ' αρχήν το άρθρο 4, παράγραφος 1, του ως άνω κανονισμού. Επομένως, δεν επιτρέπεται να τοποθετείται το λογότυπο βιολογικής παραγωγής της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί προϊόντων που προέρχονται από ζώα τα οποία έχουν σφαγεί χωρίς αναισθητοποίηση.

Με την απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 2019, *Lietuvos Respublikos Seimo narių grupė* (C-2/18, [EU:C:2019:962](#)), το Δικαστήριο έκρινε ότι ο κανονισμός 1308/2013, για τη θέσπιση κοινής οργάνωσης των αγορών γεωργικών προϊόντων⁵⁵, δεν αποκλείει εθνική ρύθμιση η οποία, με σκοπό την καταπολέμηση των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών, απαγορεύει στους αγοραστές νωπού γάλακτος να καταβάλλουν διαφορετική τιμή αγοράς σε παραγωγούς που πρέπει να θεωρείται ότι ανήκουν στην ίδια ομάδα βάσει της ανά ημέρα πωλούμενης ποσότητας νωπού γάλακτος το οποίο είναι ίδιας συνθέσεως και ποιότητας και παραδίδεται με την ίδια μέθοδο, στον βαθμό που η εν λόγω ρύθμιση είναι πρόσφορη να διασφαλίσει την υλοποίηση του επιδιωκόμενου σκοπού και δεν υπερβαίνει το αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού αυτού μέτρο. Στο πλαίσιο του ίδιου σκοπού, δηλαδή της καταπολέμησης των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών, το Δικαστήριο διευκρίνισε επίσης ότι τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίσουν εθνική ρύθμιση η οποία, αφενός, απαγορεύει στον αγοραστή νωπού γάλακτος να μειώνει αδικαιολόγητα την τιμή που συμφωνείται με τον παραγωγό και, αφετέρου, ορίζει ότι απαιτείται άδεια της αρμόδιας εθνικής αρχής για κάθε μείωση τιμής άνω του 3 %.

Η διαφορά της κύριας δίκης εντασσόταν στο πλαίσιο διαδικασίας κινηθείσας από ομάδα Λιθουανών βουλευτών, με αντικείμενο τον έλεγχο της συνταγματικότητας του νόμου περί απαγόρευσης των αθέμιτων πρακτικών τις οποίες ακολουθούν Λιθουανοί επιχειρηματίες που αγοράζουν και πωλούν νωπό γάλα. Ο νόμος αυτός προέβλεπε, πέραν των διατάξεων που καθιέρωναν τις δύο προαναφερθείσες απαγορεύσεις, ότι οι πωλητές νωπού γάλακτος κατανέμονταν σε δέκα ομάδες βάσει της ανά ημέρα πωλούμενης ποσότητας νωπού γάλακτος. Ο νόμος επέβαλλε επίσης στους ενδιαφερόμενους επιχειρηματίες τη σύναψη γραπτής σύμβασης για την αγορά νωπού γάλακτος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στον κανονισμό 1308/2013. Το σύνολο των μέτρων αυτών αποσκοπούσε, κυρίως, στην καταπολέμηση των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών των αγοραστών νωπού γάλακτος έναντι του θεωρούμενου ως ασθενέστερου συμβαλλόμενου, δηλαδή των γαλακτοπαραγωγών, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τομέα. Το αιτούν δικαστήριο διερωτήθηκε αν οι δύο προαναφερθείσες απαγορεύσεις συνάδουν με την αρχή της ελεύθερης διαπραγματεύσεως, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 148, παράγραφος 4, του κανονισμού 1308/2013.

⁵⁵ | Κανονισμός (ΕΕ) 1308/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Δεκεμβρίου 2013, για τη θέσπιση κοινής οργάνωσης των αγορών γεωργικών προϊόντων και την κατάργηση των κανονισμών (ΕΟΚ) αριθ. 922/72, (ΕΟΚ) αριθ. 234/79, (ΕΚ) αριθ. 1037/2001 και (ΕΚ) αριθ. 1234/2007 του Συμβουλίου (ΕΕ 2013, L 347, σ. 671), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 2017/2393 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2017 (ΕΕ 2017, L 350, σ. 15).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε, κατ' αρχάς, ότι η κοινή γεωργική πολιτική συνιστά, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, στοιχείο δ', ΣΛΕΕ, συντρέχουσα αρμοδιότητα της Ένωσης και των κρατών μελών και τα κράτη μέλη διαθέτουν, επομένως, νομοθετική εξουσία διά της οποίας μπορούν να ασκούν την αρμοδιότητά τους κατά το μέτρο που η Ένωση δεν έχει ασκήσει τη δική της. Το Δικαστήριο υπογράμμισε επίσης ότι η θέσπιση κοινής οργάνωσης των αγορών δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να εφαρμόσουν εθνικούς κανόνες που αποσκοπούν στην επίτευξη σκοπού γενικού συμφέροντος πέραν των σκοπών τους οποίους επιδιώκει η κοινή οργάνωση αγορών, ακόμη και αν οι κανόνες αυτοί ενδέχεται να επηρεάσουν τη λειτουργία της κοινής αγοράς στον σχετικό κλάδο. Ως προς το σημείο αυτό, διευκρίνισε ότι, θεσπίζοντας τον κανονισμό 1308/2013 και ειδικότερα το άρθρο 148, η Ένωση δεν άσκησε κατά τρόπο εξαντλητικό την αρμοδιότητά της στον τομέα των συμβατικών σχέσεων μεταξύ των συμβαλλομένων σε σύμβαση παραδόσεως νωπού γάλακτος και ότι οι αναφορές τις οποίες περιέχει ο κανονισμός αυτός σε ορισμένες αθέμιτες εμπορικές πρακτικές δεν αρκούν για να διαπιστωθεί ότι ο σκοπός της καταπολέμησης των αθέμιτων πρακτικών καταλέγεται μεταξύ των σκοπών που επιδιώκει ο συγκεκριμένος κανονισμός. Επιπλέον, κατά το Δικαστήριο, αν το άρθρο αυτό ερμηνευόταν υπό την έννοια ότι απαγορεύει στα κράτη μέλη να λαμβάνουν οποιοδήποτε μέτρο για την καταπολέμηση των αθέμιτων πρακτικών στον τομέα του γάλακτος, τούτο θα προσέκρουε, αφενός, στον επιδιωκόμενο με τον κανονισμό 1308/2013 σκοπό της εξασφάλισης βιώσιμης ανάπτυξης της παραγωγής και, κατ' επέκταση, αξιοπρεπούς βιοτικού επιπέδου για τους γαλακτοπαραγωγούς σύμφωνα με τους στόχους της κοινής γεωργικής πολιτικής και, αφετέρου, στον σκοπό της διασφάλισης αποτελεσματικού ανταγωνισμού στις αγορές των γεωργικών προϊόντων. Συνεπώς, το Δικαστήριο αναγνώρισε την υπολειπόμενη αρμοδιότητα των κρατών μελών για τη λήψη μέτρων που αποσκοπούν στην καταπολέμηση των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών και έχουν ως αποτέλεσμα τη ρύθμιση της διαδικασίας ελεύθερης διαπραγμάτευσης των τιμών, ακόμη και αν τα μέτρα αυτά επηρεάζουν την προβλεπόμενη στο άρθρο 148 του κανονισμού 1308/2013 αρχή της ελεύθερης διαπραγμάτευσης της καταβλητέας τιμής για την παράδοση νωπού γάλακτος.

Το Δικαστήριο σημείωσε, ωστόσο, ότι τα μέτρα αυτά πρέπει να είναι ανάλογα προς τον σκοπό που επιδιώκουν. Εν προκειμένω, έκρινε ότι η επίμαχη λιθουανική ρύθμιση ήταν, κατά τα φαινόμενα, κατάλληλη να αποτρέψει τον κίνδυνο να υποχρεωθεί ο θεωρούμενος ως ασθενέστερος συμβαλλόμενος –δηλαδή οι γαλακτοπαραγωγοί– να δεχθεί αδικαιολόγητες μειώσεις τιμών και, επομένως, κατάλληλη να καταπολεμήσει τυχόν αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, καθώς και ότι, λαμβανομένων υπόψη των στόχων της κοινής γεωργικής πολιτικής καθώς και της ορθής λειτουργίας της κοινής οργάνωσης των αγορών, η ρύθμιση αυτή δεν υπερέβαινε το αναγκαίο για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών μέτρο, όπερ έπρεπε πάντως να ελεγχθεί από το αιτούν δικαστήριο.

Με την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, ***Coöperatieve Producentenorganisatie en Beheersgroep Texel*** (C-386/18, [EU:C:2019:1122](#)), το Δικαστήριο αποσαφίνισε ποιες υποχρεώσεις υπέχει ένα κράτος μέλος σε περίπτωση αιτήσεως επιχορήγησης που υποβάλλεται στο Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας (στο εξής: ΕΤΘΑ) από οργάνωση παραγωγών προϊόντων αλιείας (στο εξής: οργάνωση παραγωγών) προτού το κράτος μέλος προβλέψει τη δυνατότητα εξέτασης μιας τέτοιας αίτησης και κατόπιν της κατάρτισης και υλοποίησης, από την οργάνωση αυτή, του σχεδίου παραγωγής και εμπορίας.

Εν προκειμένω, η οργάνωση παραγωγών PO Texel υπέβαλε στις 19 Μαΐου 2015 αίτηση επιχορήγησης προς τις ολλανδικές αρχές, προκειμένου να καταστεί επιλέξιμη προς στήριξη από το ΕΤΘΑ για τις δαπάνες που πραγματοποίησε για την κατάρτιση και την υλοποίηση σχεδίου παραγωγής και εμπορίας για το 2014. Μολονότι η Επιτροπή ενέκρινε, στις 25 Φεβρουαρίου 2015, το επιχειρησιακό πρόγραμμα το οποίο είχε υποβληθεί από το Βασίλειο των Κάτω Χωρών για την περίοδο από 1ης Ιανουαρίου 2014 έως 31 Δεκεμβρίου 2020, η δυνατότητα υποβολής αιτήσεως επιχορήγησης προβλέφθηκε στο κράτος μέλος αυτό μόλις στις 25 Αυγούστου 2016. Ως εκ τούτου, η αίτηση της PO Texel απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι, κατά την ημερομηνία κατάθεσης της αιτήσεως επιχορήγησης, το Βασίλειο των Κάτω Χωρών δεν είχε ακόμη προβλέψει τη δυνατότητα υποβολής τέτοιας αιτήσεως και ότι, επιπλέον, η PO Texel υπέβαλε την αίτηση μόνον αφότου

κατάρτισε και υλοποίησε το σχέδιό της. Το αρμόδιο για οικονομικές υποθέσεις διοικητικό εφετείο (Κάτω Χώρες), το οποίο επιλήφθηκε της διαφοράς, υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα σχετικά με τις υποχρεώσεις των κρατών μελών σε περίπτωση τέτοιας αιτήσεως επιχορήγησης.

Πρώτον, το Δικαστήριο υπογράμμισε την ανάγκη να παρέχεται στις οργανώσεις παραγωγών η απαραίτητη χρηματοδοτική στήριξη ώστε να έχουν τη δυνατότητα να διαδραματίζουν ουσιαστικότερο ρόλο στην επίτευξη των σκοπών που επιδιώκει η τελευταία μεταρρύθμιση στον τομέα της κοινής αλιευτικής πολιτικής, η οποία άρχισε να ισχύει από 1ης Ιανουαρίου 2014 ⁵⁶. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο νομοθέτης της Ένωσης, ορίζοντας κατά τρόπο επιτακτικό, στο άρθρο 66, παράγραφος 1, του κανονισμού 508/2014 ⁵⁷ (στο εξής: κανονισμός ΕΤΘΑ), ότι το ΕΤΘΑ «στηρίζει» την κατάρτιση και την υλοποίηση των σχεδίων παραγωγής και εμπορίας, θέλησε να επιβάλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου οι οργανώσεις παραγωγών να επωφελούνται από τη στήριξη του ΕΤΘΑ τόσο για την κατάρτιση όσο και για την υλοποίηση των σχεδίων παραγωγής και εμπορίας. Προς εκπλήρωση της ως άνω υποχρέωσης, τα κράτη μέλη οφείλουν να προβλέπουν στην εσωτερική έννομη τάξη τους ότι οι οργανώσεις παραγωγών διαθέτουν δυνατότητα υποβολής αιτήσεων επιχορήγησης στο πλαίσιο του ΕΤΘΑ και να θεσπίζουν μέτρα εφαρμογής όσον αφορά την επιλεξιμότητα των δαπανών, καθορίζοντας μάλιστα τα κριτήρια σχετικά με την ημερομηνία έναρξης της επιλεξιμότητας των δαπανών αυτών και τη μέθοδο υπολογισμού του ποσού που πρέπει να χορηγηθεί σε καθεμία από τις ενδιαφερόμενες οργανώσεις.

Εν προκειμένω, δεδομένου ότι το Βασίλειο των Κάτω Χωρών προέβλεψε για πρώτη φορά μια τέτοια δυνατότητα στην εσωτερική έννομη τάξη του μόλις στις 25 Αυγούστου 2016, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αδράνεια των ολλανδικών αρχών δεν μπορούσε να δικαιολογηθεί από τη διακριτική ευχέρεια που αναγνωρίζεται στα κράτη μέλη όσον αφορά την εφαρμογή των αντίστοιχων επιχειρησιακών προγραμμάτων. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 66, παράγραφος 1, του κανονισμού ΕΤΘΑ έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει σε κράτος μέλος να απορρίψει αίτηση επιχορήγησης υποβληθείσα από οργάνωση παραγωγών σχετικά με τις δαπάνες που αυτή πραγματοποίησε για την κατάρτιση και υλοποίηση σχεδίου παραγωγής και εμπορίας, με την αιτιολογία ότι, κατά την ημερομηνία υποβολής της αιτήσεως, το κράτος αυτό δεν είχε ακόμη προβλέψει, στην εσωτερική έννομη τάξη του, τη δυνατότητα εξέτασης τέτοιας αιτήσεως.

Δεύτερον, όσον αφορά το ζήτημα κατά πόσον το άρθρο 66, παράγραφος 1, του κανονισμού ΕΤΘΑ παρέχει απευθείας στις οργανώσεις παραγωγών δικαίωμα χρηματοδοτικής στήριξης, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι μόνον αν είναι σαφής, ακριβής και ανεπιφύλακτη μπορεί μια διάταξη κανονισμού της Ένωσης να ιδρύει υπέρ των διοικουμένων δικαιώματα δυνάμενα να προβληθούν από αυτούς ενώπιον δικαστηρίου. Πλην όμως, λαμβανομένου υπόψη ότι η διάταξη του άρθρου 66 του κανονισμού ΕΤΘΑ δεν είναι ανεπιφύλακτη, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι αυτή παρέχει απευθείας δικαίωμα χρηματικής στήριξης στο πλαίσιο του ΕΤΘΑ.

56] Ο νομοθέτης της Ένωσης επισήμανε την ανάγκη αυτή με την αιτιολογική σκέψη 7 του κανονισμού (ΕΕ) 1379/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Δεκεμβρίου 2013, για την κοινή οργάνωση των αγορών των προϊόντων αλιείας και υδατοκαλλιέργειας, την τροποποίηση των κανονισμών του Συμβουλίου (ΕΚ) αριθ. 1184/2006 και (ΕΚ) αριθ. 1224/2009 και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 104/2000 του Συμβουλίου (ΕΕ 2013, L 354, σ. 1).

57] Κανονισμός (ΕΕ) 508/2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαΐου 2014, για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας και για την κατάργηση των κανονισμών του Συμβουλίου (ΕΚ) αριθ. 2328/2003, (ΕΚ) αριθ. 861/2006, (ΕΚ) αριθ. 1198/2006 και (ΕΚ) αριθ. 791/2007 και του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1255/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ 2014, L 149, σ. 1).

Τρίτον, όσον αφορά την ερμηνεία του άρθρου 65, παράγραφος 6, του κανονισμού 1303/2013⁵⁸ (στο εξής: κανονισμός ΚΣΠ), κατά το οποίο δεν είναι δυνατόν να χορηγηθεί χρηματοδοτική στήριξη σε περίπτωση που μια πράξη έχει εκτελεστεί πλήρως πριν από την υποβολή της αιτήσεως χρηματοδότησης στη διαχειριστική αρχή, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η κατάρτιση και η υλοποίηση των σχεδίων παραγωγής και εμπορίας δεν πρέπει να θεωρούνται σειρά μεμονωμένων δράσεων που εφαρμόζονται χωριστά, αλλά ως μία και μόνο συνεχής δράση με συνεχείς λειτουργικές δαπάνες. Ως εκ τούτου, η κατάρτιση και η υλοποίηση ενός τέτοιου σχεδίου δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι έχουν «περατωθεί [...] πλήρως» πριν από τη λήξη της επίμαχης προγραμματικής περιόδου, η οποία ολοκληρώνεται στις 31 Δεκεμβρίου 2020. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 65, παράγραφος 6, του κανονισμού ΚΣΠ έχει την έννοια ότι επιτρέπει την παροχή επιχορήγησης στο πλαίσιο του ΕΤΘΑ για την κατάρτιση και υλοποίηση σχεδίου παραγωγής και εμπορίας σε περίπτωση που η αίτηση επιχορήγησης υποβλήθηκε κατόπιν της κατάρτισης και της υλοποίησης του σχεδίου αυτού.

VII. Ελευθερίες κυκλοφορίας

1. Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων

Με την απόφαση της 18ης Ιουνίου 2019, **Αυστρία κατά Γερμανίας** (C-591/17, [EU:C:2019:504](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε επί προσφυγής λόγω παραβάσεως την οποία άσκησε Δημοκρατία της Αυστρίας βάσει του άρθρου 259 ΣΛΕΕ και διαπίστωσε ότι η *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας παρέβη τα άρθρα 18, 34, 56 και 92 ΣΛΕΕ θεσπίζοντας τέλος υποδομών για τα επιβατηγά αυτοκίνητα και προβλέποντας απαλλαγή, τουλάχιστον ισόποση με το τέλος αυτό, από τον φόρο επί των αυτοκινήτων οχημάτων υπέρ των ιδιοκτητών οχημάτων που έχουν ταξινομηθεί στη Γερμανία*. Προς στήριξη της προσφυγής της, η Δημοκρατία της Αυστρίας προέβαλε τέσσερις αιτιάσεις. Η πρώτη και η δεύτερη αιτίαση αφορούσαν παράβαση του άρθρου 18 ΣΛΕΕ λόγω, αφενός, του συνδυαστικού αποτελέσματος του τέλους υποδομών και της απαλλαγής όσων οχημάτων είχαν ταξινομηθεί στη Γερμανία από τον φόρο επί των αυτοκινήτων οχημάτων και, αφετέρου, του τρόπου με τον οποίο ρυθμιζόταν και εφαρμοζόταν το τέλος υποδομών. Η τρίτη αιτίαση αφορούσε παράβαση των άρθρων 34 και 56 ΣΛΕΕ απορρέουσα εκ του συνόλου των μέτρων κατά των οποίων στρέφονταν η πρώτη και η δεύτερη αιτίαση. Η τέταρτη αιτίαση αφορούσε παράβαση του άρθρου 92 ΣΛΕΕ λόγω του συνδυαστικού αποτελέσματος του τέλους υποδομών και της απαλλαγής όσων οχημάτων είχαν ταξινομηθεί στη Γερμανία από τον φόρο επί των αυτοκινήτων οχημάτων.

Ως προς την πρώτη αιτίαση, σχετικά με παράβαση του άρθρου 18 ΣΛΕΕ λόγω του συνδυαστικού αποτελέσματος των επίδικων εθνικών μέτρων, το Δικαστήριο, αφού διαπίστωσε ότι υπήρχε σύνδεση –τόσο χρονική όσο και ουσιαστική– μεταξύ των επίδικων εθνικών μέτρων, η οποία δικαιολογούσε την από κοινού εκτίμησή τους υπό το πρίσμα του δικαίου της Ένωσης, έκρινε κατ' αρχάς ότι συνέτρεχε περίπτωση διαφορετικής μεταχείρισης λόγω ιθαγένειας. Ειδικότερα, το Δικαστήριο επισήμανε, όσον αφορά την είσπραξη του επίμαχου τέλους, ότι το τέλος υποδομών ίσχυε, ασφαλώς, κατ' αρχήν για όλους τους χρήστες των γερμανικών αυτοκινητοδρόμων, ανεξάρτητα από τον τόπο ταξινόμησης των οχημάτων τους. Ωστόσο,

⁵⁸ | Κανονισμός (ΕΕ) 1303/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Δεκεμβρίου 2013, περί καθορισμού κοινών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής, το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας και περί καθορισμού γενικών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1083/2006 (ΕΕ 2013, L 347, σ. 320).

οι ιδιοκτήτες των ταξινομημένων στη Γερμανία οχημάτων ετύγχαναν απαλλαγής από τον φόρο επί των αυτοκινήτων οχημάτων, τουλάχιστον ισόποσης με το τέλος που είχαν υποχρεωθεί να καταβάλουν, οπότε εκ των πραγμάτων επιβαρύνονταν οικονομικά με το τέλος αυτό μόνον οι ιδιοκτήτες και οι οδηγοί οχημάτων ταξινομημένων σε άλλο κράτος μέλος εκτός της Γερμανίας. Έτσι, έπρεπε να γίνει δεκτό ότι, λόγω του συνδυασμού των επίδικων εθνικών μέτρων, οι ιδιοκτήτες και οι οδηγοί οχημάτων ταξινομημένων σε άλλο κράτος μέλος εκτός της Γερμανίας οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τους γερμανικούς αυτοκινητοδρόμους ετύγχαναν λιγότερο ευνοϊκής μεταχείρισης από τους ιδιοκτήτες των οχημάτων που είχαν ταξινομηθεί στη Γερμανία, όσον αφορά τη χρήση των αυτοκινητοδρόμων αυτών, και τούτο παρότι τελούσαν σε συγκρίσιμη κατάσταση από πλευράς της συγκεκριμένης χρήσης. Κατά το Δικαστήριο, αυτή η διαφορετική μεταχείριση κατέληγε στο ίδιο αποτέλεσμα όπως η διαφορετική μεταχείριση λόγω ιθαγένειας.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι τα κράτη μέλη, όταν επιβάλλουν φόρους επί των αυτοκινήτων οχημάτων, οφείλουν να τηρούν, ιδίως, την αρχή της ίσης μεταχείρισης, κατά τρόπον ώστε οι διαδικασίες εφαρμογής της φορολόγησης αυτής να μην αποτελούν μέσο διάκρισης.

Βεβαίως, τα κράτη μέλη μπορούν, δυνάμει της ελεύθερης επιλογής που διαθέτουν να καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο χρηματοδοτούνται οι δημόσιες υποδομές τους, να τροποποιήσουν το σύστημα χρηματοδότησης των οδικών υποδομών τους, υπό τον όρο ότι η τροποποίηση αυτή συνάδει προς το δίκαιο της Ένωσης, περιλαμβανομένης της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 18, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Το Δικαστήριο διαπίστωσε, ωστόσο, ότι ο μηχανισμός αντιστάθμισης μέσω της επίμαχης απαλλαγής δημιουργούσε διάκριση εις βάρος των ιδιοκτητών και οδηγών οχημάτων που είχαν ταξινομηθεί σε άλλα κράτη μέλη εκτός της Γερμανίας, δεδομένου ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας δεν απέδειξε ότι ο εν λόγω μηχανισμός ανταποκρινόταν στον δεδηλωμένο από το κράτος μέλος σκοπό της μετάβασης από σύστημα χρηματοδότησης των υποδομών μέσω της φορολογίας σε σύστημα χρηματοδότησης από το σύνολο των χρηστών, αφού η μείωση του φόρου επί των αυτοκινήτων οχημάτων την οποία θέσπισε το κράτος μέλος, στην πραγματικότητα, συνεπαγόταν την απαλλαγή των ιδιοκτητών ταξινομημένων στη Γερμανία οχημάτων από το τέλος υποδομών.

Ως προς τη δεύτερη αιτίαση, σχετικά με παράβαση του άρθρου 18 ΣΛΕΕ λόγω του τρόπου με τον οποίο ρυθμιζόταν και εφαρμοζόταν το τέλος υποδομών, το Δικαστήριο τόνισε ότι το γεγονός ότι τα πραγματικά περιστατικά που στοιχειοθετούν ορισμένες παραβάσεις, όπως η ελλιπής καταβολή του τέλους ή η εσφαλμένη παροχή πληροφοριών, μπορούσαν να συντρέχουν μόνο στις περιπτώσεις ιδιοκτητών και οδηγών οχημάτων ταξινομημένων σε άλλα κράτη μέλη εκτός της Γερμανίας ουδόλως ενίσχυε το επιχείρημα της Δημοκρατίας της Αυστρίας ότι οι διατάξεις αυτές έθιγαν κυρίως τους συγκεκριμένους ιδιοκτήτες και οδηγούς. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο διαπίστωσε, ειδικότερα, ότι ο σκοπός της εξασφάλισης της καταβολής των προστίμων που επιβάλλονταν σε παραβάτες με οχήματα ταξινομημένα σε άλλο κράτος μέλος εκτός της Γερμανίας, τον οποίο εξυπηρετούσε η ύπαρξη της δυνατότητας να υποχρεωθούν οι παραβάτες αυτοί σε καταβολή εγγύησης, δικαιολογούσε την εντεύθεν προκύπτουσα διαφορετική μεταχείριση μεταξύ της συγκεκριμένης κατηγορίας παραβατών και των παραβατών που χρησιμοποιούσαν όχημα ταξινομημένο στη Γερμανία, το μέτρο δε αυτό τελούσε σε αναλογία προς τον εν λόγω σκοπό.

Ως προς την τρίτη αιτίαση, σχετικά με παράβαση των άρθρων 34 και 56 ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα επίδικα εθνικά μέτρα ήταν όντως δυνατόν να εμποδίσουν την πρόσβαση προϊόντων καταγωγής άλλων κρατών μελών στη γερμανική αγορά. Ειδικότερα, το τέλος υποδομών με το οποίο χρεώνονταν, στην πραγματικότητα, μόνον τα οχήματα που μετέφεραν τέτοια προϊόντα μπορούσε να αυξήσει το κόστος μεταφοράς και, κατά συνέπεια, την τιμή τους, επηρεάζοντας έτσι την ανταγωνιστικότητά τους.

Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι τα επίδικα εθνικά μέτρα ήταν ικανά να εμποδίσουν την πρόσβαση στη γερμανική αγορά, τόσο για τους παρόχους όσο και για τους λήπτες υπηρεσιών οι οποίοι προέρχονταν από άλλα κράτη μέλη εκτός της Γερμανίας. Πράγματι, λόγω της απαλλαγής από τον φόρο επί των αυτοκινήτων οχημάτων η οποία αποτελούσε μέρος των επίδικων εθνικών μέτρων, το τέλος υποδομών ήταν πιθανόν είτε

να αυξήσει το κόστος των υπηρεσιών που παρείχαν εντός Γερμανίας αυτοί οι πάροχοι υπηρεσιών είτε να αυξήσει, για τους λήπτες των υπηρεσιών, το κόστος της μετάβασής τους στο συγκεκριμένο κράτος μέλος προκειμένου να τους παρασχεθεί εκεί υπηρεσία.

Τέλος, ως προς την τέταρτη αιτίαση, σχετικά με παράβαση του άρθρου 92 ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, αντισταθμίζοντας στο σύνολό της τη νέα επιβάρυνση εκ του τέλους υποδομών το οποίο καταβαλλόταν από όλους τους μεταφορείς, με απαλλαγή από τον φόρο επί των αυτοκινήτων οχημάτων τουλάχιστον ισόποση με το καταβληθέν τέλος, μόνον όμως υπέρ των Γερμανών μεταφορέων, αποκλεισμένων των αλλοδαπών, τα επίδικα εθνικά μέτρα είχαν ως αποτέλεσμα τη δυσμενή μεταβολή της θέσης των αλλοδαπών μεταφορέων έναντι των Γερμανών μεταφορέων. Ως εκ τούτου, κρίθηκε ότι τα επίδικα εθνικά μέτρα αντέβαιναν στο άρθρο 92 ΣΛΕΕ.

Αξίζει επίσης να αναφερθεί υπό τον παρόντα τίτλο η απόφαση της 18ης Σεπτεμβρίου 2019, **VIPA** (C-222/18, [EU:C:2019:751](#)), με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι κράτος μέλος μπορεί να απαγορεύσει σε φαρμακείο τη χορήγηση φαρμάκων για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή με δελτίο παραγγελίας εκδοθέν από επαγγελματία του τομέα της υγείας εξουσιοδοτημένο να συνταγογραφεί φάρμακα και να ασκεί τη δραστηριότητά του εντός άλλου κράτους μέλους, εφόσον στα δελτία παραγγελίας δεν αναγράφεται το όνομα του ενδιαφερόμενου ασθενούς ⁵⁹.

2. Ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων

Με την απόφαση **Tarola** (C-483/17, [EU:C:2019:309](#)), που εκδόθηκε στις 11 Απριλίου 2019, το Δικαστήριο, ερμηνεύοντας την οδηγία σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών ⁶⁰, έκρινε ότι υπήκοος κράτους μέλους ο οποίος, έχοντας ασκήσει το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας, απέκτησε σε άλλο κράτος μέλος την ιδιότητα του εργαζομένου λόγω της δραστηριότητας που άσκησε σε αυτό επί δύο εβδομάδες, βάσει εργασιακής σχέσης μη στηριζόμενης σε σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, και ακολούθως κατέστη ακουσίως άνεργος διατηρεί την ιδιότητα του εργαζομένου για επιπλέον χρονικό διάστημα που δεν μπορεί να είναι μικρότερο του εξαμήνου. Εντούτοις, προϋπόθεση είναι να έχει καταγραφεί στην αρμόδια υπηρεσία απασχόλησης ως πρόσωπο το οποίο αναζητεί εργασία.

Η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε Ρουμάνο υπήκοο που είχε εργαστεί επανειλημμένως στην Ιρλανδία για σύντομα χρονικά διαστήματα, μεταξύ των οποίων, πιο συγκεκριμένα, και ένα διάστημα δύο εβδομάδων τον Ιούλιο του 2014. Εν συνεχεία, υπέβαλε ενώπιον του Υπουργού Κοινωνικής Προστασίας αίτηση για τη χορήγηση του επιδόματος ανεργίας (jobseeker's allowance). Ο υπουργός απέρριψε την αίτηση με την αιτιολογία, κατ' ουσίαν, ότι ο ενδιαφερόμενος δεν είχε αποδείξει ότι είχε τη συνήθη διαμονή του στην Ιρλανδία, εξηγώντας ότι η σύντομη περίοδος εργασίας κατά τον Ιούλιο του 2014 δεν μπορούσε να αναιρέσει τη διαπίστωση αυτή. Ενώπιον των ιρλανδικών δικαστηρίων, ο ενδιαφερόμενος υποστήριξε ότι, δυνάμει της οδηγίας 2004/28, είχε δικαίωμα να συνεχίσει να διαμένει στην Ιρλανδία λόγω διατήρησης της ιδιότητας του εργαζομένου για έξι μήνες μετά την παύση της επαγγελματικής του δραστηριότητας τον Ιούλιο του 2014.

⁵⁹| Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XVI «Δημόσια υγεία».

⁶⁰| Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ 2004, L 158, σ. 77, και διορθωτικό ΕΕ 2007, L 204, σ. 28).

Η οδηγία αυτή προβλέπει ⁶¹ ότι όλοι οι πολίτες της Ένωσης έχουν δικαίωμα διαμονής στο έδαφος κράτους μέλους άλλου από εκείνο της ιθαγένειάς τους για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των τριών μηνών, εφόσον έχουν την ιδιότητα του μισθωτού ή του μη μισθωτού στο κράτος μέλος υποδοχής. Επιπλέον, η οδηγία διασφαλίζει σε κάθε πολίτη της Ένωσης που βρίσκεται σε κατάσταση προσωρινής αποχής από την εργασία τη διατήρηση της ιδιότητας του εργαζομένου και, συνακόλουθα, του δικαιώματός του διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής, υπό ορισμένες περιστάσεις, μεταξύ των οποίων και σε περίπτωση που έχει καταστεί ακουσίως άνεργος. Ο προσφεύγων της κύριας δίκης επικαλέστηκε, ειδικότερα, διάταξη της οδηγίας η οποία ορίζει ότι η ιδιότητα του εργαζομένου διατηρείται σε περίπτωση που αυτός «κατέστη ακουσίως άνεργος κατά τη διάρκεια των πρώτων δώδεκα μηνών» ⁶².

Το Δικαστήριο έδωσε διευκρινίσεις ως προς τη διάταξη αυτή υπογραμμίζοντας ότι έχει εφαρμογή σε περίπτωση που πολίτης της Ένωσης καθίσταται άνεργος για λόγους ανεξάρτητους από τη βούλησή του, πριν κατορθώσει να συμπληρώσει ένα έτος δραστηριότητας. Τούτο συμβαίνει, παραδείγματος χάριν, σε όλες τις περιπτώσεις στις οποίες ο εργαζόμενος υποχρεώθηκε να παύσει τη δραστηριότητά του στο κράτος μέλος υποδοχής πριν από την πάροδο ενός έτους, ανεξαρτήτως της φύσης της δραστηριότητας που άσκησε και του είδους της σύμβασης εργασίας που συνήφθη προς τον σκοπό αυτό, ήτοι ανεξαρτήτως του αν αυτός είχε συνάψει σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου με διάρκεια μεγαλύτερη του ενός έτους, σύμβαση αορίστου χρόνου ή άλλου είδους σύμβαση.

Επιπλέον, η διατήρηση της ιδιότητας του εργαζομένου κατ' εφαρμογήν της ως άνω διάταξης προϋποθέτει, αφενός, ότι ο ενδιαφερόμενος πολίτης, πριν από την περίοδο της ακούσιας ανεργίας του, είχε πράγματι την ιδιότητα του εργαζομένου και, αφετέρου, ότι έχει καταγραφεί στην αρμόδια υπηρεσία απασχόλησης ως πρόσωπο το οποίο αναζητεί εργασία. Επιπροσθέτως, ο πολίτης διατηρεί την εν λόγω ιδιότητα μόνο για το χρονικό διάστημα που έχει ορίσει το κράτος μέλος υποδοχής, με την προϋπόθεση ότι το διάστημα αυτό δεν είναι μικρότερο του εξαμήνου.

Τέλος, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, δυνάμει της οδηγίας 2004/38 ⁶³, όλοι οι πολίτες της Ένωσης που διαμένουν στο έδαφος του κράτους μέλους υποδοχής απολαμβάνουν ίσης μεταχείρισης με τους ημεδαπούς αυτού του κράτους μέλους σε όλους τους τομείς οι οποίοι εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επομένως, όταν το εθνικό δίκαιο αποκλείει από το δικαίωμα στις κοινωνικές παροχές τα πρόσωπα τα οποία έχουν ασκήσει δραστηριότητα για σύντομο μόνο χρονικό διάστημα, η εξαίρεση αυτή εφαρμόζεται κατά τον ίδιο τρόπο στους εργαζομένους άλλων κρατών μελών. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το αιτούν δικαστήριο ήταν εκείνο που όφειλε να κρίνει αν, κατ' εφαρμογήν του εθνικού δικαίου και σύμφωνα με την αρχή της ίσης μεταχείρισης, ο προσφεύγων της κύριας δίκης είχε δικαίωμα να λάβει το επίδομα ανεργίας το οποίο ζητούσε.

Με την απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, **Krah** (C-703/17, [EU:C:2019:850](#)), το Δικαστήριο έκρινε ότι ο κανονισμός πανεπιστημίου κράτους μέλους ο οποίος, για τις ανάγκες της μισθολογικής κατάταξης των εκεί απασχολούμενων μεταδιδακτορικών *senior lecturers*, περιόριζε την προσμέτρηση της ισοδύναμης προϋπηρεσίας που αυτοί είχαν συμπληρώσει σε άλλο κράτος μέλος συνιστούσε εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 45 ΣΛΕΕ. Αντιθέτως, το άρθρο 45 ΣΛΕΕ και το άρθρο 7, παράγραφος 1, του

61| Άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/38.

62| Άρθρο 7, παράγραφος 3, στοιχείο γ', της οδηγίας 2004/38.

63| Άρθρο 24, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38.

κανονισμού 492/2011, σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων ⁶⁴, δεν απαγορεύουν τέτοια ρύθμιση, αν η προϋπηρεσία που έχει συμπληρωθεί εντός του άλλου κράτους μέλους δεν ήταν ισοδύναμη αλλά απλώς χρήσιμη για την άσκηση των καθηκόντων του μεταδιδακτορικού senior lecturer στο επίμαχο πανεπιστήμιο.

Στην υπόθεση ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, Γερμανίδα υπήκοος, κάτοχος διδακτορικού διπλώματος στην Ιστορία, εργάστηκε επί πενταετία στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου ως εντεταλμένη διδάσκουσα. Από τα τέλη του 2000 εργάστηκε στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης, αρχικώς ως εντεταλμένη διδάσκουσα, στη συνέχεια ως senior lecturer και, από την 1η Οκτωβρίου 2010, ως μεταδιδακτορική senior lecturer. Με απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2011, το Πανεπιστήμιο της Βιέννης αποφάσισε να προσμετρήσει, για τη μισθολογική κατάταξη των μεταδιδακτορικών senior lecturers, τη συναφή προϋπηρεσία μέχρι το ανώτατο όριο των τεσσάρων συνολικά ετών, χωρίς να διακρίνει μεταξύ της προϋπηρεσίας που είχε συμπληρωθεί σε άλλα πανεπιστήμια στην Αυστρία και της προϋπηρεσίας που είχε συμπληρωθεί στην αλλοδαπή. Αντιθέτως, το όριο των τεσσάρων ετών δεν ίσχυε για την επαγγελματική πείρα που είχαν αποκτήσει οι ενδιαφερόμενοι στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης υπό την ιδιότητα του μεταδιδακτορικού senior lecturer. Κατ' εφαρμογήν της αποφάσεως αυτής, για τη μισθολογική κατάταξη της ενάγουσας προσμετρήθηκε προηγούμενη επαγγελματική πείρα τεσσάρων ετών.

Το Δικαστήριο, το οποίο ερωτήθηκε αν η απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2011 συμβιβαζόταν με την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας, διαπίστωσε, κατ' αρχάς, ότι η απόφαση αυτή δεν συνιστούσε ούτε διάκριση στηριζόμενη άμεσα στην ιθαγένεια ούτε έμμεση δυσμενή διάκριση εις βάρος των εργαζομένων που ήταν υπήκοοι άλλων κρατών μελών. Παρά ταύτα έκρινε ότι συνιστούσε εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, την οποία εγγυάται το άρθρο 45, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, στο μέτρο που μπορούσε να καταστήσει λιγότερο ελκυστική την άσκηση της ελευθερίας αυτής.

Ειδικότερα, το Δικαστήριο επισήμανε εισαγωγικώς ότι η απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2011 προσμετρούσε τη συναφή προϋπηρεσία μέχρι το ανώτατο όριο των τεσσάρων συνολικά ετών. Ως συναφής προϋπηρεσία νοούνταν όχι μόνον η επαγγελματική δραστηριότητα που είναι ισοδύναμη ή και πανομοιότυπη με τα καθήκοντα του μεταδιδακτορικού senior lecturer στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης αλλά και κάθε άλλη μορφή δραστηριότητας που θα ήταν απλώς χρήσιμη για την άσκηση των καθηκόντων αυτών.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο περιορισμός της προσμετρώμενης ισοδύναμης προϋπηρεσίας στα τέσσερα έτη αποτελούσε εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία. Ο περιορισμός αυτός ήταν πράγματι ικανός να αποτρέψει έναν μεταδιδακτορικό senior lecturer που είχε αποκτήσει ισοδύναμη επαγγελματική πείρα διάρκειας μεγαλύτερης των τεσσάρων ετών να εγκαταλείψει το κράτος μέλος καταγωγής του και να υποβάλει υποψηφιότητα για μια τέτοια θέση στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης. Ένας τέτοιος μεταδιδακτορικός senior lecturer θα υπέκειτο σε λιγότερο ευνοϊκούς μισθολογικούς όρους από εκείνους που θα ίσχυαν για όσους μεταδιδακτορικούς senior lecturers είχαν ασκήσει τα ίδια καθήκοντα για τον ίδιο χρόνο προϋπηρεσίας στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης.

Αντιθέτως, όσον αφορά τη μερική μόνον προσμέτρηση της απλώς χρήσιμης πείρας, το Δικαστήριο κατέληξε ότι δεν υφίστατο εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, δεδομένου ότι αυτή δεν μπορούσε να έχει αποτελέσματα αποτρεπτικά για την ελεύθερη κυκλοφορία.

⁶⁴ | Κανονισμός (ΕΕ) 492/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 2011, που αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ένωσης (ΕΕ 2011, L 141, σ. 1). Το άρθρο 7, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού αποτελεί ειδική έκφραση, στον συγκεκριμένο τομέα των όρων απασχόλησης και εργασίας, της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 45, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ.

Όσον αφορά, τέλος, τη δικαιολόγηση του εμποδίου που προέκυπτε για την ελεύθερη κυκλοφορία λόγω της μερικής προσμέτρησης της ισοδύναμης επαγγελματικής πείρας, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η επιβράβευση της κτηθείσας πείρας η οποία παρέχει στον εργαζόμενο τη δυνατότητα να εκπληρώνει καλύτερα τα καθήκοντά του συνιστά θεμιτό σκοπό μισθολογικής πολιτικής. Υπό το πρίσμα όμως των συγκεκριμένων περιστάσεων της υποθέσεως της κύριας δίκης, η απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2011 δεν φαινόταν ικανή να διασφαλίσει την επίτευξη του προαναφερθέντος σκοπού, οπότε το Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα ότι η απόφαση αυτή αντέβαινε στο άρθρο 45 ΣΛΕΕ.

Με την απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2019, **Generálny riaditeľ Sociálnej poisťovne Bratislava** (C-447/18, [ΕΥ:C:2019:1098](#)), το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011 σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, το οποίο προβλέπει ότι εργαζόμενος που είναι υπήκοος ενός κράτους μέλους απολαύει, στο έδαφος των λοιπών κρατών μελών, των ίδιων κοινωνικών πλεονεκτημάτων με τους ημεδαπούς εργαζομένους, δεν επιτρέπει ρύθμιση κράτους μέλους η οποία εξαρτά τη χορήγηση συμπληρωματικής παροχής που καταβάλλεται σε ορισμένους αθλητές υψηλού επιπέδου οι οποίοι έχουν εκπροσωπήσει, στο πλαίσιο διεθνών αθλητικών διοργανώσεων, το συγκεκριμένο κράτος μέλος ή τα προκάτοχα αυτού κράτη, από την προϋπόθεση ότι ο αιτών έχει την ιθαγένεια του εν λόγω κράτους μέλους.

Η υπόθεση αφορούσε Τσέχο υπήκοο (που επέλεξε την ιθαγένεια αυτή κατά τη διάλυση της Τσεχικής και Σλοβακικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας), ο οποίος έχει την κατοικία του στο έδαφος που αποτελεί σήμερα σλοβακική επικράτεια, είχε κατακτήσει παλαιότερα χρυσό και αργυρό μετάλλιο σε ευρωπαϊκά και παγκόσμια πρωτάθλημα χόκεϊ επί πάγου ως μέλος της εθνικής ομάδας της Τσεχοσλοβακικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας και έλαβε απορριπτική απάντηση στην αίτησή του για χορήγηση της συμπληρωματικής παροχής που καταβάλλεται σε ορισμένους αθλητές υψηλού επιπέδου επειδή έχουν εκπροσωπήσει τη Σλοβακία ως μέλη εθνικών ομάδων, λόγω του ότι δεν διέθετε τη σλοβακική ιθαγένεια. Κατά την προσχώρηση της Σλοβακικής Δημοκρατίας και της Τσεχικής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο ενδιαφερόμενος εργαζόταν σε δημοτικό σχολείο και συνέχισε να ασκεί την εργασία αυτή μετά την προσχώρηση.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η επίμαχη συμπληρωματική παροχή εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 883/2004 για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας⁶⁵. Πράγματι, κατά το Δικαστήριο, η συμπληρωματική παροχή δεν εμπίπτει στην έννοια της «παροχής γήρατος», κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού, το οποίο προσδιορίζει σε ποιους κλάδους κοινωνικής ασφάλισης έχει εφαρμογή ο κανονισμός 883/2004. Το Δικαστήριο τόνισε, ειδικότερα, ότι ο ουσιώδης σκοπός της συμπληρωματικής παροχής συνίσταται στην ανταμοιβή των δικαιούχων της για τα αθλητικά επιτεύγματά τους στο πλαίσιο της εκπροσώπησης της χώρας τους, στοιχείο το οποίο εξηγεί γιατί η παροχή αυτή, αφενός, χρηματοδοτείται άμεσα από το κράτος, δεν προέρχεται από τις πηγές χρηματοδότησης του εθνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και είναι ανεξάρτητη από τις εισφορές που καταβάλλουν οι δικαιούχοι της και, αφετέρου, καταβάλλεται μόνο σε πολύ περιορισμένο αριθμό αθλητών. Εξάλλου, το Δικαστήριο προσέθεσε ότι η καταβολή της συμπληρωματικής παροχής δεν εξαρτάται από το δικαίωμα του δικαιούχου να λαμβάνει σύνταξη γήρατος αλλά αποκλειστικώς από την υποβολή σχετικής αιτήσεως εκ μέρους του δικαιούχου.

Εν συνεχεία, αφού διευκρίνισε ότι ο ενδιαφερόμενος εργαζόμενος, ενώ δεν άλλαξε τόπο κατοικίας του, περιήλθε, λόγω της προσχώρησης στην Ένωση τόσο του κράτους της ιθαγένειάς του όσο και του κράτους της κατοικίας του, σε κατάσταση διακινούμενου εργαζομένου, το Δικαστήριο έκρινε ότι η επίμαχη εν προκειμένω συμπληρωματική παροχή εμπίπτει στην έννοια του «κοινωνικού πλεονεκτήματος», κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011. Στο πλαίσιο αυτό, διαπίστωσε ότι η δυνατότητα

65| Κανονισμός (ΕΚ) 883/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας (ΕΕ 2004, L 166, σ. 1, και διορθωτικά ΕΕ 2004, L 200, σ. 1, και ΕΕ 2007, L 204, σ. 30).

διακινούμενου εργαζομένου να ανταμειφθεί, καθ' όμοιο τρόπο με τους ημεδαπούς εργαζομένους του κράτους μέλους υποδοχής, για τις εξαιρετικές αθλητικές επιδόσεις που πέτυχε εκπροσωπώντας είτε το συγκεκριμένο κράτος μέλος είτε τα προκάτοχα αυτού κράτη, μπορεί να συμβάλει στην ενσωμάτωση του ως άνω εργαζομένου στο εν λόγω κράτος μέλος και, επομένως, στην επίτευξη του σκοπού της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης συμπληρωματική παροχή έχει ως σκοπό όχι μόνο να παρέχει στους δικαιούχους της οικονομική εξασφάλιση προκειμένου, ειδικότερα, να αντισταθμιστεί η έλλειψη πλήρους ένταξής τους στην αγορά εργασίας κατά τη διάρκεια των ετών που αφιερώνονται στην ενασχόληση με ένα άθλημα σε υψηλό επίπεδο, αλλά επίσης, και κυρίως, να τους προσδώσει ιδιαίτερο κοινωνικό κύρος λόγω των αθλητικών επιδόσεων τις οποίες πέτυχαν στο πλαίσιο μιας τέτοιας εκπροσώπησης.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ένα κράτος μέλος το οποίο χορηγεί τέτοια συμπληρωματική παροχή στους ημεδαπούς εργαζομένους δεν επιτρέπεται να αρνηθεί τη χορήγησή της στους εργαζομένους που είναι υπήκοοι των λοιπών κρατών μελών, διότι άλλως θα εισήγε δυσμενή διάκριση λόγω ιθαγένειας.

3. Ελευθερία εγκατάστασης

Με τις αποφάσεις *Memira Holding* (C-607/17, [EU:C:2019:510](#)) και *Holmen* (C-608/17, [EU:C:2019:511](#)), οι οποίες εκδόθηκαν στις 19 Ιουνίου 2019, το Δικαστήριο αποσαφηνίσε περαιτέρω τις νομολογιακές αρχές που είχαν διατυπωθεί από το τμήμα μείζονος συνθέσεως στην απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2005, *Marks & Spencer* (C-446/03, [EU:C:2005:763](#)). Το Δικαστήριο κλήθηκε να ερμηνεύσει το άρθρο 49 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 54 ΣΛΕΕ, στο πλαίσιο δύο ένδικων διαφορών σχετικά με τη δυνατότητα μητρικής εταιρίας εγκατεστημένης σε κράτος μέλος να εκπέσει από τον φόρο εταιριών τις ζημίες θυγατρικών ή υποθυγατρικών εγκατεστημένων σε άλλα κράτη μέλη.

Η επίμαχη σουηδική φορολογική ρύθμιση προέβλεπε δύο καθεστώτα, ένα για τις λεγόμενες συγχωνεύσεις ειδικού τύπου και ένα άλλο για τις ενδοομιλικές χρηματοοικονομικές μεταφορές, μέσω των οποίων μια εταιρία μπορούσε να συνυπολογίζει τις ζημίες που εμφάνισαν άλλες εταιρίες πλην της ίδιας. Σε αμφότερες τις υποθέσεις, οι σουηδικές μητρικές εταιρίες είχαν ζητήσει από τη Skatterättsnämnden (επιτροπή φορολογικού δικαίου) προκριματική γνωμοδότηση προκειμένου να ενημερωθούν για τις φορολογικές συνέπειες της παύσης της δραστηριότητας την οποία ασκούσαν οι αλλοδαπές θυγατρικές τους. Στην υπόθεση *Memira Holding*, επρόκειτο για συγχώνευση που είχε ως αποτέλεσμα τη λύση της θυγατρικής εταιρίας χωρίς εκκαθάριση, ενώ στην υπόθεση *Holmen*, επρόκειτο είτε για εκκαθάριση θυγατρικής είτε για την αντίστροφη απορρόφηση της θυγατρικής από μια υποθυγατρική εταιρία, ακολουθούμενη από εκκαθάριση του νέου σχήματος.

Το μεν καθεστώς των συγχωνεύσεων ειδικού τύπου εξαρτούσε το δικαίωμα έκπτωσης από την ύπαρξη, στη Σουηδία, φορολογικής υποχρέωσης της θυγατρικής που έχει εμφανίσει ζημίες. Το δε καθεστώς των ενδοομιλικών μεταβιβάσεων απαιτούσε η θυγατρική που εμφανίζει τις ζημίες να ανήκει άμεσα στη μητρική εταιρία. Δεδομένου ότι οι προκριματικές γνωμοδοτήσεις προσβλήθηκαν ενώπιον του Högsta förvaltningsdomstolen (Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου, Σουηδία), το δικαστήριο αυτό υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα παραπέμποντας στην απόφαση Α⁶⁶ αλλά εκτιμώντας ότι με την απόφαση εκείνη δεν είχε διευκρινιστεί, πρώτον, αν το δικαίωμα προς έκπτωση των «οριστικών ζημιών»

66| Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Φεβρουαρίου 2013, Α (C-123/11, [EU:C:2013:84](#)).

κατά την έννοια της νομολογίας *Marks & Spencer*⁶⁷ προϋποθέτει ότι η θυγατρική ανήκει άμεσα στη μητρική εταιρία, δεύτερον, αν προκειμένου να κριθεί ο οριστικός χαρακτήρας των ζημιών μιας θυγατρικής πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι δυνατότητες τις οποίες παρέχει η νομοθεσία του κράτους εγκατάστασης της θυγατρικής σε άλλες νομικές οντότητες για τον συνυπολογισμό των ζημιών αυτών και, τρίτον, αν ναι, με ποιον τρόπο πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η νομοθεσία αυτή.

Στην υπόθεση *Memira Holding*, η προσφεύγουσα εταιρία είχε μια ζημιογόνο θυγατρική στη Γερμανία η οποία, μετά τη λήξη της δραστηριότητάς της, εμφάνιζε πλέον μόνο χρέη και ορισμένα ρευστά διαθέσιμα. Η εταιρία αυτή σχεδίαζε την απορρόφηση της θυγατρικής μέσω διασυννοριακής συγχώνευσης, η οποία θα συνεπαγόταν τη λύση της θυγατρικής χωρίς εκκαθάρισή της, παύοντας ως εκ τούτου κάθε δραστηριότητα της προσφεύγουσας εταιρίας στη Γερμανία. Όμως, το γερμανικό δίκαιο αποκλείει τη μεταφορά τέτοιων ζημιών σε επιχείρηση υπέχουσα φορολογική υποχρέωση στη Γερμανία, σε περίπτωση συγχώνευσης.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, σύμφωνα με τη νομολογία του, ο επίμαχος περιορισμός θα μπορούσε, βεβαίως, να δικαιολογείται. Ωστόσο, είναι δυσανάλογος στην περίπτωση που η ζημία είναι οριστική και η αλλοδαπή θυγατρική έχει εξαντλήσει τις δυνατότητες συνυπολογισμού στο κράτος εγκατάστασής της. Το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι οι ζημίες δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως οριστικές αν εξακολουθεί να υπάρχει η δυνατότητα οικονομικής αξιοποίησής τους διά της μεταφοράς τους σε τρίτον. Ειδικότερα, δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο να μπορεί κάποιος τρίτος να συνυπολογίσει φορολογικώς τις ζημίες της θυγατρικής στο κράτος εγκατάστασής της, ενσωματώνοντας στο τίμημα της μεταβίβασης της θυγατρικής την αξία του φορολογικού πλεονεκτήματος που αντιπροσωπεύει η δυνατότητα έκπτωσης των ζημιών για το μέλλον. Επομένως, αν η προσφεύγουσα εταιρία δεν αποδείξει ότι αποκλείεται η δυνατότητα αυτή, το γεγονός και μόνον ότι το δίκαιο του εν λόγω κράτους δεν επιτρέπει τη μεταφορά των ζημιών σε περίπτωση συγχώνευσης δεν είναι, αυτό καθ' εαυτό, επαρκές για να θεωρηθούν οριστικές οι ζημίες της θυγατρικής.

Στην υπόθεση *Holmen*, η προσφεύγουσα εταιρία είχε στην Ισπανία διάφορες υποθυγατρικές, μεταξύ των οποίων μία που είχε συσσωρεύσει σημαντικές ζημίες και σχεδίαζε την παύση των ισπανικών δραστηριοτήτων της. Οι ζημίες αυτές δεν μπορούσαν να εκπέσουν ούτε στην Ισπανία, λόγω της νομικής αδυναμίας μεταφοράς των ζημιών εκκαθαρισθείσας εταιρίας κατά το έτος της εκκαθάρισης, ούτε στη Σουηδία, λόγω της προϋπόθεσης ότι η θυγατρική που εμφάνισε οριστικές ζημίες πρέπει να ανήκει άμεσα στη μητρική εταιρία.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι μια προϋπόθεση η οποία οδηγεί, σε ορισμένες περιπτώσεις, στον αποκλεισμό της διασυννοριακής φορολογικής ελάφρυνσης ομίλου είναι πιθανό να δικαιολογείται από τους υπέρτερους λόγους γενικού συμφέροντος που μνημονεύονταν στην απόφαση *Marks & Spencer*, αλλά η προϋπόθεση αυτή πρέπει να είναι κατάλληλη για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών και να μην υπερβαίνει το αναγκαίο για την επίτευξή τους μέτρο. Το Δικαστήριο διέκρινε συναφώς δύο σενάρια.

Το πρώτο σενάριο αφορά την περίπτωση κατά την οποία δεν είναι εγκατεστημένες στο ίδιο κράτος μέλος η θυγατρική ή οι θυγατρικές που παρεμβάλλονται μεταξύ της μητρικής εταιρίας η οποία ζητεί το ευεργέτημα της φορολογικής ελάφρυνσης ομίλου και της υποθυγατρικής η οποία εμφανίζει ζημίες που μπορούν να θεωρηθούν ως οριστικές. Στην περίπτωση αυτή, δεν μπορεί να αποκλειστεί η δυνατότητα ενός ομίλου να επιλέξει το κράτος μέλος χρήσης των οριστικών ζημιών, διαλέγοντας είτε το κράτος μέλος της επικεφαλής μητρικής εταιρίας είτε το κράτος μέλος οποιασδήποτε θυγατρικής η οποία ενδεχομένως παρεμβάλλεται.

67| Απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Δεκεμβρίου 2005, *Marks & Spencer* (C-446/03, [EU:C:2005:763](#)).

Μια τέτοια δυνατότητα επιλογής θα επέτρεπε στρατηγικές βελτιστοποίησης των φορολογικών συντελεστών του ομίλου, οι οποίες θα μπορούσαν να υπονομεύσουν την κατανομή της φορολογικής εξουσίας μεταξύ των κρατών μελών και να τα εκθέσουν στον κίνδυνο πολλαπλής έκπτωσης των ζημιών.

Το δεύτερο σενάριο αφορά την περίπτωση κατά την οποία είναι εγκατεστημένες στο ίδιο κράτος μέλος η θυγατρική ή οι θυγατρικές που παρεμβάλλονται μεταξύ της μητρικής εταιρίας η οποία ζητεί το ευεργέτημα της φορολογικής ελάφρυνσης ομίλου και της υποθυγατρικής η οποία εμφανίζει ζημίες που μπορούν να θεωρηθούν ως οριστικές. Στην περίπτωση αυτή, ο κίνδυνος να βελτιστοποιηθεί ο φορολογικός συντελεστής του ομίλου διά της επιλογής του κράτους μέλους έκπτωσης των ζημιών και ο κίνδυνος πολλαπλού συνυπολογισμού τους από περισσότερα κράτη μέλη είναι της ίδιας τάξεως με τους κινδύνους που διαπίστωσε το Δικαστήριο με την απόφαση *Marks & Spencer*. Θα ήταν συνεπώς δυσανάλογο για ένα κράτος μέλος να προβλέψει μια προϋπόθεση περί ύπαρξης άμεσου συνδέσμου, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις για τις οποίες γινόταν λόγος στη σκέψη 55 της αποφάσεως εκείνης⁶⁸.

Με την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, **Comune di Bernareggio** (C-465/18, [EU:C:2019:1125](#)), το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 49 ΣΛΕΕ, το οποίο κατοχυρώνει την ελευθερία εγκατάστασης, δεν επιτρέπει εθνικό μέτρο που παρέχει ανεπιφύλακτο δικαίωμα προαίρεσης υπέρ των φαρμακοποιών που εργάζονται σε δημοτικό φαρμακείο σε περίπτωση μεταβίβασης του φαρμακείου αυτού μέσω διαγωνισμού.

Ο Ιταλικός Δήμος Bernareggio κίνησε το 2014 διαδικασία διαγωνισμού για την πώληση δημοτικού φαρμακείου. Η προσφορά που υπέβαλαν δύο υποψήφιοι αποδείχθηκε η πλέον συμφέρουσα από οικονομικής απόψεως και, ως εκ τούτου, αυτοί ορίστηκαν ως προσωρινώς επιλεγέντες προσφέροντες. Ωστόσο, η ανάθεση έγινε σε φαρμακοποιό που εργαζόταν στη δημοτική επιχείρηση η οποία διαχειρίζεται τα φαρμακεία της Vimercate (Ιταλία). Στον φαρμακοποιό αυτό, μολονότι δεν έλαβε καν μέρος στη διαδικασία του διαγωνισμού, δόθηκε προτεραιότητα κατ' εφαρμογήν διάταξης της ιταλικής νομοθεσίας δυνάμει της οποίας, σε περίπτωση μεταβίβασης της κυριότητας δημοτικού φαρμακείου, οι εργαζόμενοι σε αυτό φαρμακοποιοί έχουν δικαίωμα προαίρεσης. Οι δύο προαναφερθέντες υποψήφιοι άσκησαν ενώπιον των ιταλικών δικαστηρίων προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως περί ανάθεσης.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το ανεπιφύλακτο δικαίωμα προαίρεσης υπέρ των φαρμακοποιών που εργάζονται σε δημοτικό φαρμακείο σε περίπτωση μεταβίβασης του φαρμακείου μέσω διαγωνισμού παρέχει πλεονέκτημα σε όποιον φαρμακοποιό εργάζεται σε δημοτικό φαρμακείο και έχει, συνεπώς, ως αποτέλεσμα να αποθαρρύνονται, ή ακόμη και να εμποδίζονται, οι φαρμακοποιοί από άλλα κράτη μέλη να αποκτήσουν μόνιμη εγκατάσταση για την άσκηση της επαγγελματικής τους δραστηριότητας στην ιταλική επικράτεια. Εξ αυτού συνήγαγε ότι ένα τέτοιο δικαίωμα προαίρεσης συνιστά περιορισμό της ελευθερίας εγκατάστασης η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 49 ΣΛΕΕ.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο εξέτασε κατά πόσον μπορούσε να δικαιολογηθεί ο περιορισμός αυτός. Όσον αφορά τον σκοπό που επιδιωκόταν με το επίμαχο στην κύρια δίκη δικαίωμα προαίρεσης, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το δικαίωμα αυτό απέβλεπε στην καλύτερη διαχείριση των φαρμακευτικών υπηρεσιών μέσω, αφενός, της διασφάλισης της συνέχειας της εργασιακής σχέσης των μισθωτών φαρμακοποιών και, αφετέρου,

⁶⁸ | Η σκέψη 55 της αποφάσεως *Marks & Spencer* έχει ως εξής: «Συναφώς, το Δικαστήριο κρίνει ότι το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης περιοριστικό μέτρο βαίνει πέραν του αναγκαίου για την επίτευξη του κύριου μέρους των επιδιωκόμενων σκοπών μέτρο, εφόσον: η εγκατεστημένη στην αλλοδαπή θυγατρική εξάντλησε τις δυνατότητες συνυπολογισμού των ζημιών οι οποίες παρέχονται εντός του κράτους εγκαταστάσεώς της ως προς το οικονομικό έτος το οποίο αφορά η αίτηση φορολογικής ελαφρύνσεως και ως προς τα προηγούμενα οικονομικά έτη, ενδεχομένως μέσω της μεταβιβάσεως των ζημιών αυτών προς τρίτον ή του καταλογισμού των εν λόγω ζημιών στα κέρδη που πραγματοποίησε η θυγατρική κατά τη διάρκεια προηγούμενων χρήσεων, και δεν υπάρχει πιθανότητα να ληφθούν υπόψη οι ζημίες της αλλοδαπής θυγατρικής εντός του κράτους εγκαταστάσεώς της στο πλαίσιο μελλοντικών χρήσεων, είτε από την ίδια είτε από τρίτον, ιδίως σε περίπτωση μεταβιβάσεως της θυγατρικής προς τον τρίτον αυτόν».

της αξιοποίησης της πείρας που έχουν αποκτήσει με τη διαχείριση του δημοτικού φαρμακείου. Ο σκοπός αυτός, καθόσον συνδέεται με τον σκοπό της προστασίας της δημόσιας υγείας, ο οποίος μνημονεύεται ρητώς στο άρθρο 52, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, μπορούσε να δικαιολογήσει περιορισμό της ελευθερίας εγκατάστασης.

Εντούτοις, το Δικαστήριο έκρινε ότι το ανεπιφύλακτο δικαίωμα προαίρεσης, ακόμη κι αν γινόταν δεκτό ότι επιδίωκε πράγματι την επίτευξη σκοπού σχετικού με την προστασία της δημόσιας υγείας, δεν ήταν κατάλληλο να διασφαλίσει την επίτευξη του σκοπού αυτού. Πρώτον, όσον αφορά τον σκοπό της συνέχειας της εργασιακής σχέσης των μισθωτών φαρμακοποιών, το Δικαστήριο σημείωσε ότι δεν προσφερόταν προς διασφάλιση του σκοπού της προστασίας της δημόσιας υγείας. Δεύτερον, όσον αφορά την αξιοποίηση της κτηθείσας από τους φαρμακοποιούς επαγγελματικής πείρας, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι το επίμαχο δικαίωμα προαίρεσης δεν στηριζόταν σε εξατομικευμένη αξιολόγηση της πείρας που είχε αποκτηθεί στην πράξη, της ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών ή του είδους των συγκεκριμένων καθηκόντων τα οποία ασκούσαν στο πλαίσιο της λειτουργίας του δημοτικού φαρμακείου και, ως εκ τούτου, δεν ήταν κατάλληλο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Το Δικαστήριο υπογράμμισε δε ότι, εν πάση περιπτώσει, το δικαίωμα προαίρεσης υπερέβαινε το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του σκοπού της αξιοποίησης της επαγγελματικής πείρας. Τούτο διότι ο ίδιος σκοπός ήταν δυνατόν να επιτευχθεί με λιγότερο περιοριστικά μέτρα, όπως η μοριοδότηση, στο πλαίσιο διαγωνισμού, των προσφερόντων που αποδεικνύουν εμπειρία στη διαχείριση φαρμακείου.

4. Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών

Με την απόφαση **Επιτροπή κατά Γερμανίας** (C-377/17, [EU:C:2019:562](#)), η οποία εκδόθηκε στις 4 Ιουλίου 2019, το Δικαστήριο έκρινε ότι η *Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από την οδηγία 2006/123*⁶⁹, διατηρώντας σε ισχύ υποχρεωτικές αμοιβές για τις υπηρεσίες σχεδιασμού από αρχιτέκτονες και μηχανικούς.

Η υπόθεση αφορούσε γερμανική ρύθμιση με την οποία θεσπιζόταν σύστημα κατώτατων και ανώτατων αμοιβών για τις υπηρεσίες σχεδιασμού που παρέχουν οι αρχιτέκτονες και οι μηχανικοί. Κατά την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, οι κατώτατες αμοιβές αποσκοπούσαν, μεταξύ άλλων, στην παροχή ποιοτικών υπηρεσιών σχεδιασμού και στην προστασία των καταναλωτών, ενώ οι ανώτατες αμοιβές αποσκοπούσαν στη διασφάλιση της προστασίας των καταναλωτών, κατοχυρώνοντας τη διαφάνεια των αμοιβών και εμποδίζοντας υπερβολικά υψηλές αμοιβές.

Κατά το Δικαστήριο, οι επίδικες αμοιβές εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης της οδηγίας 2006/123 η οποία επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να εξετάζουν αν το νομικό τους σύστημα προβλέπει απαιτήσεις που εξαρτούν την άσκηση μιας δραστηριότητας από τη συμμόρφωση του παρόχου με κατώτατες και/ή ανώτατες αμοιβές⁷⁰. Για να είναι σύμφωνες με τους σκοπούς της ως άνω οδηγίας, οι απαιτήσεις αυτές πρέπει να μην εισάγουν διακρίσεις, να είναι αναγκαίες και να συνάδουν με την αρχή της αναλογικότητας στο πλαίσιο της επίτευξης ενός υπέρτερου λόγου γενικού συμφέροντος⁷¹.

69| Οδηγία 2006/123/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2006, σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά (ΕΕ 2006, L 376, σ. 36).

70| Άρθρο 15, παράγραφος 2, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2006/123.

71| Άρθρο 15, παράγραφος 3, της οδηγίας 2006/123.

Δεδομένου ότι οι σκοποί τους οποίους επικαλέστηκε η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας αναγνωρίζονται από τη νομολογία του Δικαστηρίου ως υπέρτεροι λόγοι γενικού συμφέροντος, το Δικαστήριο προέβη σε ανάλυση της καταλληλότητας και της αναλογικότητας του γερμανικού συστήματος καθορισμού αμοιβών.

Πρώτον, ως προς τις κατώτατες αμοιβές, το Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς, παραπέμποντας στην απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2006, *Cipolla κ.λπ.* (C-94/04 και C-202/04), ότι η ύπαρξη κατώτατων αμοιβών για τις υπηρεσίες σχεδιασμού ήταν κατ' αρχήν ικανή να συμβάλει στην εξασφάλιση υψηλής ποιότητας των υπηρεσιών αυτών, λαμβανομένων υπόψη των χαρακτηριστικών της γερμανικής αγοράς. Πράγματι, λαμβανομένων υπόψη, αφενός, του πολύ μεγάλου αριθμού επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στην αγορά των υπηρεσιών σχεδιασμού και, αφετέρου, της έντονης ασυμμετρίας στην πληροφόρηση μεταξύ των παρόχων υπηρεσιών σχεδιασμού και των καταναλωτών, η οποία αποτελεί χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης αγοράς, μπορεί να υφίσταται κίνδυνος να χρησιμοποιήσουν οι πάροχοι υπηρεσιών μέσα ανταγωνισμού που να καταλήγουν στην προσφορά υπηρεσιών με πολύ χαμηλή αμοιβή ή ακόμη και στην εξαφάνιση, λόγω μη επιλογής τους, των φορέων οι οποίοι προσφέρουν ποιοτικές υπηρεσίες. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η επιβολή κατώτατων αμοιβών ενδέχεται να συμβάλει στον περιορισμό του κινδύνου αυτού, εμποδίζοντας την προσφορά υπηρεσιών σε επίπεδα αμοιβών που δεν είναι επαρκείς για να εξασφαλίσουν, σε μακροπρόθεσμη βάση, την ποιότητα των υπηρεσιών.

Ωστόσο, το Δικαστήριο αποφάνθηκε στη συνέχεια ότι οι κατώτατες αμοιβές δεν ήταν κατάλληλες για να διασφαλίσουν την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών. Κατά το Δικαστήριο, το γεγονός ότι οι υπηρεσίες σχεδιασμού δεν παρέχονταν αποκλειστικώς από ορισμένους επαγγελματίες υποκείμενους σε υποχρεωτική εποπτεία δυνάμει της επαγγελματικής νομοθεσίας ή μέσω των σχετικών επιμελητηρίων μαρτυρούσε μια ασυνέπεια της γερμανικής ρύθμισης, από πλευράς του επιδιωκόμενου σκοπού της διατήρησης υψηλής ποιότητας στην παροχή των υπηρεσιών. Πράγματι, οι κατώτατες αμοιβές δεν είναι πρόσφορες προς επίτευξη ενός τέτοιου σκοπού αν η παροχή των υπηρεσιών για τις οποίες προβλέπονται οι αμοιβές δεν περιβάλλεται από στοιχειώδεις εγγυήσεις ικανές να εξασφαλίσουν την ποιότητα των υπηρεσιών.

Δεύτερον, όσον αφορά τις ανώτατες αμοιβές, το Δικαστήριο επισήμανε ότι, μολονότι οι αμοιβές αυτές μπορούν να συμβάλουν στην προστασία των καταναλωτών, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας δεν τεκμηρίωσε τους λόγους για τους οποίους η παροχή στους πελάτες κατευθυντήριων γραμμών ως προς τις αμοιβές για τις διάφορες κατηγορίες παροχών, ως λιγότερο περιοριστικό μέτρο, δεν επαρκούσε για την αποτελεσματική επίτευξη του ίδιου σκοπού. Συνεπώς, ο καθορισμός ανώτατων αμοιβών δεν ήταν δυνατόν να θεωρηθεί ως αναλογικός προς τον σκοπό αυτό.

Με την απόφαση της 4ης Ιουλίου 2019, **Baltic Media Alliance** (C-622/17, [EU:C:2019:566](#)), το Δικαστήριο έκρινε ότι *μέτρο το οποίο, για λόγους δημόσιας τάξης, επιβάλλει την υποχρέωση να μη μεταδίδεται ή αναμεταδίδεται για ορισμένο χρονικό διάστημα το πρόγραμμα τηλεοπτικού καναλιού από άλλο κράτος μέλος παρά μόνο στο πλαίσιο πακέτων με πρόσθετη χρέωση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της οδηγίας 2010/13*⁷². Η διάταξη αυτή υποχρεώνει τα κράτη μέλη να εξασφαλίζουν την ελευθερία λήψης και να μην περιορίζουν

72| Οδηγία 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 10ης Μαρτίου 2010, για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων) (ΕΕ 2010, L 95, σ. 1).

την αναμετάδοση στο έδαφός τους των προερχόμενων από άλλα κράτη μέλη τηλεοπτικών εκπομπών για λόγους που εμπίπτουν σε τομείς τους οποίους συντονίζει η οδηγία, όπως είναι, μεταξύ άλλων, τα μέτρα κατά της υποκίνησης μίσους.

Το NTV Mir Lithuania είναι τηλεοπτικό κανάλι το οποίο απευθύνεται στο λιθουανικό κοινό και μεταδίδει το μεγαλύτερο μέρος των εκπομπών του στη ρωσική γλώσσα. Η λιθουανική επιτροπή ραδιοφώνου και τηλεόρασης είχε εκδώσει απόφαση με την οποία υποχρεώθηκαν οι πάροχοι υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων να μη μεταδίδουν ή αναμεταδίδουν εντός του λιθουανικού κράτους το συγκεκριμένο κανάλι, για χρονικό διάστημα δώδεκα μηνών, παρά μόνο στο πλαίσιο πακέτων με πρόσθετη χρέωση. Η απόφαση αυτή είχε εκδοθεί επειδή ένα από τα προγράμματα του εν λόγω καναλιού περιείχε ψευδείς πληροφορίες που υποκινούσαν σε εχθρότητα και εθνικό μίσος εις βάρος των βαλτικών χωρών. Η Baltic Media Alliance, εταιρία καταχωρισμένη στα μητρώα του Ηνωμένου Βασιλείου η οποία έχει λάβει άδεια για τη μετάδοση του NTV Mir Lithuania, θεώρησε ότι η απόφαση αυτή είχε εκδοθεί κατά παράβαση της οδηγίας 2010/13 και ότι συνιστούσε εμπόδιο στην αναμετάδοση προγράμματος τηλεοπτικού καναλιού προερχόμενου από άλλο κράτος μέλος.

Όσον αφορά την απαγόρευση περιορισμού της αναμετάδοσης την οποία επιβάλλει το άρθρο 3 της οδηγίας 2010/13 στα κράτη μέλη, το Δικαστήριο, στηριζόμενο στο όλο πλαίσιο, στους σκοπούς και στο ιστορικό θέσπισης της οδηγίας αυτής, επισήμανε, πρώτον, ότι ο όρος «περιορίζουν» έχει, στο πλαίσιο της ως άνω οδηγίας, ειδικό νόημα, όχι τόσο ευρύ όσο η έννοια του περιορισμού στο άρθρο 56 ΣΛΕΕ. Η διάταξη αυτή δεν καλύπτει κάθε περιορισμό ο οποίος επιβάλλεται από το κράτος μέλος λήψης στην ελευθερία λήψης και αναμετάδοσης τηλεοπτικών εκπομπών. Επομένως, η οδηγία 2010/13 δεν αποκλείει, κατ' αρχήν, την εφαρμογή εθνικής ρύθμισης που επιδιώκει, γενικώς, σκοπό δημοσίου συμφέροντος χωρίς όμως να καθιερώνει δεύτερο έλεγχο των τηλεοπτικών εκπομπών, επιπλέον εκείνου τον οποίο οφείλει να πραγματοποιεί το κράτος μέλος εκπομπής.

Αποσαφηνίζοντας την προγενέστερη νομολογία του ⁷³, το Δικαστήριο έκρινε, ακολούθως, ότι εθνικό μέτρο το οποίο επιδιώκει, γενικώς, σκοπό δημοσίας τάξης και ρυθμίζει τις πρακτικές λεπτομέρειες διανομής του τηλεοπτικού προγράμματος ενός καναλιού στους καταναλωτές του κράτους μέλους λήψης δεν συνιστά εμπόδιο, κατά την έννοια του άρθρου 3 της οδηγίας 2010/13, υπό την προϋπόθεση ότι οι πρακτικές αυτές λεπτομέρειες δεν εμποδίζουν την καθ' εαυτήν αναμετάδοση του προγράμματος του συγκεκριμένου καναλιού. Τούτο διότι ένα τέτοιο μέτρο δεν καθιερώνει δεύτερο έλεγχο επί του προγράμματος.

Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω διαπιστώσεων, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ένα μέτρο όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της οδηγίας 2010/13. Συγκεκριμένα, η επίμαχη εθνική απόφαση, αφενός, επιδίωκε σκοπό δημοσίου συμφέροντος, στο μέτρο που εντασσόταν στο πλαίσιο της καταπολέμησης της ενεργούς διάδοσης πληροφοριών για την απαξίωση του λιθουανικού κράτους και στόχευε στην προστασία της ασφαλούς ροής των πληροφοριών στη Λιθουανία, αλλά και στη διασφάλιση και διαφύλαξη του συμφέροντος του κοινού για ορθή ενημέρωση. Αφετέρου, η εθνική απόφαση δεν εμποδίζει την καθ' εαυτήν αναμετάδοση, εντός του λιθουανικού κράτους, των προερχόμενων από άλλο κράτος μέλος τηλεοπτικών εκπομπών, διότι το τηλεοπτικό κανάλι εις βάρος του οποίου ελήφθη το μέτρο μπορούσε να μεταδίδεται νομίμως στη Λιθουανία και οι Λιθουανοί καταναλωτές μπορούσαν πάντοτε να το παρακολουθούν, υπό την προϋπόθεση ότι γίνονταν συνδρομητές σε πακέτο με πρόσθετη χρέωση.

73| Απόφαση του Δικαστηρίου της 22ας Σεπτεμβρίου 2011, *Mesopotamia Broadcast και Roj TV* (C-244/10 και C-245/10, [EU:C:2011:607](#)).

Αξιοσημείωτη είναι, σε σχέση με την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, και η απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, **Dobersberger** (C-16/18, [EU:C:2019:1110](#)), σχετικά με εγκατεστημένη σε κράτος μέλος επιχείρηση η οποία παρέχει, σε περισσότερα κράτη μέλη, υπηρεσίες εντός διεθνών συρμών⁷⁴.

5. Ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων

Με την απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2019, **X (Εγκατεστημένες σε τρίτες χώρες ενδιάμεσες εταιρίες)** (C-135/17, [EU:C:2019:136](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι το άρθρο 63, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ για την ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων επιτρέπει ρύθμιση κράτους μέλους βάσει της οποίας τα εισοδήματα που αποκτώνται από εγκατεστημένη σε τρίτη χώρα εταιρία και δεν προέρχονται από ίδια δραστηριότητά της, όπως τα «ενδιάμεσα εισοδήματα από επενδύσεις» κατά την έννοια της ρύθμισης αυτής, περιλαμβάνονται, κατ' αναλογία του κατεχόμενου μεριδίου, στη φορολογική βάση ενός υποκειμένου στον φόρο ο οποίος κατοικεί στο κράτος μέλος αυτό, στην περίπτωση που ο ως άνω υποκείμενος στον φόρο συμμετέχει στην εν λόγω εταιρία κατά ποσοστό τουλάχιστον 1 % και τα εισοδήματα αυτά υποβάλλονται, στην τρίτη αυτή χώρα, σε φορολόγηση χαμηλότερη από εκείνη που ισχύει στο κράτος μέλος, μόνον εφόσον υφίσταται νομικό πλαίσιο το οποίο προβλέπει, μεταξύ άλλων, υποχρεώσεις εκ διεθνούς σύμβασης ικανές να παράσχουν τη δυνατότητα στις φορολογικές αρχές του κράτους μέλους να ελέγξουν, εφόσον απαιτείται, την αλήθεια των σχετικών με την εταιρία πληροφοριών οι οποίες παρέχονται προκειμένου να αποδειχθεί ότι η συμμετοχή του υποκειμένου στον φόρο στην εταιρία δεν είναι απόρροια εικονικής δομής.

Επισημαίνοντας ότι η ρύθμιση αυτή είχε εφαρμογή μόνο σε διασυνοριακές καταστάσεις, το Δικαστήριο αποφάνθηκε κατ' αρχάς ότι μια τέτοια ρύθμιση ήταν πιθανόν να αποτρέψει τους επενδυτές που υπόκεινται στον φόρο στο αντίστοιχο κράτος μέλος για το σύνολο των εισοδημάτων τους από το να πραγματοποιούν επενδύσεις σε εταιρίες εγκατεστημένες σε ορισμένες τρίτες χώρες και συνιστούσε, ως εκ τούτου, περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων ο οποίος απαγορεύεται, κατ' αρχήν, από το άρθρο 63, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο εξέτασε αν ο περιορισμός αυτός μπορούσε να δικαιολογηθεί υπό το πρίσμα του άρθρου 65 ΣΛΕΕ, δυνάμει του οποίου η διαφορετική φορολογική μεταχείριση μπορεί να θεωρηθεί ως συμβατή με την ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων στην περίπτωση που αφορά καταστάσεις οι οποίες δεν είναι αντικειμενικώς συγκρίσιμες. Το Δικαστήριο τόνισε ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη ρύθμιση είχε ως σκοπό να εξομοιώσει στο μέτρο του δυνατού την κατάσταση των εγκατεστημένων στην ημεδαπή εταιριών που έχουν επενδύσει κεφάλαια σε εταιρία εγκατεστημένη σε τρίτη χώρα με «χαμηλή» φορολόγηση προς την κατάσταση των εγκατεστημένων στην ημεδαπή εταιριών που έχουν επενδύσει κεφάλαια σε άλλη εγκατεστημένη στο οικείο κράτος μέλος εταιρία προκειμένου, ιδίως, να αντισταθμίσει τα τυχόν φορολογικά πλεονεκτήματα τα οποία οι πρώτες ενδέχεται να αποκομίσουν από την επένδυση των κεφαλαίων τους σε τρίτη χώρα, λόγος για τον οποίο η επίμαχη διαφορετική μεταχείριση δεν δικαιολογούνταν από αντικειμενική διαφορά των καταστάσεων.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο εξέτασε αν η διαφορετική φορολογική μεταχείριση ήταν δυνατόν να δικαιολογηθεί από υπέρτερο λόγο γενικού συμφέροντος. Το Δικαστήριο, αφού κατέστησε σαφές ότι σκοπός της επίμαχης ρύθμισης ήταν η αποτροπή της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής, έκρινε ότι αυτή ήταν κατάλληλη να εξασφαλίσει την επίτευξη του συγκεκριμένου σκοπού. Ειδικότερα, προβλέποντας τον συνυπολογισμό των εισοδημάτων μιας εγκατεστημένης σε τρίτη χώρα με «χαμηλή» φορολόγηση εταιρίας

74| Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XV.5 «Απόσπαση εργαζομένων».

στη φορολογική βάση εταιρίας που υπόκειται στον φόρο στο κράτος μέλος για το σύνολο των εισοδημάτων της, η επίμαχη στην κύρια δίκη ρύθμιση καθιστούσε δυνατή την εξουδετέρωση των αποτελεσμάτων μιας ενδεχομένης εικονικής μεταφοράς εισοδημάτων προς μια τέτοια τρίτη χώρα.

Εντούτοις, κατά το Δικαστήριο, η ρύθμιση αυτή, τεκμαίροντας την ύπαρξη τεχνητής συμπεριφοράς απλώς και μόνο λόγω της συνδρομής των προβλεπόμενων σε αυτήν προϋποθέσεων, χωρίς να παρέχει στον υποκείμενο στον φόρο καμία δυνατότητα ανατροπής του τεκμηρίου αυτού, υπερέβαινε κατ' αρχήν το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του σκοπού της.

Υπογραμμίζοντας όμως ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη ρύθμιση δεν αφορούσε τα κράτη μέλη αλλά τρίτες χώρες, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η υποχρέωση κράτους μέλους να παράσχει στον υποκείμενο στον φόρο τη δυνατότητα να προσκομίσει στοιχεία που να τεκμηριώνουν για ποιους ενδεχόμενους εμπορικούς λόγους είχε συμμετοχή σε εταιρία εγκατεστημένη σε τρίτη χώρα έπρεπε να εκτιμηθεί σε συνάρτηση με το κατά πόσον υπήρχαν διαθέσιμα διοικητικά και κανονιστικά μέτρα τα οποία, εφόσον θα ήταν απαραίτητα, καθιστούσαν δυνατή την επαλήθευση των στοιχείων αυτών. Ως εκ τούτου, το αιτούν δικαστήριο ήταν εκείνο που όφειλε να εξετάσει αν υπήρχαν μεταξύ του κράτους μέλους και της τρίτης χώρας συμβατικές υποχρεώσεις οι οποίες δημιουργούσαν ένα νομικό πλαίσιο συνεργασίας και μηχανισμούς ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των ενδιαφερόμενων εθνικών αρχών, ώστε να μπορούν οι φορολογικές αρχές του κράτους μέλους να επαληθεύσουν, εφόσον ήταν απαραίτητο, τις πληροφορίες οι οποίες αφορούσαν την εγκατεστημένη στην τρίτη χώρα εταιρία και παρέχονταν με σκοπό να αποδειχθεί ότι η συμμετοχή του υποκειμένου στον φόρο στην εταιρία αυτή δεν ήταν απόρροια εικονικής δομής.

Το αιτούν δικαστήριο είχε επίσης υποβάλει στο Δικαστήριο προκαταρκτικά ερωτήματα σχετικά με το πεδίο εφαρμογής της ρήτρας *standstill* του άρθρου 64, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, δυνάμει της οποίας κράτος μέλος μπορεί να εφαρμόσει, στο πλαίσιο των σχέσεων με τις τρίτες χώρες, περιορισμούς των κινήσεων κεφαλαίων που αφορούν, μεταξύ άλλων, άμεσες επενδύσεις, έστω και αν αντιβαίνουν στην αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 63, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, υπό την προϋπόθεση ότι οι περιορισμοί αυτοί ίσχυαν ήδη στις 31 Δεκεμβρίου 1993. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, η φορολογική ρύθμιση από την οποία προέκυπτε ο επίμαχος στην κύρια δίκη περιορισμός είχε τροποποιηθεί ουσιαστικά μετά τις 31 Δεκεμβρίου 1993 λόγω της θέσπισης νόμου ο οποίος τέθηκε μεν σε ισχύ, αλλά αντικαταστάθηκε, πριν ακόμη εφαρμοστεί στην πράξη, από ρύθμιση κατ' ουσίαν πανομοιότυπη προς εκείνη η οποία ίσχυε στις 31 Δεκεμβρίου 1993. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, η απαγόρευση την οποία προβλέπει το άρθρο 63, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ ισχύει, εκτός εάν η εφαρμογή της τροποποίησης αυτής αναβλήθηκε δυνάμει του εθνικού δικαίου, οπότε, παρά την έναρξη ισχύος της, δεν μπορούσε να εφαρμοστεί επί των κατά το άρθρο 64, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ διασυνοριακών κινήσεων κεφαλαίων, όπερ πρέπει να ελεγχθεί από το αιτούν δικαστήριο.

Με την απόφαση **Επιτροπή κατά Ουγγαρίας (Δικαιώματα επικαρπίας επί γεωργικών γαιών)** (C-235/17, [EU:C:2019:432](#)), η οποία εκδόθηκε στις 21 Μαΐου 2019, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι η Ουγγαρία, *καταργώντας, ex lege, τα δικαιώματα επικαρπίας επί των κείμενων στην Ουγγαρία γεωργικών και δασικών γαιών, στον βαθμό που φορείς των δικαιωμάτων αυτών ήταν, άμεσα ή έμμεσα, υπήκοοι άλλων κρατών μελών, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τις συνδυασμένες διατάξεις του άρθρου 63 ΣΛΕΕ και του άρθρου 17 του Χάρτη.*

Το 2013 η Ουγγαρία εξέδωσε νόμο (στο εξής: νόμος του 2013) δυνάμει του οποίου τα δικαιώματα επικαρπίας επί γεωργικών και δασικών γαιών που είχαν προηγουμένως αποκτηθεί από νομικά πρόσωπα ή από φυσικά πρόσωπα μη δυνάμενα να αποδείξουν στενό δεσμό συγγένειας με τον κύριο των γαιών αυτών καταργούνταν *ex lege*, χωρίς να προβλέπεται καθεστώς αποζημιώσεώς τους. Υπεραμυνόμενη του νόμου αυτού, η Ουγγαρία υποστήριξε ότι οι οικείες συμβάσεις επικαρπίας είχαν καταστρατηγήσει τις απαγορεύσεις περί απόκτησης της κυριότητας γεωργικών γαιών, οι οποίες ίσχυαν πριν από την προσχώρηση της Ουγγαρίας στην Ένωση, και ότι, πέραν τούτου, αντέβαιναν στην τότε ισχύουσα εθνική νομοθεσία περί ελέγχου του συναλλάγματος,

οπότε ήσαν εξ υπαρχής άκυρες ήδη προ της εν λόγω προσχωρήσεως. Επικαλέστηκε επίσης διάφορους σκοπούς γεωργικής πολιτικής, όπως τη διασφάλιση της κατοχής αρόσιμων γεωργικών γαιών μόνον από φυσικά πρόσωπα που τις καλλιεργούν και όχι χάριν κερδοσκοπίας, την πρόληψη του κατακερματισμού των γεωργικών ακινήτων, τη διαφύλαξη του αγροτικού πληθυσμού και της βιώσιμης γεωργίας, καθώς και τη δημιουργία βιώσιμων και ανταγωνιστικών γεωργικών εκμεταλλεύσεων.

Αφού εκτίμησε ότι δεν ήταν αναγκαίο να εξεταστεί ο νόμος του 2013 υπό το πρίσμα του άρθρου 49 ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, προβλέποντας την *ex lege* κατάργηση των κτηθέντων επί γεωργικών γαιών δικαιωμάτων επικαρπίας που ανήκαν σε πρόσωπα μη δυνάμενα να αποδείξουν στενό δεσμό συγγένειας με τον κύριο των γαιών αυτών, στα οποία συγκαταλέγονταν πολλοί υπήκοοι άλλων κρατών μελών πλην της Ουγγαρίας, ο νόμος αυτός περιόριζε, ως εκ του αντικειμένου του και εξ αυτού του λόγου και μόνον, το δικαίωμα των ενδιαφερομένων στην ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 63 ΣΛΕΕ. Πράγματι, η εθνική αυτή νομοθεσία τούς στερούσε τόσο τη δυνατότητα να συνεχίσουν να απολαύουν του δικαιώματός τους επικαρπίας όσο και τη δυνατότητα μεταβίβασης του δικαιώματος αυτού. Η εν λόγω νομοθεσία ήταν, εξάλλου, πιθανόν να αποτρέψει τους μη μόνιμους κατοίκους από την πραγματοποίηση επενδύσεων στην Ουγγαρία στο μέλλον.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να εξεταστεί αν ο ως άνω περιορισμός μπορούσε να δικαιολογηθεί από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος ή από τους λόγους που μνημονεύονται στο άρθρο 65 ΣΛΕΕ και αν ήταν σύμφωνος με την αρχή της αναλογικότητας, καθόσον επιδίωκε κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό τους προβαλλόμενους σκοπούς.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπενθύμισε επίσης ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία κατοχυρώνονται στον Χάρτη έχουν εφαρμογή σε όλες τις καταστάσεις που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης και ότι πρέπει, συνεπώς, να τηρούνται σε περίπτωση εθνικής νομοθετικής ρύθμισης που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Τούτο ισχύει ιδίως στην περίπτωση που μια εθνική νομοθετική ρύθμιση είναι ικανή να περιορίσει μία ή περισσότερες από τις θεμελιώδεις ελευθερίες οι οποίες κατοχυρώνονται με τη Συνθήκη ΛΕΕ και το οικείο κράτος μέλος επικαλείται, προς δικαιολόγηση του περιορισμού αυτού, λόγους που μνημονεύονται στο άρθρο 65 ΣΛΕΕ και υπέρτερους λόγους γενικού συμφέροντος τους οποίους αναγνωρίζει το δίκαιο της Ένωσης. Σε μια τέτοια περίπτωση, η επίμαχη εθνική ρύθμιση μπορεί να εμπίπτει στις προβλεπόμενες εξαιρέσεις μόνον εφόσον είναι σύμφωνη με τα θεμελιώδη δικαιώματα, των οποίων την τήρηση διασφαλίζει το Δικαστήριο. Επομένως, όταν κράτος μέλος επικαλείται τις εξαιρέσεις που προβλέπει το δίκαιο της Ένωσης ως δικαιολογητικό λόγο του περιορισμού μιας από τις θεμελιώδεις ελευθερίες οι οποίες κατοχυρώνονται στη Συνθήκη, πρέπει να γίνεται δεκτό ότι το κράτος μέλος «εφαρμόζει το δίκαιο της Ένωσης» κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο εξέτασε τη συμβατότητα του νόμου του 2013 με το δίκαιο της Ένωσης υπό την οπτική τόσο των εξαιρέσεων που προβλέπουν η Συνθήκη και η νομολογία του Δικαστηρίου όσο και των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη, όπως είναι, μεταξύ άλλων, και το δικαίωμα ιδιοκτησίας το οποίο καθιερώνεται στο άρθρο 17 του Χάρτη και, κατά την Επιτροπή, προσβλήθηκε εν προκειμένω.

Ως προς το άρθρο 17 του Χάρτη, το Δικαστήριο διευκρίνισε, πρώτον, ότι η προστασία που παρέχει η παράγραφος 1 του άρθρου αυτού αφορά δικαιώματα με περιουσιακή αξία από τα οποία απορρέει, για την έννομη τάξη του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους, μια κεκτημένη νομική θέση που επιτρέπει την αυτόνομη άσκησή τους από τον φορέα τους και προς όφελός του. Κατά το Δικαστήριο, είναι πρόδηλο ότι δικαιώματα επικαρπίας όπως τα επίμαχα εν προκειμένω έχουν περιουσιακή αξία και προσδίδουν στον φορέα τους μια κεκτημένη νομική θέση, και δη ακόμη και αν η δυνατότητα μεταβίβασής τους οριοθετείται ή αποκλείεται βάσει της ισχύουσας εθνικής νομοθεσίας. Πράγματι, η συμβατική απόκτηση τέτοιων δικαιωμάτων επικαρπίας επί γεωργικών γαιών συνοδεύεται, κατ' αρχήν, από την καταβολή τιμήματος. Τα

δικαιώματα αυτά παρέχουν στους φορείς τους τη δυνατότητα αξιοποίησης των γαιών, μεταξύ άλλων και για οικονομικούς σκοπούς, ή και, ενδεχομένως, τη δυνατότητα εκμίσθωσής τους σε τρίτους, και επομένως εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 17, παράγραφος 1, του Χάρτη.

Το Δικαστήριο έκρινε, δεύτερον, ότι τα δικαιώματα επικαρπίας τα οποία καταργήθηκαν με τον νόμο του 2013 έπρεπε να θεωρηθούν ως «νομίμως κτηθέντα» κατά την έννοια της προαναφερθείσας διάταξης του Χάρτη. Πράγματι, τα εν λόγω δικαιώματα είχαν συσταθεί σε χρόνο κατά τον οποίον η σύσταση τέτοιων δικαιωμάτων δεν απαγορευόταν από την ισχύουσα εθνική νομοθεσία και η Ουγγαρία δεν απέδειξε ότι τα δικαιώματα αυτά ήταν άκυρα λόγω παράβασης των κανόνων της τότε ισχύουσας εθνικής νομοθεσίας περί ελέγχου του συναλλάγματος. Περαιτέρω, τα ίδια αυτά δικαιώματα καταχωρίζονταν συστηματικά στα κτηματολόγια από τις αρμόδιες εθνικές αρχές και η ύπαρξή τους επιβεβαιώθηκε με νόμο ο οποίος εκδόθηκε το 2012.

Τρίτον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο νόμος του 2013 δεν συνεπαγόταν περιορισμούς στη χρήση των αγαθών, αλλά στέρηση της ιδιοκτησίας κατά την έννοια του άρθρου 17, παράγραφος 1, του Χάρτη, παρότι τα δικαιώματα επικαρπίας δεν περιήλθαν στη δημόσια αρχή και η εξάλειψή τους είχε, αντιθέτως, ως αποτέλεσμα την ανασύσταση της πλήρους κυριότητας επί των γαιών αυτών προς όφελος των κυρίων.

Κατόπιν της προεκτεθείσας ανάλυσης, το Δικαστήριο διευκρίνισε πάντως ότι η άσκηση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη μπορεί να περιοριστεί υπό την προϋπόθεση ότι οι περιορισμοί αυτοί προβλέπονται από τον νόμο, σέβονται το βασικό περιεχόμενο των δικαιωμάτων και, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, είναι αναγκαίοι και εξυπηρετούν πράγματι είτε σκοπούς γενικού ενδιαφέροντος τους οποίους αναγνωρίζει η Ένωση είτε την ανάγκη προστασίας δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων. Ειδικότερα, από τον συνδυασμό του άρθρου 17, παράγραφος 1, και του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη συνάγεται το συμπέρασμα ότι, όταν γίνεται επίκληση λόγου δημοσίας ωφελείας για να δικαιολογηθεί η στέρηση της ιδιοκτησίας, η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, την οποία επιβάλλει το άρθρο 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, πρέπει να εξετάζεται με γνώμονα τον συγκεκριμένο λόγο δημοσίας ωφελείας και τους σκοπούς γενικού συμφέροντος που επιδιώκονται με αυτόν. Εξάλλου, η ως άνω ερμηνεία συνεπάγεται ότι, ελλείψει ενός τέτοιου λόγου δημοσίας ωφελείας ικανού να δικαιολογήσει τη στέρηση της ιδιοκτησίας ή αν διαπιστωθεί ότι ένας τέτοιος λόγος δημοσίας ωφελείας συντρέχει μεν, πλην όμως δεν πληροί τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στο άρθρο 17, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, του Χάρτη, υπάρχει προσβολή του δικαιώματος ιδιοκτησίας το οποίο κατοχυρώνεται στη διάταξη αυτή.

Μολονότι δε το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις μπορούν να περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων για λόγους όπως αυτοί τους οποίους επικαλέστηκε η Ουγγαρία υπέρ του νόμου του 2013, εντούτοις εν προκειμένω αποφάνθηκε ότι ο επίμαχος νόμος δεν μπορούσε να θεωρηθεί, ελλείψει αποδεικτικών στοιχείων, ότι επιδίωκε πραγματικά τέτοιους σκοπούς, ούτε ότι ήταν κατάλληλος για την επίτευξή τους. Προσέθεσε δε ότι, εν πάση περιπτώσει, υπερέβαινε το αναγκαίο για την επίτευξή τους μέτρο. Με το ίδιο σκεπτικό, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η στέρηση της ιδιοκτησίας την οποία συνεπαγόταν η κατάργηση των δικαιωμάτων επικαρπίας δεν δικαιολογούνταν από λόγους δημοσίας ωφελείας.

Όσον αφορά τη στέρηση της ιδιοκτησίας, το Δικαστήριο σημείωσε επιπλέον ότι, εν πάση περιπτώσει, ο νόμος του 2013 δεν πληρούσε την απαίτηση για δίκαιη και έγκαιρη αποζημίωση, όπως προβλεπόταν στο άρθρο 17, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, του Χάρτη. Πράγματι, ο νόμος αυτός δεν περιείχε καμία διάταξη που να προβλέπει την καταβολή αποζημιώσεως σε όσους επικαρπωτές απώλεσαν το δικαίωμά τους, η δε απλή παραπομπή, την οποία επικαλέστηκε η Ουγγαρία, στους κανόνες του αστικού δικαίου δεν ανταποκρινόταν στην απαίτηση αυτή. Εν προκειμένω, η παραπομπή στους κανόνες του αστικού δικαίου θα μετέθετε στους επικαρπωτές το βάρος της διεκδίκησης, μέσω δαπανηρών και χρονοβόρων διαδικασιών, ενδεχόμενων αποζημιώσεων που πιθανώς να τους οφείλονταν από τον κύριο του ακινήτου. Δεν ήταν

δυνατόν, με βάση τέτοιους κανόνες του αστικού δικαίου, να κριθεί με τρόπο ευχερή και αρκούντως ακριβή ή προβλέψιμο αν πράγματι θα καταβάλλονταν αποζημιώσεις κατά το πέρας των διαδικασιών αυτών ούτε, ενδεχομένως, να διερευνηθεί ποια θα ήταν η φύση και η έκταση των αποζημιώσεων αυτών.

VIII. Έλεγχοι στα σύνορα, άσυλο και μετανάστευση

1. Πολιτική ασύλου

Λόγω της μεταναστευτικής κρίσης που έχει ενσκήψει στην Ευρώπη εδώ και μερικά χρόνια, καθώς και της συνακόλουθης αθρόας άφιξης αιτούντων διεθνή προστασία εντός της Ένωσης, το Δικαστήριο κλήθηκε και πάλι να αποφανθεί επί πολλών υποθέσεων που άπτονταν της πολιτικής ασύλου της Ένωσης. Μεταξύ αυτών, ξεχωρίζουν οκτώ υποθέσεις: οι δύο αφορούσαν το καθεστώς πρόσφυγα, οι πέντε τη διεκπεραίωση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας και η μία τις αποφάσεις επιστροφής.

1.1. Καθεστώς πρόσφυγα

Με την απόφαση **Μ κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος πρόσφυγα)** (C-391/16, C-77/17 και C-78/17, [EU:C:2019:403](#)), η οποία εκδόθηκε στις 14 Μαΐου 2019, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποφάνθηκε επί του κύρους του άρθρου 14, παράγραφοι 4 έως 6, της οδηγίας 2011/95⁷⁵, όπου ορίζεται σε ποιες περιπτώσεις τα κράτη μέλη μπορούν να ανακαλέσουν ή να αρνηθούν τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα, υπό το πρίσμα του άρθρου 78, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και του άρθρου 18 του Χάρτη, δεδομένου ότι αμφότερες οι διατάξεις παραπέμπουν στη Σύμβαση της Γενεύης περί του καθεστώτος των προσφύγων (στο εξής: Σύμβαση της Γενεύης)⁷⁶. Η απόφαση εντασσόταν στο πλαίσιο τριών διαφορών μεταξύ υπηκόων τρίτων χωρών και των αντιστοίχων αρμόδιων εθνικών αρχών, οι οποίες είχαν ως αντικείμενο είτε την ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα των ως άνω υπηκόων είτε την άρνηση χορήγησης του καθεστώτος του πρόσφυγα από τις αρχές αυτές με την αιτιολογία ότι οι ενδιαφερόμενοι είχαν καταδικαστεί για ιδιαίτερα σοβαρά αδικήματα και ότι συνιστούσαν κίνδυνο για την ασφάλεια ή την κοινωνία του κράτους μέλους υποδοχής. Ειδικότερα, το Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα αν το άρθρο 14, παράγραφοι 4 έως 6, της οδηγίας 2011/95 έχει ως αποτέλεσμα να στερηθούν ή να χάσουν οι υπήκοοι τρίτων χωρών οι οποίοι πληρούν τις ουσιαστικές προϋποθέσεις του άρθρου 2, στοιχείο δ', της ίδιας οδηγίας την ιδιότητα του πρόσφυγα και αν, για τον λόγο αυτό, η συγκεκριμένη διάταξη αντιβαίνει στο άρθρο 1 της Σύμβασης της Γενεύης.

75] Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας (ΕΕ 2011, L 337, σ. 9).

76] Σύμβαση περί του καθεστώτος των προσφύγων, η οποία υπογράφηκε στη Γενεύη στις 28 Ιουλίου 1951 [*Recueil des traités des Nations unies*, τόμος 189, σ. 137, αριθ. 2545 (1954)], τέθηκε σε ισχύ στις 22 Απριλίου 1954 και συμπληρώθηκε και τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο για το καθεστώς των προσφύγων, το οποίο συνήφθη στη Νέα Υόρκη στις 31 Ιανουαρίου 1967 και τέθηκε σε ισχύ στις 4 Οκτωβρίου 1967.

Το Δικαστήριο έκρινε, κατ' αρχάς, ότι ήταν αρμόδιο να αποφανθεί επί των τριών προδικαστικών ερωτημάτων. Διαπίστωσε ότι, μολονότι η Ένωση δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος της Σύμβασης της Γενεύης, το άρθρο 78, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και το άρθρο 18 του Χάρτη την υποχρεώνουν παρά ταύτα να τηρεί τους κανόνες της Σύμβασης αυτής και ότι, συνεπώς, αφενός, η οδηγία 2011/95 πρέπει, δυνάμει των ως άνω διατάξεων του πρωτογενούς δικαίου, να είναι σύμφωνη με τους προαναφερθέντες κανόνες και, αφετέρου, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να εξετάσει το κύρος του άρθρου 14, παράγραφοι 4 έως 6, της οδηγίας 2011/95 υπό το πρίσμα των ίδιων διατάξεων.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι διατάξεις του άρθρου 14, παράγραφοι 4 έως 6, της οδηγίας 2011/95 μπορούν να ερμηνευθούν με τρόπο που να διασφαλίζει ότι δεν θίγεται το ελάχιστο επίπεδο προστασίας το οποίο προβλέπεται από τη Σύμβαση της Γενεύης, όπως επιτάσσουν το άρθρο 78, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και το άρθρο 18 του Χάρτη, και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι διατάξεις αυτές είναι έγκυρες.

Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο επισήμανε, πρώτον, ότι μολονότι η οδηγία 2011/95 θεσπίζει ένα κανονιστικό σύστημα το οποίο περιλαμβάνει έννοιες και κριτήρια που είναι κοινά στα κράτη μέλη και, ως εκ τούτου, ενωσιακά, στηρίζεται, εντούτοις, στη Σύμβαση της Γενεύης και αποσκοπεί, μεταξύ άλλων, στην πλήρη τήρηση του άρθρου 1 της Σύμβασης αυτής. Όσον αφορά δε τον όρο «πρόσφυγα», το άρθρο 2, στοιχείο δ', της οδηγίας 2011/95 επαναλαμβάνει κατ' ουσίαν τον ορισμό του άρθρου 1, Α, της Σύμβασης της Γενεύης. Εξάλλου, το «καθεστώς πρόσφυγα» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο ε', της οδηγίας 2011/95 αντιστοιχεί στην τυπική αναγνώριση της ιδιότητας του «πρόσφυγα» η οποία έχει αναγνωριστικό χαρακτήρα και δεν αποτελεί συστατικό στοιχείο της ιδιότητας αυτής, όπερ σημαίνει ότι, δυνάμει του άρθρου 13 της οδηγίας, υπήκοος τρίτης χώρας ή ανιθαγενής που πληροί τις ουσιαστικές προϋποθέσεις του κεφαλαίου III της οδηγίας έχει, εξ αυτού και μόνον του λόγου, την ιδιότητα του πρόσφυγα κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο δ', της οδηγίας και του άρθρου 1, Α, της Σύμβασης της Γενεύης, χωρίς τα κράτη μέλη να διαθέτουν διακριτική ευχέρεια σχετικά με το ζήτημα αυτό. Το Δικαστήριο τόνισε, επιπλέον, ότι η χορήγηση του καθεστώτος πρόσφυγα συνεπάγεται ότι ο ενδιαφερόμενος πρόσφυγας δικαιούται, δυνάμει του άρθρου 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, διεθνούς προστασίας κατά την έννοια της οδηγίας αυτής, όπερ σημαίνει ότι απολαύει του συνόλου των δικαιωμάτων και των πλεονεκτημάτων που προβλέπονται στο κεφάλαιο VII της οδηγίας, όπου περιλαμβάνονται ταυτόχρονα, αφενός, δικαιώματα αντίστοιχα με εκείνα τα οποία κατοχυρώνονται στη Σύμβαση της Γενεύης και, αφετέρου, δικαιώματα που παρέχουν ευρύτερη προστασία και δεν έχουν αντίστοιχό τους στην προαναφερθείσα Σύμβαση. Λαμβάνοντας υπόψη όλα αυτά τα στοιχεία, το Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα ότι η ιδιότητα του «πρόσφυγα» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο δ', της οδηγίας 2011/95 και του άρθρου 1, Α, της Σύμβασης της Γενεύης δεν εξαρτάται από την τυπική αναγνώρισή της με τη χορήγηση του «καθεστώτος πρόσφυγα» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο ε', σε συνδυασμό με το άρθρο 13 της ίδιας οδηγίας.

Δεύτερον, το Δικαστήριο, αφού διαπίστωσε ότι το δίκαιο της Ένωσης προβλέπει, υπέρ των προσφύγων οι οποίοι εμπίπτουν σε μία από τις περιπτώσεις του άρθρου 14, παράγραφοι 4 και 5, της οδηγίας 2011/95, διεθνή προστασία ευρύτερη από εκείνη που διασφαλίζει η Σύμβαση της Γενεύης, κατέστησε σαφές ότι το άρθρο 14, παράγραφοι 4 και 5, της οδηγίας 2011/95 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι, στο πλαίσιο του συστήματος που εγκαθιδρύεται με την οδηγία, η ανάκληση ή η άρνηση της χορήγησης του καθεστώτος πρόσφυγα δεν έχει ως αποτέλεσμα να χάνει ο ενδιαφερόμενος υπήκοος τρίτης χώρας ή ο ανιθαγενής ο οποίος πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 2, στοιχείο δ', σε συνδυασμό με τις διατάξεις του κεφαλαίου III της οδηγίας αυτής, την ιδιότητα του πρόσφυγα κατά την έννοια του προαναφερθέντος άρθρου 2, στοιχείο δ', και του άρθρου 1, Α, της Σύμβασης της Γενεύης. Πράγματι, το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος εμπίπτει σε μία από τις περιπτώσεις του άρθρου 14, παράγραφοι 4 και 5, της οδηγίας 2011/95 δεν σημαίνει, ωστόσο, ότι παύει να πληροί τις ουσιαστικές προϋποθέσεις σχετικά με την ύπαρξη βάσιμου φόβου δίωξης στη χώρα καταγωγής, από τις οποίες εξαρτάται η ιδιότητα του πρόσφυγα. Στην περίπτωση αυτή, ο ενδιαφερόμενος ασφαλώς στερείται ή χάνει το εν λόγω καθεστώς και, ως εκ τούτου, δεν αποκτά ή παύει να διαθέτει πρόσβαση στο σύνολο των δικαιωμάτων και των πλεονεκτημάτων στα οποία αναφέρεται το κεφάλαιο VII της οδηγίας 2011/95. Εντούτοις, όπως ρητώς ορίζει το άρθρο 14, παράγραφος 6, της οδηγίας

2011/95, το πρόσωπο αυτό αποκτά ή διατηρεί πρόσβαση σε ορισμένα δικαιώματα τα οποία προβλέπονται από τη Σύμβαση της Γενεύης, πράγμα που επιβεβαιώνει ότι έχει ή διατηρεί την ιδιότητα του πρόσφυγα κατά την έννοια, ειδικότερα, του άρθρου 1, Α, της ως άνω Σύμβασης, ανεξαρτήτως της ανάκλησης ή της άρνησης χορήγησης του καθεστώτος.

Όσον αφορά δε το άρθρο 14, παράγραφος 6, της οδηγίας 2011/95, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, τέλος, ότι η διάταξη αυτή επιβάλλει σε όποιο κράτος μέλος κάνει χρήση των δυνατοτήτων που προβλέπονται στο άρθρο 14, παράγραφοι 4 και 5, της οδηγίας την υποχρέωση να παρέχει στον ενδιαφερόμενο πρόσφυγα ο οποίος βρίσκεται εντός της επικράτειάς του, τουλάχιστον, τα κατοχυρωμένα με τη Σύμβαση της Γενεύης δικαιώματα στα οποία ρητώς αναφέρεται το ίδιο το άρθρο 14, παράγραφος 6, καθώς και όσα δικαιώματα προβλέπονται από την εν λόγω Σύμβαση, χωρίς προϋπόθεση νόμιμης διαμονής. Επιπλέον, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η τελευταία διάταξη επ' ουδενί πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι έχει ως σκοπό να παρακινήσει τα κράτη μέλη να μη συμμορφώνονται με τις διεθνείς υποχρεώσεις τους, όπως απορρέουν από τη Σύμβαση της Γενεύης, περιορίζοντας τα δικαιώματα τα οποία αντλούν τα πρόσωπα αυτά από την προαναφερθείσα Σύμβαση. Εξάλλου, το Δικαστήριο προσέθεσε ότι η εφαρμογή του άρθρου 14, παράγραφοι 4 έως 6, της οδηγίας 2011/95 δεν επηρεάζει την υποχρέωση του κράτους μέλους υποδοχής να τηρεί τις διατάξεις του Χάρτη.

Το Δικαστήριο ολοκλήρωσε την εξέτασή του τονίζοντας ότι, ενώ υπό το καθεστώς της Σύμβασης της Γενεύης, στα πρόσωπα τα οποία εμπίπτουν σε μία από τις περιπτώσεις που περιγράφονται στο άρθρο 14, παράγραφοι 4 και 5, της οδηγίας 2011/95 είναι δυνατό να επιβληθεί, δυνάμει του άρθρου 33, παράγραφος 2, της Σύμβασης, μέτρο επαναπροώθησης ή απέλασης προς τη χώρα καταγωγής τους, και μάλιστα ακόμη και αν η ζωή ή ελευθερία τους ενδέχεται να απειλείται εκεί, τα ίδια πρόσωπα δεν επιτρέπεται, αντιθέτως, βάσει της οδηγίας, να επαναπροωθηθούν σε περίπτωση που αυτό σημαίνει ότι θα διατρέξουν κίνδυνο προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους τα οποία κατοχυρώνονται στο άρθρο 4 και στο άρθρο 19, παράγραφος 2, του Χάρτη. Ασφαλώς, κατά των προσώπων αυτών μπορεί να εκδοθεί στο κράτος μέλος υποδοχής απόφαση ανάκλησης του καθεστώτος πρόσφυγα κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο ε', της οδηγίας 2011/95 ή απόφαση περί μη χορήγησης του καθεστώτος πρόσφυγα, πλην όμως η έκδοση τέτοιων αποφάσεων δεν επηρεάζει την ιδιότητα του πρόσφυγα, την οποία έχουν εφόσον πληρούν τις ουσιαστικές προϋποθέσεις που απαιτούνται προκειμένου να θεωρούνται ως πρόσφυγες κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο δ', της εν λόγω οδηγίας, σε συνδυασμό με τις διατάξεις του κεφαλαίου III της ίδιας οδηγίας, και, συνεπώς, κατά την έννοια του άρθρου 1, Α, της Σύμβασης της Γενεύης.

Με την απόφαση **Bilali** (C-720/17, [EU:C:2019:448](#)), η οποία εκδόθηκε στις 23 Μαΐου 2019, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 19, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 16 της οδηγίας 2011/95, έχει την έννοια ότι το κράτος μέλος υποδοχής οφείλει να ανακαλέσει το καθεστώς επικουρικής προστασίας σε περίπτωση που το χορήγησε χωρίς να συντρέχουν οι προϋποθέσεις χορήγησής του, έχοντας στηριχθεί σε πραγματικά στοιχεία τα οποία εν συνεχεία αποδείχθηκαν εσφαλμένα, ακόμη και αν δεν μπορεί να προσαφθεί στον ενδιαφερόμενο ότι παραπλάνησε το κράτος μέλος στο πλαίσιο αυτό.

Εν προκειμένω, το καθεστώς επικουρικής προστασίας και η άδεια διαμονής ορισμένου χρόνου που είχαν χορηγηθεί στον ενδιαφερόμενο ανακλήθηκαν αυτεπαγγέλτως επειδή, αφενός, η αρμόδια αρχή υπέπεσε σε σφάλμα κατά τον καθορισμό της ιθαγένειας που έλαβε υπόψη στην περίπτωση του ενδιαφερομένου και, αφετέρου, ο ενδιαφερόμενος ουδέποτε εκτέθηκε, κατά την επιστροφή στη χώρα καταγωγής του ή στη χώρα της συνήθους διαμονής του, σε πραγματικό κίνδυνο να υποστεί σοβαρή βλάβη κατά την έννοια του άρθρου 15 της οδηγίας 2011/95.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι είναι αληθές ότι το άρθρο 19, παράγραφος 3, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 προβλέπει την απώλεια του καθεστώτος επικουρικής προστασίας μόνο σε περίπτωση που η διαστρέβλωση ή παράλειψη γεγονότων εκ μέρους του ενδιαφερομένου υπήρξε καθοριστική για την απόφαση να του χορηγηθεί τέτοιο καθεστώς. Επιπλέον, καμία άλλη διάταξη δεν

προβλέπει ρητώς ότι το καθεστώς επικουρικής προστασίας πρέπει ή μπορεί να αίρεται όταν η απόφαση για τη χορήγησή του έχει ληφθεί βάσει εσφαλμένων στοιχείων, χωρίς όμως ο ενδιαφερόμενος να έχει διαστρεβλώσει ή παραλείψει γεγονότα.

Εντούτοις, το Δικαστήριο διαπίστωσε επίσης ότι δεν αποκλείεται ρητώς το ενδεχόμενο να παύει να ισχύει το καθεστώς αυτό σε περίπτωση που το κράτος μέλος υποδοχής αντιληφθεί ότι το έχει χορηγήσει βάσει εσφαλμένων στοιχείων για τα οποία δεν ευθύνεται ο ενδιαφερόμενος. Το Δικαστήριο σημείωσε, ως προς το ζήτημα αυτό, πρώτον ότι η κατάσταση ενός προσώπου στο οποίο έχει χορηγηθεί το καθεστώς επικουρικής προστασίας βάσει εσφαλμένων στοιχείων και χωρίς να πληρούνται ποτέ οι προϋποθέσεις χορήγησής του ουδεμία σχέση έχει με τη λογική της διεθνούς προστασίας. Συνεπώς, η απώλεια του καθεστώτος επικουρικής προστασίας υπό τέτοιες περιστάσεις είναι σύμφωνη με τον σκοπό και την όλη οικονομία της οδηγίας 2011/95, ιδίως δε με το άρθρο 18, το οποίο προβλέπει τη χορήγηση του καθεστώτος επικουρικής προστασίας αποκλειστικώς και μόνο σε πρόσωπα που πληρούν τις σχετικές προϋποθέσεις. Πράγματι, εφόσον το κράτος μέλος δεν μπορούσε νομίμως να χορηγήσει το καθεστώς αυτό, θα πρέπει, κατά μείζονα λόγο, να υπέχει την υποχρέωση να το άρει μόλις εντοπιστεί το σφάλμα του.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε, δεύτερον, ότι το άρθρο 19, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/95 ορίζει ως προς τις αιτήσεις παροχής διεθνούς προστασίας οι οποίες έχουν υποβληθεί, όπως στο πλαίσιο της υπόθεσης της κύριας δίκης, μετά την έναρξη της ισχύος της οδηγίας 2004/83⁷⁷, ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να ανακαλούν, να τερματίζουν ή να αρνούνται να ανανεώσουν το καθεστώς επικουρικής προστασίας σε περίπτωση που ο υπήκοος τρίτης χώρας ή ο ανιθαγενής έχει παύσει, βάσει του άρθρου 16 της οδηγίας 2011/95, να είναι δικαιούχος επικουρικής προστασίας, δηλαδή σε περίπτωση που παύουν να συντρέχουν οι περιστάσεις οι οποίες δικαιολογούσαν την παροχή της προστασίας αυτής ή έχουν μεταβληθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε να μην είναι πλέον αναγκαία η προστασία. Ειδικότερα, μια μεταβολή στον βαθμό επίγνωσης του κράτους μέλους υποδοχής όσον αφορά την προσωπική κατάσταση του ενδιαφερομένου μπορεί, κατά τρόπο όμοιο με μια μεταβολή των πραγματικών περιστάσεων στην τρίτη χώρα, να έχει ως συνέπεια ότι ο αρχικός φόβος να υποστεί ο ενδιαφερόμενος σοβαρή βλάβη δεν είναι πλέον, κατά τα φαινόμενα, βάσιμος, υπό την προϋπόθεση ότι η μεταβολή του βαθμού επίγνωσης του κράτους μέλους υποδοχής ως προς το ζήτημα αν ο ενδιαφερόμενος πληροί τις προϋποθέσεις χορήγησης του καθεστώτος επικουρικής προστασίας είναι αρκούντως σημαντική και οριστική. Επομένως, όταν το κράτος μέλος υποδοχής έχει στη διάθεσή του νέες πληροφορίες που αποδεικνύουν ότι, αντιθέτως προς τη στηριχθείσα σε εσφαλμένα στοιχεία αρχική εκτίμησή του αναφορικά με την κατάσταση ενός υπηκόου τρίτης χώρας ή ανιθαγενούς στον οποίο χορήγησε το καθεστώς επικουρικής προστασίας, το πρόσωπο αυτό ουδέποτε διέτρεξε κίνδυνο να υποστεί σοβαρή βλάβη, το κράτος μέλος υποδοχής οφείλει να συναγάγει ότι οι περιστάσεις λόγω των οποίων χορηγήθηκε το καθεστώς επικουρικής προστασίας εξελίχθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε η διατήρηση του συγκεκριμένου καθεστώτος δεν δικαιολογείται πλέον. Επιπλέον, το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος δεν είναι υπεύθυνος για το σφάλμα στο οποίο υπέπεσε το κράτος μέλος υποδοχής κατά τη χορήγηση του επίμαχου καθεστώτος δεν αναιρεί τη διαπίστωση ότι ο ενδιαφερόμενος ουδέποτε πληρούσε, στην πραγματικότητα, τις προϋποθέσεις χορήγησης του καθεστώτος επικουρικής προστασίας.

Κατά το Δικαστήριο, η ως άνω ερμηνεία της οδηγίας 2011/95 επιβεβαιώνεται από τη Σύμβαση της Γενεύης, της οποίας οι απαιτήσεις πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την ερμηνεία του άρθρου 19 της εν λόγω οδηγίας. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο επισήμανε ότι τα έγγραφα που εκδίδει η Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες (HCR) έχουν ιδιαίτερη σημασία, λαμβανομένης υπόψη της αποστολής την οποία η Σύμβαση της Γενεύης αναθέτει στην HCR. Μολονότι δε καμία διάταξη της συγκεκριμένης Σύμβασης δεν

77] Οδηγία 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους (ΕΕ 2004, L 304, σ. 12).

προβλέπει ρητώς την απώλεια του καθεστώτος πρόσφυγα όταν προκύπτει εκ των υστέρων ότι το καθεστώς αυτό ουδέποτε έπρεπε να αναγνωριστεί, η HCR εκτιμά πάντως ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, η απόφαση σχετικά με τη χορήγηση του καθεστώτος πρόσφυγα πρέπει κατ' αρχήν να ακυρώνεται.

Εξάλλου, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η απώλεια του καθεστώτος επικουρικής προστασίας δυνάμει του άρθρου 19, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/95 δεν σημαίνει ότι η Διοίκηση λαμβάνει θέση και επί του χωριστού ζητήματος αν ο ενδιαφερόμενος χάνει κάθε δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής και αν μπορεί να απελαθεί προς τη χώρα καταγωγής του. Πράγματι, αφενός, αντιθέτως προς την απώλεια του καθεστώτος επικουρικής προστασίας κατ' εφαρμογήν του άρθρου 19, παράγραφος 3, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, η απώλεια του ως άνω καθεστώτος δυνάμει του άρθρου 19, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής δεν καταλέγεται ούτε στις περιπτώσεις στις οποίες τα κράτη μέλη οφείλουν, βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 1α, της οδηγίας 2003/109⁷⁸, να μη χορηγούν το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας ούτε στις περιπτώσεις στις οποίες τα κράτη μέλη μπορούν, δυνάμει του άρθρου 9, παράγραφος 3α, της οδηγίας 2003/109, να αίρουν το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος από τους προαναφερθέντες δικαιούχους. Αφετέρου, η οδηγία 2011/95 εκκινεί από την παραδοχή ότι το κράτος μέλος υποδοχής μπορεί να παρέχει, σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιό του, εθνική προστασία που να περιλαμβάνει δικαίωμα διαμονής στο έδαφός του για τα πρόσωπα τα οποία δεν είναι δικαιούχοι επικουρικής προστασίας.

Το Δικαστήριο προσέθεσε δε ότι, στο πλαίσιο αυτό, το εκάστοτε κράτος μέλος είναι υποχρεωμένο να σέβεται, μεταξύ άλλων, το θεμελιώδες δικαίωμα του ενδιαφερομένου στην προστασία της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής του, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη. Ως προς το ζήτημα αυτό, το γεγονός ότι, εν αντιθέσει προς την περίπτωση του άρθρου 19, παράγραφος 3, της οδηγίας 2011/95, το πρόσωπο του οποίου το καθεστώς επικουρικής προστασίας ανακαλείται βάσει του άρθρου 19, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 16 της ίδιας οδηγίας, δεν έχει παραπλανήσει εν γνώσει του την αρμόδια εθνική αρχή κατά τη χορήγηση του εν λόγω καθεστώτος συνιστά στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπόψη.

1.2. Διεκπεραίωση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας

Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου σχετικά με τη διεκπεραίωση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας, οι οποίες σταχυολογούνται στην Έκθεση αυτή, αφορούν τον τρόπο εξέτασης, αξιολόγησης και επαναξιολόγησης τέτοιων αιτήσεων, το παραδεκτό τους, τις προϋποθέσεις μεταφοράς των αιτούντων στο υπεύθυνο για την εξέταση κράτος μέλος και τον προσδιορισμό του κράτους μέλους αυτού, καθώς και τις κυρώσεις που μπορούν να επιβληθούν εις βάρος αιτούντος διεθνή προστασία ο οποίος είναι ένοχος για πράξεις βίας.

Στην απόφαση της 19ης Μαρτίου 2019, *Jawo* (C-163/17, [EU:C:2019:218](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε, υπό το πρίσμα του κανονισμού 604/2013⁷⁹ (στο εξής: κανονισμός Δουβλίνο III) και του Χάρτη, το ζήτημα *υπό ποιες προϋποθέσεις μπορεί να διαπιστωθεί ότι ο αιτών διεθνή προστασία έχει διαφύγει, με αποτέλεσμα η προθεσμία μεταφοράς του στο κράτος μέλος που είναι κατ' αρχήν υπεύθυνο για την εξέταση της*

78| Οδηγία 2003/109/ΕΚ του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες (ΕΕ 2004, L 16, σ. 44).

79| Κανονισμός (ΕΕ) 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα (ΕΕ 2013, L 180, σ. 31).

αιτήσεώς του να μπορεί να παραταθεί, καθώς και κατά πόσον είναι νόμιμη μια τέτοια μεταφορά όταν υφίσταται κίνδυνος να υποβληθεί ο ενδιαφερόμενος σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση κατά το πέρας της διαδικασίας ασύλου λόγω των συνθηκών διαβίωσης των δικαιούχων διεθνούς προστασίας στο εν λόγω κράτος μέλος.

Εν προκειμένω, ένας υπήκοος Γκάμπιας εισήλθε στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω Ιταλίας και υπέβαλε εκεί αίτηση ασύλου πριν μεταβεί στη Γερμανία, όπου υπέβαλε νέα αίτηση. Οι γερμανικές αρχές, αφού ζήτησαν από τις ιταλικές αρχές την εκ νέου ανάληψη του ενδιαφερομένου, απέρριψαν την αίτησή του για χορήγηση ασύλου και διέταξαν την απομάκρυνσή του προς την Ιταλία. Μια πρώτη απόπειρα μεταφοράς απέτυχε λόγω της απουσίας του αιτούντος από το κέντρο φιλοξενίας που του είχε υποδειχθεί. Οι γερμανικές αρχές, θεωρώντας κατόπιν αυτού ότι ο αιτών είχε διαφύγει, ενημέρωσαν τις ιταλικές αρχές για την αδυναμία τους να προβούν στη μεταφορά και για την παράταση της προθεσμίας, σύμφωνα με το άρθρο 29, παράγραφος 2, του κανονισμού Δουβλίνο III. Το άρθρο αυτό προβλέπει ότι η προθεσμία μεταφοράς είναι εξάμηνη, αλλά μπορεί να παραταθεί σε δεκαοκτώ μήνες, κατ' ανώτατο όριο, όταν ο αιτών έχει διαφύγει. Εν συνεχεία, ο ενδιαφερόμενος δήλωσε ότι είχε επισκεφθεί φίλο του και ότι αγνοούσε ότι ήταν αναγκαίο να ενημερώνει για τις απουσίες του. Παράλληλα, άσκησε προσφυγή κατά της αποφάσεως μεταφοράς και, μετά την απόρριψη της προσφυγής αυτής, άσκησε έφεση ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου. Στο πλαίσιο της εφέσεως ισχυρίστηκε ότι, εφόσον δεν είχε διαφύγει, οι γερμανικές αρχές δεν μπορούσαν νομίμως να παρατείνουν την προθεσμία για τη μεταφορά του προς την Ιταλία. Επικαλέστηκε, επίσης, την ύπαρξη, στην Ιταλία, συστημικών ελλείψεων όσον αφορά το άσυλο, οι οποίες κατά τη γνώμη του αποτελούσαν κώλυμα για τη μεταφορά του στο κράτος αυτό.

Πρώτον, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η έννοια της «διαφυγής» κατά το άρθρο 29, παράγραφος 2, του κανονισμού Δουβλίνο III προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, την ύπαρξη ενός βουλευτικού στοιχείου και, ως εκ τούτου, η διάταξη αυτή εφαρμόζεται κατ' αρχήν μόνον όταν ο αιτών αποφεύγει σκόπιμα τις εθνικές αρχές, προκειμένου να ματαιώσει τη μεταφορά του. Εντούτοις, το Δικαστήριο προσέθεσε ότι, προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική λειτουργία του κανονισμού Δουβλίνο III και να ληφθούν υπόψη οι σημαντικές δυσκολίες τις οποίες ενδέχεται να συναντήσουν οι αρμόδιες αρχές για να αποδείξουν τις προθέσεις του αιτούντος, μπορεί να γίνει δεκτό, κατά τεκμήριο, ότι ο ενδιαφερόμενος έχει διαφύγει όταν η μεταφορά δεν μπορεί να εκτελεστεί εκ του λόγου ότι αυτός εγκατέλειψε τον τόπο διαμονής που του υποδείχθηκε, χωρίς να έχει ενημερώσει τις αρμόδιες εθνικές αρχές για την απουσία του και χωρίς να έχει ζητήσει, εφόσον ήταν αναγκαίο, προηγούμενη άδεια. Εντούτοις, το τεκμήριο αυτό ισχύει μόνον αν ο αιτών είχε ενημερωθεί δεόντως για τις σχετικές υποχρεώσεις του, σύμφωνα με τα όσα ορίζει το άρθρο 5 της οδηγίας 2013/33⁸⁰ (στο εξής: οδηγία για την υποδοχή). Επιπλέον, ο αιτών διατηρεί τη δυνατότητα να αποδείξει ότι η παράλειψή του να ενημερώσει τις αρμόδιες αρχές για την απουσία του δικαιολογείται από βάσιμους λόγους και δεν οφείλεται σε πρόθεσή του να τις αποφύγει.

Δεύτερον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, όπως είχε κρίνει με την απόφαση *Shiri*⁸¹, ο αιτών μπορεί να προβάλει, στο πλαίσιο προσφυγής κατά της αποφάσεως μεταφοράς, ότι, εφόσον δεν διέφυγε, η προθεσμία των έξι μηνών που προβλέπεται στο άρθρο 29, παράγραφοι 1 και 2, του κανονισμού Δουβλίνο III έχει λήξει.

80| Οδηγία 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία (ΕΕ 2013, L 180, σ. 96).

81| Απόφαση του Δικαστηρίου της 25ης Οκτωβρίου 2017, *Shiri* (C-201/16, [ΕΥ:C:2017:805](#)).

Τρίτον, όσον αφορά τους όρους παράτασης της προθεσμίας μεταφοράς, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν απαιτείται προηγούμενη διαβούλευση μεταξύ του αιτούντος κράτους μέλους και του υπεύθυνου κράτους μέλους. Επομένως, προκειμένου να παραταθεί η προθεσμία αυτή σε 18 μήνες κατ' ανώτατο όριο, αρκεί το πρώτο κράτος να ενημερώσει το δεύτερο, πριν από τη λήξη της εξαμήνης προθεσμίας, για το γεγονός ότι ο αιτών έχει διαφύγει, ορίζοντας τη νέα προθεσμία μεταφοράς.

Τέταρτον και τελευταίο, το Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα αν προσκρούει στο άρθρο 4 του Χάρτη η μεταφορά αιτούντος διεθνή προστασία σε περίπτωση που οι συνθήκες διαβίωσης των δικαιούχων της προστασίας αυτής εντός του κράτους μέλους το οποίο είναι κατ' αρχήν υπεύθυνο για την εξέταση της αιτήσεώς του μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστούν απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το ζήτημα αυτό εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Εν συνεχεία, υπογράμμισε ότι, στο πλαίσιο του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου, και ιδίως του κανονισμού Δουβλίνο III, που στηρίζεται στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, πρέπει να τεκμαίρεται ότι η μεταχείριση των αιτούντων είναι σύμφωνη με τα θεμελιώδη δικαιώματά τους. Εντούτοις, όπως είχε κρίνει το Δικαστήριο με την απόφαση *N. S. κ.λπ.*⁸², η οποία κωδικοποιήθηκε στη συνέχεια με το άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού Δουβλίνο III, δεν μπορεί να αποκλειστεί ο κίνδυνος, λόγω, ιδίως, συστημικών ή γενικευμένων ελλείψεων ή ελλείψεων που επηρεάζουν ορισμένες ομάδες προσώπων στο κράτος μέλος προς το οποίο επίκειται η μεταφορά, να υποστεί ο αιτών απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση στο κράτος μέλος αυτό, όπερ αποτελεί κώλυμα για τη μεταφορά του. Μολονότι δε το άρθρο 3, παράγραφος 2, του κανονισμού Δουβλίνο III αναφέρεται μόνο στην περίπτωση που αποτέλεσε αντικείμενο της αποφάσεως *N. S. κ.λπ.*, στην οποία ο κίνδυνος οφειλόταν σε συστημικές ελλείψεις κατά τη διαδικασία χορήγησης ασύλου, εντούτοις η μεταφορά αποκλείεται εφόσον συντρέχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι να θεωρηθεί ότι υφίσταται τέτοιος κίνδυνος είτε κατά τον χρόνο της μεταφοράς καθ' εαυτήν, είτε στο πλαίσιο της διαδικασίας ασύλου, είτε ακόμη κατά το πέρας αυτής.

Τέλος, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το εθνικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται προσφυγής κατά της αποφάσεως μεταφοράς οφείλει να εκτιμήσει, βάσει αντικειμενικών, αξιόπιστων, συγκεκριμένων και δεόντως ενημερωμένων στοιχείων και με γνώμονα το επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων το οποίο διασφαλίζεται με το δίκαιο της Ένωσης, εάν όντως υφίστανται οι προβαλλόμενες ελλείψεις. Οι ελλείψεις αυτές πρέπει να έχουν έναν ιδιαίτερο αυξημένο βαθμό σοβαρότητας. Όσον αφορά τις συνθήκες διαβίωσης των δικαιούχων διεθνούς προστασίας, αυτός ο βαθμός σοβαρότητας υπάρχει όταν η αδιαφορία των εθνικών αρχών θα είχε ως συνέπεια να περιέλθει κάποιος, ανεξαρτήτως της θέλησής του και των προσωπικών του επιλογών, σε κατάσταση έσχατης υλικής στέρησης, η οποία θα τον εμπόδιζε να ικανοποιήσει τις πλέον στοιχειώδεις ανάγκες του και θα έβλαπτε την ψυχική ή σωματική υγεία του ή την ανθρωπινή αξιοπρέπειά του. Αντιθέτως, το γεγονός ότι οι μορφές οικογενειακής αλληλεγγύης στις οποίες καταφεύγουν οι υπήκοοι του οικείου κράτους μέλους προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις ανεπάρκειες του κοινωνικού συστήματος δεν παρέχονται κατά κανόνα στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας δεν αρκεί για να θεμελιώσει τη διαπίστωση ότι ο αιτών διεθνή προστασία θα αντιμετωπίσει, σε περίπτωση μεταφοράς σε αυτό το κράτος μέλος, μια τέτοια κατάσταση. Ομοίως, ούτε η ύπαρξη ελλείψεων ως προς την εφαρμογή προγραμμάτων κοινωνικής ένταξης των δικαιούχων αρκεί για να θεμελιώσει μια τέτοια διαπίστωση. Εν πάση περιπτώσει, το γεγονός και μόνον ότι η κοινωνική προστασία και/ή οι συνθήκες διαβίωσης είναι πιο ευνοϊκές στο κράτος μέλος που υπέβαλε το αίτημα απ' ό,τι στο κράτος μέλος το οποίο είναι κατ' αρχήν υπεύθυνο για την εξέταση της αιτήσεως, δεν αρκεί για να συναχθεί η ύπαρξη κινδύνου απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισεως στο δεύτερο κράτος μέλος.

82| Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Δεκεμβρίου 2011, *N. S. κ.λπ.* (C-411/10 και C-493/10, [EU:C:2011:865](#)).

Με την απόφαση **Ibrahim κ.λπ.** (C-297/17, C-318/17, C-319/17 και C-438/17), που εκδόθηκε στις 19 Μαρτίου 2019, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έδωσε διευκρινίσεις ως προς τον πρόσθετο λόγο απαραδέκτου των αιτήσεων διεθνούς προστασίας ο οποίος προβλέπεται στο άρθρο 33, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2013/32⁸³ (στο εξής: οδηγία για τις διαδικασίες). Η διάταξη αυτή επεκτείνει την ήδη προβλεπόμενη από την οδηγία 2005/85⁸⁴ ευχέρεια περί απόρριψης αιτήσεως ως απαράδεκτης σε περίπτωση προηγούμενης χορήγησης του καθεστώτος του πρόσφυγα από άλλο κράτος μέλος, καθιστώντας δυνατή την απόρριψη αυτή και σε περίπτωση που έχει χορηγηθεί επικουρική προστασία. Στις υποθέσεις των κύριων δικών, η προστασία αυτή είχε χορηγηθεί σε υπηκόους τρίτων χωρών στην Πολωνία και στη Βουλγαρία. Εν συνεχεία, τα πρόσωπα αυτά μετέβησαν στη Γερμανία, όπου υπέβαλαν, μεταξύ 2012 και 2013, αιτήσεις ασύλου. Αφού απευθύνθηκαν ματαίως στις πολωνικές και τις βουλγαρικές αρχές που ήταν αρμόδιες για την εκ νέου ανάληψη των ενδιαφερομένων, οι γερμανικές αρχές απέρριψαν τις αιτήσεις ασύλου χωρίς να τις εξετάσουν επί της ουσίας και οι ενδιαφερόμενοι προσέβαλαν την απόρριψη αυτή ενώπιον των δικαστηρίων.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, κατ' αρχάς, επί του *ratione temporis* πεδίου εφαρμογής της οδηγίας για τις διαδικασίες. Ειδικότερα, οι μεταβατικές διατάξεις που περιλαμβάνονται στο άρθρο 52, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας αυτής προβλέπουν, αφενός, ότι οι εθνικές διατάξεις για τη μεταφορά της στις εσωτερικές έννομες τάξεις έχουν εφαρμογή επί όσων αιτήσεων διεθνούς προστασίας κατατίθενται «μετά την 20ή Ιουλίου 2015 ή σε προηγούμενη ημερομηνία» και, αφετέρου, ότι όσες αιτήσεις είχαν κατατεθεί «πριν από την 20ή Ιουλίου 2015» διέπονται από τις εθνικές νομοθετικές διατάξεις που θεσπίστηκαν δυνάμει της οδηγίας 2005/85. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, παρά μian ορισμένη αντίφαση μεταξύ των δύο αυτών κανόνων, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να προβλέψουν ότι η εθνική διάταξη περί μεταφοράς του πρόσθετου λόγου απαραδέκτου στην εσωτερική έννομη τάξη τυγχάνει αμέσως εφαρμογής στις περιπτώσεις αιτήσεων ασύλου επί των οποίων δεν έχει ακόμη εκδοθεί αμετάκλητη απόφαση και οι οποίες υποβλήθηκαν πριν από την 20ή Ιουλίου 2015 και πριν από την έναρξη ισχύος της εν λόγω εθνικής διατάξης. Εντούτοις, για λόγους ασφάλειας δικαίου και ισότητας ενώπιον του νόμου, είναι απαραίτητο οι αιτήσεις που κατατίθενται κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου στο ίδιο κράτος μέλος να εξετάζονται κατά τρόπο προβλέψιμο και ομοιόμορφο. Αντιθέτως, το Δικαστήριο επισήμανε ότι μια τέτοια άμεση εφαρμογή δεν επιτρέπεται όταν τόσο η αίτηση ασύλου όσο και το αίτημα εκ νέου ανάληψης υποβλήθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος της οδηγίας για τις διαδικασίες. Πράγματι, στην περίπτωση αυτή, όπως συνέβαινε και σε μία από τις υποθέσεις των κυρίων δικών, τόσο η αίτηση όσο και το αίτημα εξακολουθούν να εμπίπτουν πλήρως, σύμφωνα με το άρθρο 49 του κανονισμού Δουβλίνο III, στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 343/2003⁸⁵, ενώ το άρθρο 33 της οδηγίας για τις διαδικασίες αφορά μόνον τις περιπτώσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού Δουβλίνο III.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, σε περίπτωση που χορηγήθηκε σε υπήκοο τρίτης χώρας επικουρική προστασία και αυτός υποβάλλει, εκ των υστέρων, αίτηση ασύλου σε άλλο κράτος μέλος, το τελευταίο μπορεί να την απορρίψει ως απαράδεκτη, χωρίς να οφείλει ή να έχει τη δυνατότητα να εφαρμόσει κατά προτεραιότητα τις διαδικασίες αναδοχής ή εκ νέου ανάληψης τις οποίες προβλέπει ο κανονισμός Δουβλίνο III.

83| Οδηγία 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (ΕΕ 2013, L 180, σ. 60).

84| Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου, της 1ης Δεκεμβρίου 2005, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα (ΕΕ 2005, L 326, σ. 13).

85| Κανονισμός (ΕΚ) 343/2003 του Συμβουλίου, της 18ης Φεβρουαρίου 2003, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας (ΕΕ 2003, L 50, σ. 1).

Τέλος, το Δικαστήριο εξέτασε τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες ένα κράτος μέλος θα μπορούσε, δυνάμει του Χάρτη, να στερηθεί της ευχέρειας που του παρέχει το άρθρο 33, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας για τις διαδικασίες. Παραπέμποντας στην απόφασή του *Jawo*⁸⁶ που εκδόθηκε την ίδια ημέρα, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι, όταν ο αιτών κινδυνεύει να υποστεί, εντός κράτους μέλους, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση αντίθετη προς το άρθρο 4 του Χάρτη, το ενδεχόμενο αυτό συνιστά κώλυμα για τη μεταφορά του σε αυτό, ανεξαρτήτως αν ο κίνδυνος υφίσταται κατά τον χρόνο της μεταφοράς, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ασύλου ή κατά το πέρας της διαδικασίας. Κατ' αναλογία, το Δικαστήριο έκρινε ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να κάνει χρήση του πρόσθετου λόγου απαραδέκτου όταν οι συνθήκες διαβίωσης τις οποίες αναμένεται να αντιμετωπίσει ο αιτών στο κράτος μέλος που του έχει χορηγήσει επικουρική προστασία θα τον εξέθεταν, ως δικαιούχο της προστασίας αυτής, σε σοβαρό κίνδυνο να υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Οι εν λόγω ελλείψεις πρέπει, εντούτοις, να έχουν έναν ιδιαίτερος αυξημένο βαθμό σοβαρότητας, χαρακτηριστικό γνώρισμα του οποίου είναι η έκθεση του ενδιαφερομένου προσώπου σε κατάσταση έσχατης υλικής στέρησης.

Προς τούτο, δεν αρκεί να πρόκειται για παραβάσεις της οδηγίας 2011/95 οι οποίες όμως δεν θα έφθαναν να χαρακτηριστούν ως παραβάσεις του άρθρου 4 του Χάρτη. Ομοίως, το γεγονός ότι στο κράτος μέλος που χορήγησε στον ενδιαφερόμενο την επικουρική προστασία οι δικαιούχοι της προστασίας αυτής δεν λαμβάνουν κανένα επίδομα διαβίωσης ή λαμβάνουν τέτοια επιδόματα σε σαφώς μικρότερο βαθμό απ' ό,τι σε άλλα κράτη μέλη, χωρίς ωστόσο να τυγχάνουν διαφορετικής μεταχείρισης από τους υπηκόους του αντίστοιχου κράτους μέλους, δεν αρκεί για να διαπιστωθεί παράβαση του άρθρου 4 του Χάρτη, εκτός αν ο αιτών περιέρχεται, λόγω της ιδιαίτερης ευάλωτης θέσης του και ανεξαρτήτως της θέλησής του και των προσωπικών επιλογών του, σε κατάσταση έσχατης υλικής στέρησης.

Εξάλλου, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, όταν το κράτος μέλος που έχει χορηγήσει την επικουρική προστασία αρνείται συστηματικά, χωρίς πραγματική εξέταση, τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα σε αιτούντες οι οποίοι πληρούν εντούτοις τις προϋποθέσεις της οδηγίας 2011/95, η μεταχείριση των αιτούντων δεν μπορεί να θεωρηθεί σύμφωνη με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 18 του Χάρτη, σχετικά με το δικαίωμα ασύλου. Εντούτοις, σε αυτό το πρώτο κράτος μέλος εναπόκειται να επαναλάβει τη διαδικασία για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα, το δε κράτος μέλος στο οποίο υποβλήθηκε νέα αίτηση μπορεί να την απορρίψει βάσει του άρθρου 33, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας για τις διαδικασίες, όπως ερμηνεύεται υπό το πρίσμα της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Με την απόφαση **H. και R.** (C-582/17 και C-583/17, [EU:C:2019:280](#)), η οποία εκδόθηκε στις 2 Απριλίου 2019, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε το ζήτημα αν οι αρμόδιες αρχές, πριν υποβάλουν αίτημα εκ νέου ανάληψης αιτούντος διεθνή προστασία, υποχρεούνται να προσδιορίσουν το υπεύθυνο για την εξέταση της αιτήσεώς του κράτος μέλος, ιδίως βάσει του σχετικού με τον προσδιορισμό της ευθύνης κριτηρίου του άρθρου 9 του κανονισμού Δουβλίνο III. Το άρθρο αυτό ορίζει ότι, αν ένα μέλος της οικογένειας του αιτούντος έλαβε άδεια διαμονής σε κράτος μέλος ως δικαιούχος διεθνούς προστασίας, τότε το τελευταίο είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αιτήσεως. Εν προκειμένω, οι ολλανδικές αρχές ζήτησαν από τις γερμανικές αρχές την εκ νέου ανάληψη δύο γυναικών οι οποίες ήταν υπήκοοι Συρίας και είχαν υποβάλει πρώτη αίτηση διεθνούς προστασίας στη Γερμανία, προτού εγκαταλείψουν το εν λόγω κράτος και υποβάλουν νέα αίτηση στις Κάτω Χώρες. Οι ενδιαφερόμενες είχαν επικαλεστεί την παρουσία στις Κάτω Χώρες των συζύγων τους, οι οποίοι ήταν δικαιούχοι διεθνούς προστασίας, ωστόσο, οι ολλανδικές αρχές είχαν αρνηθεί να λάβουν υπόψη τα επιχειρήματα αυτά και, ως εκ τούτου, να εξετάσουν τις αιτήσεις τους, με το σκεπτικό ότι, στο πλαίσιο διαδικασίας εκ νέου ανάληψης, ο αιτών δεν μπορεί να επικαλεστεί το άρθρο 9 του κανονισμού Δουβλίνο III.

86| Απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Μαρτίου 2019, *Jawo* (C-163/17, [EU:C:2019:218](#)).

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η διαδικασία εκ νέου ανάληψης έχει εφαρμογή στα πρόσωπα που μνημονεύονται στο άρθρο 20, παράγραφος 5, ή στο άρθρο 18, παράγραφος 1, στοιχεία β' έως δ', του κανονισμού Δουβλίνο III, πριν αποφανθεί ότι η περίπτωση υπηκόου τρίτης χώρας ο οποίος υποβάλλει αίτηση διεθνούς προστασίας σε ένα πρώτο κράτος μέλος και, στη συνέχεια, εγκαταλείπει το κράτος αυτό και υποβάλλει νέα αίτηση σε δεύτερο κράτος μέλος εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της προαναφερθείσας διαδικασίας, ανεξαρτήτως του αν η αίτηση που υποβλήθηκε στο πρώτο κράτος μέλος ανακλήθηκε ή αν η εξέτασή της, σύμφωνα με την οδηγία για τις διαδικασίες, έχει ήδη αρχίσει σε εκείνο το κράτος μέλος.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ναι μεν το γεγονός ότι η απόφαση μεταφοράς εκδόθηκε κατόπιν διαδικασίας αναδοχής ή εκ νέου ανάληψης δεν επηρεάζει το περιεχόμενο του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής κατά τέτοιας αποφάσεως, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 27, παράγραφος 1, του κανονισμού Δουβλίνο III, πλην όμως οι δύο αυτές διαδικασίες υπόκεινται σε διαφορετικά καθεστώτα και εξ αυτού του λόγου είναι διαφορετικές και οι διατάξεις του κανονισμού των οποίων μπορεί να γίνει επίκληση προς στήριξη μιας τέτοιας προσφυγής. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της διαδικασίας αναδοχής, η διαδικασία προσδιορισμού του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αιτήσεως διεθνούς προστασίας με βάση τα κριτήρια τα οποία προβλέπονται στο κεφάλαιο III του κανονισμού Δουβλίνο III έχει καίρια σημασία, το δε κράτος μέλος στο οποίο έχει υποβληθεί τέτοια αίτηση μπορεί να απευθύνει σε άλλο κράτος μέλος αίτημα αναδοχής μόνον όταν θεωρεί ότι το άλλο κράτος μέλος είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αιτήσεως. Αντιθέτως, στο πλαίσιο της διαδικασίας εκ νέου ανάληψης, τα σχετικά με τον προσδιορισμό της ευθύνης κριτήρια δεν ασκούν επιρροή, καθόσον σημασία έχει μόνον να πληροί το κράτος μέλος προς το οποίο απευθύνεται το αίτημα τις προϋποθέσεις του άρθρου 20, παράγραφος 5 (δηλαδή, να πρόκειται για το κράτος μέλος όπου υποβλήθηκε πρώτα η αίτηση και όπου εξακολουθεί να εκκρεμεί η διαδικασία προσδιορισμού του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αιτήσεως αυτής), ή του άρθρου 18, παράγραφος 1, στοιχεία β' έως δ', του κανονισμού Δουβλίνο III (δηλαδή να πρόκειται για το κράτος μέλος όπου υποβλήθηκε η πρώτη αίτηση και το οποίο, κατόπιν της διαδικασίας προσδιορισμού του υπεύθυνου κράτους μέλους, αναγνώρισε ότι είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αιτήσεως αυτής).

Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι το γεγονός ότι τα σχετικά με τον προσδιορισμό της ευθύνης κριτήρια του κεφαλαίου III του κανονισμού Δουβλίνο III δεν ασκούν επιρροή στο πλαίσιο της διαδικασίας εκ νέου ανάληψης επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι, ενώ το άρθρο 22 του κανονισμού αυτού ορίζει λεπτομερώς τον τρόπο με τον οποίο τα κριτήρια αυτά πρέπει να εφαρμόζονται στο πλαίσιο της διαδικασίας αναδοχής, το άρθρο 25 του εν λόγω κανονισμού, το οποίο αφορά τη διαδικασία εκ νέου ανάληψης, δεν περιλαμβάνει παρόμοια διάταξη και επιβάλλει στο κράτος μέλος προς το οποίο απευθύνεται το αίτημα μόνον την υποχρέωση να προβεί στις απαραίτητες επαληθεύσεις προκειμένου να αποφανθεί επί του αιτήματος εκ νέου ανάληψης.

Το Δικαστήριο τόνισε ακόμη ότι η αντίθετη ερμηνεία, υπό την έννοια ότι τέτοιο αίτημα είναι δυνατόν να υποβληθεί μόνον αν το κράτος μέλος προς το οποίο απευθύνεται το αίτημα μπορεί να προσδιοριστεί ως το υπεύθυνο κράτος μέλος κατ' εφαρμογή των σχετικών με τον προσδιορισμό της ευθύνης κριτηρίων του κεφαλαίου III του κανονισμού Δουβλίνο III αντιφάσκει προς την όλη οικονομία του κανονισμού αυτού, πρόθεση του οποίου ήταν να καθιερώσει δύο αυτοτελείς διαδικασίες (δηλαδή τη διαδικασία αναδοχής και τη διαδικασία εκ νέου ανάληψης), εφαρμοστέες σε διαφορετικές κατηγορίες περιπτώσεων και διεπόμενες από διαφορετικές διατάξεις. Αυτή η αντίθετη ερμηνεία θα μπορούσε επίσης να υπονομεύσει την επίτευξη ενός από τους σκοπούς του κανονισμού Δουβλίνο III, ήτοι της αποτροπής των δευτερογενών μετακινήσεων των αιτούντων διεθνή προστασία, καθόσον η ερμηνεία αυτή θα συνεπαγόταν ότι οι αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους όπου υποβλήθηκε η δεύτερη αίτηση θα μπορούσαν να επανεξετάσουν, εκ των πραγμάτων, το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξαν, μετά το πέρας της διαδικασίας προσδιορισμού του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης, οι αρμόδιες αρχές του πρώτου κράτους μέλους ως προς τη δική του ευθύνη. Περαιτέρω, η ερμηνεία αυτή θα έθιγε την προβλεπόμενη στο άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού Δουβλίνο III βασική αρχή του κανονισμού αυτού, σύμφωνα με την οποία η αίτηση διεθνούς προστασίας εξετάζεται από ένα και μόνον κράτος μέλος.

Εν κατακλείδι, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν είναι δυνατή η επίκληση των σχετικών με τον προσδιορισμό της ευθύνης κριτηρίων του κεφαλαίου III του κανονισμού Δουβλίνο III προς στήριξη προσφυγής κατά αποφάσεως μεταφοράς ληφθείσας στο πλαίσιο διαδικασίας εκ νέου ανάληψης.

Ωστόσο, δεδομένου ότι σκοπός των σχετικών με τον προσδιορισμό της ευθύνης κριτηρίων που προβλέπονται στα άρθρα 8 έως 10 του κανονισμού Δουβλίνο III είναι να συμβάλλουν στην προστασία του μείζονος συμφέροντος του παιδιού και της οικογενειακής ζωής των ενδιαφερομένων, εφόσον ο ενδιαφερόμενος έχει προσκομίσει στην αρμόδια αρχή του δευτέρου κράτους μέλους στοιχεία από τα οποία προκύπτει προδήλως ότι αυτό το κράτος μέλος θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι είναι το υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης κράτος μέλος, κατ' εφαρμογήν του κριτηρίου του άρθρου 9 του κανονισμού Δουβλίνο III, το εν λόγω κράτος μέλος οφείλει, σύμφωνα με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, να αναγνωρίσει ότι είναι υπεύθυνο για την εξέταση, όταν συντρέχει περίπτωση που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 20, παράγραφος 5, του κανονισμού Δουβλίνο III (δηλαδή όταν η διαδικασία προσδιορισμού του υπεύθυνου κράτους μέλους δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί στο πρώτο κράτος μέλος). Επομένως, σε μια τέτοια περίπτωση, ο υπήκοος τρίτης χώρας μπορεί, κατ' εξαίρεση, να επικαλεστεί το κριτήριο αυτό στο πλαίσιο προσφυγής κατά της αποφάσεως μεταφοράς του.

Με την απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, **Torubarov** (C-556/17, [EU:C:2019:626](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ερμήνευσε τη διάταξη της οδηγίας για τις διαδικασίες η οποία καθορίζει το περιεχόμενο του δικαιώματος αποτελεσματικής προσφυγής που πρέπει να έχουν οι αιτούντες διεθνή προστασία (καθεστώς πρόσφυγα ή καθεστώς επικουρικής προστασίας), ιδίως κατά των αποφάσεων με τις οποίες απορρίπτονται οι αιτήσεις τους⁸⁷. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι όταν ένα δικαστήριο, μετά από πλήρη και ex nunc εξέταση του συνόλου των κρίσιμων πραγματικών και νομικών στοιχείων που υπέβαλε ο αιτών διεθνή προστασία, έχει διαπιστώσει ότι, κατ' εφαρμογήν των κριτηρίων της οδηγίας 2011/95, πρέπει να χορηγηθεί στον ανωτέρω αιτούντα τέτοια προστασία για τον λόγο τον οποίο αυτός επικαλέστηκε προς στήριξη της αιτήσεώς του, πλην όμως ένα διοικητικό ή οιονεί δικαστικό όργανο εκδίδει εν συνεχεία αντίθετη απόφαση, χωρίς να προκύπτει από αυτήν ότι ανέκλυψαν νέα στοιχεία που δικαιολογούν εκ νέου εκτίμηση των αναγκών διεθνούς προστασίας του αιτούντος, τότε το δικαστήριο οφείλει να μεταρρυθμίσει την απόφαση του διοικητικού ή οιονεί δικαστικού οργάνου η οποία δεν συνάδει προς την προηγούμενη δική του κρίση και να την υποκαταστήσει με τη δική του απόφαση επί της αιτήσεως διεθνούς προστασίας, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη την εθνική ρύθμιση που του απαγορεύει να ενεργήσει κατ' αυτόν τον τρόπο.

Εν προκειμένω, στο αιτούν δικαστήριο προσέφυγε, για τρίτη φορά στο πλαίσιο της ίδιας υποθέσεως, Ρώσος υπήκοος, διωκόμενος ποινικά στη χώρα καταγωγής του, ο οποίος κατέθεσε αίτηση διεθνούς προστασίας στην Ουγγαρία με την αιτιολογία ότι φοβόταν ότι θα διωχθεί στη Ρωσία για τις πολιτικές του πεποιθήσεις ή ότι θα υποστεί εκεί σοβαρή βλάβη. Συγκεκριμένα, η αρμόδια για την εξέταση της αιτήσεως αυτής ουγγρική αρχή την απέρριψε τρεις φορές, παρά το γεγονός ότι, δύο φορές, το αιτούν δικαστήριο ακύρωσε τις απορριπτικές αποφάσεις της και, στο πλαίσιο της δεύτερης προσφυγής του ενδιαφερομένου, κατέληξε στο συμπέρασμα, έχοντας εκτιμήσει το σύνολο των στοιχείων του φακέλου, ότι η αίτησή του για την παροχή διεθνούς προστασίας ήταν βάσιμη. Υπό τις περιστάσεις αυτές, ο ενδιαφερόμενος, στο πλαίσιο της τρίτης προσφυγής του, ζήτησε από το αιτούν δικαστήριο να υποκαταστήσει τις επίμαχες διοικητικές αποφάσεις με δική του απόφαση ως προς τη διεθνή προστασία της οποίας πρέπει να τύχει. Ωστόσο, ένας νόμος του 2015, ο οποίος αποσκοπεί στη διαχείριση της μαζικής μετανάστευσης, κατήργησε την εξουσία των δικαστηρίων να μεταρρυθμίζουν τις διοικητικές αποφάσεις που αφορούν τη χορήγηση διεθνούς προστασίας.

87| Άρθρο 46, παράγραφος 3.

Στηριζόμενο στην απόφαση *Alheto*⁸⁸, το Δικαστήριο επανέλαβε κατ' αρχάς ότι σκοπός της οδηγίας για τις διαδικασίες δεν είναι να καταστούν ομοιόμορφοι οι διαδικαστικοί κανόνες οι οποίοι πρέπει να εφαρμόζονται στα κράτη μέλη σε περίπτωση που εκδίδεται νέα απόφαση επί αιτήσεως διεθνούς προστασίας μετά την ακύρωση της αρχικής απορριπτικής διοικητικής αποφάσεως επί της αιτήσεως αυτής. Ωστόσο, από τον επιδιωκόμενο με την οδηγία αυτή σκοπό της διευκόλυνσης της ταχύτερης δυνατής εξέτασης τέτοιων αιτήσεων, από την υποχρέωση να διασφαλίζεται η πρακτική αποτελεσματικότητα της προαναφερθείσας διάταξης της ως άνω οδηγίας, καθώς και από την απορρέουσα από το άρθρο 47 του Χάρτη απαίτηση να διαφυλάσσεται η αποτελεσματικότητα της προσφυγής προκύπτει ότι κάθε κράτος μέλος οφείλει να διαμορφώνει την εθνική του νομοθεσία κατά τέτοιον τρόπο ώστε, κατόπιν ακυρώσεως της αρχικής αυτής αποφάσεως και σε περίπτωση αναπομπής του φακέλου στο αρμόδιο για την εξέταση της αιτήσεως οιοδήποτε δικαστικό ή διοικητικό όργανο, να εκδίδεται νέα απόφαση εντός σύντομου χρόνου και η απόφαση αυτή να είναι σύμφωνη με την εκτίμηση που περιλαμβάνεται στην ακυρωτική δικαστική απόφαση.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε ειδικότερα ότι ο νομοθέτης της Ένωσης, προβλέποντας ότι το δικαστήριο το οποίο είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί προσφυγής κατά απορριπτικής αποφάσεως επί αιτήσεως διεθνούς προστασίας υποχρεούται να εξετάσει, κατά περίπτωση, τις «ανάγκες διεθνούς προστασίας» του αιτούντος, θέλησε να παράσχει στο εν λόγω δικαστήριο, σε περίπτωση που αυτό εκτιμά ότι διαθέτει όλα τα αναγκαία σχετικά πραγματικά και νομικά στοιχεία, την εξουσία να αποφαινεται κατά τρόπο δεσμευτικό, κατόπιν πλήρους και *ex nunc*, τουτέστιν εξαντλητικής και επικαιροποιημένης, εξέτασης των στοιχείων αυτών, επί του ζητήματος αν ο συγκεκριμένος αιτών πληροί τις προϋποθέσεις που προβλέπει η οδηγία 2011/95 ώστε να του χορηγηθεί διεθνής προστασία. Σε τέτοια περίπτωση, όταν το δικαστήριο σχηματίζει την πεποίθηση ότι πρέπει να γίνει δεκτή η αίτηση διεθνούς προστασίας και ακυρώνει την απόφαση της αρμόδιας εθνικής αρχής με την οποία είχε απορριφθεί η σχετική αίτηση πριν αναπέμψει στην τελευταία τον φάκελο, τότε η αρχή αυτή δεν διαθέτει πλέον, εκτός αν έχουν ανακύψει πραγματικά ή νομικά στοιχεία που χρήζουν αντικειμενικώς νέας επικαιροποιημένης εκτίμησης, πλέον διακριτική ευχέρεια ως προς την απόφαση να χορηγήσει την προστασία η οποία ζητήθηκε, υπό το πρίσμα των ίδιων λόγων με εκείνους που προβλήθηκαν ενώπιον του δικαστηρίου.

Ως εκ τούτου, μια εθνική ρύθμιση η οποία έχει ως αποτέλεσμα να μην διαθέτει το εθνικό δικαστήριο κανένα μέσο που να του παρέχει τη δυνατότητα να επιβάλει τη συμμόρφωση με την απόφασή του, θα μπορούσε να στερήσει, στην πράξη, από τον αιτούντα διεθνή προστασία τη δυνατότητα αποτελεσματικής προσφυγής, δεδομένου ότι μια αμετάκλητη και δεσμευτική δικαστική απόφαση που τον αφορά ενδέχεται να παραμείνει ατελέσφορη.

Με την απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 2019, *Haqbin* (C-233/18, [EU:C:2019:956](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποφάνθηκε για πρώτη φορά επί του περιεχομένου της ευχέρειας την οποία παρέχει το άρθρο 20, παράγραφος 4, της οδηγίας για την υποδοχή στα κράτη μέλη να καθορίζουν τις εφαρμοστέες κυρώσεις σε περίπτωση που ένας αιτών διεθνή προστασία είναι ένοχος για σοβαρή παράβαση των κανόνων του κέντρου φιλοξενίας όπου φιλοξενείται ή για επίδειξη ιδιαίτερα βίαιης συμπεριφοράς. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, σε τέτοιες περιπτώσεις, η διάταξη αυτή, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 του Χάρτη, δεν επιτρέπει στα κράτη μέλη να επιβάλουν κύρωση που συνίσταται στην άρση, έστω και προσωρινή, των υλικών συνθηκών υποδοχής οι οποίες αφορούν τη στέγαση, την τροφή ή την ένδυση.

Ο Ζ. Haqbin είναι Αφγανός υπήκοος, ο οποίος αφίχθη στο Βέλγιο ως ασυνόδευτος ανήλικος. Υπέβαλε αίτηση διεθνούς προστασίας και φιλοξενήθηκε σε κέντρο φιλοξενίας. Εκεί ενεπλάκη σε διαπληκτισμό μεταξύ διαμενόντων διαφορετικών εθνικοτήτων. Μετά τα γεγονότα αυτά, ο διευθυντής του κέντρου υποδοχής

88| Απόφαση του Δικαστηρίου της 25ης Ιουλίου 2018, *Alheto* (C-585/16, [EU:C:2018:584](#)).

αποφάσισε να αποκλείσει τον Z. Haqbin, για χρονικό διάστημα δεκαπέντε ημερών, από την παροχή υλικής συνδρομής σε δομή υποδοχής. Κατά το διάστημα αυτό, ο Z. Haqbin διανυκτέρευσε, σύμφωνα με τις δηλώσεις του, σε πάρκο των Βρυξελλών και σε φίλους.

Υπό τις περιστάσεις αυτές, το αιτούν δικαστήριο, το οποίο επιλήφθηκε της διαφοράς κατόπιν εφέσεως που άσκησε ο Z. Haqbin κατά της πρωτόδικης απόφασης με την οποία είχε απορριφθεί η προσφυγή του κατά της απόφασης αποκλεισμού, υπέβαλε στο Δικαστήριο ερώτημα σχετικά με την ευχέρεια των βελγικών αρχών να άρουν ή να περιορίσουν τις υλικές συνθήκες υποδοχής ενός αιτούντος διεθνή προστασία σε περίπτωση όπως αυτή του Z. Haqbin. Επιπλέον, δεδομένης της ιδιαιτερότητας της κατάστασης του Z. Haqbin, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε να διευκρινιστεί υπό ποιες συνθήκες μπορεί να επιβληθεί τέτοια κύρωση σε ασυνόδευτο ανήλικο.

Το Δικαστήριο διευκρίνισε, κατ' αρχάς, ότι οι κυρώσεις του άρθρου 20, παράγραφος 4, της οδηγίας για την υποδοχή επιτρέπεται, κατ' αρχήν, να αφορούν τις υλικές συνθήκες υποδοχής. Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 20, παράγραφος 5, της οδηγίας αυτής, οι κυρώσεις πρέπει να είναι αντικειμενικές, αμερόληπτες, αιτιολογημένες και ανάλογες με τις ιδιαιτερότητες της κατάστασης του αιτούντος, τα δε κράτη μέλη οφείλουν, σε κάθε περίπτωση, να εγγυώνται ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.

Η άρση όμως, έστω και προσωρινή, όλων των υλικών συνθηκών υποδοχής ή των υλικών συνθηκών υποδοχής που αφορούν τη στέγαση, την τροφή ή την ένδυση θα ήταν ασυμβίβαστη με την υποχρέωση διασφάλισης αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης για τον αιτούντα. Πράγματι, μια τέτοια κύρωση θα του στερούσε τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει τις πλέον στοιχειώδεις ανάγκες του. Επιπλέον, θα ήταν αντίθετη προς την απαίτηση περί αναλογικότητας.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε επιπλέον ότι τα κράτη μέλη υπέχουν την υποχρέωση να εξασφαλίζουν διαρκώς και αδιαλείπτως αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης και ότι οι αρχές που είναι αρμόδιες για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία οφείλουν να εξασφαλίζουν, με συγκεκριμένες ρυθμίσεις και υπό τη δική τους ευθύνη, την πρόσβαση σε συνθήκες υποδοχής που να εγγυώνται αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης. Δεν μπορούν, συνεπώς, να αρκεστούν, όπως σκόπευαν να πράξουν οι αρμόδιες βελγικές αρχές, στο να παραδώσουν στον αιτούντα άσυλο ο οποίος έχει αποκλειστεί από την παροχή υλικής συνδρομής σε δομή υποδοχής κατάλογο ιδιωτικών κέντρων για αστέγους που θα μπορούσαν να τον φιλοξενήσουν.

Σε περίπτωση κύρωσης που συνίσταται στον περιορισμό των υλικών συνθηκών υποδοχής, όπως, παραδείγματος χάριν, μέσω μη καταβολής ή περιορισμού του βοηθήματος για τα καθημερινά έξοδα, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να εξασφαλίζουν υπό οποιεσδήποτε συνθήκες ότι μια τέτοια κύρωση είναι, λαμβανομένης υπόψη της ιδιαιτερότητας της κατάστασης του αιτούντος και του συνόλου των περιστάσεων της συγκεκριμένης υπόθεσης, σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας και δεν θίγει την αξιοπρέπεια του αιτούντος. Το Δικαστήριο υπενθύμισε δε ότι, στις περιπτώσεις του άρθρου 20, παράγραφος 4, της οδηγίας για την υποδοχή, τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν άλλα μέτρα, εκτός εκείνων που σχετίζονται με τις υλικές συνθήκες υποδοχής, όπως είναι η παραμονή του αιτούντος σε χωριστό τμήμα του κέντρου φιλοξενίας ή η μεταφορά του σε άλλο κέντρο φιλοξενίας. Επιπλέον, οι αρμόδιες αρχές μπορούν να αποφασίσουν την κράτηση του αιτούντος, τηρουμένων των προϋποθέσεων της οδηγίας αυτής.

Όταν ο αιτών είναι ασυνόδευτος ανήλικος, δηλαδή ευάλωτο πρόσωπο κατά την έννοια της οδηγίας για την υποδοχή, οι αρχές των κρατών μελών οφείλουν, κατά την επιβολή κυρώσεων βάσει του άρθρου 20, παράγραφος 4, της οδηγίας αυτής, να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη την ιδιαιτερότητα της κατάστασης του ανηλίκου καθώς και την αρχή της αναλογικότητας. Για την επιβολή των κυρώσεων αυτών πρέπει, βάσει ιδίως του άρθρου 24 του Χάρτη, να λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη το μείζον συμφέρον του παιδιού. Η οδηγία για την υποδοχή δεν εμποδίζει, εξάλλου, τις αρχές των κρατών μελών να αναθέσουν την υπόθεση του ανηλίκου στις δικαστικές υπηρεσίες ή αρχές που είναι αρμόδιες για την προστασία των νέων.

1.3. Αποφάσεις επιστροφής

Με την απόφαση της 19ης Μαρτίου 2019, **Arīb κ.λπ.** (C-444/220, [EU:C:2019:220](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ερμήνευσε το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2008/115⁸⁹ (στο εξής: οδηγία για την επιστροφή), το οποίο επιτρέπει στα κράτη μέλη, στις δύο περιπτώσεις που μνημονεύονται στην εν λόγω διάταξη, να συνεχίσουν να εφαρμόζουν στα εξωτερικά σύνορά τους απλουστευμένες διαδικασίες επιστροφής, χωρίς να είναι υποχρεωμένα να ακολουθούν όλα τα στάδια των προβλεπόμενων από την οδηγία διαδικασιών, προκειμένου να είναι σε θέση να απομακρύνουν γρηγορότερα τους υπηκόους τρίτων χωρών που ελέγχονται κατά τη διέλευση των συνόρων αυτών. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η προαναφερθείσα διάταξη, σε συνδυασμό με το άρθρο 32 του κανονισμού 2016/399⁹⁰, δεν έχει εφαρμογή στην περίπτωση υπηκόου τρίτης χώρας ο οποίος συλλαμβάνεται πολύ κοντά στα εσωτερικά σύνορα και παραμένει παρανόμως στο έδαφος κράτους μέλους, ακόμη και όταν το κράτος μέλος έχει επαναφέρει, βάσει του άρθρου 25 του ως άνω κανονισμού, τους ελέγχους στα σύνορα αυτά λόγω σοβαρής απειλής για τη δημόσια τάξη ή την εσωτερική ασφάλειά του.

Αφού διαπίστωσε ότι το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας για την επιστροφή δεν παρέχει στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να εξαιρέσουν από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής τους παρανόμως διαμένοντες υπηκόους τρίτων χωρών λόγω παράνομης εισόδου τους από εσωτερικά σύνορα, το Δικαστήριο εξέτασε αν το γεγονός ότι ένα κράτος μέλος επανέφερε τους ελέγχους στα εσωτερικά του σύνορα, βάσει του άρθρου 25 του κανονισμού 2016/399, μπορεί να έχει ως συνέπεια την υπαγωγή στο άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας για την επιστροφή της περιπτώσεως ενός υπηκόου τρίτης χώρας που παραμένει παράνομα στο έδαφος του κράτους μέλους και συλλαμβάνεται κοντά σε τέτοια εσωτερικά σύνορα.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Δικαστήριο υπογράμμισε, πρώτον, ότι, ως παρέκκλιση από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για την επιστροφή, η εξαίρεση την οποία προβλέπει η προαναφερθείσα διάταξη πρέπει να ερμηνεύεται στενά. Ωστόσο, η εν λόγω διάταξη, κατά το γράμμα της, το οποίο δεν ενέχει καμία αμφισημία ως προς το σημείο αυτό, αφορά την κατάσταση υπηκόου τρίτης χώρας που βρίσκεται στα «εξωτερικά σύνορα» κράτους μέλους ή πολύ κοντά σε τέτοια εξωτερικά σύνορα. Επομένως, δεν γίνεται εκεί καμία αναφορά υπό την έννοια ότι θα μπορούσε να εξομοιωθεί με την περίπτωση που περιγράφηκε ανωτέρω η περίπτωση υπηκόου τρίτης χώρας ο οποίος βρίσκεται σε εσωτερικά σύνορα όπου έχουν επαναφερθεί οι έλεγχοι βάσει του άρθρου 25 του κανονισμού 2016/399 ή πολύ κοντά σε τέτοια εσωτερικά σύνορα, μολοντί, κατά την ημερομηνία θέσπισης της εν λόγω οδηγίας, τα άρθρα 23 και 28 του κανονισμού 562/2006⁹¹ προέβλεπαν ήδη, αφενός, ότι τα κράτη μέλη μπορούσαν να επαναφέρουν, κατ' εξαίρεση, τους ελέγχους στα εσωτερικά τους σύνορα σε περίπτωση σοβαρής απειλής για τη δημόσια τάξη ή την εσωτερική ασφάλειά τους και, αφετέρου, ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, εφαρμόζονταν κατ' αναλογία οι σχετικές διατάξεις του κανονισμού 562/2006 που αφορούσαν τα εξωτερικά σύνορα.

Όσον αφορά, δεύτερον, τον σκοπό που επιδιώκει το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας για την επιστροφή, το Δικαστήριο έκρινε ότι, υπό το πρίσμα του σκοπού αυτού, ουδείς λόγος υπάρχει να γίνεται διάκριση, στην περίπτωση παρανόμως διαμένοντος υπηκόου τρίτης χώρας ο οποίος συλλαμβάνεται πολύ κοντά στα εσωτερικά σύνορα, ανάλογα με το αν οι έλεγχοι στα εν λόγω σύνορα έχουν επαναφερθεί ή όχι, δεδομένου ότι η επαναφορά των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα ενός κράτους μέλους δεν έχει, αυτή

⁸⁹ | Οδηγία 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών (ΕΕ 2008, L 348, σ. 98).

⁹⁰ | Κανονισμός (ΕΕ) 2016/399 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9ης Μαρτίου 2016, περί κώδικα της Ένωσης σχετικά με το καθεστώς διέλευσης προσώπων από τα σύνορα (κώδικας συνόρων του Σένγκεν) (ΕΕ 2016, L 77, σ.1).

⁹¹ | Κανονισμός (ΕΚ) 562/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 2006, για τη θέσπιση του κοινοτικού κώδικα σχετικά με το καθεστώς διέλευσης προσώπων από τα σύνορα (κώδικας συνόρων του Σένγκεν) (ΕΕ 2006, L 105, σ. 1).

καθ' εαυτήν, ως συνέπεια ότι οι παρανόμως διαμένοντες υπήκοοι τρίτων χωρών που συνελήφθησαν επ' ευκαιρία της διέλευσης των συνόρων αυτών ή πολύ κοντά σε αυτά μπορούν να απομακρυνθούν ευκολότερα ή ταχύτερα από το έδαφος του χώρου Σένγκεν, διά της άμεσης μεταφοράς τους στα εξωτερικά σύνορα, απ' ό,τι αν είχαν συλληφθεί επ' ευκαιρία ενός αστυνομικού ελέγχου, κατά την έννοια του άρθρου 23, στοιχείο α', του κανονισμού 2016/399, στην ίδια περιοχή, χωρίς να έχουν επαναφερθεί οι έλεγχοι στα σύνορα.

Τρίτον, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η ανάγκη στενής ερμηνείας του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας για την επιστροφή επιβεβαιώνεται και από την ανάλυση του πλαισίου στο οποίο εντάσσεται η διάταξη αυτή και, ιδίως, από τη συστηματική ερμηνεία του κανονισμού 2016/399. Πράγματι, σύμφωνα με το άρθρο 2 του κανονισμού αυτού, οι έννοιες «εσωτερικά σύνορα» και «εξωτερικά σύνορα» αποκλείουν η μία την άλλη και το άρθρο 32 του ίδιου κανονισμού προβλέπει απλώς ότι κατά την επαναφορά από κράτος μέλος των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα εφαρμόζονται κατ' αναλογία μόνον οι περί εξωτερικών συνόρων διατάξεις του κανονισμού που είναι σχετικές. Αντιθέτως, το άρθρο 32 δεν προβλέπει ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, εφαρμόζεται το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας για την επιστροφή.

2. Μεταναστευτική πολιτική

Στην απόφαση **Χ (Επί μακρόν διαμένοντες – Σταθεροί, τακτικοί και επαρκείς πόροι)** (C-302/18, [EU:C:2019:830](#)), η οποία εκδόθηκε στις 3 Οκτωβρίου 2019, το Δικαστήριο ερμήνευσε την οδηγία 2003/109 στον βαθμό που προβλέπει ότι τα κράτη μέλη απαιτούν από υπήκοο τρίτης χώρας να αποδείξει, προκειμένου να του χορηγηθεί το καθεστώς επί μακρόν διαμένοντος, ότι διαθέτει, για τον ίδιο και για τα εξαρτώμενα από αυτόν μέλη της οικογένειάς του, σταθερούς και τακτικούς πόρους, επαρκείς για τη συντήρηση του ίδιου και των μελών της οικογένειάς του, χωρίς να χρειάζεται συνδρομή από το σύστημα κοινωνικής αρωγής του κράτους μέλους υποδοχής⁹². Το Δικαστήριο έκρινε ότι ο όρος «πόροι» δεν αφορά αποκλειστικά τους ιδίους πόρους του αιτούντος το καθεστώς επί μακρόν διαμένοντος, αλλά μπορεί επίσης να καλύπτει τους πόρους που τίθενται στη διάθεσή του από τρίτον, εφόσον, λαμβανομένης υπόψη της ατομικής κατάστασης του συγκεκριμένου αιτούντος, οι πόροι αυτοί είναι σταθεροί, τακτικοί και επαρκείς.

Η απόφαση αυτή εκδόθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του Χ, υπηκόου Καμερούν, και του Belgische Staat (Βελγικού Δημοσίου), με αντικείμενο την απόρριψη αιτήσεως για χορήγηση αδειάς εγκατάστασης και για υπαγωγή στο καθεστώς επί μακρόν διαμένοντος. Στο πλαίσιο της αιτήσεώς του, ο Χ είχε επικαλεστεί τους πόρους του αδερφού του και είχε προσκομίσει γραπτή ανάληψη δέσμευσης, υπογεγραμμένη από τον τελευταίο, στην οποία αυτός ανέφερε ότι θα μεριμνούσε ώστε ο Χ, καθώς και τα εξαρτώμενα από αυτόν μέλη της οικογένειάς του, να διαθέτουν σταθερά, τακτικά και επαρκή μέσα διαβίωσης. Η αίτηση απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι ο Χ δεν διέθετε δικούς του πόρους και ότι απλώς και μόνον το γεγονός ότι θα συντηρούνταν από τον αδερφό του δεν σήμαινε ότι θα διέθετε τακτικό και σταθερό εισόδημα.

Το Δικαστήριο, αφού κατέστησε σαφές ότι ο όρος «πόροι», όπως χρησιμοποιείται στην επίμαχη διάταξη, συνιστά αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης, διαπίστωσε ότι από το γράμμα και μόνον της εν λόγω διάταξης δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί ούτε η φύση ούτε η προέλευση των πόρων στους οποίους αυτή αναφέρεται. Συγκεκριμένα, στις αποδόσεις της οδηγίας σε ορισμένες γλώσσες χρησιμοποιείται όρος ισοδύναμος προς τη λέξη «πόροι», ενώ στις αποδόσεις της σε άλλες γλώσσες χρησιμοποιούνται λέξεις ισοδύναμες προς την έννοια «εισοδήματα». Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο προέβη σε ερμηνεία βάσει τόσο

⁹² | Άρθρο 5, παράγραφος 1, στοιχείο α'.

του σκοπού της οδηγίας όσο και του πλαισίου στο οποίο εντάσσεται η επίμαχη διάταξη και συνήγαγε, μεταξύ άλλων, ότι η οδηγία δεν επιτρέπει, κατ' αρχήν, την πρόβλεψη συμπληρωματικών προϋποθέσεων σχετικά με την προέλευση των πόρων στους οποίους αναφέρεται η επίμαχη διάταξη.

Περαιτέρω, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι από την εξέταση του γράμματος της συγκεκριμένης διάταξης, του σκοπού της και του όλου πλαισίου της, καθώς και λαμβανομένων υπόψη των συγκρίσιμων διατάξεων των οδηγιών 2004/38⁹³ και 2003/86⁹⁴, προκύπτει ότι η προέλευση των πόρων στους οποίους αναφέρεται η διάταξη αυτή δεν αποτελεί καθοριστικό κριτήριο για το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος προκειμένου να ελεγχθεί αν οι πόροι αυτοί είναι σταθεροί, τακτικοί και επαρκείς. Συγκεκριμένα, μολονότι έχουν διαφορετικό περιεχόμενο, οι σχετικές με τους «πόρους» προϋποθέσεις στις οδηγίες 2003/109 και 2004/38 μπορούν να ερμηνευθούν κατά τρόπο ανάλογο, υπό την έννοια ότι δεν αποκλείουν τη δυνατότητα του ενδιαφερομένου να επικαλεστεί πόρους προερχόμενους από τρίτο πρόσωπο, μέλος της οικογένειάς του. Επιπλέον, όπως συνάγεται από την οδηγία 2003/86, καθοριστικό στοιχείο δεν είναι η προέλευση των πόρων, αλλά ο διαρκής και επαρκής χαρακτήρας τους, λαμβανομένης υπόψη της ατομικής κατάστασης του ενδιαφερομένου.

Τέλος, το Δικαστήριο προσέθεσε ότι η αρμόδια αρχή είναι εκείνη που οφείλει να αναλύσει αν οι πόροι του αιτούντος οι οποίοι προέρχονται από τρίτον ή από μέλος της οικογένειάς του πρέπει να θεωρηθούν σταθεροί, τακτικοί και επαρκείς. Στο πλαίσιο της ανάλυσης αυτής, μπορούν να λαμβάνονται υπόψη ο νομικά δεσμευτικός χαρακτήρας της ανάληψης υποχρέωσης συντήρησης εκ μέρους τρίτου ή μέλους της οικογένειάς του αιτούντος, ο οικογενειακός δεσμός μεταξύ του αιτούντος και του μέλους ή των μελών της οικογένειας που προτίθενται να αναλάβουν τη συντήρησή του, καθώς και η φύση και ο μόνιμος χαρακτήρας των πόρων των τελευταίων.

Με την απόφαση *Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal (Οικογενειακή επανένωση – Αδελφή πρόσφυγα)* (C-519/18, [EU:C:2019:1070](#)), η οποία εκδόθηκε στις 12 Δεκεμβρίου 2019, το Δικαστήριο έκρινε ότι *κράτος μέλος μπορεί να απαιτήσει, προκειμένου να επιτρέψει την οικογενειακή επανένωση ενός πρόσφυγα με την αδελφή του, να μην είναι αυτή σε θέση να καλύψει τις ανάγκες της εξαιτίας της κατάστασης της υγείας της*. Εντούτοις, η αδυναμία αυτή πρέπει να αξιολογείται με γνώμονα την ιδιαίτερη κατάσταση στην οποία τελούν οι πρόσφυγες και κατόπιν εξατομικευμένης εξέτασης. Επιπροσθέτως, η επανένωση μπορεί να επιτρέπεται μόνον εφόσον αποδεικνύεται, κατά τον ίδιο τρόπο, ότι η υλική στήριξη του συγκεκριμένου προσώπου εξασφαλίζεται πράγματι από τον πρόσφυγα ή ότι ο πρόσφυγας είναι το μέλος εκείνο της οικογένειας που μπορεί καλύτερα να εξασφαλίσει τη στήριξη αυτή.

Στην υπόθεση της κύριας δίκης, η αδελφή ενός Ιρανού υπηκόου στον οποίο είχε χορηγηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα στην Ουγγαρία είχε ζητήσει να λάβει άδεια διαμονής για λόγους οικογενειακής επανένωσης. Παρότι η ενδιαφερόμενη έπασχε από κατάθλιψη και χρειαζόταν τακτική ιατρική παρακολούθηση, η αίτησή της απορρίφθηκε με την αιτιολογία, μεταξύ άλλων, ότι δεν είχε αποδείξει ότι, εξαιτίας της κατάστασης της υγείας της, αδυνατούσε να καλύψει τις ανάγκες της, όπως απαιτεί η ουγγρική νομοθεσία.

Το Δικαστήριο, το οποίο ερωτήθηκε κατά πόσον η νομοθεσία αυτή συμβιβάζεται με την οδηγία 2003/86, επισήμανε, κατ' αρχάς, ότι, όταν πρόκειται για πρόσφυγες, προβλέπονται ευνοϊκότερες προϋποθέσεις για την άσκηση του δικαιώματος οικογενειακής επανένωσης. Πιο συγκεκριμένα, τα κράτη μέλη μπορούν να

93] Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ 2004, L 158, σ. 77, και διορθωτικό ΕΕ 2007, L 204, σ. 28).

94] Οδηγία 2003/86/ΕΚ του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003, σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης (ΕΕ 2003, L 251, σ. 12).

επιλέγουν αν θα αναγνωρίσουν το δικαίωμα αυτό στα μέλη της οικογένειας ενός πρόσφυγα, όπως είναι οι αδελφοί ή οι αδελφές, τα οποία δεν μνημονεύονται ρητώς στην οδηγία 2003/86 ως πρόσωπα στα οποία πρέπει ή μπορεί να αναγνωρίζεται δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης. Το Δικαστήριο υπογράμμισε επομένως το σημαντικό περιθώριο εκτιμήσεως το οποίο έχουν τα κράτη μέλη τόσο προκειμένου να αποφασίσουν να διευρύνουν το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας όσο και προκειμένου να καθορίσουν ποια είναι τα μέλη της οικογένειας που εμπίπτουν σε αυτό.

Αυτό το περιθώριο εκτιμήσεως περιορίζεται, ωστόσο, από την υποχρέωση των κρατών μελών να βεβαιώνονται ότι «υπεύθυνος για τη συντήρηση» του συγκεκριμένου μέλους της οικογένειας είναι ο πρόσφυγας. Κατά το Δικαστήριο, η εν λόγω προϋπόθεση, η οποία προβλέπεται ρητώς στην οδηγία 2003/86, επιβάλλεται να ερμηνεύεται αυτοτελώς και με ομοιόμορφο τρόπο σε ολόκληρη την Ένωση. Στο πλαίσιο αυτό, έπρεπε να ληφθούν υπόψη οι διευκρινίσεις τις οποίες είχε ήδη δώσει το Δικαστήριο σχετικά με μια συγκρίσιμη προϋπόθεση στο πλαίσιο της οδηγίας 2004/38, με γνώμονα παράλληλα την ιδιαιτερότητα της περίπτωσης των προσφύγων. Ειδικότερα, δεν είναι δυνατόν να απαιτείται αυτομάτως από τον πρόσφυγα να διασφαλίζει την υλική στήριξη του μέλους της οικογένειάς του κατά τον χρόνο υποβολής της αιτήσεως για επανένωση. Πράγματι, ενδέχεται ο πρόσφυγας να βρίσκεται στην πράξη σε αδυναμία να εξασφαλίσει τα αναγκαία κεφάλαια ή να φοβάται ότι θα θέσει σε κίνδυνο την οικογένειά του αν έλθει σε επαφή με μέλη της. Επίσης, κατά το Δικαστήριο, προκειμένου να θεωρηθεί ότι ένα μέλος της οικογένειας του πρόσφυγα συντηρείται από τον τελευταίο, πρέπει να συντρέχουν δυο στοιχεία. Αφενός, το μέλος της οικογένειας πρέπει να μην είναι σε θέση να καλύψει τις στοιχειώδεις ανάγκες του, λαμβανομένης υπόψη της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασής του, τούτο δε κατά την ημερομηνία που ζητεί να μεταβεί στο κράτος μέλος για να εγκατασταθεί με τον πρόσφυγα. Αφετέρου, πρέπει να αποδεικνύεται ότι η υλική στήριξή του εξασφαλίζεται πράγματι από τον πρόσφυγα ή ότι, λαμβανομένων υπόψη όλων των κρίσιμων περιστάσεων, όπως του βαθμού συγγένειας του μέλους της οικογένειας με τον πρόσφυγα, της φύσης και της σταθερότητας των λοιπών οικογενειακών δεσμών του, καθώς και της ηλικίας και της οικονομικής κατάστασης των γονέων του, ο πρόσφυγας είναι το μέλος εκείνο της οικογένειας που μπορεί καλύτερα να εξασφαλίσει την υλική αυτή στήριξη.

Το Δικαστήριο τόνισε επίσης ότι, λαμβανομένου υπόψη του σχετικού περιθωρίου εκτιμήσεως που διαθέτουν, τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν πρόσθετες απαιτήσεις σχετικές με τη φύση της σχέσης εξάρτησης μεταξύ του πρόσφυγα και των μελών της οικογένειάς του. Μπορούν, μεταξύ άλλων, να απαιτούν να συντηρούνται αυτά από τον πρόσφυγα εξαιτίας ορισμένων συγκεκριμένων λόγων, όπως η κατάσταση της υγείας τους. Η δυνατότητα αυτή υπόκειται εντούτοις σε δύο προϋποθέσεις. Αφενός, η εθνική ρύθμιση θα πρέπει να σέβεται τόσο τα θεμελιώδη δικαιώματα, τα οποία κατοχυρώνονται στον Χάρτη, όσο και την αρχή της αναλογικότητας. Αφετέρου, οι αρμόδιες εθνικές αρχές οφείλουν να διενεργούν εξατομικευμένη εξέταση της αιτήσεως για οικογενειακή επανένωση και της προϋπόθεσης ότι το μέλος της οικογένειας πρέπει να συντηρείται από τον πρόσφυγα, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα κρίσιμα στοιχεία. Επιπλέον, οι εθνικές αρχές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη το γεγονός ότι η έκταση των αναγκών ενδέχεται να διαφέρει κατά πολύ από άτομο σε άτομο, καθώς και την ιδιαίτερη κατάσταση των προσφύγων, ιδίως σε σχέση με δυσκολίες που αντιμετωπίζουν για τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων στη χώρα καταγωγής τους.

ΙΧ. Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις: ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης

Σε σχέση με τη δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις, αξίζει να γίνει αναφορά σε οκτώ αποφάσεις που αφορούσαν το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, εκ των οποίων τέσσερις εκδόθηκαν κατ' εφαρμογήν της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας (PPU). Σε πέντε υποθέσεις ετίθετο, πιο συγκεκριμένα, ζήτημα ερμηνείας του όρου «δικαστική αρχή έκδοσης» κατά την έννοια της αποφάσεως-πλαίσιου 2002/584/ΔΕΥ⁹⁵ για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης.

Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση της 27ης Μαΐου 2019, **OG και PI (Εισαγγελίες του Lübeck και του Zwickau)** (C-508/18 και C-82/19 PPU, [ΕΥ:C:2019:456](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποφάνθηκε ότι ο όρος «δικαστική αρχή έκδοσης», όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της αποφάσεως-πλαίσιου 2002/584/ΔΕΥ για να δηλώσει την αρχή που είναι αρμόδια προς έκδοση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, δεν περιλαμβάνει τις εισαγγελίες κράτους μέλους οι οποίες είναι εκτεθειμένες στον κίνδυνο να υπόκεινται, άμεσα ή έμμεσα, σε συγκεκριμένες εντολές ή οδηγίες εκ μέρους της εκτελεστικής εξουσίας, όπως εκ μέρους του Υπουργού Δικαιοσύνης, στο πλαίσιο της λήψης αποφάσεως σχετικής με την έκδοση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης. Αντιθέτως, με την απόφαση **PF (Γενικός Εισαγγελέας της Λιθουανίας)** (C-509/18, [ΕΥ:C:2019:457](#)), η οποία εκδόθηκε επίσης από τμήμα μείζονος συνθέσεως την ίδια ημέρα, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο ίδιος αυτός όρος περιλαμβάνει τον γενικό εισαγγελέα κράτους μέλους ο οποίος, ενώ είναι θεσμικά ανεξάρτητος από τη δικαστική εξουσία, είναι αρμόδιος για την άσκηση ποινικών διώξεων και τελεί, εντός του συγκεκριμένου κράτους μέλους, υπό νομικό καθεστώς που παρέχει εγγυήσεις ανεξαρτησίας από την εκτελεστική εξουσία στο πλαίσιο της έκδοσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης.

Οι διάφορες αυτές υποθέσεις είχαν ως αντικείμενο την εκτέλεση, στην Ιρλανδία, ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης τα οποία είχαν εκδοθεί από γερμανικές εισαγγελίες στο πλαίσιο ποινικών διώξεων κατά Λιθουανού υπηκόου (υπόθεση **OG**) και κατά Ρουμάνου υπηκόου (υπόθεση **PI**), καθώς και ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης το οποίο είχε εκδοθεί από τον γενικό εισαγγελέα της Λιθουανίας στο πλαίσιο ποινικής διώξεως κατά Λιθουανού υπηκόου (υπόθεση **PF**).

Σε όλες τις παραπάνω αποφάσεις, το Δικαστήριο υπενθύμισε, κατ' αρχάς, ότι ο όρος «δικαστική αρχή» κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της αποφάσεως-πλαίσιου για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης πρέπει να ερμηνεύεται αυτοτελώς και ότι στο εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου αυτού εμπίπτουν όχι μόνον οι δικαστές ή τα δικαιοδοτικά όργανα κράτους μέλους, αλλά, ευρύτερα, οι αρχές οι οποίες καλούνται να μετράσουν στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στο κράτος μέλος, σε αντίθεση, ιδίως, προς τα υπουργεία ή τις αστυνομικές αρχές που ανήκουν στην εκτελεστική εξουσία. Επομένως, η έννοια αυτή μπορεί να καλύπτει και τις αρχές κράτους μέλους οι οποίες μετέχουν στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στο εν λόγω κράτος μέλος, χωρίς να είναι κατ' ανάγκην δικαστές ή δικαιοδοτικά όργανα. Ειδικότερα, στο μέτρο που το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης διευκολύνει την ελεύθερη κυκλοφορία των αποφάσεων των δικαστικών αρχών που αφορούν την άσκηση ποινικής διώξεως και προηγούνται της έκδοσης της δικαστικής αποφάσεως, οι αρχές οι οποίες, δυνάμει του εθνικού δικαίου, είναι αρμόδιες για την έκδοση τέτοιων αποφάσεων μπορούν να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της αποφάσεως-πλαίσιου 2002/584. Συνεπώς, μια αρχή όπως η εισαγγελία ή ο εισαγγελέας που έχει αρμοδιότητα, στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας, να ασκήσει δίωξη κατά προσώπου για το οποίο υπάρχουν υπόνοιες ότι έχει διαπράξει ποινικό αδίκημα, προκειμένου αυτό να δικαστεί ενώπιον δικαστηρίου, πρέπει να θεωρηθεί ότι μετέχει

⁹⁵ | Απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών (ΕΕ 2002, L 190, σ. 1).

στην απονομή της δικαιοσύνης στο συγκεκριμένο κράτος μέλος, πράγμα που ισχύει, κατά το Δικαστήριο, στις περιπτώσεις των εισαγγελιών στη Γερμανία (υποθέσεις *OG* και *PI*) και του γενικού εισαγγελέα της Λιθουανίας (υπόθεση *PF*) αντιστοίχως.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το σύστημα του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης συνεπάγεται προστασία των δικονομικών και των θεμελιωδών δικαιωμάτων των οποίων πρέπει να απολαύει ο εκζητούμενος, σε δύο επίπεδα. Στη δικαστική προστασία που προβλέπεται στο πρώτο επίπεδο, κατά την έκδοση εθνικής αποφάσεως όπως το εθνικό ένταλμα σύλληψης, προστίθεται και η προστασία που εξασφαλίζεται στο δεύτερο επίπεδο, κατά την έκδοση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης. Στην περίπτωση μέτρου το οποίο, όπως η έκδοση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, είναι ικανό να θίξει το δικαίωμα του ενδιαφερομένου στην ελευθερία, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 του Χάρτη, η προστασία αυτή σημαίνει ότι, τουλάχιστον σε ένα από τα δύο επίπεδά της, πρέπει να εκδίδεται απόφαση που να πληροί τις απαιτήσεις οι οποίες είναι συμφυείς με την αποτελεσματική δικαστική προστασία.

Επομένως, όταν το δίκαιο του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος απονέμει την αρμοδιότητα έκδοσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης σε αρχή η οποία, μολονότι μετέχει στην απονομή της δικαιοσύνης στο ίδιο κράτος μέλος, δεν είναι δικαστής ή δικαιοδοτικό όργανο, η εθνική απόφαση της αρχής αυτής, όπως το εθνικό ένταλμα σύλληψης στο οποίο βασίζεται το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, πρέπει να πληροί τις προαναφερθείσες απαιτήσεις. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου, η λύση αυτή παρέχει στη δικαστική αρχή εκτέλεσης τη διαβεβαίωση ότι η απόφαση έκδοσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης στο πλαίσιο ποινικής διώξεως στηρίζεται σε εθνική διαδικασία υποκείμενη σε δικαστικό έλεγχο και ότι όλες οι αναγκαίες εγγυήσεις για την έκδοση αυτού του είδους αποφάσεων εφαρμόστηκαν στην περίπτωση του προσώπου κατά του οποίου εκδόθηκε αυτό το εθνικό ένταλμα σύλληψης.

Το δε δεύτερο επίπεδο προστασίας επιβάλλει στη δικαστική αρχή που είναι, δυνάμει του εθνικού δικαίου, αρμόδια για την έκδοση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης να ελέγχει, ειδικότερα, αν έχουν τηρηθεί οι αναγκαίες για την έκδοσή του προϋποθέσεις και να εξετάζει αν, υπό το πρίσμα των συγκεκριμένων σε κάθε περίπτωση περιστάσεων, η έκδοση του εντάλματος αυτού είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας. Επιπλέον, η δικαστική αρχή έκδοσης του εντάλματος πρέπει να μπορεί να διαβεβαιώσει τη δικαστική αρχή εκτέλεσης ότι, λαμβανομένων υπόψη των εγγυήσεων που παρέχει η έννομη τάξη του κράτους μέλους έκδοσης, ενεργεί ανεξάρτητα κατά την άσκηση των καθηκόντων της που είναι συμφυή με την έκδοση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης. Ειδικότερα, η ανεξαρτησία αυτή επιβάλλει την ύπαρξη καταστατικών και θεσμικών κανόνων που να διασφαλίζουν ότι η εν λόγω αρχή δεν είναι εκτεθειμένη, στο πλαίσιο λήψης αποφάσεως περί έκδοσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, σε οποιονδήποτε κίνδυνο να λάβει ιδίως οδηγία από την εκτελεστική εξουσία για το πώς θα ενεργήσει σε συγκεκριμένη υπόθεση. Τέλος, όταν το δίκαιο του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος απονέμει την αρμοδιότητα έκδοσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης σε αρχή η οποία, μολονότι μετέχει στην απονομή της δικαιοσύνης στο κράτος μέλος έκδοσης, δεν είναι η ίδια δικαιοδοτικό όργανο, η απόφαση έκδοσης ενός τέτοιου εντάλματος και, ιδίως, ο αναλογικός χαρακτήρας της αποφάσεως αυτής πρέπει να μπορούν να προσβληθούν, στο ίδιο κράτος μέλος, με ένδικο μέσο το οποίο να ικανοποιεί πλήρως τις απαιτήσεις που είναι συμφυείς με την αποτελεσματική δικαστική προστασία.

Με τις αποφάσεις της 12ης Δεκεμβρίου 2019, **Parquet général du Grand-Duché de Luxembourg και Openbaar Ministerie (Εισαγγελίες της Λυών και της Tours)** (C-566/19 PPU και C-626/19 PPU, [EU:C:2019:1077](#)), **Openbaar Ministerie (Εισαγγελική αρχή, Σουηδία)** (C-625/19 PPU, [EU:C:2019:1078](#)) και **Openbaar Ministerie (Εισαγγελέας πλημμελειοδικών Βρυξελλών)** (C-627/19 PPU, [EU:C:2019:1079](#)), οι οποίες εκδόθηκαν με τη διαδικασία της επείγουσας προδικαστικής παραπομπής, το Δικαστήριο συμπλήρωσε την πρόσφατη νομολογία του ⁹⁶ επί της αποφάσεως-πλασίου για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, αποφασίζοντας περαιτέρω την απαίτηση ανεξαρτησίας της «δικαστικής αρχής έκδοσης» ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης και την απαίτηση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας που πρέπει να διασφαλίζεται υπέρ των προσώπων εις βάρος των οποίων έχει εκδοθεί τέτοιο ένταλμα σύλληψης.

Στις υποθέσεις των κύριων δικών είχαν εκδοθεί ευρωπαϊκά εντάλματα σύλληψης από τις εισαγγελικές αρχές της Γαλλίας (υποθέσεις C-566/19 PPU και C-626/19 PPU), της Σουηδίας (υπόθεση C-625/19 PPU) και του Βελγίου (υπόθεση C-627/19 PPU), στο πλαίσιο ποινικών διώξεων στις τρεις πρώτες υποθέσεις και στο πλαίσιο εκτέλεσης ποινής στην τελευταία περίπτωση. Ετίθετο το ζήτημα αν έπρεπε να εκτελεστούν αυτά τα ευρωπαϊκά εντάλματα σύλληψης και κρίσιμο στοιχείο ήταν αν οι προαναφερθείσες εισαγγελικές αρχές έπρεπε να χαρακτηριστούν ως «δικαστικές αρχές έκδοσης».

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο εξέτασε αν το καθεστώς της γαλλικής εισαγγελίας τής παρέχει επαρκείς εγγυήσεις ανεξαρτησίας για την έκδοση ευρωπαϊκών ενταλμάτων σύλληψης και έκρινε ότι τούτο συμβαίνει.

Διαπίστωσε ειδικότερα ότι, βάσει των στοιχείων που προσκομίστηκαν ενώπιόν του, οι εισαγγελικοί λειτουργοί έχουν την εξουσία να εκτιμούν κατά τρόπο ανεξάρτητο, ιδίως έναντι της εκτελεστικής εξουσίας, την αναγκαιότητα και τον αναλογικό χαρακτήρα της έκδοσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης και ότι ασκούν την εξουσία αυτή αντικειμενικά, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα επιβαρυντικά ή απαλλακτικά στοιχεία. Η ανεξαρτησία τους δεν τίθεται εν αμφιβόλω από το γεγονός ότι είναι επιφορτισμένοι με την άσκηση της ποινικής δίωξης ούτε από το γεγονός ότι ο Υπουργός Δικαιοσύνης μπορεί να τους απευθύνει γενικές οδηγίες σχετικές με την πολιτική για την καταπολέμηση του εγκλήματος, ούτε από το γεγονός ότι τελούν υπό τη διεύθυνση και τον έλεγχο των ιεραρχικώς προϊσταμένων τους, που είναι και οι ίδιοι εισαγγελείς, και, επομένως, υποχρεούνται να συμμορφώνονται προς τις οδηγίες τους.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο διευκρίνισε τη δική του πρόσφατη νομολογιακή απαίτηση, ότι η απόφαση έκδοσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης πρέπει, όταν λαμβάνεται από αρχή η οποία μετέχει στην απονομή της δικαιοσύνης χωρίς να είναι δικαστήριο, να μπορεί να υπόκειται, εντός του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος, σε δικαστικό έλεγχο που να πληροί τις απαιτήσεις της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

Πρώτον, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η ύπαρξη ενός τέτοιου δικαστικού ελέγχου δεν συνιστά προϋπόθεση προκειμένου η αρχή να μπορεί να χαρακτηριστεί ως «δικαστική αρχή έκδοσης», κατά την έννοια της αποφάσεως-πλασίου για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης.

Δεύτερον, το Δικαστήριο επισήμανε ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να μεριμνούν ώστε οι έννομες τάξεις τους να διασφαλίζουν αποτελεσματικά το απαιτούμενο επίπεδο δικαστικής προστασίας μέσω δικονομικών κανόνων οι οποίοι τίθενται σε εφαρμογή από αυτά και μπορεί να διαφέρουν από το ένα σύστημα στο άλλο. Υπό την οπτική αυτή, η πρόβλεψη αυτοτελούς ενδίκου μέσου κατά της αποφάσεως περί έκδοσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης αποτελεί απλώς μια δυνατότητα. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι συμφυείς με την αποτελεσματική δικαστική προστασία απαιτήσεις των οποίων η τήρηση πρέπει να

96| Βλ., πιο συγκεκριμένα, αποφάσεις της 27ης Μαΐου 2019, **OG και PI (Εισαγγελίες του Lübeck και του Zwickau)** (C-508/18 και C-82/19 PPU, [EU:C:2019:456](#)), της 27ης Μαΐου 2019, **PF (Γενικός εισαγγελέας της Λιθουανίας)** (C-509/18, [EU:C:2019:457](#)), καθώς και της 9ης Οκτωβρίου 2019, **NJ (Εισαγγελία της Βιέννης)** (C-489/19 PPU, [EU:C:2019:849](#)).

διασφαλίζεται σε σχέση με το πρόσωπο εις βάρος του οποίου εκδίδεται ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης στο πλαίσιο ποινικής διώξεως από αρχή που δεν είναι δικαστήριο πληρούνται εφόσον οι προϋποθέσεις έκδοσης του εντάλματος αυτού και, ιδίως, ο αναλογικός χαρακτήρας της υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο εντός του κράτους μέλους έκδοσης.

Εν προκειμένω, το γαλλικό και το σουηδικό σύστημα ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις αυτές, δεδομένου ότι, δυνάμει των εθνικών δικονομικών τους κανόνων, ο αναλογικός χαρακτήρας της αποφάσεως της εισαγγελικής αρχής να εκδώσει ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης μπορεί να υποβληθεί σε προηγούμενο δικαστικό έλεγχο, ακόμη και σχεδόν ταυτόχρονα με την έκδοση της αποφάσεως αυτής, αλλά και σε εκ των υστέρων δικαστικό έλεγχο. Ειδικότερα, ο αναλογικός χαρακτήρας εκτιμάται, εκ των προτέρων, από το δικαστήριο που εκδίδει την εθνική απόφαση επί της οποίας μπορεί να στηριχθεί, εν συνεχεία, το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης.

Σε περίπτωση που το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης έχει εκδοθεί από την εισαγγελική αρχή, όχι στο πλαίσιο ποινικής διώξεως, αλλά για την εκτέλεση στερητικής της ελευθερίας ποινής απαγγελθείσας με τελεσίδικη καταδικαστική απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε ότι ούτε οι απαιτήσεις που απορρέουν από την αποτελεσματική δικαστική προστασία επιβάλλουν την πρόβλεψη αυτοτελούς ενδίκου μέσου κατά της αποφάσεως της εισαγγελικής αρχής. Επομένως, το γεγονός ότι το βελγικό σύστημα δεν προβλέπει τέτοια προσφυγή δεν σημαίνει ότι δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις αυτές. Το Δικαστήριο τόνισε συναφώς ότι, όταν σκοπός του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης είναι η εκτέλεση ποινής, ο δικαστικός έλεγχος πραγματοποιείται με την εκτελεστή απόφαση στην οποία θεμελιώνεται αυτό το ένταλμα σύλληψης. Πράγματι, η δικαστική αρχή εκτέλεσης μπορεί να λάβει, κατά τεκμήριο, ως δεδομένο ότι η απόφαση περί έκδοσης ενός τέτοιου εντάλματος σύλληψης ελήφθη κατά το πέρας δικαστικής διαδικασίας που παρείχε στον εκζητούμενο εχέγγυα για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του. Εξάλλου, ο αναλογικός χαρακτήρας του εντάλματος σύλληψης απορρέει και από την απαγγελθείσα καταδίκη, καθόσον η απόφαση-πλαίσιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης προβλέπει ότι αυτή πρέπει να συνίσταται σε ποινή ή σε μέτρο ασφαλείας διάρκειας τουλάχιστον τεσσάρων μηνών.

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 24ης Ιουνίου 2019, **Popławski** (C-573/17, [EU:C:2019:530](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου κλήθηκε να εξετάσει το ζήτημα αν η δικαστική αρχή εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης οφείλει, βάσει της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, να αφήνει ανεφάρμοστες διατάξεις του εθνικού δικαίου που δεν συμβιβάζονται με την απόφαση-πλαίσιο. Επιπλέον, έδωσε διευκρινιστικά στοιχεία ως προς τα έννομα αποτελέσματα που έχει η δήλωση στην οποία μπορεί να προβεί κράτος μέλος, δυνάμει του άρθρου 28, παράγραφος 2, της αποφάσεως-πλαισίου 2008/909⁹⁷, μετά την ημερομηνία έκδοσης της αποφάσεως αυτής. Βάσει της προαναφερθείσας διάταξης, κάθε κράτος μέλος «δύναται, κατά τη στιγμή της υιοθέτησης της παρούσας αποφάσεως-πλαίσιο από το Συμβούλιο, να δηλώσει ότι, σε περιπτώσεις όπου η [προς εκτέλεση] αμετάκλητη απόφαση έχει εκδοθεί πριν από την ημερομηνία την οποία προσδιορίζει, ως κράτος έκδοσης και εκτέλεσης, θα συνεχίσει να εφαρμόζει τις υπάρχουσες νομικές πράξεις περί μεταφοράς καταδίκων που ίσχυαν πριν από τις 5 Δεκεμβρίου 2011[...]

Η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε διαδικασία σχετικά με την εκτέλεση στις Κάτω Χώρες ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης εκδοθέντος τον Οκτώβριο του 2013 από πολωνικό δικαστήριο εις βάρος Πολωνού υπηκόου διαμένοντος στις Κάτω Χώρες, για τον σκοπό εκτέλεσης στερητικής της ελευθερίας ποινής στην Πολωνία. Τον Οκτώβριο του 2015, στο πλαίσιο εκτέλεσης αυτού του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο μια πρώτη αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, στην οποία

97] Απόφαση-πλαίσιο 2008/909/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2008, σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης σε ποινικές αποφάσεις οι οποίες επιβάλλουν ποινές στερητικές της ελευθερίας ή μέτρα στερητικά της ελευθερίας, για το σκοπό της εκτέλεσής τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ 2008, L 327, σ. 27).

το Δικαστήριο απάντησε με την απόφαση της 29ης Ιουνίου 2017, *Popławski*⁹⁸. Με την απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο έκρινε ειδικότερα ότι το άρθρο 4, σημείο 6, της αποφάσεως-πλαisiού 2002/584, όπου προβλέπεται λόγος προαιρετικής μη εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, έχει την έννοια ότι αποκλείει νομοθετική ρύθμιση κράτους μέλους με την οποία τίθεται σε εφαρμογή το συγκεκριμένο άρθρο της αποφάσεως-πλαisiού και η οποία, σε περίπτωση που η παράδοση αλλοδαπού υπηκόου διαθέτοντος άδεια παραμονής αορίστου χρόνου στο έδαφος του εν λόγω κράτους μέλους ζητείται από άλλο κράτος μέλος προς τον σκοπό της εκτέλεσης στερητικής της ελευθερίας ποινής που επιβλήθηκε στον αλλοδαπό υπήκοο με αμετάκλητη πλέον δικαστική απόφαση, αφενός, δεν επιτρέπει την παράδοσή του και, αφετέρου, προβλέπει απλώς υποχρέωση των δικαστικών αρχών του πρώτου κράτους μέλους να γνωστοποιήσουν στις δικαστικές αρχές του δεύτερου κράτους μέλους ότι είναι διατεθειμένες να αναλάβουν την εκτέλεση της δικαστικής αυτής αποφάσεως, χωρίς, κατά τον χρόνο άρνησης της παράδοσης, να διασφαλίζεται η πραγματική ανάληψη της εκτέλεσης και χωρίς επιπλέον να μπορεί, αν η ανάληψη αποδειχθεί ακολούθως αδύνατη, να ανατραπεί η άρνηση αυτή.

Με τη δεύτερη απόφαση *Popławski*, το Δικαστήριο, βασιζόμενο κυρίως στο γράμμα του άρθρου 28, παράγραφος 2, της αποφάσεως-πλαisiού 2008/909 και στην όλη οικονομία της, έκρινε κατ' αρχάς ότι δήλωση στην οποία προβαίνει κράτος μέλος δυνάμει της ως άνω διάταξης μετά από την ημερομηνία έκδοσης αυτής της αποφάσεως-πλαisiού δεν μπορεί να παραγάγει έννομα αποτελέσματα.

Περαιτέρω, υπενθύμισε τι υποχρεούται, δυνάμει της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης, να πράξει κάθε εθνικό δικαστήριο σε περίπτωση που διάταξη της εθνικής νομοθεσίας του αντιβαίνει σε διατάξεις του δικαίου της Ένωσης οι οποίες, όπως οι αποφάσεις-πλαisia 2002/584 και 2008/909, στερούνται άμεσου αποτελέσματος. Σε μια τέτοια περίπτωση, το εθνικό δικαστήριο δεν είναι υποχρεωμένο, βάσει του δικαίου της Ένωσης και μόνον, να αφήνει ανεφάρμοστη τη διάταξη της εθνικής νομοθεσίας του η οποία αντιβαίνει στη διάταξη του δικαίου της Ένωσης.

Εντούτοις, το Δικαστήριο υπενθύμισε επίσης ότι, μολονότι οι αποφάσεις-πλαisia δεν μπορούν να παράγουν άμεσο αποτέλεσμα, ο δεσμευτικός χαρακτήρας τους συνεπάγεται παρά ταύτα ότι οι εθνικές αρχές υπέχουν υποχρέωση σύμφωνης προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας του εθνικού τους δικαίου από την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας για τη μεταφορά τους στην εθνική έννομη τάξη, εφόσον η ερμηνεία αυτή δεν είναι *contra legem* και εφόσον σέβεται τις γενικές αρχές του δικαίου, ιδίως τις αρχές της ασφάλειας δικαίου και της μη αναδρομικότητας. Όσον αφορά την υποχρέωση ερμηνείας της ολλανδικής νομοθεσίας κατά τρόπο που να συνάδει με την απόφαση-πλαισιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, το Δικαστήριο παρέπεμψε στη διαπίστωση στην οποία είχε προβεί με την προηγούμενη απόφαση της 29ης Ιουνίου 2017, *Popławski*, ότι η υποχρέωση του εθνικού δικαστή να διασφαλίσει την πλήρη αποτελεσματικότητα της αποφάσεως-πλαisiού 2002/584 συνεπαγόταν υποχρέωση του Βασιλείου των Κάτω Χωρών να εκτελέσει το επίμαχο ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης ή, σε περίπτωση άρνησης, την υποχρέωσή του να διασφαλίσει την πραγματική εκτέλεση στις Κάτω Χώρες της ποινής που επιβλήθηκε στην Πολωνία εις βάρος του D. A. Popławski.

Το Δικαστήριο διευκρίνισε επίσης ποια είναι η ορθή ερμηνεία του άρθρου 4, σημείο 6, της αποφάσεως-πλαisiού για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης. Ως προς την υποχρέωση, κατά πρώτον, την οποία επιβάλλει η ως άνω διάταξη στο κράτος μέλος εκτέλεσης να διασφαλίσει, σε περίπτωση άρνησης εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, την πραγματική ανάληψη της στερητικής της ελευθερίας ποινής εις βάρος του εκζητουμένου, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι η υποχρέωση αυτή προϋποθέτει πραγματική δέσμευση του εν λόγω κράτους μέλους να εκτελέσει την ποινή. Επομένως, το γεγονός και μόνον ότι το κράτος αυτό δηλώνει «διατεθειμένο» να εκτελέσει την ποινή δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι μπορεί να δικαιολογήσει τέτοια άρνηση. Κατά συνέπεια, πριν από κάθε άρνηση εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος

98| Απόφαση του Δικαστηρίου της 29ης Ιουνίου 2017, *Popławski* (C-579/15, [EU:C:2017:503](#)).

σύλληψεως, η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει να ελέγξει ότι είναι πράγματι δυνατή η εκτέλεση της ποινής σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο. Υπό τις συνθήκες αυτές, το αιτούν δικαστήριο ήταν το μόνο αρμόδιο να εκτιμήσει, εν προκειμένω, αν η ολλανδική νομοθεσία μπορούσε, αλλά όχι *contra legem*, να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η απόφαση-πλαίσιο 2002/584 ήταν δυνατόν να εξομοιωθεί με συμβατική νομική βάση, ούτως ώστε να τύχει εφαρμογής η επίμαχη διάταξη του εθνικού δικαίου. Το Δικαστήριο υπογράμμισε συναφώς ότι, στην υπόθεση της κύριας δίκης, δεν θα ήταν ορθό να κρίνει το αιτούν δικαστήριο ότι αδυνατούσε να ερμηνεύσει τη συγκεκριμένη διάταξη του εθνικού δικαίου κατά τρόπο σύμφωνο με το δίκαιο της Ένωσης απλώς και μόνον επειδή η διάταξη είχε ερμηνευθεί κατά τρόπο που δεν συμβιβαζόταν με το δίκαιο της Ένωσης από τον υπουργό ο οποίος καλείται να παρέμβει σε περίπτωση άρνησης παράδοσης. Κατά συνέπεια, αν το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η απόφαση-πλαίσιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης μπορεί να εξομοιωθεί, σύμφωνα με τις μεθόδους ερμηνείας που αναγνωρίζονται στο ολλανδικό δίκαιο, με σύμβαση, για τους σκοπούς εφαρμογής της οικείας διατάξεως του εθνικού δικαίου, οφείλει να εφαρμόσει την εν λόγω διάταξη, όπως αυτή ερμηνεύθηκε, στη διαφορά της κύριας δίκης, χωρίς να λάβει υπόψη το γεγονός ότι ο υπουργός αντιτίθεται στην ερμηνεία αυτή.

Όσον αφορά, κατά δεύτερον, το περιθώριο εκτιμήσεως που έχει, βάσει του άρθρου 4, σημείο 6, της αποφάσεως-πλαισίου για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, η δικαστική αρχή εκτέλεσης κατά την εφαρμογή του εκεί προβλεπόμενου λόγου προαιρετικής μη εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η δικαστική αρχή πρέπει να μπορεί να λάβει υπόψη τον σκοπό τον οποίο εξυπηρετεί αυτός ο λόγος προαιρετικής μη εκτέλεσης και ο οποίος είναι να αναγνωριστεί στη δικαστική αρχή εκτέλεσης η ευχέρεια να προσδώσει ιδιαίτερη σημασία στη δυνατότητα ενίσχυσης των πιθανοτήτων κοινωνικής επανένταξης του εκζητουμένου μετά την έκτιση της ποινής στην οποία αυτός έχει καταδικαστεί. Επομένως, η δικαστική αρχή εκτέλεσης μπορεί να κάνει χρήση της ευχέρειας την οποία έχει να αρνηθεί, βάσει της προαναφερθείσας διάταξης, την παράδοση του εκζητουμένου μόνο σε περίπτωση που, αφού έχει ελέγξει, αφενός, αν ο εκζητούμενος διαμένει στο κράτος μέλος εκτέλεσης και είναι υπήκοος ή κάτοικός του και, αφετέρου, αν η στερητική της ελευθερίας ποινή που του επιβλήθηκε από το κράτος μέλος έκδοσης μπορεί πραγματικά να εκτελεστεί στο κράτος μέλος εκτέλεσης, κρίνει ότι υπάρχει θεμιτό συμφέρον το οποίο δικαιολογεί να εκτελεστεί στο κράτος μέλος εκτέλεσης η ποινή που επιβλήθηκε από το κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος. Συνεπώς, το αιτούν δικαστήριο οφείλει, κατά κύριο λόγο, να ερμηνεύσει το εθνικό του δίκαιο, στο μέτρο του δυνατού, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης ώστε να μπορέσει να καταλήξει σε μια λύση η οποία να συνάδει με τον σκοπό που επιδιώκει η απόφαση-πλαίσιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης. Αν τούτο αποβεί αδύνατο, το αιτούν δικαστήριο πρέπει, τουλάχιστον, να προκρίνει μια ερμηνεία της εθνικής του νομοθεσίας η οποία να μπορεί να οδηγήσει σε λύση που να μην είναι αντίθετη προς τον σκοπό της αποφάσεως-πλαισίου 2002/584, και άρα να εξασφαλίζει ότι ο D. A. Porłowski δεν θα μείνει ατιμώρητος. Αυτό θα συνέβαινε όντως αν το αιτούν δικαστήριο ερμήνευε την εθνική νομοθεσία υπό την έννοια ότι άρνηση εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης που εκδόθηκε εις βάρος του D. A. Porłowski χωρεί μόνον εφόσον διασφαλιστεί ότι η στερητική της ελευθερίας ποινή στην οποία αυτός καταδικάστηκε στην Πολωνία θα εκτελεστεί πράγματι στις Κάτω Χώρες, και μάλιστα παρά τον αυτοδίκαιο χαρακτήρα της άρνησης αυτής.

Με την απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2019, **Dorobantu** (C-128/18, [EU:C:2019:857](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ερμήνευσε, υπό το πρίσμα της προβλεπόμενης στο άρθρο 4 του Χάρτη απαγόρευσης των βασανιστηρίων και κάθε απάνθρωπης ή εξευτελιστικής ποινής ή μεταχείρισης, τη διάταξη της αποφάσεως-πλαισίου για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης⁹⁹ η οποία ορίζει ότι η απόφαση-πλαίσιο δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την τροποποίηση της υποχρέωσης σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των θεμελιωδών αρχών του δικαίου όπως κατοχυρώνονται στο άρθρο 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

99| Άρθρο 1, παράγραφος 3, της αποφάσεως-πλαισίου για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης.

Η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε την εκτέλεση, στη Γερμανία, ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης εκδοθέντος από ρουμανικό δικαστήριο εις βάρος Ρουμάνου πολίτη. Ένα γερμανικό δικαστήριο διερωτήθηκε, υπό την ιδιότητα της αρχής εκτέλεσης του συγκεκριμένου ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, ως προς το ποια κριτήρια έπρεπε να ληφθούν υπόψη για να κριθεί αν οι συνθήκες κράτησης στις οποίες θα υποβαλλόταν ο πολίτης αυτός σε περίπτωση παράδοσής του στις ρουμανικές αρχές πληρούσαν τις απαιτήσεις που απορρέουν από το άρθρο 4 του Χάρτη. Η υπόθεση αυτή αποτέλεσε την αφορμή για να αποσαφηνίσει το Δικαστήριο περαιτέρω την προγενέστερη νομολογία του, όπως διαμορφώθηκε ιδίως μετά την έκδοση των αποφάσεων *Aranyosi και Căldăraru*¹⁰⁰ και *Generalstaatsanwaltschaft (Συνθήκες κράτησης στην Ουγγαρία)*¹⁰¹.

Πρώτον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της έντασης και της έκτασης του ελέγχου τον οποίο οφείλει να ασκεί η δικαστική αρχή εκτέλεσης αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος. Κατά το Δικαστήριο, όταν η δικαστική αρχή εκτέλεσης έχει στη διάθεσή της αντικειμενικά, αξιόπιστα, συγκεκριμένα και δεόντως επικαιροποιημένα στοιχεία τα οποία μαρτυρούν την ύπαρξη συστημικών ή γενικευμένων πλημμελειών όσον αφορά τις συνθήκες κράτησης στα σωφρονιστικά καταστήματα του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος, οφείλει, προκειμένου να εκτιμήσει αν συντρέχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι για να γίνει δεκτό ότι, κατόπιν της παράδοσής του στο κράτος μέλος αυτό, το πρόσωπο εις βάρος του οποίου έχει εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης θα διατρέξει πραγματικό κίνδυνο να υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, να λάβει υπόψη το σύνολο των κρίσιμων υλικών πτυχών των συνθηκών κράτησης στο σωφρονιστικό κατάστημα στο οποίο αυτός προβλέπεται συγκεκριμένα να κρατηθεί. Δεδομένου ότι η απαγόρευση της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης είναι απόλυτη, ο έλεγχος αυτός δεν περιορίζεται στις πρόδηλες πλημμέλειες.

Εξάλλου, η δικαστική αρχή εκτέλεσης, αφενός, επειδή ο έλεγχος αυτός πρέπει να είναι συγκεκριμένος και ακριβής και, αφετέρου, λόγω των προθεσμιών που της τάσσει η απόφαση-πλαίσιο, δεν είναι δυνατόν να εξετάσει τις συνθήκες κράτησης σε όλα τα σωφρονιστικά καταστήματα του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος στα οποία ενδέχεται να κρατηθεί το ενδιαφερόμενο πρόσωπο. Προκειμένου να ελέγξει τις συνθήκες κράτησης στο σωφρονιστικό κατάστημα στο οποίο προβλέπεται συγκεκριμένα να κρατηθεί ο ενδιαφερόμενος, η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει να ζητήσει από τη δικαστική αρχή έκδοσης όσες πληροφορίες κρίνει αναγκαίες και είναι, κατ' αρχήν, υποχρεωμένη να δεχθεί τις διαβεβαιώσεις της δικαστικής αρχής έκδοσης, ελλείψει συγκεκριμένων στοιχείων από τα οποία να μπορεί να συναχθεί ότι οι συνθήκες κράτησης αντιβαίνουν στο άρθρο 4 του Χάρτη.

Μεταξύ των υλικών πτυχών τις οποίες καλείται να εκτιμήσει η δικαστική αρχή εκτέλεσης περιλαμβάνονται ο διαθέσιμος προσωπικός χώρος ανά κρατούμενο σε κελί του εν λόγω σωφρονιστικού καταστήματος, οι συνθήκες υγιεινής, καθώς και η έκταση της ελευθερίας κίνησης του κρατούμενου εντός του ίδιου αυτού σωφρονιστικού καταστήματος.

Δεύτερον, ειδικότερα όσον αφορά τον διαθέσιμο προσωπικό χώρο ανά κρατούμενο, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει, δεδομένου ότι δεν έχουν θεσπιστεί επί του παρόντος σχετικές ελάχιστες προδιαγραφές στο δίκαιο της Ένωσης, να λάβει υπόψη τις ελάχιστες απαιτήσεις που απορρέουν από το άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ)¹⁰², αφού το δικαίωμα το οποίο κατοχυρώνεται στη διάταξη αυτή αντιστοιχεί στο δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 του Χάρτη. Το Δικαστήριο, παραπέμποντας στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), έκρινε, μεταξύ άλλων, ότι το γεγονός

100| Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Απριλίου 2016, *Aranyosi και Căldăraru* (C-404/15 και C-659/15 PPU, [EU:C:2016:198](#)).

101| Απόφαση του Δικαστηρίου της 25ης Ιουλίου 2018, *Generalstaatsanwaltschaft (Συνθήκες κράτησης στην Ουγγαρία)* (C-220/18 PPU, [EU:C:2018:589](#)).

102| Σύμβαση που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950.

ότι ο προσωπικός χώρος που διαθέτει ο κρατούμενος είναι μικρότερος των 3 τετραγωνικών μέτρων εντός ομαδικού θαλάμου δημιουργεί ισχυρό τεκμήριο περί παράβασης του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, το οποίο κατά κανόνα μπορεί να ανατραπεί μόνον αν οι μειώσεις του προσωπικού αυτού χώρου είναι σύντομης διάρκειας, περιστασιακές και ήσσονος σημασίας, συνδυάζονται με ελευθερία κίνησης και δραστηριότητες εκτός κελιού και αν οι γενικές συνθήκες κράτησης στο συγκεκριμένο σωφρονιστικό κατάστημα είναι αξιοπρεπείς. Εξάλλου, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι, για τον υπολογισμό του διαθέσιμου χώρου, δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ο χώρος που καταλαμβάνουν οι εγκαταστάσεις υγιεινής, πρέπει όμως να λαμβάνεται υπόψη ο χώρος τον οποίο καταλαμβάνουν τα έπιπλα, με τη διευκρίνιση, ωστόσο, ότι επιβάλλεται να διατηρούν οι κρατούμενοι τη δυνατότητα να κινούνται άνετα εντός του θαλάμου.

Τρίτον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ύπαρξη μέτρων εκ των υστέρων ελέγχου, ιδίως δικαστικού, των συνθηκών κράτησης στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος μπορεί να ληφθεί υπόψη από τις δικαστικές αρχές εκτέλεσης στο πλαίσιο της συνολικής εκτιμήσεως των συνθηκών υπό τις οποίες προβλέπεται να κρατηθεί ένα πρόσωπο εις βάρος του οποίου έχει εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης. Ωστόσο, η δικαστική αρχή εκτέλεσης δεν μπορεί να αποκλείσει την ύπαρξη πραγματικού κινδύνου απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης απλώς και μόνο επειδή ο ενδιαφερόμενος έχει στη διάθεσή του, εντός του συγκεκριμένου κράτους μέλους, ένδικο βοήθημα που του παρέχει τη δυνατότητα να αμφισβητήσει τη νομιμότητα των συνθηκών της κράτησής του ή επειδή υφίστανται νομοθετικά ή διαρθρωτικά μέτρα προς ενίσχυση του ελέγχου των συνθηκών κρατήσεως.

Τέλος, τέταρτον, το Δικαστήριο έκρινε ότι η διαπίστωση, από τη δικαστική αρχή εκτέλεσης, ότι υπάρχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι να θεωρηθεί ότι, κατόπιν της παράδοσής του στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος, ο ενδιαφερόμενος θα διατρέξει τέτοιο κίνδυνο λόγω των συνθηκών κράτησης που επικρατούν στο σωφρονιστικό κατάστημα όπου προβλέπεται συγκεκριμένα να κρατηθεί, δεν πρέπει, προκειμένου να αποφασιστεί η παράδοσή του, να σταθμίζεται με εκτιμήσεις οι οποίες αφορούν την αποτελεσματικότητα της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις καθώς και τις αρχές της εμπιστοσύνης και της αμοιβαίας αναγνώρισης. Πράγματι, ο απόλυτος χαρακτήρας της απαγόρευσης κάθε απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης αποκλείει οποιονδήποτε περιορισμό, μέσω τέτοιων σταθμίσεων, του θεμελιώδους δικαιώματος του ατόμου να μην υποβληθεί σε τέτοιου είδους μεταχείριση. Επομένως, η ανάγκη να διασφαλιστεί ότι το ενδιαφερόμενο πρόσωπο δεν θα υποβληθεί σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση δικαιολογεί, κατ' εξαίρεση, περιορισμό των αρχών της εμπιστοσύνης και της αμοιβαίας αναγνώρισης.

Χ. Μεταφορές

Υπό τον τίτλο αυτό αξίζει να επισημανθούν δύο αποφάσεις. Η πρώτη αφορούσε την ερμηνεία της έννοιας «έκτακτες περιστάσεις» κατά τον κανονισμό 261/2004, σχετικά με την αποζημίωση των επιβατών και την παροχή βοήθειας σε αυτούς σε περίπτωση άρνησης επιβίβασης και ματαίωσης ή μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης. Η δεύτερη αφορούσε την ερμηνεία της έννοιας «σύμβαση μεταφοράς» κατά τον κανονισμό 1371/2007, σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των επιβατών σιδηροδρομικών γραμμών.

Με την απόφαση **Germanwings** (C-501/17, [EU:C:2019:288](#)), η οποία εκδόθηκε στις 4 Απριλίου 2019, το Δικαστήριο *ερμήνευσε τον όρο «έκτακτη περίπτωση» όπως χρησιμοποιείται στον κανονισμό 261/2004*¹⁰³, κρίνοντας ότι η βλάβη που προκλήθηκε σε ελαστικό αεροσκάφος από κοχλία ευρισκόμενο στον διάδρομο αποπροσγείωσης συνιστά τέτοια περίπτωση. Ωστόσο, σε περίπτωση καθυστέρησης τριών ή περισσότερων ωρών κατά την άφιξη, οφειλόμενης στην ίδια περίπτωση, ο αερομεταφορέας υποχρεούται να αποζημιώσει τους επιβάτες αν δεν έχει θέσει σε εφαρμογή όλα τα μέσα που έχει στη διάθεσή του για να περιορίσει τη σημαντική καθυστέρηση της πτήσης.

Στη διαφορά της κύριας δίκης, ένας επιβάτης ενήγαγε τον αερομεταφορέα Germanwings λόγω της άρνησης του τελευταίου να τον αποζημιώσει κατόπιν σημαντικής καθυστέρησης της πτήσης του. Ο αερομεταφορέας απέρριψε το αίτημα αποζημίωσης για τον λόγο ότι η καθυστέρηση της συγκεκριμένης πτήσης οφειλόταν στη βλάβη του ελαστικού ενός αεροσκάφους από κοχλία ευρισκόμενο στον διάδρομο αποπροσγείωσης, περίπτωση που, κατά την άποψή του, έπρεπε να χαρακτηριστεί ως «έκτακτη»¹⁰⁴ κατά την έννοια του κανονισμού 261/2004 και τον απάλλασσε από την υποχρέωση αποζημίωσης την οποία προβλέπει ο ίδιος αυτός κανονισμός¹⁰⁵.

Το περιφερειακό δικαστήριο, το οποίο επιλήφθηκε της υπόθεσης, ζήτησε να διευκρινιστεί αν η επίμαχη βλάβη συνιστά «έκτακτη περίπτωση» κατά την έννοια του κανονισμού 261/2004.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο επισήμανε ότι ο αερομεταφορέας δεν είναι υποχρεωμένος να αποζημιώσει τους επιβάτες αν είναι σε θέση να αποδείξει ότι η ματαίωση ή η τρίωρη και πλέον καθυστέρηση της πτήσης κατά την άφιξη οφείλεται σε «έκτακτες περιστάσεις» οι οποίες δεν θα μπορούσαν να αποφευχθούν ακόμη και αν είχαν ληφθεί όλα τα εύλογα μέτρα και, σε περίπτωση επέλευσης τέτοιων περιστάσεων, ότι έλαβε τα κατάλληλα για την περίπτωση μέτρα, χρησιμοποιώντας όλες τις δυνατότητες που διέθετε σε προσωπικό ή υλικά μέσα, καθώς και τις χρηματοοικονομικές του δυνατότητες, προκειμένου να αποτρέψει τη ματαίωση ή τη σημαντική καθυστέρηση της συγκεκριμένης πτήσης, χωρίς εντούτοις να απαιτείται από αυτόν να υποβληθεί σε θυσίες υπερβαίνουσες τις δυνατότητες της επιχείρησής του στο δεδομένο χρονικό σημείο.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε, ειδικότερα, ότι μπορούν να χαρακτηριστούν ως «έκτακτες περιστάσεις», κατά την έννοια του κανονισμού 261/2004, τα γεγονότα τα οποία, ως εκ της φύσεως και των αιτιών τους, δεν συνδέονται αναπόσπαστα με την κανονική άσκηση της δραστηριότητας του αερομεταφορέα και επί των οποίων αυτός δεν έχει πραγματικό έλεγχο.

¹⁰³| Κανονισμός (ΕΚ) 261/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Φεβρουαρίου 2004, για τη θέσπιση κοινών κανόνων αποζημίωσης των επιβατών αεροπορικών μεταφορών και παροχής βοήθειας σε αυτούς σε περίπτωση άρνησης επιβίβασης και ματαίωσης ή μεγάλης καθυστέρησης της πτήσης και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 295/91 (ΕΕ 2004, L 46, σ. 1).

¹⁰⁴| Άρθρο 5, παράγραφος 3, του κανονισμού 261/2004.

¹⁰⁵| Άρθρο 5, παράγραφος 1, και άρθρο 7 του κανονισμού 261/2004.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι, έστω και αν οι αερομεταφορείς έρχονται συχνά αντιμέτωποι με βλάβες στα ελαστικά των αεροσκαφών τους, εντούτοις η αστοχία ενός ελαστικού η οποία οφείλεται αποκλειστικώς στην πρόσκρουση με ξένο αντικείμενο ευρισκόμενο στον διάδρομο αποπροσγείωσης δεν μπορεί να θεωρηθεί ως συνδεδεμένη αναπόσπαστα, λόγω της φύσης ή της προέλευσής της, με την κανονική άσκηση της δραστηριότητας του αερομεταφορέα. Επιπλέον, η περίπτωση αυτή δεν εμπίπτει στη πραγματική σφαίρα ελέγχου του και, κατά συνέπεια, πρέπει να χαρακτηριστεί ως «έκτακτη περίπτωση» κατά την έννοια του κανονισμού 261/2004.

Εντούτοις, προκειμένου να απαλλαγεί από την υποχρέωση αποζημιώσεως την οποία υπέχει από τον κανονισμό 261/2004, ο αερομεταφορέας οφείλει να αποδείξει ότι έθεσε σε εφαρμογή όλα τα μέσα που είχε στη διάθεσή του, προκειμένου να αποτρέψει τη σημαντική καθυστέρηση της συγκεκριμένης πτήσης εξαιτίας της αντικατάστασης του ελαστικού που υπέστη βλάβη από ξένο αντικείμενο ευρισκόμενο στον διάδρομο αποπροσγείωσης, ζήτημα το οποίο πρέπει να ελεγχθεί από το αιτούν δικαστήριο. Το Δικαστήριο τόνισε συναφώς, όσον αφορά τη βλάβη των ελαστικών, ότι οι αερομεταφορείς είναι σε θέση να συνάπτουν, στους αερολιμένες που εξυπηρετούν, συμβάσεις αντικατάστασης των ελαστικών τους οι οποίες τους εξασφαλίζουν κατά προτεραιότητα εξυπηρέτηση.

Με την απόφαση της 7ης Νοεμβρίου 2019, **Kanyeba κ.λπ.** (C-349/18 έως C-351/18, [EU:C:2019:936](#)), το Δικαστήριο, αφενός, ερμήνευσε την έννοια «σύμβαση μεταφοράς» κατά το άρθρο 3, σημείο 8, του κανονισμού 1371/2007, σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των επιβατών σιδηροδρομικών γραμμών ¹⁰⁶, και, αφετέρου, εξέτασε το ζήτημα των εξουσιών που έχει ο εθνικός δικαστής όταν διαπιστώνει τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας κατά την έννοια της οδηγίας 93/13, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες ¹⁰⁷.

Η απόφαση αυτή εκδόθηκε επί τριών ένδικων διαφορών μεταξύ, αφενός, της Société nationale des chemins de fer belges (εθνικής εταιρίας βελγικών σιδηροδρόμων, SNCB) και, αφετέρου, τριών επιβατών, με αντικείμενο πρόσθετα ποσά που αξίωσε από τους τελευταίους η εταιρία επειδή είχαν ταξιδέψει με αμαξοστοιχία χωρίς να διαθέτουν τίτλο μεταφοράς. Συγκεκριμένα, μετά την άρνηση των επιβατών αυτών να τακτοποιήσουν την κατάστασή τους, είτε αμέσως καταβάλλοντας προσαυξημένο το αντίτιμο της διαδρομής, είτε μεταγενέστερα καταβάλλοντας ένα κατ' αποκοπήν ποσό, η SNCB τους ενήγαγε ζητώντας να υποχρεωθούν να της καταβάλουν τα ποσά που της όφειλαν λόγω των παραβάσεων των όρων μεταφοράς της εταιρίας. Στο πλαίσιο αυτό, η SNCB ισχυρίστηκε ότι η σχέση μεταξύ της ιδίας και των εν λόγω επιβατών δεν ήταν συμβατικής αλλά κανονιστικής φύσης, δεδομένου ότι αυτοί δεν αγόρασαν τίτλο μεταφοράς. Το αιτούν δικαστήριο, το οποίο επιλήφθηκε των σχετικών διαφορών, ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει, αφενός, τη φύση της έννομης σχέσης που υφίσταται μεταξύ εταιρίας μεταφορών και ταξιδιώτη ο οποίος χρησιμοποιεί τις υπηρεσίες της εταιρίας αυτής χωρίς τίτλο μεταφοράς και, αφετέρου, αν οι πρόσθετες τιμολογήσεις που ζητούσε η SNCB θα μπορούσαν ενδεχομένως να αποκλειστούν βάσει της προστασίας την οποία παρέχει σε έναν τέτοιο ταξιδιώτη η ρύθμιση σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες.

Σε πρώτο στάδιο, το Δικαστήριο αποσαφήνισε την έννοια της «σύμβασης μεταφοράς» κατά το άρθρο 3, σημείο 8, του κανονισμού 1371/2007. Κατ' αρχάς, λαμβάνοντας υπόψη το γράμμα της διάταξης αυτής, σημείωσε ότι μια τέτοια σύμβαση συνεπάγεται κατ' ουσίαν την υποχρέωση της σιδηροδρομικής επιχείρησης να παράσχει στον επιβάτη μία ή περισσότερες υπηρεσίες μεταφορών και την υποχρέωση του επιβάτη να καταβάλει το σχετικό αντίτιμο, εκτός αν η υπηρεσία μεταφοράς παρέχεται δωρεάν. Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι η σιδηροδρομική επιχείρηση και ο επιβάτης, η μεν παρέχοντας ελεύθερη πρόσβαση στην

¹⁰⁶| Κανονισμός (ΕΚ) 1371/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Οκτωβρίου 2007, σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των επιβατών σιδηροδρομικών γραμμών (ΕΕ 2007, L 315, σ. 14).

¹⁰⁷| Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29).

αμαξοστοιχία της και ο δε επιβιβαζόμενος στην αμαξοστοιχία με σκοπό την πραγματοποίηση διαδρομής, δηλώνουν τις συγκλίνουσες βουλήσεις τους να συνάψουν συμβατική σχέση, οπότε πληρούνται, κατ' αρχήν, οι αναγκαίες προϋποθέσεις για τη διαπίστωση της ύπαρξης σύμβασης μεταφοράς. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο εξέτασε το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η εν λόγω διάταξη και διαπίστωσε ότι, λαμβανομένων υπόψη του γράμματος και του όλου πλαισίου της διάταξης, η έννοια της «σύμβασης μεταφοράς» είναι ανεξάρτητη από την κατοχή εισιτηρίου από τον επιβάτη και ότι, κατά συνέπεια, καλύπτει και την περίπτωση που επιβάτης επιβιβάζεται σε ελεύθερα προσβάσιμη αμαξοστοιχία με σκοπό την πραγματοποίηση διαδρομής χωρίς να έχει αγοράσει εισιτήριο. Τέλος, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι θα ήταν αντίθετο προς τον επιδιωκόμενο με τον κανονισμό 1371/2007 σκοπό της προστασίας των επιβατών σιδηροδρομικών γραμμών να γίνει δεκτό ότι ένας τέτοιος επιβάτης, απλώς και μόνον επειδή δεν διαθέτει εισιτήριο κατά την επιβίβασή του στην αμαξοστοιχία, δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος σε συμβατική σχέση με τη σιδηροδρομική επιχείρηση που παρέχει ελεύθερη πρόσβαση στις αμαξοστοιχίες της, δεδομένου ότι, σε αυτό το πλαίσιο, ο επιβάτης θα μπορούσε, λόγω περιστάσεων μη καταλογιστέων στον ίδιο, να στερηθεί των δικαιωμάτων τα οποία ο κανονισμός συναρτά με τη σύναψη σύμβασης μεταφοράς. Εκτός αυτού, το Δικαστήριο προσέθεσε ότι, ελλείψει σχετικών διατάξεων στον κανονισμό 1371/2007, η ως άνω ερμηνεία της έννοιας «σύμβαση μεταφοράς» κατά το άρθρο 3, παράγραφος 8, του κανονισμού, δεν θίγει το κύρος της σχετικής σύμβασης ή τις συνέπειες που ενδεχομένως απορρέουν από τη μη εκτέλεση, εκ μέρους ενός των συμβαλλομένων, των συμβατικών του υποχρεώσεων, οι οποίες εξακολουθούν να διέπονται από το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο.

Σε δεύτερο στάδιο, το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, σύμφωνα με το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, οι συμβατικές ρήτρες οι οποίες απηχούν, μεταξύ άλλων, νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου δεν υπόκεινται στις διατάξεις της οδηγίας αυτής και ότι είναι έργο του εθνικού δικαστηρίου να ελέγξει αν η επίμαχη ρήτρα εμπίπτει στην εν λόγω εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Στηριζόμενο ωστόσο στην παραδοχή ότι η ρήτρα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής, το Δικαστήριο εξέτασε τις εξουσίες του εθνικού δικαστή¹⁰⁸ όταν διαπιστώνει τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας, κατά την έννοια της οδηγίας 93/13. Όταν πρόκειται για ποινική ρήτρα προβλεπόμενη σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, το Δικαστήριο έκρινε, αφενός, ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής αποκλείει τη δυνατότητα εθνικού δικαστηρίου το οποίο διαπιστώνει τον καταχρηστικό χαρακτήρα τέτοιας ποινικής ρήτρας να ελαττώνει το ποσό του προστίμου που επιβάλλεται δυνάμει της ρήτρας στον καταναλωτή. Αφετέρου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η διάταξη αυτή αποκλείει επίσης τη δυνατότητα εθνικού δικαστηρίου να αντικαταστήσει τη ρήτρα, κατ' εφαρμογήν των αρχών του εθνικού δικαίου των συμβάσεων, με ενδοτικού δικαίου διάταξη του εθνικού δικαίου, εκτός αν η επίμαχη σύμβαση είναι αδύνατο να εξακολουθηθεί να υφίσταται σε περίπτωση κατάργησης της καταχρηστικής ρήτρας και αν η ακύρωση της σύμβασης στο σύνολό της εκθέτει τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες.

Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί, υπό τον παρόντα τίτλο, η απόφαση **Αυστρία κατά Γερμανίας** (C-591/17), σχετικά με την επιβολή, από τη Γερμανία, τέλους για τη χρήση των αυτοκινητοδρόμων της και με την απαλλαγή από το τέλος αυτό μόνον των ταξινομημένων στη Γερμανία οχημάτων. Η απόφαση αυτή παρουσιάστηκε ανωτέρω υπό τον τίτλο VII.1 «Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων».

108| Όπως απορρέουν από το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13.

XI. Ανταγωνισμός

1. Άρθρο 101 ΣΛΕΕ

Με την απόφαση της 14ης Μαρτίου 2019, *Skanska Industrial Solutions κ.λπ.* (C-724/17, [EU:C:2019:204](#)), το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί προδικαστικής παραπομπής με αντικείμενο τις διατάξεις της Συνθήκης οι οποίες διέπουν τις συμπράξεις και έκρινε ότι, σε περίπτωση που όλες οι μετοχές των εταιριών που μετείχαν σε σύμπραξη αποκτήθηκαν από άλλες εταιρίες οι οποίες έλυσαν τις πρώτες αυτές εταιρίες και συνέχισαν τις εμπορικές τους δραστηριότητες, τότε οι αποκτώσες εταιρίες είναι δυνατόν να ευθύνονται για τη ζημία που προκλήθηκε από τη σύμπραξη.

Εν προκειμένω, είχε τεθεί σε εφαρμογή στη Φινλανδία σύμπραξη μεταξύ των ετών 1994 και 2002. Η σύμπραξη αυτή, που αφορούσε την κατανομή των αγορών, τις τιμές και την υποβολή προσφορών για τις κατ' αποκοπήν αμοιβές, κάλυπτε ολόκληρο το κράτος μέλος και μπορούσε να επηρεάσει και το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών. Μεταξύ 2000 και 2003, οι εναγόμενες εταιρίες απέκτησαν το σύνολο των μετοχών διαφόρων εταιριών που μετείχαν στη σύμπραξη, τις οποίες εν συνεχεία έλυσαν κατόπιν εκουσίων διαδικασιών εκκαθάρισης. Με απόφαση της 29ης Σεπτεμβρίου 2009, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Φινλανδίας καταδίκασε τους μετέχοντες στη σύμπραξη για παράβαση τόσο του φινλανδικού νόμου περί των περιορισμών του ανταγωνισμού όσο και των σχετικών με τις συμπράξεις διατάξεων της Συνθήκης. Στηριζόμενος στην απόφαση αυτή, ο φινλανδικός Δήμος του Vantaa ζήτησε από τις εναγόμενες εταιρίες αποζημίωση προς αποκατάσταση της ζημίας που είχε υποστεί από τη σύμπραξη. Εντούτοις, το αίτημά του απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι οι κανόνες περί αστικής ευθύνης κατά το φινλανδικό δίκαιο ορίζουν ότι υπεύθυνη για τη ζημία είναι μόνον η νομική οντότητα που προκάλεσε τη ζημία.

Με το πρώτο και το δεύτερο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν οι περί συμπράξεων διατάξεις της Συνθήκης έχουν την έννοια ότι, σε περίπτωση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, είναι δυνατόν η ευθύνη για τη ζημία που προκλήθηκε από τη σύμπραξη να καταλογιστεί στις αποκτώσες εταιρίες.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι το ζήτημα του προσδιορισμού της οντότητας που οφείλει να αποκαταστήσει τη ζημία η οποία προκλήθηκε από σύμπραξη διέπεται άμεσα από το δίκαιο της Ένωσης. Δεδομένου ότι η ευθύνη για τη ζημία από τις παραβάσεις των κανόνων του ανταγωνισμού της Ένωσης έχει προσωποπαγή χαρακτήρα, η επιχείρηση που παρέβη τους κανόνες αυτούς είναι εκείνη η οποία οφείλει να αναλάβει την ευθύνη για τη ζημία που προκλήθηκε από την παράβαση. Οι οντότητες οι οποίες υποχρεούνται να αποκαταστήσουν τη ζημία που προκλήθηκε από σύμπραξη ή πρακτική απαγορευόμενη από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ είναι οι επιχειρήσεις, κατά την έννοια της διάταξης αυτής, οι οποίες συμμετείχαν στην παράνομη σύμπραξη ή πρακτική.

Η δε έννοια της «επιχείρησης», κατά το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, καλύπτει κάθε οντότητα που ασκεί οικονομική δραστηριότητα, ανεξαρτήτως του νομικού καθεστώτος της και του τρόπου χρηματοδότησής της, και δηλώνει μια ενιαία οικονομική μονάδα, έστω και αν από νομικής απόψεως η μονάδα αυτή αποτελείται από περισσότερα φυσικά ή νομικά πρόσωπα.

Συνεπώς, σε περίπτωση που μια οντότητα η οποία διέπραξε τέτοια παράβαση των ενωσιακών κανόνων του ανταγωνισμού υφίσταται νομική ή οργανωτική μεταβολή, η μεταβολή αυτή δεν έχει κατ' ανάγκην ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέας επιχείρησης απαλλαγμένης από την ευθύνη των αντίθετων προς τους κανόνες του ανταγωνισμού συμπεριφορών της προηγούμενης οντότητας, εφόσον, από οικονομικής απόψεως, η προηγούμενη και η νέα οντότητα ταυτίζονται. Πράγματι, αν ορισμένες επιχειρήσεις που

ευθύνονται για ζημία η οποία προκλήθηκε από παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού της Ένωσης μπορούσαν να αποφύγουν την ευθύνη τους για τον λόγο και μόνον ότι η ταυτότητά τους άλλαξε λόγω αναδιαρθρώσεων, εκχωρήσεων ή άλλων νομικών ή οργανωτικών αλλαγών, θα υπονομευόταν ο σκοπός που επιδιώκεται από το σύστημα αυτό, καθώς και η πρακτική αποτελεσματικότητα των εν λόγω κανόνων.

Εν προκειμένω, διαπιστώθηκε ότι υπήρχε οικονομική συνέχεια μεταξύ, αφενός, των εταιριών οι οποίες είχαν συμμετάσχει στη σύμπραξη και, αφετέρου, των εταιριών που απέκτησαν εκ των υστέρων τις πρώτες. Συνεπώς, οι αποκτώσες εταιρίες έπρεπε να επωμιστούν την ευθύνη για τη ζημία που προκλήθηκε από τη σύμπραξη στην οποία είχαν συμμετάσχει οι πρώτες εταιρίες.

Επίσης, με την απόφαση **Otis Gesellschaft κ.λπ.** (C-435/18, [EU:C:2019:1069](#)), η οποία εκδόθηκε επί προδικαστικής παραπομπής στις 12 Δεκεμβρίου 2019, το Δικαστήριο έδωσε *σημαντικές διευκρινίσεις ως προς τη σχέση μεταξύ των ενωσιακών και των εθνικών διατάξεων που διέπουν τις αγωγές αποκατάστασης ζημίας προκληθείσας από σύμπραξη, κρίνοντας ότι το άρθρο 101 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου το οποίο χορήγησε προνομιακά δάνεια στους αγοραστές προϊόντων που αποτελούν αντικείμενο της σύμπραξης μπορεί να ζητήσει την αποκατάσταση της ζημίας η οποία προκλήθηκε από τη σύμπραξη αυτή.*

Αφετηρία της υποθέσεως που εκκρεμούσε ενώπιον του Oberster Gerichtshof (Ανώτατου Δικαστηρίου, Αυστρία) ήταν αγωγή αποζημιώσεως ασκηθείσα από το Land Oberösterreich (στο εξής: ενάγον) κατά πέντε εταιριών δραστηριοποιούμενων στην αγορά της εγκατάστασης και της συντήρησης ανελκυστήρων καθώς και κυλιόμενων κλιμάκων, των οποίων η συμμετοχή σε αντίθετες προς τον ανταγωνισμό συμπεριφορές στο πλαίσιο σύμπραξης είχε ήδη διαπιστωθεί. Το ενάγον δεν είχε υποστεί ζημία ως αγοραστής των προϊόντων που αφορούσε η σύμπραξη. Αντιθέτως, η αύξηση του κόστους κατασκευής την οποία είχε προκαλέσει η σύμπραξη το ανάγκασε να χορηγήσει, υπό τη μορφή προνομιακών δανείων με σκοπό τη χρηματοδότηση κατασκευαστικών έργων που επηρεάζονταν από τη σύμπραξη, επιδοτήσεις υψηλότερου ποσού απ' ό,τι θα χορηγούσε αν η σύμπραξη δεν υφίστατο, στερώντας του τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει το ποσό της διαφοράς για άλλους, πιο επικερδείς σκοπούς. Πλην όμως, κατά το Oberster Gerichtshof, οι αρχές που διέπουν, στο εθνικό δίκαιο, την αποκατάσταση αμιγώς περιουσιακών ζημιών περιορίζουν την αποκατάσταση σε εκείνες μόνον τις ζημίες των οποίων την επέλευση είχε ως σκοπό να αποτρέψει η ρύθμιση που παραβιάστηκε, όπερ θα μπορούσε να οδηγήσει σε αποκλεισμό της αποκατάστασης της ζημίας την οποία υφίστανται όσα πρόσωπα δεν δραστηριοποιούνται ούτε ως προμηθευτές ούτε ως αγοραστές στην αγορά την οποία αφορά η σύμπραξη.

Το Δικαστήριο, το οποίο ερωτήθηκε από το Oberster Gerichtshof κατά πόσον ένας τέτοιος περιορισμός συμβιβάζεται με το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, επανέλαβε κατ' αρχάς ότι το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ παράγει άμεσα αποτελέσματα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και παρέχει, μεταξύ άλλων, σε κάθε πρόσωπο το οποίο έχει υποστεί ζημία που προκλήθηκε από σύμβαση ή συμπεριφορά δυνάμενη να περιορίσει ή να νοθεύσει τον ανταγωνισμό το δικαίωμα να ζητήσει αποκατάσταση, εφόσον υφίσταται αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημίας και της παράβασης των κανόνων του ανταγωνισμού. Επιπλέον, το Δικαστήριο επισήμανε ότι οι εθνικοί κανόνες σχετικά με τις ειδικότερες λεπτομέρειες άσκησης του δικαιώματος αποζημίωσης δεν επιτρέπεται να υπονομεύουν την αποτελεσματική εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η αποτελεσματική προστασία από τις ζημιολόγους συνέπειες μιας παράβασης των κανόνων του ανταγωνισμού της Ένωσης θα θιγόταν σοβαρά αν το δικαίωμα αποκατάστασης της ζημίας που προκλήθηκε από σύμπραξη περιοριζόταν εξαρχής στους προμηθευτές και στους αγοραστές της αγοράς την οποία αφορά η σύμπραξη. Όμως, στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο περιορισμός τον οποίο προέβλεπε το εθνικό δίκαιο αναφορικά με την προς αποκατάσταση ζημία οδηγούσε ακριβώς σε αποκλεισμό της αποκατάστασης της ζημίας που το ενάγον είχε ισχυριστεί ότι υπέστη, και ο λόγος ήταν ότι αυτό δεν είχε την ιδιότητα του προμηθευτή ή του αγοραστή στην αγορά την οποία αφορούσε η σύμπραξη. Το Δικαστήριο κατέστησε, λοιπόν, σαφές ότι δεν είναι αναγκαίο η ζημία την οποία έχει υποστεί ο ενδιαφερόμενος να

συνδέεται ειδικώς με τον σκοπό προστασίας που επιδιώκει το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, ειδάλλως οι μετέχοντες σε σύμπραξη δεν θα υποχρεούνταν να αποκαταστήσουν το σύνολο των ζημιών που θα μπορούσαν να έχουν προκαλέσει.

Κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 101 ΣΛΕΕ επιτάσσει να παρέχεται η δυνατότητα σε όποιον δεν δραστηριοποιείται μεν ως προμηθευτής ή αγοραστής στην αγορά την οποία αφορά μια σύμπραξη, αλλά έχει χορηγήσει επιδοτήσεις υπό τη μορφή προνομιακών δανείων σε αγοραστές προϊόντων που διατίθενται στην αγορά αυτή, να ζητήσει την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη εκ του γεγονότος ότι, καθώς το ποσό των επιδοτήσεων ήταν υψηλότερο απ' ό,τι θα ήταν αν δεν υφίστατο η σύμπραξη, δεν μπόρεσε να χρησιμοποιήσει το ποσό της διαφοράς για άλλους, πιο επικερδείς σκοπούς. Τέλος, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το εθνικό δικαστήριο ήταν αρμόδιο να κρίνει αν το ενάγον είχε ή όχι τη δυνατότητα να επενδύσει κατά τρόπο επικερδέστερο το ποσό της διαφοράς καθώς και αν το ενάγον είχε αποδείξει την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της ζημίας και της σύμπραξης.

2. Άρθρο 102 ΣΛΕΕ

Σε σχέση με την κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης, αξιοσημείωτη είναι μια απόφαση σχετική με τους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημιώσεως για παραβάσεις των κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού.

Η απόφαση **Cogeco Communications** (C-637/17, [EU:C:2019:263](#)) εκδόθηκε στις 28 Μαρτίου 2019 επί προδικαστικής παραπομπής η οποία αφορούσε, *πρώτον, την οδηγία 2014/104* ¹⁰⁹, *σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν, κατά το εθνικό δίκαιο, τις αγωγές αποζημιώσεως για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεύτερον, το άρθρο 102 ΣΛΕΕ και, τρίτον, τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.*

Αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ήταν η αγωγή την οποία άσκησε η Cogeco Communications Inc. για την αποκατάσταση της ζημίας που ισχυριζόταν ότι υπέστη εξαιτίας των αντίθετων στον ανταγωνισμό πρακτικών της εταιρίας Sport TV Portugal SA. Η αγωγή ασκήθηκε στις 27 Φεβρουαρίου 2015, μετά από απόφαση της αρχής ανταγωνισμού με την οποία επιβλήθηκε στην Sport TV Portugal πρόστιμο για κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσης της στην αγορά αθλητικών τηλεοπτικών σταθμών premium από το 2006 έως το 2011.

Ωστόσο, το πορτογαλικό δίκαιο περί εξωσυμβατικής ευθύνης, που είχε εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης, προέβλεπε τριετή προθεσμία παραγραφής, η οποία, κατά την άποψη της Sport TV Portugal, είχε αρχίσει από το χρονικό σημείο όπου η Cogeco Communications είχε στη διάθεσή της όλα τα αναγκαία στοιχεία για να εκτιμήσει αν διέθετε ή όχι δικαίωμα προς αποζημίωση, με συνέπεια το δικαίωμα άσκησης αγωγής να έχει εν προκειμένω παραγραφεί. Μολονότι δε η οδηγία 2014/104 περιέχει, μεταξύ άλλων, διατάξεις σχετικά με την παραγραφή προκειμένου περί αγωγών αποζημιώσεως για παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού, κατά τον χρόνο άσκησης της αγωγής η οδηγία δεν είχε ακόμη μεταφερθεί στο πορτογαλικό δίκαιο. Δεδομένου, συνεπώς, ότι το ζήτημα αν η οδηγία 2014/104 είχε εφαρμογή ήταν αποφασιστικό για την έκβαση της διαφοράς, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε σχετική αίτηση προδικαστικής αποφάσεως.

Όσον αφορά τη *ratione temporis* εφαρμογή της οδηγίας 2014/104, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, σε περίπτωση που κράτος μέλος έχει αποφασίσει ότι οι διατάξεις της εσωτερικής έννομης τάξης διά των οποίων μεταφέρονται στο εσωτερικό δίκαιο οι οικονομικές διατάξεις της οδηγίας αυτής δεν εφαρμόζονται

¹⁰⁹| Οδηγία 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημιώσεως βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2014, L 349, σ. 1).

σε αγωγές αποζημιώσεως που έχουν ασκηθεί πριν από την έναρξη ισχύος των εν λόγω εθνικών διατάξεων, οι αγωγές οι οποίες έχουν ασκηθεί μετά την 26η Δεκεμβρίου 2014, αλλά πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, εξακολουθούν να διέπονται αποκλειστικά από τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες που ίσχυαν ήδη πριν από τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο. Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο για τις εθνικές διατάξεις τις οποίες έχουν θεσπίσει, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 21 της οδηγίας 2014/104, τα κράτη μέλη προκειμένου να συμμορφωθούν με τις ουσιαστικές διατάξεις της οδηγίας, δεδομένου ότι, όπως προκύπτει από το γράμμα του άρθρου 22, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας, τέτοιες εθνικές διατάξεις δεν πρέπει να εφαρμόζονται αναδρομικά. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο έκρινε ότι η οδηγία 2014/104 δεν είχε εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης.

Πράγματι, ελλείψει εφαρμοστέας *ratione temporis* ρύθμισης του δικαίου της Ένωσης σχετικής με τις αγωγές αποζημιώσεως λόγω παραβάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού, εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ρυθμίσει την άσκηση του δικαιώματος προς αποκατάσταση ζημίας οφειλόμενης σε κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης, περιλαμβανομένων των κανόνων παραγραφής, υπό την επιφύλαξη της τήρησης των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Οι κανόνες αυτοί δεν επιτρέπεται να θίγουν την αποτελεσματική εφαρμογή του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαιτερότητες των υποθέσεων που άπτονται του δικαίου του ανταγωνισμού και, ειδικότερα, το γεγονός ότι για την άσκηση αγωγής αποζημιώσεως λόγω παραβάσεως του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης απαιτείται, κατ' αρχήν, πολύπλοκη ανάλυση πραγματικών περιστατικών και οικονομικών στοιχείων.

Κατ' εφαρμογήν της αρχής της αποτελεσματικότητας, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, αν η προθεσμία παραγραφής, που αρχίζει πριν από την ολοκλήρωση των διαδικασιών κατόπιν των οποίων η εθνική αρχή ανταγωνισμού εκδίδει απόφαση που καθίσταται απρόσβλητη ή το δικαστήριο το οποίο έχει τυχόν επιληφθεί ενδίκου βοηθήματος εκδίδει απόφαση που παράγει δεδικασμένο, είναι πολύ σύντομη σε σχέση με τη διάρκεια των διαδικασιών αυτών και δεν μπορεί ούτε να ανασταλεί ούτε να διακοπεί κατά τη διάρκειά τους, τότε ενδέχεται να παρέλθει η προθεσμία αυτή προτού καν ολοκληρωθούν οι εν λόγω διαδικασίες. Επομένως, μια τέτοια προθεσμία είναι πιθανό να καταστήσει πρακτικώς αδύνατη ή υπέρμετρα δυσχερή την άσκηση δικαιώματος αποζημιώσεως το οποίο θεμελιώνεται σε απρόσβλητη απόφαση ή απόφαση παράγουσα δεδικασμένο με την οποία διαπιστώνεται παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού της Ένωσης. Επομένως, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ και η αρχή της αποτελεσματικότητας έχουν την έννοια ότι δεν επιτρέπουν εθνική ρύθμιση που, αφενός, προβλέπει ότι η προθεσμία παραγραφής για τις αγωγές αποζημιώσεως είναι τριετής και αρχίζει από την ημερομηνία κατά την οποία ο ζημιωθείς λαμβάνει γνώση του δικαιώματος αποζημιώσεως, ακόμη και αν δεν είναι γνωστός ο υπαίτιος της παράβασης, και, αφετέρου, δεν προβλέπει καμία δυνατότητα αναστολής ή διακοπής της παραγραφής κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον της εθνικής αρχής ανταγωνισμού.

Αξιωματικώς είναι και η απόφαση *Powszechny Zakład Ubezpieczeń na Życie* (C-617/17), με την οποία ερμηνεύθηκε η αρχή *ne bis in idem* στο πλαίσιο διαδικασιών που έχουν κινηθεί, τόσο στο εθνικό δίκαιο όσο και στο δίκαιο της Ένωσης, για παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού. Η απόφαση αυτή παρουσιάστηκε υπό τον τίτλο I.2 «Αρχή *ne bis in idem*».

3. Κρατικές ενισχύσεις

Υπό τον τίτλο αυτό, θα γίνει αναφορά σε τρεις αποφάσεις. Η πρώτη είχε ως αντικείμενο μέτρα που είχε λάβει η Γερμανία υπέρ των παραγωγών ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η δεύτερη αφορούσε σχέδια περιφερειακών επενδυτικών ενισχύσεων προς μεγάλα έργα, ενώ η τρίτη εκδόθηκε σε υπόθεση σχετική με κρατικά μέτρα τα οποία είχαν ληφθεί για την αντιμετώπιση των οικονομικών δυσχερειών μιας δημόσιας επιχείρησης του σιδηροδρομικού τομέα.

Με την απόφαση της 28ης Μαρτίου 2019, **Γερμανία κατά Επιτροπής** (C-405/16 P, [EU:C:2019:268](#)), το Δικαστήριο, αφενός, έκανε δεκτή την αίτηση αναίρεσης που άσκησε η Γερμανία κατά της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου της 10ης Μαΐου 2016, **Γερμανία κατά Επιτροπής** (T-47/15, [EU:T:2016:281](#)), με την οποία το Γενικό Δικαστήριο είχε απορρίψει ως αβάσιμη την προσφυγή της με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως (ΕΕ) 2015/1585 της Επιτροπής, της 25ης Νοεμβρίου 2014 ¹¹⁰, και, αφετέρου, ακύρωσε την προσβαλλόμενη απόφαση της Επιτροπής. Εν αντιθέσει προς την Επιτροπή και το Γενικό Δικαστήριο, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα μέτρα που έλαβε η Γερμανία υπέρ των παραγωγών ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και από αέρια ορυχείων (στο εξής: ηλεκτρική ενέργεια EEG) ¹¹¹ δεν μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως κρατικές ενισχύσεις, διότι δεν συνεπάγονταν τη χρήση κρατικών πόρων.

Ο EEG του 2012, ο οποίος αποσκοπούσε να εξασφαλίσει στους παραγωγούς ηλεκτρικής ενέργειας EEG τιμή ανώτερη από την τιμή αγοράς, προέβλεπε, μεταξύ άλλων, υποχρέωση όλων των διαχειριστών δικτύων να αγοράζουν ηλεκτρική ενέργεια EEG με ρυθμιζόμενες χρεώσεις και να την διαθέτουν στην αγορά άμεσων συναλλαγών ηλεκτρικής ενέργειας. Αν η επιτευχθείσα τιμή δεν τους επέτρεπε να καλύψουν την οικονομική επιβάρυνση που συνεπαγόταν η αγορά με ρυθμιζόμενες χρεώσεις, τότε ένας μηχανισμός, γνωστός υπό την ονομασία «επιβάρυνση EEG», τους έδινε τη δυνατότητα να απαιτήσουν να τους καταβάλουν τη διαφορά οι προμηθευτές οι οποίοι εφοδιάζουν τους τελικούς πελάτες, αναλόγως των ποσοτήτων που πωλήθηκαν. Οι δε προμηθευτές είχαν τη δυνατότητα, αλλά όχι την υποχρέωση, να μετακυλίσουν την επιβάρυνση EEG στους τελικούς πελάτες.

Με την προσβαλλόμενη απόφαση, η Επιτροπή είχε, μεταξύ άλλων, κρίνει ότι τα ως άνω ληφθέντα μέτρα, τα οποία ήταν παράνομα καθόσον δεν της είχαν κοινοποιηθεί ¹¹², συνιστούσαν μεν κρατικές ενισχύσεις, πλην όμως συμβιβάζονταν με την εσωτερική αγορά, υπό την επιφύλαξη της υλοποίησης εκ μέρους της Γερμανίας μιας δέσμευσης. Με την απόφασή του, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε ότι ορθώς η Επιτροπή έκρινε ότι ο EEG του 2012 συνεπαγόταν τη χρήση κρατικών πόρων. Συγκεκριμένα, κατά το Γενικό Δικαστήριο, οι μηχανισμοί του EEG του 2012 συνιστούσαν, κατά κύριο λόγο, αποτέλεσμα της εφαρμογής δημόσιας πολιτικής στήριξης των παραγωγών ηλεκτρικής ενέργειας EEG. Εξάλλου, τα κεφάλαια που προέρχονταν από την επιβάρυνση EEG, τα οποία παρέμεναν υπό την κυριαρχική επιρροή των δημοσίων αρχών και

¹¹⁰ Απόφαση (ΕΕ) 2015/1585 της Επιτροπής, της 25ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με το καθεστώς ενισχύσεων SA.33995 (2013/C) (πρώην 2013/NN) [που χορήγησε η Γερμανία για τη στήριξη της ηλεκτροπαραγωγής από ανανεώσιμες πηγές και για τους μεγαλύτερους καταναλωτές ενέργειας] (ΕΕ 2015, L 250, σ. 122, στο εξής: προσβαλλόμενη απόφαση).

¹¹¹ Gesetz zur Neuregelung des Rechtsrahmens für die Förderung der Stromerzeugung aus erneuerbaren Energien (νόμος περί της νέας ρυθμίσεως του νομικού πλαισίου για την προώθηση της παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας) (BGBl. 2011 I, σ. 1634, στο εξής: EEG του 2012). Ο νόμος αυτός εφαρμόστηκε μόνον από την 1η Ιανουαρίου 2012 έως τις 31 Ιουλίου 2014, οπότε και αντικαταστάθηκε από τον EEG του 2014, ο οποίος εγκρίθηκε με απόφαση της Επιτροπής της 27ης Ιουλίου 2014.

¹¹² Άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ.

εξομοιώνονταν με φορολογική επιβάρυνση, συνεπάγονταν χρήση κρατικών πόρων. Τέλος, οι φορείς που καλούνταν να διαχειριστούν τους προαναφερθέντες μηχανισμούς δεν ενεργούσαν ελεύθερα και για δικό τους λογαριασμό, αλλά ως διαχειριστές ενίσχυσης χορηγούμενης μέσω κρατικών πόρων.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, εν προκειμένω, ότι τόσο το Γενικό Δικαστήριο στην αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση όσο και η Επιτροπή στην προσβαλλόμενη απόφαση υπέπεσαν σε πλάνη περί το δίκαιο κρίνοντας ότι τα επίδικα μέτρα συνεπάγονταν τη χρήση κρατικών πόρων.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι, δεδομένου ότι ο νόμος EEG του 2012 δεν περιελάμβανε υποχρέωση μετακύλισης της επιβάρυνσης EEG στους τελικούς πελάτες, το Γενικό Δικαστήριο εσφαλμένως έκρινε ότι η επιβάρυνση αυτή μπορεί, «από την άποψη των αποτελεσμάτων της, να εξομοιωθεί με φόρο επιβαλλόμενο επί της καταναλώσεως». Στη συνέχεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν αποδείχθηκε ούτε ότι το κράτος είχε εξουσία διάθεσης των κεφαλαίων που προέρχονταν από την επιβάρυνση EEG ούτε ότι ασκούσε δημόσιο έλεγχο στους φορείς στους οποίους είχε ανατεθεί η διαχείριση των κεφαλαίων αυτών. Πράγματι, αφενός, το Γενικό Δικαστήριο περιορίστηκε να διαπιστώσει ότι οι δημόσιες αρχές ασκούσαν αποφασιστική επιρροή επί των κεφαλαίων που προέρχονταν από την επιβάρυνση, χωρίς όμως να μπορεί να συναγάγει ότι το κράτος είχε τη δυνατότητα να διαθέτει ελεύθερα τα εν λόγω κεφάλαια, δηλαδή να αποφασίσει να τα χρησιμοποιήσει για σκοπό διαφορετικό από εκείνον τον οποίο προέβλεπε ο EEG του 2012. Αφετέρου, μολοντί βάσει των διαπιστώσεων του Γενικού Δικαστηρίου μπορούσε, ασφαλώς, να γίνει δεκτό ότι οι δημόσιες αρχές ασκούσαν έλεγχο για την ορθή εφαρμογή του EEG του 2012, δεν ήταν, αντιθέτως, δυνατόν από τα στοιχεία τα οποία ελήφθησαν υπόψη να συναχθεί η ύπαρξη δημοσίου ελέγχου επί των ίδιων των κεφαλαίων που προέρχονταν από την επιβάρυνση EEG.

Για τους ίδιους λόγους, το Δικαστήριο ακύρωσε την προσβαλλόμενη απόφαση της Επιτροπής, αφού αποφάνθηκε ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε ότι τα πλεονεκτήματα που προέβλεπε ο EEG του 2012 συνεπάγονταν τη χρήση κρατικών πόρων και ότι συνιστούσαν, ως εκ τούτου, κρατικές ενισχύσεις.

Με την απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, ***Bayerische Motoren Werke και Freistaat Sachsen κατά Επιτροπής*** (C-654/17 P, [EU:C:2019:634](#)), το Δικαστήριο, επικυρώνοντας την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση ¹¹³, αποσαφήνισε τη διαδικασία και τα κριτήρια εκτιμήσεως της συμβατότητας με την εσωτερική αγορά των σχεδίων περιφερειακών επενδυτικών ενισχύσεων για μεγάλα σχέδια. Περαιτέρω, απορρίπτοντας την αντανάιρεση που άσκησε η Επιτροπή, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι *διάταξη με την οποία το Γενικό Δικαστήριο κάνει δεκτή μια αίτηση παρεμβάσεως δεν υπόκειται ούτε σε αναίρεση ούτε σε αντανάιρεση*.

Στις 30 Νοεμβρίου 2010 η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας είχε κοινοποιήσει, δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 2, του κανονισμού 800/2008 ¹¹⁴, ενίσχυση ονομαστικής αξίας 49 εκατομμυρίων ευρώ την οποία είχε την πρόθεση να χορηγήσει προκειμένου να κατασκευαστεί στη Λειψία (Γερμανία) εργοστάσιο παραγωγής για την κατασκευή ηλεκτρικών οχημάτων της Bayerische Motoren Werke AG (στο εξής: BMW). Κατόπιν επίσημης διαδικασίας έρευνας κινηθείσας δυνάμει του άρθρου 108, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, η Επιτροπή εξέδωσε απόφαση με την οποία έκρινε ότι η κοινοποιηθείσα ενίσχυση θα ήταν συμβατή με την εσωτερική αγορά μόνον εφόσον παρέμενε περιορισμένη στο ποσό των 17 εκατομμυρίων ευρώ (σε τιμές 2009), ενώ κατά το υπερβάλλον ποσό ήταν ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά. Η προσφυγή ακυρώσεως την οποία άσκησε η BMW κατά της αποφάσεως της Επιτροπής απορρίφθηκε με την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση.

113| Απόφαση της 12ης Σεπτεμβρίου 2017, ***Bayerische Motoren Werke κατά Επιτροπής*** (T-671/14, [EU:T:2017:599](#)).

114| Κανονισμός (ΕΚ) 800/2008 της Επιτροπής, της 6ης Αυγούστου 2008, για την κήρυξη ορισμένων κατηγοριών ενισχύσεων ως συμβατών με την [εσωτερική] αγορά κατ' εφαρμογήν των άρθρων [107 και 108 ΣΛΕΕ] (Γενικός κανονισμός απαλλαγής κατά κατηγορία) (ΕΕ 2008, L 214, σ. 3).

Μετά την αναίρεση που άσκησε η BMW, η Επιτροπή άσκησε αντανάιρεση ζητώντας να αναιρεθεί η διάταξη του Γενικού Δικαστηρίου με την οποία έγινε δεκτή η αίτηση παρεμβάσεως του Freistaat Sachsen προς στήριξη των αιτημάτων της BMW ¹¹⁵. Το Δικαστήριο απέρριψε, ωστόσο, την αντανάιρεση αυτή ως απαράδεκτη, με το σκεπτικό ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν παρέχει καμία νομική βάση για την αναγνώριση σε διάδικο του δικαιώματος να ζητήσει από το Δικαστήριο να αναιρέσει την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου να δεχθεί αίτηση παρεμβάσεως. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπενθύμισε επίσης ότι το δίκαιο της Ένωσης, και ιδίως το άρθρο 47 του Χάρτη, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των εγγυήσεων που παρέχουν το άρθρο 18 και το άρθρο 19, παράγραφος 2, του Χάρτη, δεν επιβάλλει την ύπαρξη δύο βαθμών δικαιοδοσίας. Πράγματι, σημαντική είναι μόνον η ύπαρξη δυνατότητας προσφυγής ενώπιον δικαιοδοτικού οργάνου. Η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας παρέχει στον πολίτη δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο και όχι σε περισσότερους βαθμούς δικαιοδοσίας. Εν προκειμένω, η Επιτροπή ήταν σε θέση να προβάλει τα επιχειρήματά της σχετικά με το παραδεκτό της αιτήσεως παρεμβάσεως στο πλαίσιο της διαδικασίας ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου.

Ως προς την ουσία της υποθέσεως και, πιο συγκεκριμένα, ως προς την εκτίμηση της συμβατότητας της κοινοποιηθείσας από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά, το Δικαστήριο διαπίστωσε στη συνέχεια ότι η ενίσχυση αυτή υπερέβαινε το κρίσιμο για την περίπτωση όριο της ατομικής κοινοποίησης, το οποίο προβλεπόταν στο άρθρο 6, παράγραφος 2, του κανονισμού 800/2008 και ανερχόταν σε 22,5 εκατομμύρια ευρώ, και ότι, ως εκ τούτου, για αυτόν και μόνον τον λόγο, η ενίσχυση, δεδομένου ότι δεν ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής του ως άνω κανονισμού, ήταν αδύνατο να τύχει της προβλεπόμενης από το άρθρο 3 και το άρθρο 13, παράγραφος 1, του εν λόγω κανονισμού εξαίρεσης από την υποχρέωση ατομικής κοινοποίησης. Το Δικαστήριο διευκρίνισε περαιτέρω ότι ενίσχυση η οποία υπερβαίνει αυτό το όριο ατομικής κοινοποίησης πρέπει να εκτιμάται για το σύνολο του ποσού της, περιλαμβανομένου του μέρους που δεν υπερβαίνει το όριο αυτό, ως νέα ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο γ', του κανονισμού 659/1999 ¹¹⁶, στο πλαίσιο ατομικής εξέτασης βάσει του άρθρου 107, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ. Ειδικότερα, το Δικαστήριο υπογράμμισε συναφώς ότι αυτό το μέρος της ενίσχυσης δεν μπορούσε να θεωρηθεί εγκεκριμένο βάσει του κανονισμού 800/2008 ως ενίσχυση συμβατή με την εσωτερική αγορά. Πράγματι, πέραν του ότι ο κανονισμός δεν προβαίνει σε συγκεκριμένη εκτίμηση της συμβατότητας δεδομένων ενισχύσεων υπό το πρίσμα των προϋποθέσεων που ο ίδιος θέτει, το όριο ατομικής κοινοποίησης το οποίο προβλέπεται στο άρθρο 6, παράγραφος 2, έχει αμιγώς διαδικαστικό χαρακτήρα. Εξάλλου, η εκτίμηση, από την Επιτροπή, της συμβατότητας μιας ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά στο πλαίσιο ατομικής εξέτασης επ' ουδενί μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με το αν η εκτίμηση αυτή πραγματοποιείται υπό το πρίσμα των προϋποθέσεων του κανονισμού 800/2008 ή των προϋποθέσεων που ορίζονται στην ανακοίνωση της Επιτροπής του 2009, σχετικά με τα κριτήρια για την αναλυτική αξιολόγηση περιφερειακών ενισχύσεων προς μεγάλα επενδυτικά σχέδια ¹¹⁷, διότι άλλως θα συνέτρεχε παράβαση του άρθρου 107, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, το οποίο αποτελεί τη νομική βάση τόσο του κανονισμού όσο και της ανακοίνωσης του 2009.

Το Δικαστήριο, υπενθυμίζοντας την αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής να εκτιμά, δυνάμει του άρθρου 107, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, τη συμβατότητα μέτρων ενίσχυσης με την εσωτερική αγορά, τόνισε επιπλέον ότι αυτή η αποκλειστική αρμοδιότητα δεν επηρεάζεται από τον κανονισμό 800/2008. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή διατηρεί την αποκλειστική αρμοδιότητα να κηρύσσει τις ενισχύσεις που χορηγούνται

115| Διάταξη του προέδρου του πέμπτου τμήματος του Γενικού Δικαστηρίου της 11ης Μαΐου 2015, *Bayerische Motoren Werke κατά Επιτροπής* (T-671/14, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2015:322](#)).

116| Κανονισμός (ΕΚ) 659/1999 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1999, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου [108 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 1999, L 83, σ. 1).

117| ΕΕ 2009, C 223, σ. 3.

κατ' εφαρμογήν του κανονισμού αυτού συμβατές με την εσωτερική αγορά βάσει της ως άνω διάταξης της Συνθήκης, ανεξάρτητα από το αν το ποσό της ενίσχυσης υπερβαίνει ή όχι το όριο της ατομικής κοινοποίησης το οποίο προβλέπεται στο άρθρο 6, παράγραφος 2, του κανονισμού.

Με την απόφαση **Arriva Italia κ.λπ.** (C-385/18, [EU:C:2019:1121](#)), η οποία εκδόθηκε επί προδικαστικής παραπομπής στις 19 Δεκεμβρίου 2019, το Δικαστήριο έδωσε διευκρινίσεις ως προς την εφαρμογή των κανόνων του δικαίου της Ένωσης για τις κρατικές ενισχύσεις στην περίπτωση κρατικών μέτρων που λαμβάνονται και εφαρμόζονται με σκοπό να αντιμετωπιστούν οι οικονομικές δυσχέρειες μιας δημόσιας επιχείρησης του τομέα των σιδηροδρόμων.

Η υπόθεση ενώπιον του Consiglio di Stato (Συμβουλίου της Επικρατείας, Ιταλία) αφορούσε δύο μέτρα που έλαβε το Ιταλικό Δημόσιο κατά το χρονικό διάστημα 2015–2016, προκειμένου να δώσει λύση στις οικονομικές δυσχέρειες που αντιμετώπιζε ο δημόσιος φορέας διαχείρισης τοπικών σιδηροδρομικών υποδομών, ο οποίος παρείχε και υπηρεσίες μεταφοράς επιβατών. Τα μέτρα αυτά συνίσταντο, αφενός, στην έγκριση δημοσιονομικού κονδυλίου ύψους 70 εκατομμυρίων ευρώ, προοριζόμενου να καλύψει τις οικονομικές ανάγκες του φορέα διαχείρισης (στο εξής: το οικονομικό μέτρο) και, αφετέρου, στη μεταβίβαση, στον δημόσιο όμιλο που εκμεταλλεύεται την εθνική σιδηροδρομική υποδομή και παρέχει υπηρεσίες μεταφοράς επιβατών, του κεφαλαίου του προβληματικού φορέα διαχείρισης, το οποίο κατείχε αποκλειστικά το Δημόσιο, χωρίς οικονομικό αντάλλαγμα και χωρίς την προκήρυξη διαγωνισμού, αλλά υπό τον όρο να αναλάβει ο δημόσιος όμιλος την υποχρέωση να θεραπεύσει την ελλειμματική κατάσταση του ως άνω φορέα διαχείρισης (στο εξής: μέτρο μεταβίβασης του εταιρικού κεφαλαίου).

Το Consiglio di Stato κλήθηκε να αποφανθεί ως προς την ορθότητα της απορριπτικής δικαστικής απόφασης επί της προσφυγής που άσκησαν διάφορες σιδηροδρομικές εταιρίες κατά της υπουργικής απόφασης η οποία προέβλεπε το μέτρο της μεταβίβασης του εταιρικού κεφαλαίου. Οι προσφεύγουσες ισχυρίστηκαν ότι η υπουργική απόφαση ήταν παράνομη, επειδή τα δύο μέτρα δεν κοινοποιήθηκαν προηγουμένως στην Επιτροπή ως κρατικές ενισχύσεις.

Απαντώντας στο προδικαστικό ερώτημα του Consiglio di Stato όσον αφορά την εφαρμογή των κριτηρίων χαρακτηρισμού εθνικών μέτρων ως κρατικών ενισχύσεων, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο υπενθύμισε, αναφορικά με το οικονομικό μέτρο, ότι έπρεπε να γίνει δεκτό ότι χρησιμοποιήθηκαν κρατικοί πόροι, καθόσον χορηγήθηκε στον αποδέκτη του μέτρου το δικαίωμα στη λήψη του σχετικού ποσού, χωρίς να απαιτείται μεταβίβαση εν τοις πράγμασι των επίμαχων πόρων. Κατά το Δικαστήριο πάντως, αρμόδιο να προβεί στους σχετικούς ελέγχους είναι το αιτούν δικαστήριο. Επιπλέον, το Δικαστήριο επισήμανε ότι ο επιλεκτικός χαρακτήρας του χορηγηθέντος πλεονεκτήματος μπορούσε να αποκλειστεί μόνον εάν αποδεικνυόταν ότι το ιταλικό Δημόσιο ενήργησε με την ιδιότητα του μετόχου της προβληματικής επιχείρησης, λαμβάνοντας υπόψη την αποδοτικότητα του οικονομικού μέτρου. Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι η διατήρηση της δικαιούχου εταιρίας στην αγορά, η οποία κατέστη δυνατή με τη λήψη του οικονομικού μέτρου, αρκούσε για να αναδειχθεί ο κίνδυνος νόθευσης του ανταγωνισμού, έστω και αν οι δραστηριότητες που ασκούσε η δικαιούχος εταιρία δεν είχαν αποτελέσει στο παρελθόν αντικείμενο διαγωνισμού.

Όσον αφορά, τον χαρακτηρισμό του μέτρου της μεταβίβασης εταιρικού κεφαλαίου, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, με γνώμονα τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του, δεν μπορούσε να αποκλειστεί το ενδεχόμενο ένα τέτοιο μέτρο να ωφέλησε είτε τη δημόσια επιχείρηση προς την οποία μεταβιβάστηκε η συμμετοχή είτε τον προβληματικό φορέα διαχείρισης, ή ακόμη και τις δύο ενδιαφερόμενες εταιρίες. Το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι ο σεβασμός του καθεστώτος ιδιοκτησίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 345 ΣΛΕΕ δεν εξαιρεί από τους κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις τα καθεστώτα δημόσιας ιδιοκτησίας και, επομένως, τις τροποποιήσεις όπως οι απορρέουσες από το επίμαχο μέτρο. Ως προς το αν η μεταβίβαση του εταιρικού κεφαλαίου αποτελούσε επιλεκτικό πλεονέκτημα, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το ιταλικό Δημόσιο δεν προέβη σε εκτίμηση της αποδοτικότητάς της προτού προχωρήσει σε αυτήν. Ειδικότερα, δεν προέκυπτε

από τη δικογραφία ενώπιον του Δικαστηρίου ότι, κατ' εφαρμογήν του κριτηρίου του ιδιώτη επενδυτή, η δημόσια επιχείρηση που έτυχε του πλεονεκτήματος αυτού θα μπορούσε, υπό περιστάσεις αντίστοιχες προς τις κανονικές συνθήκες της αγοράς, να αποκομίσει το ίδιο πλεονέκτημα με εκείνο το οποίο τέθηκε στη διάθεσή της με κρατικούς πόρους. Εντούτοις, το Δικαστήριο άφησε στο αιτούν δικαστήριο τη μέριμνα να προβεί συναφώς στους απαραίτητους ελέγχους.

Τέλος, το Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα το οποίο αποτελούσε το αντικείμενο του δεύτερου ερωτήματος του Consiglio di Stato, δηλαδή ποιες συνέπειες έπρεπε να συναχθούν από τον χαρακτηρισμό των μέτρων ως κρατικής ενίσχυσης. Το Δικαστήριο υπενθύμισε επ' αυτού ότι, εφόσον τα επίμαχα μέτρα πρέπει να χαρακτηριστούν ως «κρατικές ενισχύσεις», το αιτούν δικαστήριο οφείλει να διασφαλίσει την επέλευση όλων των συνεπειών που απορρέουν από το γεγονός ότι τα μέτρα αυτά δεν κοινοποιήθηκαν προηγουμένως στην Επιτροπή, κατά παράβαση των διατάξεων του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, και, επομένως, είναι παράνομα.

XII. Φορολογικές διατάξεις

Στο επίκεντρο των αποφάσεων της 26ης Φεβρουαρίου 2019, **N Luxembourg 1 κ.λπ.** (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-115/16, C-118/16, C-119/16 και C-299/16) και **T Danmark και Y Denmark** (C-116/16 και C-117/16, [EU:C:2019:135](#)), βρισκόταν κατ' ουσίαν η ερμηνεία της γενικής αρχής του δικαίου της Ένωσης ότι οι πολίτες δεν επιτρέπεται να επικαλούνται δολίως ή καταχρηστικώς τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης, καθώς και της έννοιας του «δικαιούχου» τόκων ή δικαιωμάτων, αφενός, και μερισμάτων, αφετέρου, όπως χρησιμοποιείται αντιστοίχως στην οδηγία 2003/49¹¹⁸ και στην οδηγία 90/435¹¹⁹, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2003/123¹²⁰.

Στις υποθέσεις αυτές, το Δικαστήριο κλήθηκε να εξετάσει το περιεχόμενο της απαγόρευσης της κατάχρησης δικαιώματος σε συνάρτηση με μια φορολογική απαλλαγή την οποία προβλέπουν οι δύο αυτές οδηγίες όσον αφορά την παρακράτηση του φόρου στην πηγή, όταν πρόκειται για διασυνοριακές καταβολές μερισμάτων ή τόκων μεταξύ συνδεδεμένων εταιριών εγκατεστημένων σε διαφορετικά κράτη μέλη. Σημειωτέον ότι, για να επωφεληθεί από το καθεστώς απαλλαγής, η οντότητα που εισπράττει τα μερίσματα ή τους τόκους πρέπει να πληροί ορισμένες προϋποθέσεις, μεταξύ των οποίων την προϋπόθεση να έχει την ιδιότητα του «δικαιούχου» των εν λόγω καταβολών. Εντούτοις, στις διαφορές των κύριων δικών ετίθετο το ζήτημα πώς πρέπει να αντιμετωπίζονται οι ενδοομιλικές καταβολές όταν η διανέμουσα εταιρία καταβάλλει μεν μερίσματα ή τόκους σε μία ή περισσότερες εταιρίες οι οποίες πληρούν τυπικώς τις προϋποθέσεις που θέτουν οι σχετικές οδηγίες, αλλά οι ίδιες αυτές εταιρίες μεταφέρουν το σύνολο ή σχεδόν το σύνολο των ποσών που εισέπραξαν σε δικαιούχο ο οποίος δεν καλύπτεται από το καθεστώς απαλλαγής επειδή είναι εγκατεστημένος εκτός του εδάφους της Ένωσης.

¹¹⁸| Οδηγία 2003/49/EK του Συμβουλίου, της 3ης Ιουνίου 2003, για την καθιέρωση κοινού συστήματος φορολογήσεως των τόκων και των δικαιωμάτων που καταβάλλονται μεταξύ συνδεδεμένων εταιριών διαφορετικών κρατών μελών (ΕΕ 2003, L 157, σ. 49).

¹¹⁹| Οδηγία 90/435/EOK του Συμβουλίου, της 23ης Ιουλίου 1990, σχετικά με το κοινό φορολογικό καθεστώς το οποίο ισχύει για τις μητρικές και τις θυγατρικές εταιρίες διαφορετικών κρατών μελών (ΕΕ 1990, L 225, σ. 6).

¹²⁰| Οδηγία 2003/123/EK του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2003, για τροποποίηση της οδηγίας 90/435/EOK σχετικά με το κοινό φορολογικό καθεστώς το οποίο ισχύει για τις μητρικές και τις θυγατρικές εταιρίες διαφόρων κρατών μελών (ΕΕ 2003, L 7, σ. 41).

Κατά τον κρίσιμο χρόνο, η Δανία δεν είχε θεσπίσει ειδικές διατάξεις μεταφοράς στην εσωτερική έννομη τάξη προκειμένου να καταπολεμηθεί η κατάχρηση δικαιώματος, αλλά είχε θεσπίσει μόνον διατάξεις για τη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο των κανόνων περί απαλλαγής τους οποίους προβλέπουν οι επίμαχες οδηγίες. Οι εθνικοί αυτοί κανόνες προέβλεπαν συνεπώς ότι δεν έπρεπε να εφαρμόζεται παρακράτηση στην πηγή επί των διασυννοριακών καταβολών μεταξύ εταιριών που πληρούσαν τις προϋποθέσεις των οδηγιών αυτών. Εντούτοις, στις υποθέσεις των κύριων δικών, η δανική φορολογική αρχή αρνήθηκε να εφαρμόσει την απαλλαγή αυτή στον φόρο επί των μερισμάτων ή τόκων. Ισχυρίστηκε ότι οι εγκατεστημένες σε άλλα κράτη μέλη, πλην της Δανίας, εταιρίες, οι οποίες εισέπραξαν τους τόκους ή τα μερίσματα που προέρχονταν από δανικές εταιρίες δεν ήταν στην πραγματικότητα οι δικαιούχοι των καταβολών, υπό την έννοια των οδηγιών 2003/49 και 90/435. Κατόπιν της διαπίστωσης αυτής, η εθνική φορολογική αρχή υποχρέωσε τις διανέμουσες δανικές εταιρίες να προχωρήσουν σε παρακράτηση του φόρου στην πηγή. Στο πλαίσιο των ενδίκων διαφορών που ανέκυψαν λόγω της φορολόγησης αυτής τέθηκαν διάφορα ζητήματα, σχετικά με την έννοια του «δικαιούχου», με την απαίτηση να υφίσταται νομική βάση προκειμένου να μην χορηγηθεί το δικαίωμα απαλλαγής λόγω κατάχρησης δικαιώματος και, εφόσον υπάρχει τέτοια νομική βάση, με τα στοιχεία τα οποία μπορούν να θεμελιώσουν τέτοια κατάχρηση δικαιώματος καθώς και με τους τρόπους απόδειξης αυτής.

Επί της έννοιας του «δικαιούχου», η οποία χρησιμοποιείται ειδικότερα στην οδηγία 2003/49, το Δικαστήριο έκρινε, αναφερόμενο όχι μόνο στον σκοπό της οδηγίας αυτής, αλλά και στα σχόλια του υποδείγματος σύμβασης του ΟΟΣΑ για την αποφυγή της διπλής φορολογίας σχετικά με τους φόρους εισοδήματος και κεφαλαίου, ότι ο όρος αυτός δεν αναφέρεται σε έναν τυπικώς προσδιοριζόμενο λήπτη, αλλά στην οντότητα που καρπώνεται από οικονομική άποψη τους εισπραχθέντες τόκους και, ως εκ τούτου, έχει την ευχέρεια να καθορίζει ελεύθερα πώς θα χρησιμοποιηθούν. Μολονότι στην οδηγία 90/435 δεν γίνεται ρητή μνεία της έννοιας «δικαιούχος», το Δικαστήριο αποφάνθηκε παρά ταύτα ότι η απαλλαγή από την παρακράτηση του φόρου στην πηγή, την οποία προβλέπει η προαναφερθείσα οδηγία, αφορά επίσης μόνον τους δικαιούχους μερισμάτων που είναι εγκατεστημένοι σε κράτος μέλος της Ένωσης.

Όσον αφορά, στη συνέχεια, το ζήτημα υπό ποιες προϋποθέσεις θα μπορούσαν να μην χορηγηθούν οι επίμαχες απαλλαγές λόγω διαπίστωσης κατάχρησης δικαιώματος, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι υφίσταται, στο δίκαιο της Ένωσης, μια γενική αρχή του δικαίου η οποία δεσμεύει όλους τους πολίτες και τους απαγορεύει να επικαλούνται δολίως ή καταχρηστικώς τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης. Επομένως, τα κράτη μέλη οφείλουν να αρνούνται το ευεργέτημα τέτοιων διατάξεων, όταν η επίκλησή τους δεν γίνεται για να επιτευχθούν οι σκοποί τους, αλλά προκειμένου να αντληθεί κάποιο όφελος από το δίκαιο της Ένωσης, ενώ δεν πληρούνται παρά μόνον τυπικώς οι σχετικές προϋποθέσεις και η εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων δεν συνάδει προς τους σκοπούς τους.

Αφού διαπίστωσε ότι όντως ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης οι επίδικες πράξεις, οι οποίες κατά τη δανική φορολογική αρχή στοιχειοθετούσαν κατάχρηση δικαιώματος και, ως εκ τούτου, πιθανώς δεν συμβιβάζονταν με τον σκοπό που επιδιώκουν οι επίμαχες οδηγίες, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι δεν συνάδει με τον σκοπό των οδηγιών το να επιτρέπονται τεχνητές χρηματοοικονομικές διευθετήσεις οι οποίες έχουν ως μοναδικό ή κύριο σκοπό την αποκόμιση φορολογικών πλεονεκτημάτων που απορρέουν από την εφαρμογή της οδηγίας 2003/49 ή της οδηγίας 90/435. Ούτε μπορεί να αντισταχθεί στην εφαρμογή της γενικής αυτής αρχής το δικαίωμα των φορολογουμένων να επωφελούνται από τον ανταγωνισμό στον οποίο επιδίδονται τα κράτη μέλη λόγω ελλιπούς εναρμόνισης της φορολογίας εισοδήματος. Βεβαίως, η αναζήτηση του ευνοϊκότερου φορολογικού καθεστώτος δεν είναι δυνατόν να θεμελιώσει, αυτή καθ' εαυτήν, γενικό τεκμήριο απάτης ή κατάχρησης. Ωστόσο, δεν πρέπει να χορηγείται δικαίωμα ή πλεονέκτημα που απορρέει από το δίκαιο της Ένωσης σε περίπτωση που η επίδικη πράξη είναι αμιγώς τεχνητή σε οικονομικό επίπεδο και αποσκοπεί στην αποφυγή της υπαγωγής στη νομοθεσία του οικείου κράτους μέλους. Οι εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, συνακόλουθα, να αρνούνται

την αναγνώριση των δικαιωμάτων που προβλέπουν οι επίμαχες οδηγίες, εφόσον αυτά προβάλλονται δολίως ή καταχρηστικώς, χωρίς μάλιστα η απουσία εθνικών διατάξεων ή διατάξεων διεθνών συμβάσεων κατά των καταχρήσεων να επηρεάζει την υποχρέωση αυτή άρνησης αναγνώρισης δικαιωμάτων.

Το Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι το ευεργέτημα της προβλεπόμενης από τις οδηγίες 2003/49 και 90/435 απαλλαγής από την παρακράτηση στην πηγή του φόρου επί των τόκων ή μερισμάτων που διανέμει θυγατρική εταιρία στη μητρική της πρέπει, σε περίπτωση δόλιας ή καταχρηστικής πρακτικής, να μην αναγνωρίζεται σε φορολογούμενο από τις εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια, όπως επιτάσσει η γενική αρχή απαγόρευσης τέτοιων πρακτικών, και τούτο ακόμη και ελλείψει διατάξεων του εθνικού δικαίου ή διεθνών συμβάσεων που να προβλέπουν τέτοια άρνηση αναγνώρισης.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε επίσης επί του πώς στοιχειοθετείται η κατάχρηση δικαιώματος και πώς μπορεί να διαπιστωθεί ότι συντρέχουν τα απαιτούμενα προς τούτο στοιχεία. Το Δικαστήριο, παραπέμποντας στην πάγια νομολογία του, διαπίστωσε ότι για την απόδειξη κατάχρησης απαιτείται, αφενός, η συνδρομή ενός συνόλου αντικειμενικών περιστάσεων και, αφετέρου, η ύπαρξη ενός υποκειμενικού στοιχείου, το οποίο συνίσταται στη βούληση του ενδιαφερομένου να αποκομίσει όφελος από τη νομοθεσία της Ένωσης δημιουργώντας τεχνητώς τις προϋποθέσεις που είναι αναγκαίες για να αντλήσει το όφελος αυτό. Ως εκ τούτου, μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί τεχνητή διευθέτηση ένας όμιλος εταιριών ο οποίος δεν έχει δημιουργηθεί για λόγους που απηχούν την οικονομική πραγματικότητα, έχει εντελώς τυπική διάρθρωση και έχει ως κύριο στόχο, ή ως έναν από τους βασικούς στόχους του, την απόκτηση φορολογικού πλεονεκτήματος αντίθετου προς το αντικείμενο ή τον σκοπό του εφαρμοστέου φορολογικού δικαίου. Τέτοια περίπτωση συντρέχει ιδίως όταν, μέσω ενδιάμεσης οντότητας-οχήματος που παρεμβάλλεται στη διάρθρωση του ομίλου μεταξύ της εταιρίας η οποία καταβάλλει τόκους ή μερίσματα και της εταιρίας του ομίλου η οποία είναι ο δικαιούχος αυτών, αποφεύγεται η καταβολή φόρων επί των τόκων ή των μερισμάτων. Συνιστά, υπό την έννοια αυτή, ένδειξη περί ύπαρξης διευθέτησης που αποσκοπεί στην αδικαιολόγητη προσπόριση του πλεονεκτήματος της απαλλαγής η οποία προβλέπεται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2003/49 και στο άρθρο 5 της οδηγίας 90/435 το γεγονός ότι οι τόκοι ή τα μερίσματα καταβάλλονται περαιτέρω, στο σύνολο ή σχεδόν στο σύνολό τους και εντός σύντομου χρονικού διαστήματος μετά την είσπραξή τους, από την εταιρία που τα εισέπραξε σε οντότητες οι οποίες δεν πληρούν τις προϋποθέσεις εφαρμογής της οδηγίας 2003/49 ή της οδηγίας 90/435.

Τέλος, το Δικαστήριο εξέτασε τους κανόνες σχετικά με το βάρος αποδείξεως της ύπαρξης κατάχρησης δικαιώματος. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο διαπίστωσε, με την απόφασή του η οποία αφορούσε την οδηγία 2003/49, ότι από την εν λόγω οδηγία προκύπτει ότι το κράτος μέλος της παρακράτησης στην πηγή μπορεί να επιβάλει στην εταιρία που εισέπραξε τους τόκους να αποδείξει ότι είναι ο δικαιούχος τους. Τίποτα λοιπόν δεν εμποδίζει τις αρμόδιες φορολογικές αρχές να απαιτούν από τον φορολογούμενο τις αποδείξεις που αυτές κρίνουν αναγκαίες για τον συγκεκριμένο προσδιορισμό των οικείων φόρων και φορολογικών επιβαρύνσεων και, ενδεχομένως, να αρνούνται να χορηγήσουν τη ζητηθείσα απαλλαγή αν οι αποδείξεις αυτές δεν προσκομιστούν. Με την απόφασή του η οποία αφορούσε την οδηγία 90/435, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η οδηγία αυτή δεν περιλαμβάνει κανόνες σχετικούς με το βάρος αποδείξεως της ύπαρξης κατάχρησης δικαιώματος. Ωστόσο, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η φορολογική αρχή του κράτους μέλους της παρακράτησης στην πηγή, η οποία προτίθεται, με αιτιολογία την ύπαρξη καταχρηστικής πρακτικής, να αρνηθεί να χορηγήσει την απαλλαγή που προβλέπει η οδηγία 90/435 είναι εκείνη που υποχρεούται να αποδείξει ότι στοιχειοθετείται τέτοια πρακτική. Μολονότι η αρχή αυτή δεν οφείλει να προσδιορίσει τους δικαιούχους, είναι πάντως υποχρεωμένη να αποδείξει ότι ο φερόμενος δικαιούχος είναι απλώς εταιρία-όχημα για την κατάχρηση δικαιώματος.

Αξίζει να μνημονευτούν επίσης υπό τον παρόντα τίτλο η απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2019, ***Χ (Εγκατεστημένες σε τρίτες χώρες ενδιάμεσες εταιρίες)*** (C-135/17, [EU:C:2019:136](#)), σχετικά με ρύθμιση κράτους μέλους η οποία προέβλεπε ότι μπορούσαν, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να περιληφθούν στη φορολογική βάση ενός υποκειμένου στον φόρο που κατοικεί στο κράτος μέλος αυτό τα έσοδα εγκατεστημένης σε τρίτη

χώρα εταιρίας τα οποία δεν προέρχονται από δική της δραστηριότητα ¹²¹, καθώς και οι αποφάσεις της 19ης Ιουνίου 2019, **Memira Holding** (C-607/17, [EU:C:2019:510](#)) και **Holmen** (C-608/17, [EU:C:2019:511](#)), σχετικά με τη δυνατότητα μητρικής εταιρίας εγκατεστημένης σε κράτος μέλος να εκπέσει από τον φόρο εταιριών τις ζημιές θυγατρικών ή υποθυγατρικών εγκατεστημένων σε άλλα κράτη μέλη ¹²².

XIII. Προσέγγιση των νομοθεσιών

1. Πνευματική ιδιοκτησία

Στον τομέα της πνευματικής ιδιοκτησίας, αξιοσημείωτες είναι τρεις αποφάσεις που εκδόθηκαν την ίδια ημέρα από το τμήμα μείζονος συνθέσεως. Οι δύο πρώτες αφορούσαν τα αποκλειστικά δικαιώματα των δημιουργών για αναπαραγωγή και παρουσίαση των έργων τους, ιδίως μέσω διαδικτύου, καθώς και τις εξαιρέσεις και τους περιορισμούς των δικαιωμάτων αυτών. Η τρίτη αφορούσε τα αποκλειστικά δικαιώματα των παραγωγών φωνογραφήματων για αναπαραγωγή και διανομή των φωνογραφήματων τους, καθώς και τις εξαιρέσεις και τους περιορισμούς των δικαιωμάτων αυτών. Μια τέταρτη απόφαση, στον ίδιο πάντοτε τομέα, αφορούσε το ζήτημα αν η παροχή στο κοινό μέσω μεταφόρτωσης, για μόνιμη χρήση, ηλεκτρονικού βιβλίου εμπίπτει στην έννοια της «παρουσίασης στο κοινό» κατά την οδηγία 2001/29 ¹²³ (στο εξής: οδηγία 2001/29 ή οδηγία για την πνευματική ιδιοκτησία).

Με την απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, **Funke Medien NRW** (C-469/17, [EU:C:2019:623](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ερμήνευσε τα αποκλειστικά δικαιώματα του δημιουργού για την αναπαραγωγή των έργων του και για την παρουσίασή τους στο κοινό, καθώς και τις εξαιρέσεις και τους περιορισμούς τους όπως ορίζονται στην οδηγία για την πνευματική ιδιοκτησία, εξ αφορμής της δημοσίευσης, στη δικτυακή πύλη μιας ημερήσιας εφημερίδας, ορισμένων διαβαθμισμένων στρατιωτικών εκθέσεων οι οποίες είχαν καταρτιστεί από τις αρμόδιες υπηρεσίες του αντίστοιχου κράτους μέλους.

Αντίδικοι στην υπόθεση της κύριας δίκης ήταν η εταιρία Funke Medien, η οποία εκμεταλλεύεται τη δικτυακή πύλη της γερμανικής ημερήσιας εφημερίδας *Westdeutsche Allgemeine Zeitung*, και η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, ενώ αντικείμενο της διαφοράς ήταν η δημοσίευση από τη Funke Medien ορισμένων στρατιωτικών εκθέσεων της Γερμανικής Κυβέρνησης που χαρακτηρίζονται ως «διαβαθμισμένα έγγραφα περιορισμένης πρόσβασης». Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, θεωρώντας ότι η Funke Medien είχε κατ' αυτόν τον τρόπο προσβάλει το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας της επί των εν λόγω εκθέσεων, άσκησε αγωγή παραλείψεως, η οποία έγινε δεκτή πρωτοδίκως από περιφερειακό δικαστήριο και, στη συνέχεια, επικυρώθηκε κατ' έφεση από ανώτερο περιφερειακό δικαστήριο. Με την αίτηση αναιρέσεως την οποία άσκησε ενώπιον του Bundesgerichtshof (Ανωτάτου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου, Γερμανία), η Funke Medien ενέμεινε στο αίτημά της για απόρριψη της αγωγής παραλείψεως.

121| Η απόφαση αυτή παρουσιάστηκε υπό τον τίτλο VII.5 «Ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων».

122| Οι αποφάσεις αυτές παρουσιάστηκαν υπό τον τίτλο VII.3 «Ελευθερία εγκατάστασης».

123| Οδηγία 2001/29/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2001, για την εναρμόνιση ορισμένων πτυχών του δικαιώματος του δημιουργού και συγγενικών δικαιωμάτων στην κοινωνία της πληροφορίας (ΕΕ 2001, L 167, σ. 10).

Το Δικαστήριο υπενθύμισε εκ προοιμίου ότι στρατιωτικές εκθέσεις μπορούν να προστατευθούν με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας μόνον υπό την προϋπόθεση ότι συνιστούν προσωπικό πνευματικό δημιούργημα που πρέπει να αντανakλά την προσωπικότητα του συντάκτη τους και να αποτυπώνεται στις ελεύθερες και δημιουργικές επιλογές στις οποίες ο τελευταίος προέβη κατά την κατάρτισή τους. Ο εθνικός δικαστής οφείλει να ελέγχει, κατά περίπτωση, ότι πληρούται η ανωτέρω προϋπόθεση.

Εξετάζοντας κατ' αρχάς το ζήτημα αν οι διατάξεις της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία αφήνουν στα κράτη μέλη διακριτική ευχέρεια για τη μεταφορά τους στην εσωτερική έννομη τάξη, το Δικαστήριο έκρινε ότι εκείνες που καθιερώνουν τα αποκλειστικά δικαιώματα των δημιουργών για την αναπαραγωγή¹²⁴ και την παρουσίαση στο κοινό¹²⁵ των έργων τους συνιστούν μέτρα πλήρους εναρμόνισης του ουσιαστικού περιεχομένου των δικαιωμάτων που καθιερώνουν. Αντιθέτως, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι διατάξεις της οδηγίας 2001/29 οι οποίες επιτρέπουν παρέκκλιση από τα ως άνω δικαιώματα για τις ανάγκες της παρουσίασης γεγονότων της επικαιρότητας και της παράθεσης αποσπασμάτων¹²⁶ δεν συνιστούν μέτρα πλήρους εναρμόνισης του περιεχομένου των εξαιρέσεων και των περιορισμών που προβλέπουν. Ωστόσο, η διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών κατά την εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων πρέπει να ασκείται εντός των ορίων που επιβάλλει το δίκαιο της Ένωσης, προκειμένου να διατηρείται μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ, αφενός, του συμφέροντος των κατόχων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για προστασία της διανοητικής τους ιδιοκτησίας¹²⁷, όπως κατοχυρώνεται στον Χάρτη, και, αφετέρου, των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των χρηστών έργων ή προστατευόμενων αντικειμένων, ιδίως δε της επίσης κατοχυρωμένης στον Χάρτη ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησής τους¹²⁸, καθώς και του γενικού συμφέροντος.

Ακολούθως, όσον αφορά την ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η ελευθερία αυτή δεν μπορεί να δικαιολογήσει, πέραν των εξαιρέσεων και των περιορισμών που προβλέπονται στην οδηγία 2001/29¹²⁹, άλλη παρέκκλιση από τα αποκλειστικά δικαιώματα του δημιουργού για αναπαραγωγή και παρουσίαση των έργων του στο κοινό. Το Δικαστήριο υπενθύμισε επ' αυτού ότι ο κατάλογος των απαριθμούμενων στην οδηγία εξαιρέσεων και περιορισμών είναι εξαντλητικός.

Τέλος, κατά το Δικαστήριο, στο πλαίσιο της στάθμισης που ο εθνικός δικαστής υποχρεούται να πραγματοποιεί, λαμβανομένων υπόψη όλων των περιστάσεων της συγκεκριμένης περίπτωσης, μεταξύ, αφενός, των αποκλειστικών δικαιωμάτων του δημιουργού για την αναπαραγωγή των έργων του και για την παρουσίασή τους στο κοινό και, αφετέρου, των δικαιωμάτων των χρηστών προστατευόμενων αντικειμένων στα οποία αναφέρονται οι εξαιρετικές διατάξεις της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία που διέπουν την παρουσίαση γεγονότων της επικαιρότητας και την παράθεση αποσπασμάτων, οφείλει να στηρίζεται σε μια ερμηνεία των διατάξεων αυτών η οποία πρέπει όχι μόνον να είναι σύμφωνη με το γράμμα τους και να διαφυλάσσει την πρακτική αποτελεσματικότητά τους, αλλά και να συνάδει πλήρως με τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη.

Με την απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, **Spiegel Online** (C-516/17, [EU:C:2019:625](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ερμήνευσε τόσο τα αποκλειστικά δικαιώματα των δημιουργών για την αναπαραγωγή των έργων τους και την παρουσίασή τους στο κοινό όσο και τις εξαιρέσεις και τους περιορισμούς των δικαιωμάτων

124| Άρθρο 2, στοιχείο α', της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

125| Άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

126| Άρθρο 5, παράγραφος 3, στοιχείο γ', δεύτερη περίπτωση, και στοιχείο δ', της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

127| Άρθρο 17, παράγραφος 2, του Χάρτη.

128| Άρθρο 11 του Χάρτη.

129| Άρθρο 5, παράγραφοι 2 και 3, της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

αυτών, όπως προβλέπονται από την οδηγία για την πνευματική ιδιοκτησία, εξ αφορμής της δημοσιοποίησης, σε ενημερωτικό ιστότοπο, ενός χειρογράφου και ενός άρθρου ήδη δημοσιευμένου σε παλαιότερη συλλογή και της διάθεσής τους στο κοινό προς τηλεφόρτωση μέσω υπερσυνδέσμων.

Διάδικοι της κύριας δίκης ήταν η εταιρία Spiegel Online, η οποία εκμεταλλεύεται την ομώνυμη πύλη ενημέρωσης στο διαδίκτυο, και ο Volker Beck, μέλος του Bundestag (Ομοσπονδιακού Κοινοβουλίου, Γερμανία), αντικείμενο δε της διαφοράς ήταν η δημοσιοποίηση από τη Spiegel Online στον ιστότοπό της ενός χειρογράφου του V. Beck και ενός άρθρου που αυτός είχε δημοσιεύσει σε παλαιότερη συλλογή. Ο V. Beck προσέφυγε ενώπιον περιφερειακού δικαστηρίου της Γερμανίας επικαλούμενος προσβολή του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας λόγω της δημοσιοποίησης του πλήρους κειμένου του χειρογράφου και του άρθρου στον δικτυακό τόπο της Spiegel Online. Το δικαστήριο αυτό δικάωσε τον V. Beck. Κατόπιν απόρριψης της έφεσής της, η Spiegel Online άσκησε αναίρεση ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο, ενώπιον του οποίου τέθηκε το ζήτημα αν οι διατάξεις της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία οι οποίες εισάγουν, όσον αφορά την παρουσίαση της επικαιρότητας¹³⁰ και την παράθεση αποσπασμάτων¹³¹, εξαίρεση από τα αποκλειστικά δικαιώματα των δημιουργών αφήνουν στα κράτη μέλη διακριτική ευχέρεια κατά τη μεταφορά τους στο εθνικό δίκαιο, αποφάνθηκε ότι οι διατάξεις αυτές δεν αποτελούν μέτρα πλήρους εναρμόνισης. Ωστόσο, η διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών κατά την εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων πρέπει να ασκείται εντός των ορίων που επιβάλλει το δίκαιο της Ένωσης, προκειμένου να διατηρείται μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ, αφενός, του συμφέροντος των κατόχων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για προστασία της διανοητικής τους ιδιοκτησίας¹³², όπως κατοχυρώνεται στον Χάρτη, και, αφετέρου, των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των χρηστών έργων ή προστατευόμενων αντικειμένων, ιδίως δε της επίσης κατοχυρωμένης στον Χάρτη ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησής τους¹³³, καθώς και του γενικού συμφέροντος.

Ως προς την ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι αυτή δεν μπορεί να δικαιολογήσει, πέραν των εξαιρέσεων και των περιορισμών που προβλέπονται από την οδηγία 2001/29¹³⁴, άλλη παρέκκλιση από τα αποκλειστικά δικαιώματα των δημιουργών για αναπαραγωγή των έργων τους και παρουσίασή τους στο κοινό. Το Δικαστήριο υπενθύμισε επ' αυτού ότι ο κατάλογος των απαριθμούμενων στην οδηγία εξαιρέσεων και περιορισμών είναι εξαντλητικός.

Εξάλλου, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο εθνικός δικαστής, στο πλαίσιο της στάθμισης που υποχρεούται να πραγματοποιεί, λαμβανομένων υπόψη όλων των περιστάσεων της συγκεκριμένης περίπτωσης, μεταξύ, αφενός, των αποκλειστικών δικαιωμάτων των δημιουργών για την αναπαραγωγή¹³⁵ των έργων τους και την παρουσίασή τους στο κοινό¹³⁶ και, αφετέρου, των δικαιωμάτων των χρηστών προστατευόμενων αντικειμένων στα οποία αναφέρονται οι εξαιρετικές διατάξεις της οδηγίας σχετικά με την παρουσίαση της επικαιρότητας και την παράθεση αποσπασμάτων, οφείλει να στηρίζεται σε μια ερμηνεία των διατάξεων

130| Άρθρο 5, παράγραφος 3, στοιχείο γ', δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

131| Άρθρο 5, παράγραφος 3, στοιχείο δ', της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

132| Άρθρο 17, παράγραφος 2, του Χάρτη.

133| Άρθρο 11 του Χάρτη.

134| Άρθρο 5, παράγραφοι 2 και 3, της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

135| Άρθρο 2, στοιχείο α', της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

136| Άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

αυτών η οποία πρέπει όχι μόνο να είναι σύμφωνη με το γράμμα τους και να διαφυλάσσει την πρακτική αποτελεσματικότητά τους, αλλά και να συνάδει πλήρως με τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη.

Εξετάζοντας, πρώτον, την εξαιρετική διάταξη της οδηγίας 2001/29 για την παρουσίαση της επικαιρότητας, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αυτή δεν επιτρέπει εθνική ρύθμιση η οποία ορίζει ότι η εξαίρεση ή ο περιορισμός που προβλέπεται στην εν λόγω διάταξη έχει εφαρμογή μόνο στις περιπτώσεις όπου δεν είναι ευλόγως δυνατό να ζητηθεί προηγούμενη άδεια ενόψει της χρήσης προστατευόμενου έργου για σκοπούς παρουσίασης της επικαιρότητας. Τούτο διότι όταν συμβαίνει κάποιο γεγονός της επικαιρότητας, πρέπει, κατά κανόνα, και ιδίως στην εποχή της κοινωνίας της πληροφορίας, να μπορεί η σχετική πληροφορία να γνωστοποιηθεί γρήγορα, όπερ δύσκολα συμβιβάζεται με την επιβολή υποχρέωσης να ληφθεί προηγούμενη συγκατάθεση του δημιουργού, η οποία θα μπορούσε να καταστήσει υπέρμετρα δυσχερή, ή ακόμη και να εμποδίσει, την έγκαιρη παροχή χρήσιμων πληροφοριών στο κοινό.

Εξετάζοντας, δεύτερον, την εξαιρετική διάταξη της οδηγίας 2001/29 για την παράθεση αποσπασμάτων, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, κατ' αρχάς, ότι ο όρος «παράθεση αποσπασμάτων», όπως χρησιμοποιείται στην προαναφερθείσα διάταξη, καλύπτει την παραπομπή, μέσω υπερσυνδέσμου, σε ηλεκτρονικό αρχείο το οποίο μπορεί να διαβαστεί αυτοτελώς. Στο πλαίσιο αυτό, υπενθύμισε ότι, κατά τη νομολογία του, οι υπερσυνδέσμοι συμβάλλουν τόσο στην εύρυθμη λειτουργία του διαδικτύου, το οποίο έχει ιδιαίτερη σημασία για την ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης που κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη, όσο και στην ανταλλαγή απόψεων και πληροφοριών εντός του δικτύου αυτού, το οποίο χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη αμέτρητων διαθέσιμων πληροφοριών. Εν συνεχεία, το Δικαστήριο έκρινε ότι ένα έργο έχει ήδη καταστεί νομίμως προσιτό στο κοινό όταν έχει ήδη, με τον συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται, καταστεί προσβάσιμο στο κοινό με τη συγκατάθεση του δικαιούχου ή δυνάμει υποχρεωτικής ή ακόμη και νόμιμης άδειας. Ο εθνικός δικαστής είναι ο αρμόδιος να αποφασίσει αν ένα έργο έχει καταστεί νομίμως προσιτό στο κοινό, βάσει των στοιχείων της προκειμένης υποθέσεως και λαμβανομένων υπόψη όλων των σχετικών περιστάσεων.

Με την απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, **Pelham κ.λπ.** (C-476/17, [EU:C:2019:624](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου ερμήνευσε και πάλι τα αποκλειστικά δικαιώματα των δημιουργών για την αναπαραγωγή των έργων τους και την παρουσίασή τους στο κοινό καθώς και τις εξαιρέσεις και τους περιορισμούς των δικαιωμάτων αυτών, όπως προβλέπονται από τις οδηγίες 2001/29 και 2006/115¹³⁷, αυτή τη φορά στο πλαίσιο μιας υποθέσεως που αφορούσε τη λήψη ηχητικού δείγματος (sample) από μουσικό κομμάτι με σκοπό τη χρήση του για τη δημιουργία ενός νέου μουσικού κομματιού.

Οι R. Hütter και F. Schneider-Esleben (στο εξής: Hütter κ.λπ.) είναι μέλη του μουσικού συγκροτήματος Kraftwerk. Το συγκρότημα κυκλοφόρησε, το 1977, ένα φωνογράφημα στο οποίο περιεχόταν το μουσικό κομμάτι με τίτλο «Metall auf Metall». Οι M. Pelham και M. Haas είναι συνθέτες του τραγουδιού «Nur mir», το οποίο κυκλοφόρησε σε φωνογραφήματα της εταιρίας Pelham το 1997. Οι Hütter κ.λπ. υποστήριξαν ότι η Pelham αντέγραψε ηλεκτρονικά ένα ηχητικό δείγμα (sample) περίπου δύο δευτερολέπτων μιας ρυθμικής ακολουθίας από το μουσικό κομμάτι «Metall auf Metall» και ενσωμάτωσε το sample αυτό, σε συνεχή επανάληψη, στο τραγούδι «Nur mir». Ισχυρίστηκαν ότι κατ' αυτόν τον τρόπο η Pelham προσέβαλε το συγγενικό δικαίωμα του οποίου είναι δικαιούχοι ως παραγωγοί φωνογραφημάτων.

¹³⁷ Οδηγία 2006/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2006, σχετικά με το δικαίωμα εκμισθώσεως, το δικαίωμα δανεισμού και ορισμένα δικαιώματα συγγενικά προς την πνευματική ιδιοκτησία στον τομέα των προϊόντων της διανοίας (ΕΕ 2006, L 376, σ. 28).

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι η εκ μέρους χρήστη αναπαραγωγή ενός ηχητικού sample, έστω και πολύ μικρής διάρκειας, από φωνογράφημα πρέπει κατ' αρχήν να θεωρηθεί ως «εν μέρει» αναπαραγωγή του φωνογραφήματος, η οποία καλύπτεται από το αποκλειστικό δικαίωμα που προβλέπει η οδηγία 2001/29 υπέρ του παραγωγού τέτοιου φωνογραφήματος.

Εντούτοις, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το δικαίωμα διανοητικής ιδιοκτησίας¹³⁸, το οποίο κατοχυρώνεται στον Χάρτη, πρέπει να σταθμίζεται με τα λοιπά θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνει ο Χάρτης, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται η καλλιτεχνική ελευθερία¹³⁹, η οποία, καθόσον εμπίπτει στην ελευθερία της έκφρασης¹⁴⁰, επιτρέπει τη συμμετοχή στη δημόσια ανταλλαγή πληροφοριών και πολιτιστικών, πολιτικών και κοινωνικών ιδεών κάθε είδους. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, υπό το πρίσμα του Χάρτη, ότι το αποκλειστικό δικαίωμα του παραγωγού φωνογραφημάτων να επιτρέπει ή να απαγορεύει την αναπαραγωγή του φωνογραφήματός του¹⁴¹ του παρέχει τη δυνατότητα να αντισταχθεί στη χρήση από τρίτον ενός ηχητικού sample, έστω και πολύ μικρής διάρκειας, από το φωνογράφημά του, με σκοπό την ενσωμάτωση του sample σε άλλο φωνογράφημα, εκτός αν το sample ενσωματώνεται στο νέο έργο *υπό μορφή τροποποιημένη και μη αναγνωρίσιμη* κατά την ακρόαση.

Εν συνεχεία το Δικαστήριο διευκρίνισε επίσης, όσον αφορά το ίδιο αποκλειστικό δικαίωμα, ότι το άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία συνιστά μέτρο πλήρους εναρμόνισης του ουσιαστικού περιεχομένου του δικαιώματος στο οποίο αναφέρεται. Πράγματι, η εν λόγω οδηγία ορίζει με σαφήνεια το αποκλειστικό δικαίωμα αναπαραγωγής του οποίου απολαμβάνουν οι παραγωγοί φωνογραφημάτων στην Ένωση, ενώ παράλληλα δεν συνοδεύεται από καμία προϋπόθεση ούτε εξαρτάται, ως προς την εκτέλεσή της ή την επέλευση των αποτελεσμάτων της, από οποιαδήποτε άλλη πράξη.

Επιπλέον, ως προς το αποκλειστικό δικαίωμα του παραγωγού φωνογραφημάτων να θέτει στη διάθεση του κοινού τα φωνογραφήματά του, περιλαμβανομένων τυχόν «αντιγράφων» τους¹⁴², το Δικαστήριο έκρινε ότι ο όρος «αντίγραφο», που χρησιμοποιείται επίσης στη Σύμβαση της Γενεύης¹⁴³, με την οποία πρέπει να είναι συνεπής η ερμηνεία του συγκεκριμένου όρου, έχει την έννοια ότι δεν καλύπτει ένα φωνογράφημα που, ενώ περιέχει μουσικά samples από άλλο φωνογράφημα, δεν ενσωματώνει ολόκληρο το τελευταίο αυτό φωνογράφημα ή σημαντικό μέρος του.

Εξετάζοντας εξάλλου το ενδεχόμενο να χωρεί παρέκκλιση από το αποκλειστικό δικαίωμα των παραγωγών φωνογραφημάτων για αναπαραγωγή των φωνογραφημάτων τους, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν να θεσπίσουν, στο εθνικό τους δίκαιο, άλλες εξαιρέσεις ή άλλους περιορισμούς στο ως άνω δικαίωμα, πέραν εκείνων που προβλέπονται στην οδηγία για την πνευματική ιδιοκτησία¹⁴⁴. Υπενθύμισε επ' αυτού ότι ο κατάλογος των προβλεπόμενων από την οδηγία εξαιρέσεων και περιορισμών είναι εξαντλητικός.

138| Άρθρο 17, παράγραφος 2, του Χάρτη.

139| Άρθρο 13 του Χάρτη.

140| Άρθρο 11 του Χάρτη.

141| Άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

142| Άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 2006/115.

143| Σύμβαση για την προστασία των παραγωγών φωνογραφημάτων από την άνευ αδείας αναπαραγωγή των φωνογραφημάτων τους, η οποία υπογράφηκε στη Γενεύη στις 29 Οκτωβρίου 1971, άρθρο 1, στοιχείο γ', και άρθρο 2.

144| Άρθρο 5 της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

Τέλος, σε σχέση με τον όρο «παράθεση αποσπασμάτων» όπως χρησιμοποιείται στην οδηγία για την πνευματική ιδιοκτησία ¹⁴⁵, το Δικαστήριο έκρινε ότι η έννοια αυτή δεν καλύπτει περίπτωση στην οποία δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί το έργο το οποίο αφορά η παράθεση αποσπασμάτων. Εντούτοις, όταν ο δημιουργός νέου μουσικού έργου χρησιμοποιεί ηχητικό δείγμα (sample) που έχει ληφθεί από φωνογράφημα και είναι, για τον μέσο ακροατή, δυνατό να προσδιοριστεί από ποιο έργο ελήφθη το sample, η χρήση του sample μπορεί, ανάλογα με τις περιστάσεις της υπόθεσης, να συνιστά «παράθεση αποσπασμάτων», κατά την έννοια της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία, υπό το πρίσμα του άρθρου 13 του Χάρτη, εφόσον, αφενός, η εν λόγω χρήση αποσκοπεί στη διάδραση με το έργο από το οποίο ελήφθη το sample και, αφετέρου, πληρούνται οι λοιπές προϋποθέσεις της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

Με την απόφαση **Nederlands Uitgeversverbond και Groep Algemene Uitgevers** (C-263/18, [EU:C:2019:1111](#)), η οποία εκδόθηκε στις 19 Δεκεμβρίου 2019, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι η παροχή στο κοινό μέσω μεταφόρτωσης, για μόνιμη χρήση, ενός ηλεκτρονικού βιβλίου εμπίπτει στην έννοια της «παρουσίασης στο κοινό» κατά την οδηγία για την πνευματική ιδιοκτησία.

Η Nederlands Uitgeversverbond (NUV) και η Groep Algemene Uitgevers (GAU), δύο ενώσεις που έχουν ως σκοπό την προάσπιση των συμφερόντων των Ολλανδών εκδοτών, άσκησαν αγωγή ενώπιον του rechtbank Den Haag (πρωτοδικείου Χάγης, Κάτω Χώρες), με αίτημα να απαγορευθεί, μεταξύ άλλων, στην εταιρία Tom Kabinet να θέτει ηλεκτρονικά βιβλία στη διάθεση των μελών της «λέσχης ανάγνωσης» που η τελευταία έχει δημιουργήσει στον ιστότοπό της ή να αναπαράγει τα βιβλία αυτά. Η NUV και η GAU υποστήριξαν ότι οι δραστηριότητες αυτές προσβάλλουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας των μελών τους επ' αυτών των ηλεκτρονικών βιβλίων. Κατά την άποψή τους, προτείνοντας «μεταχειρισμένα» ηλεκτρονικά βιβλία προς πώληση στο πλαίσιο αυτής της λέσχης ανάγνωσης, η Tom Kabinet προέβαινε σε μη επιτρεπόμενη παρουσίαση των βιβλίων αυτών στο κοινό. Η Tom Kabinet αντέτεινε ότι οι δραστηριότητες αυτές καλύπτονται από το δικαίωμα διανομής, το οποίο υπόκειται, δυνάμει της προαναφερθείσας οδηγίας, στον κανόνα περί ανάλωσης όταν το οικείο αντικείμενο –εν προκειμένω τα ηλεκτρονικά βιβλία– έχει πωληθεί εντός της Ένωσης από τον δικαιούχο ή με τη συγκατάθεσή του. Κατά την άποψή της, ο κανόνας αυτός συνεπάγεται ότι η NUV και η GAU, κατόπιν της πώλησης των επίμαχων ηλεκτρονικών βιβλίων, δεν απολαμβάνουν πλέον του αποκλειστικού δικαιώματος να επιτρέπουν ή να απαγορεύουν τη διανομή τους στο κοινό.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η παροχή στο κοινό μέσω μεταφόρτωσης, για μόνιμη χρήση, ενός ηλεκτρονικού βιβλίου δεν εμπίπτει στο δικαίωμα «διανομής στο κοινό», όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία, αλλά στο προβλεπόμενο από το άρθρο 3, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας δικαίωμα «παρουσίασης στο κοινό», σε σχέση με το οποίο η ανάλωση αποκλείεται κατ' εφαρμογήν της παραγράφου 3 του άρθρου αυτού.

Προς στήριξη της ως άνω διαπίστωσης, το Δικαστήριο συνήγαγε ιδίως από τη Συνθήκη του Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας (ΠΟΔΙ) για την πνευματική ιδιοκτησία, στην οποία ανάγεται η οδηγία αυτή, καθώς και από τις προπαρασκευαστικές εργασίες της τελευταίας, ότι βούληση του νομοθέτη της Ένωσης ήταν να ισχύει ο κανόνας περί ανάλωσης αποκλειστικώς ως προς τη διανομή ενσώματων αντικείμενων, όπως είναι τα βιβλία σε υλικό φορέα. Αντιθέτως, η εφαρμογή του κανόνα της ανάλωσης σε ηλεκτρονικά βιβλία θα μπορούσε να θίξει το συμφέρον των δικαιούχων να λαμβάνουν εύλογη αμοιβή, κατά τρόπο πολύ σημαντικότερο απ' ό,τι στην περίπτωση των βιβλίων σε υλικό φορέα, δεδομένου ότι τα άυλα ψηφιακά αντίτυπα ηλεκτρονικών βιβλίων δεν φθείρονται με τη χρήση και, ως εκ τούτου, υποκαθιστούν πλήρως, σε μια ενδεχόμενη αγορά για μεταχειρισμένα έργα, τα καινούργια αντίτυπα.

145| Άρθρο 5, παράγραφος 3, στοιχείο δ', της οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία.

Όσον αφορά ειδικότερα την «παρουσίαση στο κοινό», το Δικαστήριο επισήμανε ότι αυτή πρέπει να τυγχάνει ευρείας ερμηνείας, υπό την έννοια ότι καλύπτει κάθε παρουσίαση σε κοινό το οποίο δεν παρίσταται στον τόπο της παρουσίασης και, κατά συνέπεια, κάθε σχετική μετάδοση ή αναμετάδοση ενός έργου στο κοινό με ενσύρματα ή ασύρματα μέσα. Η έννοια αυτή απαρτίζεται από δύο σωρευτικά στοιχεία, ήτοι μια πράξη παρουσίασης του έργου και την παρουσίαση του έργου αυτού σε κοινό.

Αναφορικά με το πρώτο στοιχείο, από την αιτιολογική έκθεση της πρότασης οδηγίας για την πνευματική ιδιοκτησία προκύπτει ότι «η καθοριστική πράξη είναι αυτή που συνίσταται στη θέση του έργου στη διάθεση του κοινού και, επομένως, στην προσφορά του σε προσβάσιμο στο κοινό δικτυακό τόπο, πράξη που προηγείται του σταδίου της πραγματικής κατ' αίτησιν μεταδόσεως» και ότι «δεν έχει σημασία το αν ένα πρόσωπο πράγματι μεταφόρτωσε το έργο αυτό ή όχι». Συνεπώς, κατά το Δικαστήριο, το γεγονός ότι τα έργα τίθενται στη διάθεση οποιουδήποτε προσώπου εγγράφεται στον δικτυακό τόπο της λésχης ανάγνωσης πρέπει να θεωρηθεί ως «παρουσίαση» έργου, χωρίς να είναι αναγκαίο το εκάστοτε πρόσωπο να χρησιμοποιεί τη δυνατότητα αυτή μεταφορτώνοντας όντως το ηλεκτρονικό βιβλίο από τον ιστότοπο αυτό.

Αναφορικά με το δεύτερο στοιχείο, πρέπει να συνεκτιμάται όχι μόνον ο αριθμός των προσώπων που μπορούν να έχουν ταυτόχρονα πρόσβαση στο ίδιο έργο, αλλά και ο αριθμός των προσώπων που μπορούν να έχουν διαδοχικά πρόσβαση σε αυτό. Εν προκειμένω, κατά το Δικαστήριο, ο αριθμός των προσώπων που μπορούν να έχουν, ταυτόχρονα ή διαδοχικά, πρόσβαση στο ίδιο έργο, μέσω της πλατφόρμας αυτής, είναι σημαντικός. Επομένως, υπό την επιφύλαξη της εξακρίβωσης από το αιτούν δικαστήριο του συνόλου των κρίσιμων στοιχείων, έπρεπε να θεωρηθεί ότι το επίμαχο έργο παρουσιάζεται σε κοινό.

Εξάλλου, το Δικαστήριο έκρινε ότι, για να συντρέχει περίπτωση παρουσίασης στο κοινό, πρέπει ένα προστατευόμενο έργο να παρουσιάζεται με ειδικό τεχνικό τρόπο, διαφορετικό από όσους έχουν χρησιμοποιηθεί μέχρι πρότινος ή, άλλως, σε νέο κοινό, ήτοι κοινό το οποίο δεν είχε ήδη ληφθεί υπόψη από τους κατόχους του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας όταν επέτρεψαν την αρχική παρουσίαση του έργου τους στο κοινό. Εν προκειμένω, εφόσον η διάθεση ενός ηλεκτρονικού βιβλίου συνοδευόταν εν γένει από άδεια χρήσης βάσει της οποίας επιτρεπόταν μόνον η ανάγνωσή του από τον χρήστη που το είχε μεταφορτώσει, με τον δικό του τεχνικό εξοπλισμό, έπρεπε να γίνει δεκτό ότι μια παρουσίαση όπως αυτή της Tom Kabinet απευθυνόταν σε κοινό το οποίο δεν είχε ήδη ληφθεί υπόψη από τους κατόχους του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και, ως εκ τούτου, σε ένα νέο κοινό.

2. Βιομηχανική ιδιοκτησία

Στον τομέα του δικαίου των σημάτων της Ένωσης, αξιοσημείωτες είναι τέσσερις αποφάσεις. Στην πρώτη υπόθεση ετίθετο το ζήτημα της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων των κρατών μελών σε υποθέσεις παραποίησης/απομίμησης και κύρους σημάτων. Στη δεύτερη υπόθεση το Δικαστήριο κλήθηκε να ερμηνεύσει την έννοια της «κακής πίστης» στο πλαίσιο της κατάθεσης σήματος της Ένωσης. Στην τρίτη υπόθεση το Δικαστήριο έδωσε διευκρινίσεις ως προς την εξουσία του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO) να ανακαλεί τις αποφάσεις του που ενέχουν πρόδηλο διαδικαστικό σφάλμα για το οποίο ευθύνεται το ίδιο το EUIPO. Τέλος, η τέταρτη υπόθεση αφορούσε την ουσιαστική χρήση συλλογικού σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Με την απόφαση της 5ης Σεπτεμβρίου 2019, **AMS Neve κ.λπ.** (C-172/18, [EU:C:2019:674](#)), το Δικαστήριο, στο πλαίσιο αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, *ερμήνευσε τη φράση «κράτους μέλους στο οποίο διαπράχθηκε [...] η παραποίηση/απομίμηση» στο άρθρο 97, παράγραφος 5, του κανονισμού 207/2009* ¹⁴⁶ για το σήμα της

¹⁴⁶ | Κανονισμός (ΕΚ) 207/2009 του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2009, για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2009, L 78, σ. 1).

Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: κανονισμός για το σήμα), όπου ρυθμίζεται η διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων των κρατών μελών σε υποθέσεις παραποίησης/απομίμησης και κύρους σημάτων. Η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε αγωγή λόγω παραποίησης/απομίμησης σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ασκηθείσα κατά τρίτου ο οποίος είχε χρησιμοποιήσει σημεία πανομοιότυπα ή παρόμοια με το σήμα αυτό σε διαφημίσεις και προσφορές προς πώληση σε διαδικτυακό ιστότοπο και σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η αγωγή ασκήθηκε ενώπιον δικαστηρίου του Ηνωμένου Βασιλείου το οποίο αποφάνθηκε ότι δεν είχε διεθνή δικαιοδοσία να επιληφθεί της αγωγής αυτής, κρίνοντας ότι διεθνή δικαιοδοσία είχαν τα δικαστήρια του τόπου στον οποίο ο τρίτος, αφενός, έλαβε την απόφαση να διαφημίσει και να διαθέσει προς πώληση τα προϊόντα αυτά στον ιστότοπο ή στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και, αφετέρου, προέβη στις σχετικές ενέργειες για την υλοποίηση της απόφασής του.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η ευχέρεια που παρέχεται στον ενάγοντα να επιλέξει forum βάσει είτε της παραγράφου 1 του άρθρου 97 του κανονισμού για το σήμα, με σύνδεσμο την κατοικία του εναγομένου, είτε της παραγράφου 5 του άρθρου αυτού, με σύνδεσμο τον τόπο όπου διαπράχθηκε η παραποίηση/απομίμηση, δεν πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ο ενάγων μπορεί, για τις ίδιες πράξεις παραποίησης/απομίμησης, να σωρεύσει αγωγές οι οποίες στηρίζονται στις παραγράφους 1 και 5 του προαναφερθέντος άρθρου, αλλά υποδηλώνει απλώς ότι η δωσιδικία της παραγράφου 5 αποτελεί εναλλακτική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας σε σχέση με τις δωσιδικίες των λοιπών παραγράφων του ίδιου άρθρου. Προβλέποντας αυτήν την εναλλακτική δωσιδικία, ο νομοθέτης της Ένωσης δίνει στον δικαιούχο σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης τη δυνατότητα να ασκήσει στοχευμένες αγωγές, καθεμία από τις οποίες αφορά τις πράξεις παραποίησης/απομίμησης που έχουν τελεστεί εντός ενός και μόνον κράτους μέλους. Σε περίπτωση που περισσότερες αγωγές λόγω παραποίησης/απομίμησης μεταξύ των ιδίων διαδίκων αφορούν τη χρήση του ίδιου σημείου, αλλά όχι την ίδια γεωγραφική περιοχή, οι αγωγές αυτές δεν έχουν το ίδιο αντικείμενο και, επομένως, δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των κανόνων περί εκκρεμοδικίας. Ως εκ τούτου, όταν δικαστήρια διαφορετικών κρατών μελών επιλαμβάνονται διαφορών υπό τέτοιες περιστάσεις, δεν είναι δυνατό να εκδώσουν «αντιφατικές αποφάσεις», κατά την έννοια της αιτιολογικής σκέψης 17 του κανονισμού για το σήμα, δεδομένου ότι οι αγωγές τις οποίες έχει ασκήσει ο ενάγων αφορούν διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, σε περίπτωση που ασκείται ενώπιον δικαστηρίου σημάτων εντός της Ένωσης αγωγή λόγω παραποίησης/απομίμησης βάσει του άρθρου 97, παράγραφος 5, του κανονισμού για το σήμα, το δικαστήριο αυτό οφείλει, όταν καλείται να ελέγξει αν έχει διεθνή δικαιοδοσία για να αποφανθεί επί της ύπαρξης παραποίησης/απομίμησης στο κράτος μέλος όπου έχει την έδρα του, να βεβαιώνεται ότι οι πράξεις οι οποίες προσάπτονται στον εναγόμενο έχουν όντως τελεστεί εκεί. Αν πρόκειται για διαδικτυακές διαφημίσεις και προσφορές προς πώληση προϊόντων που φέρουν σημείο πανομοιότυπο ή παρόμοιο με σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης χωρίς τη συγκατάθεση του δικαιούχου του σήματος αυτού, πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι εν λόγω πράξεις τελέστηκαν στην επικράτεια όπου βρίσκονται οι καταναλωτές ή οι επαγγελματίες στους οποίους απευθύνονται οι διαφημίσεις και οι προσφορές προς πώληση, ανεξαρτήτως του αν ο εναγόμενος έχει την έδρα του σε άλλο κράτος μέλος, αν ο διακομιστής του ηλεκτρονικού δικτύου που χρησιμοποιεί ο εναγόμενος είναι εγκατεστημένος σε άλλη επικράτεια ή, ακόμη, αν τα προϊόντα τα οποία αποτελούν το αντικείμενο αυτών των διαφημίσεων και προσφορών προς πώληση βρίσκονται εντός άλλου κράτους μέλους. Πρέπει, συνεπώς, να αποτραπεί το ενδεχόμενο να μπορεί ο αυτουργός παραποίησης/απομίμησης σήματος της Ένωσης να αντιταχθεί στην εφαρμογή του ως άνω άρθρου και, ως εκ τούτου, να θίξει την πρακτική αποτελεσματικότητα της διάταξης αυτής, επικαλούμενος τον τόπο της διαδικτυακής ανάρτησης των διαφημίσεων και των προσφορών προς πώληση για να αποκλείσει τη διεθνή δικαιοδοσία οποιουδήποτε άλλου δικαστηρίου εκτός εκείνου του τόπου της εγκατάστασής του. Κατά το Δικαστήριο, αν η φράση «κράτους μέλους στο οποίο διαπράχθηκε [...] η παραποίηση/απομίμηση» ερμηνευόταν υπό την έννοια ότι αναφέρεται στο κράτος μέλος στο οποίο το πρόσωπο που προέβη στις εμπορικές αυτές πράξεις οργάνωσε τον ιστότοπό του και ανάρτησε τις διαφημίσεις και τις προσφορές προς πώληση, θα αρκούσε στους παραβάτες οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι στην Ένωση, δραστηριοποιούνται

μέσω διαδικτύου και επιθυμούν να στερήσουν από τους δικαιούχους των παραποιηθέντων σημάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης μια εναλλακτική δωσιδικία, να ενεργούν με τέτοιον τρόπο ώστε το κράτος μέλος του τόπου της ανάρτησης να συμπίπτει με εκείνο της εγκατάστασής τους. Επιπλέον, μπορεί να αποδειχθεί υπέρμετρα δυσχερές, αν όχι αδύνατο, για τον ενάγοντα να γνωρίζει τον τόπο στον οποίο ο εναγόμενος έλαβε τις αποφάσεις και τα απαιτούμενα τεχνικά μέτρα για τις αναρτήσεις αυτές.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι εμπορικές πράξεις όπως οι επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης έχουν «διαπραχθεί» στο κράτος μέλος όπου απέκτησαν τον χαρακτήρα διαφήμισης και προσφοράς προς πώληση, δηλαδή στο κράτος μέλος όπου το εμπορικό περιεχόμενό τους κατέστη πράγματι προσβάσιμο στους καταναλωτές και στους επαγγελματίες στους οποίους απευθυνόταν. Είναι, αντιθέτως, άνευ σημασίας αν αυτές οι διαφημίσεις και προσφορές είχαν, εν συνεχεία, ως αποτέλεσμα την αγορά των προϊόντων του εναγομένου.

Με την απόφαση **Koton Mağazacılık Tekstil Sanayi ve Ticaret κατά EUIPO** (C-104/18 P, [EU:C:2019:724](#)), που εκδόθηκε στις 12 Σεπτεμβρίου 2019, το Δικαστήριο αναίρεσε την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου¹⁴⁷ και ερμήνευσε την έννοια της «κακής πίστης» στο πλαίσιο της κατάθεσης σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο J. Nadal Esteban και η Koton Mağazacılık Tekstil Sanayi ve Ticaret, επιχείρηση η οποία είναι δικαιούχος των εικονιστικών σημάτων KOTON, διατηρούσαν εμπορικές σχέσεις μέχρι το 2004. Στις 25 Απριλίου 2011 ο J. Nadal Esteban κατέθεσε αίτηση καταχώρισης του εικονιστικού σημείου STYLO & KOTON ως σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για προϊόντα και υπηρεσίες των κλάσεων 25, 35 και 39, κατά την έννοια του Διακανονισμού της Νίκαιας¹⁴⁸. Μετά την εν μέρει ευδοκίμηση της ανακοπής που άσκησε η Koton Mağazacılık Tekstil Sanayi ve Ticaret, στηριζόμενη στα δικά της σήματα KOTON τα οποία είχαν καταχωριστεί για προϊόντα και υπηρεσίες των κλάσεων 18, 25 και 35, το σήμα STYLO & KOTON καταχωρίστηκε για τις υπηρεσίες της κλάσης 39. Η Koton Mağazacılık Tekstil Sanayi ve Ticaret υπέβαλε τότε αίτηση για κήρυξη ακυρότητας βάσει του άρθρου 52, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού για το σήμα, το οποίο ορίζει ότι η κακή πίστη του αιτούντος κατά την κατάθεση της αιτήσεως καταχωρίσεως σήματος αποτελεί απόλυτο λόγο ακυρότητας.

Το Γενικό Δικαστήριο, επικυρώνοντας την απορριπτική απόφαση του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO) επί της αιτήσεως για κήρυξη ακυρότητας, έκρινε ότι δεν ήταν δυνατόν να συντρέχει κακή πίστη εφόσον δεν υπήρχε ούτε ταυτότητα ούτε ομοιότητα που να μπορεί να προκαλέσει σύγχυση μεταξύ των προϊόντων ή υπηρεσιών για τα οποία είχαν καταχωριστεί τα σήματα. Το Δικαστήριο, ενώπιον του οποίου ασκήθηκε αναίρεση, κλήθηκε να διευκρινίσει την έννοια της «κακής πίστης».

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι, μολονότι κατά τη συνήθη σημασία της στην καθημερινή γλώσσα, η έννοια της «κακής πίστης» προϋποθέτει την ύπαρξη κακόβουλης σκέψης ή πρόθεσης, εντούτοις η έννοια αυτή πρέπει επίσης να ερμηνευθεί σε συνάρτηση με το πλαίσιο του δικαίου των σημάτων, το οποίο είναι το πλαίσιο των συναλλαγών. Σκοπός των κανόνων που διέπουν το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι, ειδικότερα, να συμβάλουν στο σύστημα ανόθευτου ανταγωνισμού εντός της Ένωσης, στο πλαίσιο του οποίου οι επιχειρήσεις πρέπει να μπορούν, για να προσελκύσουν την πελατεία με την ποιότητα των προϊόντων ή των υπηρεσιών τους, να καταχωρίζουν ως σήματα σημεία τα οποία παρέχουν στον καταναλωτή τη δυνατότητα να διακρίνει, χωρίς κίνδυνο συγχύσεως, τα δικά τους προϊόντα ή υπηρεσίες από εκείνα που έχουν άλλη προέλευση. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι ένα σήμα πρέπει να ακυρωθεί λόγω κακής πίστης όταν από συναφείς και συγκλίνουσες ενδείξεις προκύπτει ότι ο δικαιούχος του δεν υπέβαλε την αίτηση καταχωρίσεώς του με σκοπό να συμμετάσχει καλόπιστα στον ανταγωνισμό, αλλά με την πρόθεση

147| Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 30ής Νοεμβρίου 2017, **Koton Mağazacılık Tekstil Sanayi ve Ticaret κατά EUIPO – Nadal Esteban (STYLO & KOTON)** (T-687/16, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2017:853](#)).

148| Συμφωνία της Νίκαιας, της 15ης Ιουνίου 1957, που αφορά τη διεθνή ταξινόμηση προϊόντων και υπηρεσιών με σκοπό την καταχώριση σημάτων, όπως έχει αναθεωρηθεί και τροποποιηθεί.

να θίξει, κατά τρόπο αντίθετο προς τα χρηστά συναλλακτικά ήθη, τα συμφέροντα τρίτων ή με την πρόθεση να αποκτήσει, χωρίς καν να στρέφεται κατά κάποιου τρίτου, αποκλειστικό δικαίωμα για σκοπούς που δεν σχετίζονται με τις λειτουργίες του σήματος, και ιδίως με την ουσιώδη λειτουργία του ως δηλωτικού της εμπορικής προέλευσης.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι από την απόφαση της 11ης Ιουνίου 2009, **Chocoladefabriken Lindt & Sprüngli** (C-529/07, [EU:C:2009:361](#)), δεν ήταν δυνατόν να συναχθεί ότι η ύπαρξη κακής πίστης μπορεί να διαπιστωθεί μόνο σε περίπτωση που υφίσταται χρήση στην εσωτερική αγορά, για πανομοιότυπα ή παρόμοια προϊόντα, πανομοιότυπου ή παρόμοιου σημείου ικανού να προκαλέσει σύγχυση με το σημείο του οποίου ζητήθηκε η καταχώριση. Πράγματι, ενδέχεται να υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες μπορεί να θεωρηθεί ότι η αίτηση καταχώρισεως σήματος υποβλήθηκε κακόπιστα παρότι, κατά τον χρόνο κατάθεσης της αιτήσεως, δεν γινόταν εντός της εσωτερικής αγοράς χρήση από τρίτον πανομοιότυπου ή παρόμοιου σημείου για πανομοιότυπα ή παρόμοια προϊόντα. Στην περίπτωση αιτήσεως για την κήρυξη ακυρότητας βάσει του άρθρου 52, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού για το σήμα, ουδόλως απαιτείται να είναι ο αιτών την καταχώριση δικαιούχος προγενέστερου σήματος για πανομοιότυπα ή παρόμοια προϊόντα ή υπηρεσίες. Εξάλλου, σε περιπτώσεις που αποδεικνύεται ότι, κατά τον χρόνο κατάθεσης της αιτήσεως καταχώρισεως του επίμαχου σήματος, τρίτος χρησιμοποιούσε, σε ένα τουλάχιστον κράτος μέλος, σημείο πανομοιότυπο ή παρόμοιο με το σήμα αυτό, δεν απαιτείται να διαπιστωθεί κατ' ανάγκην η ύπαρξη κινδύνου συγχύσεως μεταξύ των σημείων αυτών στην αντίληψη του κοινού. Ελλείψει κινδύνου συγχύσεως μεταξύ του σημείου που χρησιμοποιεί τρίτος και του επίμαχου σήματος, ή σε περίπτωση μη χρήσης, εκ μέρους τρίτου, σημείου πανομοιότυπου ή παρόμοιου με το επίμαχο σήμα, άλλα πραγματικά περιστατικά μπορούν, ενδεχομένως, να αποτελέσουν συναφείς και συγκλίνουσες ενδείξεις οι οποίες στοιχειοθετούν την κακή πίστη του αιτούντος την καταχώριση.

Τέλος, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το Γενικό Δικαστήριο παρέλειψε να λάβει υπόψη, στο πλαίσιο της σφαιρικής εκτιμήσεώς του, το σύνολο των κρίσιμων πραγματικών περιστατικών, όπως αυτά είχαν κατά την κατάθεση της αίτησης καταχώρισης, ενώ το συγκεκριμένο χρονικό σημείο ήταν καθοριστικής σημασίας. Πράγματι, δεδομένου ότι ζητήθηκε η κήρυξη της ακυρότητας του επίμαχου σήματος στο σύνολό του, το Γενικό Δικαστήριο όφειλε να εξετάσει την αίτηση εκτιμώντας την πρόθεση του J. Nadal Esteban κατά τον χρόνο που ζήτησε την καταχώριση. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο αναίρεσε την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου.

Με την απόφαση της 31ης Οκτωβρίου 2019, **Repower κατά EUIPO** (C-281/18 P, [EU:C:2019:916](#)), το Δικαστήριο απέρριψε αίτηση αναιρέσεως κατά αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου ¹⁴⁹ και έδωσε διευκρινίσεις ως προς την εξουσία του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO) να ανακαλεί τις αποφάσεις του που ενέχουν πρόδηλο διαδικαστικό σφάλμα το οποίο μπορεί να καταλογιστεί στο ίδιο το EUIPO.

Εν προκειμένω, η αναιρεσείουσα εταιρία, Repower, υπέβαλε στο EUIPO αίτηση καταχώρισεως του λεκτικού σήματος REPOWER, η οποία έγινε δεκτή. Κατόπιν αιτήσεως της παρεμβαίνουσας, repowermap.org, το τμήμα ακυρώσεων του EUIPO κήρυξε εν μέρει άκυρο το σήμα αυτό για ορισμένα προϊόντα και υπηρεσίες. Η προσφυγή κατά της αποφάσεως εκείνης απορρίφθηκε από το τμήμα προσφυγών του EUIPO. Κατόπιν της ασκήσεως, από την παρεμβαίνουσα, προσφυγής ακυρώσεως ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, το τμήμα προσφυγών ανακάλεσε, με νέα απόφαση, την απορριπτική απόφασή του με την αιτιολογία ότι η απόφαση αυτή ήταν ανεπαρκώς αιτιολογημένη και, ως εκ τούτου, περιείχε «πρόδηλο διαδικαστικό σφάλμα» κατά την έννοια του άρθρου 80, παράγραφος 1, του κανονισμού για το σήμα.

149| Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 21ης Φεβρουαρίου 2018, **Repower κατά EUIPO – repowermap.org (REPOWER)** (T-727/16, [EU:T:2018:88](#)).

Το Γενικό Δικαστήριο, ενώπιον του οποίου η Repower άσκησε προσφυγή κατά της ανακλητικής αποφάσεως, έκρινε ότι το EUIPO δεν μπορούσε να στηρίξει την απόφαση εκείνη στο άρθρο 80, παράγραφος 1, του κανονισμού για το σήμα, στον βαθμό που η έλλειψη αιτιολογίας δεν συνιστά «πρόδηλο διαδικαστικό σφάλμα» κατά την έννοια της ως άνω διάταξης ¹⁵⁰. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε εντούτοις ότι η ανακλητική απόφαση μπορούσε να στηριχθεί στη γενική αρχή του δικαίου ότι επιτρέπεται η ανάκληση των παράνομων διοικητικών πράξεων. Διαπιστώνοντας ότι το σφάλμα αυτό ως προς την επιλογή της νομικής βάσεως δεν δικαιολογούσε την ακύρωση της ανακλητικής αποφάσεως, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή της Repower.

Για την ερμηνεία της έννοιας του «πρόδηλου διαδικαστικού σφάλματος» κατά το άρθρο 80, παράγραφος 1, του κανονισμού για το σήμα, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνον το γράμμα της διάταξης, αλλά και το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται και οι σκοποί που επιδιώκονται με τη ρύθμιση της οποίας αποτελεί μέρος.

Κατά το Δικαστήριο, από την όλη οικονομία του κανονισμού για το σήμα προκύπτει ότι τα διαδικαστικά σφάλματα στα οποία αναφέρεται το άρθρο 80, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού σχετίζονται ειδικότερα με τους διαδικαστικούς κανόνες που περιλαμβάνονται στον κανονισμό, όπως είναι η υποχρέωση αιτιολόγησης. Η ερμηνεία αυτή επιβεβαιώνεται από τον σκοπό που επιδιώκει το άρθρο 80, παράγραφος 1, του ίδιου κανονισμού, ο οποίος είναι να υποχρεώνεται το EUIPO να ανακαλεί τις αποφάσεις που περιέχουν πρόδηλο διαδικαστικό σφάλμα, χάριν της διασφάλισης της χρηστής διοίκησης καθώς και του εξορθολογισμού της διαδικασίας. Η εν λόγω ερμηνεία απηχεί επίσης και την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου κατά την οποία η υποχρέωση αιτιολόγησης αποτελεί ουσιώδη τύπο που πρέπει να διακρίνεται από το ζήτημα του βασίμου της αιτιολογίας, το οποίο άπτεται της ουσιαστικής νομιμότητας της επίδικης πράξεως.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο, αντιθέτως προς το Γενικό Δικαστήριο, έκρινε ότι κάθε παράβαση της υποχρέωσης αιτιολόγησης, όπως η έλλειψη ή η ανεπάρκεια της αιτιολογίας, συνιστά διαδικαστικό σφάλμα κατά την έννοια του άρθρου 80, παράγραφος 1, του κανονισμού για το σήμα, το οποίο πρέπει να επιφέρει την ανάκληση από το EUIPO της αποφάσεως που το περιέχει, όταν το σφάλμα αυτό είναι κατάφωρο.

Επομένως, η διάταξη αυτή είχε εφαρμογή εν προκειμένω και το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο. Εντούτοις, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αυτή η πλάνη περί το δίκαιο δεν ήταν ικανή να επισύρει την αναίρεση της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου, καθόσον το διατακτικό της, με το οποίο απορρίφθηκε η προσφυγή της Repower κατά της ανακλητικής αποφάσεως, ήταν ορθό για άλλους λόγους.

Με την απόφαση **Der Grüne Punkt κατά EUIPO** (C-143/19 P, [EU:C:2019:1076](#)), που εκδόθηκε στις 12 Δεκεμβρίου 2019, το Δικαστήριο *αναίρεσε απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου* ¹⁵¹ λόγω πλάνης περί το δίκαιο στην οποία υπέπεσε το τελευταίο κατά την εφαρμογή, στην περίπτωση συλλογικού σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της έννοιας της «ουσιαστικής χρήσης».

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, η αναιρεσείουσα, Der Grüne Punkt, είχε καταχωρίσει εικονιστικό συλλογικό σήμα, το οποίο απεικόνιζε ένα κύκλο με δύο βέλη και αφορούσε σύστημα συλλογής και ανάκτησης αποβλήτων συσκευασίας. Το Γραφείο Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO), ενώπιον

¹⁵⁰ | Το άρθρο 80, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, του κανονισμού 207/2009 προβλέπει ότι, αν το EUIPO πραγματοποιήσει μια εγγραφή στο μητρώο ή λάβει απόφαση που ενέχει πρόδηλο διαδικαστικό σφάλμα για το οποίο ευθύνεται το ίδιο το EUIPO, το τελευταίο προβαίνει στην ακύρωση της εγγραφής ή στην ανάκληση της αποφάσεως.

¹⁵¹ | Απόφαση της 12ης Σεπτεμβρίου 2018, **Der Grüne Punkt κατά EUIPO – Halston Properties** (Απεικόνιση κύκλου με δύο βέλη) (T-253/17, [EU:T:2018:909](#)).

του οποίου υποβλήθηκε αίτηση για την κήρυξη εκπτώσεως, την δέχθηκε εν μέρει, με την αιτιολογία ότι δεν είχε γίνει ουσιαστική χρήση του σήματος για όλα τα προϊόντα για τα οποία είχε καταχωριστεί, πλην των προϊόντων που ήταν, τα ίδια, συσκευασίες.

Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή που είχε ασκηθεί από την αναιρεσείουσα κατά της αποφάσεως του τμήματος προσφυγών του EUIPO.

Προς στήριξη της αιτήσεως αναιρέσεως, η αναιρεσείουσα προέβαλε ότι το Γενικό Δικαστήριο δεν ερμήνευσε ορθώς την έννοια της «ουσιαστικής χρήσης» κατά το άρθρο 15, παράγραφος 1, του κανονισμού για το σήμα και παρέλειψε να λάβει δεόντως υπόψη τα χαρακτηριστικά των συλλογικών σημάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία ορίζονται στο άρθρο 66 του κανονισμού αυτού.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η βασική λειτουργία ενός συλλογικού σήματος είναι να διακρίνει τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες των μελών της ένωσης που είναι δικαιούχος του σήματος από τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες άλλων επιχειρήσεων. Επομένως, σε αντίθεση με το ατομικό σήμα, το συλλογικό σήμα δεν έχει ως σκοπό να δηλώσει στον καταναλωτή ποια είναι η «ταυτότητα προελεύσεως» των προϊόντων ή των υπηρεσιών για τα οποία καταχωρίστηκε. Το Δικαστήριο επισήμανε δε ότι το άρθρο 66 του κανονισμού 207/2009 δεν απαιτεί να ανήκουν και σε κοινό όμιλο εταιριών που να κατασκευάζει προϊόντα ή να παρέχει υπηρεσίες όλοι οι κατασκευαστές, παραγωγοί, πάροχοι υπηρεσιών ή έμποροι οι οποίοι συμμετέχουν στην ένωση που είναι δικαιούχος συλλογικού σήματος. Εξάλλου, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι τα συλλογικά σήματα εντάσσονται, όπως και τα ατομικά σήματα, στο όλο πλαίσιο των εμπορικών συναλλαγών. Συνεπώς, η χρήση τους πρέπει, προκειμένου να μπορεί να χαρακτηριστεί ως «ουσιαστική» κατά την έννοια του άρθρου 15, παράγραφος 1, του κανονισμού για το σήμα, να συμβάλλει πράγματι στον σκοπό των ενδιαφερόμενων επιχειρήσεων να δημιουργήσουν ή να διατηρήσουν δυνατότητες πώλησης για τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες τους.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο συνήγαγε ότι ένα συλλογικό σήμα χρησιμοποιείται σύμφωνα με τη βασική του λειτουργία από τη στιγμή που επιτρέπει στον καταναλωτή να αντιληφθεί ότι τα συγκεκριμένα προϊόντα ή υπηρεσίες προέρχονται από επιχειρήσεις οι οποίες είναι μέλη της ένωσης που είναι δικαιούχος του σήματος, και, κατ' επέκταση, να τα διακρίνει από εκείνα τα οποία προέρχονται από επιχειρήσεις που δεν είναι μέλη της. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έκρινε ότι από τις διαπιστώσεις του Γενικού Δικαστηρίου προέκυπτε ότι το συλλογικό σήμα είχε χρησιμοποιηθεί σύμφωνα με τη βασική λειτουργία του, λαμβανομένου υπόψη ότι ο παραγωγός ή ο διανομέας των επίδικων προϊόντων ήταν ενταγμένος στο σύστημα παραχωρήσεως αδειών της αναιρεσείουσας.

Τέλος, το Δικαστήριο τόνισε ότι, κατά την εκτίμηση του ουσιαστικού χαρακτήρα της χρήσης του επίμαχου σήματος, έπρεπε να εξεταστούν, ειδικότερα, οι χρήσεις οι οποίες θεωρούνται δικαιολογημένες στον οικείο οικονομικό τομέα για τη διατήρηση ή δημιουργία μεριδίων αγοράς υπέρ των προϊόντων ή των υπηρεσιών που προστατεύει το σήμα, η φύση των εν λόγω προϊόντων ή υπηρεσιών, τα χαρακτηριστικά της αγοράς, καθώς και η έκταση και η συχνότητα χρήσης του σήματος. Το Δικαστήριο διαπίστωσε συναφώς ότι το Γενικό Δικαστήριο παρέλειψε να εφαρμόσει τα ως άνω κριτήρια στη συγκεκριμένη περίπτωση. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, ειδικότερα, ότι το Γενικό Δικαστήριο όφειλε να εξετάσει αν η χρήση που αποδείχθηκε δεόντως εν προκειμένω, δηλαδή η τοποθέτηση του επίμαχου σήματος στη συσκευασία των προϊόντων των επιχειρήσεων που συμμετέχουν στο σύστημα συλλογής σε κοντινό σημείο και οικολογικής επεξεργασίας των αποβλήτων συσκευασίας, θεωρείται, στους οικείους οικονομικούς τομείς, ότι μπορεί να δικαιολογηθεί από τη διατήρηση ή τη δημιουργία μεριδίων αγοράς υπέρ των προϊόντων. Κατά το Δικαστήριο, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο η τοποθέτηση από τον κατασκευαστή ή τον διανομέα μιας ένδειξης, επί της συσκευασίας προϊόντων ευρείας κατανάλωσης, ότι συμμετέχει σε ένα τέτοιο οικολογικό σύστημα να μπορεί να επηρεάσει τις αγοραστικές αποφάσεις των καταναλωτών και, επομένως, να συμβάλει στη διατήρηση των σχετικών με τα προϊόντα αυτά μεριδίων αγοράς.

Κρίνοντας ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κατά την εφαρμογή της έννοιας της «ουσιαστικής χρήσης», το Δικαστήριο αναίρεσε την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου και ακύρωσε την απόφαση του τμήματος προσφυγών του EUIPO.

3. Τηλεπικοινωνίες

Υπό τον παρόντα τίτλο, αξίζει να μνημονευτούν δύο αποφάσεις. Η πρώτη είναι η απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2019, **Planet49** (C-673/17), σχετικά με τη συγκατάθεση του χρήστη ιστοτόπου για την αποθήκευση πληροφοριών ή την πρόσβαση σε πληροφορίες μέσω cookies. Η απόφαση αυτή παρουσιάζεται υπό τον τίτλο XIV.1 «Προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα».

Η δεύτερη είναι η απόφαση της 5ης Σεπτεμβρίου 2019, **AW κ.λπ. (Κλήσεις στο 112)** (C-417/18, [ΕΥ:C:2019:671](#)), με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι τα κράτη μέλη έχουν υποχρέωση, υπό την επιφύλαξη του τεχνικώς εφικτού, να εξασφαλίζουν ότι οι επιχειρήσεις τηλεπικοινωνιών παρέχουν ατελώς τις πληροφορίες για τον εντοπισμό της θέσης του καλούντος στην υπηρεσία που διαχειρίζεται τις κλήσεις έκτακτης ανάγκης προς τον αριθμό 112, ακόμη και όταν η κλήση πραγματοποιείται από κινητό τηλέφωνο που δεν διαθέτει κάρτα SIM. Επιπλέον, οι πληροφορίες αυτές πρέπει να είναι αρκούντως αξιόπιστες και ακριβείς ώστε να καθίσταται δυνατή η επέμβαση των υπηρεσιών έκτακτης ανάγκης. Τέλος, το Δικαστήριο διευκρίνισε τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται για τη στοιχειοθέτηση της ευθύνης του Δημοσίου σε περίπτωση παραβίασης του δικαίου της Ένωσης.

Σε ένα προάστιο της πόλης Panevėžys (Λιθουανία) απήχθη μια νεαρή κοπέλα 17 ετών, η οποία εν συνεχεία βιάστηκε και κήκε ζωντανή στον χώρο αποσκευών ενός αυτοκινήτου. Ενώσω βρισκόταν κλειδωμένη στον χώρο αποσκευών, κάλεσε δέκα φορές, μέσω κινητού τηλεφώνου, το λιθουανικό κέντρο κλήσεων έκτακτης ανάγκης, στον ενιαίο ευρωπαϊκό αριθμό κλήσεων έκτακτης ανάγκης «112» για να ζητήσει βοήθεια. Ωστόσο, ο εξοπλισμός του κέντρου κλήσεων έκτακτης ανάγκης δεν εμφάνιζε τον αριθμό του χρησιμοποιούμενου κινητού τηλεφώνου, με συνέπεια οι υπάλληλοι του κέντρου να μην είναι σε θέση να εντοπίσουν τη θέση της καλούσας. Δεν κατέστη δυνατόν να διευκρινιστεί αν το κινητό τηλέφωνο που χρησιμοποίησε το θύμα διέθετε κάρτα SIM ούτε γιατί ο αριθμός του δεν ήταν ορατός στο κέντρο κλήσεων έκτακτης ανάγκης.

Οι συγγενείς του θύματος άσκησαν αγωγή με αίτημα να υποχρεωθεί το Λιθουανικό Δημόσιο να τους καταβάλει χρηματική ικανοποίηση για την ηθική βλάβη (ψυχική οδύνη) που υπέστησαν. Προσήψαν στη Δημοκρατία της Λιθουανίας ότι δεν διασφάλισε ορθώς την εφαρμογή στην πράξη του άρθρου 26, παράγραφος 5, της οδηγίας 2002/22¹⁵² που επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να μεριμνούν ώστε οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις να παρέχουν ατελώς πληροφορίες για τον εντοπισμό της θέσης του καλούντος στην υπηρεσία η οποία διαχειρίζεται τις κλήσεις έκτακτης ανάγκης αμέσως μόλις η κλήση ληφθεί από την υπηρεσία αυτή.

Το διοικητικό πρωτοδικείο του Βίλνιους (Λιθουανία), το οποίο επιλήφθηκε της υποθέσεως, υπέβαλε στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως σχετικά με το περιεχόμενο της υποχρέωσης παροχής των πληροφοριών θέσης του καλούντος τον αριθμό 112.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι η υποχρέωση την οποία επιβάλλει το άρθρο 26, παράγραφος 5, της οδηγίας 2002/22 στα κράτη μέλη καλύπτει, υπό την επιφύλαξη του τεχνικώς εφικτού, και την περίπτωση που η κλήση πραγματοποιείται από κινητό τηλέφωνο το οποίο δεν διαθέτει κάρτα SIM.

¹⁵² | Οδηγία 2002/22/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Μαρτίου 2002, για την καθολική υπηρεσία και τα δικαιώματα των χρηστών όσον αφορά δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία καθολικής υπηρεσίας) (ΕΕ 2002, L 108, σ. 51), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2009/136/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2009 (ΕΕ 2009, L 337, σ. 11).

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι το άρθρο 26, παράγραφος 5, τελευταία περίοδος, της οδηγίας 2002/22 παρέχει στα κράτη μέλη κάποια διακριτική ευχέρεια κατά τον καθορισμό των κριτηρίων για την ακρίβεια και την αξιοπιστία των πληροφοριών θέσης των καλούντων το 112. Πάντως, τα καθοριζόμενα κριτήρια πρέπει να διασφαλίζουν, στο μέτρο του τεχνικώς εφικτού, ότι ο εντοπισμός της θέσης του καλούντος θα είναι τόσο αξιόπιστος και τόσο ακριβής όσο κρίνεται αναγκαίο για την αποτελεσματική παροχή των υπηρεσιών έκτακτης ανάγκης. Δεδομένου ότι η εν λόγω εκτίμηση έχει άκρως τεχνικό χαρακτήρα και συνδέεται άρρηκτα με τις ιδιαιτερότητες του εθνικού δικτύου κινητής τηλεφωνίας, αρμόδιο να προβεί στην εκτίμηση αυτή είναι το εθνικό δικαστήριο.

Τέλος, όσον αφορά τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται προς θεμελίωση της ευθύνης του Δημοσίου για ζημιές οφειλόμενες σε παραβίαση του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο επισήμανε ότι είναι βεβαίως αληθές ότι μεταξύ των προϋποθέσεων αυτών συγκαταλέγεται και η ύπαρξη άμεσης αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της παράβασης των ενωσιακών κανόνων και της ζημίας που υπέστησαν οι ιδιώτες. Εντούτοις, το εθνικό δίκαιο περί αστικής ευθύνης είναι το πλαίσιο εντός του οποίου τα κράτη μέλη οφείλουν να θεραπεύουν τις συνέπειες της προκληθείσας ζημίας, εξυπακουσμένου ότι οι προϋποθέσεις που θέτουν οι εθνικές νομοθεσίες σχετικά με την αποκατάσταση της ζημίας δεν μπορεί να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες οι οποίες αφορούν παρόμοιες απαιτήσεις στηριζόμενες στο εσωτερικό δίκαιο. Επομένως, όταν, δυνάμει του εσωτερικού δικαίου κράτους μέλους, η ύπαρξη έμμεσης αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της παρανομίας που διέπραξαν οι εθνικές αρχές και της ζημίας που υπέστη ιδιώτης θεωρείται επαρκής για τη θεμελίωση της ευθύνης του Δημοσίου, αυτή η έμμεση αιτιώδης συνάφεια μεταξύ παραβίασης του δικαίου της Ένωσης καταλογιστέας στο κράτος μέλος και της ζημίας την οποία υπέστη ιδιώτης θα πρέπει επίσης να κρίνεται επαρκής, δυνάμει της αρχής της ισοδυναμίας, ώστε να στοιχειοθετηθεί η ευθύνη του κράτους μέλους για την παράβαση του δικαίου της Ένωσης.

4. Δημόσιες συμβάσεις

Με την απόφαση της 11ης Ιουλίου 2019, **Telecom Italia** (C-697/17, [EU:C:2019:599](#)), το Δικαστήριο αποσαφήνισε στο πλαίσιο κλειστής διαδικασίας σύναψης δημόσιας σύμβασης προμηθειών και έργων διεπόμενης από την οδηγία 2014/24¹⁵³ τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι οικονομικοί φορείς καλούνται να υποβάλουν προσφορά. Ειδικότερα, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι, λαμβανομένης υπόψη της απαίτησης της οδηγίας να υπάρχει νομική και ουσιαστική ταύτιση μεταξύ των προεπιλεγέντων οικονομικών φορέων και εκείνων που υποβάλλουν τις προσφορές, επιτρέπεται να υποβάλει προσφορά ένας προεπιλεγείς υποψήφιος ο οποίος αναλαμβάνει τη δέσμευση να απορροφήσει άλλον προεπιλεγέντα υποψήφιο, βάσει συμφωνίας συγχώνευσης που έχει συναφθεί μεταξύ του σταδίου προεπιλογής και του σταδίου υποβολής προσφορών και εκτελείται μετά το στάδιο υποβολής προσφορών.

Τον Μάιο του 2016 η εταιρία Infratel προκήρυξε, για λογαριασμό του ιταλικού Υπουργείου Οικονομικής Ανάπτυξης, κλειστή διαδικασία ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων για την κατασκευή, συντήρηση και διαχείριση δημοσίου παθητικού δικτύου υπερευρείας ζώνης στις αποκαλούμενες «λευκές» περιοχές διαφόρων περιφερειών της Ιταλίας. Στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής για την ανάθεση πέντε τμημάτων, υποβλήθηκαν αιτήσεις συμμετοχής από την εταιρία Telecom Italia καθώς και, μεταξύ άλλων, από τις εταιρίες Metroweb Sviluppo και OpEn Fiber. Η Metroweb Sviluppo, καίτοι είχε προεπιλεγεί, δεν υπέβαλε τελικώς προσφορά.

¹⁵³ | Οδηγία 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις δημόσιες προμήθειες και την κατάργηση της οδηγίας 2004/18/ΕΚ (ΕΕ 2014, L 94, σ. 65).

Τον Ιανουάριο του 2017 η Infratel δημοσίευσε τον κατάλογο των προσφερόντων που είχαν γίνει δεκτοί καθώς και πίνακες προσωρινής κατατάξεως των αναδόχων. Σύμφωνα με την κατάταξη αυτή, η OpEn Fiber βρισκόταν στην πρώτη θέση για καθένα από τα πέντε τμήματα, ενώ η εταιρία Telecom Italia είχε λάβει τη δεύτερη θέση, πλην του τμήματος αριθ. 4, ως προς το οποίο βρισκόταν στην τρίτη θέση. Δεδομένου ότι η Telecom Italia δεν έμεινε ικανοποιημένη από την έκβαση της διαδικασίας, ζήτησε, αρχικώς, να της παρασχεθεί πρόσβαση στα έγγραφα που αφορούσαν τη συγκεκριμένη διαδικασία ανάθεσης. Από τα έγγραφα αυτά προέκυπτε, κατ' ουσίαν, ότι, μεταξύ του σταδίου προεπιλογής και της καταληκτικής ημερομηνίας υποβολής προσφορών, η Metroweb Sviluppo απορροφήθηκε από την OpEn Fiber, χωρίς η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να έχει αντιταχθεί στη σχετική πράξη συγχώνευσης. Εν συνεχεία, η Telecom Italia προσέβαλε ενώπιον των ιταλικών δικαστηρίων την ανάθεση των πέντε τμημάτων.

Το Δικαστήριο, αφού επανέλαβε κατ' αρχάς ότι, κατά το άρθρο 28, παράγραφος 2, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2014/24, προσφορά μπορούν να υποβάλλουν μόνον όσοι οικονομικοί φορείς προσκαλούνται από την αναθέτουσα αρχή κατόπιν της αξιολόγησης των πληροφοριών που έχουν παρασχεθεί, υπογράμμισε ότι η διάταξη αυτή προϋποθέτει ότι πρέπει να ταυτίζονται, τόσο από νομικής όσο και από ουσιαστικής απόψεως, οι προεπιλεγέντες οικονομικοί φορείς με εκείνους που υποβάλλουν τις προσφορές. Ο κανόνας αυτός έχει προβλεφθεί όσον αφορά την κλειστή διαδικασία, η οποία διεξάγεται σε περισσότερα στάδια, και ιδίως όσον αφορά το στάδιο προεπιλογής και το στάδιο υποβολής προσφορών. Ωστόσο, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η εν λόγω διάταξη δεν προβλέπει κανόνες σχετικά με τυχόν μεταβολές που έχουν επέλθει ως προς τη διάρθρωση ή ως προς την οικονομική και τεχνική επάρκεια του προεπιλεγέντος υποψηφίου.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ως προς το σημείο αυτό ότι, σε ανάλογο νομικό πλαίσιο, ήτοι εκείνο της οδηγίας 2004/17¹⁵⁴, είχε εξετάσει με την απόφαση *MT Højgaard και Züblin*¹⁵⁵ το ζήτημα της επιρροής την οποία ασκούν τέτοιες μεταβολές κατά τη διάρκεια διαδικασίας με διαπραγμάτευση για τη σύναψη δημόσιας σύμβασης. Ειδικότερα, το Δικαστήριο είχε αποφανθεί ότι, στο πλαίσιο διαδικασίας με διαπραγμάτευση, σε περίπτωση λύσης μιας κοινοπραξίας προεπιλεγείσας υπό τη συγκεκριμένη μορφή, της οποίας μέλη ήσαν δύο οικονομικοί φορείς, ο ένας από τους εν λόγω οικονομικούς φορείς μπορεί να υποκαταστήσει την ως άνω κοινοπραξία και να συνεχίσει να συμμετέχει στη διαδικασία χωρίς να συντρέχει παραβίαση της αρχής της ισότητας. Ωστόσο, πρέπει να αποδεικνύεται ότι ο οικονομικός αυτός φορέας πληροί από μόνος του τις απαιτήσεις που είχε καθορίσει αρχικώς η αναθέτουσα αρχή (πρώτο κριτήριο) και ότι η συνέχιση της συμμετοχής του στη διαδικασία δεν συνεπάγεται επιδείνωση της ανταγωνιστικής θέσης των λοιπών προσφερόντων (δεύτερο κριτήριο).

Όσον αφορά την τήρηση, εν προκειμένω, του πρώτου κριτηρίου, το Δικαστήριο έκρινε ότι η εταιρία OpEn Fiber εξακολουθούσε να πληροί τις απαιτήσεις τις οποίες είχε καθορίσει αρχικώς η αναθέτουσα αρχή καθόσον οι υλικές δυνατότητες της εταιρίας αυτής είχαν αυξηθεί λόγω της απορρόφησης της Metroweb Sviluppo.

Ως προς το δεύτερο κριτήριο, μια απορρόφηση όπως αυτή της Metroweb Sviluppo πρέπει, κατά το Δικαστήριο, να διενεργείται σύμφωνα με τη νομοθεσία της Ένωσης, συγκεκριμένα δε με τον κανονισμό 139/2004¹⁵⁶. Το Δικαστήριο επισήμανε συναφώς ότι η Επιτροπή αποφάσισε στις 15 Δεκεμβρίου 2016, βάσει του κανονισμού εκείνου, να μην αντιταχθεί στη συγχώνευση μεταξύ της OpEn Fiber και της Metroweb Sviluppo. Στο πλαίσιο

¹⁵⁴| Οδηγία 2004/17/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης συμβάσεων στους τομείς του ύδατος, της ενέργειας, των μεταφορών και των ταχυδρομικών υπηρεσιών (ΕΕ 2004, L 134, σ. 1). Η οδηγία αυτή δεν ισχύει πλέον.

¹⁵⁵| Απόφαση της 24ης Μαΐου 2016, *MT Højgaard και Züblin* (C-396/14, [EU:C:2016:347](#)).

¹⁵⁶| Κανονισμός (ΕΚ) 139/2004 του Συμβουλίου, της 20ής Ιανουαρίου 2004, για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων (ΕΕ 2004, L 24, σ. 1).

αυτό, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ορισμένες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης διαφορετικές από εκείνες που διέπουν τις δημόσιες συμβάσεις αποσκοπούν ειδικώς στο να διασφαλιστεί ότι η ύπαρξη ελεύθερου και ανόθευτου ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά δεν απειλείται από πράξεις συγκέντρωσης όπως αυτή της προκειμένης υποθέσεως. Επομένως, εφόσον η συμπεριφορά ενός οικονομικού παράγοντα συνάδει με τους κανόνες αυτούς, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι η συμμετοχή του σε μια τέτοια πράξη είναι ικανή, αυτή καθ' εαυτήν, να συνεπάγεται επιδείνωση της ανταγωνιστικής θέσης των λοιπών προσφερόντων απλώς και μόνον επειδή η οντότητα που προκύπτει από τη συγχώνευση θα διαθέτει ενισχυμένη οικονομική και τεχνική επάρκεια.

5. Τρόφιμα

Με την απόφαση *Organisation juive européenne και Vignoble Psagot* (C-363/18, [EU:C:2019:954](#)), η οποία εκδόθηκε στις 12 Νοεμβρίου 2019 και αφορούσε την ερμηνεία του κανονισμού (ΕΕ) 1169/2011¹⁵⁷, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι *τα τρόφιμα που κατάγονται από εδάφη κατεχόμενα από το κράτος του Ισραήλ πρέπει να φέρουν την ένδειξη του εδάφους καταγωγής τους, η οποία, όταν αυτά προέρχονται από τοποθεσία ή σύνολο τοποθεσιών που αποτελεί ισραηλινό οικισμό στο εσωτερικό του εν λόγω εδάφους, είναι απαραίτητο να συνοδεύεται από αναγραφή της προέλευσης αυτής.*

Η διαφορά της κύριας δίκης ανέκυψε μεταξύ της Organisation juive européenne και της Vignoble Psagot Ltd, αφενός, και του Γάλλου ministre de l'Économie et des Finances [Υπουργού Οικονομίας και Οικονομικών], αφετέρου, σχετικά με τη νομιμότητα ανακοίνωσης του τελευταίου, η οποία αφορούσε την ένδειξη της καταγωγής των προϊόντων που προέρχονται από εδάφη κατεχόμενα από το κράτος του Ισραήλ από τον Ιούνιο του 1967 και προέβλεπε ότι η προέλευση από τα συγκεκριμένα εδάφη έπρεπε να αναγράφεται στα τρόφιμα αυτά. Η ανακοίνωση του υπουργού εκδόθηκε σε συνέχεια της δημοσίευσης, από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ερμηνευτικής ανακοίνωσης για την ένδειξη της καταγωγής εμπορευμάτων που προέρχονται από τα εδάφη αυτά¹⁵⁸.

Κατά πρώτον, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η χώρα καταγωγής ή ο τόπος προέλευσης ενός τροφίμου πρέπει, βάσει των άρθρων 9 και 26 του κανονισμού 1169/2011, να αναγράφεται όταν η μη αναγραφή ενδέχεται να παραπλανήσει τους καταναλωτές, δημιουργώντας σε αυτούς την εντύπωση ότι το τρόφιμο έχει διαφορετική χώρα καταγωγής ή τόπο προέλευσης από την πραγματική χώρα καταγωγής ή τον πραγματικό τόπο προέλευσής του. Εξάλλου, το Δικαστήριο επισήμανε ότι, όταν η ένδειξη καταγωγής ή προέλευσης αναγράφεται σε ένα τρόφιμο, δεν πρέπει να είναι παραπλανητική.

Κατά δεύτερον, το Δικαστήριο έδωσε διευκρινίσεις ως προς την ερμηνεία τόσο της έννοιας «χώρα καταγωγής»¹⁵⁹ όσο και των όρων «χώρα» και «έδαφος» όπως χρησιμοποιούνται στον κανονισμό 1169/2011. Σημείωσε συναφώς ότι η έννοια αυτή ορίζεται στο άρθρο 2, παράγραφος 3, του κανονισμού 1169/2011

¹⁵⁷ | Κανονισμός (ΕΕ) 1169/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011, σχετικά με την παροχή πληροφοριών για τα τρόφιμα στους καταναλωτές, την τροποποίηση των κανονισμών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΚ) αριθ. 1924/2006 και (ΕΚ) αριθ. 1925/2006 και την κατάργηση της οδηγίας 87/250/ΕΟΚ της Επιτροπής, της οδηγίας 90/496/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της οδηγίας 1999/10/ΕΚ της Επιτροπής, της οδηγίας 2000/13/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, των οδηγιών της Επιτροπής 2002/67/ΕΚ και 2008/5/ΕΚ και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 608/2004 της Επιτροπής (ΕΕ 2011, L 304, σ. 18).

¹⁵⁸ | Ερμηνευτική ανακοίνωση για την ένδειξη της καταγωγής εμπορευμάτων που προέρχονται από τα εδάφη τα οποία κατέχει το Ισραήλ από τον Ιούνιο του 1967 (ΕΕ 2015, C 375, σ. 4).

¹⁵⁹ | Άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο θ', και 26, παράγραφος 2, στοιχείο α', του κανονισμού 1169/2011.

με παραπομπή στον ενωσιακό τελωνειακό κώδικα ¹⁶⁰, σύμφωνα με τον οποίο θεωρούνται ότι κατάγονται από μια συγκεκριμένη «χώρα» ή από συγκεκριμένο «έδαφος» τα εμπορεύματα που είτε έχουν παραχθεί εξ ολοκλήρου σε αυτή τη χώρα ή το έδαφος είτε έχουν υποστεί εκεί την τελευταία ουσιαστική μεταποίηση ή επεξεργασία τους ¹⁶¹.

Όσον αφορά τον όρο «χώρα», ο οποίος χρησιμοποιείται επανειλημμένως στις Συνθήκες ΕΕ και ΛΕΕ ως συνώνυμο του όρου «κράτος», το Δικαστήριο έκρινε ότι, προς διασφάλιση της συνοχής στην ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, επιβάλλεται ο όρος αυτός να ερμηνεύεται με τον ίδιο τρόπο και στο πλαίσιο του ενωσιακού τελωνειακού κώδικα, άρα και του κανονισμού 1169/2011. Ο όρος «κράτος» περιγράφει μια κυρίαρχη οντότητα η οποία ασκεί, εντός των γεωγραφικών της συνόρων, το σύνολο των εξουσιών που αναγνωρίζονται από το διεθνές δίκαιο. Όσον αφορά τον όρο «έδαφος», το Δικαστήριο σημείωσε ότι από την ίδια τη διατύπωση του ενωσιακού τελωνειακού κώδικα ¹⁶² συνάγεται ότι ο όρος αυτός προσδιορίζει οντότητες που δεν είναι «χώρες» και, συνεπώς, δεν είναι «κράτη». Στο πλαίσιο αυτό, είναι ικανή να παραπλανήσει τους καταναλωτές η αναγραφή σε τρόφιμα της ένδειξης ότι το κράτος του Ισραήλ είναι η «χώρα καταγωγής» τους, παρότι τα τρόφιμα κατάγονται στην πραγματικότητα από εδάφη που διαθέτουν το καθένα δικό του διεθνές καθεστώς, διακριτό σε σχέση με το κράτος του Ισραήλ, έστω και αν τελούν υπό την κατοχή του τελευταίου και υπόκεινται στην περιορισμένη δικαιοδοσία του ως κατέχουσας δύναμης κατά την έννοια του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ένδειξη του εδάφους καταγωγής των επίμαχων τροφίμων ήταν υποχρεωτική, κατά την έννοια του κανονισμού 1169/2011, προκειμένου να αποτραπεί ο κίνδυνος παραπλάνησης των καταναλωτών σε σχέση με το γεγονός ότι το κράτος του Ισραήλ είναι παρόν στα εδάφη αυτά ως κατέχουσα δύναμη και όχι ως κυρίαρχη οντότητα.

Όσον αφορά, κατά τρίτον και τελευταίο, την έννοια του «τόπου προέλευσης» ¹⁶³, το Δικαστήριο έκρινε ότι αυτή πρέπει να γίνει δεκτό ότι αναφέρεται σε κάθε προσδιορισμένο γεωγραφικό χώρο εντός της χώρας ή του εδάφους καταγωγής ενός τροφίμου, εξαιρουμένης της διεύθυνσης του παραγωγού. Ως εκ τούτου, η ένδειξη ότι ένα τρόφιμο προέρχεται από «ισραηλινό οικισμό [εποίκων]» ευρισκόμενο σε κάποιο από τα «εδάφη [που είναι] κατεχόμενα από το κράτος του Ισραήλ από το 1967» μπορεί να θεωρηθεί ως αναγραφή του «τόπου προέλευσης», εφόσον ο όρος «οικισμός [εποίκων]» παραπέμπει σε έναν γεωγραφικώς προσδιορισμένο τόπο.

Εξάλλου, ως προς το ζήτημα αν η αναγραφή της φράσης «ισραηλινός οικισμός [εποίκων]» ήταν υποχρεωτική ως ένδειξη του τόπου προέλευσης, το Δικαστήριο υπογράμμισε κατ' αρχάς ότι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των οικισμών εποίκων που έχουν εγκατασταθεί σε ορισμένα από τα κατεχόμενα από το κράτος του Ισραήλ εδάφη είναι ότι οι οικισμοί αυτοί αποτελούν τη συγκεκριμένη έκφραση μιας πολιτικής μεταφοράς πληθυσμού, η οποία εφαρμόζεται από το εν λόγω κράτος εκτός της επικράτειάς του, κατά παράβαση των γενικών κανόνων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου ¹⁶⁴. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η μη αναγραφή της ένδειξης αυτής, η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα να αναγράφεται μόνον το έδαφος καταγωγής, θα μπορούσε να παραπλανήσει τους καταναλωτές. Πράγματι, οι τελευταίοι δεν θα ήταν σε θέση να γνωρίζουν, ελλείψει οποιασδήποτε πληροφορίας ικανής να τους διαφωτίσει ως προς το ζήτημα αυτό, ότι ένα τρόφιμο προέρχεται από τοποθεσία ή από σύνολο τοποθεσιών που αποτελεί οικισμό

¹⁶⁰| Κανονισμός (ΕΕ) 952/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9ης Οκτωβρίου 2013, για τη θέσπιση του ενωσιακού τελωνειακού κώδικα (ΕΕ 2013, L 269, σ. 1).

¹⁶¹| Άρθρο 60 του κανονισμού 952/2013.

¹⁶²| Άρθρο 60 του κανονισμού 952/2013.

¹⁶³| Άρθρα 9, παράγραφος 1, στοιχείο θ', και 26, παράγραφος 2, στοιχείο α', του κανονισμού 1169/2011.

¹⁶⁴| Άρθρο 49, έκτο εδάφιο, της Σύμβασης της Γενεύης περί προστασίας του αμάχου πληθυσμού εν καιρώ πολέμου, η οποία υπογράφηκε στις 12 Αυγούστου 1949.

εποίκων ο οποίος έχει δημιουργηθεί σε κάποιο από τα προαναφερθέντα εδάφη κατά παράβαση των κανόνων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Το Δικαστήριο επισήμανε ότι, σύμφωνα με τις διατάξεις του κανονισμού 1169/2011¹⁶⁵, η πληροφόρηση των καταναλωτών πρέπει να τους παρέχει τη δυνατότητα να κάνουν τις επιλογές τους ενήμεροι και λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνον υγειονομικούς, οικονομικούς, περιβαλλοντικούς ή κοινωνικούς παράγοντες, αλλά και παράγοντες δεοντολογικού χαρακτήρα ή παράγοντες που σχετίζονται με την τήρηση του διεθνούς δικαίου. Το Δικαστήριο τόνισε συναφώς ότι οι παράγοντες αυτοί είναι ικανοί να επηρεάσουν τις αποφάσεις των καταναλωτών σε σχέση με τις αγορές τους.

Με την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, **Exportslachterij J. Gosschalk κ.λπ.** (C-477/18 και C-478/18, [EU:C:2019:1126](#)), το Δικαστήριο ανέπτυξε περαιτέρω τη νομολογία του σχετικά με τα τέλη που οφείλουν να καταβάλλουν τα σφαγεία για τους επίσημους κτηνιατρικούς ελέγχους τους οποίους διενεργούν οι αρμόδιες αρχές. Το Δικαστήριο ερωτήθηκε σχετικά με την ερμηνεία του κανονισμού 882/2004¹⁶⁶ και αποφάνθηκε, αφενός, ότι οι αρχές έχουν το δικαίωμα να μετακυλίσουν στα σφαγεία το κόστος από τους μισθούς και τις δαπάνες του προσωπικού που δεν διενεργεί το ίδιο τους ελέγχους, κατ' αναλογία προς τον χρόνο τον οποίο το εν λόγω διοικητικό προσωπικό πρέπει αντικειμενικώς να αφιερώνει για δραστηριότητες άρρηκτα συνδεδεμένες με τη διενέργεια των ελέγχων. Αφετέρου, έκρινε ότι οι αρχές έχουν, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, τη δυνατότητα να χρεώνουν τέλη σε σχέση με χρονικά διαστήματα ελέγχου τα οποία το σφαγείο ζήτησε μεν από την αρμόδια αρχή να δεσμεύσει, χωρίς όμως να διενεργηθεί πράγματι έλεγχος, ακόμη και αν οι έλεγχοι αυτοί επρόκειτο να διεξαχθούν από προσωρινώς διατιθέμενους κτηνιάτρους που δεν αμείβονται για χρονικά διαστήματα κατά τα οποία δεν διενεργείται έλεγχος.

Στην υπόθεση της κύριας δίκης, διάφορα ολλανδικά σφαγεία στράφηκαν κατά των ολλανδικών αρχών για τιμολόγια τα οποία είχαν εκδώσει σε σχέση με κτηνιατρικές επιθεωρήσεις στις εγκαταστάσεις τους. Οι επιθεωρήσεις αυτές πραγματοποιούνται από κτηνιάτρους και βοηθούς που εργάζονται για την αρμόδια αρχή ή από βοηθούς διατιθέμενους προσωρινώς από ιδιωτική εταιρία. Στην πράξη, το σφαγείο υποβάλλει στην αρμόδια αρχή αίτηση στην οποία προσδιορίζει πόσος χρόνος και πόσοι ελεγκτές θα χρειαστούν για τη διενέργεια του ελέγχου. Αν οι εργασίες επιθεώρησης ολοκληρωθούν νωρίτερα σε σχέση με την προβλεφθείσα διάρκεια, το σφαγείο εξακολουθεί να οφείλει τέλη για όλα τα χρονικά διαστήματα ελέγχου τα οποία ζητήθηκαν, έστω και αν δεν διενεργήθηκε έλεγχος στη διάρκειά τους.

Κατά τα σφαγεία, τα χρονικά αυτά διαστήματα κατά τα οποία δεν διενεργήθηκε έλεγχος δεν έπρεπε να χρεώνονται, ομοίως δε οι μισθοί και οι δαπάνες του διοικητικού και βοηθητικού προσωπικού της αρμόδιας αρχής δεν έπρεπε να περιλαμβάνονται στα τέλη που επιβάλλονταν στα σφαγεία αυτά. Τα σφαγεία αμφισβήτησαν επίσης τους πίνακες αμοιβών που ίσχυαν για τις εργασίες των προσωρινώς διατιθέμενων κτηνιάτρων, τους οποίους η αρμόδια αρχή αμείβει με διαφορετικό τρόπο. Τέλος, το αιτούν δικαστήριο διατηρούσε αμφιβολίες ως προς τον συνυπολογισμό, στα τέλη, των δαπανών για τη δημιουργία αποθεματικού της ιδιωτικής εταιρίας που έθετε βοηθούς στη διάθεση της αρμόδιας αρχής, δεδομένου ότι σκοπός του αποθεματικού αυτού είναι να πληρώνεται το προσωπικό σε περίπτωση υγειονομικής κρίσης προκειμένου να μπορέσει να συνεχίσει την εργασία του μόλις τελειώσει η κρίση.

Τα περισσότερα από τα προδικαστικά ερωτήματα περιστρέφονταν γύρω από το ζήτημα αν η ολλανδική ρύθμιση συμβιβαζόταν με την απαίτηση του κανονισμού 882/2004 να εισπράττονται τέλη μόνο για την κάλυψη του πραγματικού κόστους των επίσημων ελέγχων με το οποίο επιβαρύνεται η αρμόδια αρχή¹⁶⁷.

¹⁶⁵ | Αιτιολογικές σκέψεις 3 και 4 και άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 1169/2011.

¹⁶⁶ | Κανονισμός (ΕΚ) 882/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για τη διενέργεια επίσημων ελέγχων της συμμόρφωσης προς τη νομοθεσία περί ζωοτροφών και τροφίμων και προς τους κανόνες για την υγεία και την καλή διαβίωση των ζώων (ΕΕ 2004, L 165, σ. 1, και διορθωτικά ΕΕ 2004, L 191, σ. 1, και ΕΕ 2007, L 204, σ. 29).

¹⁶⁷ | Άρθρο 27, παράγραφοι 1 και 4, στοιχείο α', του κανονισμού 882/2004.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπενθύμισε εκ προοιμίου ότι η απαίτηση περί αποτελεσματικότητας των επίσημων ελέγχων αποτελεί βασικό μέλημα του νομοθέτη της Ένωσης. Υπό το πρίσμα της εν λόγω απαίτησης περί αποτελεσματικότητας, το Δικαστήριο διαπίστωσε, πρώτον, ότι το διοικητικό και βοηθητικό προσωπικό συμβάλλει επίσης στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων. Συγκεκριμένα, το προσωπικό αυτό απαλλάσσει τους κτηνιάτρους από την υλικοτεχνική οργάνωση των εργασιών επιθεώρησης και συμβάλλει στην παρακολούθηση των ελέγχων. Οι μισθοί και οι δαπάνες του προσωπικού αυτού μπορούν, επομένως, να λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό των τελών, μόνον όμως σε αναλογία προς τον χρόνο εργασίας που απαιτείται για δραστηριότητες άρρηκτα συνδεδεμένες με τη διενέργεια των επίσημων ελέγχων.

Δεύτερον, το Δικαστήριο έκρινε ότι η επιβολή τελών για τα χρονικά διαστήματα κατά τα οποία δεν διενεργήθηκε πράγματι έλεγχος επιτρέπεται όταν η μη είσπραξη των τελών αυτών θα μπορούσε να θίξει την αποτελεσματικότητα του συστήματος ελέγχων. Πάντως, τα σφαγεία πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να ενημερώνουν την αρμόδια αρχή για τη βούλησή τους να περιορίσουν τη διάρκεια του ελέγχου σε σχέση με την αρχικώς προβλεφθείσα διάρκεια, αν η βούληση αυτή εκφράζεται εντός της εύλογης προθεσμίας που προβλέπει προς τούτο η εν λόγω αρχή.

Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι η επιβολή τελών για τα χρονικά διαστήματα κατά τα οποία δεν διενεργήθηκε έλεγχος υπόκειται σε πρόσθετες προϋποθέσεις όταν η επιθεώρηση πραγματοποιείται από προσωρινώς διατιθέμενους κτηνιάτρους που δεν αμείβονται για χρονικά διαστήματα κατά τα οποία δεν διενεργείται έλεγχος. Στην περίπτωση αυτή, η αρμόδια αρχή μπορεί να χρεώσει, το πολύ, ποσό που αντιστοιχεί στο ύψος του τέλους από το οποίο αφαιρούνται οι μισθολογικές δαπάνες των προσωρινώς διατιθέμενων κτηνιάτρων. Επιπλέον, το υπόλοιπο του τέλους που προκύπτει κατ' αυτόν τον τρόπο πρέπει να αντιστοιχεί πράγματι σε γενικά έξοδα προβλεπόμενα από τον κανονισμό.

Εξάλλου, όσον αφορά τον συνυπολογισμό, εν γένει, των αμοιβών των προσωρινώς διατιθέμενων κτηνιάτρων, που είναι χαμηλότερες από εκείνες των κτηνιάτρων που απασχολούνται από την αρμόδια αρχή, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η επιβολή κατ' αποκοπήν τελών, τα οποία επιτρέπονται κατ' αρχήν από τον κανονισμό 882/2004, είναι δυνατή και όταν ο έλεγχος διενεργείται από προσωρινώς διατιθέμενους κτηνιάτρους. Πάντως, τα τέλη αυτά δεν πρέπει, κατά κανόνα, να υπερβαίνουν τις δαπάνες της αρμόδιας αρχής. Συνεπώς, αν η αρμόδια αρχή διαπιστώσει ότι έχει αποκομίσει κέρδος κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης περιόδου, οφείλει να αναθεωρήσει προς τα κάτω τα κατ' αποκοπήν τέλη για την επόμενη περίοδο.

Τέλος, το Δικαστήριο απέκλεισε τη δυνατότητα να ληφθούν υπόψη, για τον υπολογισμό των τελών, δαπάνες για τη δημιουργία αποθεματικού ιδιωτικής εταιρίας από την οποία η αρμόδια αρχή δανείζεται βοηθούς. Τούτο διότι τα τέλη μπορούν να καλύπτουν μόνο τις δαπάνες που απορρέουν πράγματι από τη διενέργεια ελέγχων στις επιχειρήσεις του τομέα των τροφίμων.

6. Ασφάλιση αυτοκινήτων οχημάτων

Με την απόφαση της 20ής Ιουνίου 2019, *Línea Directa Aseguradora* (C-100/18, [EU:C:2019:517](#)), το Δικαστήριο ερμήνευσε τον όρο «κυκλοφορία οχημάτων» κατά την έννοια της οδηγίας 2009/103¹⁶⁸, σχετικά με την ασφάλιση αστικής ευθύνης από αυτοκίνητα, κρίνοντας ότι καλύπτει την περίπτωση κατά την οποία ανεφλέγη όχημα σταθμευμένο σε ιδιωτικό κλειστό χώρο στάθμευσης ενός ακινήτου για περισσότερες από 24 ώρες, προκαλώντας πυρκαγιά που οφειλόταν στο ηλεκτρικό κύκλωμα του οχήματος αυτού με συνέπεια να υποστεί ζημία το ακίνητο.

Τον Αύγουστο του 2013 ένα όχημα, το οποίο ήταν σταθμευμένο για περισσότερες από 24 ώρες στον ιδιωτικό κλειστό χώρο στάθμευσης ενός ακινήτου, ανεφλέγη και προκάλεσε ζημιές. Η πυρκαγιά οφειλόταν στο ηλεκτρικό κύκλωμα του οχήματος. Ο ιδιοκτήτης του οχήματος είχε συνάψει σύμβαση ασφάλισης αστικής ευθύνης από την κυκλοφορία αυτοκινήτων οχημάτων με την εταιρία Línea Directa. Το ακίνητο ήταν ασφαλισμένο στην εταιρία Segurcaixa, η οποία κατέβαλε αποζημίωση ύψους 44 704,34 ευρώ στην ιδιοκτήτρια του ακινήτου εταιρία προς αποκατάσταση των ζημιών που προκλήθηκαν.

Τον Μάρτιο του 2014 η Segurcaixa ενήγαγε τη Línea Directa, ζητώντας να υποχρεωθεί η τελευταία να της επιστρέψει το ποσό της καταβληθείσας αποζημιώσεως, προβάλλοντας ότι ο ασφαλιστικός κίνδυνος επήλθε λόγω «τροχαίου περιστατικού» κατά την έννοια του ισπανικού δικαίου, το οποίο καλύπτεται από την ασφάλιση αστικής ευθύνης του οχήματος. Η αγωγή της Segurcaix απορρίφθηκε πρωτοδίκως. Στο πλαίσιο της κατ' έφεση διαδικασίας, η Línea Directa υποχρεώθηκε να καταβάλει το ποσό αποζημιώσεως που είχε ζητήσει η Segurcaixa. Η Línea Directa άσκησε αναίρεση ενώπιον του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ισπανία). Το δικαστήριο αυτό, έχοντας αμφιβολίες ως προς το πώς πρέπει να ερμηνευθεί ο όρος «κυκλοφορία οχημάτων» στην οδηγία 2009/103, αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο διάφορα προδικαστικά ερωτήματα.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι η έννοια της «κυκλοφορίας οχημάτων» κατά την εν λόγω οδηγία¹⁶⁹ συνιστά αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης, της οποίας η ερμηνεία δεν μπορεί να αφεθεί στη διακριτική ευχέρεια κάθε κράτους μέλους. Υπογράμμισε επίσης ότι ο νομοθέτης της Ένωσης ανέκαθεν επιδίωκε, και μάλιστα ολοένα και εντατικότερα, την επίτευξη του σκοπού της προστασίας των θυμάτων των ατυχημάτων που προκαλούνται από τα αυτοκίνητα οχήματα.

Παραπέμποντας στη νομολογία του¹⁷⁰, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι ο όρος «κυκλοφορία οχημάτων» δεν περιορίζεται σε καταστάσεις οδικής κυκλοφορίας και καλύπτει κάθε χρήση οχήματος η οποία ανταποκρίνεται στη συνήθη λειτουργία του, ιδίως δε κάθε χρήση οχήματος ως μέσου μεταφοράς. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε, αφενός, ότι το γεγονός ότι το όχημα που ενεπλάκη σε ατύχημα ήταν εν στάσει κατά τον χρόνο επέλευσης του ατυχήματος δεν αποκλείει, αυτό καθ' εαυτό, το ενδεχόμενο να εμπίπτει η χρήση του κατά τον κρίσιμο αυτό χρόνο στη λειτουργία του ως μέσου μεταφοράς. Ομοίως, το κατά πόσον ο κινητήρας του εμπλεκόμενου οχήματος ήταν ή όχι σε λειτουργία κατά τον χρόνο της επέλευσης του ατυχήματος δεν αποτελεί καθοριστικό στοιχείο. Αφετέρου, ουδεμία διάταξη της οδηγίας 2009/103 περιορίζει την έκταση

¹⁶⁸| Οδηγία 2009/103/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 2009, σχετικά με την ασφάλιση της αστικής ευθύνης που προκύπτει από την κυκλοφορία αυτοκινήτων οχημάτων και τον έλεγχο της υποχρέωσης προς ασφάλιση της ευθύνης αυτής (ΕΕ 2009, L 263, σ. 11).

¹⁶⁹| Το άρθρο 3, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2009/103 προβλέπει ότι κάθε κράτος μέλος λαμβάνει, υπό την επιφύλαξη εφαρμογής του άρθρου 5 της οδηγίας αυτής, όλα τα κατάλληλα μέτρα ώστε να καλύπτεται από ασφάλιση η αστική ευθύνη από την κυκλοφορία οχημάτων με συνήθη στάθμευση στο έδαφός του.

¹⁷⁰| Πρβλ. αποφάσεις του Δικαστηρίου της 20ής Δεκεμβρίου 2017, *Núñez Torreiro* (C-334/16, [EU:C:2017:1007](#)), και της 15ης Νοεμβρίου 2018, *BTA Baltic Insurance Company* (C-648/17, [EU:C:2018:917](#)).

της υποχρέωσης ασφάλισης και της προστασίας την οποία εξασφαλίζει η υποχρέωση αυτή στα θύματα ατυχημάτων που προκαλούνται από αυτοκίνητα οχήματα μόνο στις περιπτώσεις χρήσης τέτοιων οχημάτων σε ορισμένα εδάφη ή σε ορισμένες οδούς.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι η ερμηνεία του όρου «κυκλοφορία οχημάτων» κατά την έννοια της οδηγίας 2009/103 δεν εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά του εδάφους επί του οποίου χρησιμοποιείται το όχημα αυτό, ούτε ειδικότερα από το γεγονός ότι το εμπλεκόμενο όχημα είναι, κατά τον χρόνο του ατυχήματος, εν στάσει και βρίσκεται σε χώρο σταθμεύσεως. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο κατέληξε ότι η στάθμευση και το χρονικό διάστημα ακινητοποίησης του οχήματος είναι φυσικά και αναγκαία στάδια τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της χρήσης του ως μέσου μεταφοράς. Επομένως, ένα όχημα χρησιμοποιείται, κατ' αρχήν, σύμφωνα με τη λειτουργία που επιτελεί ως μέσο μεταφοράς και στη διάρκεια της στάθμευσής του μεταξύ δύο κινήσεων.

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έκρινε ότι η στάθμευση οχήματος σε ιδιωτικό κλειστό χώρο στάθμευσης συνιστά χρήση του η οποία είναι σύμφωνη με τη λειτουργία του ως μέσου μεταφοράς, το δε συμπέρασμα αυτό ίσχυε ανεξαρτήτως του ότι το όχημα ήταν σταθμευμένο στον συγκεκριμένο χώρο για περισσότερες από 24 ώρες.

Τέλος, όσον αφορά το γεγονός ότι το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης ατύχημα οφειλόταν σε πυρκαγιά προκληθείσα από το ηλεκτρικό κύκλωμα οχήματος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, εφόσον το όχημα το οποίο προξένησε το ατύχημα ενέπιπτε στον ορισμό του «οχήματος» κατά την έννοια της οδηγίας 2009/103¹⁷¹, δεν συνέτρεχε λόγος να προσδιοριστεί ποιο από τα εξαρτήματά του προκάλεσε το ζημιογόνο γεγονός, ούτε να καθοριστούν οι λειτουργίες τις οποίες επιτελεί το εν λόγω εξάρτημα.

7. Έλεγχος της απόκτησης και της κατοχής όπλων

Με την απόφαση **Τσεχική Δημοκρατία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου** (C-482/17, [EU:C:2019:1035](#)), που εκδόθηκε στις 3 Δεκεμβρίου 2019, το Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή με αίτημα την ολική ή μερική ακύρωση της οδηγίας 2017/853¹⁷² (στο εξής: *προσβαλλόμενη οδηγία*), με την οποία το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο τροποποίησαν την οδηγία 91/477/ΕΟΚ του Συμβουλίου σχετικά με τον έλεγχο της απόκτησης και της κατοχής όπλων¹⁷³ (στο εξής: *οδηγία για τα πυροβόλα όπλα*). Το Δικαστήριο έκρινε ότι τα μέτρα που έλαβαν το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο με την προσβαλλόμενη οδηγία δεν ενέχουν παραβίαση των αρχών της δοτής αρμοδιότητας, της αναλογικότητας, της ασφάλειας δικαίου, της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της απαγορεύσεως των διακρίσεων, τις οποίες είχε επικαλεστεί η Τσεχική Δημοκρατία προς στήριξη της προσφυγής της.

Προκειμένου να καταργηθούν οι συνοριακοί έλεγχοι εντός του χώρου Σένγκεν, η οδηγία για τα πυροβόλα όπλα καθιέρωσε ένα ελάχιστο εναρμονισμένο πλαίσιο σχετικά με την κατοχή και την απόκτηση πυροβόλων όπλων καθώς και σχετικά με τη μεταφορά τους μεταξύ των κρατών μελών. Προς τούτο, η εν λόγω οδηγία

171| Άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2009/103.

172| Οδηγία (ΕΕ) 2017/853 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Μαΐου 2017, για την τροποποίηση της οδηγίας 91/477/ΕΟΚ του Συμβουλίου σχετικά με τον έλεγχο της απόκτησης και της κατοχής όπλων (ΕΕ 2017, L 137, σ. 22).

173| Οδηγία 91/477/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 18ης Ιουνίου 1991, σχετικά με τον έλεγχο της απόκτησης και της κατοχής όπλων (ΕΕ 1991, L 256, σ. 51).

προβλέπει διατάξεις που αφορούν τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες επιτρέπεται η απόκτηση και η κατοχή πυροβόλων όπλων διαφόρων κατηγοριών, με την ταυτόχρονη πρόβλεψη, για λόγους δημόσιας ασφάλειας, ότι η απόκτηση ορισμένων ειδών πυροβόλων όπλων πρέπει να απαγορεύεται.

Κατόπιν ορισμένων τρομοκρατικών ενεργειών, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο εξέδωσαν το 2017 την προσβαλλόμενη οδηγία με σκοπό τη θέσπιση αυστηρότερων κανόνων για τα πλέον επικίνδυνα πυροβόλα όπλα, δηλαδή τα απενεργοποιημένα και τα ημιαυτόματα. Ταυτοχρόνως, η οδηγία αυτή αποσκοπεί στη διευκόλυνση της ελεύθερης κυκλοφορίας ορισμένων όπλων, προβλέποντας, μεταξύ άλλων, κανόνες σήμανσης.

Όσον αφορά τα αυτόματα πυροβόλα όπλα τα οποία έχουν μετατραπεί σε ημιαυτόματα όπλα και, ως εκ τούτου, κατ' αρχήν απαγορεύονται, η προσβαλλόμενη οδηγία προβλέπει παρέκκλιση της οποίας οι προϋποθέσεις πληρούνται μόνον από την Ελβετία, η οποία αποτελεί τμήμα του χώρου Σένγκεν και στην οποία έχει εφαρμογή η οδηγία για τα πυροβόλα όπλα. Πρόκειται ειδικότερα για την προϋπόθεση περί ύπαρξης στρατιωτικού συστήματος το οποίο βασιζόταν στη γενική στράτευση και προέβλεπε, κατά τα τελευταία πενήντα έτη, τη μεταβίβαση πολεμικών πυροβόλων όπλων σε πρόσωπα που απολύονται από τον στρατό.

Η Τσεχική Δημοκρατία άσκησε προσφυγή ενώπιον του Δικαστηρίου με αίτημα την ολική ή μερική ακύρωση της προσβαλλόμενης οδηγίας. Στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, άσκησαν παρέμβαση υπέρ της Τσεχικής Δημοκρατίας η Ουγγαρία και η Πολωνία και υπέρ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου η Γαλλία και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όσον αφορά την προβαλλόμενη παραβίαση της αρχής της δοτής αρμοδιότητας, το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, ακόμη και όταν μια πράξη που βασίζεται στο άρθρο 114 ΣΛΕΕ, όπως η οδηγία 91/477, έχει ήδη εξαλείψει κάθε εμπόδιο στο εμπόριο στον τομέα τον οποίο εναρμονίζει, ο νομοθέτης της Ένωσης δεν πρέπει να στερείται της δυνατότητας να προσαρμόζει την πράξη αυτή, βάσει της ως άνω διάταξης, σε κάθε μεταβολή των περιστάσεων, δεδομένου του καθήκοντός του να μεριμνά για την προστασία των γενικών συμφερόντων που αναγνωρίζουν οι Συνθήκες. Η δε καταπολέμηση της διεθνούς τρομοκρατίας και της σοβαρής εγκληματικότητας, όπως και η διατήρηση της δημόσιας ασφάλειας, συγκαταλέγονται στα ως άνω γενικά συμφέροντα.

Περαιτέρω, προκειμένου περί ρύθμισης που τροποποιεί υφιστάμενη κανονιστική ρύθμιση, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, για τον προσδιορισμό της νομικής της βάσης, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η υφιστάμενη κανονιστική ρύθμιση την οποία αυτή τροποποιεί και, ιδίως, ο σκοπός και το περιεχόμενό της. Συγκεκριμένα, η μεμονωμένη εξέταση της τροποποιητικής πράξης θα μπορούσε να καταλήξει στο παράδοξο αποτέλεσμα να μην είναι δυνατόν να εκδοθεί η πράξη αυτή βάσει του άρθρου 114 ΣΛΕΕ, ενώ ο νομοθέτης της Ένωσης θα είχε τη δυνατότητα να καταλήξει στο ίδιο κανονιστικό αποτέλεσμα καταργώντας την αρχική πράξη και προβαίνοντας, βάσει της προαναφερθείσας διάταξης, σε πλήρη αναδιατύπωση της πράξης αυτής με νέα πράξη. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η προσήκουσα νομική βάση για την έκδοση της προσβαλλόμενης οδηγίας έπρεπε να προσδιοριστεί λαμβανομένων υπόψη τόσο του πλαισίου της οδηγίας για τα πυροβόλα όπλα όσο και της ρύθμισης που προέκυπτε από τις τροποποιήσεις τις οποίες επέφερε η προσβαλλόμενη οδηγία στην οδηγία για τα πυροβόλα όπλα.

Τέλος, αφού συνέκρινε τον σκοπό και το περιεχόμενο της οδηγίας για τα πυροβόλα όπλα με τον αντίστοιχο σκοπό και περιεχόμενο της προσβαλλόμενης οδηγίας, το Δικαστήριο κατέληξε ότι αμφότερες οι οδηγίες είχαν ως σκοπό να διασφαλίσουν την προσέγγιση των διατάξεων των κρατών μελών στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των πυροβόλων όπλων για μη στρατιωτική χρήση, οριοθετώντας ταυτόχρονα την ελευθερία αυτή με εχέγγυα ασφαλείας προσαρμοσμένα στη φύση των συγκεκριμένων εμπορευμάτων, και ότι η προσβαλλόμενη οδηγία περιοριζόταν συναφώς στην προσαρμογή της ισορροπίας την οποία καθιέρωνε η οδηγία 91/477 μεταξύ των δύο αυτών σκοπών, προκειμένου να συμβαδίζει με τις μεταβαλλόμενες συνθήκες.

Ως προς το σημείο αυτό, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι η εναρμόνιση των πτυχών που αφορούν την ασφάλεια των εμπορευμάτων αποτελεί ένα από τα ουσιώδη στοιχεία για την εξασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς, δεδομένου ότι οι αποκλίσεις μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών στον τομέα αυτόν είναι ικανές να δημιουργήσουν εμπόδια στις συναλλαγές. Πάντως, δεδομένου ότι η ιδιαιτερότητα των πυροβόλων όπλων συνίσταται στην επικινδυνότητά τους όχι μόνο για τους χρήστες, αλλά και για το ευρύ κοινό, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι είναι απολύτως αναγκαίο να λαμβάνεται υπόψη η δημόσια ασφάλεια στο πλαίσιο μιας ρύθμισης σχετικής με την απόκτηση και την κατοχή των εμπορευμάτων αυτών.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο νομοθέτης της Ένωσης δεν υπερέβη τα όρια της διακριτικής ευχέρειας την οποία του παρέχει το άρθρο 114 ΣΛΕΕ εκδίδοντας την προσβαλλόμενη οδηγία βάσει της συγκεκριμένης διάταξης.

Όσον αφορά την προσβαλλόμενη παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας, το Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα αν η διοργανική συμφωνία για τη βελτίωση του νομοθετικού έργου ¹⁷⁴ επέβαλλε τυπικώς στην Επιτροπή την υποχρέωση να διενεργήσει εκτίμηση των επιπτώσεων των μέτρων που προβλεπόταν να ληφθούν με την έκδοση της προσβαλλόμενης οδηγίας, ώστε να καταστεί δυνατή η εκτίμηση της αναλογικότητας των μέτρων αυτών. Το Δικαστήριο τόνισε επ' αυτού ότι η εκπόνηση εκτιμήσεως επιπτώσεων αποτελεί στάδιο της νομοθετικής διαδικασίας το οποίο είναι, κατά κανόνα, απαραίτητο εφόσον μια νομοθετική πρωτοβουλία ενδέχεται να έχει σημαντικές οικονομικές, περιβαλλοντικές ή κοινωνικές επιπτώσεις. Ωστόσο, από τους όρους της συμφωνίας αυτής δεν συνάγεται υποχρέωση να διενεργείται τέτοια εκτίμηση σε κάθε περίπτωση.

Επομένως, η μη διενέργεια εκτίμησης επιπτώσεων δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας όταν η ιδιαίτερη κατάσταση την οποία αντιμετωπίζει ο νομοθέτης της Ένωσης τον αναγκάζει να παραλείψει το στάδιο αυτό, υπό την προϋπόθεση πάντως ότι ο νομοθέτης διαθέτει επαρκή στοιχεία για την εκτίμηση της αναλογικότητας των σχεδιαζόμενων μέτρων.

Στη συνέχεια της αποφάσεως, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο νομοθέτης της Ένωσης είχε στη διάθεσή του πλήθος αναλύσεων και συστάσεων οι οποίες κάλυπταν το σύνολο των ζητημάτων που θίγονταν με την επιχειρηματολογία της Τσεχικής Δημοκρατίας και ότι, αντιθέτως προς ό,τι υποστήριξε το κράτος μέλος, δεν προέκυπτε ότι, υπό το πρίσμα αυτών των αναλύσεων και συστάσεων, τα προσβαλλόμενα μέτρα ήταν προδήλως απρόσφορα σε σχέση με τους σκοπούς της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας των πολιτών της Ένωσης και της διευκόλυνσης της λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς των πυροβόλων όπλων για μη στρατιωτική χρήση.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι, εν προκειμένω, τα θεσμικά όργανα της Ένωσης δεν υπερέβησαν τα όρια της ευρείας διακριτικής ευχέρειας την οποία διαθέτουν όταν καλούνται να προβούν σε τέτοιες σύνθετες αξιολογήσεις και εκτιμήσεις πολιτικής, οικονομικής ή κοινωνικής φύσης. Τέλος, το Δικαστήριο απέρριψε επίσης τα επιχειρήματα που προέβαλε η Τσεχική Δημοκρατία ειδικότερα κατά ορισμένων διατάξεων της προσβαλλόμενης οδηγίας οι οποίες, κατά την άποψη του κράτους μέλους, ήταν αντίθετες προς τις αρχές της αναλογικότητας, της ασφάλειας δικαίου και της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης ορισμένων κατηγοριών ιδιοκτητών ή κατόχων όπλων που θα υπάγονταν ενδεχομένως σε αυστηρότερο καθεστώς λόγω της εφαρμογής της προσβαλλόμενης οδηγίας, καθώς και, τέλος, προς την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων.

Όσον αφορά την τελευταία αυτή αρχή, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η παρέκκλιση υπέρ της Ελβετίας λαμβάνει υπόψη τόσο την κουλτούρα και τις παραδόσεις του συγκεκριμένου κράτους όσο και το γεγονός ότι, λόγω ακριβώς των παραδόσεών του, το κράτος αυτό διαθέτει πείρα και αποδεδειγμένη ικανότητα να

¹⁷⁴ | Διοργανική συμφωνία μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη βελτίωση του νομοθετικού έργου, της 13ης Απριλίου 2016 (ΕΕ 2016, L 123, σ. 1).

εντοπίζει και να παρακολουθεί τέτοια πρόσωπα και όπλα, γεγονός από το οποίο τεκμαίρεται ότι, παρά την παρέκκλιση, οι σκοποί δημόσιας ασφάλειας τους οποίους επιδιώκει η προσβαλλόμενη οδηγία θα επιτευχθούν. Δεδομένου ότι κανένα κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν φαίνεται να βρίσκεται σε παρόμοια κατάσταση με αυτή της Ελβετίας, δεν συντρέχει περίπτωση δυσμενούς διάκρισης.

XIV. Διαδίκτυο και ηλεκτρονικό εμπόριο

Διάφορες αποφάσεις αξίζει να μνημονευτούν υπό τον παρόντα τίτλο, εκ των οποίων τρεις σχετικές με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και μία με το ηλεκτρονικό εμπόριο. Επιπλέον, σε δύο αποφάσεις που εκδόθηκαν στις 29 Ιουλίου 2019, ήτοι την απόφαση *Funke Medien NRW* (C-469/17) και την απόφαση *Spiegel Online* (C-516/17), βασικό ζήτημα ήταν η προστασία των αποκλειστικών δικαιωμάτων των δημιουργών σε περιπτώσεις αναπαραγωγής και παρουσίας των έργων τους στο κοινό μέσω διαδικτύου. Οι τελευταίες αυτές αποφάσεις παρουσιάστηκαν υπό τον τίτλο XIII.1 «Δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας».

1. Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Στον τομέα αυτό, το τμήμα μείζονος συνθέσεως εξέδωσε τρεις ιδιαιτέρως σημαντικές αποφάσεις. Στις δύο πρώτες περιπτώσεις το Δικαστήριο κλήθηκε να αποσαφηνίσει, αφενός, τις υποχρεώσεις του φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης στο πλαίσιο της διαγραφής συνδέσμων και, αφετέρου, το εδαφικό πεδίο εφαρμογής της διαγραφής συνδέσμων. Στην τρίτη περίπτωση, αντικείμενο της υποθέσεως ήταν η συγκατάθεση του χρήστη ενός ιστοτόπου για την αποθήκευση πληροφοριών ή την πρόσβαση σε πληροφορίες μέσω cookies.

Με την απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 2019, **GC κ.λπ. (Διαγραφή συνδέσμων προς ευαίσθητα δεδομένα)** (C-136/17, [EU:C:2019:773](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου διευκρίνισε τις υποχρεώσεις του φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης όταν του υποβάλλεται αίτηση για διαγραφή συνδέσμων προς ευαίσθητα δεδομένα.

Η Google αρνήθηκε να κάνει δεκτές τις αιτήσεις με τις οποίες τέσσερα πρόσωπα ζήτησαν τη διαγραφή διαφόρων συνδέσμων προς δημοσιευμένες από τρίτους ιστοσελίδες, και ιδίως προς άρθρα του Τύπου, από τον κατάλογο αποτελεσμάτων που εμφάνιζε η ομώνυμη μηχανή αναζήτησης κατόπιν αναζήτησης με βάση το ονοματεπώνυμό τους. Μετά από καταγγελίες που υπέβαλαν τα τέσσερα αυτά πρόσωπα, η Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL) (εθνική επιτροπή πληροφορικής και ελευθεριών, Γαλλία) αρνήθηκε να απευθύνει προειδοποίηση στην Google και να την καλέσει να διαγράψει τους συνδέσμους όπως ζητήθηκε. Το Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας, Γαλλία), το οποίο επιλήφθηκε της διαφοράς, ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει τις υποχρεώσεις τις οποίες υπέχει ο φορέας εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης όταν του υποβάλλεται αίτηση για τη διαγραφή συνδέσμων βάσει της οδηγίας 95/46¹⁷⁵.

¹⁷⁵ | Οδηγία 95/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (ΕΕ 1995, L 281, σ. 31). Η ως άνω οδηγία καταργήθηκε, με ισχύ από τις 25 Μαΐου 2018, από τον κανονισμό (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων) (ΕΕ 2016, L 119, σ. 1).

Πρώτον, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, με την επιφύλαξη ορισμένων εξαιρέσεων και παρεκκλίσεων, απαγορεύεται η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που παρέχουν πληροφορίες για τη φυλετική ή εθνική καταγωγή, τα πολιτικά φρονήματα, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, τη συμμετοχή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις και την υγεία και τη σεξουαλική ζωή ¹⁷⁶. Η δε επεξεργασία δεδομένων σχετικών με παραβάσεις, ποινικές καταδίκες ή μέτρα ασφαλείας επιτρέπεται κατ' αρχήν μόνον υπό τον έλεγχο της δημόσιας αρχής ή εάν το εθνικό δίκαιο προβλέπει επαρκείς και ειδικές εγγυήσεις ¹⁷⁷.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η απαγόρευση και οι περιορισμοί της επεξεργασίας των ως άνω ειδικών κατηγοριών δεδομένων ισχύουν για τον φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης, όπως και για κάθε άλλον υπεύθυνο επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Πράγματι, ο σκοπός αυτών των απαγορεύσεων και περιορισμών είναι η διασφάλιση αυξημένης προστασίας έναντι της επεξεργασίας τέτοιων δεδομένων, η οποία, λόγω του ιδιαίτερα ευαίσθητου χαρακτήρα τους, μπορεί να συνιστά ιδιαιτέρως σοβαρή επέμβαση στα θεμελιώδη δικαιώματα του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ¹⁷⁸.

Εντούτοις, ο φορέας εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης δεν είναι υπεύθυνος για την παρουσία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε ιστοσελίδα δημοσιευθείσα από τρίτο, αλλά για την ταξινόμηση της ιστοσελίδας αυτής. Υπό τις συνθήκες αυτές, η απαγόρευση και οι περιορισμοί της επεξεργασίας ευαίσθητων δεδομένων εφαρμόζονται ως προς τον φορέα εκμετάλλευσης μόνο λόγω της ταξινόμησης και, κατά συνέπεια, μέσω εξακρίβωσης η οποία πρέπει να διενεργηθεί, υπό τον έλεγχο των αρμόδιων εθνικών αρχών, βάσει αίτησης του υποκειμένου των δεδομένων.

Δεύτερον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο φορέας εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης έχει κατ' αρχήν την υποχρέωση, υπό την επιφύλαξη ορισμένων εξαιρέσεων, να κάνει δεκτές τις αιτήσεις οι οποίες υποβάλλονται σε αυτόν με αντικείμενο τη διαγραφή συνδέσμων που αφορούν ευαίσθητα δεδομένα. Ως προς τις προαναφερθείσες εξαιρέσεις, ο φορέας εκμετάλλευσης μπορεί ιδίως να αρνηθεί να κάνει δεκτή τέτοια αίτηση, εφόσον διαπιστώνει ότι οι σύνδεσμοι οδηγούν προς δεδομένα τα οποία έχουν προδήλως δημοσιοποιηθεί από το υποκείμενο των δεδομένων ¹⁷⁹, υπό τον όρο ότι η ταξινόμηση των συνδέσμων αυτών πληροί όλες τις λοιπές προϋποθέσεις νομιμότητας της επεξεργασίας δεδομένων και εφόσον το υποκείμενο των δεδομένων δεν έχει δικαίωμα να αντιταχθεί στην επεξεργασία για λόγους σχετικούς με την προσωπική κατάσταση του ¹⁸⁰.

Εν πάση περιπτώσει, ο φορέας εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης, όταν του υποβάλλεται αίτηση για διαγραφή συνδέσμων, οφείλει να ελέγχει αν η εμφάνιση συνδέσμου προς ιστοσελίδα στην οποία δημοσιεύονται ευαίσθητα δεδομένα στον κατάλογο των αποτελεσμάτων που προκύπτει από αναζήτηση με βάση το ονοματεπώνυμο του υποκειμένου των δεδομένων είναι απολύτως απαραίτητη για την προστασία της ελευθερίας πληροφόρησης των χρηστών του διαδικτύου ¹⁸¹ οι οποίοι ενδεχομένως ενδιαφέρονται να αποκτήσουν πρόσβαση στην πληροφορία αυτή μέσω τέτοιας αναζήτησης. Το Δικαστήριο τόνισε ως προς το ζήτημα αυτό ότι, μολονότι τα δικαιώματα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και στην προστασία

176| Άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 95/46 και άρθρο 9, παράγραφος 1, του κανονισμού 2016/679.

177| Άρθρο 8, παράγραφος 5, της οδηγίας 95/46 και άρθρο 10 του κανονισμού 2016/679.

178| Τα δικαιώματα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη.

179| Άρθρο 8, παράγραφος 2, στοιχείο ε', της οδηγίας 95/46 και άρθρο 9, παράγραφος 2, στοιχείο ε', του κανονισμού 2016/679.

180| Άρθρο 14, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α', της οδηγίας 95/46 και άρθρο 21, παράγραφος 1, του κανονισμού 2016/679.

181| Η ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη.

των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υπερέχουν, κατά κανόνα, της ελευθερίας πληροφόρησης των χρηστών του διαδικτύου, εντούτοις η εξισορρόπηση αυτή μπορεί, σε ειδικές περιπτώσεις, να εξαρτάται από τη φύση της επίμαχης πληροφορίας και από τον ευαίσθητο χαρακτήρα της για την ιδιωτική ζωή του υποκειμένου των δεδομένων καθώς και από το συμφέρον του κοινού να διαθέτει την πληροφορία αυτή, συμφέρον το οποίο μπορεί να διαφοροποιείται αναλόγως, μεταξύ άλλων, του ρόλου που διαδραματίζει το υποκείμενο των δεδομένων στον δημόσιο βίο.

Τρίτον, το Δικαστήριο έκρινε ότι, στο πλαίσιο αίτησης για τη διαγραφή συνδέσμων προς δεδομένα σχετικά με ποινική διαδικασία κατά του υποκειμένου των δεδομένων, τα οποία αναφέρονται σε προγενέστερο στάδιο της διαδικασίας αυτής και δεν ανταποκρίνονται πλέον στην παρούσα κατάσταση, εναπόκειται στον φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των περιστάσεων της συγκεκριμένης υπόθεσης, αν το υποκείμενο των δεδομένων έχει δικαίωμα να παύσουν οι ως άνω πληροφορίες να συνδέονται πλέον με το ονοματεπώνυμό του μέσω του καταλόγου αποτελεσμάτων ο οποίος προκύπτει κατόπιν αναζήτησης που έχει διενεργηθεί με βάση το ονοματεπώνυμό του. Εντούτοις, ακόμη και αν δεν συντρέχει τέτοια περίπτωση επειδή η εμφάνιση στα αποτελέσματα του επίμαχου συνδέσμου είναι απολύτως απαραίτητη για να συμβιβαστούν τα δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και στην προστασία των δεδομένων του με την ελευθερία πληροφόρησης των δυνητικά ενδιαφερόμενων χρηστών του διαδικτύου, ο φορέας εκμετάλλευσης υποχρεούται, το αργότερο επ' ευκαιρία της αίτησης για διαγραφή συνδέσμων, να διαμορφώσει τον κατάλογο των αποτελεσμάτων κατά τέτοιο τρόπο ώστε η συνολική εικόνα που εμφανίζεται στον χρήστη του διαδικτύου να αντικατοπτρίζει την τρέχουσα κατάσταση της ένδικης διαδικασίας, όπερ προϋποθέτει μεταξύ άλλων ότι οι σύνδεσμοι προς ιστοσελίδες οι οποίες περιέχουν πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση αυτή πρέπει να εμφανίζονται πρώτοι στον κατάλογο αυτόν.

Με την απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 2019, **Google (Εδαφικό πεδίο της διαγραφής συνδέσμων)** (C-507/17, [EU:C:2019:772](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι *ο φορέας εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης έχει κατ' αρχήν υποχρέωση να διαγράψει τους συνδέσμους μόνον ως προς τις εκδοχές της μηχανής αναζήτησης οι οποίες αντιστοιχούν στο σύνολο των κρατών μελών.*

Η Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL) (εθνική επιτροπή πληροφορικής και ελευθεριών, Γαλλία) απηύθυνε προειδοποίηση στην Google, καλώντας την, σε κάθε περίπτωση που κάνει δεκτή αίτηση για διαγραφή συνδέσμων, να απαλείφει, από τον κατάλογο αποτελεσμάτων ο οποίος εμφανίζεται κατόπιν αναζήτησης με βάση το ονοματεπώνυμο του υποκειμένου των δεδομένων, τους συνδέσμους προς ιστοσελίδες που περιέχουν προσωπικά δεδομένα τα οποία το αφορούν, ως προς όλες τις καταλήξεις ονόματος τομέα που χρησιμοποιεί για τη μηχανή αναζήτησης την οποία εκμεταλλεύεται. Η CNIL, κατόπιν της άρνησης της Google να συμμορφωθεί με την εν λόγω προειδοποίηση, της επέβαλε κύρωση ποσού 100 000 ευρώ. Το Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας, Γαλλία), στο οποίο προσέφυγε η Google, ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει το εδαφικό πεδίο εφαρμογής της υποχρέωσης του φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης να λαμβάνει τα μέτρα που επιβάλλει το δικαίωμα διαγραφής των συνδέσμων κατ' εφαρμογήν της οδηγίας 95/46.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς τη δυνατότητα των φυσικών προσώπων να προβάλουν, βάσει του δικαίου της Ένωσης, το δικαίωμά τους σε διαγραφή συνδέσμων έναντι του φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης ο οποίος έχει μία ή περισσότερες εγκαταστάσεις στο έδαφος της Ένωσης, ανεξάρτητα από το κατά πόσον η επεξεργασία (εν προκειμένω, η ταξινόμηση συνδέσμων προς ιστοσελίδες οι οποίες περιέχουν προσωπικά δεδομένα που αφορούν το πρόσωπο που επικαλείται το ως άνω δικαίωμα) πραγματοποιείται εντός της Ένωσης ¹⁸².

¹⁸²| Άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 95/46, και άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2016/679.

Όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος διαγραφής συνδέσμων, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο φορέας εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης δεν υποχρεούται να διαγράψει τους συνδέσμους ως προς όλες τις εκδοχές της μηχανής αναζήτησης που εκμεταλλεύεται, αλλά ως προς τις εκδοχές της οι οποίες αντιστοιχούν στο σύνολο των κρατών μελών. Επισήμανε ως προς το ζήτημα αυτό ότι, μολονότι, λαμβανομένων υπόψη των χαρακτηριστικών του διαδικτύου και των μηχανών αναζήτησης, η διαγραφή των συνδέσμων με παγκόσμια ισχύ θα ήταν ικανή να εκπληρώσει πλήρως τον επιδιωκόμενο από τον νομοθέτη της Ένωσης σκοπό της διασφάλισης υψηλού επιπέδου προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε ολόκληρη την Ένωση, εντούτοις ουδόλως προκύπτει από το δίκαιο της Ένωσης ¹⁸³ ότι, προκειμένου να υλοποιήσει τον σκοπό αυτό, ο νομοθέτης επέλεξε να επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος διαγραφής συνδέσμων πέραν του εδάφους των κρατών μελών. Ειδικότερα, μολονότι το δίκαιο της Ένωσης θεσπίζει μηχανισμούς συνεργασίας μεταξύ των εποπτικών αρχών των κρατών μελών προκειμένου να καταλήξουν σε κοινή απόφαση η οποία να στηρίζεται σε στάθμιση μεταξύ, αφενός, του δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και, αφετέρου, του συμφέροντος του κοινού σε περισσότερα του ενός κράτη μέλη για πρόσβαση σε ορισμένη πληροφορία, εντούτοις επί του παρόντος δεν προβλέπονται τέτοιοι μηχανισμοί συνεργασίας όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής της διαγραφής συνδέσμων εκτός της Ένωσης.

Στο παρόν στάδιο εξέλιξης του δικαίου της Ένωσης, ο φορέας εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης οφείλει να προβαίνει στη ζητηθείσα διαγραφή συνδέσμων όχι μόνον ως προς την εκδοχή της μηχανής αναζήτησης που αντιστοιχεί στο κράτος μέλος κατοικίας του φορέα του δικαιώματος διαγραφής συνδέσμων, αλλά ως προς τις εκδοχές της οι οποίες αντιστοιχούν στο σύνολο των κρατών μελών, τούτο δε με σκοπό, μεταξύ άλλων, τη διασφάλιση συνεκτικής και υψηλού επιπέδου προστασίας σε ολόκληρη την Ένωση. Εξάλλου, ο φορέας εκμετάλλευσης οφείλει, εφόσον είναι αναγκαίο, να λαμβάνει αποτελεσματικά μέτρα τα οποία να εμποδίζουν ή, τουλάχιστον, να αποθαρρύνουν έντονα την πρόσβαση των χρηστών του διαδικτύου εντός της Ένωσης, ενδεχομένως μέσω εκδοχής της μηχανής αναζήτησης που αντιστοιχεί σε τρίτο κράτος, στους συνδέσμους τους οποίους αφορά η αίτηση διαγραφής, εναπόκειται δε στα εθνικά δικαστήρια να ελέγξει αν τα μέτρα που έχουν ληφθεί πληρούν την προϋπόθεση αυτή.

Τέλος, το Δικαστήριο τόνισε ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν επιβάλλει μεν, στο παρόν στάδιο εξέλιξής του, στον φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης τη διαγραφή των συνδέσμων ως προς όλες τις εκδοχές της μηχανής αναζήτησης, αλλά ούτε και την απαγορεύει. Κατά συνέπεια, οι εποπτικές ή δικαστικές αρχές των κρατών μελών διατηρούν την αρμοδιότητα να προβαίνουν, σύμφωνα με τα εθνικά πρότυπα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, σε στάθμιση μεταξύ, αφενός, του δικαιώματος του υποκειμένου των δεδομένων στον σεβασμό της ιδιωτικής του ζωής και στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν και, αφετέρου, του δικαιώματος στην ελευθερία πληροφόρησης και, κατόπιν της στάθμισης αυτής, να υποχρεώνουν, εφόσον απαιτείται, τον φορέα εκμετάλλευσης της μηχανής αναζήτησης να διαγράψει τους συνδέσμους όσον αφορά το σύνολο των εκδοχών της μηχανής αναζήτησης.

Με την απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2019, **Planet49** (C-673/17, [EU:C:2019:801](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι η συγκατάθεση για την αποθήκευση πληροφοριών ή την πρόσβαση σε πληροφορίες μέσω cookies εγκατεστημένων στον τερματικό εξοπλισμό του χρήστη ιστοτόπου δεν θεωρείται ότι έχει δοθεί εγκύρως όταν η συναίνεση προκύπτει από προσυμπληρωμένο τετραγωνίδιο, τούτο δε ανεξαρτήτως του αν οι επίμαχες πληροφορίες αποτελούν ή όχι δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα. Επιπλέον, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι *ο πάροχος υπηρεσιών πρέπει να ενημερώνει τον χρήστη ιστοτόπου για τη διάρκεια λειτουργίας των cookies καθώς και για το ζήτημα αν τρίτοι μπορούν ή όχι να έχουν πρόσβαση στα cookies αυτά.*

¹⁸³| Άρθρα 12, στοιχείο β', και 14, πρώτο εδάφιο, στοιχείο α', της οδηγίας 95/46 και άρθρο 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2016/679.

Η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε τη διοργάνωση διαφημιστικού παιχνιδιού από την Planet49 στον ιστότοπο www.dein-macbook.de. Προκειμένου να συμμετάσχουν, οι χρήστες του διαδικτύου έπρεπε να γνωστοποιήσουν το όνομα και τη διεύθυνσή τους σε ιστοσελίδα στην οποία υπήρχαν τετραγωνίδια επιλογής. Το τετραγωνίδιο βάσει του οποίου επιτρεπόταν η εγκατάσταση των cookies ήταν προσυμπληρωμένο. Το Bundesgerichtshof (Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, Γερμανία), στο οποίο προσέφυγε η Γερμανική Ομοσπονδία των Ενώσεων Καταναλωτών, είχε αμφιβολίες ως προς το κύρος της λήψης της συγκατάθεσης των χρηστών μέσω προσυμπληρωμένου τετραγωνιδίου καθώς και ως προς την έκταση της υποχρέωσης ενημέρωσης την οποία υπέχει ο πάροχος υπηρεσιών.

Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορούσε κατ' ουσίαν την ερμηνεία της έννοιας της συγκατάθεσης, στην οποία αναφέρεται η οδηγία για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες ¹⁸⁴, σε συνδυασμό με την οδηγία 95/46 ¹⁸⁵, καθώς και με τον γενικό κανονισμό για την προστασία δεδομένων ¹⁸⁶.

Πρώτον, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι, κατά το άρθρο 2, στοιχείο η', της οδηγίας 95/46, στο οποίο παραπέμπει το άρθρο 2, στοιχείο στ', της οδηγίας για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, ως συγκατάθεση νοείται «κάθε δήλωση βουλήσεως, ελευθέρως, ρητής και εν πλήρει επιγνώσει, με την οποία το πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα δέχεται να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν». Τόνισε δε ότι η απαίτηση για «δήλωση» βούλησης του υποκειμένου των δεδομένων αναφέρεται σαφώς σε ενεργή και όχι σε παθητική συμπεριφορά. Η παροχή συγκατάθεσης, όμως, μέσω προσυμπληρωμένου τετραγωνιδίου δεν προϋποθέτει ενεργή συμπεριφορά εκ μέρους του χρήστη ιστοτόπου. Επιπλέον, το ιστορικό της θέσπισης του άρθρου 5, παράγραφος 3, της οδηγίας για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, το οποίο, μετά την τροποποίησή του από την οδηγία 2009/136, ορίζει ότι ο χρήστης πρέπει να έχει «δώσει τη συγκατάθεσή του» για την αποθήκευση cookies, υποδηλώνει ότι η συγκατάθεση του χρήστη δεν μπορεί πλέον να τεκμαίρεται και πρέπει να προκύπτει από ενεργή συμπεριφορά του τελευταίου. Τέλος, η παροχή συγκατάθεσης με θετική ενέργεια προβλέπεται πλέον από τον γενικό κανονισμό για την προστασία δεδομένων ¹⁸⁷, του οποίου το μεν άρθρο 4, σημείο 11, απαιτεί δήλωση βούλησης υπό μορφή, μεταξύ άλλων, «σαφ[ούς] θετική[ς] ενέργεια[ς]», η δε αιτιολογική σκέψη 32 εξαιρεί ρητώς τη «σιωπή, τα προσυμπληρωμένα τετραγωνίδια ή [την] αδράνεια» από τις περιπτώσεις παροχής συγκατάθεσης.

Συνεπώς, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η συγκατάθεση δεν δίδεται εγκύρως όταν η αποθήκευση πληροφοριών ή η πρόσβαση σε πληροφορίες ήδη αποθηκευμένες στον τερματικό εξοπλισμό του χρήστη ιστοτόπου επιτρέπεται βάσει προσυμπληρωμένου τετραγωνιδίου το οποίο ο χρήστης πρέπει να αποεπιλέξει προκειμένου να αρνηθεί να δώσει τη συγκατάθεσή του. Επιπροσθέτως, το γεγονός ότι ο χρήστης αυτός ενεργοποιεί την επιλογή συμμετοχής στο επίμαχο διαφημιστικό παιχνίδι δεν αρκεί για να γίνει δεκτό ότι παρέχει εγκύρως τη συγκατάθεσή του για την αποθήκευση cookies.

184| Άρθρα 2, στοιχείο στ', και 5, παράγραφος 3, της οδηγίας 2002/58/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Ιουλίου 2002, σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την προστασία ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες) (ΕΕ 2002, L 201, σ. 37), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2009/136/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2009 (ΕΕ 2009, L 337, σ. 11).

185| Άρθρο 2, στοιχείο ι'.

186| Άρθρο 6, παράγραφος 1, στοιχείο α', του κανονισμού 2016/679.

187| Άρθρο 6, παράγραφος 1, στοιχείο α', του κανονισμού 2016/679.

Δεύτερον, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το άρθρο 5, παράγραφος 3, της οδηγίας για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες αποσκοπεί στην προστασία του χρήστη από κάθε επέμβαση στην ιδιωτική του ζωή, ανεξαρτήτως του αν αυτή αφορά δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ή όχι. Επομένως, η έννοια της συγκατάθεσης δεν πρέπει να ερμηνεύεται διαφορετικά ανάλογα με το αν οι πληροφορίες οι οποίες αποθηκεύονται ή διατίθενται για ανάγνωση στον τερματικό εξοπλισμό του χρήστη ιστοτόπου αποτελούν ή όχι δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα.

Τρίτον, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το άρθρο 5, παράγραφος 3, της οδηγίας για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες απαιτεί να έχει δώσει ο χρήστης τη συγκατάθεσή του αφού έχει λάβει σαφείς και εκτενείς πληροφορίες, μεταξύ άλλων σχετικά με τον σκοπό της επεξεργασίας. Ειδικότερα, οι σαφείς και εκτενείς πληροφορίες πρέπει να παρέχουν στον χρήστη τη δυνατότητα να προσδιορίζει εύκολα τις συνέπειες της συγκατάθεσης που μπορεί να δώσει και να εξασφαλίζουν ότι η συγκατάθεση αυτή δίδεται εν πλήρει γνώσει της κατάστασης. Το Δικαστήριο έκρινε λοιπόν ότι η διάρκεια λειτουργίας των cookies καθώς και το ζήτημα αν τρίτοι μπορούν ή όχι να έχουν πρόσβαση στα cookies αυτά συγκαταλέγονται στις σαφείς και εκτενείς πληροφορίες τις οποίες ο πάροχος υπηρεσιών πρέπει να παρέχει στον χρήστη ιστοτόπου.

2. Ηλεκτρονικό εμπόριο

Με την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, **Airbnb Ireland** (C-390/18, [EU:C:2019:1112](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε, αφενός, ότι μια υπηρεσία διαμεσολάβησης η οποία έχει ως αντικείμενο την έναντι αμοιβής διευκόλυνση της επικοινωνίας, μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας, μεταξύ, αφενός, δυνητικών μισθωτών και, αφετέρου, επαγγελματιών ή μη επαγγελματιών εκμισθωτών που προσφέρουν υπηρεσίες παροχής καταλύματος βραχείας διάρκειας, καθώς και την ταυτόχρονη παροχή ορισμένων άλλων υπηρεσιών παρεπόμενων της υπηρεσίας διαμεσολάβησης, πρέπει να χαρακτηριστεί ως «υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας» η οποία εμπίπτει στην οδηγία 2000/31 για το ηλεκτρονικό εμπόριο ¹⁸⁸. Αφετέρου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ένας ιδιώτης μπορεί να αντιταχθεί στην εις βάρος του εφαρμογή, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας με άσκηση πολιτικής αγωγής, μέτρων κράτους μέλους που περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία τέτοιας υπηρεσίας την οποία ο ιδιώτης παρέχει από άλλο κράτος μέλος, εφόσον τα εν λόγω μέτρα δεν έχουν κοινοποιηθεί σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 2000/31.

Η διαφορά της κύριας δίκης εντασσόταν στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κινηθείσας στη Γαλλία, κατόπιν έγκλησης με άσκηση πολιτικής αγωγής, την οποία κατέθεσε η Association pour un hébergement et un tourisme professionnel (ένωση για την επαγγελματική παροχή υπηρεσιών προσφοράς καταλυμάτων και τουρισμού) κατά της Airbnb Ireland. Η Airbnb Ireland είναι ιρλανδική εταιρία η οποία διαχειρίζεται ηλεκτρονική πλατφόρμα όπου, έναντι καταβολής προμήθειας, καθίσταται δυνατή, μεταξύ άλλων και στη Γαλλία, η επικοινωνία μεταξύ, αφενός, επαγγελματιών εκμισθωτών που προσφέρουν υπηρεσίες παροχής καταλύματος βραχείας διάρκειας και, αφετέρου, ατόμων που αναζητούν καταλύματα του τύπου αυτού. Επιπλέον, η Airbnb Ireland προσφέρει στους εκμισθωτές ορισμένες παρεπόμενες παροχές, όπως υπόδειγμα για την οργανωμένη παρουσίαση του περιεχομένου της προσφοράς τους, ασφάλιση αστικής ευθύνης, εργαλείο υπολογισμού του μισθώματος ή ακόμη υπηρεσίες πληρωμών σχετικά με τις υπηρεσίες αυτές.

¹⁸⁸ | Οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά (οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο) (ΕΕ 2000, L 178, σ. 1).

Η ένωση που κατέθεσε έγκληση κατά της Airbnb Ireland υποστήριξε ότι η εταιρία αυτή δεν περιορίζεται στο να διευκολύνει την επικοινωνία μεταξύ δύο μερών χάρη στην ομώνυμη πλατφόρμα, αλλά ότι ασκεί δραστηριότητα κτηματομεσίτη χωρίς να διαθέτει επαγγελματική ταυτότητα, τούτο δε κατά παράβαση του αποκαλούμενου νόμου Hoguet που ισχύει στη Γαλλία για τις δραστηριότητες των επαγγελματιών του κτηματομεσιτικού τομέα. Από την πλευρά της, η Airbnb Ireland αντέτεινε ότι η ρύθμιση αυτή προσέκρουε, εν πάση περιπτώσει, στην οδηγία 2000/31.

Καλούμενο να αποφανθεί, κατά πρώτον, επί του χαρακτηρισμού της υπηρεσίας διαμεσολάβησης που παρέχει η Airbnb Ireland, το Δικαστήριο υπενθύμισε, παραπέμποντας στην απόφαση *Asociación Profesional Elite Taxi*¹⁸⁹, ότι, εφόσον μια υπηρεσία διαμεσολάβησης πληροί το σύνολο των προϋποθέσεων του άρθρου 1, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 2015/1535¹⁹⁰, στο οποίο παραπέμπει το άρθρο 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/31, η υπηρεσία αυτή συνιστά, κατ' αρχήν, «υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας», χωριστή από την επακόλουθη υπηρεσία με την οποία σχετίζεται. Εντούτοις, δεν μπορεί να ισχύει το ίδιο όταν προκύπτει ότι η υπηρεσία διαμεσολάβησης αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα μιας συνολικής υπηρεσίας της οποίας κύριο στοιχείο είναι μια υπηρεσία που υπάγεται σε άλλο νομικό χαρακτηρισμό.

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έκρινε ότι μια υπηρεσία διαμεσολάβησης όπως η παρεχόμενη από την Airbnb Ireland πληροί τις προϋποθέσεις αυτές, χωρίς η φύση των δεσμών μεταξύ της υπηρεσίας διαμεσολάβησης και της παροχής καταλύματος να δικαιολογεί τον αποκλεισμό του χαρακτηρισμού της υπηρεσίας διαμεσολάβησης ως «υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας» και, ως εκ τούτου, τον αποκλεισμό της εφαρμογής της οδηγίας 2000/31 επί της υπηρεσίας αυτής.

Πρώτον, προς αιτιολόγηση της διαπίστωσης ότι η υπηρεσία διαμεσολάβησης μπορεί να διαχωριστεί από τις υπηρεσίες παροχής καταλύματος με τις οποίες σχετίζεται, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η υπηρεσία αυτή δεν αποσκοπεί απλώς και μόνο στην άμεση εκτέλεση μιας πράξης παροχής τέτοιων υπηρεσιών, αλλά συνίσταται κατ' ουσίαν στην παροχή ενός μέσου παρουσίασης και αναζήτησης των εκμισθούμενων καταλυμάτων για τη διευκόλυνση της σύναψης μελλοντικών συμβάσεων. Επομένως, η υπηρεσία αυτού του είδους δεν μπορεί να θεωρηθεί ως απλώς παρεπόμενη μιας συνολικής υπηρεσίας παροχής καταλύματος. Δεύτερον, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι μια υπηρεσία διαμεσολάβησης όπως η παρεχόμενη από την Airbnb Ireland ουδόλως είναι απαραίτητη για την παροχή υπηρεσιών καταλύματος, καθώς οι μισθωτές και οι εκμισθωτές διαθέτουν, ενίοτε μάλιστα από μακρού, πολυάριθμους άλλους διαύλους επικοινωνίας για τον σκοπό αυτό. Τρίτον και τελευταίο, το Δικαστήριο τόνισε ότι από κανένα στοιχείο της δικογραφίας δεν προέκυπτε ότι η Airbnb καθορίζει το ύψος των μισθωμάτων που ζητούν οι εκμισθωτές οι οποίοι χρησιμοποιούν την πλατφόρμα της ούτε θέτει ανώτατο όριο για τα μισθώματα αυτά.

Το Δικαστήριο διευκρίνισε ακόμη ότι ούτε οι λοιπές παροχές που προσφέρει η Airbnb Ireland αναιρούν την ως άνω διαπίστωση, δεδομένου ότι οι διάφορες αυτές παροχές είναι απλώς παρεπόμενες της υπηρεσίας διαμεσολάβησης την οποία παρέχει η εταιρία. Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι, σε αντίθεση προς τις επίμαχες υπηρεσίες διαμεσολάβησης στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις *Asociación Profesional Elite Taxi* και *Uber France*¹⁹¹, εν προκειμένω ούτε από την ίδια την υπηρεσία διαμεσολάβησης αλλά ούτε και από τις παρεπόμενες παροχές που προσφέρει η Airbnb Ireland προέκυπτε ότι η εταιρία

189| Απόφαση του Δικαστηρίου της 20ής Δεκεμβρίου 2017, *Asociación Profesional Elite Taxi* (C-434/15, [EU:C:2017:981](#)), σκέψη 40.

190| Οδηγία (ΕΕ) 2015/1535 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9ης Σεπτεμβρίου 2015, για την καθιέρωση μιας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προδιαγραφών και των κανόνων σχετικά με τις υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών (ΕΕ 2015, L 241, σ. 1).

191| Απόφαση της 10ης Απριλίου 2018, *Uber France* (C-320/16, [EU:C:2018:221](#)).

αυτή ασκεί αποφασιστική επιρροή επί των υπηρεσιών παροχής καταλύματος με τις οποίες σχετίζεται η δραστηριότητά της, όσον αφορά είτε τον καθορισμό των ζητούμενων μισθωμάτων είτε την επιλογή των εκμισθωτών ή των κατοικιών που εκμισθώνονται στην πλατφόρμα της.

Κατά δεύτερον, το Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα αν η Airbnb Ireland μπορούσε, στη διαφορά της κύριας δίκης, να αντιταχθεί στο να εφαρμοστεί στην περίπτωσή της νόμος –όπως ο νόμος Hoguet– ο οποίος περιορίζει την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας εκ μέρους επιχειρηματία από άλλο κράτος μέλος, επικαλούμενη ότι ο νόμος αυτός δεν κοινοποιήθηκε από τη Γαλλία, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 2000/31. Κατά το Δικαστήριο, το γεγονός ότι ο εν λόγω νόμος ήταν προγενέστερος της έναρξης ισχύος της οδηγίας 2000/31 δεν σήμαινε ότι η Γαλλική Δημοκρατία απαλλασσόταν από την υποχρέωσή της να τον κοινοποιήσει. Στη συνέχεια, με γνώμονα τη συλλογιστική που ακολούθησε στην απόφαση *CIA Security International*¹⁹², το Δικαστήριο έκρινε ότι η υποχρέωση κοινοποίησης, η οποία συνιστά ουσιώδη διαδικαστική υποχρέωση, πρέπει να γίνει δεκτό ότι έχει άμεσο αποτέλεσμα. Συνήγαγε δε εξ αυτού ότι η εκ μέρους κράτους μέλους παράβαση της υποχρέωσής του να κοινοποιήσει τέτοιο μέτρο μπορεί να προβληθεί από ιδιώτη όχι μόνο στο πλαίσιο ποινικής διώξεως κατά του ιδίου, αλλά και προς αντίκρουση του αιτήματος αποζημιώσεως άλλου ιδιώτη ο οποίος έχει ασκήσει πολιτική αγωγή.

XV. Κοινωνική πολιτική

Πολλές είναι οι αποφάσεις που χρήζουν μνείας στον τομέα αυτό. Στο επίκεντρό τους βρίσκονται σημαντικά ζητήματα όπως η αρχή της ίσης μεταχείρισης σε θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης, η οργάνωση του χρόνου εργασίας, το δικαίωμα ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών και η προστασία των εργαζομένων σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη.

1. Ίση μεταχείριση σε θέματα απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης

Αξίζει να γίνει αναφορά σε τέσσερις αποφάσεις, οι οποίες αφορούσαν διαφορετική μεταχείριση είτε λόγω φύλου ή γενετήσιου προσανατολισμού είτε λόγω θρησκείας. Με μια πέμπτη απόφαση, που εκδόθηκε στις 5 Νοεμβρίου 2019 επί της υποθέσεως **Επιτροπή κατά Πολωνίας (Ανεξαρτησία των τακτικών δικαστηρίων)** (C-192/18, [EU:C:2019:924](#)), το Δικαστήριο δέχθηκε την προσφυγή λόγω παραβάσεως την οποία είχε ασκήσει η Επιτροπή κατά της Δημοκρατίας της Πολωνίας και διαπίστωσε ότι το κράτος μέλος αυτό παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το δίκαιο της Ένωσης, αφενός μεν, καθορίζοντας διαφορετικό όριο ηλικίας συνταξιοδότησης για τις γυναίκες και τους άνδρες που υπηρετούν ως δικαστικοί λειτουργοί, και, αφετέρου, μειώνοντας το όριο της ηλικίας συνταξιοδότησης των δικαστών των τακτικών δικαστηρίων, εξουσιοδοτώντας παράλληλα τον Υπουργό Δικαιοσύνης να εγκρίνει την παράταση του χρονικού διαστήματος της ενεργού υπηρεσίας των δικαστών αυτών¹⁹³.

¹⁹²| Απόφαση του Δικαστηρίου της 30ής Απριλίου 1996, *CIA Security International* (C-194/94, [EU:C:1996:172](#)).

¹⁹³| Η απόφαση παρουσιάστηκε υπό τον τίτλο Ι.1 «Δικαίωμα πρόσβασης σε αμερόληπτο δικαστήριο και σε δίκαιη δίκη».

Με την απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 2019, **E.B.** (C-258/17, [EU:C:2019:17](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε το ζήτημα της εφαρμογής της οδηγίας 2000/78¹⁹⁴ (στο εξής: οδηγία για την απαγόρευση των διακρίσεων) στην περίπτωση πειθαρχικής απόφασης εκδοθείσας το 1975, με την οποία διατάχθηκε η πρόωρη συνταξιοδότηση δημόσιου υπαλλήλου με μειωμένη κατά 25 % σύνταξη. Η πειθαρχική αυτή ποινή επιβλήθηκε σε Αυστριακό αστυνομικό υπάλληλο λόγω απόπειρας ασέλγειας σε βάρος ανηλίκων του ίδιου φύλου. Το 2009 ο ενδιαφερόμενος υπέβαλε αιτήσεις στη συνταξιοδοτική αρχή ζητώντας, μεταξύ άλλων, να επανεξεταστούν τα έννομα αποτελέσματα της πειθαρχικής εκείνης απόφασης. Το αιτούν δικαστήριο, το οποίο επιλήφθηκε της υποθέσεως, διαπίστωσε ότι η επίμαχη πειθαρχική απόφαση στηριζόταν σε διαφορετική μεταχείριση λόγω γενετήσιου προσανατολισμού, δεδομένου ότι η ποινή που προέβλεπε η εθνική νομοθεσία κατά τον χρόνο των κρίσιμων πραγματικών περιστατικών θα ήταν σημαντικά ηπιότερη αν η απόπειρα ασέλγειας για την οποία επιβλήθηκε η ποινή δεν αφορούσε ομοφυλοφιλική πράξη μεταξύ ανδρών. Ως εκ τούτου, αποφάσισε να υποβάλει αίτηση προδικαστικής απόφασης ερωτώντας το Δικαστήριο αν οι διατάξεις της οδηγίας για την απαγόρευση των διακρίσεων έχουν εφαρμογή σε μια τέτοια υπόθεση και ποιες είναι οι υποχρεώσεις που ενδεχομένως υπέχει το εθνικό δικαστήριο από την οδηγία αυτή.

Το Δικαστήριο έκρινε, κατ' αρχάς ότι μια κατάσταση όπως αυτή που δημιουργήθηκε από τη θέση του πρώην αστυνομικού υπαλλήλου σε πρόωρη συνταξιοδότηση εμπίπτει στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για την απαγόρευση των διακρίσεων, υπό την προϋπόθεση ότι η σύνταξη που καταβάλλεται στον πρώην υπάλληλο καλύπτεται από την έννοια της «αμοιβής» κατ' άρθρο 157 ΣΛΕΕ. Συνεπώς, το αιτούν δικαστήριο ήταν το αρμόδιο να ελέγξει αν η σύνταξη αυτή θεωρείται, στο εθνικό δίκαιο, ως αμοιβή η οποία εξακολουθεί να καταβάλλεται στο πλαίσιο υπηρεσιακής σχέσης που συνεχίζει να υφίσταται και μετά τη συνταξιοδότησή του.

Όσον αφορά το *ratione temporis* πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για την απαγόρευση των διακρίσεων, το Δικαστήριο υπενθύμισε, στη συνέχεια, ότι νέος κανόνας δικαίου δεν εφαρμόζεται επί των εννόμων καταστάσεων οι οποίες γεννήθηκαν και διαμορφώθηκαν οριστικώς υπό το κράτος του προγενέστερου νόμου, αλλά μόνον επί των μελλοντικών αποτελεσμάτων των καταστάσεων αυτών, καθώς και επί νέων εννόμων καταστάσεων. Επομένως, η πειθαρχική ποινή της υποχρεωτικής πρόωρης συνταξιοδότησης του αστυνομικού υπαλλήλου, η οποία στηριζόταν σε διαφορετική μεταχείριση λόγω γενετήσιου προσανατολισμού και ενείχε άμεση διάκριση υπό την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας για την απαγόρευση των διακρίσεων, δεν μπορούσε πλέον να αμφισβητηθεί βάσει της συγκεκριμένης οδηγίας, δεδομένου ότι η ποινή αυτή κατέστη απρόσβλητη πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο και εξάντλησε όλα τα έννομα αποτελέσματά της κατά τον χρόνο που η οδηγία αυτή τέθηκε σε ισχύ. Ωστόσο, η εφαρμογή της οδηγίας από την ημερομηνία κατά την οποία έληξε η προθεσμία μεταφοράς της στο εσωτερικό δίκαιο επέβαλλε στο εθνικό δικαστήριο να επανεξετάσει, για το διάστημα που έπεται της ημερομηνίας αυτής, την ποινή η οποία ενείχε διάκριση και συνίστατο στην κατά 25 % μείωση του ύψους της σύνταξης που καταβάλλεται περιοδικώς στον πρώην υπάλληλο, προκειμένου το δικαστήριο αυτό να καθορίσει το ύψος της σύνταξης την οποία θα εισέπραττε ο υπάλληλος αν δεν είχε μεσολαβήσει η δυσμενής διάκριση λόγω γενετήσιου προσανατολισμού.

Με την απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2019, **Cresco Investigation** (C-193/17, [EU:C:2019:43](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι η *αυστριακή νομοθεσία που αναγνώριζε τη Μεγάλη Παρασκευή ως ημέρα αμειβόμενης αργίας και προέβλεπε, σε περίπτωση απασχόλησης κατά την ημέρα αυτή, την καταβολή «αποζημιώσεως αργίας» μόνο για όσους εργαζομένους ανήκουν σε ορισμένες χριστιανικές Εκκλησίες δεν συμβιβαζόταν ούτε με το άρθρο 21 του Χάρτη, του οποίου μπορεί να γίνει επίκληση στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ ιδιωτών, ούτε με την οδηγία για την απαγόρευση των διακρίσεων.*

194| Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ 2000, L 303, σ. 16).

Αντίδικοι στη διαφορά της κύριας δίκης ήταν μια επιχείρηση ιδιωτικών ερευνών και ένας από τους μισθωτούς της που απασχολήθηκε κατά τη Μεγάλη Παρασκευή χωρίς να του καταβληθεί η «αποζημίωση αργίας» την οποία δικαιούνται, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, μόνον τα μέλη ορισμένων Εκκλησιών. Ο μισθωτός ζήτησε από τον εργοδότη του να του καταβάλει την ως άνω αποζημίωση, υποστηρίζοντας ότι είχε υποστεί διάκριση λόγω θρησκείας. Το αιτούν δικαστήριο, το οποίο επιλήφθηκε της υποθέσεως, αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο ερωτήματα ως προς το κατά πόσον η αυστριακή νομοθεσία συμβιβαζόταν με το άρθρο 21 του Χάρτη και με την οδηγία για την απαγόρευση των διακρίσεων.

Πρώτον, το Δικαστήριο έκρινε ότι η νομοθεσία αυτή εισάγει άμεση διάκριση λόγω θρησκείας κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/78. Πράγματι, η εθνική νομοθετική ρύθμιση συνεπάγεται διαφορετική μεταχείριση η οποία στηρίζεται άμεσα στη θρησκεία των εργαζομένων. Επιπλέον, αφορά κατηγορίες εργαζομένων των οποίων οι καταστάσεις είναι συγκρίσιμες. Ειδικότερα, τόσο η αναγνώριση της Μεγάλης Παρασκευής ως αργίας όσο και η καταβολή αποζημιώσεως αργίας στους εργαζομένους εξαρτώνται μόνον από την τυπική προϋπόθεση της ιδιότητας του εργαζομένου ως μέλους μίας από τις συγκεκριμένες Εκκλησίες. Συνεπώς, αφενός, οι εργαζόμενοι αυτοί είναι ελεύθεροι να αξιοποιήσουν την αργία αυτή όπως επιθυμούν, παραδείγματος χάριν για ανάπαυση και ψυχαγωγία, ενώ οι λοιποί εργαζόμενοι που θα επιθυμούσαν να έχουν στη διάθεσή τους περίοδο ανάπαυσης ή ψυχαγωγίας τη Μεγάλη Παρασκευή δεν τυγχάνουν της αντίστοιχης αργίας. Αφετέρου, οι εργαζόμενοι-μέλη των συγκεκριμένων Εκκλησιών δικαιούνται την αποζημίωση ακόμη και στην περίπτωση που έχουν απασχοληθεί κατά τη Μεγάλη Παρασκευή χωρίς να αισθανθούν υποχρέωση ή ανάγκη να ασκήσουν τα θρησκευτικά καθήκοντά τους κατά την ημέρα αυτή. Η κατάστασή τους δεν διαφοροποιείται ως προς το σημείο αυτό από εκείνη των λοιπών εργαζομένων που απασχολούνται κατά τη Μεγάλη Παρασκευή χωρίς να λαμβάνουν την ως άνω αποζημίωση.

Δεύτερον, το Δικαστήριο επισήμανε μεν ότι ο σκοπός που επιδιώκει η επίμαχη αυστριακή νομοθετική ρύθμιση, ήτοι το να ληφθεί υπόψη η ιδιαίτερη σημασία της Μεγάλης Παρασκευής για τα μέλη των συγκεκριμένων Εκκλησιών, σχετίζεται με την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας, αλλά απέκλεισε το ενδεχόμενο η άμεση διάκριση που αυτή εισάγει να μπορεί να δικαιολογηθεί βάσει του άρθρου 2, παράγραφος 5, ή του άρθρου 7, παράγραφος 1, της οδηγίας για την απαγόρευση των διακρίσεων. Ειδικότερα, κατά το αυστριακό δίκαιο, η δυνατότητα των εργαζομένων που δεν ανήκουν σε μία από τις χριστιανικές Εκκλησίες τις οποίες κατονομάζει η επίμαχη νομοθετική ρύθμιση να εορτάσουν θρησκευτική εορτή που δεν συμπίπτει με αργία δεν υλοποιείται με τη χορήγηση επιπλέον ημέρας αργίας, αλλά κατά κύριο λόγο μέσω της υποχρέωσης πρόνοιας που υπέχουν οι εργοδότες έναντι των εργαζομένων τους, βάσει της οποίας μπορεί να αναγνωριστεί, κατά περίπτωση, δικαίωμα απουσίας από την εργασία για το χρονικό διάστημα που απαιτείται προς εκπλήρωση συγκεκριμένων θρησκευτικών καθηκόντων. Κατά συνέπεια, η επίμαχη νομοθετική ρύθμιση δεν είναι αναγκαία για την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας, κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας. Για τον ίδιο λόγο, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι η νομοθετική αυτή ρύθμιση περιλαμβάνει ειδικά μέτρα για την αντιστάθμιση μειονεκτήματος στην επαγγελματική ζωή των συγκεκριμένων εργαζομένων τα οποία συνάδουν προς την αρχή της αναλογικότητας και, στο μέτρο του δυνατού, προς την αρχή της ισότητας, κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 1, της οδηγίας για την απαγόρευση των διακρίσεων.

Όσον αφορά την εφαρμογή στην υπόθεση της κύριας δίκης της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω θρησκείας η οποία απορρέει από το δίκαιο της Ένωσης, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι δεν είναι δυνατή η επίκληση της οδηγίας για την απαγόρευση των διακρίσεων στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ ιδιωτών προκειμένου να αποκλειστεί η εφαρμογή ρύθμισης κράτους μέλους, όταν, όπως εν προκειμένω, αυτή δεν μπορεί να ερμηνευθεί σύμφωνα με την οδηγία. Εντούτοις, η οδηγία δεν κατοχυρώνει αφ' εαυτής την αρχή της ίσης μεταχείρισης στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας, αφού αυτή πηγάζει από διάφορες διεθνείς πράξεις και από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών. Επιπλέον, η απαγόρευση κάθε διάκρισης λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων έχει επιτακτικό χαρακτήρα ως γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης και κατοχυρώνεται στο άρθρο 21, παράγραφος 1, του Χάρτη.

Ως εκ τούτου, η ίδια η απαγόρευση αρκεί για να αναγνωριστεί στους ιδιώτες δικαίωμα δυνάμενο να προβληθεί αυτό καθ' εαυτό στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ τους σε τομέα που διέπεται από το δίκαιο της Ένωσης. Συνεπώς, το αιτούν δικαστήριο υποχρεούται να παράσχει την έννομη προστασία που απορρέει από το άρθρο αυτό και να διασφαλίσει την πλήρη αποτελεσματικότητά του. Οφείλει δε να μην εφαρμόζει οποιαδήποτε εθνική διάταξη συνεπάγεται διακρίσεις, χωρίς να ζητεί ή να αναμένει την προηγούμενη κατάργησή της από τον νομοθέτη.

Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, ενόσω ο αυστριακός νομοθέτης δεν λαμβάνει μέτρα προς αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης, οι εργοδότες οφείλουν, βάσει του άρθρου 21 του Χάρτη, να επιφυλάσσουν στους εργαζομένους που δεν ανήκουν σε μία από τις Εκκλησίες που κατονομάζονται στις επίμαχες εθνικές διατάξεις την ίδια μεταχείριση με εκείνη την οποία οι ως άνω διατάξεις προβλέπουν υπέρ των εργαζομένων που είναι μέλη μίας από τις αυτές.

Στην απόφαση της 20ής Ιουνίου 2019, *Hakelbracht κ.λπ.* (C-404/18, [EU:C:2019:523](#)), το Δικαστήριο ασχολήθηκε με το ζήτημα της έκτασης της προστασίας από αντίποινα την οποία παρέχει το άρθρο 24 της οδηγίας 2006/54¹⁹⁵ (στο εξής: οδηγία για την ισότητα ανδρών-γυναικών ή οδηγία 2006/54) σε εργαζομένους που τίθενται σε μειονεκτική θέση από τον εργοδότη τους λόγω της στήριξής τους προς πρόσωπο το οποίο υπέστη διάκριση λόγω φύλου, ιδίως δε σε σχέση με τη δυνατότητα κράτους μέλους να περιορίσει την εν λόγω προστασία μόνο στους επίσημους μάρτυρες.

Η απόφαση αυτή εκδόθηκε επί διαφοράς μεταξύ μιας εργαζομένης και του πρώην εργοδότη της με αντικείμενο την καταβολή αποζημίωσης για την απόλυση της εργαζομένης εννέα μήνες αφότου αυτή είχε εναντιωθεί στην άρνηση του εργοδότη να προσλάβει κατάλληλη υποψήφια σε κενή θέση λόγω της εγκυμοσύνης της. Ειδικότερα, ο εργοδότης προσήψε στην εργαζομένη ότι εξαιτίας της η υποψήφια εκείνη υπέβαλε καταγγελία ενώπιον του Ινστιτούτου για την Ισότητα Γυναικών και Ανδρών, επειδή η εργαζομένη την είχε ενημερώσει ότι η υποψηφιότητά της δεν είχε γίνει δεκτή λόγω της εγκυμοσύνης της.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 24 της οδηγίας για την ισότητα ανδρών-γυναικών δεν επιτρέπει εθνική ρύθμιση κατά την οποία, σε περίπτωση που κάποιος εκτιμά ότι υπέστη διάκριση λόγω φύλου και έχει υποβάλει καταγγελία, ο εργαζόμενος ο οποίος του έχει παράσχει υποστήριξη στο πλαίσιο αυτό προστατεύεται από τα αντίποινα του εργοδότη μόνον εφόσον έχει παρέμβει ως μάρτυρας κατά την εξέταση της καταγγελίας αυτής και εφόσον η μαρτυρία του πληροί τις τυπικές απαιτήσεις που προβλέπει η εθνική αυτή ρύθμιση.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Δικαστήριο διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι η κατηγορία των εργαζομένων που μπορούν να τύχουν της προβλεπόμενης στην εν λόγω διάταξη προστασίας πρέπει να νοείται κατά τρόπο ευρύ, δεδομένου ότι το γράμμα της διάταξης αυτής δεν περιορίζει την προστασία μόνο σε όσους εργαζομένους έχουν υποβάλει καταγγελία και στους εκπροσώπους τους ή σε όσους εργαζομένους πληρούν ορισμένες τυπικές απαιτήσεις από τις οποίες εξαρτάται η αναγνώριση συγκεκριμένης ιδιότητας, όπως για παράδειγμα η ιδιότητα του μάρτυρα.

Περαιτέρω, λαμβάνοντας υπόψη τον σκοπό της οδηγίας για την ισότητα ανδρών-γυναικών, το Δικαστήριο τόνισε ότι όποιος θεωρεί ότι έχει ζημιωθεί από τη μη εφαρμογή, στην περίπτωσή του, της αρχής της ίσης μεταχείρισης πρέπει, βάσει του άρθρου 17 της οδηγίας, να έχει πρόσβαση στις κατάλληλες δικαστικές ή διοικητικές διαδικασίες ώστε να μπορεί να εξασφαλίσει την τήρηση των υποχρεώσεων που προβλέπει η οδηγία. Κατά το Δικαστήριο, η τελευταία αυτή διάταξη αποτελεί ειδική έκφραση της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, η οποία κατοχυρώνεται και στο άρθρο 47 του Χάρτη.

¹⁹⁵ | Οδηγία 2006/54/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006, για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης (ΕΕ 2006, L 204, σ. 23).

Συνεπώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι η απαιτούμενη από την οδηγία 2006/54 αποτελεσματικότητα της προστασίας έναντι των διακρίσεων λόγω φύλου δεν θα εξασφαλιζόταν αν η προστασία δεν κάλυπτε τα μέτρα που ενδέχεται να λάβει ο εργοδότης κατά εργαζομένων οι οποίοι υπερασπίστηκαν, επισήμως ή ανεπισήμως, το προστατευόμενο πρόσωπο ή κατέθεσαν υπέρ αυτού. Πράγματι, οι ως άνω εργαζόμενοι θα μπορούσαν, κατ' αυτόν τον τρόπο, να αποθαρρυνθούν από το να παρέμβουν υπέρ του προστατευόμενου προσώπου, φοβούμενοι ότι μπορεί να μην τύχουν προστασίας αν δεν πληρούν ορισμένες τυπικές απαιτήσεις, πράγμα το οποίο θα ήταν δυνατόν να υπονομεύσει σοβαρά την επίτευξη του επιδιωκόμενου από την οδηγία 2006/54 σκοπού, αφού θα μείωνε τις πιθανότητες εντοπισμού και αντιμετώπισης περιπτώσεων δυσμενούς διάκρισης λόγω φύλου.

Με την απόφαση της 7ης Οκτωβρίου 2019, **Safeway** (C-171/18, [EU:C:2019:839](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου εξέτασε αν συμβιβαζόταν με την αρχή της ισότητας της αμοιβής μεταξύ ανδρών και γυναικών εργαζομένων, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ¹⁹⁶, ένα μέτρο που είχε ως σκοπό να παύσει δυσμενής διάκριση την οποία είχε διαπιστώσει το Δικαστήριο με την απόφαση της 17ης Μαΐου 1990, **Barber** (C-262/88, [EU:C:1990:209](#)· στο εξής: απόφαση Barber). Η διάκριση αυτή συνίστατο στον καθορισμό διαφορετικού γενικού ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης (στο εξής: γενικό όριο ηλικίας) ανάλογα με το φύλο, το οποίο ήταν, πιο συγκεκριμένα, τα 65 έτη για τους άνδρες και τα 60 έτη για τις γυναίκες. Προκειμένου να άρει τη διάκριση, ένα συνταξιοδοτικό σύστημα εξίσωσε, αναδρομικά, το γενικό όριο ηλικίας όλων των μελών του στα 65 έτη. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ απαγορεύει, ελλείψει αντικειμενικής δικαιολόγησης, τη λήψη τέτοιου εξισωτικού μέτρου για την περίοδο που μεσολάβησε μεταξύ της ανακοίνωσης του μέτρου αυτού και της θέσπισής του, τούτο δε ακόμη και όταν ένα τέτοιο μέτρο επιτρέπεται κατά το εθνικό δίκαιο και κατά την πράξη με την οποία έχει συσταθεί το επίμαχο συνταξιοδοτικό σύστημα.

Το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικό σύστημα συστάθηκε υπό μορφή trust (στο εξής: εμπίστευμα) από τη Safeway Ltd το 1978. Κατόπιν της έκδοσης της αποφάσεως Barber, η Safeway και η Safeway Pension Trustees Ltd, η οποία ήταν υπεύθυνη για τη διαχείριση του συνταξιοδοτικού συστήματος, ανακοίνωσαν, τον Σεπτέμβριο και τον Δεκέμβριο του 1991, ότι το γενικό όριο ηλικίας επρόκειτο να εξισωθεί, από 1ης Δεκεμβρίου 1991, στα 65 έτη για όλα τα μέλη. Ωστόσο, το εξισωτικό μέτρο θεσπίστηκε επισήμως μόλις στις 2 Μαΐου 1996, μέσω πράξης εμπιστεύματος, με αναδρομική ισχύ από την 1η Δεκεμβρίου 1991. Ακολούθως, τέθηκε το ζήτημα, στο πλαίσιο διαδικασίας ενώπιον των δικαστηρίων του Ηνωμένου Βασιλείου, αν η αναδρομική αυτή τροποποίηση του γενικού ορίου ηλικίας συμβιβαζόταν με το δίκαιο της Ένωσης.

Κατά πρώτον, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι οι συνέπειες οι οποίες απορρέουν από τη διαπίστωση, με την απόφαση Barber, της ύπαρξης δυσμενούς διάκρισης διαφέρουν ανάλογα με τις υπό εξέταση περιόδους απασχόλησης. Όσον αφορά τις κρίσιμες για την υπόθεση περιόδους, δηλαδή τις περιόδους απασχόλησης οι οποίες μεσολάβησαν μεταξύ της έκδοσης της αποφάσεως εκείνης και της λήψης, από το επίμαχο συνταξιοδοτικό σύστημα, μέτρων για την αποκατάσταση της ίσης μεταχείρισης, θα πρέπει να αναγνωριστούν στα πρόσωπα της κατηγορίας που βρισκόταν προηγουμένως σε μειονεκτική θέση (εν προκειμένω, στους άνδρες) τα ίδια πλεονεκτήματα με εκείνα των οποίων απολαμβάνουν τα πρόσωπα της κατηγορίας που ήταν σε πλεονεκτική θέση (εν προκειμένω, οι γυναίκες).

Κατά δεύτερον, το Δικαστήριο απαρίθμησε τις απαιτήσεις τις οποίες πρέπει να πληρούν τα μέτρα που λαμβάνονται για να παύσει δυσμενής διάκριση αντίθετη προς το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ, προκειμένου να μπορούν να θεωρηθούν ως μέτρα για την αποκατάσταση της απαιτούμενης από την προαναφερθείσα διάταξη ίσης μεταχείρισης. Αφενός, τα μέτρα αυτά δεν πρέπει, κατ' αρχήν, να υπόκεινται σε προϋποθέσεις

¹⁹⁶ | Διάταξη η οποία ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υποθέσεως της κύριας δίκης και αντιστοιχεί στο νυν άρθρο 157 ΣΛΕΕ.

οι οποίες θα είχαν ως αποτέλεσμα τη διατήρηση της δυσμενούς διάκρισης, έστω και για μεταβατική περίοδο. Αφετέρου, πρέπει να συνάδουν με την αρχή της ασφάλειας δικαίου, όπερ σημαίνει ότι δεν επιτρέπεται η καθιέρωση απλής πρακτικής, στερούμενης δεσμευτικού έννομου αποτελέσματος έναντι των ενδιαφερομένων. Συνεπώς, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, στο πλαίσιο του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης συνταξιοδοτικού συστήματος, μέτρα τα οποία πληρούν τις ως άνω απαιτήσεις ελήφθησαν μόλις στις 2 Μαΐου 1996, μέσω της πράξης εμπιστεύματος που εκδόθηκε κατά την ημερομηνία αυτή, και όχι με τις ανακοινώσεις τις οποίες οι υπεύθυνοι του εν λόγω συστήματος απηύθυναν στα μέλη τον Σεπτέμβριο και τον Δεκέμβριο του 1991.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο έκρινε ότι, αν επιτρεπόταν η λήψη μέτρου το οποίο εξισώνει αναδρομικά (όπως εν προκειμένω από 1ης Δεκεμβρίου 1991) το γενικό όριο ηλικίας στο επίπεδο που ίσχυε για τα πρόσωπα της κατηγορίας που βρισκόταν προηγουμένως σε μειονεκτική θέση, δηλαδή στα 65 έτη, τούτο θα αντέβαινε όχι μόνο στον σκοπό της εναρμόνισης των όρων εργασίας προς την κατεύθυνση της προόδου, ο οποίος προκύπτει από το προοίμιο της Συνθήκης ΕΚ και από το άρθρο 117 αυτής, αλλά και στην αρχή της ασφάλειας δικαίου και στις απαιτήσεις που απορρέουν από τη νομολογία του Δικαστηρίου όσον αφορά, μεταξύ άλλων, το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε ωστόσο ότι είναι δυνατή, κατ' εξαίρεση, η αναδρομική λήψη μέτρων με σκοπό να παύσει δυσμενής διάκριση αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης, υπό την προϋπόθεση ότι τα μέτρα αυτά ανταποκρίνονται πράγματι σε επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος. Μολονότι ο κίνδυνος σοβαρής διατάραξης της χρηματοοικονομικής ισορροπίας συνταξιοδοτικού συστήματος μπορεί να συνιστά τέτοιον επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος, το Δικαστήριο τόνισε ότι το αιτούν δικαστήριο είναι το αρμόδιο να ελέγξει αν το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης μέτρο ανταποκρινόταν στον σκοπό της αποφυγής μιας τέτοιας διατάραξης.

2. Οργάνωση του χρόνου εργασίας

Με την απόφαση **CCOO** (C-55/18, [EU:C:2019:402](#)), η οποία εκδόθηκε στις 14 Μαΐου 2019, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποφάνθηκε *επί των μέτρων που οφείλουν να λαμβάνουν τα κράτη μέλη για να διασφαλίζουν τον σεβασμό του δικαιώματος των εργαζομένων σε ένα όριο μέγιστης διάρκειας εργασίας και σε ημερήσιες και εβδομαδιαίες περιόδους ανάπαυσης, και ειδικότερα επί του ζητήματος αν ο σεβασμός του δικαιώματος αυτού επιβάλλει τη θέσπιση συστήματος μέτρησης του ημερήσιου χρόνου εργασίας κάθε εργαζομένου*. Η υπόθεση της κύριας δίκης αφορούσε διαφορά μεταξύ ενός συνδικάτου εργαζομένων και ενός εργοδότη με αντικείμενο την αναγνώριση της υποχρέωσης του δεύτερου να εφαρμόζει σύστημα καταγραφής του ημερήσιου χρόνου εργασίας του προσωπικού του, το οποίο να καθιστά δυνατό τον έλεγχο της τήρησης, αφενός, του προβλεπόμενου ωραρίου εργασίας και, αφετέρου, της υποχρέωσης ενημέρωσης των συνδικαλιστικών εκπροσώπων σχετικά με τις πραγματοποιούμενες ανά μήνα υπερωρίες.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα άρθρα 3, 5 και 6 της οδηγίας 2003/88¹⁹⁷, σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη και με το άρθρο 4, παράγραφος 1, το άρθρο 11, παράγραφος 3, και το άρθρο 16, παράγραφος 3, της οδηγίας 89/391¹⁹⁸, έχουν την έννοια ότι δεν επιτρέπουν νομοθεσία

¹⁹⁷| Οδηγία 2003/88/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ 2003, L 299, σ. 9).

¹⁹⁸| Οδηγία 89/391/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 12ης Ιουνίου 1989, σχετικά με την εφαρμογή μέτρων για την προώθηση της βελτίωσης της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία (ΕΕ 1989, L 183, σ. 1).

κράτους μέλους η οποία, όπως ερμηνεύεται από τη νομολογία των εθνικών δικαστηρίων, δεν επιβάλλει στους εργοδότες την υποχρέωση να εφαρμόζουν σύστημα μέτρησης του ημερήσιου χρόνου εργασίας κάθε εργαζομένου.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι οι διατάξεις της οδηγίας 2003/88 εξειδικεύουν το θεμελιώδες δικαίωμα κάθε εργαζομένου σε περιορισμό της μέγιστης διάρκειας εργασίας και σε ημερήσιες και εβδομαδιαίες περιόδους ανάπαυσης, το οποίο κατοχυρώνεται ρητώς στο άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, οπότε πρέπει να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα του άρθρου αυτού.

Εν συνεχεία, όσον αφορά, ειδικότερα, τη θέσπιση συστήματος μέτρησης του ημερήσιου χρόνου εργασίας κάθε εργαζομένου, το Δικαστήριο επισήμανε ότι, ελλείψει τέτοιου συστήματος, είναι αδύνατο να διαπιστωθεί με αντικειμενικό και αξιόπιστο τρόπο ο αριθμός των ωρών εργασίας κάθε εργαζομένου και η χρονική κατανομή τους, ή των ωρών εργασίας που πραγματοποιήθηκαν καθ' υπέρβαση του κανονικού ωραρίου εργασίας, ως υπερωρίες. Υπό τις ως άνω συνθήκες, είναι εξαιρετικά δυσχερές, αν όχι αδύνατο στην πράξη, για τους εργαζομένους να εξασφαλίσουν τον σεβασμό των δικαιωμάτων που τους παρέχει το δίκαιο της Ένωσης, προκειμένου να απολαύουν στην πράξη τόσο του περιορισμού της εβδομαδιαίας διάρκειας εργασίας όσο και των ελάχιστων περιόδων ημερήσιας και εβδομαδιαίας ανάπαυσης που προβλέπονται από την οδηγία αυτή.

Πράγματι, η αντικειμενική και αξιόπιστη διαπίστωση του αριθμού των ωρών ημερήσιας και εβδομαδιαίας εργασίας είναι ουσιώδης για να κριθεί, αφενός, αν, κατά την περίοδο αναφοράς του άρθρου 16, στοιχείο β', ή του άρθρου 19 της οδηγίας 2003/88, τηρήθηκε η μέγιστη εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας που ορίζεται στο άρθρο 6 της οδηγίας και περιλαμβάνει, κατά την ίδια διάταξη, και τις υπερωρίες και, αφετέρου, αν οι ελάχιστες περίοδοι ημερήσιας και εβδομαδιαίας ανάπαυσης που ορίζονται αντιστοίχως στα άρθρα 3 και 5 της οδηγίας τηρήθηκαν για κάθε περίοδο 24 ωρών όσον αφορά την ημερήσια ανάπαυση ή, κατά τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς του άρθρου 16, στοιχείο α', της οδηγίας, όσον αφορά την εβδομαδιαία ανάπαυση.

Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, δεδομένου ότι τα κράτη μέλη πρέπει να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για να εγγυώνται την τήρηση των ως άνω ελάχιστων περιόδων ανάπαυσης και να εμποδίζουν κάθε υπέρβαση της μέγιστης εβδομαδιαίας διάρκειας εργασίας, ούτως ώστε να διασφαλίζεται η πλήρης αποτελεσματικότητα της οδηγίας 2003/88, μια εθνική ρύθμιση που δεν προβλέπει υποχρεωτικό μηχανισμό για την αντικειμενική και αξιόπιστη διαπίστωση του αριθμού των ωρών ημερήσιας και εβδομαδιαίας εργασίας δεν παρέχει εχέγγυα διασφάλισης της πρακτικής αποτελεσματικότητας των δικαιωμάτων που παρέχονται από το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη και από την οδηγία αυτή, καθόσον στερεί τόσο από τους εργοδότες όσο και από τους εργαζομένους τη δυνατότητα ελέγχου του κατά πόσον έγιναν σεβαστά τα ως άνω δικαιώματα και, άρα, μπορεί να υπονομεύσει τον σκοπό της εν λόγω οδηγίας ο οποίος συνίσταται στη βελτίωση της προστασίας της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων.

Τέλος, το Δικαστήριο προσέθεσε ότι δεν ασκεί επιρροή ως προς το ζήτημα αυτό το γεγονός ότι οι ισπανικοί δικονομικοί κανόνες επιτρέπουν στους εργαζομένους τη χρήση άλλων αποδεικτικών μέσων, όπως, ιδίως, μαρτυρικών καταθέσεων, ηλεκτρονικών μηνυμάτων ή δεδομένων κινητών τηλεφώνων ή ηλεκτρονικών υπολογιστών, προκειμένου να πιθανολογηθεί η προσβολή των δικαιωμάτων τους και να αντιστραφεί έτσι το βάρος αποδείξεως. Πράγματι, τα αποδεικτικά αυτά μέσα δεν καθιστούν δυνατή την αντικειμενική και αξιόπιστη διαπίστωση του αριθμού των ωρών ημερήσιας και εβδομαδιαίας εργασίας του εργαζομένου. Ειδικότερα, όσον αφορά την εμμάρτυρη απόδειξη, το Δικαστήριο υπογράμμισε την ασθενή θέση του εργαζομένου στη σχέση εργασίας. Εξάλλου, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν αποτελούν εναλλακτική λύση έναντι του προαναφερθέντος συστήματος που καθιστά δυνατή τη μέτρηση του ημερήσιου χρόνου εργασίας κάθε εργαζομένου οι εξουσίες έρευνας και επιβολής κυρώσεων τις οποίες παρέχει η εθνική νομοθεσία στις ελεγκτικές υπηρεσίες, όπως η επιθεώρηση εργασίας, κατά το μέτρο που, ελλείψει τέτοιου συστήματος, και

οι ίδιες οι αρχές αυτές στερούνται αποτελεσματικού μέσου πρόσβασης σε αντικειμενικά και αξιόπιστα δεδομένα σχετικά με τον χρόνο εργασίας των εργαζομένων σε κάθε επιχείρηση, το οποίο θα ήταν αναγκαίο για την άσκηση των ελεγκτικών αρμοδιοτήτων τους και την κατά περίπτωση επιβολή κυρώσεων.

Επιπλέον, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι τα κράτη μέλη έχουν διακριτική ευχέρεια να ορίσουν τον συγκεκριμένο τρόπο εφαρμογής ενός τέτοιου συστήματος και ιδίως τη μορφή του, λαμβάνοντας υπόψη, κατά περίπτωση, τις ιδιαιτερότητες κάθε κλάδου δραστηριότητας, ή ακόμη και τα χαρακτηριστικά ορισμένων επιχειρήσεων, όπως το μέγεθός τους.

3. Δικαίωμα ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών

Με την απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 2019, **TSN και AKT** (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-609/17 και C-610/17, [EU:C:2019:981](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε, αφενός, ότι *δεν αντιβαίνουν στο άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 2003/88, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών ελάχιστης διάρκειας τεσσάρων εβδομάδων*, εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις και συλλογικές συμβάσεις που προβλέπουν τη χορήγηση επιπλέον ημερών ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών πέραν της ελάχιστης αυτής περιόδου, αλλά ταυτόχρονα αποκλείουν τη μεταφορά των ημερών αυτών στην περίπτωση ασθένειας. Αφετέρου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, το οποίο προβλέπει μεταξύ άλλων το δικαίωμα κάθε εργαζομένου σε ετήσια περίοδο αμειβόμενων διακοπών δεν μπορεί να εφαρμοστεί όσον αφορά τέτοιες εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις και συλλογικές συμβάσεις.

Αμφότερες οι υποθέσεις ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου αφορούσαν εργαζόμενο ο οποίος δικαιούνταν, βάσει της συλλογικής σύμβασης που εφαρμόζοταν στον σχετικό κλάδο, επιπλέον ετήσια άδεια μετ' αποδοχών, πέραν της προβλεπόμενης από την οδηγία 2003/88 ελάχιστης περιόδου τεσσάρων εβδομάδων, συνολικά δηλαδή επτά εβδομάδες (υπόθεση C-609/17) και πέντε εβδομάδες (υπόθεση C-610/17). Οι εργαζόμενοι αυτοί κατέστησαν ανίκανοι προς εργασία, λόγω ασθένειας, κατά τη διάρκεια περιόδου ετήσιας άδειας και, ως εκ τούτου, ζήτησαν από τους εργοδότες τους τη μεταφορά του τμήματος της ετήσιας άδειας από το οποίο δεν μπόρεσαν να επωφεληθούν. Εντούτοις, οι εργοδότες τους απέρριψαν το αίτημα αυτό κατά το μέτρο που αφορούσε το τμήμα της ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών το οποίο υπερέβαινε το ελάχιστο όριο των τεσσάρων εβδομάδων κατά την οδηγία 2003/88.

Πρώτον, ως προς την οδηγία 2003/88, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι δεν προσκρούουν σε αυτήν διατάξεις του εσωτερικού δικαίου που προβλέπουν δικαίωμα ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών, διάρκειας μεγαλύτερης των κατά το άρθρο της 7, παράγραφος 1, τεσσάρων εβδομάδων. Σε μια τέτοια περίπτωση όμως, οι επιπλέον ημέρες ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών πέραν της ελάχιστης αυτής περιόδου δεν διέπονται από την οδηγία, αλλά από το εθνικό δίκαιο, ιδίως όσον αφορά τις προϋποθέσεις κτήσης και απόσβεσης του δικαιώματος στις επιπλέον ημέρες. Κατά συνέπεια, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να προβλέπουν δικαίωμα μεταφοράς μέρους ή όλων των επιπλέον αυτών ημερών άδειας στην περίπτωση που ο εργαζόμενος κατέστη ανίκανος προς εργασία λόγω ασθένειας κατά τη διάρκεια περιόδου ετήσιας άδειας, υπό τον όρο ότι η άδεια μετ' αποδοχών την οποία πράγματι δικαιούται ο εργαζόμενος είναι σε κάθε περίπτωση τουλάχιστον ίση προς την ελάχιστη περίοδο τεσσάρων εβδομάδων την οποία κατοχυρώνει η οδηγία 2003/88.

Δεύτερον, ως προς τον Χάρτη, του οποίου το πεδίο εφαρμογής ορίζεται στο άρθρο του 51, παράγραφος 1, το Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι τα κράτη μέλη δεσμεύονται, όσον αφορά τη δράση τους, από τις διατάξεις του Χάρτη μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Πλην όμως, τα κράτη μέλη, όταν θεσπίζουν εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις ή επιτρέπουν τη σύναψη συλλογικών συμβάσεων οι οποίες χορηγούν στους εργαζομένους επιπλέον ημέρες ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών πέραν της προβλεπόμενης στο άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 2003/88 ελάχιστης περιόδου των τεσσάρων εβδομάδων και

προβλέπουν τις προϋποθέσεις ενδεχόμενης μεταφοράς των επιπλέον αυτών ημερών σε περίπτωση ασθένειας του εργαζομένου, δεν εφαρμόζουν την οδηγία αυτή, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, με αποτέλεσμα αυτός και συγκεκριμένα το άρθρο του 31, παράγραφος 2, να μην τυγχάνει εφαρμογής.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Δικαστήριο τόνισε, μεταξύ άλλων, ότι η οδηγία 2003/88, η οποία εκδόθηκε βάσει του άρθρου 137, παράγραφος 2, ΕΚ, νυν άρθρου 153, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, καθορίζει στοιχειώδεις μόνον προδιαγραφές ασφάλειας και υγείας σε θέματα οργάνωσης του χρόνου εργασίας. Δυνάμει του άρθρου 153, παράγραφος 4, ΣΛΕΕ, οι ως άνω στοιχειώδεις προδιαγραφές δεν εμποδίζουν την εκ μέρους των κρατών μελών διατήρηση ή θέσπιση αυστηρότερων προστατευτικών μέτρων τα οποία συμβιβάζονται με τις Συνθήκες. Συνεπώς, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα, στο πλαίσιο της άσκησης της αρμοδιότητας που εξακολουθούν να έχουν στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής, να θεσπίζουν τέτοιους κανόνες, αυστηρότερους σε σχέση με εκείνους που αφορά η παρέμβαση του νομοθέτη της Ένωσης, εφόσον δεν θίγουν τη συνοχή της παρέμβασης αυτής.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ως εκ τούτου ότι, όταν τα κράτη μέλη προβλέπουν επιπλέον ημέρες ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών πέραν της προβλεπόμενης από την οδηγία 2003/88 ελάχιστης διάρκειας των τεσσάρων εβδομάδων ή όταν επιτρέπουν στους κοινωνικούς εταίρους να προβλέψουν επιπλέον ημέρες άδειας, η χορήγηση των ημερών αυτών ή, ακόμη, οι προϋποθέσεις τυχόν μεταφοράς τους σε περίπτωση ασθένειας κατά τη διάρκεια της άδειας ανήκουν στην αρμοδιότητα που εξακολουθούν να έχουν τα κράτη μέλη, χωρίς να διέπονται από την οδηγία. Όταν οι διατάξεις της Ένωσης στον σχετικό τομέα δεν ρυθμίζουν ορισμένη πτυχή και δεν επιβάλλουν καμία συγκεκριμένη υποχρέωση στα κράτη μέλη ως προς συγκεκριμένες περιπτώσεις, τότε οι εθνικές ρυθμίσεις που θεσπίζουν τα κράτη μέλη σχετικά με την πτυχή αυτή κείνται εκτός του πεδίου εφαρμογής του Χάρτη.

4. Προστασία των εργαζομένων σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη

Με την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *Pensions-Sicherungs-Verein* (C-168/18, [EU:C:2019:1128](#)), το Δικαστήριο, ερμηνεύοντας το άρθρο 8 της οδηγίας 2008/94, για την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη¹⁹⁹, έκρινε ότι η μείωση του ποσού των επαγγελματικών συνταξιοδοτικών παροχών που χορηγούνται σε πρώην μισθωτό, λόγω αφερεγγυότητας του πρώην εργοδότη του, θεωρείται προδήλως δυσανάλογη σε περίπτωση που ο πρώην μισθωτός ζει ήδη –ή αναμένεται να ζήσει, λόγω της μείωσης αυτής– κάτω από το όριο του κινδύνου φτώχειας. Αυτό ισχύει, κατά το Δικαστήριο, ακόμη και αν ο ενδιαφερόμενος εισπράττει τουλάχιστον το ήμισυ του ποσού των παροχών που απορρέουν από τα κεκτημένα δικαιώματά του.

Στην υπόθεση ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, Γερμανός υπήκοος λάμβανε από τον Δεκέμβριο του 2000 επαγγελματική σύνταξη η οποία περιελάμβανε μηνιαία συμπληρωματική σύνταξη και ετήσιο δώρο Χριστουγέννων που χορηγούνταν απευθείας από τον πρώην εργοδότη του, καθώς και σύνταξη καταβαλλόμενη από γερμανικό συνταξιοδοτικό ταμείο βάσει των εισφορών του πρώην εργοδότη. Κατόπιν οικονομικών δυσχερειών που αντιμετώπισε το 2003 το εν λόγω συνταξιοδοτικό ταμείο, το ποσό των χορηγούμενων παροχών μειώθηκε με την έγκριση της ομοσπονδιακής αρχής εποπτείας των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών. Ο πρώην εργοδότης αντιστάθμιζε τη μείωση αυτή μέχρι το 2012, όταν κινήθηκε διαδικασία αφερεγγυότητας εις βάρος του. Έκτοτε, ο πρώην εργαζόμενος δεν λαμβάνει πλέον αντιστάθμιση για τη μείωση που υπέστη,

¹⁹⁹ | Οδηγία 2008/94/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Οκτωβρίου 2008, περί προστασίας των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη (ΕΕ 2008, L 283, σ. 36).

καθόσον ο ιδιωτικού δικαίου οργανισμός ο οποίος έχει οριστεί από τη Γερμανία ως φορέας ασφάλισης κατά του κινδύνου αφερεγγυότητας των εργοδοτών στον τομέα των επαγγελματικών συντάξεων ανέλαβε την υποχρέωση να καταβάλλει μόνο τη μηνιαία συμπληρωματική σύνταξη και το ετήσιο δώρο Χριστουγέννων και όχι την αντιστάθμιση της μείωσης.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε, κατ' αρχάς, ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης κατάσταση αφορούσε πρώην μισθωτό εργαζόμενο του οποίου ο πρώην εργοδότης βρισκόταν σε κατάσταση αφερεγγυότητας και ότι, κατά τον χρόνο επέλευσης της αφερεγγυότητάς του και λόγω αυτής, είχαν θιγεί τα κεκτημένα δικαιώματα του πρώην εργαζομένου για παροχές γήρατος. Το Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι το άρθρο 8 της οδηγίας 2008/94 είχε όντως εφαρμογή σε περίπτωση όπως η προκειμένη.

Όσον αφορά, στη συνέχεια, τις συνθήκες υπό τις οποίες πρέπει να θεωρηθεί ότι η μείωση του ύψους των επαγγελματικών συνταξιοδοτικών παροχών είναι προδήλως δυσανάλογη και συνεπάγεται την υποχρέωση των κρατών μελών να διασφαλίζουν ορισμένη προστασία, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν, στο πλαίσιο της μεταφοράς του άρθρου 8 της οδηγίας 2008/94 στην εσωτερική έννομη τάξη, ευρεία διακριτική ευχέρεια και υποχρεούνται μόνο να εγγυώνται την ελάχιστη προστασία που απαιτεί η διάταξη αυτή. Το Δικαστήριο υπενθύμισε επίσης ότι ένας πρώην μισθωτός πρέπει να εισπράττει, σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη του, τουλάχιστον το ήμισυ των παροχών γήρατος που απορρέουν από τα κεκτημένα δικαιώματά του, πράγμα το οποίο, ωστόσο, δεν αποκλείει το ενδεχόμενο, ακόμη και αν υπάρχει η ελάχιστη αυτή εγγύηση, οι απώλειες που υπέστη ο μισθωτός να θεωρηθούν, υπό ορισμένες συνθήκες, ως προδήλως δυσανάλογες. Το Δικαστήριο διευκρίνισε συναφώς ότι η μείωση των παροχών γήρατος πρέπει να θεωρείται προδήλως δυσανάλογη όταν πλήττεται σε πολύ σημαντικό βαθμό η δυνατότητα του ενδιαφερομένου να καλύψει τις ανάγκες του. Τούτο συμβαίνει στην περίπτωση πρώην μισθωτού ο οποίος ζει ήδη –ή αναμένεται να ζήσει, λόγω της μείωσης αυτής– κάτω από το όριο του κινδύνου φτώχειας, όπως καθορίζεται για το αντίστοιχο κράτος μέλος από την Eurostat, το δε κράτος μέλος υποχρεούται, στην περίπτωση αυτή, να εγγυηθεί αποζημίωση τέτοιου ύψους ώστε, χωρίς να καλύπτει κατ' ανάγκην το σύνολο των απωλειών που έχει υποστεί ο μισθωτός, μπορεί να εξισορροπήσει τον προδήλως δυσανάλογο χαρακτήρα τους.

Τέλος, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το άρθρο 8 της οδηγίας 2008/94, καθόσον επιβάλλει στα κράτη μέλη να διασφαλίζουν ελάχιστη προστασία στον πρώην εργαζόμενο που εκτίθεται σε προδήλως δυσανάλογη μείωση παροχών γήρατος, περιέχει σαφή, ακριβή και ανεπιφύλακτη υποχρέωση η οποία έχει ως αντικείμενο την παροχή δικαιωμάτων στους ιδιώτες. Κατά συνέπεια, μπορεί να γίνει επίκληση της διάταξης αυτής έναντι οργανισμού ιδιωτικού δικαίου ο οποίος έχει οριστεί από το κράτος ως φορέας ασφάλισης κατά του κινδύνου αφερεγγυότητας των εργοδοτών στον τομέα των επαγγελματικών συντάξεων, όταν, λαμβανομένων υπόψη των καθηκόντων που έχουν ανατεθεί στον οργανισμό αυτόν και των όρων υπό τους οποίους τα ασκεί, ο οργανισμός αυτός μπορεί να εξομοιωθεί προς το κράτος υπό την προϋπόθεση ότι τα καθήκοντα εγγύησης που του έχουν ανατεθεί καλύπτουν πράγματι τα είδη παροχών γήρατος για τα οποία απαιτείται η ελάχιστη προστασία που προβλέπει η διάταξη αυτή.

5. Απόσπαση εργαζομένων

Με την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, **Dobersberger** (C-16/18, [EU:C:2019:1110](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι η οδηγία 96/71²⁰⁰ δεν εφαρμόζεται σε εργαζομένους μισθωτούς επιχείρησης εγκατεστημένης σε ένα κράτος μέλος οι οποίοι παρέχουν υπηρεσίες εξυπηρέτησης επιβατών,

200| Οδηγία 96/71/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 1996, σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών (ΕΕ 1997, L 18, σ. 1).

καθαρισμού ή εστίασης μέσα στις διεθνείς αμαξοστοιχίες που διέρχονται από το κράτος μέλος της αντίστοιχης σιδηροδρομικής εταιρίας, όταν οι εργαζόμενοι αυτοί εκτελούν σημαντικό μέρος της εργασίας που συνδέεται εγγενώς με τις υπηρεσίες αυτές στο έδαφος του κράτους μέλους εγκατάστασης της επιχείρησής τους και αρχίζουν ή ολοκληρώνουν σε αυτό την υπηρεσία τους.

Ο M. Dobersberger είναι ο διαχειριστής επιχείρησης εγκατεστημένης στην Ουγγαρία, η οποία, μέσω μιας σειράς συμβάσεων υπεργολαβίας μεταξύ εταιριών εγκατεστημένων στην Αυστρία και στην Ουγγαρία, παρείχε υπηρεσίες εξυπηρέτησης πελατών σε ορισμένες διεθνείς αμαξοστοιχίες των Österreichische Bundesbahnen (ομοσπονδιακών αυστριακών σιδηροδρόμων). Οι αμαξοστοιχίες διέσχιζαν την Αυστρία και είχαν ως σταθμό αναχώρησης ή ως τερματικό σταθμό τη Βουδαπέστη (Ουγγαρία). Οι υπηρεσίες παρέχονταν από εργαζομένους κατοίκους Ουγγαρίας, οι περισσότεροι από τους οποίους είχαν τεθεί στη διάθεση της επιχείρησης από άλλη ουγγρική επιχείρηση. Όλοι οι εργαζόμενοι είχαν το κέντρο των βιοτικών τους σχέσεων στην Ουγγαρία, ενώ άρχιζαν και ολοκλήρωναν εκεί την παροχή υπηρεσίας τους. Επιπλέον, παραλάμβαναν τα τρόφιμα και τα ποτά στη Βουδαπέστη, όπου και τα φόρτωναν στις αμαξοστοιχίες. Υποχρεούνταν επίσης να πραγματοποιούν τους ελέγχους της κατάστασης των αποθεμάτων και τον υπολογισμό του κύκλου εργασιών στη Βουδαπέστη.

Κατόπιν ελέγχου που διενεργήθηκε στην Αυστρία, επιβλήθηκαν στον M. Dobersberger διοικητικές κυρώσεις ποινικού χαρακτήρα λόγω παράβασης της αυστριακής ρύθμισης περί κοινωνικής ασφάλισης σε σχέση με την απόσπαση εργαζομένων στο έδαφος του συγκεκριμένου κράτους μέλους. Σύμφωνα με τις αυστριακές αρχές, οι Ούγγροι εργαζόμενοι ήταν αποσπασμένοι στο αυστριακό έδαφος και, ως εκ τούτου, ο M. Dobersberger όφειλε να συμμορφωθεί με ορισμένες διοικητικές υποχρεώσεις. Συγκεκριμένα, έπρεπε να είχε δηλώσει την απασχόληση των εν λόγω εργαζομένων μία εβδομάδα πριν από την ανάληψη υπηρεσίας από αυτούς και να τηρεί στον τόπο εκτέλεσης της εργασίας τη σύμβαση εργασίας τους, καθώς και διάφορα έγγραφα, στη γερμανική γλώσσα, σχετικά με την πληρωμή των μισθών τους και με την υπαγωγή τους στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.

Υπό τις περιστάσεις αυτές, τέθηκε το ερώτημα αν η οδηγία 96/71, της οποίας η μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο αποτελούσε τον σκοπό της αυστριακής ρύθμισης περί κοινωνικής ασφάλισης, έχει εφαρμογή στις υπηρεσίες εξυπηρέτησης επιβατών οι οποίες παρέχονται μέσα σε διεθνή αμαξοστοιχία από εργαζομένους επιχείρησης εγκατεστημένης σε κράτος μέλος, προς εκτέλεση σύμβασης που έχει συναφθεί με σιδηροδρομική εταιρία με έδρα σε άλλο κράτος μέλος, όταν η αμαξοστοιχία διασχίζει το δεύτερο κράτος μέλος.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο διευκρίνισε ως προς το ζήτημα αυτό ότι οι υπηρεσίες εξυπηρέτησης επιβατών, καθαρισμού ή εστίασης που παρέχονται μέσα σε αμαξοστοιχίες δεν συνδέονται εγγενώς με την υπηρεσία σιδηροδρομικής μεταφοράς επιβατών. Κατά συνέπεια, οι υπηρεσίες αυτές δεν εμπίπτουν στα άρθρα 90 έως 100 ΣΛΕΕ σχετικά με τις μεταφορές, αλλά στα άρθρα 56 έως 62 ΣΛΕΕ, με εξαίρεση το άρθρο 58, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, σχετικά με τις υπηρεσίες. Επομένως, οι υπηρεσίες αυτές μπορεί να καλύπτονται από την οδηγία 96/71, η οποία εκδόθηκε βάσει διατάξεων του πρωτογενούς δικαίου για τις υπηρεσίες.

Για να κρίνει αν οι επίμαχες υπηρεσίες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της συγκεκριμένης οδηγίας, το Δικαστήριο εξέτασε την έννοια «αποσπασμένος εργαζόμενος» όπως χρησιμοποιείται στην οδηγία αυτή. Αποφάνθηκε ότι ένας εργαζόμενος δεν μπορεί να θεωρηθεί αποσπασμένος στο έδαφος κράτους μέλους αν η εκτέλεση της εργασίας του δεν συνδέεται αρκούντως με το συγκεκριμένο κράτος μέλος. Οι δε εργαζόμενοι οι οποίοι εκτελούν σημαντικό μέρος της εργασίας τους στο κράτος μέλος όπου είναι εγκατεστημένη η επιχείρηση που τους έχει διαθέσει για την παροχή υπηρεσιών μέσα σε διεθνείς αμαξοστοιχίες και οι οποίοι αρχίζουν ή ολοκληρώνουν την υπηρεσία τους στο ίδιο αυτό κράτος μέλος δεν αναπτύσσουν αρκούντως ισχυρό σύνδεσμο με το έδαφος του κράτους μέλους ή των κρατών μελών από τα οποία διέρχονται οι αμαξοστοιχίες ώστε να θεωρηθούν «αποσπασμένοι» σε αυτά, κατά την έννοια της οδηγίας 96/71. Επομένως, η εν λόγω οδηγία δεν έχει εφαρμογή στην περίπτωση τους.

Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι δεν ασκούσε συναφώς επιρροή το γεγονός ότι η παροχή των επίμαχων υπηρεσιών, στο πλαίσιο μιας αλυσίδας συμβάσεων υπεργολαβίας, αφορούσε σύμβαση που συνήφθη με επιχείρηση η οποία ήταν εγκατεστημένη στο ίδιο κράτος μέλος με εκείνο της σιδηροδρομικής εταιρίας και συνδεόταν συμβατικώς με τη σιδηροδρομική εταιρία. Ούτε είχε σημασία το γεγονός ότι η επιχείρηση ανέθετε την παροχή υπηρεσιών σε εργαζομένους τους οποίους έθετε στη διάθεσή της μια επιχείρηση εγκατεστημένη στο ίδιο κράτος μέλος με το δικό της.

XVI. Δημόσια υγεία

Με την απόφαση **VIPA** (C-222/18, [EU:C:2019:751](#)), που εκδόθηκε στις 18 Σεπτεμβρίου 2019, το Δικαστήριο έκρινε ότι ένα κράτος μέλος μπορεί να απαγορεύσει σε *φαρμακείο να χορηγεί φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή, βάσει δελτίου παραγγελίας εκδοθέντος από επαγγελματία του τομέα της υγείας εξουσιοδοτημένο να συνταγογραφεί φάρμακα και να ασκεί τη δραστηριότητά του εντός άλλου κράτους μέλους, εφόσον σε τέτοια δελτία παραγγελίας δεν αναγράφεται το όνομα του ασθενούς.*

Η VIPA, συσταθείσα κατά το ουγγρικό δίκαιο εμπορική εταιρία η οποία εκμεταλλεύεται φαρμακείο, χορήγησε φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή, βάσει δελτίων παραγγελίας που είχαν εκδώσει, αφενός, ιατρική εταιρία εγκατεστημένη στο Ηνωμένο Βασίλειο και, αφετέρου, ιατρός που ασκεί το επάγγελμά του στην Αυστρία, δηλαδή πρόσωπα τα οποία δεν διέθεταν άδεια άσκησης δραστηριότητας υγειονομικής περίθαλψης από την αρμόδια για την υγεία ουγγρική διοικητική αρχή. Κατά συνέπεια, το Εθνικό Ινστιτούτο Φαρμάκων και Διατροφής της Ουγγαρίας επέβαλε στη VIPA πρόστιμο ύψους 45 000 000 ουγγρικών φιορινιών (HUF) (περίπου 140 000 ευρώ), της απαγόρευσε τη συνέχιση της άσκησης της παράνομης δραστηριότητας χορήγησης φαρμάκων στο οικείο φαρμακείο και ανακάλεσε την άδεια λειτουργίας του.

Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο διοικητικών και εργατικών διαφορών της Βουδαπέστης (Ουγγαρία), το οποίο επιλήφθηκε προσφυγής ασκηθείσας από τη VIPA, ζήτησε από το Δικαστήριο να αποσαφηνίσει αν η υποχρέωση αναγνώρισης, δυνάμει του άρθρου 11, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/24²⁰¹, των συνταγών που εκδίδονται σε άλλο κράτος μέλος, ισχύει και στην περίπτωση δελτίων παραγγελίας στα οποία δεν αναγράφεται το όνομα του ασθενούς για τον οποίο προορίζονται τα υπό παραγγελία φάρμακα.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το άρθρο 3, στοιχείο ια', της οδηγίας 2011/24, το οποίο ορίζει την έννοια της «συνταγής», δεν διευκρινίζει αν πρέπει να μνημονεύεται το όνομα του ασθενούς. Αντιθέτως, το άρθρο 11, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας, σε όλες τις γλωσσικές αποδόσεις του πλην εκείνων της ουγγρικής και της πορτογαλικής, παραπέμπει ρητώς, κατ' ουσίαν, σε συνταγή για κατονομαζόμενο ασθενή. Επιπλέον, η εκτελεστική οδηγία 2012/52²⁰², προβλέποντας στο άρθρο της 3, όπως ερμηνεύεται σε συνδυασμό με το παράρτημά της, ότι οι συνταγές για τις οποίες γίνεται λόγος στο άρθρο 11, παράγραφος 1, πρέπει να περιέχουν τα στοιχεία ταυτότητας του ασθενούς, καθιστά σαφές ότι η υποχρέωση αναγνώρισης των συνταγών, δυνάμει του άρθρου 11, παράγραφος 1, δεν έχει εφαρμογή στην περίπτωση δελτίων παραγγελίας στα οποία δεν αναγράφεται το όνομα του ασθενούς.

201| Οδηγία 2011/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9ης Μαρτίου 2011, περί εφαρμογής των δικαιωμάτων των ασθενών στο πλαίσιο της διασυνοριακής υγειονομικής περίθαλψης (ΕΕ 2011, L 88, σ. 45).

202| Εκτελεστική οδηγία 2012/52/ΕΕ της Επιτροπής, της 20ής Δεκεμβρίου 2012, σχετικά με τη θέσπιση μέτρων που διευκολύνουν την αναγνώριση των ιατρικών συνταγών οι οποίες εκδίδονται σε άλλα κράτη μέλη (ΕΕ 2012, L 356, σ. 68).

Η ως άνω ερμηνεία επιβεβαιώνεται από τους σκοπούς που επιδιώκονται με την οδηγία 2011/24, η οποία αποσκοπεί στη θέσπιση κανόνων που θα καταστήσουν ευχερέστερη την πρόσβαση κάθε ασθενούς, ατομικώς, σε ασφαλή και υψηλής ποιότητας διασυννοριακή υγειονομική περίθαλψη ²⁰³. Όμως, δελτία παραγγελίας όπως τα επίμαχα εν προκειμένω δεν καθιστούν δυνατή την προστασία της ασφάλειας και της υγείας του ασθενούς στον οποίο θα χορηγηθεί το φάρμακο και, αφετέρου, δεν έχουν ως σκοπό να μπορέσει ο ασθενής να προμηθευτεί φάρμακα, αλλά να μπορέσει ο επαγγελματίας του τομέα της υγείας να εφοδιαστεί με φάρμακα. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι θα αντέβαινε στους σκοπούς που επιδιώκονται με την οδηγία 2011/24 η ερμηνεία της υπό την έννοια ότι δελτία παραγγελίας στα οποία δεν αναγράφεται το όνομα του ασθενούς εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της επιβαλλόμενης με την οδηγία 2011/24 υποχρέωσης αναγνώρισης των συνταγών.

Εξάλλου, το Δικαστήριο τόνισε ότι, μολοντί η επίμαχη εθνική ρύθμιση συνιστούσε περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, απαγορευόμενο από το άρθρο 35 ΣΛΕΕ, εντούτοις ένας τέτοιος περιορισμός θα μπορούσε να δικαιολογηθεί, ιδίως βάσει του άρθρου 36 ΣΛΕΕ και συγκεκριμένα για λόγους προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων. Το Δικαστήριο διαπίστωσε, ως προς το σημείο αυτό, ότι η επίμαχη εθνική ρύθμιση είναι κατάλληλη να διασφαλίσει ότι τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή θα υπάρχουν διαθέσιμα για τον πληθυσμό του κράτους μέλους εγκατάστασης του φαρμακείου που χορηγεί το φάρμακο, συμβάλλοντας, επομένως, στον σταθερό, ασφαλή και με ποιοτικά εχέγγυα εφοδιασμό του πληθυσμού του κράτους μέλους αυτού με φάρμακα για τα οποία απαιτείται συνταγή. Πράγματι, αν ήταν δυνατόν, μέσω δελτίων παραγγελίας όπως τα επίμαχα εν προκειμένω, να εξαχθούν φάρμακα, για τα οποία απαιτείται συνταγή, σε σημαντική ποσότητα με σκοπό τη θεραπεία ασθενών εντός άλλου κράτους μέλους, τούτο θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα τον ανεπαρκή εφοδιασμό των φαρμακείων και, κατ' επέκταση, την ανεπαρκή κάλυψη των αναγκών των ασθενών του ίδιου του κράτους μέλους σε φάρμακα για τα οποία απαιτείται συνταγή, όπερ θα αντέβαινε στην υποχρέωση που προβλέπει το άρθρο 81, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 2001/83 ²⁰⁴.

Επομένως, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η επίμαχη εθνική ρύθμιση δεν προσκρούει στα άρθρα 35 και 36 ΣΛΕΕ, στον βαθμό που δικαιολογείται από σκοπό προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων, είναι κατάλληλη να διασφαλίσει την επίτευξη του σκοπού αυτού και δεν υπερβαίνει το αναγκαίο για την επίτευξή του μέτρο, όπερ πρέπει να ελεγχθεί από το αιτούν δικαστήριο.

203| Άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2011/24, σε συνδυασμό με τις αιτιολογικές σκέψεις 10 και 11 της οδηγίας αυτής.

204| Οδηγία 2001/83/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Νοεμβρίου 2001, περί κοινοτικού κώδικος για τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση (ΕΕ 2001, L 311, σ. 67), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2011/62/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2011 (ΕΕ 2011, L 174, σ. 74). Το άρθρο 81, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας αυτής επιβάλλει στον κάτοχο της αδείας κυκλοφορίας φαρμάκου και στους διανομείς φαρμάκου που έχει όντως κυκλοφορήσει στην αγορά κράτους μέλους να εξασφαλίζουν, εντός των αντίστοιχων ορίων ευθύνης τους, τον κατάλληλο και συνεχή εφοδιασμό, με το φάρμακο αυτό, των φαρμακείων και των προσώπων που έχουν άδεια να διαθέτουν φάρμακα, ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες των ασθενών του αντίστοιχου κράτους μέλους.

XVII. Προστασία των καταναλωτών

Τέσσερις αποφάσεις αξίζει να επισημανθούν σε σχέση με την προστασία των καταναλωτών. Η πρώτη απόφαση αφορούσε την ερμηνεία των όρων «καταναλωτής» και «επαγγελματίας», κατά την έννοια της οδηγίας 93/13 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες ²⁰⁵, στο πλαίσιο σύμβασης στεγαστικού δανείου που είχε συνάψει εταιρία με έναν από τους μισθωτούς υπαλλήλους της και τη σύζυγό του. Οι δύο άλλες αποφάσεις έθιγαν το ζήτημα της μερικής διατήρησης σε ισχύ ρήτρας για την πρόωρη λύση σύμβασης ενυπόθηκου δανείου η οποία κρίθηκε καταχρηστική, καθώς και το ζήτημα της συνέχισης της διαδικασίας εκτέλεσης ενυπόθηκης απαίτησης που κινήθηκε κατ'εφαρμογήν της ως άνω ρήτρας. Η τέταρτη και τελευταία απόφαση αφορούσε, ειδικότερα, την ερμηνεία των όρων «καταναλωτής» και «παροχή μη παραγγελθέντων αγαθών» κατά την έννοια της οδηγίας 2011/83 σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών ²⁰⁶, στο πλαίσιο εθνικής ρύθμισης στον τομέα της παροχής θερμικής ενέργειας. Αξίζει επίσης να υπενθυμιστεί η απόφαση *Kanyeba κ.λπ.* (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-349/18 έως C-351/18), η οποία είχε ως αντικείμενο τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας που περιεχόταν σε σύμβαση μεταφοράς ²⁰⁷.

Με την απόφαση *Pouvin και Dijoux* (C-590/17, [EU:C:2019:232](#)), η οποία εκδόθηκε στις 21 Μαρτίου 2019, το Δικαστήριο ερμήνευσε τις έννοιες «καταναλωτής» και «επαγγελματίας» όπως αυτές ορίζονται στην οδηγία 93/13, στο πλαίσιο αγωγής με αίτημα την καταβολή του υπολοίπου οφειλής από στεγαστικό δάνειο που είχε χορηγήσει μια εταιρία σε υπάλληλό της και στη σύζυγό του, προκειμένου να χρηματοδοτήσουν την αγορά κύριας κατοικίας.

Μια εκ των ρητρών της σύμβασης δανείου όριζε ότι η σύμβαση λύεται αυτοδικαίως σε περίπτωση που ο δανειολήπτης παύσει, για οποιονδήποτε λόγο, να ανήκει στο προσωπικό της συγκεκριμένης εταιρίας. Μετά την παραίτησή του, ο υπάλληλος και η σύζυγός του έπαυσαν να καταβάλλουν τις δόσεις του δανείου. Ως εκ τούτου, κατ'εφαρμογήν της προαναφερθείσας ρήτρας, η εταιρία άσκησε αγωγή κατά των δανειοληπτών ζητώντας την καταβολή των οφειλόμενων ποσών που αντιστοιχούσαν στο κεφάλαιο και στους τόκους, καθώς και την κατάπτωση της σχετικής ποινικής ρήτρας.

Το δικαστήριο που επιλήφθηκε της υποθέσεως σε πρώτο βαθμό έκρινε καταχρηστική τη ρήτρα περί αυτοδίκαιης λύσης της σύμβασης δανείου. Στη συνέχεια, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο εξαφάνισε την απόφαση αυτή, διαπιστώνοντας ότι είχε επέλθει αυτοδικαίως λύση της επίμαχης σύμβασης κατά την ημερομηνία παραίτησης του υπαλλήλου. Θεωρώντας ότι ενήργησαν ως καταναλωτές και επικαλούμενοι τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας ρήτρας όπως η επίμαχη εν προκειμένω, η οποία προέβλεπε λύση του δανείου για λόγο άσχετο με τη σύμβαση, ο υπάλληλος και η σύζυγός του άσκησαν αναίρεση.

Όσον αφορά, πρώτον, την έννοια του «καταναλωτή» ²⁰⁸, το Δικαστήριο έκρινε ότι εμπίπτουν στην έννοια αυτή ο υπάλληλος επιχείρησης και ο/η σύζυγός του που συνάπτουν με την επιχείρηση αυτή σύμβαση πίστωσης, η οποία απευθύνεται κατ' αρχήν μόνο στα μέλη του προσωπικού της και προορίζεται να χρηματοδοτήσει την αγορά ακινήτου για ιδιωτικούς σκοπούς. Το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι αυτό

²⁰⁵| Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29).

²⁰⁶| Οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011, σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών, την τροποποίηση της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 1999/44/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και την κατάργηση της οδηγίας 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ 2011, L 304, σ. 64), άρθρο 27.

²⁰⁷| Η απόφαση αυτή παρουσιάστηκε υπό τον τίτλο Χ «Μεταφορές».

²⁰⁸| Άρθρο 2, στοιχείο β', της οδηγίας 93/13.

καθ' εαυτό το γεγονός ότι ένα φυσικό πρόσωπο συνάπτει σύμβαση, πέραν της σύμβασης εργασίας, με τον εργοδότη του δεν εμποδίζει τον χαρακτηρισμό του προσώπου αυτού ως «καταναλωτή» κατά την έννοια της οδηγίας 93/13. Αναφορικά με τον αποκλεισμό των συμβάσεων εργασίας από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι μια σύμβαση στεγαστικού δανείου χορηγούμενου από εργοδότη στον υπάλληλό του και στον/στη σύζυγο αυτού δεν είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί ως «σύμβαση εργασίας», αφού δεν ρυθμίζει κάποια σχέση εργασίας ούτε και αφορά όρους εργασίας.

Όσον αφορά, δεύτερον, την έννοια του «επαγγελματία»²⁰⁹, το Δικαστήριο έκρινε ότι εμπίπτει στην έννοια αυτή μια επιχείρηση η οποία, στο πλαίσιο της επαγγελματικής της δραστηριότητας, συνάπτει με υπάλληλό της και τον/τη σύζυγό του σύμβαση πίστωσης που απευθύνεται, κατ' αρχήν, μόνο στα μέλη του προσωπικού της, ακόμη και αν η χορήγηση πιστώσεων δεν αποτελεί την κύρια δραστηριότητά της. Το Δικαστήριο διευκρίνισε επ' αυτού ότι έστω και αν η κύρια δραστηριότητα του εργοδότη συνίσταται όχι στην παροχή χρηματοπιστωτικών μέσων, αλλά στην παροχή ενέργειας, ο εργοδότης διαθέτει πληροφόρηση και τεχνογνωσία, καθώς και ανθρώπινους και υλικούς πόρους τους οποίους ένα φυσικό πρόσωπο, ήτοι ο αντισυμβαλλόμενος, δεν αναμένεται να έχει. Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι η εκ μέρους του εργοδότη παροχή στους υπαλλήλους του της δυνατότητας να συνάψουν με αυτόν σύμβαση πίστωσης, και να αποκτήσουν συνακόλουθα το πλεονέκτημα της πρόσβασης στην αγορά κατοικίας, εξυπηρετεί την προσέλκυση και τη διατήρηση καταρτισμένου και ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, συμβάλλοντας στην επιτυχή άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας του εργοδότη. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι το ζήτημα αν η σύμβαση προβλέπει, ή όχι, άμεσα έσοδα για τον εργοδότη δεν επηρεάζει τον χαρακτηρισμό του τελευταίου ως «επαγγελματία» κατά την έννοια της οδηγίας 93/13. Το Δικαστήριο διαπίστωσε επιπλέον ότι η ευρεία ερμηνεία της έννοιας «επαγγελματίας» εξυπηρετεί την υλοποίηση του σκοπού της οδηγίας αυτής, ο οποίος συνίσταται στην προστασία του καταναλωτή ως ασθενούς μέρους της σύμβασης που έχει συναφθεί με επαγγελματία και στην αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ των συμβαλλομένων.

Με την απόφαση της 26ης Μαρτίου 2019, η οποία εκδόθηκε στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις **Abanca Corporación Bancaria** (C-70/17, [EU:C:2019:250](#)) και **Bankia** (C-179/17, [EU:C:2019:250](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως ερμήνευσε τα άρθρα 6 και 7 της οδηγίας 93/13.

Οι διαφορές της κύριας δίκης αφορούσαν αγωγές σχετικές με συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου συναφθείσες στην Ισπανία, οι οποίες περιείχαν ρήτρα που επέτρεπε την πρόωρη λήξη της σύμβασης, μεταξύ άλλων, σε περίπτωση μη καταβολής έστω και μίας μόνον μηνιαίας δόσης.

Τα αιτούντα δικαστήρια ζήτησαν από το Δικαστήριο να διευκρινίσει κατ' ουσίαν αν τα άρθρα 6 και 7 της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια, αφενός, ότι, σε περίπτωση που κρίνεται καταχρηστική μια ρήτρα για την πρόωρη λύση σύμβασης ενυπόθηκου δανείου, είναι δυνατόν η ρήτρα αυτή, παρά ταύτα, να διατηρηθεί εν μέρει σε ισχύ με απαλοιφή των στοιχείων που την καθιστούν καταχρηστική και, αφετέρου, ότι, σε αντίθετη περίπτωση, η κινηθείσα κατ' εφαρμογήν της ρήτρας διαδικασία εκτέλεσης της ενυπόθηκης απαίτησης σε βάρος του ενυπόθηκου ακινήτου μπορεί, παρά ταύτα, να συνεχιστεί με τη συμπληρωματική εφαρμογή κανόνα του εθνικού δικαίου, εφόσον η αδυναμία προσφυγής σ' αυτή τη διαδικασία ενδέχεται να είναι αντίθετη προς τα συμφέροντα των καταναλωτών.

Το Δικαστήριο έκρινε συναφώς ότι τα άρθρα 6 και 7 της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια ότι δεν επιτρέπουν να διατηρηθεί εν μέρει σε ισχύ μια ρήτρα περί πρόωρης λύσης σύμβασης ενυπόθηκου δανείου η οποία κρίθηκε καταχρηστική, διά της απαλοιφής των στοιχείων που την καθιστούν καταχρηστική, όταν μια τέτοια απαλοιφή θα κατέληγε σε αναθεώρηση του περιεχομένου της ρήτρας επηρεάζοντας την ουσία της. Περαιτέρω, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα ίδια αυτά άρθρα επιτρέπουν να θεραπεύσει το εθνικό δικαστήριο την

²⁰⁹ | Άρθρο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 93/13.

ακυρότητα μιας τέτοιας καταχρηστικής ρήτρας, υποκαθιστώντας την με την τροποποιημένη νομοθετική διάταξη η οποία αποτέλεσε τη βάση για τη ρήτρα αυτή και εφαρμόζεται σε περίπτωση συμφωνίας των συμβαλλόμενων μερών, εφόσον η επίμαχη σύμβαση ενυπόθηκου δανείου δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει σε περίπτωση κατάργησης της συγκεκριμένης καταχρηστικής ρήτρας και αποδεικνύεται ότι η ακύρωση της σύμβασης στο σύνολό της εκθέτει τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπενθύμισε βεβαίως ότι, σε περίπτωση που εθνικό δικαστήριο διαπιστώσει την ακυρότητα καταχρηστικής ρήτρας περιεχόμενης σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι απαγορεύει κανόνα εθνικού δικαίου ο οποίος επιτρέπει στο εθνικό δικαστήριο να συμπληρώσει τη σύμβαση αναθερώντας το περιεχόμενο της ρήτρας αυτής. Αν το εθνικό δικαστήριο είχε την εξουσία να αναθεωρεί το περιεχόμενο των καταχρηστικών ρητρών που περιέχονται σε τέτοιες συμβάσεις, η ευχέρεια αυτή θα καθιστούσε ενδεχομένως δυσχερέστερη την επίτευξη του μακροπρόθεσμου σκοπού του άρθρου 7 της οδηγίας 93/13. Συγκεκριμένα, η ευχέρεια αυτή θα συνέτεινε στην εκμηδένιση του αποτρεπτικού αποτελέσματος που έχει για τους επαγγελματίες η πλήρης απαγόρευση εφαρμογής τέτοιων καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις με τους καταναλωτές, αφού θα υπήρχε πάντοτε ο πειρασμός για τους επαγγελματίες να χρησιμοποιούν τέτοιες ρήτρες, γνωρίζοντας ότι, ακόμη και αν αυτές κηρύσσονταν άκυρες, η σύμβαση θα μπορούσε παρά ταύτα να συμπληρωθεί, κατά το αναγκαίο μέτρο, από το εθνικό δικαστήριο ώστε να εξασφαλιστεί το συμφέρον τους.

Εντούτοις, σε περίπτωση που σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει μετά την κατάργηση καταχρηστικής ρήτρας, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 επιτρέπει την ακύρωση από τον εθνικό δικαστή, κατ' εφαρμογήν των αρχών του δικαίου των συμβάσεων, της καταχρηστικής ρήτρας και την υποκατάστασή της με εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου σε περιπτώσεις στις οποίες η ακύρωση της καταχρηστικής ρήτρας θα υποχρέωνε τον εθνικό δικαστή να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της, εκθέτοντας με τον τρόπο αυτό τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες, με αποτέλεσμα η ενέργεια αυτή να λειτουργεί ως τιμωρία του.

Η υποκατάσταση αυτή δικαιολογείται πλήρως με γνώμονα τον σκοπό της οδηγίας 93/13. Ειδικότερα, συνάδει με τον σκοπό του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, δεδομένου ότι στόχος της διάταξης αυτής δεν είναι να ακυρωθεί κάθε σύμβαση που περιέχει καταχρηστικές ρήτρες, αλλά να αντικατασταθεί η τυπική ισορροπία την οποία δημιουργεί η σύμβαση μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων με μια ουσιαστική ισορροπία ικανή να αποκαταστήσει τη μεταξύ τους ισότητα.

Αν δεν επιτρεπόταν η εφαρμογή εθνικής διάταξης ενδοτικού δικαίου αντί καταχρηστικής ρήτρας και ο δικαστής όφειλε, επομένως, να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της, τούτο θα συνεπαγόταν ενδεχομένως ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες για τον καταναλωτή, με αποτέλεσμα να διακυβεύεται ο αποτρεπτικός χαρακτήρας τον οποίο έχει η ακύρωση της σύμβασης. Ειδικότερα, όσον αφορά μια δανειακή σύμβαση, τέτοια ακύρωση θα είχε κατ' αρχήν ως συνέπεια να καταστεί αμέσως απαιτητό το υπολειπόμενο οφειλόμενο ποσό του δανείου, σε έκταση η οποία ενδέχεται να υπερβαίνει τις οικονομικές δυνατότητες του καταναλωτή και, ως εκ τούτου, θα λειτουργούσε περισσότερο ως τιμωρία του τελευταίου παρά του δανειστή ο οποίος, συνακόλουθα, δεν θα είχε κίνητρο να αποφεύγει να χρησιμοποιεί τέτοιες ρήτρες στις συμβάσεις που προτείνει.

Για παρόμοιους λόγους, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, σε περίπτωση στην οποία σύμβαση ενυπόθηκου δανείου συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει μετά την κατάργηση καταχρηστικής ρήτρας, της οποίας το γράμμα στηρίζεται σε νομοθετική διάταξη που εφαρμόζεται σε περίπτωση συμφωνίας των συμβαλλομένων, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 επιτρέπει να εφαρμόσει ο εθνικός δικαστής, αντί της ρήτρας αυτής, την εν λόγω νομοθετική διάταξη αναφοράς, όπως αυτή τροποποιήθηκε μετά τη σύναψη της σύμβασης, προκειμένου να αποφευχθεί η ακυρότητα της σύμβασης, εφόσον η ακύρωση της σύμβασης θα εξέθετε τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες.

Εν προκειμένω, ήταν έργο των αιτούντων δικαστηρίων να ελέγξουν, σύμφωνα με τους κανόνες του εθνικού δικαίου και ακολουθώντας μια αντικειμενική προσέγγιση, αν η κατάργηση των επίμαχων ρητρών θα είχε ως συνέπεια να μην μπορούν πλέον να εξακολουθούν να ισχύουν οι συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου.

Σε τέτοια περίπτωση, θα όφειλαν να εξετάσουν αν η ακύρωση των επίμαχων στις κύριες δίκες συμβάσεων ενυπόθηκων δανείων θα εξέθετε τους καταναλωτές σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι από τις αποφάσεις περί παραπομπής προέκυπτε ότι τέτοια ακύρωση θα μπορούσε να έχει επιπτώσεις, ιδίως σε συνάρτηση με τους δικονομικούς κανόνες του εθνικού δικαίου σύμφωνα με τους οποίους οι τράπεζες μπορούν να αναζητήσουν, δικαστικώς, το συνολικό υπολειπόμενο ποσό του δανείου που οφείλουν οι καταναλωτές.

Με την απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2019, *EVN Bulgaria Toplofikatsia και Toplofikatsia Sofia* (C-708/17 και C-725/17, [EU:C:2019:1049](#))²¹⁰, το Δικαστήριο έκρινε ότι η οδηγία 2011/83, σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών²¹¹, και η οδηγία 2005/29, για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές²¹², δεν απαγορεύουν εθνική ρύθμιση που επιβάλλει στους ιδιοκτήτες διαμερίσματος σε κτίριο επί του οποίου έχει συσταθεί οριζόντια ιδιοκτησία και το οποίο είναι συνδεδεμένο με δίκτυο τηλεθέρμανσης να συμβάλλουν στις δαπάνες κατανάλωσης θερμικής ενέργειας των κοινόχρηστων μερών και της κεντρικής εγκατάστασης του κτιρίου, μολονότι δεν έχουν υποβάλει ατομικό αίτημα για την παροχή θέρμανσης και δεν τη χρησιμοποιούν στο διαμέρισμά τους. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι οδηγίες 2006/32²¹³ και 2012/27²¹⁴, οι οποίες αφορούν αμφότερες την ενεργειακή απόδοση, επίσης δεν απαγορεύουν τέτοια εθνική ρύθμιση που προβλέπει ότι οι χρεώσεις για την κατανάλωση αυτή καθορίζονται, για κάθε ιδιοκτήτη διαμερίσματος κτιρίου επί του οποίου έχει συσταθεί οριζόντια ιδιοκτησία, κατ' αναλογία προς τον θερμαινόμενο όγκο του διαμερίσματός του.

Οι διαφορές της κύριας δίκης εντάσσονταν στο πλαίσιο δύο αγωγών για την πληρωμή, εκ μέρους των ιδιοκτητών διαμερίσματος σε κτίρια επί των οποίων έχει συσταθεί οριζόντια ιδιοκτησία, λογαριασμών για την κατανάλωση θερμικής ενέργειας της κεντρικής εγκατάστασης και των κοινόχρηστων μερών των κτιρίων αυτών. Οι ιδιοκτήτες των διαμερισμάτων αρνούσαν να εξοφλήσουν τους λογαριασμούς αυτούς θεωρώντας ότι, μολονότι το ακίνητό τους τροφοδοτείται από δίκτυο τηλεθέρμανσης δυνάμει σύμβασης προμήθειας συναφθείσας μεταξύ της ένωσης συνιδιοκτητών και του παρόχου θερμικής ενέργειας, εντούτοις εκείνοι δεν είχαν συναινέσει ατομικώς στην τηλεθέρμανση και δεν την χρησιμοποιούσαν στο διαμέρισμά τους.

Το Δικαστήριο εξέτασε, κατ' αρχάς, την ερμηνεία της έννοιας του «καταναλωτή» κατά την οδηγία 2011/83²¹⁵ και έκρινε ότι στην έννοια αυτή εμπίπτουν, ως πελάτες προμηθευτή ενέργειας, οι ιδιοκτήτες και οι φορείς εμπράγματος δικαιώματος που αφορά τη χρήση διαμερίσματος σε κτίριο επί του οποίου έχει συσταθεί

210| Η απόφαση αυτή άπτεται και του τομέα της ενεργειακής απόδοσης. Βλ. τίτλο XIX «Ενέργεια».

211| Άρθρο 27 της οδηγίας 2011/83.

212| Οδηγία 2005/29/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Μαΐου 2005, για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές των επιχειρήσεων προς τους καταναλωτές στην εσωτερική αγορά και για την τροποποίηση της οδηγίας 84/450/ΕΟΚ του Συμβουλίου, των οδηγιών 97/7/ΕΚ, 98/27/ΕΚ, 2002/65/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (οδηγία για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές) (ΕΕ 2005, L 149, σ. 22), άρθρο 5, παράγραφος 1 και 5.

213| Οδηγία 2006/32/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 2006, για την ενεργειακή απόδοση κατά την τελική χρήση και τις ενεργειακές υπηρεσίες και για την κατάργηση της οδηγίας 93/76/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ 2006, L 114, σ. 64), άρθρο 13, παράγραφος 2.

214| Οδηγία 2012/27/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, για την ενεργειακή απόδοση, την τροποποίηση των οδηγιών 2009/125/ΕΚ και 2010/30/ΕΕ και την κατάργηση των οδηγιών 2004/8/ΕΚ και 2006/32/ΕΚ (ΕΕ 2012, L 315, σ. 1), άρθρο 10, παράγραφος 1.

215| Άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/83.

οριζόντια ιδιοκτησία και το οποίο είναι συνδεδεμένο με δίκτυο τηλεθέρμανσης, εφόσον πρόκειται για φυσικά πρόσωπα που δεν έχουν ακούει εμπορικές ή επαγγελματικές δραστηριότητες. Το Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι οι επίμαχες στην κύρια δίκη συμβάσεις προμήθειας τηλεθέρμανσης ενέπιπταν στην κατηγορία των συμβάσεων που έχουν συναφθεί μεταξύ εμπόρων και καταναλωτών, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/83.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο ερμήνευσε τη φράση «παροχή μη παραγγελλθέντων αγαθών» στο άρθρο 27 της οδηγίας 2011/83 επισημαίνοντας ότι, όταν η κεντρική εγκατάσταση και, κατ' επέκταση, τα κοινόχρηστα μέρη ενός κτιρίου επί του οποίου έχει συσταθεί οριζόντια ιδιοκτησία τροφοδοτούνται με θερμική ενέργεια κατόπιν αποφάσεως που έλαβαν οι συνιδιοκτήτες του κτιρίου αυτού να το συνδέσουν με τηλεθέρμανση σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, η τροφοδοσία αυτή δεν συνιστά μη ζητηθείσα παροχή τηλεθέρμανσης.

Τέλος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της μεθόδου χρέωσης της κατανάλωσης θερμικής ενέργειας σε κτίρια επί των οποίων έχει συσταθεί οριζόντια ιδιοκτησία. Διαπίστωσε επ' αυτού ότι, βάσει της οδηγίας 2006/32²¹⁶, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι, εφόσον είναι τεχνικώς εφικτό, παρέχονται στους τελικούς καταναλωτές ηλεκτρικής ενέργειας και τηλεθέρμανσης ατομικοί μετρητές που μετρούν επακριβώς την πραγματική ενεργειακή κατανάλωσή τους. Όμως, κατά το Δικαστήριο, δύσκολα μπορεί να γίνει δεκτό ότι είναι δυνατή η πλήρης εξατομίκευση των χρεώσεων που αφορούν τη θέρμανση στα κτίρια επί των οποίων έχει συσταθεί οριζόντια ιδιοκτησία, ιδίως ως προς την κεντρική εγκατάσταση και τα κοινόχρηστα μέρη, δεδομένου ότι τα διαμερίσματα ενός τέτοιου κτιρίου δεν είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους από άποψη θέρμανσης, αφού η θερμότητα κυκλοφορεί μεταξύ των θερμαινόμενων και των λιγότερο ή καθόλου θερμαινόμενων χώρων. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, λαμβανομένου υπόψη ότι τα κράτη μέλη έχουν ευρύ περιθώριο χειρισμών σε σχέση με τη μέθοδο υπολογισμού της κατανάλωσης θερμικής ενέργειας στα κτίρια επί των οποίων έχει συσταθεί οριζόντια ιδιοκτησία, οι οδηγίες 2006/32 και 2012/27 δεν απαγορεύουν να βασίζεται η μέθοδος υπολογισμού της θερμότητας που εκλύεται από την κεντρική εγκατάσταση ενός τέτοιου κτιρίου στην αναλογία του θερμαινόμενου όγκου κάθε διαμερίσματος.

216| Άρθρο 13, παράγραφος 2, της οδηγίας 2006/32.

XVIII. Περιβάλλον

Στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος, πολλές αποφάσεις χρήζουν μνείας. Μια πρώτη απόφαση αφορούσε την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης σε συνάρτηση με τη διάθεση στην αγορά φυτοπροστατευτικών προϊόντων. Μια δεύτερη απόφαση αφορούσε τη δυνατότητα επίκλησης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων της οδηγίας 91/676 για την προστασία των υδάτων από τη νιτρορρύπανση γεωργικής προέλευσης. Αξίζει επίσης να γίνει αναφορά σε τρεις ακόμη αποφάσεις, οι οποίες αφορούσαν, η μεν πρώτη, την ερμηνεία της οδηγίας για τους οικότοπους, οι δε άλλες δύο την εφαρμογή της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον ²¹⁷.

1. Αρχή της προφύλαξης

Με την απόφαση **Blaise κ.λπ.** (C-616/17, [EU:C:2019:800](#)), η οποία εκδόθηκε την 1η Οκτωβρίου 2019, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποφάνθηκε επί του κύρους, υπό το πρίσμα της αρχής της προφύλαξης, του κανονισμού (ΕΚ) 1107/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Οκτωβρίου 2009, σχετικά με τη διάθεση φυτοπροστατευτικών προϊόντων στην αγορά ²¹⁸. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κατά του Mathieu Blaise και είκοσι άλλων κατηγορουμένων για φθορά ή χειροτέρευση ξένου πράγματος κατά συναυτουργία. Οι κατηγορούμενοι είχαν εισέλθει σε καταστήματα ευρισκόμενα στο διοικητικό διαμέρισμα Ariège (Γαλλία) και προκάλεσαν φθορές σε δοχεία ζιζανιοκτόνων που περιείχαν γλυφοσάτη, καθώς και σε γυάλινες προθήκες. Οι κατηγορούμενοι επικαλέστηκαν την αρχή της προφύλαξης προκειμένου να δικαιολογήσουν τις ενέργειές τους, οι οποίες είχαν ως σκοπό να επιστήσουν την προσοχή των καταστηματάρχων και της πελατείας τους στους κινδύνους της εμπορίας ζιζανιοκτόνων που περιέχουν γλυφοσάτη. Προκειμένου να αποφανθεί επί του βασίμου του επιχειρήματος αυτού, το αιτούν δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να εξεταστεί το κύρος του κανονισμού 1107/2009 υπό το πρίσμα της αρχής της προφύλαξης και, συνεπώς, υπέβαλε σχετικό ερώτημα στο Δικαστήριο.

Αποσαφηνίζοντας το περιεχόμενο της αρχής αυτής, το Δικαστήριο διαπίστωσε, κατ' αρχάς, ότι ο νομοθέτης της Ένωσης οφείλει να συμμορφώνεται με την αρχή αυτή όταν θεσπίζει κανόνες που διέπουν τη διάθεση φυτοπροστατευτικών προϊόντων στην αγορά. Δεδομένου ότι αντικείμενο του κανονισμού 1107/2009 ήταν να τεθούν οι κανόνες που θα διέπουν τη χορήγηση άδειας για τα φυτοπροστατευτικά προϊόντα και την έγκριση των δραστικών ουσιών οι οποίες περιέχονται σε αυτά, ενόψει της διάθεσής τους στην αγορά, ο νομοθέτης της Ένωσης όφειλε να θεσπίσει ένα κανονιστικό πλαίσιο που να παρέχει τη δυνατότητα στις αρμόδιες αρχές να έχουν στη διάθεσή τους, όταν πρόκειται να αποφανθούν σχετικά με την άδεια και την έγκριση για τις οποίες έγινε λόγος ανωτέρω, επαρκή στοιχεία για να εκτιμήσουν κατά τρόπο ικανοποιητικό τους κινδύνους που προκύπτουν για την υγεία από τη χρήση αυτών των δραστικών ουσιών και των φυτοπροστατευτικών προϊόντων. Το Δικαστήριο υπογράμμισε συναφώς ότι, λαμβανομένων υπόψη,

²¹⁷ Αξιοσημείωτη είναι και η απόφαση της 1ης Δεκεμβρίου 2019, **Deutsche Umwelthilfe** (C-752/18), όπου το Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα της λήψης από τα εθνικά δικαστήρια εκτελεστικών μέτρων, ιδίως υπό τη μορφή διαταγής προσωπικής κράτησης, εις βάρος υπευθύνων των εθνικών αρχών οι οποίοι εμμένουν στην άρνησή τους να συμμορφωθούν προς δικαστική απόφαση που τους επιβάλλει να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τις οποίες υπέχουν από την οδηγία 2008/50, για την ποιότητα του ατμοσφαιρικού αέρα. Η τελευταία αυτή απόφαση παρουσιάστηκε ήδη υπό τον τίτλο IV «Δίκαιο της Ένωσης και εθνικό δίκαιο».

²¹⁸ Κανονισμός (ΕΚ) 1107/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Οκτωβρίου 2009, σχετικά με τη διάθεση φυτοπροστατευτικών προϊόντων στην αγορά και την κατάργηση των οδηγιών 79/117/ΕΟΚ και 91/414/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ 2009, L 309, σ. 1).

αφενός, της ανάγκης στάθμισης των διαφόρων σκοπών και αρχών, και, αφετέρου, της περιπλοκότητας της εφαρμογής των σχετικών κριτηρίων, ο δικαστικός έλεγχος πρέπει να περιορίζεται στο αν ο νομοθέτης της Ένωσης υπέπεσε σε πρόδηλο σφάλμα εκτιμήσεως.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός ότι η έννοια της «δραστικής ουσίας» δεν ορίζεται στον κανονισμό δεν είναι ασυμβίβαστο με την αρχή της προφύλαξης. Πράγματι, κατά την υποβολή της αίτησης χορήγησης άδειας για φυτοπροστατευτικό προϊόν, ο αιτών υποχρεούται να αναφέρει κάθε ουσία η οποία περιλαμβάνεται στη σύνθεση του προϊόντος αυτού και ανταποκρίνεται στα κριτήρια του κανονισμού. Επομένως, ο αιτών δεν έχει τη δυνατότητα να επιλέξει ελεύθερα ποιο συστατικό του προϊόντος πρέπει να θεωρηθεί ως δραστική ουσία. Συνεπώς, ο νομοθέτης, καθορίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις υποχρεώσεις του αιτούντος σχετικά με τον προσδιορισμό των δραστικών ουσιών, δεν υπέπεσε σε πρόδηλο σφάλμα εκτιμήσεως.

Εξάλλου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο κανονισμός είναι σύμφωνος με την αρχή της προφύλαξης, καθώς τον επιβάλλει να λαμβάνεται υπόψη η σωρευτική επίδραση των συστατικών ενός φυτοπροστατευτικού προϊόντος. Οι διαδικασίες έγκρισης των δραστικών ουσιών και χορήγησης άδειας για τα φυτοπροστατευτικά προϊόντα προβλέπουν ότι η αξιολόγηση των αιτήσεων περιλαμβάνει την εκτίμηση των ενδεχόμενων επιβλαβών επιδράσεων ενός προϊόντος, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που προκαλούνται από την αλληλεπίδραση μεταξύ των συστατικών του προϊόντος. Ο κανονισμός δεν ενέχει πρόδηλο σφάλμα εκτιμήσεως ούτε ως προς αυτό το σημείο.

Το ίδιο συμπέρασμα συνάγεται όσον αφορά την αξιοπιστία των δοκιμών, των μελετών και των αναλύσεων που λαμβάνονται υπόψη για την αδειοδότηση φυτοπροστατευτικού προϊόντος. Κατά το Δικαστήριο, το γεγονός ότι ο αιτών παρέχει τις δοκιμές, τις μελέτες και τις αναλύσεις που απαιτούνται στο πλαίσιο των διαδικασιών έγκρισης μιας δραστικής ουσίας και χορήγησης άδειας για φυτοπροστατευτικό προϊόν, χωρίς νέα ανεξάρτητη ανάλυση, δεν συνεπάγεται παραβίαση της αρχής της προφύλαξης. Τούτο διότι ο κανονισμός επιβάλλει στον αιτούντα να αποδείξει τον αβλαβή χαρακτήρα των προϊόντων, προβλέπει ένα κανονιστικό πλαίσιο σχετικά με την ποιότητα των δοκιμών και των αναλύσεων που προσκομίζονται και αναθέτει στις αρμόδιες αρχές οι οποίες επιλαμβάνονται της αιτήσεως να προβούν σε αντικειμενική και ανεξάρτητη αξιολόγηση. Στο πλαίσιο αυτό, οι εν λόγω αρχές οφείλουν οπωσδήποτε να λαμβάνουν υπόψη κάθε κρίσιμο στοιχείο πέραν αυτών που προσκομίζει ο αιτών και, ειδικότερα, τα πλέον αξιόπιστα διαθέσιμα επιστημονικά δεδομένα, καθώς και τα πλέον πρόσφατα αποτελέσματα του διεθνούς ερευνητικού έργου, χωρίς να δίδουν σε όλες τις περιπτώσεις εξέχουσα βαρύτητα στις προσκομιζόμενες από τον αιτούντα μελέτες. Τέλος, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι ο κανονισμός δεν απαλλάσσει τον αιτούντα από την υποχρέωση να προσκομίζει αποτελέσματα ελέγχων καρκινογόνου δράσης και μακροπρόθεσμης τοξικότητας του προϊόντος. Πράγματι, τέτοια προϊόντα μπορούν να εγκρίνονται μόνον αν οι αρμόδιες αρχές αποκλείουν τον κίνδυνο άμεσων ή όψιμων επιβλαβών επιδράσεων στην υγεία των ανθρώπων.

Κατά συνέπεια, από την εξέταση κανονισμού 1107/2009 δεν προέκυψε κανένα στοιχείο που να θίγει το κύρος του.

2. Προστασία των υδάτων από τη νιτρορρύπανση

Με την απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, *Wasserleitungsverband Nördliches Burgenland κ.λπ.* (C-197/18, [EU:C:2019:824](#)), το Δικαστήριο έκρινε, για πρώτη φορά, ότι τα φυσικά και νομικά πρόσωπα που θίγονται άμεσα από τη ρύπανση υπόγειων υδάτων μπορούν να επικαλεστούν, ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, ορισμένες διατάξεις της οδηγίας 91/676, για την προστασία των υδάτων από τη νιτρορρύπανση γεωργικής προέλευσης ²¹⁹ (στο εξής: οδηγία για τα νιτρικά ιόντα).

Η απόφαση αυτή εντασσόταν στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του φορέα ύδρευσης του Βόρειου Burgenland (Αυστρία), ενός αυστριακού Δήμου που εκμεταλλεύεται δημοτικό πηγάδι, και ενός ιδιώτη ιδιοκτήτη οικιακού πηγαδιού, ως προσφευγόντων, και του αυστριακού Ομοσπονδιακού Υπουργείου Αειφόρου Ανάπτυξης και Τουρισμού. Οι προσφεύγοντες διαμαρτύρονταν για τη ρύπανση των υπόγειων υδάτων στην περιοχή τους, υποστηρίζοντας ότι η συγκέντρωση σε νιτρικά ιόντα υπερέβαινε συχνά το ανώτατο όριο των 50 mg/l που προβλέπει η οδηγία για τα νιτρικά ιόντα. Στο πλαίσιο αυτό, ζήτησαν τη λήψη μέτρων για τη μείωση της συγκέντρωσης νιτρικών ιόντων στα ύδατα της περιοχής τους. Το Υπουργείο, αντιθέτως, αμφισβήτησε ότι οι προσφεύγοντες νομιμοποιούνταν να απαιτήσουν τη λήψη τέτοιων μέτρων. Το Δικαστήριο κλήθηκε λοιπόν να αποφανθεί αν φυσικά και νομικά πρόσωπα, όπως οι τρεις προσφεύγοντες, μπορούν να επικαλεστούν τις διατάξεις της οδηγίας για τα νιτρικά ιόντα με σκοπό να απαιτήσουν τη λήψη ή την τροποποίηση εθνικών μέτρων προβλεπόμενων από την εν λόγω οδηγία για τη μείωση της συγκέντρωσης νιτρικών ιόντων στα υπόγεια ύδατα.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε, κατ' αρχάς, ότι, προκειμένου να διαφυλαχθεί ο δεσμευτικός χαρακτήρας των οδηγιών και η πρακτική αποτελεσματικότητά τους, το εθνικό δίκαιο δεν μπορεί να αποκλείει κατ' αρχήν τη δυνατότητα των ενδιαφερόμενων προσώπων να επικαλεστούν τις διατάξεις που προβλέπονται από αυτές τις πράξεις του δικαίου της Ένωσης. Τουλάχιστον τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα που θίγονται άμεσα από παράβαση διατάξεων οδηγίας πρέπει να μπορούν να απαιτούν από τις αρμόδιες αρχές, εν ανάγκη προσφεύγοντας στα αρμόδια δικαστήρια, τη συμμόρφωσή τους με τις σχετικές υποχρεώσεις.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο επισήμανε ότι συγκέντρωση νιτρικών ιόντων στα υπόγεια ύδατα η οποία υπερβαίνει ή υπάρχει κίνδυνος να υπερβεί το προβλεπόμενο από την οδηγία για τα νιτρικά ιόντα ανώτατο όριο των 50 mg/l αντιβαίνει στον κύριο σκοπό της οδηγίας αυτής. Σκοπός της οδηγίας αυτής είναι να εξασφαλίζεται στους ιδιώτες η θεμιτή χρήση των υπόγειων υδάτων. Αν δεν τηρείται το ανώτατο αυτό όριο, γίνεται δεκτό ότι τα ύδατα έχουν ρυπανθεί. Επομένως, ο κίνδυνος ενδεχόμενης υπέρβασης του ανώτατου ορίου των 50 mg/l παρακωλύει ήδη την κανονική χρήση των υδάτων και καθιστά αναγκαία τη λήψη μέτρων απορρύπανσης από τους κατόχους των πηγών. Τα πρόσωπα αυτά θίγονται, συνεπώς, άμεσα από την παράβαση του κύριου σκοπού της οδηγίας για τα νιτρικά ιόντα και πρέπει να μπορούν να προσφύγουν στις εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια προκειμένου να απαιτήσουν την τήρηση των υποχρεώσεων τις οποίες υπέχουν τα κράτη μέλη.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε δε ότι, όταν τα νιτρικά ιόντα γεωργικής προέλευσης συντείνουν σημαντικά στη ρύπανση των υδάτων, εφαρμόζεται η οδηγία για τα νιτρικά ιόντα η οποία υποχρεώνει τα κράτη μέλη να καταρτίζουν προγράμματα δράσης και να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για τη μείωση της συγκέντρωσης νιτρικών ιόντων προκειμένου να αποφευχθεί η υπέρβαση ή ο κίνδυνος υπέρβασης του

²¹⁹ | Οδηγία 91/676/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 1991, για την προστασία των υδάτων από τη νιτρορρύπανση γεωργικής προέλευσης (ΕΕ 1991, L 375, σ. 1).

ορίου των 50 mg/l νιτρικών ιόντων στα ύδατα. Προς τούτο, τα κράτη μέλη οφείλουν επίσης να ελέγχουν στενά την κατάσταση των υδάτων στο πλαίσιο προγραμμάτων παρακολούθησης και μέσω επιλεγμένων σημείων μέτρησης, λαμβάνοντας υπόψη τις βέλτιστες διαθέσιμες επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις.

Η υποχρέωση που επιβάλλεται στα κράτη μέλη να λαμβάνουν τα προβλεπόμενα από την οδηγία για τα νιτρικά ιόντα αναγκαία μέτρα για τη μείωση της συγκέντρωσης νιτρικών ιόντων στα υπόγεια ύδατα είναι σαφής, ακριβής και ανεπιφύλακτη και μπορεί, συνεπώς, να προβληθεί ευθέως από τους ιδιώτες κατά των κρατών μελών.

Κατόπιν των προεκτεθέντων, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, όταν η γεωργική δραστηριότητα συμβάλλει σημαντικά στη ρύπανση των υπόγειων υδάτων, τα φυσικά και νομικά πρόσωπα που διαθέτουν πηγές ύδατος των οποίων η θεμιτή χρήση παρακωλύεται πρέπει να μπορούν να απαιτήσουν από τις εθνικές αρχές την τροποποίηση υφιστάμενου προγράμματος δράσης ή τη λήψη άλλων μέτρων που προβλέπονται από την οδηγία για τα νιτρικά ιόντα, εφόσον η περιεκτικότητα των υπόγειων υδάτων σε νιτρικά ιόντα υπερβαίνει ή υπάρχει κίνδυνος να υπερβεί, αν δεν ληφθούν τα μέτρα αυτά, τα 50 mg/l.

3. Η οδηγία για τους οικοτόπους

Με την απόφαση *Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola* (C-674/17, [EU:C:2019:851](#)), που εκδόθηκε στις 10 Οκτωβρίου 2019 και αφορούσε την ερμηνεία της οδηγίας 92/43 του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας ²²⁰ (στο εξής: οδηγία για τους οικοτόπους), το δεύτερο τμήμα του Δικαστηρίου διευκρίνισε το σύνολο των προϋποθέσεων από τις οποίες εξαρτάται η λήψη από τα κράτη μέλη μέτρων που παρεκκλίνουν από την απαγόρευση της εκ προθέσεως θανάτωσης δειγμάτων ειδών τα οποία τυγχάνουν αυστηρής προστασίας ²²¹, εν προκειμένω του λύκου (*canis lupus*).

Με δύο αποφάσεις της 18ης Δεκεμβρίου 2015, η φινλανδική υπηρεσία για την άγρια ζωή επέτρεψε τη θανάτωση επτά λύκων στην περιοχή της Βόρειας Σαβονίας από τις 23 Ιανουαρίου έως τις 21 Φεβρουαρίου 2016. Ο κύριος σκοπός συνίστατο στην αποτροπή της παράνομης θανάτωσης, ήτοι της λαθροθηρίας. Το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Φινλανδίας, το οποίο επιλήφθηκε κατ' έφεση των προσφυγών που είχε ασκήσει μια φινλανδική ένωση προστασίας του περιβάλλοντος κατά των αποφάσεων αυτών, ζήτησε κατ' ουσίαν από το Δικαστήριο να κρίνει αν η έκδοση τέτοιων αποφάσεων αντιβαίνει στην οδηγία για τους οικοτόπους.

Το Δικαστήριο απάντησε ότι η οδηγία τους οικοτόπους πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπει την έκδοση τέτοιων αποφάσεων, αν αυτές δεν πληρούν το σύνολο των προϋποθέσεων που περιγράφονται αναλυτικά στην οδηγία.

Συγκεκριμένα, πρώτον, στις κατά παρέκκλιση άδειες πρέπει να ορίζονται με τρόπο σαφή, ακριβή και εμπεριστατωμένο οι σκοποί τους οποίους επιδιώκουν και να τεκμηριώνεται, βάσει αυστηρών επιστημονικών στοιχείων, ότι είναι κατάλληλες για την επίτευξη των σκοπών αυτών. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, εν προκειμένω, ότι η καταπολέμηση της λαθροθηρίας μπορεί να προβληθεί ως σκοπός που καλύπτεται από

²²⁰ Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για την διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (ΕΕ 1992, L 206, σ. 7).

²²¹ Το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας για τους οικοτόπους προβλέπει ότι τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να θεσπιστεί ένα καθεστώς αυστηρής προστασίας των ζωικών ειδών που αναφέρονται στο σημείο α' του παραρτήματος IV στην περιοχή φυσικής κατανομής τους, το οποίο να απαγορεύει, μεταξύ άλλων, κάθε μορφή σύλληψης ή θανάτωσης, εκ προθέσεως, δειγμάτων αυτών των ειδών στη φύση.

την οδηγία, αλλά ότι η άδεια πρέπει πράγματι να μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της παράνομης θήρας, και σε τέτοιο βαθμό μάλιστα ώστε να έχει θετικό αποτέλεσμα στην κατάσταση διατήρησης του πληθυσμού των λύκων.

Δεύτερον, πρέπει να αποδεικνύεται, με τρόπο ακριβή και πρόσφορο, ότι ο επιδιωκόμενος σκοπός δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί με άλλη αποτελεσματική λύση. Το Δικαστήριο διαπίστωσε, επί του σημείου αυτού, ότι η ύπαρξη απλώς και μόνον παράνομης δραστηριότητας όπως η λαθροθηρία ή οι δυσκολίες στις οποίες μπορεί να προσκρούει ο έλεγχός της δεν νοούνται ως επαρκές στοιχείο συναφώς. Αντιθέτως, πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στον αυστηρό και αποτελεσματικό έλεγχο της παράνομης δραστηριότητας.

Τρίτον, στο άρθρο 16 της οδηγίας για τους οικοτόπους υπενθυμίζεται ότι η διασφάλιση ευνοϊκών συνθηκών διατήρησης των πληθυσμών των συγκεκριμένων ειδών στην περιοχή της φυσικής κατανομής τους αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη χορήγηση τέτοιων κατά παρέκκλιση αδειών. Επομένως, οι άδειες αυτές πρέπει να στηρίζονται σε καθορισμένα κριτήρια ώστε να διασφαλίζεται η μακροπρόθεσμη διατήρηση της δυναμικής και της κοινωνικής σταθερότητας του συγκεκριμένου είδους. Επιπλέον, οι παρεκκλίσεις πρέπει να στηρίζονται σε εκτίμηση τόσο της κατάστασης διατήρησης όσο και των συνεπειών που ενδέχεται να έχουν οι παρεκκλίσεις για την κατάσταση αυτή. Εξάλλου, τα κράτη μέλη οφείλουν, σύμφωνα με την αρχή της προφύλαξης, να απέχουν από τη θέσπιση ή την εφαρμογή τέτοιων παρεκκλίσεων αν υπάρχει αβεβαιότητα ως προς το αν η παρέκκλιση θα έθιγε ή όχι τη διατήρηση ή την αποκατάσταση των πληθυσμών ενός απειλούμενου με εξαφάνιση είδους σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης.

Τέταρτον και τελευταίο, τα κράτη μέλη είναι υποχρεωμένα να τηρούν τις ειδικές προϋποθέσεις του άρθρου 16, παράγραφος 1, στοιχείο ε', της οδηγίας για τους οικοτόπους. Κατά πρώτον, πρέπει να καθορίζουν περιορισμένο και συγκεκριμένο αριθμό δειγμάτων για τα οποία θα ισχύει η παρέκκλιση, ώστε να αποφεύγεται κάθε κίνδυνος σημαντικών αρνητικών συνεπειών επί της δομής του οικείου πληθυσμού. Κατά δεύτερον, πρέπει να καθορίζουν επιλεκτικά και σε περιορισμένη έκταση τα δείγματα αυτά, οπότε ενδέχεται να απαιτείται εξατομικευμένος προσδιορισμός τους. Κατά τρίτον, πρέπει να μεριμνούν ώστε τόσο η θέσπιση όσο και η εφαρμογή των παρεκκλίσεων αυτών να υπόκεινται σε αποτελεσματικό και έγκαιρο έλεγχο.

4. Εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον

Δύο αποφάσεις αξίζει να μνημονευτούν υπό τον παρόντα τίτλο. Με την απόφαση **Επιτροπή κατά Ιρλανδίας (Αιολικό πάρκο Derrybrien)** (C-261/18, [EU:C:2019:955](#)), που εκδόθηκε στις 12 Νοεμβρίου 2019, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου επέβαλε χρηματικές κυρώσεις στην Ιρλανδία επειδή δεν εκτέλεσε την απόφαση της 3ης Ιουλίου 2008, **Επιτροπή κατά Ιρλανδίας** ²²², με την οποία το Δικαστήριο είχε διαπιστώσει παράβαση της οδηγίας 85/337 ²²³ από την Ιρλανδία λόγω της κατασκευής αιολικού πάρκου στο Derrybrien (Ιρλανδία) χωρίς προηγούμενη εκτίμηση των περιβαλλοντικών του επιπτώσεων. Η απόφαση αυτή παρουσιάστηκε υπό τον τίτλο V.1.1 «Προσφυγή λόγω παραβάσεως».

Με την απόφαση **Inter-Environnement Wallonie και Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen** (C-411/17, [EU:C:2019:622](#)), που εκδόθηκε στις 29 Ιουλίου 2019 από το τμήμα μείζονος συνθέσεως, το Δικαστήριο *ερμήνευσε την οδηγία 92/43, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, και την οδηγία 2011/92, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον* ²²⁴. Η απόφαση αυτή εντασσόταν στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, δύο ενώσεων για την προστασία του περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής, των Inter-Environnement Wallonie ASBL και Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen ASBL, και, αφετέρου, του Conseil des ministres (Υπουργικού Συμβουλίου, Βέλγιο), με αντικείμενο τον νόμο με τον οποίο το Βασίλειο του Βελγίου, αφενός, αποφάσισε την επανέναρξη, για διάστημα σχεδόν δέκα ετών, της δραστηριότητας βιομηχανικής παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από πυρηνικό σταθμό που είχε παύσει να λειτουργεί και, αφετέρου, μετέθεσε κατά δέκα έτη την προθεσμία που είχε αρχικά προβλεφθεί για την απενεργοποίηση και την παύση της βιομηχανικής παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από έναν πυρηνικό σταθμό ο οποίος βρισκόταν σε λειτουργία. Οι ενώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος ισχυρίζονταν κατά βάση ότι οι βελγικές αρχές εξέδωσαν τον επίμαχο νόμο χωρίς να τηρηθούν οι απαιτήσεις προηγούμενης εκτίμησης οι οποίες επιβάλλονται από τις προαναφερθείσες οδηγίες.

Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα επίδικα μέτρα που αφορούσαν την παράταση της βιομηχανικής παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από πυρηνικό σταθμό αποτελούσαν «έργο» κατά την έννοια των οδηγιών 2011/92 και 92/43, διότι συνεπάγονταν κατ' ανάγκη την πραγματοποίηση σημαντικών εργασιών οι οποίες θα τροποποιούσαν την κατάσταση των πραγμάτων στους συγκεκριμένους χώρους. Ένα τέτοιο έργο πρέπει, κατ' αρχήν, να υποβληθεί σε εκτίμηση των περιβαλλοντικών του επιπτώσεων και των επιπτώσεων του επί των οικείων προστατευόμενων τόπων, πριν από τη λήψη των μέτρων αυτών. Ήταν δε άνευ σημασίας συναφώς ότι για την υλοποίηση των μέτρων έπρεπε να εκδοθούν μεταγενέστερες πράξεις, όπως νέα ατομική άδεια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας για βιομηχανικούς σκοπούς στην περίπτωση ενός από τους σταθμούς. Στην εκτίμηση αυτή έπρεπε επίσης να υποβληθούν, πριν από τη λήψη των μέτρων, όσες εργασίες συνδέονταν άρρηκτα με τα μέτρα αυτά, αν ήδη κατά το στάδιο εκείνο μπορούσαν να προσδιοριστούν επαρκώς η φύση και οι πιθανές επιπτώσεις των εργασιών στο περιβάλλον και στους προστατευόμενους τόπους.

Ένα κράτος μέλος μπορεί να εξαιρέσει, δυνάμει της οδηγίας 2011/92, τέτοιο έργο από εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων για λόγους προστασίας της ασφάλειας του εφοδιασμού του με ηλεκτρική ενέργεια, μόνον εφόσον αποδείξει ειδικότερα ότι ο κίνδυνος για την ασφάλεια του εφοδιασμού είναι ευλόγως

222| Απόφαση του Δικαστηρίου της 3ης Ιουλίου 2008, **Επιτροπή κατά Ιρλανδίας** (C-215/06, [EU:C:2008:380](#)).

223| Οδηγία 85/337/EOK του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 1985, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (ΕΕ 1985, L 175, σ. 40).

224| Οδηγία 2011/92/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (ΕΕ 2012, L 26, σ. 1).

πιθανός και ότι το επίμαχο έργο έχει επείγοντα χαρακτήρα δυνάμενο να δικαιολογήσει την παράλειψη διενέργειας μιας τέτοιας εκτίμησης. Αυτή η δυνατότητα εξαίρεσης ισχύει, ωστόσο, με την επιφύλαξη της υποχρέωσης περιβαλλοντικής εκτίμησης που ισχύει για τα έργα τα οποία, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, έχουν διασυνοριακές επιπτώσεις.

Περαιτέρω, ο σκοπός να είναι εγγυημένη ανά πάσα στιγμή η ασφάλεια εφοδιασμού ενός κράτους μέλους με ηλεκτρική ενέργεια αποτελεί μεν επιτακτικό λόγο σημαντικού δημοσίου συμφέροντος κατά την έννοια της οδηγίας 92/43, ο οποίος δικαιολογεί, ελλείψει εναλλακτικών λύσεων, την υλοποίηση του έργου παρά την ύπαρξη αρνητικής εκτίμησης, εντούτοις τούτο δεν ισχύει σε περίπτωση που ο προστατευόμενος τόπος ο οποίος ενδέχεται να επηρεαστεί από το έργο είναι τόπος όπου βρίσκεται ένας τύπος φυσικού οικοτόπου προτεραιότητας ή ένα είδος προτεραιότητας. Σε μια τέτοια περίπτωση, μόνο η ανάγκη αποτροπής μιας πραγματικής και σοβαρής απειλής διακοπής του εφοδιασμού του κράτους μέλους με ηλεκτρική ενέργεια μπορεί να αποτελεί λόγο δημόσιας ασφάλειας κατά την έννοια της οδηγίας αυτής, για να δικαιολογήσει την υλοποίηση του έργου. Τέλος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι εθνικό δικαστήριο μπορεί, εφόσον το εθνικό δίκαιο το επιτρέπει, να διατηρήσει κατ' εξαίρεση σε ισχύ τα αποτελέσματα μέτρων όπως τα επίμαχα στην κύρια δίκη, τα οποία ελήφθησαν κατά παράβαση των υποχρεώσεων που επιβάλλονται από την οδηγία 2011/92 και την οδηγία 92/43, εφόσον η διατήρηση αυτή δικαιολογείται από επιτακτικούς λόγους συνδεόμενους με την ανάγκη να αποκλειστεί πραγματική και σοβαρή απειλή διακοπής του εφοδιασμού του κράτους μέλους με ηλεκτρική ενέργεια, η οποία δεν θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με άλλα μέσα και εναλλακτικές λύσεις, ιδίως στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς. Η διατήρηση της ισχύος των μέτρων αυτών μπορεί, ωστόσο, να διαρκέσει μόνο για όσο χρονικό διάστημα είναι απολύτως αναγκαίο μέχρι να αρθεί η παρανομία.

5. Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας

Με την απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 2019, **Prato Nevoso Termo Energy** (C-212/18, [EU:C:2019:898](#)), το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η *ιταλική νομοθεσία η οποία διέπει τη χορήγηση άδειας χρήσης βιορευστών που λαμβάνονται από την επεξεργασία χρησιμοποιημένων φυτικών ελαίων ως πηγής τροφοδοσίας σταθμού παραγωγής ενέργειας κατ' αρχήν δεν αντιβαίνει ούτε στην οδηγία 2008/98* ²²⁵, *για τα απόβλητα, ούτε στην οδηγία 2009/28* ²²⁶, *σχετικά με την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές.*

Εν προκειμένω, η Prato Nevoso Termo Energy Srl (στο εξής: εταιρία Prato Nevoso), η οποία διαχειρίζεται σταθμό παραγωγής θερμικής και ηλεκτρικής ενέργειας, ζήτησε από την επαρχία Κούνεο (Ιταλία) την άδεια να αντικαταστήσει το μεθάνιο, ως πηγή τροφοδοσίας του σταθμού της, με βιορευστό, εν προκειμένω φυτικό έλαιο παραγόμενο από τη συλλογή και τη χημική επεξεργασία χρησιμοποιημένων τηγανελαίων. Η αρμόδια εθνική αρχή, βασιζόμενη στην ισχύουσα ιταλική νομοθεσία, απέρριψε την αίτηση αυτή με την αιτιολογία ότι το ως άνω φυτικό έλαιο δεν περιλαμβάνεται στον εθνικό κατάλογο που απαριθμεί τις κατηγορίες καυσίμων από βιομάζα οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε σταθμό που παράγει ατμοσφαιρικές εκπομπές χωρίς να απαιτείται τήρηση των κανόνων σχετικά με την ανάκτηση ενέργειας από απόβλητα. Η ιταλική νομοθεσία έχει, συνεπώς, ως αποτέλεσμα ότι το βιορευστό το οποίο παράγεται από τη χημική επεξεργασία χρησιμοποιημένων τηγανελαίων πρέπει να θεωρείται απόβλητο και όχι καύσιμο. Κατόπιν

225| Οδηγία 2008/98/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 19ης Νοεμβρίου 2008, για τα απόβλητα και την κατάργηση ορισμένων οδηγιών (ΕΕ 2008, L 312, σ. 3).

226| Οδηγία 2009/28/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2009, σχετικά με την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές και την τροποποίηση και τη συνακόλουθη κατάργηση των οδηγιών 2001/77/ΕΚ και 2003/30/ΕΚ (ΕΕ 2009, L 140, σ. 16), όπως τροποποιήθηκε από την οδηγία (ΕΕ) 2015/1513 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9ης Σεπτεμβρίου 2015 (ΕΕ 2015, L 239, σ. 1).

προσφυγής της εταιρίας Prato Nevoso κατά της απορριπτικής αυτής αποφάσεως, το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα σχετικά με το ζήτημα αν μια τέτοια εθνική νομοθεσία συμβιβάζεται με τις διατάξεις των οδηγιών που προαναφέρθηκαν ανωτέρω.

Στηριζόμενο ιδίως στην απόφαση *Tallinna Vesi*²²⁷ της 28ης Μαρτίου 2019, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η οδηγία 2008/98 για τα απόβλητα κατ' αρχήν δεν απαγορεύει σε κράτος μέλος να υπαγάγει τη χρήση ενός βιορευστού που παράγεται από απόβλητα ως καυσίμου στη νομοθεσία για την ανάκτηση ενέργειας από απόβλητα, για τον λόγο ότι το συγκεκριμένο βιορευστό δεν εμπίπτει σε καμία από τις κατηγορίες οι οποίες περιλαμβάνονται στον εθνικό κατάλογο των καυσίμων που επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται σε σταθμό ο οποίος παράγει ατμοσφαιρικές εκπομπές. Κατά το Δικαστήριο, η διαπίστωση αυτή δεν αναιρείται από τις διατάξεις της οδηγίας 2009/28, σχετικά με την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές, οι οποίες διέπουν τις εθνικές διαδικασίες έγκρισης, δεδομένου ότι οι διατάξεις αυτές δεν αφορούν τις κανονιστικές διαδικασίες για τη θέσπιση κριτηρίων αποχαρκτηρισμού αποβλήτων.

Το Δικαστήριο τόνισε πάντως ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, πρέπει να εξεταστεί αν οι εθνικές αρχές υπέπεσαν σε πρόδηλο σφάλμα εκτιμήσεως κρίνοντας ότι το επίμαχο βιορευστό έπρεπε να θεωρηθεί ως απόβλητο. Το Δικαστήριο, παραπέμποντας στους σκοπούς της οδηγίας 2008/98 και επικαλούμενο τη δική του δυνατότητα να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο κάθε χρήσιμο στοιχείο για την επίλυση της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιόν του, υπενθύμισε ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/98 προβλέπει ότι ορισμένα προσδιορισμένα απόβλητα παύουν να αποτελούν απόβλητα εφόσον έχουν υποστεί εργασία ανάκτησης, περιλαμβανομένης της ανακύκλωσης, και πληρούν ειδικά κριτήρια που θα καθοριστούν από τα κράτη μέλη σύμφωνα με διάφορους όρους, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται «η απουσία δυσμενούς αντίκτυπου στο περιβάλλον ή στην ανθρώπινη υγεία». Υπό το πρίσμα των επιχειρημάτων που προέβαλε η Ιταλική Κυβέρνηση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ύπαρξη κάποιας επιστημονικής αβεβαιότητας όσον αφορά τους περιβαλλοντικούς κινδύνους τους οποίους συνεπάγεται ο αποχαρκτηρισμός μιας ουσίας όπως το επίμαχο βιορευστό ως αποβλήτου μπορεί να οδηγήσει ένα κράτος μέλος στην απόφαση να μην συμπεριλάβει την ουσία αυτή στον κατάλογο των καυσίμων που επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται σε σταθμό ο οποίος παράγει ατμοσφαιρικές εκπομπές. Ειδικότερα, σύμφωνα με την αρχή της προφύλαξης που καθιερώνεται με το άρθρο 191, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, αν από την εξέταση των καλύτερων διαθέσιμων επιστημονικών δεδομένων δεν προκύπτει βεβαιότητα ότι η χρήση, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, ουσίας παραγόμενης από την ανάκτηση αποβλήτων δεν έχει επιπτώσεις στο περιβάλλον και στην ανθρώπινη υγεία, το κράτος μέλος οφείλει να μην προβλέψει κριτήρια αποχαρκτηρισμού της ουσίας αυτής ως αποβλήτου, ούτε δυνατότητα λήψης ατομικής αποφάσεως αποχαρκτηρισμού.

227| Απόφαση του Δικαστηρίου της 28ης Μαρτίου 2019, *Tallinna Vesi* (C-60/18, [EU:C:2019:264](#)).

XIX. Ενέργεια

Υπό τον τίτλο αυτό θα γίνει αναφορά σε δύο αποφάσεις. Η πρώτη είναι η απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2019, **EVN Bulgaria Toplofikatsia και Toplofikatsia Sofia** (C-708/17 και C-725/17, [EU:C:2019:1049](#)), με την οποία το Δικαστήριο εξέτασε αν συμβιβαζόταν με το δίκαιο της Ένωσης μια εθνική ρύθμιση σχετική με την παροχή θερμικής ενέργειας ²²⁸.

Η δεύτερη είναι η απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, **GRDF** (C-236/18, [EU:C:2019:1120](#)), με την οποία το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του χρονικού εύρους της εξουσίας λήψης αποφάσεων που απονέμεται στις εθνικές ρυθμιστικές αρχές, στο πλαίσιο της αποστολής τους να επιλύουν διαφορές στην αγορά του φυσικού αερίου, βάσει του άρθρου 41, παράγραφος 11, της οδηγίας 2009/73, για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου ²²⁹.

Αφετηρία της υπόθεσης υπήρξε η ένδικη διαφορά μεταξύ δύο προμηθευτών φυσικού αερίου, αφενός, και της GRDF, διαχειριστή του δικτύου διανομής φυσικού αερίου στη Γαλλία, αφετέρου, σχετικά με το κύρος ρήτηρας που περιλαμβανόταν στις μεταξύ τους συμβάσεις μεταφοράς φυσικού αερίου στο δίκτυο διανομής, οι οποίες συνήφθησαν το 2005 και το 2008. Βάσει της ρήτηρας αυτής οι προμηθευτές αναλάμβαναν, στο πλαίσιο των συμβάσεων που συνάπτονταν με τους τελικούς πελάτες, την υποχρέωση να εισπράττουν τα ποσά που όφειλαν οι τελευταίοι από χρεώσεις για τις υπηρεσίες διανομής της GRDF και να της τα αποδίδουν, ακόμη και αν οι τελικοί πελάτες δεν είχαν προβεί σε εξόφλησή τους. Το 2014 το όργανο επίλυσης διαφορών της Commission de régulation de l'énergie (ρυθμιστικής επιτροπής ενέργειας, στο εξής: CRE) διαπίστωσε με απόφασή του ότι οι ως άνω συμβάσεις δεν συμβιβάζονταν με την οδηγία, ήδη από τον χρόνο της σύναψής τους. Η προαναφερθείσα απόφαση επικυρώθηκε από δικαστήριο και, κατόπιν τούτου, η GRDF άσκησε αναίρεση ενώπιον του Cour de cassation (Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Γαλλία), το οποίο αποφάσισε να απευθύνει στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκειμένου αυτό να κρίνει, κατ' ουσίαν, αν αντιβαίνει στην οδηγία να παράγει μια απόφαση ρυθμιστικής αρχής αποτελέσματα που ανατρέχουν σε χρόνο προγενέστερο της γέννησης της διαφοράς μεταξύ των μερών.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η οδηγία 2009/73 δεν απαγορεύει σε ρυθμιστική αρχή που ενεργεί ως Αρχή επίλυσης διαφορών να λάβει απόφαση με την οποία να υποχρεώνει τον διαχειριστή του δικτύου να τροποποιήσει σύμβαση μεταφοράς φυσικού αερίου που συνήφθη με προμηθευτή ώστε να είναι σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης για όλη τη συμβατική περίοδο, περιλαμβανομένου επομένως του χρόνου πριν από τη γέννηση της διαφοράς μεταξύ των μερών. Το Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι το άρθρο 41, παράγραφος 11, της οδηγίας 2009/73 δεν διευκρινίζει ποια είναι τα διαχρονικά αποτελέσματα των αποφάσεων ρυθμιστικής αρχής που ενεργεί ως Αρχή επίλυσης της διαφοράς. Εν συνεχεία, ερμηνεύοντας την εν λόγω διάταξη υπό το πρίσμα του σκοπού της οδηγίας 2009/73 και του πλαισίου στο οποίο αυτή εντάσσεται, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, βάσει του άρθρου 41, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας, καθήκον της ρυθμιστικής αρχής είναι να εξασφαλίζει τη συμμόρφωση των διαχειριστών δικτύου διανομής προς τις υποχρεώσεις που υπέχουν, μεταξύ των οποίων καταλέγεται και η υποχρέωση να εφαρμόζουν το σύστημα πρόσβασης τρίτων στο δίκτυο κατά τρόπο αντικειμενικό και χωρίς διακρίσεις μεταξύ των χρηστών του δικτύου. Τούτο συνεπάγεται την υποχρέωση των κρατών μελών να μεριμνούν ώστε η ρυθμιστική αρχή να διαθέτει, βάσει του άρθρου 41, παράγραφος 10, της οδηγίας 2009/73, την εξουσία να λαμβάνει, έναντι των εταιριών φυσικού αερίου, δεσμευτικές αποφάσεις με τις οποίες θα τις υποχρεώνει να τροποποιούν, αν χρειάζεται, τους όρους και προϋποθέσεις σύνδεσης και πρόσβασης στο δίκτυο, περιλαμβανομένων των τιμολογίων, προκειμένου να εξασφαλίζεται η αναλογικότητα και η αμερόληπτη εφαρμογή τους. Ο περιορισμός όμως

228| Η απόφαση αυτή παρουσιάστηκε υπό τον τίτλο XVII «Προστασία των καταναλωτών».

229| Οδηγία 2009/73/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2009, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 2003/55/EK (ΕΕ 2009, L 211, σ. 94).

του χρονικού πεδίου εφαρμογής αποφάσεως της ρυθμιστικής αρχής, η οποία ενεργεί ως Αρχή επίλυσης της διαφοράς, στο διάστημα μετά τη γέννηση της διαφοράς μεταξύ των μερών θα αντέβαινε στους σκοπούς της οδηγίας 2009/73 και θα έθιγε την πρακτική αποτελεσματικότητά της.

Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ως άνω ερμηνεία του άρθρου 41, παράγραφος 11, της οδηγίας 2009/73 δεν αναιρείται ούτε από την αρχή της ασφάλειας δικαίου ούτε από την αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης. Ειδικότερα, αφενός, μολονότι ένα εθνικό δικαστήριο μπορεί κατ' εξαίρεση, υπό τον όρο ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις που έχει καθορίσει το Δικαστήριο, να διατηρήσει σε ισχύ ορισμένα έννομα αποτελέσματα ακυρωθείσας εθνικής πράξεως, εντούτοις εν προκειμένω το αιτούν δικαστήριο δεν παρέθεσε συγκεκριμένα στοιχεία ικανά να αποδείξουν ότι συνέτρεχαν ειδικοί κίνδυνοι ανασφάλειας δικαίου. Αφετέρου, μολονότι η GRDF ισχυρίστηκε ότι η διαπραγμάτευση των επίμαχων συμβάσεων μεταφοράς έγινε υπό την αιγίδα και τον έλεγχο της CRE, δεν απέδειξε εντούτοις ότι η τελευταία είχε παράσχει συγκεκριμένες διαβεβαιώσεις ως προς τη συμβατότητα της επίδικης ρήτρας με το δίκαιο της Ένωσης, όπερ ωστόσο μένει να ελεγχθεί από το αιτούν δικαστήριο.

XX. Υπερπόντιες Χώρες και Εδάφη

Με τις αποφάσεις **Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου** (C-391/17, [EU:C:2019:919](#)) και **Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών** (C-395/17, [EU:C:2019:918](#)), το Δικαστήριο έκρινε ότι το *Ηνωμένο Βασίλειο και το Βασίλειο των Κάτω Χωρών* παρέβησαν τις υποχρεώσεις που υπέχουν από το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, παραλείποντας να αντισταθμίσουν την απώλεια ιδίων πόρων η οποία προέκυψε από την παράτυπη, υπό το πρίσμα των αποφάσεων σχετικά με τη σύνδεση των υπερπόντιων χωρών και εδαφών με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα/Ευρωπαϊκή Κοινότητα ²³⁰ (στο εξής: αποφάσεις ΥΧΕ), έκδοση από τις μεν αρχές της Ανγκουίλα πιστοποιητικών εξαγωγής EXP όσον αφορά τις εισαγωγές αλουμινίου από τη συγκεκριμένη ΥΧΕ κατά τη χρονική περίοδο 1999/2000, από τις δε αρχές του Κουρασάο και της Αρούμπα πιστοποιητικών κυκλοφορίας εμπορευμάτων EUR.1 όσον αφορά τις εισαγωγές γάλακτος σε σκόνη και ρυζιού από το Κουρασάο κατά τη χρονική περίοδο 1997/2000 και τις εισαγωγές πλιγουριού και σιμιγδαλιού από την Αρούμπα κατά τη χρονική περίοδο 2002/2003.

Ως προς τις ΥΧΕ, τα κράτη μέλη έχουν συμφωνήσει, δυνάμει της Συνθήκης ΕΚ, να συνδέσουν την Ένωση με χώρες και εδάφη που βρίσκονται εκτός Ευρώπης και διατηρούν ιδιαίτερες σχέσεις με ορισμένα κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων το Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας και το Βασίλειο των Κάτω Χωρών. Βάσει της Συνθήκης ΕΚ, οι ΥΧΕ αυτές υπόκεινται σε ειδικό καθεστώς συνδέσεως το οποίο ορίζεται από την ίδια. Το ειδικό αυτό καθεστώς συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, ότι οι εισαγωγές από τις ΥΧΕ τυγχάνουν, κατά την είσοδο των εμπορευμάτων στα κράτη μέλη, πλήρους απαλλαγής από δασμούς. Οι αποφάσεις ΥΧΕ παρέχουν περαιτέρω διευκρινίσεις ως προς την εν λόγω απαλλαγή προβλέποντας ότι τα προϊόντα καταγωγής ΥΧΕ και, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, όσα προϊόντα δεν κατάγονται από ΥΧΕ αλλά βρίσκονται σε ελεύθερη κυκλοφορία εντός μιας ΥΧΕ και επανεξάγονται ως έχουν προς την Ένωση γίνονται δεκτά για εισαγωγή άνευ τελωνειακών δασμών και άλλων φόρων ισοδυνάμου αποτελέσματος.

²³⁰ | Απόφαση 91/482/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 25ης Ιουλίου 1991, σχετικά με τη σύνδεση των υπερπόντιων χωρών και εδαφών με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΕ 1991, L 263, σ. 1), και απόφαση 2001/822/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2001, για τη σύνδεση των Υπερπόντιων Χωρών και Εδαφών με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα («Overseas association») (ΕΕ 2001, L 314, σ. 1).

Επιπλέον, από τις αποφάσεις ΥΧΕ προκύπτει ότι τόσο τα κράτη μέλη όσο και οι αρμόδιες αρχές των ΥΧΕ εμπλέκονται, από κοινού με την Επιτροπή, στις δράσεις τις οποίες αναλαμβάνει η Ένωση στο πλαίσιο των αποφάσεων αυτών.

Οι τελωνειακές αρχές της ΥΧΕ εξαγωγής εκδίδουν πιστοποιητικό, το οποίο αποδεικνύει ότι τηρήθηκαν οι διατάξεις οι οποίες διέπουν την ως άνω απαλλαγή. Το πιστοποιητικό μπορεί να ελεγχθεί εκ των υστέρων από τις τελωνειακές αρχές του κράτους εισαγωγής. Τυχόν σχετικές διαφορές υποβάλλονται στην κρίση επιτροπής της οποίας μέλη είναι εκπρόσωποι των κρατών μελών και πρόεδρος ο εκπρόσωπος της Επιτροπής, χωρίς συμμετοχή εκ μέρους των τοπικών αρχών της ΥΧΕ εξαγωγής.

Στην υπόθεση C-391/17, εταιρία με έδρα την Ανγκουίλα είχε θέσει σε εφαρμογή, στη διάρκεια του 1998, καθεστώς μεταφόρτωσης στο πλαίσιο του οποίου γινόταν, για τις εισαγωγές αλουμινίου από τρίτες χώρες, διασάφηση στην Ανγκουίλα και, εν συνεχεία, μεταφορά προς την Ένωση. Οι αρχές της Ανγκουίλα εξέδιδαν πιστοποιητικά εξαγωγής για αυτές τις περιπτώσεις επανεξαγωγής, χορηγώντας όμως στους εισαγωγείς της Ένωσης και ενίσχυση για τη μεταφορά.

Η υπόθεση C-395/17 αφορούσε εισαγωγές γάλακτος σε σκόνη και ρυζιού από το Κουρασάο στη Γερμανία, κατά τη διάρκεια των ετών 1997 έως 2000. Αφορούσε επίσης εισαγωγές πλιγουριού και σιμιγδαλιού από την Αρούμπα στις Κάτω Χώρες κατά τη διάρκεια των ετών 2002 και 2003. Οι αρχές του Κουρασάο και της Αρούμπα είχαν εκδώσει πιστοποιητικά κυκλοφορίας εμπορευμάτων για τα προϊόντα αυτά, παρότι δεν πληρούσαν τις απαιτούμενες προϋποθέσεις για να θεωρηθούν ως προϊόντα τα οποία κατάγονταν από τις συγκεκριμένες ΥΧΕ και απαλλάσσονταν από δασμούς και φόρους ισοδυνάμου αποτελέσματος.

Σε αμφότερες τις υποθέσεις διεξήχθησαν έρευνες. Μετά την ολοκλήρωσή τους, η Επιτροπή εξέδωσε αποφάσεις με τις οποίες, αφού διαπίστωσε ότι τα εξετασθέντα πιστοποιητικά ήταν παράτυπα, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν έπρεπε να βεβαιωθούν εκ των υστέρων τελωνειακοί δασμοί επί των εισαγωγών που είχαν πραγματοποιηθεί κατόπιν υποβολής των πιστοποιητικών αυτών. Στηριζόμενα στις εν λόγω αποφάσεις, τα κράτη μέλη στα οποία εισήχθησαν τα προϊόντα από την Ανγκουίλα, το Κουρασάο και την Αρούμπα δεν προχώρησαν στην είσπραξη δασμών. Κατά συνέπεια, η Επιτροπή ζήτησε από το Ηνωμένο Βασίλειο και από το Βασίλειο των Κάτω Χωρών να αντισταθμίσουν την απώλεια ιδίων πόρων της Ένωσης η οποία οφειλόταν στην έκδοση των παράτυπων πιστοποιητικών. Εφόσον τα δύο αυτά κράτη μέλη αποποιήθηκαν κάθε ευθύνη συναφώς, η Επιτροπή αποφάσισε να ασκήσει εις βάρος τους προσφυγές λόγω παραβάσεως.

Το Δικαστήριο εξέτασε τις προσφυγές με σημείο αναφοράς την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, βάσει του άρθρου 198, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, τα δύο καθών κράτη μέλη περιλαμβάνονται μεταξύ εκείνων που διατηρούν ιδιαίτερες σχέσεις με ΥΧΕ και ότι το ειδικό καθεστώς συνδέσεως στηριζόταν, κατά τον χρόνο έκδοσης των επίδικων πιστοποιητικών, στις ιδιαίτερες αυτές σχέσεις. Οι ιδιαίτερες σχέσεις χαρακτηρίζονται από το γεγονός ότι οι προαναφερθείσες ΥΧΕ δεν αποτελούν ανεξάρτητα κράτη, αλλά εξαρτώνται από ένα κράτος μέλος το οποίο εξασφαλίζει, μεταξύ άλλων, την εκπροσώπησή τους σε διεθνές επίπεδο. Σύμφωνα με το ως άνω άρθρο, το ειδικό καθεστώς συνδέσεως εφαρμόζεται μόνον υπέρ των χωρών και εδαφών που διατηρούν ιδιαίτερες σχέσεις με το αντίστοιχο κράτος μέλος, το οποίο έχει ζητήσει να ισχύσει το ειδικό καθεστώς συνδέσεως ως προς αυτές.

Ακολούθως, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η έκδοση των επίδικων πιστοποιητικών ρυθμιζόταν από τις αποφάσεις ΥΧΕ και, ως εκ τούτου, από το δίκαιο της Ένωσης, όπερ σήμαινε ότι οι αρχές των ΥΧΕ όφειλαν να τηρήσουν τις απαιτήσεις οι οποίες απορρέουν από τις αποφάσεις αυτές. Οι διαδικασίες οι οποίες προβλέπονται από τις εν λόγω αποφάσεις προς επίλυση των διαφορών ή των προβλημάτων που ενδέχεται να ανακύψουν στο πλαίσιο αυτό αντανακλούν την κεντρική σημασία που έχουν, για το καθεστώς συνδέσεως, οι ιδιαίτερες σχέσεις μεταξύ της οικείας ΥΧΕ και του κράτους μέλους στο οποίο αυτή υπάγεται. Οι ιδιαίτερες σχέσεις μπορούν να θεμελιώσουν ειδική ευθύνη του κράτους μέλους έναντι της Ένωσης σε περίπτωση

έκδοσης πιστοποιητικών από τις αρχές των ΥΧΕ κατά παράβαση των αποφάσεων ΥΧΕ. Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι, λόγω του προτιμησιακού και εξαιρετικού χαρακτήρα του τελωνειακού καθεστώτος που ίσχυε υπέρ των επίμαχων προϊόντων στις δύο αυτές υποθέσεις, ήταν ιδιαιτέρως επιτακτική εν προκειμένω η τήρηση από τα κράτη μέλη της υποχρέωσης την οποία υπέχουν από την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα προς διασφάλιση της εφαρμογής και της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης. Το Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω ότι τα δύο καθών κράτη μέλη ήταν υπεύθυνα, έναντι της Ένωσης, για κάθε σφάλμα των αρχών των ΥΧΕ τους σε σχέση με την έκδοση των επίδικων πιστοποιητικών.

Τέλος, το Δικαστήριο επισήμανε ότι, στον βαθμό που μια τέτοια έκδοση πιστοποιητικών κατά παράβαση των αποφάσεων ΥΧΕ εμποδίζει το κράτος μέλος εισαγωγής να εισπράξει τους τελωνειακούς δασμούς τους οποίους θα εισέπραττε ελλείψει των σχετικών πιστοποιητικών, η συνακόλουθη απώλεια ιδίων πόρων συνιστά παράνομη συνέπεια της παραβίασεως του δικαίου της Ένωσης. Επειδή πρόκειται για παράνομη συνέπεια, το κράτος μέλος το οποίο ευθύνεται έναντι της Ένωσης για την παράτυπη έκδοση πιστοποιητικών οφείλει να αντισταθμίσει την απώλεια. Η υποχρέωση αντιστάθμισης αποτελεί απλώς ειδική έκφραση της υποχρέωσης που υπέχουν τα κράτη μέλη από την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, δυνάμει της οποίας αυτά δεσμεύονται να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για την άρση τυχόν παραβίασης του δικαίου της Ένωσης και για την εξάλειψη των παράνομων συνεπειών της. Το δε ποσό που αντιστοιχούσε στην απώλεια έπρεπε να προσυζητηθεί με τόκους υπερημερίας υπολογιζόμενους από την ημερομηνία κατά την οποία η Επιτροπή ζήτησε την αντιστάθμισή της, δεδομένου ότι μόνον η επιστροφή του ποσού των δασμών που δεν κατέστη δυνατό να εισπραχθούν δεν αρκούσε για να εξαλειφθούν οι παράνομες συνέπειες της παράτυπης έκδοσης των επίδικων πιστοποιητικών.

XXI. Διεθνείς συμφωνίες

Με τη γνωμοδότηση **Συμφωνία ΣΟΕ ΕΕ-Καναδά** (Γνωμοδότηση 1/17, [EU:C:2019:341](#)), που εκδόθηκε από την ολομέλεια στις 30 Απριλίου 2019, το Δικαστήριο έκρινε ότι το τμήμα ΣΤ του κεφαλαίου οκτώ της Συνολικής Οικονομικής και Εμπορικής Συμφωνίας (ΣΟΕΣ) μεταξύ, αφενός, του Καναδά και, αφετέρου, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών της, το οποίο έχει ως αντικείμενο τη θέσπιση ενός μηχανισμού επίλυσης επενδυτικών διαφορών μεταξύ επενδυτών και κρατών (στο εξής: μηχανισμός ΕΔμΕΚ), είναι σύμφωνο με το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης. Ο μηχανισμός αυτός προβλέπει, μεταξύ άλλων, τη δημιουργία δικαστηρίου και εφετείου, καθώς και, πιο μακροπρόθεσμα, ενός πολυμερούς επενδυτικού δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι μια διεθνής συμφωνία μπορεί να είναι σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης μόνον εφόσον δεν θίγει την αυτονομία της έννομης τάξης της Ένωσης. Η αυτονομία αυτή, έναντι τόσο του δικαίου των κρατών μελών όσο και του διεθνούς δικαίου, απορρέει από τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά της Ένωσης και του δικαίου της και έγκειται επίσης στο γεγονός ότι η Ένωση διαθέτει δικό της συνταγματικό πλαίσιο.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε εκ προοιμίου ότι ο σχεδιαζόμενος μηχανισμός ΕΔμΕΚ δεν εντάσσεται στο δικαιοδοτικό σύστημα της Ένωσης. Πράγματι, το forum το οποίο προβλέπει η ΣΟΕΣ είναι διαφορετικό από εκείνο στο οποίο έχουν δικαιοδοσία τα δικαστήρια του Καναδά, της Ένωσης και των κρατών μελών της. Ως εκ τούτου, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το δίκαιο της Ένωσης επιτρέπει τη δημιουργία δικαστηρίων βάσει της ΣΟΕΣ και την απονομή σε αυτά της αρμοδιότητας να ερμηνεύουν και να εφαρμόζουν τις διατάξεις της Συμφωνίας. Αντιθέτως, δεν είναι δυνατόν τα δικαστήρια αυτά να ερμηνεύουν ή να εφαρμόζουν άλλες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης πέραν εκείνων της ΣΟΕΣ ή να εκδίδουν διαιτητικές αποφάσεις που να εμποδίζουν τα θεσμικά όργανα της Ένωσης να λειτουργούν σύμφωνα με το συνταγματικό πλαίσιο της.

Επ' αυτού, το Δικαστήριο διαπίστωσε, αφενός, ότι η ΣΟΕΣ δεν παρέχει στα δικαστήρια ΣΟΕΣ καμία άλλη αρμοδιότητα ερμηνείας ή εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, πέραν της σχετικής με τις διατάξεις της Συμφωνίας αυτής. Αφετέρου, όσον αφορά την απουσία συνεπειών επί της λειτουργίας των θεσμικών οργάνων της Ένωσης σύμφωνα με το συνταγματικό πλαίσιο της, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η αρμοδιότητα των προβλεπόμενων από τη Συμφωνία δικαστηρίων θα μπορούσε να θίξει την αυτονομία της έννομης τάξης της Ένωσης αν ρυθμιζόταν κατά τέτοιον τρόπο ώστε τα δικαστήρια αυτά να μπορούν, όταν καλούνται να εκτιμήσουν τους περιορισμούς της επιχειρηματικής ελευθερίας κατά των οποίων προσφεύγει ο επενδυτής, να θέσουν εν αμφιβόλω το επίπεδο προστασίας του δημόσιου συμφέροντος που υπαγόρευσε τη θέσπιση τέτοιων περιορισμών από την Ένωση έναντι όλων των επενδυτών επιχειρηματιών. Όπως όμως προκύπτει από τη ΣΟΕΣ, η εξουσία εκτίμησης των προβλεπόμενων από τη Συμφωνία δικαστηρίων δεν φθάνει μέχρι του σημείου να τους επιτρέπει να θέσουν εν αμφιβόλω το επίπεδο προστασίας του δημόσιου συμφέροντος όπως έχει καθοριστεί από την Ένωση κατόπιν της εφαρμογής δημοκρατικής διαδικασίας. Το Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω ότι το κεφάλαιο οκτώ, τμήμα ΣΤ, της ΣΟΕΣ δεν θίγει την αυτονομία της έννομης τάξης της Ένωσης.

Ως προς το ζήτημα αν ο μηχανισμός ΕΔμΕΚ συνάδει με τη γενική αρχή της ίσης μεταχείρισης, στην αίτηση γνωμοδοτήσεως γινόταν λόγος για διαφορετική μεταχείριση επειδή, ενώ όσες επιχειρήσεις και όσα φυσικά πρόσωπα από τα κράτη μέλη επενδύουν στην Ένωση και υπόκεινται στο δίκαιο της Ένωσης δεν θα έχουν τη δυνατότητα να προσβάλλουν τα ενωσιακά μέτρα ενώπιον των προβλεπόμενων από τη ΣΟΕΣ δικαστηρίων, οι επιχειρήσεις και τα φυσικά πρόσωπα από τον Καναδά που επενδύουν στον ίδιο εμπορικό ή βιομηχανικό κλάδο της εσωτερικής αγοράς της Ένωσης θα μπορούν να προσβάλλουν τα μέτρα αυτά ενώπιον των εν λόγω δικαστηρίων. Το Δικαστήριο επανέλαβε, ως προς το ζήτημα αυτό, ότι το άρθρο 20 του Χάρτη, στο οποίο κατοχυρώνεται η ισότητα έναντι του νόμου, δεν προβλέπει οποιονδήποτε ρητό περιορισμό του πεδίου εφαρμογής του και έχει, συνεπώς, εφαρμογή σε όλες τις καταστάσεις που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης, όπως εκείνες οι οποίες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής διεθνούς συμφωνίας που συνάπτεται από την Ένωση. Επιπλέον, η προστασία που παρέχεται από το θεμελιώδες αυτό δικαίωμα καλύπτει όλα τα πρόσωπα των οποίων η κατάσταση διέπεται από το δίκαιο της Ένωσης, ανεξάρτητα από την καταγωγή τους. Η ισότητα έναντι του νόμου κατοχυρώνει την αρχή της ίσης μεταχείρισης, η οποία επιβάλλει να μην αντιμετωπίζονται συγκρίσιμες καταστάσεις με διαφορετικό τρόπο. Εντούτοις, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι επιχειρήσεις και τα φυσικά πρόσωπα από τον Καναδά που επενδύουν στην Ένωση δεν βρίσκονται σε συγκρίσιμη κατάσταση με τις επιχειρήσεις και τα φυσικά πρόσωπα που προέρχονται από τα κράτη μέλη και επενδύουν στην Ένωση, όπερ σημαίνει ότι δεν συνιστά δυσμενή διάκριση η διαφορετική μεταχείριση στην οποία αναφερόταν η αίτηση γνωμοδοτήσεως.

Όσον αφορά το ζήτημα αν ο μηχανισμός ΕΔμΕΚ συνάδει με το δικαίωμα πρόσβασης σε ανεξάρτητο δικαστήριο, το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι η Ένωση δεσμεύεται από το άρθρο 47, δεύτερο και τρίτο εδάφιο, του Χάρτη, όπου κατοχυρώνεται το συγκεκριμένο δικαίωμα. Εν προκειμένω, μολονότι ο Καναδάς δεν δεσμεύεται ασφαλώς από τις εγγυήσεις που παρέχει ο Χάρτης, η Ένωση παρά ταύτα δεσμεύεται και, επομένως, δεν επιτρέπεται να συνάψει συμφωνία η οποία να εγκαθιδρύει δικαστήρια αρμόδια να εκδίδουν δεσμευτικές για την Ένωση διαιτητικές αποφάσεις και να εξετάζουν διαφορές υποβαλλόμενες στην κρίση τους από πολίτες της Ένωσης, χωρίς να παρέχονται οι προαναφερθείσες εγγυήσεις. Το Δικαστήριο έκρινε, στη συνέχεια, ότι η δημιουργία ενός τέτοιου μηχανισμού που δεν εντάσσεται στα δικαιοδοτικά συστήματα των συμβαλλομένων μερών έχει ως σκοπό να διασφαλίσει ότι η εμπιστοσύνη των ξένων επενδυτών επεκτείνεται και στο όργανο το οποίο είναι αρμόδιο να διαπιστώνει τυχόν παραβάσεις των τμημάτων Γ και Δ του κεφαλαίου οκτώ της ΣΟΕΣ εκ μέρους του κράτους υποδοχής των επενδύσεών τους. Κατά συνέπεια, η ανεξαρτησία των προβλεπόμενων από τη ΣΟΕΣ δικαστηρίων και η πρόσβαση των ξένων επενδυτών στα όργανα αυτά συνδέονται άρρηκτα με τον σκοπό της προώθησης ελεύθερου και δίκαιου εμπορίου, ο οποίος διακηρύσσεται στο άρθρο 3, παράγραφος 5, ΣΕΕ και επιδιώκεται από τη ΣΟΕΣ. Ως προς το ζήτημα της δυνατότητας πρόσβασης στα εν λόγω δικαστήρια, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι, ελλείψει ενός συστήματος που να διασφαλίζει στα φυσικά πρόσωπα και στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις ότι θα

έχουν, από οικονομικής άποψης, δυνατότητα πρόσβασης στα δικαστήρια αυτά, υφίσταται στην πράξη ο κίνδυνος να έχουν πρόσβαση στον μηχανισμό ΕΔμΕΚ μόνον όσοι επενδυτές διαθέτουν σημαντικούς οικονομικούς πόρους. Επισήμανε εν συνεχεία ότι η ίδια η ΣΟΕΣ δεν περιέχει καμία δέσμευση ότι, άπαξ και συσταθούν τα δικαστήρια αυτά, θα τεθεί σε εφαρμογή ένα σύστημα που να διασφαλίζει το απαιτούμενο από το άρθρο 47 του Χάρτη επίπεδο δυνατοτήτων πρόσβασης. Αντιθέτως, στη δήλωση αριθ. 36, η οποία αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του πλαισίου έκδοσης, από το Συμβούλιο, της αποφάσεώς του που επιτρέπει την υπογραφή της ΣΟΕΣ εξ ονόματος της Ένωσης, ορίζεται ότι η Επιτροπή και το Συμβούλιο δεσμεύονται να διασφαλίσουν ότι οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις θα έχουν δυνατότητα πρόσβασης στα δικαστήρια τα οποία προβλέπονται από τη ΣΟΕΣ. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η δέσμευση αυτή αρκούσε για να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η ΣΟΕΣ συνάδει με την απαίτηση να υφίσταται δυνατότητα πρόσβασης στα δικαστήρια.

Τέλος, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η ΣΟΕΣ παρέχει επαρκείς εγγυήσεις ότι τα προβλεπόμενα από τη Συμφωνία δικαστήρια θα πληρούν την επιταγή της ανεξαρτησίας, τόσο ως προς την εξωτερική της πτυχή, η οποία προϋποθέτει ότι τα δικαστήρια αυτά θα ασκούν τα καθήκοντά τους εν πλήρη αυτονομία, όσο και ως προς την εσωτερική της πτυχή, η οποία συνδέεται, αφενός, με την τήρηση από τα μέλη τους ίσων αποστάσεων από τους διαδίκους των διαφορών και, αφετέρου, με την απουσία οποιουδήποτε προσωπικού συμφέροντος των μελών αυτών στην επίλυση της εκάστοτε διαφοράς.

XXII. Υπαλληλικές υποθέσεις

Με την απόφαση της 26ης Μαρτίου 2019, *Ισπανία κατά Κοινοβουλίου* (C-377/16, [EU:C:2019:249](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο προσφυγής ακυρώσεως δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, ακύρωσε πρόσκληση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για εκδήλωση ενδιαφέροντος για την πρόσληψη συμβασιούχων υπαλλήλων προς εκτέλεση καθηκόντων οδηγού, η οποία όριζε ότι ως «γλώσσα 2» μπορούσαν να επιλεγούν μόνον η αγγλική, η γαλλική και η γερμανική και προέβλεπε την υποχρεωτική χρήση των γλωσσών αυτών ως γλωσσών επικοινωνίας για τους σκοπούς της διαδικασίας.

Στις 14 Απριλίου 2016 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κίνησε τη διαδικασία πρόσκλησης εκδήλωσης ενδιαφέροντος προκειμένου να καταρτίσει βάση δεδομένων με τα στοιχεία των υποψηφίων προς πρόσληψη ως συμβασιούχων υπαλλήλων για την εκτέλεση καθηκόντων οδηγού. Ο τίτλος IV της πρόσκλησης αυτής όριζε ότι η πρόσληψη τελούσε υπό τον όρο της «ικανοποιητική[ς] γνώση[ς] [...] της αγγλικής, γαλλικής ή γερμανικής γλώσσας» ως «γλώσσα[ς] 2». Κατά το Κοινοβούλιο, ο περιορισμός αυτός ανταποκρινόταν στο συμφέρον της υπηρεσίας το οποίο επιβάλλει όπως «οι νεοπροσλαμβανόμενοι είναι αμέσως λειτουργικοί και ικανοί να επικοινωνούν αποτελεσματικά στην καθημερινή τους εργασία», δεδομένου ότι οι τρεις αυτές γλώσσες είναι οι ευρύτερα χρησιμοποιούμενες στο εν λόγω θεσμικό όργανο. Οι υποψήφιοι όφειλαν, περαιτέρω, να υποβάλουν την υποψηφιότητά τους χρησιμοποιώντας ένα ηλεκτρονικό έντυπο εγγραφής το οποίο διατίθετο μόνο σε αυτές τις τρεις γλώσσες στον δικτυακό τόπο της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Επιλογής Προσωπικού (EPSO).

Όσον αφορά τον περιορισμό της επιλογής των γλωσσών για την επικοινωνία μεταξύ των υποψηφίων και της EPSO στο πλαίσιο της επίμαχης διαδικασίας επιλογής, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν μπορούσε να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να στερήθηκαν κάποιοι υποψήφιοι τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν την επίσημη γλώσσα της επιλογής τους για την υποβολή της υποψηφιότητάς τους και, επομένως, να υπέστησαν διαφορετική μεταχείριση λόγω γλώσσας. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπενθύμισε, μεταξύ άλλων, ότι, σύμφωνα με

το άρθρο 2 του κανονισμού 1/58²³¹, τα έγγραφα που απευθύνονται στα όργανα της Ένωσης από πρόσωπο το οποίο υπάγεται στη δικαιοδοσία κράτους μέλους συντάσσονται, κατ' επιλογήν του αποστέλλοντος, σε μία από τις επίσημες γλώσσες του άρθρου 1 του κανονισμού αυτού. Το εν λόγω δικαίωμα να επιλεγεί, μεταξύ όλων των επίσημων γλωσσών της Ένωσης, εκείνη η γλώσσα που θα χρησιμοποιηθεί στις επαφές με τα θεσμικά όργανα έχει θεμελιώδη σημασία, ως ουσιώδης συνιστώσα του σεβασμού της γλωσσικής πολυμορφίας της Ένωσης, της οποίας η σημασία υπενθυμίζεται στο άρθρο 3, παράγραφος 3, τέταρτο εδάφιο, ΣΕΕ καθώς και στο άρθρο 22 του Χάρτη. Παρά ταύτα, στο ειδικό πλαίσιο των διαδικασιών επιλογής του προσωπικού της Ένωσης, τα θεσμικά όργανα μπορούν να προβλέπουν περιορισμούς σχετικά με τη χρήση των επίσημων γλωσσών, υπό την προϋπόθεση ότι, σε συμμόρφωση προς το άρθρο 1δ, παράγραφος 6, του ΚΥΚ, όπως εφαρμόζεται στους συμβασιούχους υπαλλήλους δυνάμει του άρθρου 80, παράγραφος 4, του καθεστώτος που εφαρμόζεται επί του λοιπού προσωπικού (ΚΛΠ)²³², οι περιορισμοί δικαιολογούνται αντικειμενικώς και ευλόγως από θεμιτό σκοπό γενικού συμφέροντος στο πλαίσιο της ακολουθούμενης πολιτικής προσωπικού και τελούν σε αναλογία προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Εν προκειμένω, όμως, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν προέβαλε καμία αιτιολογία ικανή να στοιχειοθετήσει την ύπαρξη ενός τέτοιου θεμιτού σκοπού γενικού συμφέροντος που θα μπορούσε να δικαιολογήσει τον περιορισμό των γλωσσών επικοινωνίας μόνο μεταξύ της αγγλικής, γαλλικής και γερμανικής.

Όσον αφορά το ζήτημα του περιορισμού των γλωσσών που μπορούσαν να επιλεγούν ως «γλώσσα 2» για την ίδια τη διαδικασία επιλογής, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι υποψήφιοι των οποίων οι γλωσσικές γνώσεις δεν επαρκούσαν για την πλήρωση της απαίτησης αυτής στερήθηκαν τη δυνατότητα συμμετοχής τους στη διαδικασία επιλογής, ακόμη και αν διέθεταν ικανοποιητική γνώση τουλάχιστον δύο επίσημων γλωσσών της Ένωσης, σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται στο άρθρο 82, παράγραφος 3, στοιχείο ε', του ΚΛΠ. Ο περιορισμός αυτός είναι δυνατό να συνιστά διαφορετική μεταχείριση λόγω γλώσσας. Μολονότι στο πλαίσιο ενός θεμιτού σκοπού γενικού συμφέροντος, το συμφέρον της υπηρεσίας μπορεί να απαιτεί να διαθέτουν οι προσλαμβανόμενοι ειδικές γλωσσικές γνώσεις, εντούτοις το θεσμικό όργανο που περιορίζει το γλωσσικό καθεστώς μιας διαδικασίας επιλογής στο πλαίσιο της ευρείας διακριτικής ευχέρειας την οποία διαθέτει επί του ζητήματος, οφείλει να αποδείξει ότι ο περιορισμός αυτός όντως ανταποκρίνεται σε πραγματικές ανάγκες σχετικές με τα προς άσκηση καθήκοντα, ενώ επιπροσθέτως ο περιορισμός πρέπει να τελεί σε αναλογία προς το συμφέρον αυτό και να βασίζεται σε κριτήρια σαφή, αντικειμενικά και προβλέψιμα ώστε να παρέχεται η δυνατότητα στους μεν υποψηφίους να γνωρίζουν τους λόγους για τους οποίους αποφασίστηκε ο περιορισμός, στα δε δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης να ελέγχουν τη νομιμότητά του.

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι λόγοι που μνημονεύονταν στον τίτλο IV της πρόσκλησης εκδήλωσης ενδιαφέροντος δεν επαρκούσαν για να αποδείξουν ότι τα καθήκοντα του οδηγού στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο απαιτούσαν συγκεκριμένα τη γνώση μίας από τις τρεις επίμαχες γλώσσες, κατ' αποκλεισμό των άλλων επίσημων γλωσσών της Ένωσης. Εξάλλου, δεδομένου ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν εξέδωσε, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 6 του κανονισμού 1/58, εσωτερικούς κανόνες με τις λεπτομέρειες εφαρμογής του γλωσσικού καθεστώτος του, δεν μπορεί να γίνει δεκτό, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα συγκεκριμένα καθήκοντα τα οποία θα κληθούν να ασκήσουν οι προσλαμβανόμενοι, ότι οι τρεις αυτές γλώσσες είναι, κατ' ανάγκην, οι πλέον χρήσιμες για όλα τα καθήκοντα στο όργανο αυτό. Ως προς το ζήτημα ότι από την περιγραφή των προς εκτέλεση καθηκόντων προέκυπτε ότι οι προσλαμβανόμενοι οδηγοί θα

231| Κανονισμός 1 του Συμβουλίου, της 15ης Απριλίου 1958, περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 01/001, σ. 14), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 517/2013 του Συμβουλίου, της 13ης Μαΐου 2013 (ΕΕ 2013, L 158, σ. 1).

232| Κανονισμός (ΕΟΚ, Ευρατόμ, ΕΚΑΧ) 259/68 του Συμβουλίου, της 29ης Φεβρουαρίου 1968, περί καθορισμού του κανονισμού υπηρεσιακής καταστάσεως των υπαλλήλων και του καθεστώτος που εφαρμόζεται επί του λοιπού προσωπικού των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και περί θεσπίσεως ειδικών μέτρων προσωρινώς εφαρμοστέων στους υπαλλήλους της Επιτροπής (ΕΕ ειδ. έκδ. 01/001, σ. 108), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ, Ευρατόμ) 1023/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Οκτωβρίου 2013 (ΕΕ 2013, L 287, σ. 15).

εκτελούσαν τα καθήκοντά τους κυρίως στις Βρυξέλλες, το Λουξεμβούργο και το Στρασβούργο, δηλαδή σε τρεις πόλεις ευρισκόμενες σε κράτη μέλη στις επίσημες γλώσσες των οποίων συγκαταλέγονται η γαλλική ή η γερμανική γλώσσα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το γεγονός αυτό δεν μπορούσε να δικαιολογήσει τον επίμαχο περιορισμό. Πράγματι, το Κοινοβούλιο δεν απέδειξε ότι ο περιορισμός μεταξύ των συγκεκριμένων γλωσσών που καθορίστηκαν ως «γλώσσα 2» στη διαδικασία επιλογής ήταν αντικειμενικός και ευλόγως δικαιολογημένος σε συνάρτηση με τη λειτουργική ιδιομορφία των προς πλήρωση θέσεων και για ποιο λόγο, αντιθέτως, η επιλογή αυτή δεν μπορούσε να αφορά άλλες επίσημες γλώσσες ενδεχομένως χρήσιμες για τέτοιες θέσεις.

Τέλος, όσον αφορά τις συνέπειες της ακύρωσης της πρόσκλησης εκδήλωσης ενδιαφέροντος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι επιβαλλόταν η ακύρωση της βάσης δεδομένων που είχε δημιουργηθεί για τον σκοπό αυτό. Κατά την κρίση του, οι εγγεγραμμένοι στην εν λόγω βάση δεδομένων υποψήφιοι δεν είχαν καμία εγγύηση για πρόσληψη, οπότε απλώς και μόνον η εγγραφή τους στην ως άνω βάση δεδομένων δεν μπορούσε να δημιουργήσει δικαιολογημένη εμπιστοσύνη που θα απαιτούσε τη διατήρηση σε ισχύ των αποτελεσμάτων της ακυρωθείσας πρόσκλησης εκδήλωσης ενδιαφέροντος. Αντιθέτως, η ακύρωση δεν μπορούσε να επηρεάσει τυχόν προσλήψεις που πραγματοποιήθηκαν ήδη.

Με την απόφαση της 26ης Μαρτίου 2019, **Επιτροπή κατά Ιταλίας** (C-621/16 P, [EU:C:2019:251](#)), το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου επικύρωσε κατ' ανάρτηση την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου²³³ με την οποία είχαν ακυρωθεί, βάσει των άρθρων 16 και 28 του ΚΥΚ, του άρθρου 1, παράγραφος 2, του παραρτήματος III του ΚΥΚ και του άρθρου 1 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1/58 του Συμβουλίου, δύο προκηρύξεις γενικών διαγωνισμών της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Επιλογής Προσωπικού (EPSO) για την κατάρτιση εφεδρικών πινάκων προσλήψεως διοικητικών υπαλλήλων. Οι προκηρύξεις αυτές προέβλεπαν, αφενός, δυνατότητα επιλογής μόνο μεταξύ της αγγλικής, της γαλλικής και της γερμανικής ως δεύτερης γλώσσας της διαδικασίας επιλογής και, αφετέρου, τη χρήση των συγκεκριμένων γλωσσών ως γλωσσών επικοινωνίας με την EPSO.

Όσον αφορά, πρώτον, το παραδεκτό των προσφυγών σε πρώτο βαθμό, το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι αντικείμενο προσφυγής ακυρώσεως μπορούν να αποτελέσουν όλες, ανεξαρτήτως του είδους τους, οι διατάξεις οι οποίες θεσπίζονται από τα θεσμικά όργανα και αποσκοπούν στην παραγωγή δεσμευτικών εννόμων αποτελεσμάτων. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι ορθώς το Γενικό Δικαστήριο είχε συναγάγει, λαμβανομένης υπόψη της νομικής φύσης των επίδικων προκηρύξεων διαγωνισμών, ότι αυτές δεν συνιστούσαν πράξεις βεβαιωτικές ή αμιγώς εκτελεστικές των γενικών κανόνων που εφαρμόζονται στους γενικούς διαγωνισμούς, αλλά πράξεις οι οποίες συνεπάγονταν «δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα όσον αφορά το γλωσσικό καθεστώς των επίμαχων διαγωνισμών», και άρα αποτελούσαν πράξεις δεκτικές προσφυγής. Το Δικαστήριο διευκρίνισε συναφώς ότι η διοργάνωση διαγωνισμού διέπεται από προκήρυξη η οποία καθορίζει τα ουσιώδη στοιχεία του, όπως είναι οι γλωσσικές γνώσεις που απαιτούνται από την ειδική φύση των προς πλήρωση θέσεων, σύμφωνα με τις διατάξεις του παραρτήματος III του ΚΥΚ. Κατά συνέπεια, η σχετική προκήρυξη οριοθετεί το «κανονιστικό πλαίσιο» του επίμαχου διαγωνισμού αναλόγως του σκοπού του, όπως έχει καθοριστεί από την αρμόδια για τους διορισμούς αρχή, και παράγει, συνεπώς, δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα. Η ως άνω εκτίμηση της νομικής φύσης των προκηρύξεων διαγωνισμών ενισχύεται, εν προκειμένω, τόσο από το γράμμα των γενικών κανόνων που έχουν καταρτιστεί από την EPSO και εφαρμόζονται στους γενικούς διαγωνισμούς όσο και από το γράμμα των ίδιων των επίδικων προκηρύξεων διαγωνισμών.

Όσον αφορά, δεύτερον, την άσκηση και την ένταση του δικαστικού ελέγχου εκ μέρους του Γενικού Δικαστηρίου, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι τα θεσμικά όργανα της Ένωσης πρέπει να διαθέτουν ευρεία διακριτική ευχέρεια ως προς την οργάνωση των υπηρεσιών τους και, ειδικότερα, ως προς τον καθορισμό των κριτηρίων

233| Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, **Ιταλία κατά Επιτροπής** (T-353/14 και T-17/15, [EU:T:2016:495](#)).

ικανότητας που απαιτούνται για τις προς πλήρωση θέσεις και τον καθορισμό, βάσει των κριτηρίων αυτών και προς το συμφέρον της υπηρεσίας, των όρων και του τρόπου διεξαγωγής του διαγωνισμού. Εντούτοις, η εξουσία αυτή οριοθετείται αυστηρώς από το άρθρο 1δ του ΚΥΚ, το οποίο απαγορεύει κάθε δυσμενή διάκριση λόγω γλώσσας και προβλέπει ότι η διαφορετική μεταχείριση λόγω γλώσσας η οποία απορρέει από τον περιορισμό του γλωσσικού καθεστώτος ορισμένου διαγωνισμού σε μικρό αριθμό επίσημων γλωσσών μπορεί να γίνει δεκτή μόνον εφόσον ο περιορισμός αυτός είναι αντικειμενικά δικαιολογημένος και τελεί σε αναλογία προς τις πραγματικές ανάγκες της υπηρεσίας. Επιπλέον, κάθε όρος που αφορά τις ειδικές γλωσσικές γνώσεις πρέπει να βασίζεται σε κριτήρια σαφή, αντικειμενικά και προβλέψιμα, ώστε να παρέχεται η δυνατότητα στους μεν υποψηφίους να γνωρίζουν τους λόγους για τους οποίους επελέγη ο όρος αυτός, στα δε δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης να ελέγχουν τη νομιμότητά του.

Στον βαθμό που η νομιμότητα του περιορισμού εξαρτάται από το αν αυτός είναι δικαιολογημένος και σύμφωνος με την αρχή της αναλογικότητας, ορθώς το Γενικό Δικαστήριο προέβη, εν προκειμένω, σε *in concreto* εξέταση του ζητήματος αν οι επίδικες προκηρύξεις διαγωνισμών, οι γενικοί κανόνες που εφαρμόζονται στους γενικούς διαγωνισμούς και τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκόμισε η Επιτροπή περιλάμβαναν «συγκεκριμένα στοιχεία» βάσει των οποίων θα μπορούσε να αποδειχθεί αντικειμενικά η ύπαρξη συμφέροντος της υπηρεσίας ικανού να δικαιολογήσει τον περιορισμό της επιλογής της δεύτερης γλώσσας του διαγωνισμού. Πράγματι, το Γενικό Δικαστήριο οφείλει να ελέγχει όχι μόνο την ακρίβεια, την αξιοπιστία και τη συνοχή των αποδεικτικών στοιχείων των οποίων γίνεται επίκληση, αλλά και κατά πόσον τα στοιχεία αυτά, αφενός, αποτελούν το σύνολο των κρίσιμων δεδομένων που πρέπει να ληφθούν υπόψη για να αξιολογηθεί μια περίπλοκη κατάσταση και, αφετέρου, μπορούν να τεκμηριώσουν τα συμπεράσματα που συνήχθησαν από αυτά.

Τέλος, όσον αφορά, τρίτον, τον περιορισμό της δυνατότητας επιλογής της γλώσσας επικοινωνίας μεταξύ των υποψηφίων και της EPSO, το Δικαστήριο έκρινε ότι ήταν εσφαλμένος ο συλλογισμός του Γενικού Δικαστηρίου ότι ο κανονισμός 1/58 διέπει κάθε περιορισμό των επίσημων γλωσσών που επιβάλλεται να χρησιμοποιούνται για την επικοινωνία μεταξύ της EPSO και των υποψηφίων σε διαγωνισμό. Αποφάνθηκε ειδικότερα ότι, μολονότι στην απόφαση Ιταλία κατά Επιτροπής (C-566/10 P) ²³⁴ είχε κρίνει το ίδιο ότι, ελλείψει ειδικών κανονιστικών διατάξεων οι οποίες να ισχύουν για τους υπαλλήλους και το λοιπό προσωπικό στους εσωτερικούς κανονισμούς των θεσμικών οργάνων που αφορούσαν οι επίμαχες στην υπόθεση εκείνη προκηρύξεις διαγωνισμών, οι σχέσεις μεταξύ των θεσμικών αυτών οργάνων και των υπαλλήλων και του λοιπού προσωπικού τους δεν αποκλείονταν εντελώς από το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1/58, εντούτοις η κρίση αυτή δεν αφορά τις γλώσσες επικοινωνίας μεταξύ της EPSO και των υποψηφίων, αλλά τις γλώσσες δημοσίευσης των προκηρύξεων. Επομένως, στο πλαίσιο των διαδικασιών επιλογής του προσωπικού της Ένωσης, είναι δυνατόν να επιτραπεί, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 1δ, παράγραφος 6, του ΚΥΚ, διαφορετική μεταχείριση όσον αφορά το γλωσσικό καθεστώς των διαγωνισμών. Εντούτοις, εν προκειμένω, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι ορθώς το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι οι λόγοι που είχαν προβληθεί προς αιτιολόγηση της επιλογής των γλωσσών επικοινωνίας δεν ήταν ικανοί να δικαιολογήσουν, κατά την έννοια του άρθρου 1δ, παράγραφοι 1 και 6, του ΚΥΚ, τον περιορισμό της επιλογής των γλωσσών επικοινωνίας με την EPSO, καθόσον οι επίδικες προκηρύξεις γενικών διαγωνισμών δεν προσδιόριζαν σε ποια αντικειμενικώς επαληθεύσιμα στοιχεία στηριζόταν ο ως άνω περιορισμός, ο οποίος έπρεπε να τελεί σε αναλογία προς τις πραγματικές ανάγκες της υπηρεσίας.

234 | Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 27ης Νοεμβρίου 2012, *Ιταλία κατά Επιτροπής* (C-566/10 P, [EU:C:2012:752](#)).

Με την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, **ΗΚ κατά Επιτροπής** (C-460/18 P, [EU:C:2019:1119](#)), το Δικαστήριο αναίρεσε την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου, της 3ης Μαΐου 2018, **ΗΚ κατά Επιτροπής**²³⁵, και, κρίνοντας οριστικώς το ίδιο επί της διαφοράς, απέρριψε τόσο την προσφυγή ακυρώσεως την οποία είχε ασκήσει ο αναιρεσείων κατά της απορριπτικής αποφάσεως της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επί της αιτήσεώς του να του χορηγηθεί σύνταξη επιζώντος υπό την ιδιότητα του επιζώντος συζύγου μιας υπαλλήλου όσο και την αγωγή του με αίτημα την αποκατάσταση της υλικής ζημίας και της ηθικής βλάβης που ισχυριζόταν ότι υπέστη.

Η υπόθεση αυτή αφορούσε την αίτηση του αναιρεσείοντος να του χορηγηθεί σύνταξη επιζώντος υπό την ιδιότητα του επιζώντος συζύγου υπαλλήλου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η οποία απεβίωσε στις 11 Απριλίου 2015, ενώ είχαν ήδη συνάψει γάμο στις 9 Μαΐου 2014. Το ζεύγος τελούσε ήδη από το 1994 σε καθεστώς ελεύθερης συμβίωσης. Ο αναιρεσείων ελάμβανε τακτικά χρήματα από τη σύντροφό του λόγω προβλημάτων υγείας τα οποία δεν του επέτρεπαν να εργαστεί ή να παρακολουθήσει προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης.

Το Δικαστήριο κατ' αρχάς αναίρεσε την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου με την οποία είχε απορριφθεί η προσφυγή-αγωγή του αναιρεσείοντος, με το σκεπτικό ότι το Γενικό Δικαστήριο είχε παραβεί την υποχρέωσή του να αιτιολογεί τις αποφάσεις του. Επ' αυτού, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι από την αιτιολογία της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως δεν προέκυπτε με τρόπο σαφή και κατανοητό η συλλογιστική του Γενικού Δικαστηρίου ως προς τον προσδιορισμό των προσώπων που δικαιούνται ενδεχομένως σύνταξη επιζώντος δυνάμει του άρθρου 17, πρώτο εδάφιο, του παραρτήματος VIII του ΚΥΚ, μολονότι τούτο είχε σημασία για το ζήτημα της συγκρισιμότητας των καταστάσεων οι οποίες σταθμίζονταν προκειμένου να κριθεί αν η συγκεκριμένη διάταξη του ΚΥΚ συμβιβαζόταν με τη γενική αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων.

Εκτιμώντας ότι η υπόθεση ήταν ώριμη προς εκδίκαση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ακολούθως ότι ορθώς η Επιτροπή δεν είχε χορηγήσει στον αναιρεσείοντα σύνταξη επιζώντος με την αιτιολογία ότι αυτός δεν πληρούσε την προϋπόθεση την οποία επιβάλλει το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, του παραρτήματος VIII του ΚΥΚ, ότι δηλαδή ο γάμος με την υπάλληλο που απεβίωσε πρέπει να έχει διαρκέσει τουλάχιστον ένα έτος.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ούτε η προβλεπόμενη από το εν λόγω άρθρο εξαίρεση των τελούντων σε καθεστώς ελεύθερης συμβίωσης από το πεδίο εφαρμογής του ούτε η επιβολή, με την ίδια διάταξη, προϋπόθεσης περί ελάχιστης διάρκειας του γάμου για τη χορήγηση στον επιζώντα σύζυγο σύνταξης επιζώντος, είναι προδήλως απρόσφορες σε σχέση με τον σκοπό της σύνταξης επιζώντος, και άρα δεν αντιβαίνουν στη γενική αρχή της απαγόρευσης των δυσμενών διακρίσεων.

Κατά το Δικαστήριο, το δικαίωμα στη σύνταξη επιζώντος δεν συνδέεται με ενδεχομένη οικονομική εξάρτηση του συζύγου από τον αποβιώσαντα. Αντιθέτως, προϋπόθεση είναι να συνδεόταν ο δικαιούχος της σύνταξης με τον θανόντα υπάλληλο με μια αστική έννομη σχέση που γεννά ένα σύνολο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων μεταξύ τους, όπως είναι ο γάμος ή, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, η καταχωρισμένη μη έγγαμη σχέση συμβίωσης.

Το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι μεταξύ των προϋποθέσεων αυτών περιλαμβάνονται, πρώτον, η προσκόμιση από τον επιζώντα σύντροφο επίσημου εγγράφου, αναγνωριζόμενου ως τέτοιου από κράτος μέλος ή από οποιαδήποτε αρμόδια αρχή κράτους μέλους, που να πιστοποιεί το καθεστώς των συντρόφων σε μη έγγαμη σχέση συμβίωσης και, δεύτερον, η αδυναμία του ζεύγους να τελέσει γάμο.

235| T-574/16, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2018:252](#).

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, κατά συνέπεια, ότι μια εν τοις πράγμασιν ένωση, όπως η ελεύθερη συμβίωση, δεδομένου ότι δεν αποτελεί κατ' αρχήν αντικείμενο ενός καθεστώτος ρυθμιζόμενου εκ του νόμου, δεν πληροί τις απαιτούμενες προϋποθέσεις, όπερ σημαίνει ότι, ως προς τη σύνταξη επιζώντος, οι σύντροφοι σε ελεύθερη συμβίωση δεν τελούν σε συγκρίσιμη κατάσταση με εκείνη των έγγαμων ή των συντρόφων που έχουν συνάψει καταχωρισμένη σχέση συμβίωσης η οποία πληροί τις προϋποθέσεις που προβλέπονται για τη χορήγηση της εν λόγω σύνταξης.

Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο νομοθέτης της Ένωσης, στο πλαίσιο της καταπολέμησης των καταχρηστικών πρακτικών και, κατά μείζονα λόγο, της απάτης, διαθέτει διακριτική ευχέρεια κατά τη θέσπιση του δικαιώματος σε σύνταξη επιζώντος και ότι η προϋπόθεση να έχει διαρκέσει ο γάμος τουλάχιστον ένα έτος προκειμένου ο επιζών σύζυγος να δικαιούται σύνταξη επιζώντος αποσκοπεί στο να διασφαλιστεί ότι μεταξύ των ενδιαφερομένων προσώπων υπήρχε όντως πραγματική και σταθερή σχέση.

Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αγωγή με αίτημα την αποκατάσταση της υλικής ζημίας και την ικανοποίηση της ηθικής βλάβης που ισχυριζόταν ότι υπέστη ο αναιρεσείων ήταν επίσης απορριπτέα ως αβάσιμη, δεδομένου ότι τα σχετικά αιτήματα του αναιρεσείοντος συνδέονταν στενά με τα αιτήματα περί ακυρώσεως τα οποία είχαν επίσης απορριφθεί ως αβάσιμα.

Γ | Δραστηριότητα της Γραμματείας του Δικαστηρίου το 2019

Από τον **Marc-André Gaudissart**, βοηθό Γραμματέα

Μολονότι τα καθήκοντα τα οποία ανατίθενται στη Γραμματεία του Δικαστηρίου είναι πολυάριθμα και ποικίλα, ιδίως λόγω της ξεχωριστής θέσης της στη δομή ενός πολύγλωσσου δικαιοδοτικού οργάνου όπως είναι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και επειδή λειτουργεί ως δίαυλος επικοινωνίας μεταξύ, αφενός, των δικαστηρίων των κρατών μελών και των εκπροσώπων των διαδίκων και, αφετέρου, των ιδιαίτερων γραφείων των Μελών και των υπηρεσιών του θεσμικού οργάνου, εντούτοις η πρωταρχική αποστολή της Γραμματείας του Δικαστηρίου συνίσταται οπωσδήποτε στη διασφάλιση της ομαλής διεξαγωγής των διαδικασιών και στην επιμελή διεκπεραίωση των φακέλων των υποθέσεων, από τη στιγμή της πρωτοκόλλησης του εισαγωγικού δικογράφου μέχρι την επίδοση στους διαδίκους ή, σε περίπτωση προδικαστικής παραπομπής, στο αιτούν δικαστήριο, της αποφάσεως με την οποία περατώνεται η διαδικασία. Ο αριθμός των υποθέσεων που εισάγονται ενώπιον του Δικαστηρίου και περατώνονται από αυτό έχει, ως εκ τούτου, άμεσο αντίκτυπο στον φόρτο εργασίας της Γραμματείας και στην ικανότητά της να ανταποκρίνεται στις πολλαπλές προκλήσεις τις οποίες αντιμετωπίζει στο ευρύ πεδίο των δραστηριοτήτων της.

Δεδομένου ότι οι ρυθμοί κατά το περασμένο έτος ήταν και πάλι πολύ εντατικοί, τόσο σε επίπεδο υποθέσεων που εισήχθησαν όσο και σε επίπεδο υποθέσεων που περατώθηκαν, η σύντομη αυτή εισαγωγή πραγματεύεται κυρίως τις βασικές τάσεις οι οποίες προκύπτουν από τα στατιστικά στοιχεία για το δικαιοδοτικό έργο, και όχι τα υπόλοιπα καθήκοντα της Γραμματείας, παρότι ένα διόλου αμελητέο μέρος των πόρων της αφιερώθηκε το 2019 στην εκτέλεση των καθηκόντων αυτών, παραδείγματος χάριν στο πλαίσιο της τήρησης των απαιτήσεων που συνδέονται με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ή στο πλαίσιο των ομάδων εργασίας και προβληματισμού οι οποίες επεξεργάζονται τρόπους υλοποίησης ενός ολοκληρωμένου συστήματος διαχείρισης των υποθέσεων.

I. Εισαχθείσες υποθέσεις

Αν και είχε δημιουργηθεί η εντύπωση ότι το ρεκόρ που είχε σημειωθεί το 2018, με 849 εισερχόμενες υποθέσεις στη διάρκεια ενός και μόνον έτους, θα ήταν αδύνατο να ξεπεραστεί, τα στατιστικά στοιχεία έρχονται και πάλι να διαψεύσουν τις προβλέψεις μας, αφού το περασμένο έτος καταγράφηκε νέα αύξηση της τάξεως του 14 %, στις εισερχόμενες υποθέσεις, με **966 νέες υποθέσεις ενώπιον του Δικαστηρίου το 2019**. Πρόκειται, δίχως άλλο, για ένα πρωτοφανές νούμερο! Όπως και τα δύο προηγούμενα έτη, το φαινόμενο εξηγείται μεν εν πολλοίς από τη συνεχιζόμενη άνοδο του αριθμού των αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως –οι 641 νέες αιτήσεις αντιστοιχούν στα δύο τρίτα του συνόλου των υποθέσεων που εισήχθησαν το 2019, είναι δε ... υπερδιπλάσιες των αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως οι οποίες είχαν υποβληθεί στο Δικαστήριο δέκα χρόνια νωρίτερα (302 προδικαστικές παραπομπές το 2009)!–, πλην όμως παρατηρείται και μια αισθητή αύξηση στις αιτήσεις αναιρέσεως. Οι συνολικά 266 αιτήσεις αναιρέσεως, κατά αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου και επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων και αιτήσεων παρεμβάσεως, αντιπροσωπεύουν πάνω από το 27 % των υποθέσεων που εισήχθησαν το 2019 (το αντίστοιχο ποσοστό για το προηγούμενο έτος ήταν λίγο παραπάνω από 23 %). Η αύξηση αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι το 2018 το Γενικό Δικαστήριο περάτωσε ακόμη περισσότερες υποθέσεις χάρη, ιδίως, στην αύξηση του αριθμού των δικαστών του.

Αξιοσημείωτη ήταν η μείωση των προσφυγών λόγω παραβάσεως –μόλις 35 το 2019 αντί 57 το προηγούμενο έτος–, θα ήταν ωστόσο μάλλον πρόωρο στην παρούσα φάση να αντληθούν οριστικά συμπεράσματα από τη διαπίστωση αυτή, δεδομένου ότι η πτώση στον αριθμό των συγκεκριμένων προσφυγών θα μπορούσε επίσης να αποδοθεί στο ιδιαίτερο θεσμικό πλαίσιο της περασμένης χρονιάς, που χαρακτηρίστηκε από τη λήξη της «προεδρίας Γιούνκερ» στην Επιτροπή και από την ανάληψη καθηκόντων του νέου Σώματος των Επιτρόπων, το οποίο ενδέχεται να ακολουθήσει μια διαφορετική προσέγγιση ως προς τις ένδικες διαφορές. Τέλος, το 2019 σημαδεύτηκε από την άσκηση μιας προσφυγής του Ελεγκτικού Συνεδρίου, βάσει του άρθρου 286, παράγραφος 6, της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και από την κατάθεση, από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, μιας αίτησης γνωμοδότησεως (1/19) δυνάμει του άρθρου 218, παράγραφος 11, της ίδιας Συνθήκης, αναφορικά με το ζήτημα αν η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης) συνάδει με τις Συνθήκες.

Όσον αφορά τις αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως, αξίζει να επισημανθεί ότι τα δικαστήρια όλων ανεξαιρέτως των κρατών μελών απηύθυναν προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο το 2019. Όπως και το 2018, η Γερμανία, η Ιταλία και η Ισπανία εξακολουθούν να κατέχουν τα πρωτεία στη «γεωγραφική» κατάταξη των προδικαστικών παραπομπών –με 114, 70 και 64 αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως από τα αντίστοιχα εθνικά δικαστήρια–, το στοιχείο όμως το οποίο δικαίως θα τραβήξει την προσοχή των αναγνωστών είναι η πληθώρα προδικαστικών παραπομπών από τα δικαστήρια των κρατών που προσχώρησαν στην Ένωση το 2004, το 2007 ή το 2013, καθώς και ο αρκετά υψηλός αριθμός αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως προερχόμενων από το Ηνωμένο Βασίλειο (18), παρά την απόφασή του να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η Ρουμανία και η Πολωνία, με 49 και 39 προδικαστικές παραπομπές αντίστοιχα, κατέλαβαν το 2019 την τέταρτη και την πέμπτη θέση στη σχετική κατάταξη –μπροστά από ιδρυτικά κράτη όπως το Βέλγιο, η Γαλλία και οι Κάτω Χώρες (των οποίων τα δικαστήρια υπέβαλαν αντιστοίχως 38, 32 και 28 αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως στη διάρκεια του 2019)–, ενώ αυξήθηκε αισθητά ο αριθμός των αιτήσεων και από τα βουλγαρικά (24 αιτήσεις), τα κροατικά (10 αιτήσεις), τα λεττονικά (12 αιτήσεις), τα σλοβακικά (10 αιτήσεις) και τα σλοβενικά (5 αιτήσεις) δικαστήρια. Η εξέλιξη αυτή μαρτυρεί, αναμφίβολα, τη ζωτική σημασία που έχει ο διάλογος του Δικαστηρίου με τα δικαστήρια όλων των κρατών μελών, έστω και αν φέρνει ενίοτε στο προσκήνιο ορισμένες υποβόσκουσες ανησυχίες, όπως όταν υποβάλλονται στο Δικαστήριο ερωτήματα σχετικά με ζητήματα ευαίσθητα όπως η τήρηση, στα κράτη μέλη, των βασικών αρχών και κανόνων του κράτους δικαίου που διέπουν τον διορισμό των δικαστών ή την ηλικία συνταξιοδότησής τους, η ύπαρξη ανεξάρτητων και αμερόληπτων πειθαρχικών οργάνων και διαδικασιών ή ακόμη οι στοιχειώδεις εγγυήσεις οι οποίες πρέπει να παρέχονται στους αιτούντες άσυλο και στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας.

Κατά τα λοιπά, οι υποθέσεις που υποβλήθηκαν στην κρίση του Δικαστηρίου το 2019 –είτε μέσω προδικαστικής παραπομπής είτε κατόπιν άσκησης προσφυγής, αγωγής ή αιτήσεως αναιρέσεως– καλύπτουν ένα ευρύτατο φάσμα τομέων, το οποίο αντανakλά την ποικιλομορφία των πεδίων που ρυθμίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, από την αναγνώριση ελάχιστων περιόδων ανάπαυσης και ίσων αμοιβών για τους εργαζομένους και τις εργαζόμενες που βρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση, έως την αποζημίωση των επιβατών αεροπορικών μεταφορών σε περίπτωση ματαίωσης ή υπερβολικής καθυστέρησης της πτήσης, ή ακόμη την υποχρέωση διασφάλισης κατάλληλης πληροφόρησης του κοινού είτε κατά τη διάθεση ορισμένων φυτοπροστατευτικών προϊόντων στην αγορά είτε σε σχέση με τα συστατικά ή την ακριβή γεωγραφική προέλευση των τροφίμων τα οποία προμηθεύονται. Όπως και το 2018, τη μερίδα του λέοντος κατέχουν οι υποθέσεις του ακόλουθου τρίπτυχου: Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης (105 νέες υποθέσεις), φορολογία (74 υποθέσεις) και διανοητική ιδιοκτησία (επίσης 74 υποθέσεις). Στις αρχές του 2019 ασκήθηκε και ένας μεγάλος αριθμός αιτήσεων αναιρέσεως κατά αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου που εκδόθηκαν τον Δεκέμβριο του 2018 σε υποθέσεις κρατικών ενισχύσεων και ανταγωνισμού, γεγονός το οποίο εξηγεί τον ιδιαίτερα αυξημένο αριθμό νέων υποθέσεων στους δύο αυτούς τομείς (59 και 42 υποθέσεις αντίστοιχα).

Τέλος, αξίζει να τονιστεί ότι πολλές ήταν και το περασμένο έτος οι αιτήσεις για επίσπευση της εκδίκασης διαφόρων υποθέσεων, αφού η εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας ζητήθηκε πιο συχνά από ποτέ, ήτοι σε 58 περιπτώσεις (έναντι 36 το 2018 και 31 το 2017), ενώ η εφαρμογή της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας ζητήθηκε (ή προτάθηκε) σε 20 περιπτώσεις (μία φορά παραπάνω απ' ό,τι την προηγούμενη χρονιά και πέντε περισσότερες σε σχέση με το 2017). Έστω και αν δεν έγιναν όλες αυτές οι αιτήσεις δεκτές, το Δικαστήριο αναγκάστηκε πάντως να εξετάσει, σε πολύ σύντομο χρόνο, τις περιστάσεις των οποίων είχε γίνει επίκληση σε καθεμία από τις αντίστοιχες υποθέσεις, προκειμένου να αξιολογήσει αν έπρεπε να εφαρμοστεί κάποια από τις δύο αυτές διαδικασίες. Η εξέταση αυτή οδήγησε συγκεκριμένα στην εφαρμογή της μεν επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας σε έντεκα υποθέσεις, της δε ταχείας διαδικασίας σε τρεις άλλες υποθέσεις.

II. Περατωθείσες υποθέσεις

Το ευτύχημα είναι ότι η πλημμυρίδα των νέων υποθέσεων αντισταθμίστηκε και πάλι από την εξαιρετική παραγωγικότητα του δικαιοδοτικού οργάνου, η οποία έφθασε σε πρωτόγνωρα επίπεδα. Ειδικότερα, οι **865 υποθέσεις που περατώθηκαν το 2019** συνιστούν νέο ρεκόρ για το Δικαστήριο, το οποίο κατέρριψε την προηγούμενη υψηλότερη επίδοσή του, δηλαδή τις 760 υποθέσεις που περατώθηκαν το 2018. Πρόκειται για μια εντυπωσιακή αύξηση της τάξεως του 14 % !

Χωρίς να υπεισέλθουμε στις λεπτομέρειες των υποθέσεων που περατώθηκαν το 2019 και στο περιεχόμενό τους –αρκεί, για τα παραπάνω, να παραπέμψουμε στο δεύτερο μέρος του παρόντος κεφαλαίου όπου καταγράφονται οι νομολογιακές εξελίξεις–, θα αναφερθούμε σε τρία στοιχεία τα οποία κερδίζουν αμέσως την προσοχή του αναγνώστη αν διατρέξει τα στατιστικά στοιχεία και τους πίνακες στις επόμενες σελίδες.

Αναμφισβήτητα, το πρώτο στοιχείο συνδέεται με το πολύ ανεβασμένο ποσοστό των υποθέσεων που περατώθηκαν με έκδοση διατάξεως το 2019. Το 2018 το Δικαστήριο είχε εκδώσει 218 διατάξεις, το 2019 όμως ο αντίστοιχος αριθμός εκτινάχθηκε σε 293, για όλες τις κατηγορίες υποθέσεων. Αυτό οφείλεται σε δύο παράγοντες.

Αφενός, αξιοποιήθηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό όλες οι δυνατότητες τις οποίες προσφέρει ο Κανονισμός Διαδικασίας για πιο γρήγορη εκδίκαση των υποθέσεων, όπως παραδείγματος χάριν μέσω της εφαρμογής του άρθρου 99 του Κανονισμού Διαδικασίας, όπου ορίζεται ότι το Δικαστήριο μπορεί να αποφανθεί ανά πάσα στιγμή με αιτιολογημένη διάταξη επί αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως που του έχει υποβληθεί, όταν τα προδικαστικά ερωτήματα είναι ταυτόσημα με ερώτημα στο οποίο το Δικαστήριο έχει ήδη απαντήσει ή όταν η απάντηση σε τέτοιο ερώτημα μπορεί να συναχθεί σαφώς από τη νομολογία ή δεν αφήνει κανένα περιθώριο εύλογης αμφιβολίας (57 υποθέσεις περατώθηκαν βάσει της συγκεκριμένης διάταξης το 2019).

Αφετέρου, από 1ης Μαΐου 2019 τέθηκε σε ισχύ ο κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2019/629 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Απριλίου 2019 ¹, με τον οποίο θεσπίστηκε ένας νέος μηχανισμός προηγούμενης έγκρισης της εξέτασης ορισμένων κατηγοριών αιτήσεων αναιρέσεως, με σκοπό να παρασχεθεί στο Δικαστήριο η εξουσία να εγκρίνει, εν όλω ή εν μέρει, την εξέταση των αντίστοιχων αιτήσεων αναιρέσεως μόνον όταν εγείρουν σημαντικό ζήτημα για την ενότητα, τη συνοχή ή την εξέλιξη του δικαίου της Ένωσης. Δεδομένου ότι σε αρκετές περιπτώσεις η εν λόγω προϋπόθεση δεν πληρούνταν –ή, τουλάχιστον, η πλήρωσή της δεν τεκμηριώθηκε επαρκώς από τους αιτούντες–, το Δικαστήριο εξέδωσε 27 διατάξεις για μη έγκριση της εξέτασης αιτήσεων αναιρέσεως το 2019, με συνέπεια να αυξηθεί ανάλογα ο αριθμός των διατάξεων με τις οποίες περατώθηκε η δίκη.

1| ΕΕ L 111 της 25ης Απριλίου 2019, σ. 1.

Σημειωτέον επίσης ότι έγινε για πρώτη φορά εφαρμογή του άρθρου 182 του Κανονισμού Διαδικασίας, το οποίο παρέχει στο Δικαστήριο την ευχέρεια να κρίνει μια αίτηση αναιρέσεως προδήλως βάσιμη εφόσον έχει ήδη αποφανθεί επί ενός ή περισσότερων ίδιων νομικών ζητημάτων με εκείνα που προβάλλονται με τους λόγους αναιρέσεως.

Όσον αφορά την κατανομή των περατωθεισών υποθέσεων ανά δικαστικό σχηματισμό, αξίζει να αναφερθούν η γνωμοδότηση 1/17 που εκδόθηκε από την ολομέλεια του Δικαστηρίου στις 30 Απριλίου 2019, αναφορικά με το ζήτημα αν συνάδει με το δίκαιο της Ένωσης ο μηχανισμός επίλυσης διαφορών μεταξύ επενδυτών και κρατών (ISDS) ο οποίος προβλέπεται από τη συνολική οικονομική και εμπορική συμφωνία μεταξύ του Καναδά, αφενός, και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών της, αφετέρου, καθώς και ο σημαντικός αριθμός των αποφάσεων του τμήματος μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου, οι οποίες ανήλθαν σε 82 για το 2019. Αξιομνημόνευτη είναι και η άνοδος του ποσοστού των αποφάσεων που εκδίδονται από τριμελή τμήματα. Το 2019 τα τριμελή τμήματα του Δικαστηρίου περάτωσαν, με απόφαση ή με διάταξη, 351 υποθέσεις, ήτοι εκατό περισσότερες σε σύγκριση με τις 251 υποθέσεις το 2018. Σε μια συγκυρία που χαρακτηρίζεται από δυσβάσταχτο φόρτο εργασίας, η αλματώδης αύξηση εξηγείται από τη βούληση του Δικαστηρίου να αξιοποιήσει ακόμη περισσότερο τα συγκεκριμένα τμήματα, παραπέμποντας ενώπιόν τους τις υποθέσεις οι οποίες ενδείκνυνται για εξέταση από αυτά και φροντίζοντας μάλιστα η παραπομπή αυτή να συνοδεύεται από την ανάπτυξη προτάσεων, όπερ δεν συνέβαινε παλαιότερα. Ελαφρώς αυξημένος ήταν, το 2019, και ο αριθμός των αποφάσεων των πενταμελών τμημάτων, τα οποία περάτωσαν 343 υποθέσεις, έναντι 323 υποθέσεων την προηγούμενη χρονιά.

Τέλος, ως προς τη διάρκεια των διαδικασιών, παρατηρείται ότι αυτή παρέμεινε σταθερή, ή ακόμη και μειώθηκε, παρά τη ραγδαία αύξηση του αριθμού των υποθέσεων. Ειδικότερα, το 2019, ο μέσος χρόνος εκδίκασης των υποθέσεων στις προδικαστικές παραπομπές ήταν 15,5 μήνες (και 3,7 μήνες στις περιπτώσεις στις οποίες εφαρμόστηκε η επείγουσα προδικαστική διαδικασία) –έναντι 16 μηνών και 3,1 μηνών το 2018 αντίστοιχα–, ενώ οι διαδικασίες στις ευθείες προσφυγές και στις αιτήσεις αναιρέσεως είχαν κατά μέσο όρο διάρκεια 19,1 μηνών (18,8 μήνες το 2018) και 11,1 μηνών (13,4 μήνες το 2018) αντίστοιχα. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, τα αποτελέσματα αυτά οφείλονται εν πολλοίς στην έκδοση περισσότερων διατάξεων, πρωτίστως στον τομέα της πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας, όπου ένας μεγάλος αριθμός αιτήσεων αναιρέσεως απορρίφθηκαν είτε βάσει των άρθρων 170α ή 170β του Κανονισμού Διαδικασίας (νέος μηχανισμός έγκρισης της εξέτασης) είτε βάσει του άρθρου 181 του ίδιου πάντοτε Κανονισμού.

III. Εκκρεμείς υποθέσεις

Φυσική συνέπεια της έκρηξης του αριθμού των υποθέσεων που εισήχθησαν το 2019 ήταν να κινηθεί ανοδικά, παρά την υψηλότερη παραγωγικότητα η οποία μεταφράστηκε σε περισσότερες περατωθείσες υποθέσεις, και ο αριθμός των εκκρεμών υποθέσεων, οι οποίες ανέρχονταν σε **1 102 υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου 2019** (για την ακρίβεια 1 013 υποθέσεις, κατόπιν του υπολογισμού όσων θα συνεκδικαστούν λόγω συνάφειας).

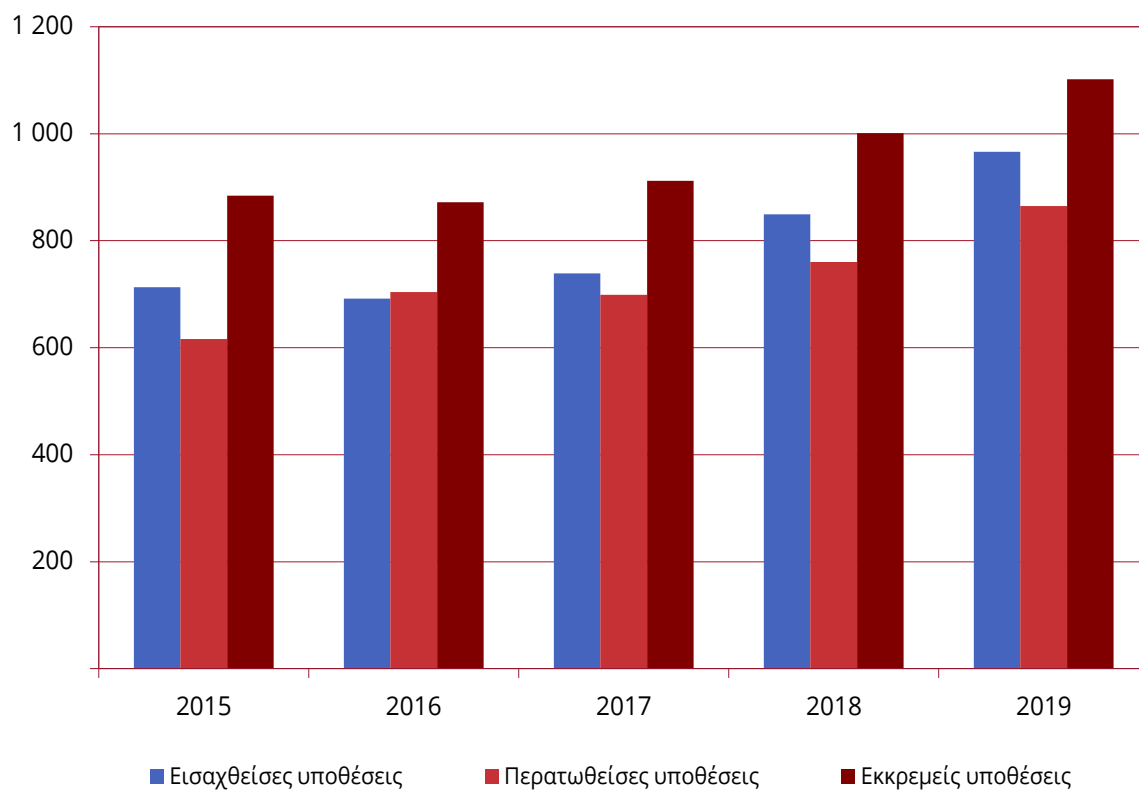
Υπ' αυτή την οπτική γίνεται αντιληπτή η σημασία τόσο της έναρξης ισχύος του μηχανισμού έγκρισης της εξέτασης των αιτήσεων αναιρέσεως, από 1ης Μαΐου 2019, όσο και των τροποποιήσεων που επέφερε κατά το περασμένο έτος το Δικαστήριο στον Κανονισμό Διαδικασίας του, στις Συστάσεις του προς τα εθνικά δικαστήρια σχετικά με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων και στις Πρακτικές οδηγίες του προς τους διαδίκους σχετικά με τις υποθέσεις που άγονται ενώπιον του Δικαστηρίου. Σκοπός των τροποποιήσεων αυτών, οι οποίες περιγράφηκαν αναλυτικότερα στο πρώτο μέρος του παρόντος κεφαλαίου, ήταν να διευκρινιστούν, να συμπληρωθούν ή να απλουστευθούν περαιτέρω οι διατάξεις που διέπουν τη διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου και να αποσαφηνιστεί το πλαίσιο των σχέσεών του με τα εθνικά δικαστήρια και με τους εκπροσώπους των διαδίκων. Αναμένεται δε να βοηθήσουν το Δικαστήριο να αντιμετωπίσει σε κάποιο βαθμό την εισροή των νέων υποθέσεων ενώπιόν του, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι αποκλείεται να προταθούν, προϊόντος του χρόνου, και περαιτέρω μέτρα αν η ανοδική αυτή τάση συνεχιστεί, προκειμένου να απλοποιηθεί η εκδίκαση ορισμένων υποθέσεων ή να αναπροσαρμοστεί η κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου.

Στατιστικά του Δικαστηρίου

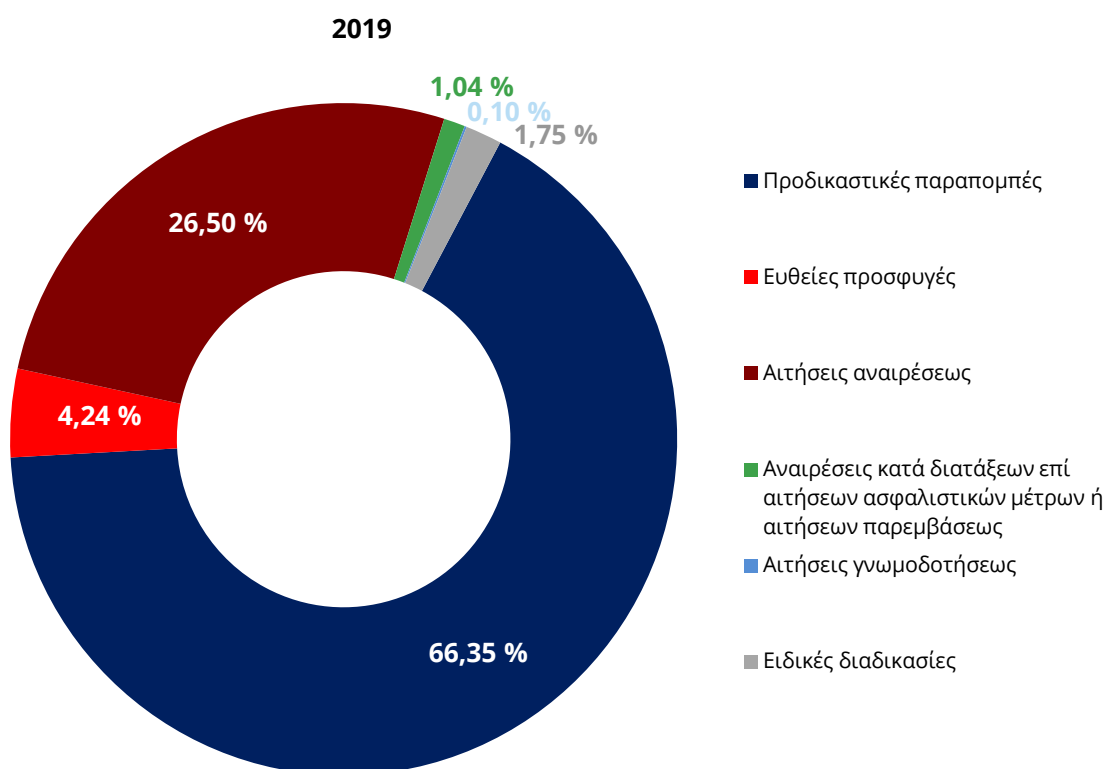
I. Γενική δραστηριότητα του Δικαστηρίου – Εισαχθείσες, περατωθείσες, εκκρεμείς υποθέσεις (2015–2019)	177
II. Εισαχθείσες υποθέσεις – Φύση των διαδικασιών (2015–2019)	178
III. Εισαχθείσες υποθέσεις – Τομέας (2015–2019)	179
IV. Εισαχθείσες υποθέσεις – Τομέας (2019)	180
V. Εισαχθείσες υποθέσεις – Αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος (2015–2019)	181
VI. Εισαχθείσες υποθέσεις – Προσφυγές λόγω παραβάσεως κράτους μέλους (2015–2019)	182
VII. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Φύση των διαδικασιών (2015–2019)	183
VIII. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Αποφάσεις, γνωμοδοτήσεις, διατάξεις (2019)	184
IX. Υποθέσεις περατωθείσες με την έκδοση αποφάσεως, γνωμοδοτήσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα – Δικάσας σχηματισμός (2015–2019)	185
X. Υποθέσεις περατωθείσες με την έκδοση αποφάσεως, γνωμοδοτήσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα – Τομέας (2015–2019)	186
XI. Υποθέσεις περατωθείσες με την έκδοση αποφάσεως, γνωμοδοτήσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα – Τομέας (2019)	187
XII. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Αποφάσεις επί προσφυγών λόγω παραβάσεως κράτους μέλους: Έκβαση (2015–2019)	188
XIII. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Αποφάσεις επί αιτήσεων αναιρέσεως: Έκβαση (2015–2019)	189
XIV. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Διάρκεια των διαδικασιών σε μήνες (2015–2019)	190
XV. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους – Φύση των διαδικασιών (2015–2019)	191
XVI. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους – Δικαστικός σχηματισμός (2015–2019)	192
XVII. Ταχείες διαδικασίες (2015–2019)	193
XVIII. Επείγουσες προδικαστικές διαδικασίες (2015–2019)	194
XIX. Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων (2015–2019)	195
XX. Αιτήσεις αναιρέσεως στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 58α του Οργανισμού (2019)	196
XXI. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952–2019) – Εισαχθείσες υποθέσεις και εκδοθείσες αποφάσεις ή γνωμοδοτήσεις	197
XXII. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952–2019) – Υποβληθείσες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος και ανά έτος	199
XXIII. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952–2019) – Υποβληθείσες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος και ανά δικαιοδοτικό όργανο	201
XXIV. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952–2019) – Προσφυγές ασκηθείσες λόγω παραβάσεως κράτους μέλους	204
XXV. Δραστηριότητα της Γραμματείας του Δικαστηρίου (2015–2019)	205

I. Γενική δραστηριότητα του Δικαστηρίου – Εισαχθείσες, περατωθείσες, εκκρεμείς υποθέσεις (2015-2019)

	2015	2016	2017	2018	2019
Εισαχθείσες υποθέσεις	713	692	739	849	966
Περατωθείσες υποθέσεις	616	704	699	760	865
Εκκρεμείς υποθέσεις	884	872	912	1 001	1 102

II. Εισαχθείσες υποθέσεις - Φύση των διαδικασιών (2015-2019)

	2015	2016	2017	2018	2019
Προδικαστικές παραπομπές	436	470	533	568	641
Ευθείες προσφυγές	48	35	46	63	41
Αιτήσεις αναιρέσεως	206	168	141	193	256
Αιτήσεις αναιρέσεων κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως	9	7	6	6	10
Αιτήσεις γνωμοδοτήσεως	3		1		1
Ειδικές διαδικασίες ¹	11	12	12	19	17
Σύνολο	713	692	739	849	966
Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων	2	3	3	6	6

1| Ως «ειδικές διαδικασίες» νοούνται: η δικαστική αγωγή, ο καθορισμός των δικαστικών εξόδων, η διόρθωση αποφάσεως, η ανακοπή ερημοδικίας, η τριτανακοπή, η ερμηνεία αποφάσεως, η αναθεώρηση αποφάσεως, η εξέταση προτάσεως του πρώτου γενικού εισαγγελέα για επανεξέταση αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου, η κατάσχεση εις χείρας τρίτου και οι υποθέσεις ασυλίας.

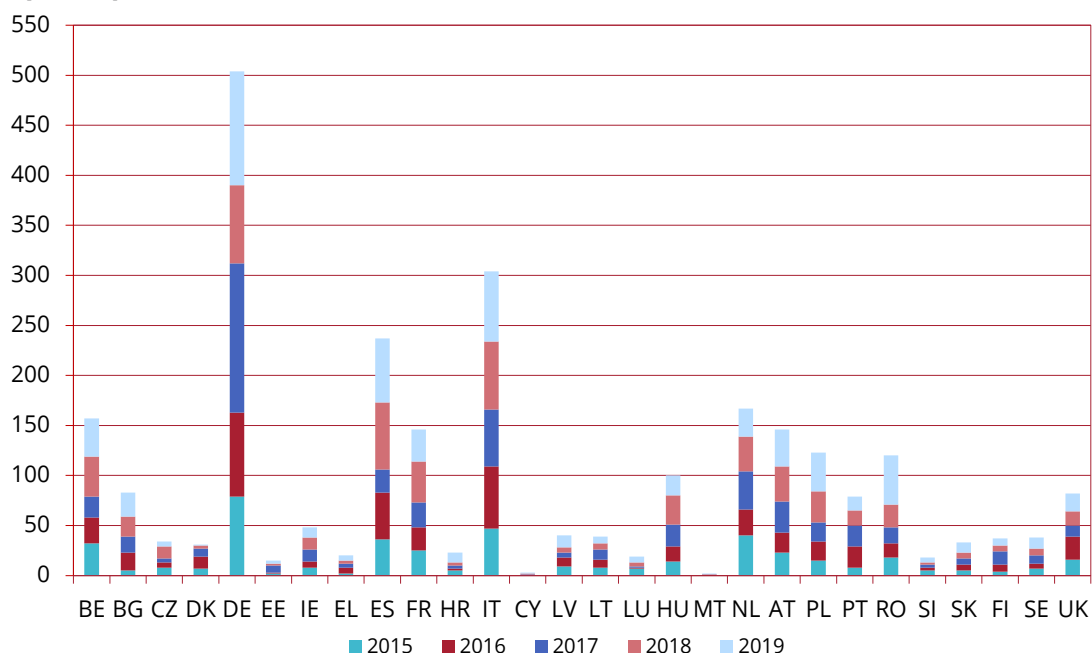
III. Εισαχθείσες υποθέσεις – Τομέας (2015–2019)

	2015	2016	2017	2018	2019
Αγωγές δυνάμει ρήτηρας διαιτησίας			5	2	3
Ανταγωνισμός	40	35	8	25	42
Αρχές του δικαίου της Ένωσης	13	11	12	29	33
Βιομηχανική πολιτική	11	3	6	4	7
Γεωργία	17	27	14	26	24
Δημόσια υγεία	10	1	1	4	6
Δημόσιες συμβάσεις	26	19	23	28	27
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης...)	6	3	6	6	8
Δίκαιο των επιχειρήσεων	1	7	1	2	3
Ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων	6	4	12	9	6
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων	8	3	6	4	8
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων	15	28	16	19	41
Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών	24	15	18	37	12
Ελευθερία εγκαταστάσεως	12	16	8	7	8
Εμπορική πολιτική	15	20	8	5	10
Ενέργεια	1	3	2	12	6
Εξωτερική δράση της Ένωσης	3	4	3	4	4
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	1	3	3	1	
Θεσμικό δίκαιο	24	22	26	34	38
Ιθαγένεια της Ένωσης	6	7	8	6	8
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση χημικών ουσιών και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	5	2	2	1	3
Κοινή αλιευτική πολιτική	1	3	1	1	1
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας	12	7	6	7	19
Κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων	7	10	7	14	2
Κοινωνική πολιτική	32	33	43	46	41
Κρατικές ενισχύσεις	29	39	21	26	59
Μεταφορές	27	32	83	39	54
Οικονομική και κοινωνική συνοχή	3		2		1
Οικονομική και νομισματική πολιτική	11	1	7	3	11
Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση, νεολαία και αθλητισμός			2		
Περιβάλλον	47	30	40	50	47
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	88	66	73	92	74
Πρόσβαση στα έγγραφα	7	6	1	10	5
Προσέγγιση των νομοθεσιών	22	34	41	53	29
Προστασία των καταναλωτών	40	23	36	41	73
Προσχώρηση νέων κρατών μελών			1		
Σύνδεση Υπερπόντιων Χωρών και Εδαφών	1				
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	29	13	14	14	18
Φορολογία	49	70	55	71	73
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	53	76	98	82	106
Συνθήκη ΛΕΕ	702	676	719	814	910
Έλεγχος ασφαλείας				1	
Προστασία του πληθυσμού				1	1
Συνθήκη ΕΑ				2	1
Αρχές του δικαίου της Ένωσης				1	1
Συνθήκη ΕΕ				1	1
Διαδικασία	9	13	12	12	16
Θεσμικό δίκαιο				2	
Προνόμια και ασυλίες	2	2		2	3
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων		1	8	16	35
Διάφορα	11	16	20	32	54
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	713	692	739	849	966

IV. Εισαχθείσες υποθέσεις – Τομέας (2019)

	Προδικαστικές παραπομπές	Ευθείες προσφυγές	Αιτήσεις αναίρεσης	Αναίρεσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως	Αιτήσεις γνωμοδοτήσεως	Σύνολο	Ειδικές διαδικασίες
Αγωγές δυνάμει ρήτρας διαιτησίας			3			3	
Ανταγωνισμός	12		27	3		42	
Αρχές του δικαίου της Ένωσης	32	1				33	
Βιομηχανική πολιτική	6	1				7	
Γεωργία	14	1	8	1		24	
Δημόσια υγεία	3		2	1		6	
Δημόσιες συμβάσεις	25	1	1			27	
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης...)	7	1				8	
Δίκαιο των επιχειρήσεων	2		1			3	
Ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων	5	1				6	
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων	8					8	
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων	40	1				41	
Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών	12					12	
Ελευθερία εγκαταστάσεως	8					8	
Εμπορική πολιτική	5		5			10	
Ενέργεια	4	1	1			6	
Εξωτερική δράση της Ένωσης	2		1		1	4	
Θεσμικό δίκαιο	2	4	30	1		38	1
Ιθαγένεια της Ένωσης	8					8	
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση χημικών ουσιών και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)			3			3	
Κοινή αλιευτική πολιτική		1				1	
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας			19			19	
Κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων	2					2	
Κοινωνική πολιτική	40		1			41	
Κρατικές ενισχύσεις	17	1	39	2		59	
Μεταφορές	51	3				54	
Οικονομική και κοινωνική συνοχή			1			1	
Οικονομική και νομισματική πολιτική	3		8			11	
Περιβάλλον	30	12	5			47	
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	15	1	58			74	
Πρόσβαση στα έγγραφα			4	1		5	
Προσέγγιση των νομοθεσιών	25	1	3			29	
Προστασία των καταναλωτών	72		1			73	
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	18					18	
Φορολογία	67	5		1		73	
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	103	3				106	
Συνθήκη ΛΕΕ	638	39	221	10	1	910	1
Προστασία του πληθυσμού		1				1	
Συνθήκη ΕΑ		1				1	
Αρχές του δικαίου της Ένωσης	1					1	
Συνθήκη ΕΕ	1					1	
Διαδικασία			1			16	15
Προνόμια και ασυλίες	1	1				3	1
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	1		34			35	
Διάφορα	2	1	35			54	16
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	641	41	256	10	1	966	17

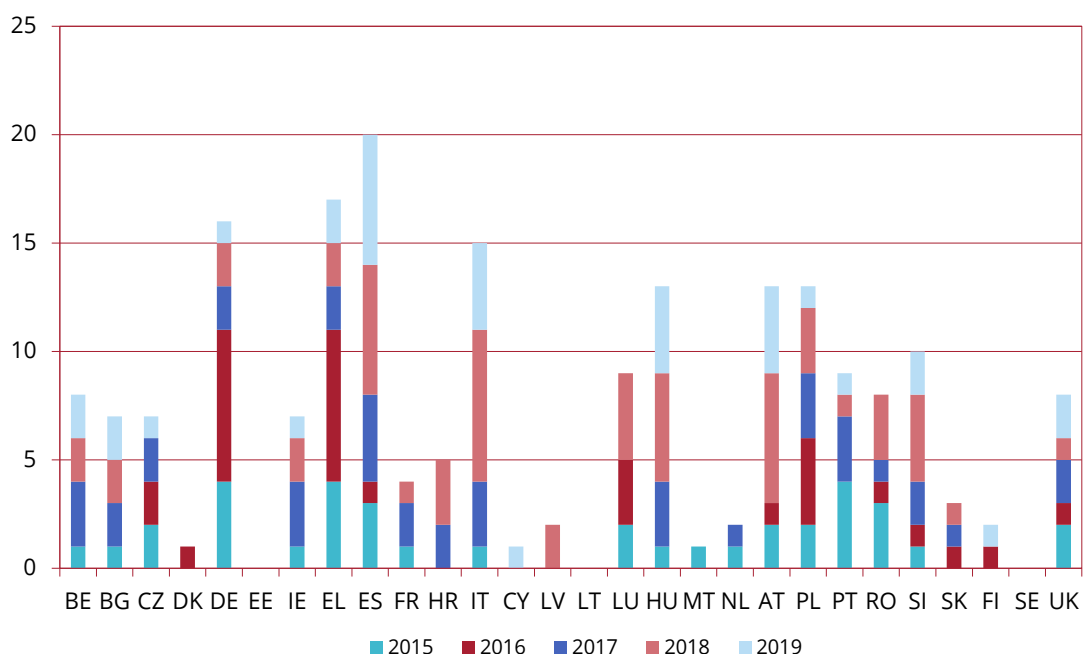
V. Εισαχθείσες υποθέσεις - Αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος (2015-2019)

	2015	2016	2017	2018	2019	Σύνολο
Βέλγιο	32	26	21	40	38	157
Βουλγαρία	5	18	16	20	24	83
Τσεχική Δημοκρατία	8	5	4	12	5	34
Δανία	7	12	8	3	1	31
Γερμανία	79	84	149	78	114	504
Εσθονία	2	1	7	2	3	15
Ιρλανδία	8	6	12	12	10	48
Ελλάδα	2	6	4	3	5	20
Ισπανία	36	47	23	67	64	237
Γαλλία	25	23	25	41	32	146
Κροατία	5	2	3	3	10	23
Ιταλία	47	62	57	68	70	304
Κύπρος				1	1	2
Λεττονία	9	9	5	5	12	40
Λιθουανία	8	8	10	6	7	39
Λουξεμβούργο	7	1	1	4	6	19
Ουγγαρία	14	15	22	29	20	100
Μάλτα		1			1	2
Κάτω Χώρες	40	26	38	35	28	167
Αυστρία	23	20	31	35	37	146
Πολωνία	15	19	19	31	39	123
Πορτογαλία	8	21	21	15	14	79
Ρουμανία	18	14	16	23	49	120
Σλοβενία	5	3	3	2	5	18
Σλοβακία	5	6	6	6	10	33
Φινλανδία	4	7	13	6	7	37
Σουηδία	7	5	8	7	11	38
Ηνωμένο Βασίλειο	16	23	11	14	18	82
Λοιπά ¹	1					1
Σύνολο	436	470	533	568	641	2 648

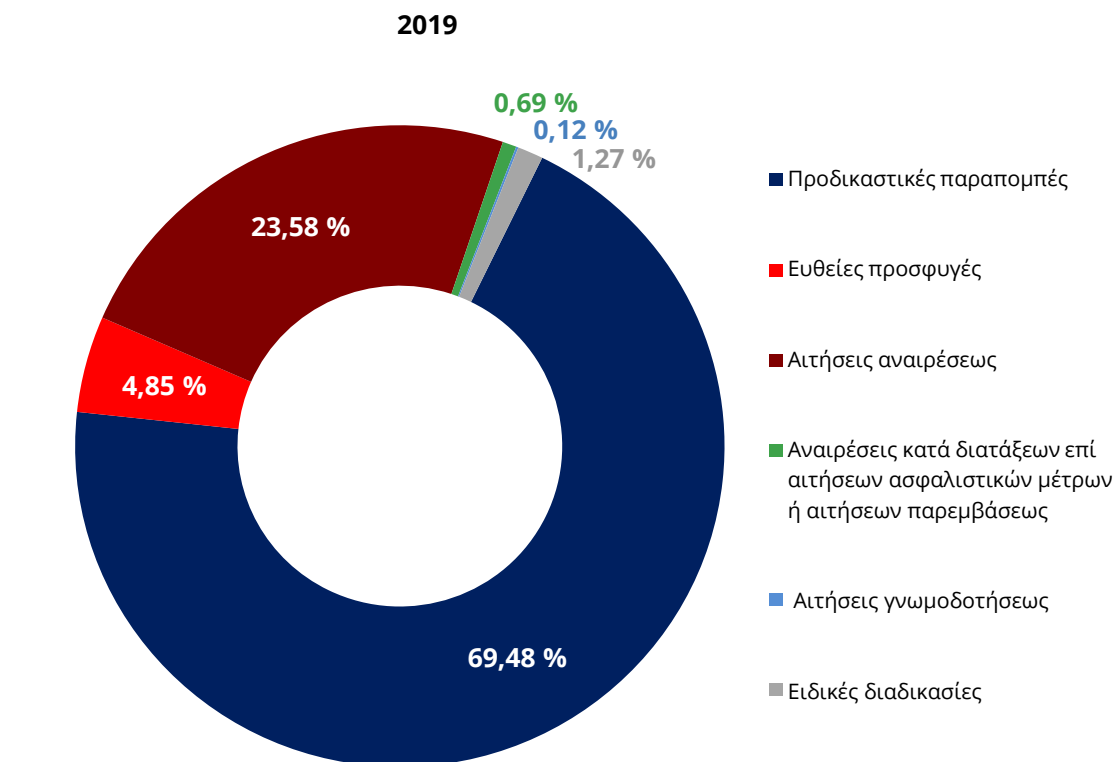
1| Υπόθεση C-169/15, *Montis Design* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof).

VI. Εισαχθείσες υποθέσεις – Προσφυγές λόγω παραβάσεως κράτους μέλους (2015–2019)

	2015	2016	2017	2018	2019	Σύνολο
Βέλγιο	1		3	2	2	8
Βουλγαρία	1		2	2	2	7
Τσεχική Δημοκρατία	2	2	2		1	7
Δανία		1				1
Γερμανία	4	7	2	2	1	16
Εσθονία						
Ιρλανδία	1		3	2	1	7
Ελλάδα	4	7	2	2	2	17
Ισπανία	3	1	4	6	6	20
Γαλλία	1		2	1		4
Κροατία			2	3		5
Ιταλία	1		3	7	4	15
Κύπρος					1	1
Λεττονία				2		2
Λιθουανία						
Λουξεμβούργο	2	3		4		9
Ουγγαρία	1		3	5	4	13
Μάλτα	1					1
Κάτω Χώρες	1		1			2
Αυστρία	2	1		6	4	13
Πολωνία	2	4	3	3	1	13
Πορτογαλία	4		3	1	1	9
Ρουμανία	3	1	1	3		8
Σλοβενία	1	1	2	4	2	10
Σλοβακία		1	1	1		3
Φινλανδία		1			1	2
Σουηδία						
Ηνωμένο Βασίλειο	2	1	2	1	2	8
Σύνολο	37	31	41	57	35	201

VII. Περαιτωθείσες υποθέσεις - Φύση των διαδικασιών (2015-2019) ¹

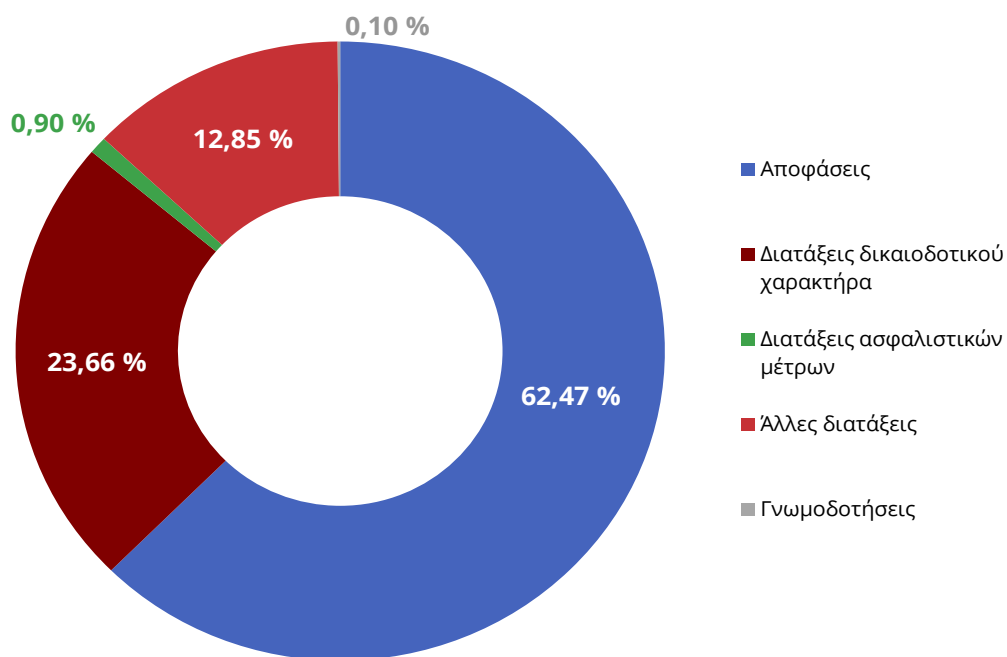

	2015	2016	2017	2018	2019
Προδικαστικές παραπομπές	404	453	447	520	601
Ευθείες προσφυγές	70	49	37	60	42
Αιτήσεις αναιρέσεως	127	182	194	155	204
Αναιρέσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως	7	7	4	10	6
Αιτήσεις γνωμοδοτήσεως	1		3		1
Ειδικές διαδικασίες ²	7	13	14	15	11
Σύνολο	616	704	699	760	865

1| Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση).

2| Ως «ειδικές διαδικασίες» νοούνται: η δικαστική αρωγή, ο καθορισμός των δικαστικών εξόδων, η διόρθωση αποφάσεως, η ανακοπή ερημοδικίας, η τριτανακοπή, η ερμηνεία αποφάσεως, η αναθεώρηση αποφάσεως, η εξέταση προτάσεως του πρώτου γενικού εισαγγελέα για επανεξέταση αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου, η κατάσχεση εις χείρας τρίτου και οι υποθέσεις ασυλίας.

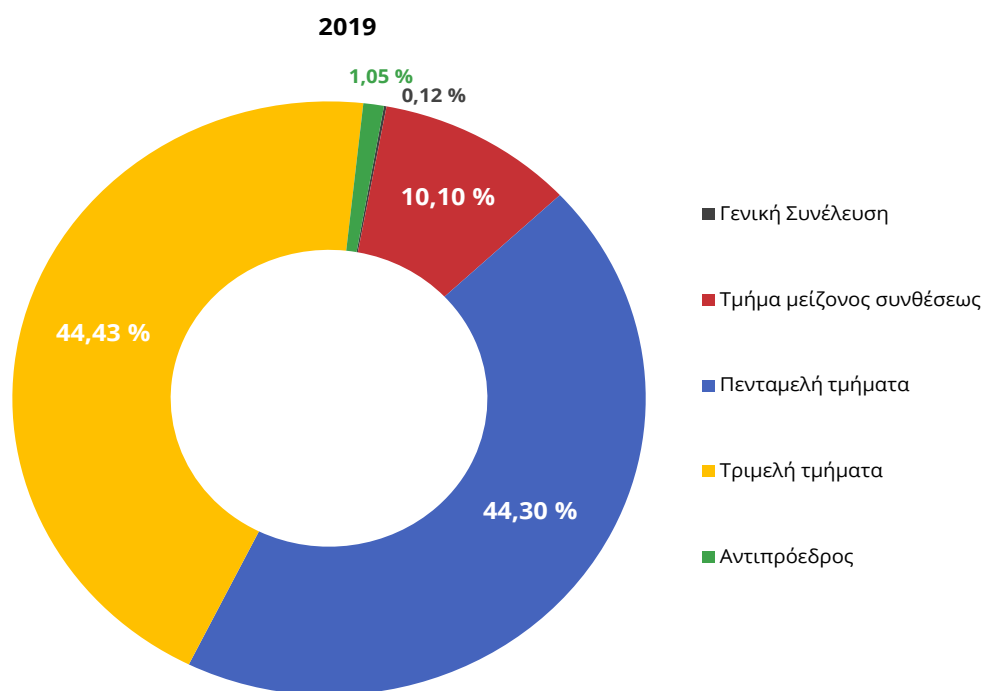
VIII. Περαιτωθείσες υποθέσεις - Αποφάσεις, γνωμοδοτήσεις, διατάξεις (2019) ¹

	Αποφάσεις	Διατάξεις δικαιοδοτικού χαρακτήρα ²	Διατάξεις επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ³	Λοιπές διατάξεις ⁴	Γνωμοδοτήσεις	Σύνολο
Προδικαστικές παραπομπές	375	70		83		528
Ευθείες προσφυγές	32			9		41
Αιτήσεις αναιρέσεως	84	106	1	8		199
Αναιρέσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως			6			6
Αιτήσεις γνωμοδοτήσεως					1	1
Ειδικές διαδικασίες		10		1		11
Σύνολο	491	186	7	101	1	786

- 1| Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (καθαροί αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (μια σειρά συνεκδικαζομένων υποθέσεων = μία υπόθεση).
- 2| Διατάξεις οι οποίες περατώνουν τη δίκη πλην των διατάξεων περί διαγραφής της υποθέσεως, καταργήσεως της δίκης ή παραπομπής στο Γενικό Δικαστήριο.
- 3| Διατάξεις οι οποίες εκδόθηκαν είτε κατόπιν αιτήσεως υποβληθείσας δυνάμει των άρθρων 278 ΣΛΕΕ, 279 ΣΛΕΕ ή 280 ΣΛΕΕ ή των αντιστοίχων διατάξεων της Συνθήκης ΕΚΑΕ είτε κατόπιν αναιρέσεως ασκηθείσας κατά διατάξεων επί αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεως παρεμβάσεως.
- 4| Διατάξεις οι οποίες περατώνουν τη δίκη με διαγραφή της υποθέσεως, κατάργηση της δίκης ή παραπομπή στο Γενικό Δικαστήριο.

ΙΧ. Υποθέσεις περατωθείσες με την έκδοση αποφάσεως, γνωμοδοτήσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα – Δικάσας σχηματισμός (2015-2019)¹

	2015			2016			2017			2018			2019		
	Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις	Διατάξεις ²	Σύνολο	Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις	Διατάξεις ²	Σύνολο	Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις	Διατάξεις ²	Σύνολο	Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις	Διατάξεις ²	Σύνολο	Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις	Διατάξεις ²	Σύνολο
Γενική Συνέλευση							1		1	1		1	1		1
Τμήμα μείζονος συνθέσεως	47		47	54		54	46		46	76		76	77		77
Πενταμελή τμήματα	298	20	318	280	20	300	312	10	322	300	15	315	317	21	338
Τριμελή τμήματα	93	89	182	120	162	282	151	105	256	153	93	246	163	176	339
Αντιπρόεδρος		7	7		5	5		3	3		7	7		8	8
Σύνολο	438	116	554	454	187	641	510	118	628	530	115	645	558	205	763

- 1| Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεων = μία υπόθεση).
- 2| Διατάξεις οι οποίες περατώνουν τη δίκη πλην των διατάξεων περί διαγραφής της υποθέσεως, καταργήσεως της δίκης ή παραπομπής στο Γενικό Δικαστήριο.

Χ. Υποθέσεις περατωθείσες με την έκδοση αποφάσεως, γνωμοδοτήσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα – Τομέας (2015-2019) ¹

	2015	2016	2017	2018	2019
Αγωγές δυνάμει ρήτρας διαιτησίας				3	2
Ανταγωνισμός	23	30	53	12	20
Απασχόληση	1				
Αρχές του δικαίου της Ένωσης	12	13	14	10	17
Βιομηχανική πολιτική	9	10	8	2	7
Γεωργία	20	13	22	15	23
Δημόσια υγεία	5	4	5		6
Δημόσιες συμβάσεις	14	31	15	22	20
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης...)	1	2	7	2	6
Διευρωπαϊκά δίκτυα		1			
Δίκαιο των επιχειρήσεων	1	1	4	1	1
Ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων	8	7	1	13	8
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων	9	5	2	6	2
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων	13	12	17	24	25
Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών	17	14	13	21	23
Ελευθερία εγκαταστάσεως	17	27	10	13	5
Εμπορική πολιτική	4	14	14	6	11
Ενέργεια	2		2	1	9
Εξωτερική δράση της Ένωσης	1	5	1	3	4
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	1	3	2	3	1
Θεσμικό δίκαιο	27	20	27	28	28
Ιθαγένεια της Ένωσης	4	8	5	10	7
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση χημικών ουσιών και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	1	1	7	1	1
Κοινή αλιευτική πολιτική	3	1	2	2	2
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας	6	11	10	5	8
Κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων	14	5	6	10	12
Κοινωνική πολιτική	30	23	26	42	36
Κρατικές ενισχύσεις	26	26	33	29	20
Μεταφορές	9	20	17	38	25
Οικονομική και κοινωνική συνοχή	4	2		1	
Οικονομική και νομισματική πολιτική	3	10	2	3	7
Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση, νεολαία και αθλητισμός	1		2		
Περιβάλλον	27	53	27	33	50
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	51	80	60	74	92
Πρόσβαση στα έγγραφα	3	4	9	2	5
Προσέγγιση των νομοθεσιών	24	16	29	28	44
Προστασία των καταναλωτών	29	33	20	19	38
Προσχώρηση νέων κρατών μελών		1		1	
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	20	27	19	12	12
Φορολογία	55	41	62	58	68
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	49	52	61	74	85
Συνθήκη ΛΕΕ	544	626	614	627	730
Προστασία του πληθυσμού	1				1
Συνθήκη ΕΑ	1				1
Αρχές του δικαίου της Ένωσης					1
Συνθήκη ΕΕ					1
Διαδικασία	4	14	13	10	11
Θεσμικό δίκαιο					2
Προνόμια και ασυλίες	2	1		1	
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	3		1	7	18
Διάφορα	9	15	14	18	31
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	554	641	628	645	763

1| Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση).

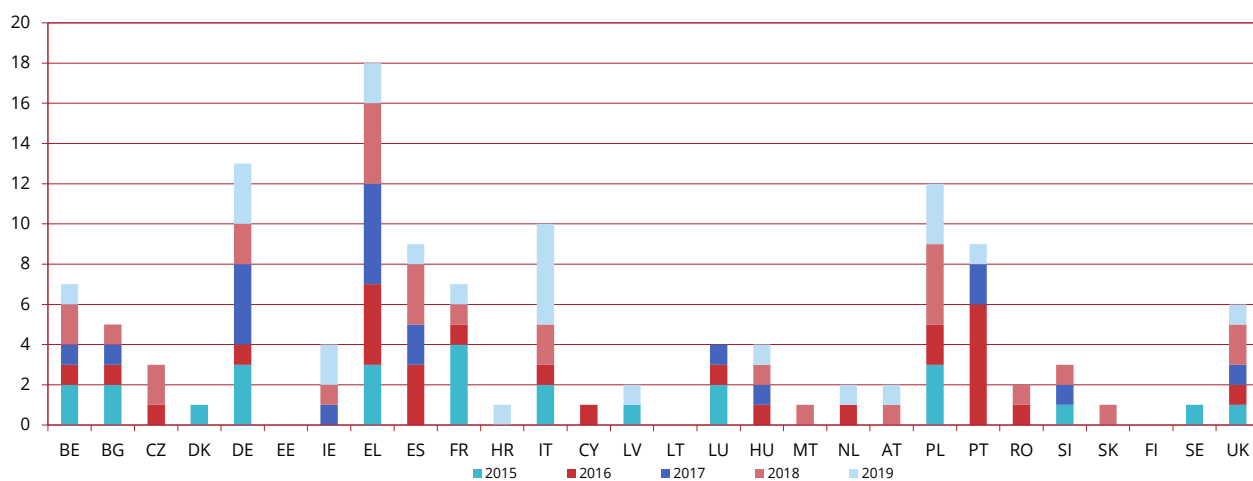
XI. Υποθέσεις περατωθείσες με την έκδοση αποφάσεως, γνωμοδοτήσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού χαρακτήρα – Τομέας (2019) ¹

	Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις	Διατάξεις ²	Σύνολο
Αγωγές δυνάμει ρήτηρας διαιτησίας	2		2
Ανταγωνισμός	16	4	20
Αρχές του δικαίου της Ένωσης	10	7	17
Βιομηχανική πολιτική	7		7
Γεωργία	19	4	23
Δημόσια υγεία	6		6
Δημόσιες συμβάσεις	15	5	20
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης...)	6		6
Δίκαιο των επιχειρήσεων		1	1
Ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων	4	4	8
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων	2		2
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων	16	9	25
Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών	18	5	23
Ελευθερία εγκαταστάσεως	5		5
Εμπορική πολιτική	11		11
Ενέργεια	8	1	9
Εξωτερική δράση της Ένωσης	4		4
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	1		1
Θεσμικό δίκαιο	8	20	28
Ιθαγένεια της Ένωσης	7		7
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση χημικών ουσιών και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	1		1
Κοινή αλιευτική πολιτική	2		2
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας	7	1	8
Κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων	11	1	12
Κοινωνική πολιτική	28	8	36
Κρατικές ενισχύσεις	12	8	20
Μεταφορές	21	4	25
Οικονομική και νομισματική πολιτική	7		7
Περιβάλλον	48	2	50
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	31	61	92
Πρόσβαση στα έγγραφα	2	3	5
Προσέγγιση των νομοθεσιών	35	9	44
Προστασία των καταναλωτών	29	9	38
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	12		12
Φορολογία	61	7	68
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	73	12	85
Συνθήκη ΛΕΕ	545	185	730
Προστασία του πληθυσμού	1		1
Συνθήκη ΕΑ	1		1
Αρχές του δικαίου της Ένωσης	1		1
Συνθήκη ΕΕ	1		1
Διαδικασία		11	11
Θεσμικό δίκαιο	2		2
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	9	9	18
Διάφορα	11	20	31
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	558	205	763

1| Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση).

2| Διατάξεις οι οποίες περατώνουν τη δίκη πλην των διατάξεων περί διαγραφής της υποθέσεως, καταργήσεως της δίκης ή παραπομπής στο Γενικό Δικαστήριο.

XII. Περαιτωθείσες υποθέσεις - Αποφάσεις επί προσφυγών λόγω παραβάσεως κράτους μέλους: Έκβαση (2015-2019) ¹

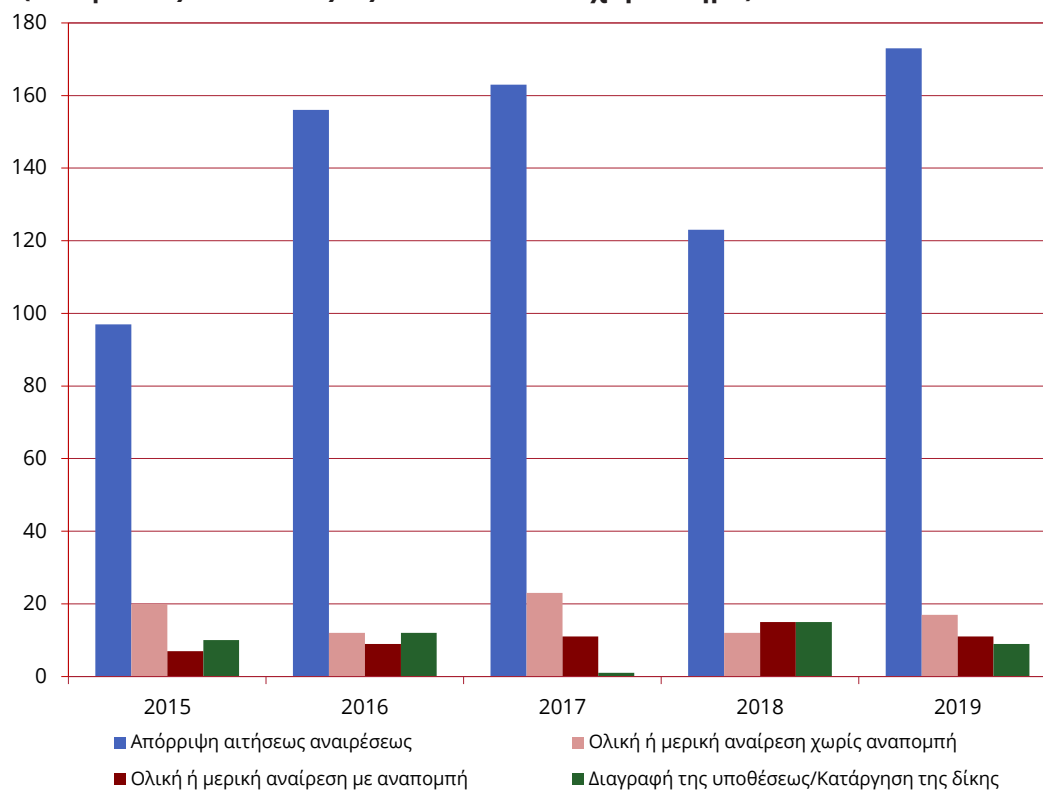
	2015		2016		2017		2018		2019	
	Αποδοχή	Απόρριψη	Αποδοχή	Απόρριψη	Αποδοχή	Απόρριψη	Αποδοχή	Απόρριψη	Αποδοχή	Απόρριψη
Βέλγιο	2		1		1		2		1	
Βουλγαρία	2		1		1		1			
Τσεχική Δημοκρατία			1				2			1
Δανία	1							1		
Γερμανία	3		1		4		2	1	3	
Εσθονία										
Ιρλανδία		1			1		1		2	
Ελλάδα	3		4		5		4		2	
Ισπανία			3		2		3		1	1
Γαλλία	4		1				1		1	
Κροατία									1	
Ιταλία	2		1				2		5	1
Κύπρος			1							
Λεττονία	1								1	
Λιθουανία										
Λουξεμβούργο	2		1		1					
Ουγγαρία			1		1		1		1	
Μάλτα				1			1			
Κάτω Χώρες			1	1					1	
Αυστρία				1			1	1	1	
Πολωνία	3	1	2				4		3	
Πορτογαλία			6		2				1	
Ρουμανία			1				1			
Σλοβενία	1				1		1			
Σλοβακία		2					1			
Φινλανδία										
Σουηδία	1									
Ηνωμένο Βασίλειο	1	1	1	1	1		2		1	
Σύνολο	26	5	27	4	20		30	3	25	3

1| Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (καθαροί αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (μία σειρά συνεκδικαζομένων υποθέσεων = μία υπόθεση).

XIII. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Αποφάσεις επί αιτήσεων αναιρέσεως:

Έκβαση (2015–2019) ^{1 2}

(αποφάσεις και διατάξεις δικαιοδοτικού χαρακτήρα)

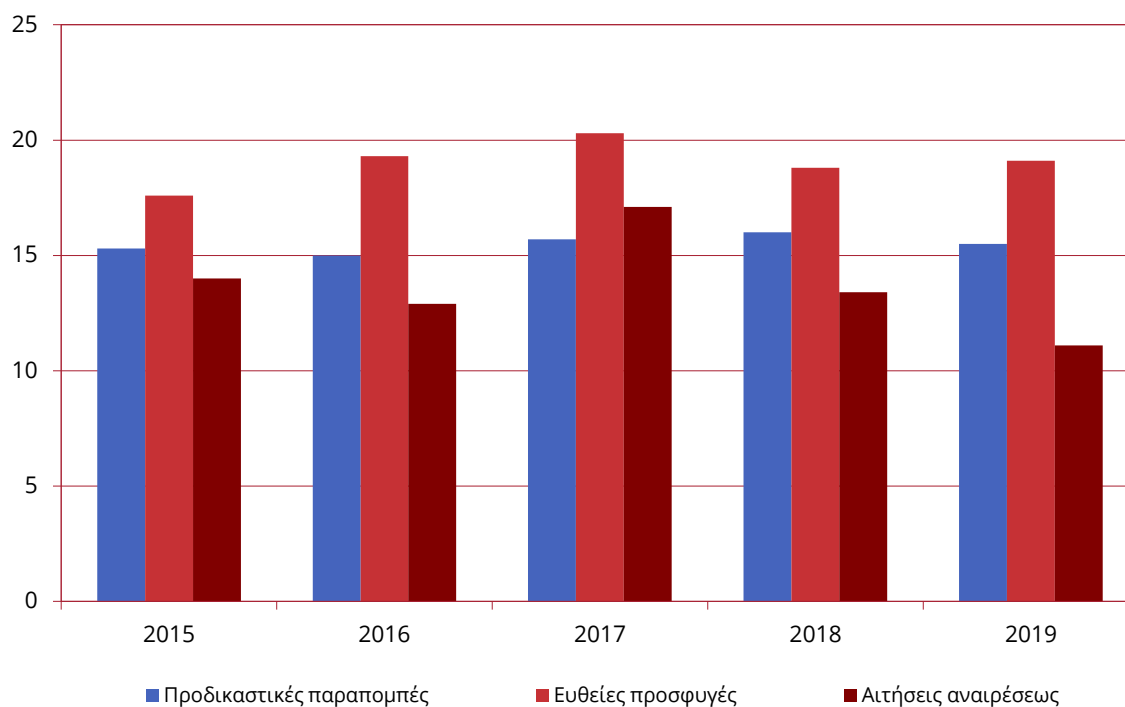

	2015			2016			2017			2018			2019		
	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο
Απόρριψη αιτήσεως αναιρέσεως	37	60	97	63	93	156	103	60	163	59	64	123	63	110	173
Ολική ή μερική αναίρεση χωρίς αναπομπή	19	1	20	12		12	23		23	11	1	12	17		17
Ολική ή μερική αναίρεση με αναπομπή	6	1	7	9		9	11		11	14	1	15	9	2	11
Διαγραφή της υποθέσεως/Κατάργηση της δίκης		10	10		12	12		1	1		15	15		9	9
Σύνολο	62	72	134	84	105	189	137	61	198	84	81	165	89	121	210

1] Πιο λεπτομερείς πληροφορίες όσον αφορά αιτήσεις αναιρέσεως κατά αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου περιλαμβάνονται στα στατιστικά στοιχεία σχετικά με τη δικαιοδοτική δραστηριότητα του τελευταίου.

2] Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συνάφειας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση). Περιλαμβάνουν επίσης όλες τις αιτήσεις αναιρέσεως που ασκήθηκαν στις περιπτώσεις του άρθρου 58α του Πρωτοκόλλου περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανεξαρτήτως αν κρίθηκαν απαράδεκτες ή δεν εγκρίθηκαν για εξέταση βάσει των άρθρων 170α ή 170β του Κανονισμού Διαδικασίας. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον μηχανισμό του άρθρου 58α του Οργανισμού, βλ. πίνακα XX της παρούσας Έκθεσης.

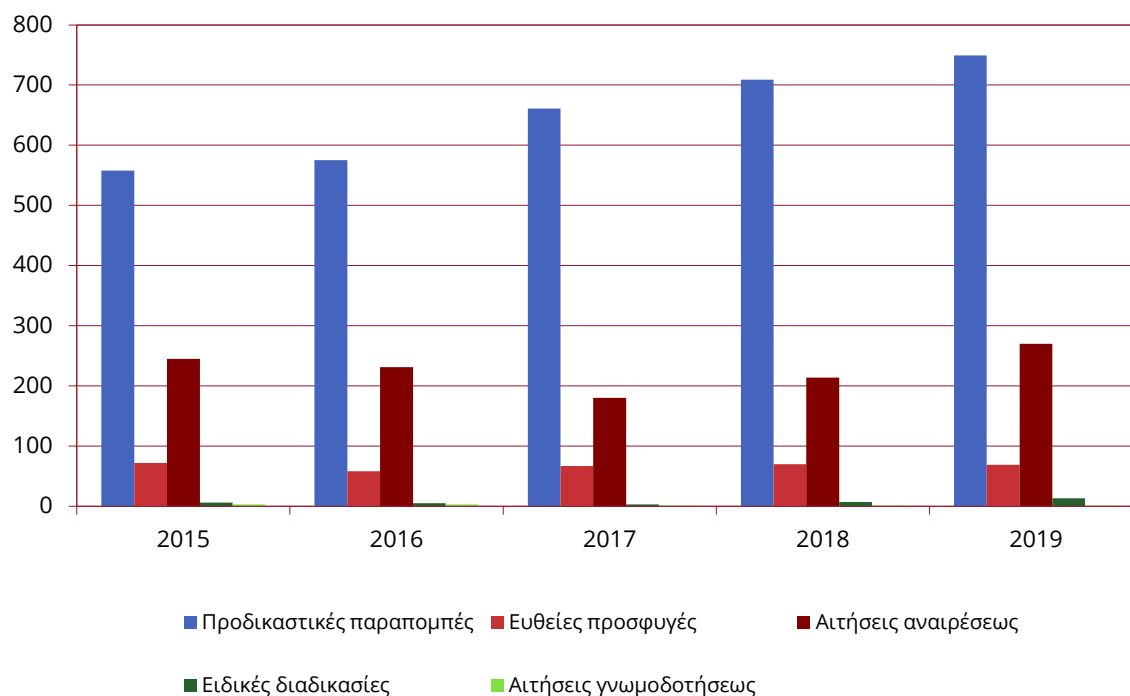
XIV. Περαιτωθείσες υποθέσεις - Διάρκεια των διαδικασιών σε μήνες (2015-2019) ¹ (αποφάσεις και διατάξεις δικαιοδοτικού χαρακτήρα)

	2015	2016	2017	2018	2019
Προδικαστικές παραπομπές	15,3	15	15,7	16	15,5
Επείγουσες προδικαστικές διαδικασίες	1,9	2,7	2,9	3,1	3,7
Ταχείες διαδικασίες	5,3	4	8,1	2,2	9,9
Ευθείες προσφυγές	17,6	19,3	20,3	18,8	19,1
Ταχείες διαδικασίες				9	10,3
Αιτήσεις αναιρέσεως	14	12,9	17,1	13,4	11,1
Ταχείες διαδικασίες		10,2			

1| Δεν λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό της διάρκειας των διαδικασιών: οι υποθέσεις στις οποίες εκδόθηκε μη οριστική απόφαση ή διατάχθηκε απόδειξη, οι γνωμοδοτήσεις, οι ειδικές διαδικασίες (δηλαδή η δικαστική αρωγή, ο καθορισμός των δικαστικών εξόδων, η διόρθωση αποφάσεως, η ανακοπή ερημοδικίας, η τριτανακοπή, η ερμηνεία αποφάσεως, η αναθεώρηση αποφάσεως, η εξέταση προτάσεως του πρώτου γενικού εισαγγελέα για επανεξέταση αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου, η κατάσχεση εις χείρας τρίτου και οι υποθέσεις ασυλίας), οι υποθέσεις που περατώνονται με την έκδοση διατάξεως περί διαγραφής, καταργήσεως της δίκης ή παραπομπής στο Γενικό Δικαστήριο, οι διαδικασίες ασφαλιστικών μέτρων, καθώς και οι αναιρέσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως.

**XV. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους –
Φύση των διαδικασιών (2015–2019) ¹**

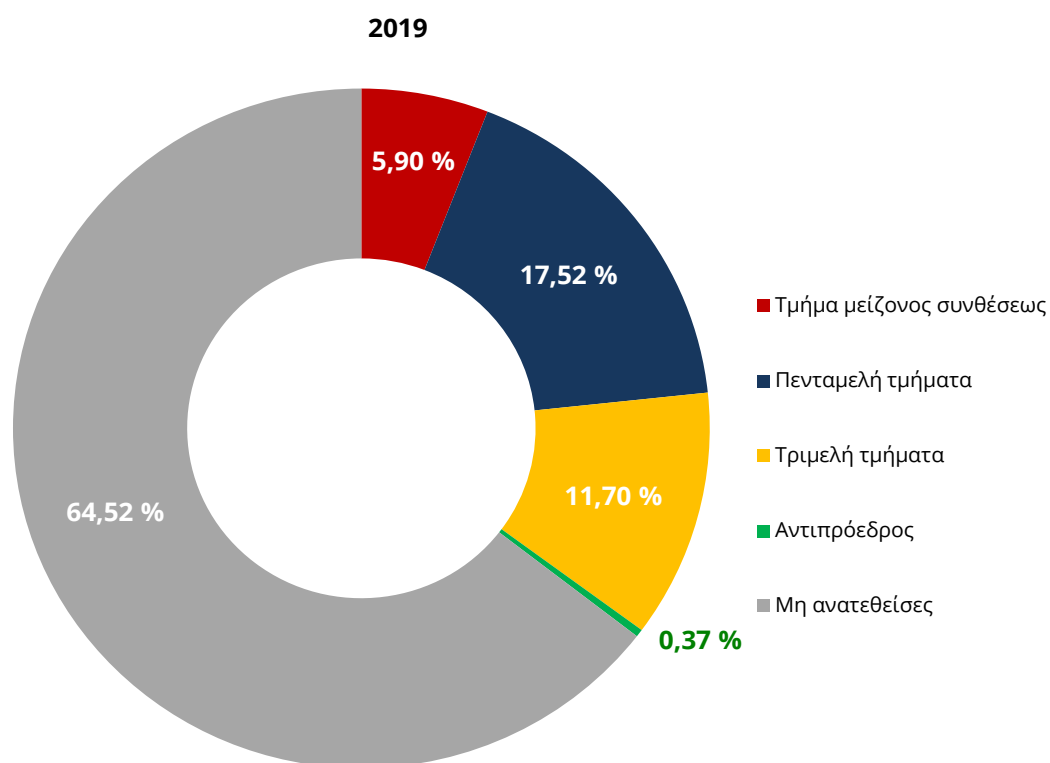

	2015	2016	2017	2018	2019
Προδικαστικές παραπομπές	558	575	661	709	749
Ευθείες προσφυγές	72	58	67	70	69
Αιτήσεις αναιρέσεως	245	231	180	214	270
Ειδικές διαδικασίες ²	6	5	3	7	13
Αιτήσεις γνωμοδοτήσεως	3	3	1	1	1
Σύνολο	884	872	912	1 001	1 102

1| Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση).

2| Ως «ειδικές διαδικασίες» νοούνται: η δικαστική αγωγή, ο καθορισμός των δικαστικών εξόδων, η διόρθωση αποφάσεως, η ανακοπή ερημοδικίας, η τριτανakoπή, η ερμηνεία αποφάσεως, η αναθεώρηση αποφάσεως, η εξέταση προτάσεως του πρώτου γενικού εισαγγελέα για επανεξέταση αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου, η κατάσχεση εις χείρας τρίτου και οι υποθέσεις ασυλίας.

XVI. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους – Δικαστικός σχηματισμός (2015–2019) ¹

	2015	2016	2017	2018	2019
Γενική Συνέλευση		1		1	
Τμήμα μείζονος συνθέσεως	38	40	76	68	65
Πενταμελή τμήματα	203	215	194	236	192
Τριμελή τμήματα	54	75	76	77	130
Αντιπρόεδρος	2	2	4	1	4
Μη ανατεθείσες	587	539	562	618	711
Σύνολο	884	872	912	1 001	1 102

¹ | Οι παρατιθέμενοι αριθμοί (ακαθάριστοι αριθμοί) αντιπροσωπεύουν το σύνολο των υποθέσεων, μη λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συναφείας (ένας αριθμός υποθέσεως = μία υπόθεση).

XVII. Ταχείες διαδικασίες (2015–2019)

Αιτήσεις για εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας ¹

	2015	2016	2017	2018	2019	Σύνολο
Προδικαστικές παραπομπές	18	20	30	33	50	151
Ευθείες προσφυγές			1	3	3	7
Αιτήσεις αναιρέσεως		1		1	4	6
Ειδικές διαδικασίες					1	1
Σύνολο	18	21	31	37	58	165

Αιτήσεις για εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας – Έκβαση ²

	2015	2016	2017	2018	2019	Σύνολο
Αποδοχή	1	4	4	9	3	21
Απόρριψη	23	12	30	17	56	138
Θέση στο αρχείο ³		4	1	3	1	9
Εν αναμονή αποφάσεως	3	4		8	6	21
Σύνολο	27	24	35	37	66	189

- 1| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αιτήσεις που υποβλήθηκαν στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, ανεξαρτήτως του έτους καταθέσεως του δικογράφου στην υπόθεση την οποία αφορά η κάθε αίτηση.
- 2| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αποφάσεις που εκδόθηκαν, στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, επί αιτήσεων εφαρμογής της ταχείας διαδικασίας, ανεξαρτήτως του έτους υποβολής της κάθε αιτήσεως.
- 3| Περιπτώσεις όπου δεν ήταν απαραίτητη η έκδοση χωριστής αποφάσεως επί της αιτήσεως λόγω διαγραφής της υποθέσεως ή περατώσεώς της με απόφαση ή διάταξη.

XVIII. Επείγουσες προδικαστικές διαδικασίες (2015–2019)

Αιτήσεις για εφαρμογή της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας ¹

	2015	2016	2017	2018	2019	Σύνολο
Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις	4		5	5		14
Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις	5	7	6	8	10	36
Αστυνομική συνεργασία					4	4
Σύνορα, άσυλο και μετανάστευση	2	5	4	5	5	21
Λοιπές διαδικασίες				1	1	2
Σύνολο	11	12	15	19	20	77

Αιτήσεις για εφαρμογή της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας – Έκβαση ²

	2015	2016	2017	2018	2019	Σύνολο
Αποδοχή	5	9	4	12	11	41
Απόρριψη	5	4	11	7	7	34
Εν αναμονή αποφάσεως	1				2	3
Σύνολο	11	13	15	19	20	78

- 1| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αιτήσεις που υποβλήθηκαν στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, ανεξαρτήτως του έτους καταθέσεως του δικογράφου στην υπόθεση την οποία αφορά η κάθε αίτηση.
- 2| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αποφάσεις που εκδόθηκαν, στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, επί αιτήσεων εφαρμογής της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας, ανεξαρτήτως του έτους υποβολής της κάθε αιτήσεως.

XIX. Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων (2015-2019)

Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων ¹

	2015	2016	2017	2018	2019	Σύνολο
Ανταγωνισμός	2			1	3	6
Αρχές του δικαίου της Ένωσης				1		1
Βιομηχανική πολιτική			1			1
Γεωργία		1			1	2
Δημόσιες συμβάσεις			1			1
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα		1				1
Θεσμικό δίκαιο				2		2
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση χημικών ουσιών και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)					1	1
Κρατικές ενισχύσεις				2	1	3
Περιβάλλον		1	1			2
Σύνολο	2	3	3	6	6	20

Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων - Έκβαση ²

	2015	2016	2017	2018	2019	Σύνολο
Αποδοχή		2	1	5	1	9
Απόρριψη		3		3	4	10
Εν αναμονή αποφάσεως	2		2		1	5
Σύνολο	2	5	3	8	6	24

- 1| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αιτήσεις που υποβλήθηκαν στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, ανεξαρτήτως του έτους καταθέσεως του δικογράφου στην υπόθεση την οποία αφορά η κάθε αίτηση.
- 2| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αποφάσεις που εκδόθηκαν, στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων, ανεξαρτήτως του έτους υποβολής της κάθε αιτήσεως.

XX. Αιτήσεις αναιρέσεως στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 58α του Οργανισμού (2019)

Αιτήσεις αναιρέσεως που ασκήθηκαν κατά αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου σχετικών με αποφάσεις ανεξάρτητων τμημάτων προσφυγών

	2019
Γραφείο Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης	36
Κοινοτικό Γραφείο Φυτικών Ποικιλιών	2
Σύνολο	38

Αποφάσεις με τις οποίες έγινε δεκτή η αίτηση για την έγκριση της εξετάσεως της αιτήσεως αναιρέσεως ¹

	2019
Αποδοχή	
Απόρριψη	27
Απαράδεκτο	2
Θέση στο αρχείο	
Σύνολο	29

1| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στις αιτήσεις που υποβλήθηκαν στη διάρκεια του υπό εξέταση έτους, ανεξαρτήτως του έτους καταθέσεως του δικογράφου στην υπόθεση την οποία αφορά η κάθε αίτηση.

**XXI. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952-2019) –
Εισαχθείσες υποθέσεις και εκδοθείσες αποφάσεις ή γνωμοδοτήσεις**

Έτος	Εισαχθείσες υποθέσεις ¹							Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις ²
	Προδικαστικές παραπομπές	Ευθείες προσφυγές	Αιτήσεις αναίρεσας	Αναίρεσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως	Αιτήσεις γνωμοδοτήσεως	Σύνολο	Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων	
1953		4				4		
1954		10				10		2
1955		9				9	2	4
1956		11				11	2	6
1957		19				19	2	4
1958		43				43		10
1959		46			1	47	5	13
1960		22			1	23	2	18
1961	1	24			1	26	1	11
1962	5	30				35	2	20
1963	6	99				105	7	17
1964	6	49				55	4	31
1965	7	55				62	4	52
1966	1	30				31	2	24
1967	23	14				37		24
1968	9	24				33	1	27
1969	17	60				77	2	30
1970	32	47				79		64
1971	37	59				96	1	60
1972	40	42				82	2	61
1973	61	131				192	6	80
1974	39	63				102	8	63
1975	69	61			1	131	5	78
1976	75	51			1	127	6	88
1977	84	74				158	6	100
1978	123	146			1	270	7	97
1979	106	1 218				1 324	6	138
1980	99	180				279	14	132
1981	108	214				322	17	128
1982	129	217				346	16	185
1983	98	199				297	11	151
1984	129	183				312	17	165
1985	139	294				433	23	211
1986	91	238				329	23	174

>>>

- 1| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στο σύνολο των υποθέσεων που εισήχθησαν ενώπιον του Δικαστηρίου, εξαιρουμένων των ειδικών διαδικασιών.
- 2| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στη στήλη αναφέρονται στις αποφάσεις ή γνωμοδοτήσεις οι οποίες εκδόθηκαν από το Δικαστήριο, λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συνάφειας (μια σειρά συνεκδικαζόμενων υποθέσεων = μία υπόθεση).

Έτος	Εισαχθείσες υποθέσεις ¹							Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις ²
	Προδικαστικές παραπομπές	Ευθείες προσφυγές	Αιτήσεις αναίρεσως	Αναίρεσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή αιτήσεων παρεμβάσεως	Αιτήσεις γνωμοδοτήσεως	Σύνολο	Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων	
1987	144	251				395	21	208
1988	179	193				372	17	238
1989	139	244				383	19	188
1990	141	221	15	1		378	12	193
1991	186	140	13	1	2	342	9	204
1992	162	251	24	1	2	440	5	210
1993	204	265	17			486	13	203
1994	203	125	12	1	3	344	4	188
1995	251	109	46	2		408	3	172
1996	256	132	25	3		416	4	193
1997	239	169	30	5		443	1	242
1998	264	147	66	4		481	2	254
1999	255	214	68	4		541	4	235
2000	224	197	66	13	2	502	4	273
2001	237	187	72	7		503	6	244
2002	216	204	46	4		470	1	269
2003	210	277	63	5	1	556	7	308
2004	249	219	52	6	1	527	3	375
2005	221	179	66	1		467	2	362
2006	251	201	80	3		535	1	351
2007	265	221	79	8		573	3	379
2008	288	210	77	8	1	584	3	333
2009	302	143	105	2	1	553	1	376
2010	385	136	97	6		624	3	370
2011	423	81	162	13		679	3	370
2012	404	73	136	3	1	617		357
2013	450	72	161	5	2	690	1	434
2014	428	74	111		1	614	3	416
2015	436	48	206	9	3	702	2	399
2016	470	35	168	7		680	3	412
2017	533	46	141	6	1	727	3	466
2018	568	63	193	6		830	6	462
2019	641	41	256	10	1	949	6	491
Σύνολο	11 358	9 134	2 653	144	28	23 317	379	12 443

- 1| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στον πίνακα αναφέρονται στο σύνολο των υποθέσεων που εισήχθησαν ενώπιον του Δικαστηρίου, εξαιρουμένων των ειδικών διαδικασιών.
- 2| Οι αριθμοί οι οποίοι αναγράφονται στη στήλη αναφέρονται στις αποφάσεις ή γνωμοδοτήσεις οι οποίες εκδόθηκαν από το Δικαστήριο, λαμβανομένων υπόψη των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συνάφειας (μια σειρά συνεκδικαζόμενων υποθέσεων = μία υπόθεση).

XXII. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952-2019) -

Υποβληθείσες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος και ανά έτος

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Λοιπά ¹	Σύνολο
1961																			1										1	
1962																			5										5	
1963																1			5										6	
1964												2							4										6	
1965					4					2									1										7	
1966																			1										1	
1967	5				11					3						1			3										23	
1968	1				4					1		1							2										9	
1969	4				11					1						1													17	
1970	4				21					2		2							3										32	
1971	1				18					6		5				1			6										37	
1972	5				20					1		4							10										40	
1973	8				37					4		5				1			6										61	
1974	5				15					6		5							7								1		39	
1975	7			1	26					15		14				1			4								1		69	
1976	11				28					8		12							14										75	
1977	16			1	30		2			14		7							9								5		84	
1978	7			3	46		1			12		11							38								5		123	
1979	13			1	33		2			18		19				1			11								8		106	
1980	14			2	24		3			14		19							17								6		99	
1981	12			1	41					17		11				4			17								5		108	
1982	10			1	36					39		18							21								4		129	
1983	9			4	36		2			15		7							19								6		98	
1984	13			2	38		1			34		10							22								9		129	
1985	13				40		2			45		11				6			14								8		139	
1986	13			4	18		4	2	1	19		5				1			16								8		91	
1987	15			5	32		2	17	1	36		5				3			19								9		144	
1988	30			4	34				1	38		28				2			26								16		179	
1989	13			2	47		1	2	2	28		10				1			18			1					14		139	
1990	17			5	34		4	2	6	21		25				4			9			2					12		141	
1991	19			2	54		2	3	5	29		36				2			17			3					14		186	
1992	16			3	62			1	5	15		22				1			18			1					18		162	
																													>>>	

>>>

1| Υπόθεση C-265/00, **Campina Melkunie** (Cour de justice Benelux/Benelux Gerichtshof).
Υπόθεση C-196/09, **Miles κ.λπ.** (όργανο εκδίκασης προσφυγών των ευρωπαϊκών σχολείων).
Υπόθεση C-169/15, **Montis Design** (Cour de justice Benelux/Benelux Gerichtshof).

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Λοιπά ¹	Σύνολο
1993	22			7	57		1	5	7	22		24				1			43			3						12		204
1994	19			4	44		2		13	36		46				1			13			1						24		203
1995	14			8	51		3	10	10	43		58				2			19	2		5					6	20		251
1996	30			4	66			4	6	24		70				2			10	6		6				3	4	21		256
1997	19			7	46		1	2	9	10		50				3			24	35		2				6	7	18		239
1998	12			7	49		3	5	55	16		39				2			21	16		7				2	6	24		264
1999	13			3	49		2	3	4	17		43				4			23	56		7				4	5	22		255
2000	15			3	47		2	3	5	12		50							12	31		8				5	4	26	1	224
2001	10			5	53		1	4	4	15		40				2			14	57		4				3	4	21		237
2002	18			8	59			7	3	8		37				4			12	31		3				7	5	14		216
2003	18			3	43		2	4	8	9		45				4			28	15		1				4	4	22		210
2004	24			4	50		1	18	8	21		48				1	2		28	12		1				4	5	22		249
2005	21		1	4	51		2	11	10	17		18				2	3		36	15	1	2				4	11	12		221
2006	17		3	3	77		1	14	17	24		34			1	1	4		20	12	2	3			1	5	2	10		251
2007	22	1	2	5	59	2	2	8	14	26		43			1		2		19	20	7	3	1		1	5	6	16		265
2008	24		1	6	71	2	1	9	17	12		39	1	3	3	4	6		34	25	4	1				4	7	14		288
2009	35	8	5	3	59	2		11	11	28		29	1	4	3		10	1	24	15	10	3	1	2	1	2	5	28	1	302
2010	37	9	3	10	71		4	6	22	33		49		3	2	9	6		24	15	8	10	17	1	5	6	6	29		385
2011	34	22	5	6	83	1	7	9	27	31		44		10	1	2	13		22	24	11	11	14	1	3	12	4	26		423
2012	28	15	7	8	68	5	6	1	16	15		65		5	2	8	18	1	44	23	6	14	13		9	3	8	16		404
2013	26	10	7	6	97	3	4	5	26	24		62	3	5	10		20		46	19	11	14	17	1	4	4	12	14		450
2014	23	13	6	10	87		5	4	41	20	1	52	2	7	6		23		30	18	14	8	28	4	3	8	3	12		428
2015	32	5	8	7	79	2	8	2	36	25	5	47		9	8	7	14		40	23	15	8	18	5	5	4	7	16	1	436
2016	26	18	5	12	84	1	6	6	47	23	2	62		9	8	1	15	1	26	20	19	21	14	3	6	7	5	23		470
2017	21	16	4	8	149	7	12	4	23	25	3	57		5	10	1	22		38	31	19	21	16	3	6	13	8	11		533
2018	40	20	12	3	78	2	12	3	67	41	3	68	1	5	6	4	29		35	35	31	15	23	2	6	6	7	14		568
2019	38	24	5	1	114	3	10	5	64	32	10	70	1	12	7	6	20	1	28	37	39	14	49	5	10	7	11	18		641
Σύνολο	919	161	74	196	2 641	30	125	190	591	1 052	24	1 583	9	77	68	102	207	4	1 076	593	197	203	211	27	60	128	152	655	3	11 358

1] Υπόθεση C-265/00, *Campina Melkunie* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerichtshof).
Υπόθεση C-196/09, *Miles κ.λπ.* (όργανο εκδίκασης προσφυγών των ευρωπαϊκών σχολείων).
Υπόθεση C-169/15, *Montis Design* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerichtshof).

**XXIII. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952-2019) –
Υποβληθείσες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως ανά κράτος μέλος και
ανά δικαιοδοτικό όργανο**

			Σύνολο
Βέλγιο	Cour constitutionnelle	42	
	Cour de cassation	100	
	Conseil d'État	95	
	Λοιπά δικαστήρια	682	919
Βουλγαρία	Върховен касационен съд	6	
	Върховен административен съд	24	
	Λοιπά δικαστήρια	131	161
Τσεχική Δημοκρατία	Ústavní soud		
	Nejvyšší soud	10	
	Nejvyšší správní soud	33	
	Λοιπά δικαστήρια	31	74
Δανία	Højesteret	36	
	Λοιπά δικαστήρια	160	196
Γερμανία	Bundesverfassungsgericht	2	
	Bundesgerichtshof	248	
	Bundesverwaltungsgericht	149	
	Bundesfinanzhof	336	
	Bundesarbeitsgericht	44	
	Bundessozialgericht	77	
	Λοιπά δικαστήρια	1 785	2 641
Εσθονία	Riigikohus	14	
	Λοιπά δικαστήρια	16	30
Ιρλανδία	Supreme Court	39	
	High Court	46	
	Λοιπά δικαστήρια	40	125
Ελλάδα	Άρειος Πάγος	13	
	Συμβούλιο της Επικρατείας	61	
	Λοιπά δικαστήρια	116	190
Ισπανία	Tribunal Constitucional	1	
	Tribunal Supremo	107	
	Λοιπά δικαστήρια	483	591
Γαλλία	Conseil constitutionnel	1	
	Cour de cassation	140	
	Conseil d'État	149	
	Λοιπά δικαστήρια	762	1 052
Κροατία	Ustavni sud		
	Vrhovni sud	1	
	Visoki upravni sud	1	
	Visoki prekršajni sud		
	Λοιπά δικαστήρια	22	24

>>>

Ιταλία	Corte Costituzionale	4	
	Corte suprema di Cassazione	170	
	Consiglio di Stato	204	
	Λοιπά δικαστήρια	1 205	1 583
Κύπρος	Ανώτατο Δικαστήριο	4	
	Λοιπά δικαστήρια	5	9
Λεττονία	Augstākā tiesa	21	
	Satversmes tiesa	2	
	Λοιπά δικαστήρια	54	77
Λιθουανία	Konstitucinis Teismas	2	
	Aukščiausiasis Teismas	23	
	Vyriausiasis administracinis teismas	25	
	Λοιπά δικαστήρια	18	68
Λουξεμβούργο	Cour constitutionnelle	1	
	Cour de cassation	28	
	Cour administrative	33	
	Λοιπά δικαστήρια	40	102
Ουγγαρία	Kúria	31	
	Fővárosi Ítéltábla	8	
	Szegedi Ítéltábla	4	
	Λοιπά δικαστήρια	164	207
Μάλτα	Qorti Kostituzzjonali		
	Qorti ta' l- Appel		
	Λοιπά δικαστήρια	4	4
Κάτω Χώρες	Hoge Raad	301	
	Raad van State	131	
	Centrale Raad van Beroep	69	
	College van Beroep voor het Bedrijfsleven	166	
	Tariefcommissie	35	
	Λοιπά δικαστήρια	374	1 076
Αυστρία	Verfassungsgerichtshof	5	
	Oberster Gerichtshof	137	
	Verwaltungsgerichtshof	111	
	Λοιπά δικαστήρια	340	593
Πολωνία	Trybunał Konstytucyjny	1	
	Sąd Najwyższy	29	
	Naczelny Sąd Administracyjny	53	
	Λοιπά δικαστήρια	114	197
Πορτογαλία	Supremo Tribunal de Justiça	16	
	Supremo Tribunal Administrativo	65	
	Λοιπά δικαστήρια	122	203
Ρουμανία	Înalta Curte de Casație și Justiție	22	
	Curtea de Apel	102	
	Λοιπά δικαστήρια	87	211

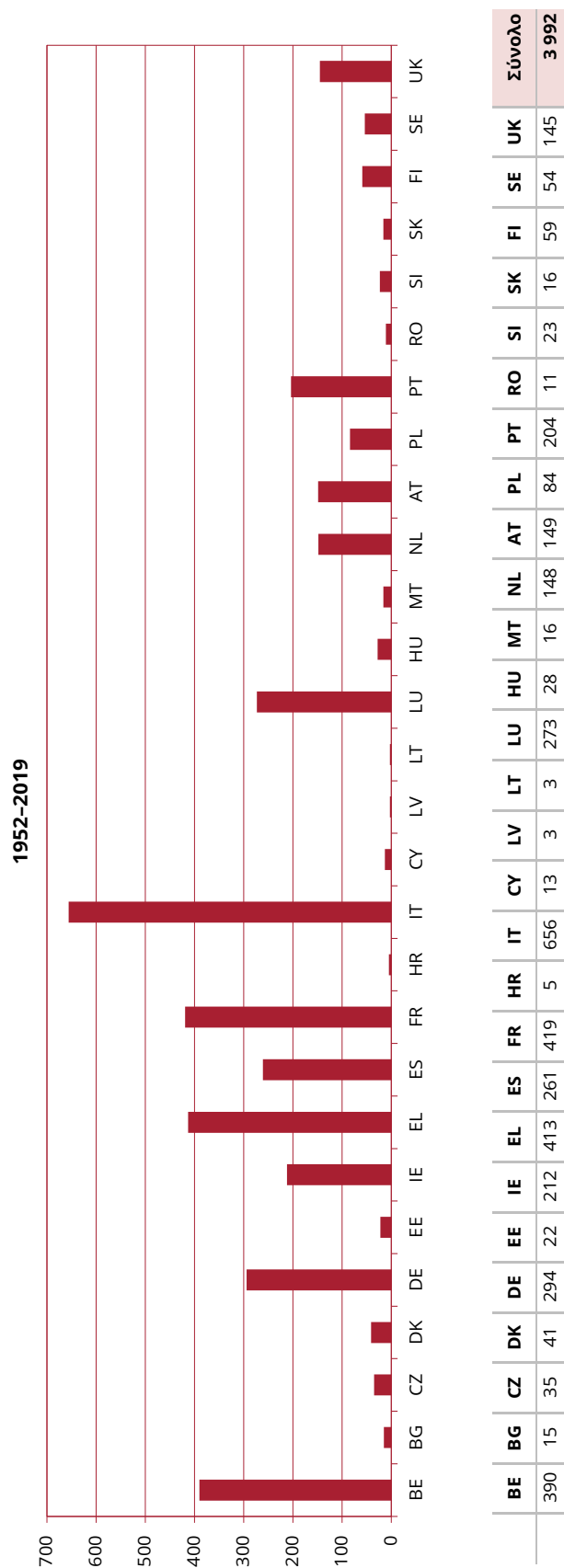
>>>

Σλοβενία	Ustavno sodišče	1	
	Vrhovno sodišče	19	
	Λοιπά δικαστήρια	7	27
Σλοβακία	Ústavný súd	1	
	Najvyšší súd	22	
	Λοιπά δικαστήρια	37	60
Φινλανδία	Korkein oikeus	26	
	Korkein hallinto-oikeus	63	
	Työtuomioistuin	5	
	Λοιπά δικαστήρια	34	128
Σουηδία	Högsta Domstolen	25	
	Högsta förvaltningsdomstolen	37	
	Marknadsdomstolen	5	
	Arbetsdomstolen	4	
	Λοιπά δικαστήρια	81	152
Ηνωμένο Βασίλειο	House of Lords	40	
	Supreme Court	18	
	Court of Appeal	94	
	Λοιπά δικαστήρια	503	655
Λοιπές διαδικασίες	Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof ¹	2	
	Όργανο εκδίκασης προσφυγών των ευρωπαϊκών σχολείων ²	1	3
Σύνολο			11 358

1| Υπόθεση C-265/00, *Campina Melkunie*.
Υπόθεση C-169/15, *Montis Design*.

2| Υπόθεση C-196/09, *Miles κ.λπ.*

XXIV. Γενική εξέλιξη της δικαιοδοτικής δραστηριότητας (1952-2019) – Προσφυγές ασκηθείσες λόγω παραβάσεως κράτους μέλους

XXV. Δραστηριότητα της Γραμματείας του Δικαστηρίου (2015–2019)

Τομείς δραστηριότητας	2015	2016	2017	2018	2019
Έγγραφα που πρωτοκολλήθηκαν στη Γραμματεία	89 328	93 215	99 266	108 247	113 563
Διαδικαστικά έγγραφα που κατατέθηκαν μέσω e-Curia (ποσοστό)	69 %	75 %	73 %	75 %	80 %
Επ' ακροατηρίου συζητήσεις	256	270	263	295	270
Συνεδριάσεις για την εκφώνηση προτάσεων	239	319	301	305	296
Αποφάσεις, γνωμοδοτήσεις και διατάξεις οι οποίες επιδόθηκαν στους διαδίκους κατόπιν περατώσεως της δίκης	570	645	654	684	785
Πρακτικά που τηρήθηκαν σε συνεδριάσεις (επ' ακροατηρίου συζητήσεις, προτάσεις και αποφάσεις)	894	1 001	1 033	1 062	1 058
Ανακοινώσεις στην Επίσημη Εφημερίδα σχετικά με τις εισαχθείσες υποθέσεις	639	660	679	695	818
Ανακοινώσεις στην Επίσημη Εφημερίδα σχετικά με τις περατωθείσες υποθέσεις	546	522	637	661	682

Ε | Σύνθεση του Δικαστηρίου

(Σειρά πρωτοκόλλου στις 31 Δεκεμβρίου 2019)

Πρώτη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

M. Szpunar, πρώτος γενικός εισαγγελέας, M. Βηλαράς και A. Arabadjiev, πρόεδροι τμήματος, R. Silva de Lapuerta, Αντιπρόεδρος του Δικαστηρίου, K. Lenaerts, Πρόεδρος του Δικαστηρίου, J.-C. Bonichot, A. Prechal, E. Regan και M. Safjan, πρόεδροι τμήματος

Δεύτερη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

M. Ilešič, δικαστής, J. Kokott, γενική εισαγγελέας, S. Rossi, S. Rodin, P. G. Xuereb και I. Jarukaitis, πρόεδροι τμήματος, E. Juhász και J. Malenovský, δικαστές

Τρίτη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

F. Biltgen, D. Šnáby, T. von Danwitz και L. Bay Larsen, δικαστές, E. Sharpston, γενική εισαγγελέας, C. Toader, J. C. Vajda, K. Jürimäe, δικαστές

Τέταρτη σειρά, από τα αριστερά προς τα δεξιά:

N. J. Piçarra, δικαστής, M. Bobek και M. Campos Sánchez-Bordona, γενικοί εισαγγελείς, K. Λυκούργος, δικαστής, H. Saugmandsgaard Øe, E. Tanchen και G. Hogan, γενικοί εισαγγελείς

Πέμπτη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

N. Jääskinen, δικαστής, P. Pikamäe και G. Pitruzzella, γενικοί εισαγγελείς, A. Kumin και N. Wahl, δικαστές, A. Calot Escobar, Γραμματέας

1. Μεταβολές της σύνθεσης του Δικαστηρίου κατά το 2019

Πανηγυρική συνεδρίαση της 6ης Φεβρουαρίου 2019

Με απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 2019, οι αντιπρόσωποι των κυβερνήσεων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διόρισαν ως γενικό εισαγγελέα στο Δικαστήριο, για την περίοδο από τις 5 Φεβρουαρίου 2019 έως τις 6 Οκτωβρίου 2024, τον Priit Pikamäe σε αντικατάσταση του Nils Wahl.

Στις 6 Φεβρουαρίου 2019 πραγματοποιήθηκε πανηγυρική συνεδρίαση του Δικαστηρίου επ' ευκαιρία, αφενός, της λήξης των καθηκόντων και της αποχώρησης του Nils Wahl και, αφετέρου, της ορκωμοσίας και της ανάληψης καθηκόντων από τον Priit Pikamäe.

Πανηγυρική συνεδρίαση της 20ής Μαρτίου 2019

Με απόφαση της 6ης Μαρτίου 2019, οι αντιπρόσωποι των κυβερνήσεων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διόρισαν ως δικαστή στο Δικαστήριο, για την περίοδο από τις 20 Μαρτίου 2019 έως τις 6 Οκτωβρίου 2024, τον Andreas Kumin σε αντικατάσταση της Maria Berger.

Στις 20 Μαρτίου 2019 πραγματοποιήθηκε πανηγυρική συνεδρίαση του Δικαστηρίου επ' ευκαιρία, αφενός, της λήξης των καθηκόντων και της αποχώρησης της Maria Berger και, αφετέρου, της ορκωμοσίας και της ανάληψης καθηκόντων από τον Andreas Kumin.

9 Ιουνίου 2019

Θάνατος του Yves Bot, γενικού εισαγγελέα στο Δικαστήριο από τις 7 Οκτωβρίου 2006.

17 Ιουνίου 2019

Στις 29 Μαΐου 2019 το Κοινοβούλιο της Δημοκρατίας της Λεττονίας εξέλεξε τον Egils Levits, δικαστή του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Κατόπιν τούτου, ο Egils Levits υπέβαλε την παραίτησή του από τα καθήκοντά του ως δικαστή στο Δικαστήριο, με ισχύ από τις 17 Ιουνίου 2019.

Πανηγυρική συνεδρίαση της 7ης Οκτωβρίου 2019

Με απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 2019, ο Niilo Jääskinen διορίστηκε δικαστής στο Δικαστήριο για την περίοδο από τις 7 Οκτωβρίου 2019 έως τις 6 Οκτωβρίου 2021, σε αντικατάσταση του Allan Rosas.

Επίσης, με απόφαση της 10ης Ιουλίου 2019, ο Nils Wahl διορίστηκε δικαστής στο Δικαστήριο για την περίοδο από τις 7 Οκτωβρίου 2019 έως τις 6 Οκτωβρίου 2024, σε αντικατάσταση του Carl Gustav Fernlund.

Επ' ευκαιρία, αφενός, της λήξης των καθηκόντων και της αναχώρησης των Allan Rosas και Carl Gustav Fernlund και, αφετέρου, της ορκωμοσίας και της ανάληψης καθηκόντων από τους Niilo Jääskinen και Nils Wahl, διεξήχθη πανηγυρική συνεδρίαση του Δικαστηρίου στις 7 Οκτωβρίου 2019.

2. Σειρά πρωτοκόλλου

Στις 31 Δεκεμβρίου 2019

K. LENAERTS, Πρόεδρος
R. SILVA de LAPUERTA, Αντιπρόεδρος
J.-C. BONICHOT, πρόεδρος του πρώτου τμήματος
A. ARABADJIEV, πρόεδρος του δεύτερου τμήματος
A. PRECHAL, πρόεδρος του τρίτου τμήματος
M. ΒΗΛΑΡΑΣ, πρόεδρος του τέταρτου τμήματος
E. REGAN, πρόεδρος του πέμπτου τμήματος
M. SZPUNAR, πρώτος γενικός εισαγγελέας
M. SAFJAN, πρόεδρος του έκτου τμήματος
S. RODIN, πρόεδρος του ένατου τμήματος
P. G. XUEREB, πρόεδρος του έβδομου τμήματος
L. S. ROSSI, πρόεδρος του όγδοου τμήματος
I. JARUKAITIS, πρόεδρος τουδέκατου τμήματος
J. KOKOTT, γενική εισαγγελέας
E. JUHÁSZ, δικαστής
M. ILEŠIČ, δικαστής
J. MALENOVSKÝ, δικαστής
L. BAY LARSEN, δικαστής
E. SHARPSTON, γενική εισαγγελέας
T. von DANWITZ, δικαστής
C. TOADER, δικαστής
D. ŠVÁBY, δικαστής
C. VAJDA, δικαστής
F. BILTGEN, δικαστής
K. JÜRIMÄE, δικαστής
K. ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ, δικαστής
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, γενικός εισαγγελέας
H. Saugmandsgaard ØE, γενικός εισαγγελέας
M. BOBEK, γενικός εισαγγελέας
E. TANCHEV, γενικός εισαγγελέας
N. PIČARRA, δικαστής
G. HOGAN, γενικός εισαγγελέας
G. PITRUZZELLA, γενικός εισαγγελέας
P. PIKAMÄE, γενικός εισαγγελέας
A. KUMIN, δικαστής
N. JÄSKINEN, δικαστής
N. WAHL, δικαστής

A. CALOT ESCOBAR, Γραμματέας

3. Πρώην μέλη του Δικαστηρίου

(κατά σειρά ανάληψης καθηκόντων)

Δικαστές και γενικοί εισαγγελείς

Massimo PILOTTI, δικαστής (1952–1958), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1952 έως το 1958 (†)
Petrus SERRARENS, δικαστής (1952–1958) (†)
Otto RIESE, δικαστής (1952–1963) (†)
Louis DELVAUX, δικαστής (1952–1967) (†)
Jacques RUEFF, δικαστής (1952–1959 και 1960–1962) (†)
Charles Léon HAMMES, δικαστής (1952–1967), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1964 έως το 1967 (†)
Adrianus VAN KLEFFENS, δικαστής (1952–1958) (†)
Maurice LAGRANGE, γενικός εισαγγελέας (1952–1964) (†)
Karl ROEMER, γενικός εισαγγελέας (1953–1973) (†)
Rino ROSSI, δικαστής (1958–1964) (†)
Nicola CATALANO, δικαστής (1958–1961) (†)
Andreas Matthias DONNER, δικαστής (1958–1979), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1958 έως το 1964 (†)
Alberto TRABUCCHI, δικαστής (1962–1972), στη συνέχεια γενικός εισαγγελέας (1973–1976) (†)
Robert LECOURT, δικαστής (1962–1976), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1967 έως το 1976 (†)
Walter STRAUSS, δικαστής (1963–1970) (†)
Riccardo MONACO, δικαστής (1964–1976) (†)
Joseph GAND, γενικός εισαγγελέας (1964–1970) (†)
Josse J. MERTENS de WILMARS, δικαστής (1967–1984), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1980 έως το 1984 (†)
Pierre PESCATORE, δικαστής (1967–1985) (†)
Hans KUTSCHER, δικαστής (1970–1980), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1976 έως το 1980 (†)
Alain Louis DUTHEILLET DE LAMOTHE, γενικός εισαγγελέας (1970–1972) (†)
Henri MAYRAS, γενικός εισαγγελέας (1972–1981) (†)
Cearbhall Ó DÁLAIGH, δικαστής (1973–1974) (†)
Max SØRENSEN, δικαστής (1973–1979) (†)
Jean-Pierre WARNER, γενικός εισαγγελέας (1973–1981) (†)
Alexander J. MACKENZIE STUART, δικαστής (1973–1988), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1984 έως το 1988 (†)
Gerhard REISCHL, γενικός εισαγγελέας (1973–1981) (†)
Aindrias O'KEEFFE, δικαστής (1974–1985) (†)
Francesco CAPOTORTI, δικαστής (1976), στη συνέχεια γενικός εισαγγελέας (1976–1982) (†)
Giacinto BOSCO, δικαστής (1976–1988) (†)
Adolphe TOUFFAIT, δικαστής (1976–1982) (†)
Thijmen KOOPMANS, δικαστής (1979–1990) (†)
Ole DUE, δικαστής (1979–1994), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1988 έως το 1994 (†)
Ulrich EVERLING, δικαστής (1980–1988) (†)
Αλέξανδρος ΧΛΩΡΟΣ, δικαστής (1981–1982) (†)
Sir Gordon SLYNN, γενικός εισαγγελέας (1981–1988), στη συνέχεια δικαστής (1988–1992) (†)
Simone ROŽEŠ, γενική εισαγγελέας (1981–1984)
Pieter VERLOREN van THEMAAT, γενικός εισαγγελέας (1981–1986) (†)
Fernand GRÉVISSE, δικαστής (1981–1982 και 1988–1994) (†)
Kai BAHLMANN, δικαστής (1982–1988) (†)
G. Federico MANCINI, γενικός εισαγγελέας (1982–1988), στη συνέχεια δικαστής (1988–1999) (†)
Yves GALMOT, δικαστής (1982–1988) (†)

Κωνσταντίνος ΚΑΚΟΥΡΗΣ, δικαστής (1983–1997) (†)
 Carl Otto LENZ, γενικός εισαγγελέας (1984–1997)
 Marco DARMON, γενικός εισαγγελέας (1984–1994) (†)
 René JOLIET, δικαστής (1984–1995) (†)
 Thomas Francis O'HIGGINS, δικαστής (1985–1991) (†)
 Fernand SCHOCKWEILER, δικαστής (1985–1996) (†)
 Jean MISCHO, γενικός εισαγγελέας (1986–1991 και 1997–2003) (†)
 José Carlos de CARVALHO MOITINHO de ALMEIDA, δικαστής (1986–2000)
 M. José Luís da CRUZ VILAÇA, γενικός εισαγγελέας (1986–1988), δικαστής (2012–2018)
 Gil Carlos RODRÍGUEZ IGLÉSIAS, δικαστής (1986–2003), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 1994 έως το 2003 (†)
 Manuel DIEZ de VELASCO, δικαστής (1988–1994) (†)
 Manfred ZULEEG, δικαστής (1988–1994) (†)
 Walter VAN GERVEN, γενικός εισαγγελέας (1988–1994) (†)
 Francis Geoffrey JACOBS, γενικός εισαγγελέας (1988–2006)
 Giuseppe TESAURO, γενικός εισαγγελέας (1988–1998)
 Paul Joan George KAPTEYN, δικαστής (1990–2000)
 Claus Christian GULMANN, γενικός εισαγγελέας (1991–1994), στη συνέχεια δικαστής (1994–2006)
 John L. MURRAY, δικαστής (1991–1999)
 David Alexander Ogilvy EDWARD, δικαστής (1992–2004)
 Antonio Mario LA PERGOLA, δικαστής (1994 και 1999–2006), γενικός εισαγγελέας (1995–1999) (†)
 Γεώργιος ΚΟΣΜΑΣ, γενικός εισαγγελέας (1994–2000)
 Jean-Pierre PUISOCHET, δικαστής (1994–2006)
 Philippe LÉGER, γενικός εισαγγελέας (1994–2006)
 Günter HIRSCH, δικαστής (1994–2000)
 Michael Bendik ELMER, γενικός εισαγγελέας (1994–1997)
 Peter JANN, δικαστής (1995–2009)
 Hans RAGNEMALM, δικαστής (1995–2000) (†)
 Leif SEVÓN, δικαστής (1995–2002)
 Nial FENNELLY, γενικός εισαγγελέας (1995–2000)
 Melchior WATHELET, δικαστής (1995–2003), γενικός εισαγγελέας (2012–2018)
 Dámaso RUIZ-JARABO COLOMER, γενικός εισαγγελέας (1995–2009) (†)
 Romain SCHINTGEN, δικαστής (1996–2008)
 Κρατερός ΙΩΑΝΝΟΥ, δικαστής (1997–1999) (†)
 Siegbert ALBER, γενικός εισαγγελέας (1997–2003)
 Antonio SAGGIO, γενικός εισαγγελέας (1998–2000) (†)
 Βασίλειος ΣΚΟΥΡΗΣ, δικαστής (1999–2015), Πρόεδρος του Δικαστηρίου από το 2003 έως το 2015
 Fidelma O'KELLY MACKEN, δικαστής (1999–2004)
 Ninon COLNERIC, δικαστής (2000–2006)
 Stig von BAHN, δικαστής (2000–2006)
 Antonio TIZZANO, γενικός εισαγγελέας (2000–2006), στη συνέχεια δικαστής (2006–2018), Αντιπρόεδρος του Δικαστηρίου από το 2015 έως το 2018
 José Narciso da CUNHA RODRIGUES, δικαστής (2000–2012)
 Christiaan Willem Anton TIMMERMANS, δικαστής (2000–2010)
 Leendert A. GEELHOED, γενικός εισαγγελέας (2000–2006) (†)
 Christine STIX-HACKL, γενική εισαγγελέας (2000–2006) (†)
 M. Allan ROSAS, δικαστής (2002–2019)
 Luís Miguel POIARES PESSOA MADURO, γενικός εισαγγελέας (2003–2009)
 Konrad Hermann Theodor SCHIEMANN, δικαστής (2004–2012)
 Jerzy MAKARCZYK, δικαστής (2004–2009)

Pranas KŪRIS, δικαστής (2004–2010)
Γεώργιος ΑΠΕΣΤΗΣ, δικαστής (2004–2014)
Anthony BORG BARTHET, δικαστής (2004–2018)
Ján KLUČKA, δικαστής (2004–2009)
Uno LÖHMUS, δικαστής (2004–2013)
Egils LEVITS, δικαστής (2004–2019)
Aindrias Ó CAOIMH, δικαστής (2004–2015)
Paolo MENGGOZZI, γενικός εισαγγελέας (2006–2018)
Pernilla LINDH, δικαστής (2006–2011)
Yves BOT, γενικός εισαγγελέας (2006–2019) (†)
Ján MAZÁK, γενικός εισαγγελέας (2006–2012)
Verica TRSTENJAK, γενική εισαγγελέας (2006–2012)
Jean-Jacques KASEL, δικαστής (2008–2013)
Maria BERGER, δικαστής (2009–2019)
Niilo JÄÄSKINEN, γενικός εισαγγελέας (2009–2015)
Pedro CRUZ VILLALÓN, γενικός εισαγγελέας (2009–2015)
Egidijus JARAŠIŪNAS, δικαστής (2010–2018)
Carl Gustav FERNLUND, δικαστής (2011–2019)
Nils WAHL, γενικός εισαγγελέας (2012–2019)

Πρόεδροι

Massimo PILOTTI (1952–1958) (†)
Andreas Matthias DONNER (1958–1964) (†)
Charles Léon HAMMES (1964–1967) (†)
Robert LECOURT (1967–1976) (†)
Hans KUTSCHER (1976–1980) (†)
Josse J. MERTENS de WILMARS (1980–1984) (†)
Alexander John MACKENZIE STUART (1984–1988) (†)
Ole DUE (1988–1994) (†)
Gil Carlos RODRÍGUEZ IGLÉSIAS (1994–2003) (†)
Βασίλειος ΣΚΟΥΡΗΣ (2003–2015)

Γραμματείς

Albert VAN HOUTTE (1953–1982) (†)
Paul HEIM (1982–1988)
Jean-Guy GIRAUD (1988–1994)
Roger GRASS (1994–2010)

Κεφάλαιο II

Το Γενικό Δικαστήριο

A | Δραστηριότητα του Γενικού Δικαστηρίου το 2019

Από τον **Marc van der Woude**, Πρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου

Το 2019 υπήρξε, από πολλές απόψεις, ιδιαιτέρως σημαντικό έτος για το Γενικό Δικαστήριο.

Πρώτον, το Γενικό Δικαστήριο εόρτασε την τριακονταετηρίδα του. Τα πρώτα μέλη του τότε Πρωτοδικείου, το οποίο ιδρύθηκε με την απόφαση του Συμβουλίου της 24ης Οκτωβρίου 1988, ανέλαβαν τα καθήκοντά τους στις 25 Σεπτεμβρίου 1989. Για να τιμήσει την επέτειο, το Γενικό Δικαστήριο διοργάνωσε συμπόσιο με τίτλο «Το Γενικό Δικαστήριο στην ψηφιακή εποχή» και με δύο θεματικές: «Προσβάσιμη δικαιοσύνη» και «Αποτελεσματική και ποιοτική δικαιοσύνη». Εξ αυτής της αφορμής συγκεντρώθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο εκπρόσωποι από πολυάριθμους ευρωπαϊκούς, εθνικούς ή διεθνείς οργανισμούς και φορείς, καθώς και καθηγητές Νομικής, δικαστές, νομικοί και δικηγόροι από όλα τα κράτη μέλη. Τα πρακτικά του πολύ αξιόλογου αυτού συμποσίου υπάρχουν δημοσιευμένα στον ιστότοπο Curia.

Δεύτερον, σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές στη σύνθεση του Γενικού Δικαστηρίου, τόσο λόγω της προβλεπόμενης περιοδικής μερικής ανανέωσης όσο και λόγω της υλοποίησης του τρίτου σταδίου της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής του θεσμικού οργάνου. Κατ' αρχάς, το Γενικό Δικαστήριο υποδέχθηκε στις 20 Μαρτίου 2019 την R. Prendu, η οποία αντικατέστησε τον P. G. Xuereb που διορίστηκε δικαστής στο Δικαστήριο στις 8 Οκτωβρίου 2018. Σε τελετή η οποία πραγματοποιήθηκε στις 26 Σεπτεμβρίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο τίμησε τους οκτώ δικαστές που αποχώρησαν από το δικαιοδοτικό όργανο, δηλαδή την I. Pelikánová και τους G. Berardis, E. Bieliūnas, L. Calvo-Sotelo Ibáñez-Martín, A. Ditttrich, E. Perillo, M. Prek και I. Ulloa Rubio. Κατά την πανηγυρική συνεδρίαση που διεξήχθη την ίδια ημέρα, το Γενικό Δικαστήριο υποδέχθηκε δεκατέσσερα νέα Μέλη, ήτοι τις T. Perišin, O. Porchia, T. R. Pynnä, P. Škvařilová-Pelzl, M. Stancu και G. Steinfatt, καθώς και τους G. Hesse, J. C. Laitenberger, R. Mastroianni, J. Martín y Pérez de Nanclares, I. Nömm, R. Norkus, M. Sampol Pucurull και L. Truchot. Έτσι, στις 31 Δεκεμβρίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο αριθμούσε πλέον 52 δικαστές.

Τρίτον, σε προετοιμασία της εφαρμογής του τρίτου αυτού σταδίου της μεταρρύθμισης, το Γενικό Δικαστήριο έλαβε μια σειρά μέτρων με σκοπό τη διασφάλιση ποιοτικής απονομής δικαιοσύνης σε εύλογο χρόνο. Το πρώτο μέτρο αφορά τα τμήματα του Γενικού Δικαστηρίου, τα οποία χρειάστηκε, λόγω της αύξησης του αριθμού των δικαστών, να αυξηθούν αντίστοιχα από εννέα σε δέκα, με καθένα να αποτελείται από πέντε δικαστές¹. Επιπλέον, προκειμένου να προάγονται η κινητικότητα και η εναλλαγή μεταξύ των δικαστών των τμημάτων αυτών, τα τμήματα δεν θα δικάζουν πλέον σε δύο επιμέρους τριμελείς σχηματισμούς υπό τον ίδιο πρόεδρο τμήματος, αλλά σε έξι επιμέρους δικαστικούς σχηματισμούς βάσει ενός εκ περιτροπής συστήματος.

Το δεύτερο μέτρο, το οποίο τέθηκε σε εφαρμογή από τις 30 Σεπτεμβρίου 2019, αφορά την εξειδίκευση ορισμένων τμημάτων σε υποθέσεις διανοητικής ιδιοκτησίας και σε υπαλληλικές υποθέσεις. Αποφασίστηκε, συγκεκριμένα, ότι έξι τμήματα θα ασχολούνται αποκλειστικώς με την πρώτη κατηγορία υποθέσεων και τέσσερα τμήματα θα είναι αρμόδια για τη δεύτερη κατηγορία υποθέσεων. Όλες οι άλλες κατηγορίες υποθέσεων θα συνεχίσουν να κατανέμονται μεταξύ των υπόλοιπων τμημάτων, όπως συνέβαινε ανέκαθεν. Εξάλλου, η ανάθεση όλων των υποθέσεων στα τμήματα, τόσο στους εξειδικευμένους όσο και στους υπόλοιπους τομείς, θα εξακολουθήσει να γίνεται βάσει ενός εκ περιτροπής συστήματος, του οποίου η λειτουργία μπορεί να προσαρμόζεται για να λαμβάνονται υπόψη παράγοντες όπως ο φόρτος εργασίας

1) Εν ανάγκη, δύο από τα τμήματα αυτά θα δικάζουν ως εξαμελή.

και η συνάφεια μεταξύ υποθέσεων. Η παρέκκλιση αυτή σημαίνει ότι οι υποθέσεις που αφορούν την ίδια προσβαλλόμενη πράξη ή εγείρουν παρόμοια προβληματική θα ανατίθενται, κατ' αρχήν, στο ίδιο τμήμα, και μάλιστα στον ίδιο εισηγητή δικαστή.

Το τρίτο μέτρο αφορά τη σύνθεση του τμήματος μείζονος συνθέσεως, η οποία τροποποιήθηκε προκειμένου να μπορούν όσοι δικαστές δεν είναι πρόεδροι τμήματος να έχουν μεγαλύτερη συμμετοχή σε αυτόν τον σχηματισμό των δεκαπέντε δικαστών. Από τις 26 Σεπτεμβρίου 2019, το τμήμα μείζονος συνθέσεως αποτελείται από τον Πρόεδρο, τον Αντιπρόεδρο, έναν περιορισμένο αριθμό προέδρων τμημάτων, τους δικαστές του τμήματος στο οποίο είχε ανατεθεί αρχικώς η υπόθεση και ορισμένους δικαστές που επιλέγονται εναλλάξ με βάση την κανονική και την αντίστροφη σειρά αρχαιότητας.

Τέταρτον, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι είναι σημαντικό να εμπλέκονται περισσότερο ο Πρόεδρος και ο Αντιπρόεδρος στο δικαιοδοτικό έργο, εφόσον βέβαια γίνονται σεβαστές οι ιδιαιτερότητες της θέσης τους, λόγω των οποίων διαφέρουν από τους δικαστές που ασκούν πλήρη καθήκοντα. Στο πνεύμα αυτό, ο Πρόεδρος αντικαθιστά, στα πενταμελή τμήματα, όποιον δικαστή έχει κώλυμα και ο Αντιπρόεδρος συμμετέχει στα πενταμελή τμήματα σε μια υπόθεση ανά τμήμα και ανά έτος. Στο ίδιο πλαίσιο πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, όπως επιβεβαίωσε το Γενικό Δικαστήριο, η βασική αποστολή του Αντιπροέδρου είναι να μεριμνά για τη συνοχή και την ποιότητα της νομολογίας.

Χάρη σε αυτή τη δέσμη μέτρων το Γενικό Δικαστήριο αναμένεται να αξιοποιήσει στο έπακρο το τρίτο στάδιο της μεταρρύθμισης, ιδίως για να συνεχίσει να μειώνεται η διάρκεια των διαδικασιών και να παγιωθεί η ήδη συστηματική πρακτική της παραπομπής υποθέσεων στα πενταμελή τμήματα και στο τμήμα μείζονος συνθέσεως.

Πέμπτον, παρά τις προκλήσεις που συνδέονταν με την υλοποίηση του τρίτου σταδίου της μεταρρύθμισης και με τη μερική ανανέωση της σύνθεσης του Γενικού Δικαστηρίου, οι επιδόσεις του δικαιοδοτικού οργάνου παρέμειναν πολύ ικανοποιητικές. Σε επίπεδο στατιστικών στοιχείων, αν συνυπολογιστεί η εισροή μιας μεγάλης ομάδας συναφών υποθέσεων στο τέλος της χρονιάς, ο αριθμός των νέων υποθέσεων (939) και ο αριθμός των υποθέσεων που περατώθηκαν (874) βρίσκονται συνολικά σε ισορροπία, με 1 398 εκκρεμείς υποθέσεις. Τα θετικά αυτά αποτελέσματα αντικατοπτρίζονται στον χρόνο εκδίκασης των υποθέσεων, ο οποίος εξακολουθεί να κινείται πτωτικά. Ειδικότερα, η διάρκεια της δίκης σε υποθέσεις που περατώθηκαν με την έκδοση αποφάσεων και διατάξεων ήταν 16,9 μήνες το 2019, ενώ μόλις έναν χρόνο πριν, το 2018, άγγιζε τους 20 μήνες και στις αρχές της τελευταίας δεκαετίας ανερχόταν σε περίπου 26 μήνες. Η σαφής αυτή βελτίωση είναι ένα από τα οφέλη της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής της Ένωσης. Μια άλλη θετική εξέλιξη σχετίζεται με τον πιο ενεργό ρόλο των πενταμελών τμημάτων, αφού το Γενικό Δικαστήριο έχει πλέον την ευχέρεια να αναθέτει σε αυτά πιο πολλές υποθέσεις εφόσον η σημασία τους το δικαιολογεί, ενισχύοντας έτσι το κύρος των αποφάσεών του. Από το 2016 και έπειτα, ο αριθμός των υποθέσεων που εκδικάζονται από τα πενταμελή τμήματα κυμαίνεται γύρω στις 60 ανά έτος, ενώ στις αρχές της δεκαετίας ήταν λιγότερες από δέκα.

B | Νομολογία του Γενικού Δικαστηρίου το 2019

Από τον **Σάββα Παπασάββα**, Αντιπρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου

Νομολογιακές εξελίξεις

Από την ανάλυση των αποφάσεων που εξέδωσε το Γενικό Δικαστήριο το 2019 προκύπτει, για μία ακόμη φορά, πόσο ευρύ είναι το φάσμα και πόσο μεγάλη η σπουδαιότητα των διαφορών των οποίων επιλαμβάνεται το δικαιοδοτικό όργανο. Γι' αυτούς ακριβώς τους λόγους, το Γενικό Δικαστήριο αξιοποίησε συστηματικά και συχνά, όπως και κατά το προηγούμενο έτος, την ευχέρεια που του παρέχει το άρθρο 50 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αναθέτει την εκδίκαση υποθέσεων σε πενταμελή τμήματα. Όσον αφορά τα ζητήματα τα οποία υποβλήθηκαν στην κρίση του, το Γενικό Δικαστήριο επέβαλε, σε πλήθος περιπτώσεων, κυρώσεις για παραβίαση των αρχών που κατοχυρώνονται στο δίκαιο της Ένωσης και για προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Επίσης, στη διάρκεια του 2019, του δόθηκε επανειλημμένως η ευκαιρία να διασαφηνίσει διάφορα δικονομικά θέματα. Επιπλέον, εξέτασε, ως πρωτοβάθμιο δικαστήριο, καινοφανή ζητήματα καθώς και υποθέσεις εξέχουσας σημασίας τόσο από νομικής όσο και από οικονομικής απόψεως.

Ως εγγυητής της τήρησης των αρχών του δικαίου της Ένωσης, το Γενικό Δικαστήριο, με την απόφαση της 10ης Ιανουαρίου 2019, **RY κατά Επιτροπής** (T-160/17, [EU:T:2019:1](#)), ακύρωσε την απόφαση με την οποία η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε καταγγείλει, λόγω διάρρηξης της σχέσης εμπιστοσύνης, τη σύμβαση αορίστου χρόνου ενός έκτακτου υπαλλήλου, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι προσβλήθηκε το δικαίωμα ακρόασης του εν λόγω υπαλλήλου, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 41, παράγραφος 2, στοιχείο α', του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με τις δε αποφάσεις της 11ης Ιουλίου 2019, **Yanukovych κατά Συμβουλίου** (T-244/16 και T-285/17, [EU:T:2019:502](#)) και **Klymenko κατά Συμβουλίου** (T-274/18, [EU:T:2019:509](#)), το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε πλείονες πράξεις τις οποίες είχε εκδώσει το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹ σε σχέση με περιοριστικά μέτρα λόγω της κατάστασης στην Ουκρανία, στον βαθμό που τα ονόματα των προσφευγόντων, πρώην Προέδρου και πρώην Υπουργού Οικονομικών της Ουκρανίας, είχαν διατηρηθεί στον κατάλογο των προσώπων, οντοτήτων και οργανισμών εις βάρος των οποίων είχαν ληφθεί περιοριστικά μέτρα. Το Γενικό Δικαστήριο, εφαρμόζοντας τις νομολογιακές αρχές που είχαν τεθεί ήδη με την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2018, **Azaron κατά Συμβουλίου** (C-530/17 P, [EU:C:2018:1031](#)), έκρινε ότι δεν αποδείχθηκε ότι το Συμβούλιο είχε ελέγξει, προτού εκδώσει τις προσβαλλόμενες αποφάσεις, κατά πόσον οι ουκρανικές δικαστικές αρχές σεβάστηκαν τα δικαιώματα άμυνας και το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των προσφευγόντων. Συνεπώς, στηριζόμενο στην αιτιολογία αυτή, ακύρωσε τις προσβαλλόμενες αποφάσεις.

1] Ειδικότερα είχε ζητηθεί, στις μεν υποθέσεις T-244/16 και T-285/17, η ακύρωση της αποφάσεως (ΚΕΠΠΑ) 2016/318 του Συμβουλίου, της 4ης Μαρτίου 2016 (ΕΕ 2016, L 60, σ. 76), και του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2016/311 του Συμβουλίου, της 4ης Μαρτίου 2016 (ΕΕ 2016, L 60, σ. 1), καθώς και της αποφάσεως (ΚΕΠΠΑ) 2017/381 του Συμβουλίου, της 3ης Μαρτίου 2017 (ΕΕ 2017, L 58, σ. 34), και του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2017/374 του Συμβουλίου, της 3ης Μαρτίου 2017 (ΕΕ 2017, L 58, σ. 1), στη δε υπόθεση T-274/18, η ακύρωση της αποφάσεως (ΚΕΠΠΑ) 2018/333 του Συμβουλίου, της 5ης Μαρτίου 2018 (ΕΕ 2018, L 63, σ. 48), και του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2018/326 του Συμβουλίου, της 5ης Μαρτίου 2018 (ΕΕ 2018, L 63, σ. 5).

Το Γενικό Δικαστήριο κλήθηκε περαιτέρω να διευκρινίσει ορισμένες πτυχές του παραδεκτού των προσφυγών. Πιο συγκεκριμένα, με τη διάταξη της 30ής Απριλίου 2019, **Ρουμανία κατά Επιτροπής** (T-530/18, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ², [EU:T:2019:269](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποσαφήνισε από ποιο χρονικό σημείο εκκινεί η προθεσμία άσκησης προσφυγής ακυρώσεως κατά πράξεως ατομικής ισχύος, σε περίπτωση που η επίμαχη πράξη, πέραν της κοινοποίησής της στον αποδέκτη της, έχει επίσης δημοσιευθεί. Το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ημερομηνία που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για τον προσδιορισμό της αφετηρίας της σχετικής προθεσμίας είναι εκείνη της δημοσίευσης στην Επίσημη Εφημερίδα, όταν η δημοσίευση αυτή, από την οποία εξαρτάται η έναρξη ισχύος της πράξεως, προβλέπεται από τη Συνθήκη ΛΕΕ, ενώ στις υπόλοιπες περιπτώσεις του άρθρου 297, παράγραφος 2, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και η περίπτωση των πράξεων που κατονομάζουν τον αποδέκτη τους, κρίσιμη είναι η ημερομηνία της κοινοποίησης. Εφαρμόζοντας τις ως άνω αρχές, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η προσφυγή την οποία είχε ασκήσει η Ρουμανία στις 7 Σεπτεμβρίου 2018 ήταν εκπρόθεσμη και έπρεπε να απορριφθεί ως απαράδεκτη. Επιπλέον, στην απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2019, **Βενεζουέλα κατά Συμβουλίου** (T-65/18, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ³, [EU:T:2019:649](#)), το Γενικό Δικαστήριο ασχολήθηκε με το ζήτημα του παραδεκτού των προσφυγών που ασκούνται από τρίτα κράτη. Επ' αυτού, αφού διαπίστωσε ότι η Βολιβιριανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας, ως κράτος, δεν μνημονευόταν ρητώς και ειδικώς στις προσβαλλόμενες διατάξεις και ότι, εξάλλου, δεν μπορούσε να εξομοιωθεί με οικονομικό φορέα που ασκεί κατά κανόνα οικονομική δραστηριότητα, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η νομική κατάσταση του εν λόγω κράτους δεν επηρεαζόταν άμεσα από τις προσβαλλόμενες διατάξεις και απέρριψε την προσφυγή ως απαράδεκτη.

Το Γενικό Δικαστήριο βρέθηκε αντιμέτωπο και με νέα νομικά ζητήματα, όπως στην απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2019, **Πολωνία κατά Επιτροπής** (T-883/16, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁴, [EU:T:2019:567](#)), με την οποία, κρίνοντας ότι συνέτρεχε παραβίαση της αρχής της ενεργειακής αλληλεγγύης, η οποία διατυπώνεται στο άρθρο 194, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και εξεταζόταν για πρώτη φορά, δέχθηκε την προσφυγή που είχε ασκήσει η Δημοκρατία της Πολωνίας με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως της Επιτροπής να εγκρίνει την προταθείσα από τη γερμανική ρυθμιστική αρχή ⁵ τροποποίηση των όρων του εξαιρετικού καθεστώτος εκμετάλλευσης του αγωγού φυσικού αερίου OPAL. Σε μια άλλη περίπτωση, με την απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 2019, **Conte κατά EUIPO (CANNABIS STORE AMSTERDAM)** (T-683/18, [EU:T:2019:855](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή κατά της αποφάσεως του τμήματος προσφυγών του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO), με την οποία δεν είχε γίνει δεκτό προς καταχώριση το σήμα CANNABIS STORE AMSTERDAM, ως αντίθετο προς τη δημόσια τάξη. Το Γενικό Δικαστήριο δεν είχε αναλύσει ποτέ κατά το παρελθόν, υπό το πρίσμα του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο στ', του κανονισμού 2017/1001 ⁶, άλλο σήμα το οποίο θα μπορούσε να γίνει αντιληπτό ως αναφερόμενο σε παράνομες ναρκωτικές ουσίες. Επιπλέον, στις 20 Σεπτεμβρίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο εξέδωσε την απόφαση **BASF Grenzsch κατά ECHA** (T-125/17, [EU:T:2019:638](#)), σε μια υπόθεση στην οποία κλήθηκε, για πρώτη φορά, να δώσει διευκρινίσεις αναφορικά με τα καθήκοντα και τις αρμοδιότητες του συμβουλίου προσφυγών του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Χημικών Προϊόντων (ECHA). Πιο συγκεκριμένα, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της

2| Υπόθεση C-498/19 P, **Ρουμανία κατά Επιτροπής**.

3| Υπόθεση C-872/19 P, **Βενεζουέλα κατά Συμβουλίου**.

4| Υπόθεση C-848/19 P, **Γερμανία κατά Πολωνίας**.

5| Απόφαση C(2016) 6950 final της Επιτροπής, της 28ης Οκτωβρίου 2016, περί αναθεωρήσεως των καθορισθέντων βάσει της οδηγίας 2003/55/ΕΚ όρων εξαίρεσης του αγωγού φυσικού αερίου OPAL από τους κανόνες σχετικά με την πρόσβαση των τρίτων και από την τιμολογιακή ρύθμιση.

6| Το άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο στ', του κανονισμού (ΕΕ) 2017/1001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 2017, για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2017, L 154, σ. 1), προβλέπει ότι δεν γίνονται δεκτά προς καταχώριση σήματα που αντίκεινται στη δημόσια τάξη ή στα χρηστά ήθη.

έκτασης και της έντασης του ελέγχου που διενήργησε το συμβούλιο προσφυγών στο πλαίσιο προσφυγής ασκηθείσας ενώπιόν του κατά αποφάσεως του ECHA με την οποία είχαν ζητηθεί πρόσθετες πληροφορίες σχετικά με την αξιολόγηση της ουσίας τρικλοσάνη, κατ'εφαρμογήν του κανονισμού (ΕΚ) 1907/2006 ⁷. Τέλος, αξίζει να γίνει μνεία και στην απόφαση της 8ης Μαΐου 2019, **Stemcor London και Samac Steel Supplies κατά Επιτροπής** (Τ-749/16, [ΕΥ:Τ:2019:310](#)), με την οποία το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή ακυρώσεως του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2016/1329 ⁸ που προέβλεπε την αναδρομική είσπραξη του οριστικού δασμού αντνιτάμπινγκ στις εισαγωγές ορισμένων πλατέων προϊόντων ψυχρής έλασης από χάλυβα, καταγωγής Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και Ρωσικής Ομοσπονδίας. Στην απόφαση αυτή, το Γενικό Δικαστήριο ασχολήθηκε για πρώτη φορά με τον μηχανισμό του άρθρου 10, παράγραφος 4, του βασικού κανονισμού για ζητήματα αντνιτάμπινγκ ⁹, το οποίο επιτρέπει στην Επιτροπή, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να εισπράξει αναδρομικά δασμό αντνιτάμπινγκ για προϊόντα που τέθηκαν σε κατανάλωση το πολύ 90 ημέρες πριν από την ημερομηνία έναρξης ισχύος των προσωρινών μέτρων (αλλά όχι πριν από την έναρξη της έρευνας).

Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο εξέδωσε αποφάσεις επί των λεγόμενων υποθέσεων «tax rulings». Ειδικότερα, με την απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 2019, **Βέλγιο και Magnetrol International κατά Επιτροπής** (Τ-131/16 και Τ-263/16, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ¹⁰, [ΕΥ:Τ:2019:91](#)), δέχθηκε την προσφυγή που είχε ασκηθεί βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ και, ως εκ τούτου, ακύρωσε την απόφαση 2016/1699, με την οποία το καθεστώς απαλλαγής που εφαρμόζε το Βέλγιο ήδη από το 2004 επί των πλεοναζόντων κερδών όσων βελγικών οντοτήτων ανήκαν σε πολυεθνικούς ομίλους επιχειρήσεων χαρακτηρίστηκε ως κρατική ενίσχυση παράνομη και ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά και διατάχθηκε, κατά συνέπεια, η ανάκτηση της ενίσχυσης ¹¹. Αντιθέτως, με την απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 2019, **Λουξεμβούργο και Fiat Chrysler Finance Europe κατά Επιτροπής** (Τ-755/15 και Τ-759/15, [ΕΥ:Τ:2019:670](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε ως αβάσιμες τις προσφυγές που άσκησαν το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου και η επιχείρηση Fiat Chrysler Finance Europe, με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως με την οποία η Επιτροπή χαρακτήρισε ως κρατική ενίσχυση την απόφαση των λουξεμβουργέζικων φορολογικών αρχών για φορολογική προέγκριση υπέρ της επιχείρησης Fiat Chrysler Finance Europe ¹².

7| Κανονισμός (ΕΚ) 1907/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 2006, για την καταχώριση, την αξιολόγηση, την αδειοδότηση και τους περιορισμούς των χημικών προϊόντων (REACH) και για την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Χημικών Προϊόντων καθώς και για την τροποποίηση της οδηγίας 1999/45/ΕΚ και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 793/93 του Συμβουλίου και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1488/94 της Επιτροπής καθώς και της οδηγίας 76/769/ΕΟΚ του Συμβουλίου και των οδηγιών της Επιτροπής 91/155/ΕΟΚ, 93/67/ΕΟΚ, 93/105/ΕΚ και 2000/21/ΕΚ (ΕΕ 2006, L 396, σ. 1, διορθωτικό ΕΕ 2007, L 136, σ. 3).

8| Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 2016/1329 της Επιτροπής, της 29ης Ιουλίου 2016, για την είσπραξη του οριστικού δασμού αντνιτάμπινγκ στις εισαγωγές ορισμένων πλατέων προϊόντων ψυχρής έλασης από χάλυβα καταγωγής Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και Ρωσικής Ομοσπονδίας (ΕΕ 2016, L 210, σ. 27).

9| Κανονισμός (ΕΕ) 2016/1036 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2016, για την άμυνα κατά των εισαγωγών που αποτελούν αντικείμενο ντάμπινγκ εκ μέρους χωρών μη μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2016, L 176, σ. 21).

10| Υπόθεση C-337/19 P, **Επιτροπή κατά Βελγίου και Magnetrol International**.

11| Απόφαση (ΕΕ) 2016/1699 της Επιτροπής, της 11ης Ιανουαρίου 2016, σχετικά με το καθεστώς κρατικών ενισχύσεων όσον αφορά τη φορολογική απαλλαγή των πλεοναζόντων κερδών SA.37667 (2015/C) (πρώην 2015/NN) το οποίο έθεσε σε εφαρμογή το Βέλγιο (ΕΕ 2016, L 260, σ. 61).

12| Απόφαση (ΕΕ) 2016/2326 της Επιτροπής, της 21ης Οκτωβρίου 2015, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.38375 (2014/C πρώην 2014/NN), την οποία έθεσε σε εφαρμογή το Λουξεμβούργο υπέρ της Fiat (ΕΕ 2016, L 351, σ. 1).

I. Ένδικη διαδικασία

1. Πράξεις δεκτικές προσφυγής

Με τη διάταξη της 15ης Μαρτίου 2019, *Silgan Closures και Silgan Holdings κατά Επιτροπής* (T-410/18, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ¹³, [EU:T:2019:166](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της απόφασης της Επιτροπής να κινήσει, βάσει του άρθρου 2, παράγραφος 1, του κανονισμού 773/2004 ¹⁴, διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ στην περίπτωση διαφόρων εταιριών, μεταξύ των οποίων και οι προσφεύγουσες, που δραστηριοποιούνται στον τομέα των μεταλλικών συσκευασιών. Ειδικότερα, το Γενικό Δικαστήριο δέχθηκε την προβληθείσα από την Επιτροπή ένσταση απαραδέκτου και έκρινε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση αποτελούσε προπαρασκευαστική πράξη η οποία δεν παρήγε έννομα αποτελέσματα έναντι των προσφευγουσών, κατά την έννοια του άρθρου 263 ΣΛΕΕ.

Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε, κατ' αρχάς, ότι τα αποτελέσματα και η νομική φύση της προσβαλλομένης απόφασης έπρεπε να εξεταστούν υπό το πρίσμα της λειτουργίας της εντός του όλου πλαισίου της διαδικασίας που καταλήγει στην έκδοση απόφασης κατ' εφαρμογήν του κεφαλαίου III του κανονισμού 1/2003 ¹⁵.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την προβλεπόμενη από το άρθρο 11, παράγραφος 6, του κανονισμού 1/2003 συνέπεια ότι η κίνηση της διαδικασίας στην οποία αναφερόταν η προσβαλλόμενη απόφαση συνεπάγεται την απώλεια από τις αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών της αρμοδιότητάς τους να εφαρμόζουν το άρθρο 101 ΣΛΕΕ ως προς τα πραγματικά περιστατικά που αφορά η εν λόγω διαδικασία, το Γενικό Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα ότι η προαναφερθείσα συνέπεια δεν έθιγε τα συμφέροντα των προσφευγουσών, αλλά τις προστάτευε από παράλληλες διώξεις εκ μέρους των αρχών αυτών.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι το ως άνω συμπέρασμα ισχύει όχι μόνον όταν καμία εθνική αρχή δεν έχει κινήσει σχετική διαδικασία, αλλά και, κατά μείζονα λόγο, όταν μια τέτοια αρχή κίνησε αντίστοιχη διαδικασία και απώλεσε, δυνάμει του άρθρου 11, παράγραφος 6, του κανονισμού 1/2003, την αρμοδιότητά της.

Πράγματι, εφόσον η απόφαση για την κίνηση διαδικασίας εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ δεν θίγει τη νομική κατάσταση της ενδιαφερόμενης επιχείρησης σε περίπτωση που δεν έχει κινηθεί μέχρι εκείνο το χρονικό σημείο καμία άλλη διαδικασία εις βάρος της, το ίδιο ισχύει πολλώ μάλλον σε περίπτωση που έχει ήδη κινηθεί κατά της επιχείρησης αυτής διαδικασία έρευνας εκ μέρους εθνικής αρχής. Επομένως, κατά το Γενικό Δικαστήριο, εσφαλμένως οι προσφεύγουσες επικαλέστηκαν τα άρθρα 104 και 105 ΣΛΕΕ, τα οποία προβλέπουν ορισμένες αλληλεπιδράσεις μεταξύ της αρμοδιότητας της Επιτροπής και εκείνης των κρατών μελών όσον αφορά την εφαρμογή, μεταξύ άλλων, του άρθρου 101 ΣΛΕΕ. Τούτο διότι οι προαναφερθείσες διατάξεις αφορούν μόνον πιθανές περιπτώσεις οι οποίες δεν καλύπτονται από κανονισμό εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ που να έχει εκδοθεί βάσει του άρθρου 103 ΣΛΕΕ, όπως ο κανονισμός 1/2003.

Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, αφενός, τίποτα δεν εμποδίζει τις προσφεύγουσες να ζητήσουν να εφαρμοστεί στην περίπτωσή τους η ανακοίνωσή της σχετικά με τη μη επιβολή και τη μείωση των προστίμων σε υποθέσεις συμπράξεων. Αφετέρου, σε περίπτωση σύμπραξης της οποίας τα αντίθετα προς τον ανταγωνισμό

13| Υπόθεση C-418/19 P, *Silgan Closures και Silgan Holdings κατά Επιτροπής*.

14| Κανονισμός (ΕΚ) 773/2004 της Επιτροπής, της 7ης Απριλίου 2004, σχετικά με τη διεξαγωγή από την Επιτροπή των διαδικασιών δυνάμει των άρθρων [101 και 102 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2004, L 123, σ. 18).

15| Κανονισμός (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα [101 και 102 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1).

αποτελέσματα μπορούν να γίνουν αισθητά σε περισσότερα κράτη μέλη και, κατά συνέπεια, να προκαλέσουν την παρέμβαση διαφόρων εθνικών αρχών ανταγωνισμού, καθώς και της Επιτροπής, η επιχείρηση που επιθυμεί να επωφεληθεί από το καθεστώς επιείκειας έχει συμφέρον να υποβάλει αιτήσεις απαλλαγής όχι μόνο στις εθνικές αρχές οι οποίες ενδέχεται να είναι αρμόδιες για την εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, αλλά και στην Επιτροπή.

Επομένως, σε μια τέτοια περίπτωση, στην ενδιαφερόμενη επιχείρηση που επιθυμεί να επωφεληθεί από ένα τέτοιο πρόγραμμα εναπόκειται να προβεί στις αναγκαίες ενέργειες προκειμένου η ενδεχόμενη άσκηση από την Επιτροπή της αρμοδιότητάς της βάσει του κανονισμού 1/2003 να θίξει ελάχιστα, ή ακόμη και καθόλου, τα πλεονεκτήματα τα οποία η επιχείρηση μπορεί να δικαιούται στο πλαίσιο του προγράμματος επιείκειας.

Επιπλέον, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η διακοπή της παραγραφής λόγω της έκδοσης της προσβαλλομένης αποφάσεως δεν υπερέβαινε τις συνήθεις συνέπειες μιας διαδικαστικής πράξεως που θίγει την κατάσταση της υπό έρευνα επιχείρησης αποκλειστικώς και μόνον από διαδικαστικής απόψεως, χωρίς να επηρεάζει τη νομική κατάστασή της. Η ως άνω κρίση σχετικά με τον αμιγώς διαδικαστικό χαρακτήρα των εν λόγω συνεπειών ισχύει όχι μόνο σε σχέση με τη διακοπή της παραγραφής η οποία προβλέπεται στο άρθρο 25 του κανονισμού 1/2003, αλλά και όσον αφορά τη διακοπή της παραγραφής σχετικά με τις εξουσίες που διαθέτουν οι εθνικές αρχές ως προς την επιβολή των κυρώσεων που προβλέπονται, ενδεχομένως, από το εθνικό δίκαιο.

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η διάταξη της 6ης Μαΐου 2019, **ABLV Bank κατά EKT** (T-281/18, εκκρεμεί η εκδίκαση αναίρεσως ¹⁶, [EU:T:2019:296](#)), το Γενικό Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί προσφυγής με αίτημα την ακύρωση των αποφάσεων της ΕΚΤ με τις οποίες διαπιστώθηκε ότι η προσφεύγουσα και η θυγατρική της, ABLV Bank Luxembourg SA, βρίσκονταν σε σημείο πτώχευσης ή πιθανής πτώχευσης, κατά την έννοια του άρθρου 18, παράγραφος 1, του κανονισμού 806/2014 ¹⁷. Στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, η ΕΚΤ προέβαλε δύο ενστάσεις απαραδέκτου. Στο πλαίσιο της πρώτης ενστάσεως απαραδέκτου, η ΕΚΤ υποστήριξε, κατ' ουσίαν, ότι η εκτίμηση ότι μια οντότητα βρίσκεται σε σημείο πτώχευσης ή πιθανής πτώχευσης συνιστά προπαρασκευαστικό μέτρο χωρίς δεσμευτικό αποτέλεσμα και ότι ο εν λόγω κανονισμός δεν προβλέπει τη δυνατότητα άσκησης προσφυγής ακυρώσεως κατά της εκτίμησης ότι μια οντότητα βρίσκεται σε σημείο πτώχευσης ή πιθανής πτώχευσης. Εξάλλου, το άρθρο 86, παράγραφος 2, του κανονισμού 806/2014 ορίζει ρητώς ότι οι αποφάσεις του Ενιαίου Συμβουλίου Εξυγίανσης (ΕΣΕ) είναι εκείνες που υπόκεινται σε τέτοια προσφυγή. Στο πλαίσιο της δεύτερης ενστάσεως απαραδέκτου, η ΕΚΤ υποστήριξε ότι η προσφεύγουσα δεν θιγόταν άμεσα από τις εκτιμήσεις ότι οι ενδιαφερόμενες οντότητες βρίσκονται σε σημείο πτώχευσης ή πιθανής πτώχευσης, διότι, αφενός, οι εκτιμήσεις αυτές δεν παρήγαγαν άμεσα αποτελέσματα επί της νομικής της κατάστασης και, αφετέρου, άφηναν απόλυτη διακριτική ευχέρεια στις αρχές που είναι υπεύθυνες για την εφαρμογή τους.

Όσον αφορά την πρώτη ένσταση απαραδέκτου, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε, κατ' αρχάς, την πάγια νομολογία του κατά την οποία τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα μπορούν να προσβάλουν μόνον τις πράξεις που παράγουν δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα ικανά να θίξουν τα συμφέροντά τους μεταβάλλοντας ουσιαδώς τη νομική τους κατάσταση. Εξάλλου, όταν πρόκειται για πράξεις των οποίων η κατάρτιση συντελείται σε πολλές φάσεις μιας εσωτερικής διαδικασίας, συνιστούν κατ' αρχήν πράξεις δεκτικές προσφυγής μόνον τα μέτρα που καθορίζουν οριστικώς τη θέση του οργάνου κατά το πέρας της διαδικασίας

16| Υπόθεση C-551/19 P, **ABLV Bank κατά EKT**.

17| Κανονισμός (ΕΕ) 806/2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Ιουλίου 2014, περί θεσπίσεως ενιαίων κανόνων και διαδικασίας για την εξυγίανση πιστωτικών ιδρυμάτων και ορισμένων επιχειρήσεων επενδύσεων στο πλαίσιο ενός Ενιαίου Μηχανισμού Εξυγίανσης και ενός Ενιαίου Ταμείου Εξυγίανσης και τροποποίησης του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1093/2010 (ΕΕ 2014, L 225, σ. 1).

και όχι τα ενδιάμεσα μέτρα που αποσκοπούν στην προετοιμασία της τελικής αποφάσεως και των οποίων η έλλειψη νομιμότητας μπορεί να προβληθεί λυσιτελώς στο πλαίσιο προσφυγής κατά της αποφάσεως αυτής. Αντιθέτως, μια ενδιάμεση πράξη δεν είναι δεκτική προσφυγής εφόσον ο παράνομος χαρακτήρας της μπορεί να προβληθεί προς στήριξη προσφυγής στρεφόμενης κατά της τελικής πράξεως της οποίας αποτελεί προπαρασκευαστική πράξη. Υπό τις συνθήκες αυτές, προσφυγή που ασκείται κατά της αποφάσεως με την οποία περατώνεται η διαδικασία διασφαλίζει επαρκή δικαστική προστασία.

Εν συνεχεία, το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε ότι οι προσβαλλόμενες πράξεις περιελάμβαναν εκτίμηση της ΕΚΤ ότι ορισμένα πιστωτικά ιδρύματα βρίσκονταν σε σημείο πτώχευσης ή πιθανής πτώχευσης και ότι η ΕΚΤ δεν διέθετε εξουσία για τη λήψη αποφάσεων στο πλαίσιο που προβλέπεται για την έγκριση καθεστώτος εξυγίανσης. Πράγματι, σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 26 του κανονισμού 806/2014, μολονότι η ΕΚΤ και το ΕΣΕ πρέπει να είναι σε θέση να αξιολογούν αν ένα πιστωτικό ίδρυμα βρίσκεται σε σημείο πτώχευσης ή πιθανής πτώχευσης, εντούτοις η αξιολόγηση των απαιτούμενων προϋποθέσεων εξυγίανσης και η έγκριση καθεστώτος εξυγίανσης εμπίπτουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα του ΕΣΕ, εφόσον κρίνει ότι πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις. Επιπλέον, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι από το άρθρο 18, παράγραφος 1, του ως άνω κανονισμού προκύπτει ρητώς ότι το ΕΣΕ είναι εκείνο που οφείλει να εκτιμά κατά πόσον πληρούνται οι τρεις προϋποθέσεις οι οποίες προβλέπονται στη διάταξη αυτή. Ασφαλώς, η ΕΚΤ είναι αρμόδια για την κοινοποίηση εκτίμησης σχετικά με την πρώτη προϋπόθεση, δηλαδή με το κατά πόσον μια οντότητα βρίσκεται σε σημείο πτώχευσης ή πιθανής πτώχευσης, αλλά πρόκειται απλώς και μόνο για εκτίμηση, η οποία επ' ουδενί δεσμεύει το ΕΣΕ.

Τέλος, κατά το Γενικό Δικαστήριο, οι προσβαλλόμενες πράξεις πρέπει να χαρακτηριστούν ως προπαρασκευαστικά μέτρα της διαδικασίας που αποσκοπεί στη λήψη αποφάσεως από το ΕΣΕ σχετικά με την εξυγίανση των εν λόγω τραπεζικών ιδρυμάτων και, επομένως, δεν μπορούν να υπόκεινται σε προσφυγή ακυρώσεως. Οι πράξεις αυτές δεν μεταβάλλουν τη νομική κατάσταση της προσφεύγουσας. Πράγματι, οι πράξεις αυτές περιλαμβάνουν εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών από την ΕΚΤ σχετικά με το ζήτημα κατά πόσον η προσφεύγουσα και η θυγατρική της βρίσκονται σε σημείο πτώχευσης ή πιθανής πτώχευσης, η οποία δεν είναι μεν δεσμευτική, αποτελεί, ωστόσο, τη βάση για την εκ μέρους του ΕΣΕ έγκριση καθεστώτος εξυγίανσης ή για την έκδοση αποφάσεως ότι δεν είναι αναγκαία ανάληψη δράσης εξυγίανσης για λόγους δημόσιου συμφέροντος. Επομένως, οι προσβαλλόμενες πράξεις δεν ήταν δεκτικές προσφυγής κατά την έννοια του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, οπότε το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε στο σύνολό της την προσφυγή ως απαράδεκτη, χωρίς να χρειαστεί να εξετάσει τη δεύτερη ένσταση απαραδέκτου που προέβαλε η ΕΚΤ.

Με τη διάταξη **RATP κατά Επιτροπής** (T-422/18, [EU:T:2019:339](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε ως απαράδεκτη την προσφυγή με αίτημα την ακύρωση αρχικής αποφάσεως της Επιτροπής για την παροχή πρόσβασης σε έγγραφα λόγω της ανάκλησης και αντικατάστασης της προσβαλλομένης αποφάσεως πριν από την άσκηση της προσφυγής.

Στις 5 Μαρτίου 2018 η Γενική Διεύθυνση «Κινητικότητα και Μεταφορές» της Επιτροπής, έχοντας παραλάβει μια αρχική αίτηση πρόσβασης σε έγγραφα την οποία είχε απευθύνει ο πρόεδρος και διευθύνων σύμβουλος της Régie autonome des transports parisiens (RATP) στην Επιτροπή, χορήγησε στον αιτούντα μερική πρόσβαση σε αυτά. Κατόπιν υποβολής επιβεβαιωτικής αιτήσεως πρόσβασης, ο γενικός γραμματέας της Επιτροπής εξέδωσε, στις 7 Ιουνίου 2018, απόφαση με την οποία αρνήθηκε να προβεί σε οποιαδήποτε δημοσιοποίηση των επίδικων εγγράφων.

Η RATP, η οποία είχε λάβει εν τω μεταξύ γνώση της αρχικής αιτήσεως πρόσβασης καθώς και της κοινοποίησης στον αιτούντα μιας συνοπτικής έκδοσης των επίδικων εγγράφων, άσκησε στις 6 Ιουλίου 2018 προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της αρχικής αποφάσεως για παροχή μερικής πρόσβασης στα έγγραφα αυτά.

Κατά το Γενικό Δικαστήριο, δεδομένου ότι η προσβαλλόμενη απόφαση αποτελούσε απλώς μια πρώτη τοποθέτηση εκ μέρους της Επιτροπής, η οποία αντικαταστάθηκε πλήρως με την απόφαση της 7ης Ιουνίου 2018, έπρεπε να γίνει δεκτό ότι η τελευταία αυτή απόφαση ήταν εκείνη που περάτωσε τη διαδικασία και, ως εκ τούτου, έχει τον χαρακτήρα αποφάσεως. Επομένως, κατά τον χρόνο άσκησης της προσφυγής, η απόφαση της 7ης Ιουνίου 2018 είχε ήδη αντικαταστήσει την προσβαλλόμενη απόφαση και την είχε εξαφανίσει από την έννομη τάξη της Ένωσης, με συνέπεια αυτή να μην παράγει πλέον κανένα αποτέλεσμα. Συνεπώς, η προσφυγή στερούνταν αντικειμένου κατά την ημερομηνία της άσκησης της και έπρεπε να κριθεί απαράδεκτη.

Εξάλλου, η προσφεύγουσα δεν είχε έννομο συμφέρον προς άσκηση προσφυγής, δεδομένου ότι η ακύρωση της προσβαλλομένης αποφάσεως δεν θα ανέτρεπε τα αποτελέσματα της δημοσιοποίησης των επίδικων εγγράφων.

Η απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου να απορρίψει την προσφυγή ακυρώσεως της προσβαλλομένης αποφάσεως ως απαράδεκτη λόγω έλλειψης αντικειμένου δεν έθιγε, ωστόσο, τη δυνατότητα της προσφεύγουσας να ασκήσει αγωγή αποζημιώσεως.

2. Ενεργητική νομιμοποίηση

Με τη διάταξη **Associazione GranoSalus κατά Επιτροπής** (T-125/18, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ¹⁸, [EU:T:2019:92](#)), η οποία εκδόθηκε στις 14 Φεβρουαρίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε αίτημα ακυρώσεως του εκτελεστικού κανονισμού 2017/2324 ¹⁹.

Η υπόθεση ανέκυψε λόγω της ανανέωσης εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της έγκρισης της γλυφοσάτης (glyphosate), δραστικής ουσίας η οποία χρησιμοποιείται, μεταξύ άλλων, ως ζιζανιοκτόνο. Η προσφεύγουσα, ένωση η οποία απαρτίζεται από παραγωγούς σίτου, από καταναλωτές και από ενώσεις προστασίας καταναλωτών, ζήτησε από το Γενικό Δικαστήριο να ακυρώσει τον εκτελεστικό κανονισμό 2017/2324 και να διατάξει τη διεξαγωγή αποδείξεων με σκοπό την προσκόμιση αποσπασμάτων της έκθεσης της Ευρωπαϊκής Αρχής για την Ασφάλεια των Τροφίμων (EFSA) όπου επανεξετάζονταν οι μελέτες για τις πιθανές επιπτώσεις της γλυφοσάτης στην ανθρώπινη υγεία, προκειμένου να συγκριθούν με άλλα έγγραφα σχετικά με το επίμαχο ζήτημα.

Όσον αφορά, κατ' αρχάς, το ζήτημα της ύπαρξης ιδίου συμφέροντος που θα μπορούσε να επικαλεστεί η προσφεύγουσα, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η προσφεύγουσα, δεδομένου ότι δεν υποστήριξε ότι διαδραμάτισε κάποιον ρόλο στην κατάρτιση του εκτελεστικού κανονισμού 2017/2324 ή ότι διαθέτει ειδικά δικαιώματα στο πλαίσιο της διαδικασίας που κατέληξε στην έκδοση της πράξεως αυτής, δεν είχε τέτοιο συμφέρον το οποίο θα της επέτρεπε να ασκήσει, ιδίω ονόματι, προσφυγή ακυρώσεως ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου.

Όσον αφορά, στη συνέχεια, την ενεργητική νομιμοποίηση των μελών της προσφεύγουσας, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, εν προκειμένω, τα μέλη της προσφεύγουσας δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ως αποδέκτες του εκτελεστικού κανονισμού 2017/2324, αφού δεν κατονομάζονταν στην πράξη αυτή ως

18| Υπόθεση C-313/19 P, **Associazione GranoSalus κατά Επιτροπής**.

19| Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 2017/2324 της Επιτροπής, της 12ης Δεκεμβρίου 2017, για την ανανέωση της έγκρισης της δραστικής ουσίας glyphosate, σύμφωνα με τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1107/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τη διάθεση φυτοπροστατευτικών προϊόντων στην αγορά, και την τροποποίηση του παραρτήματος του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 540/2011 της Επιτροπής (ΕΕ 2017, L 333, σ. 10).

αποδέκτες του. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, όσον αφορά τον ισχυρισμό ότι η πράξη αυτή αφορούσε ατομικά ορισμένα μέλη της προσφεύγουσας υπό τη γενική ιδιότητά τους ως καταναλωτών και πολιτών της Ένωσης, ότι η συγκεκριμένη πράξη επηρέαζε τα μέλη της προσφεύγουσας λόγω της αντικειμενικής ιδιότητάς τους ως καταναλωτών, πολιτών της Ένωσης ή παραγωγών σίτου με τον ίδιο τρόπο όπως και κάθε άλλο καταναλωτή, πολίτη της Ένωσης ή παραγωγό σίτου που βρίσκεται, πραγματικά ή δυνητικά, στην ίδια κατάσταση. Όσον αφορά δε τον χαρακτηρισμό του εκτελεστικού κανονισμού 2017/2324 ως κανονιστικής πράξεως για την εφαρμογή της οποίας δεν απαιτούνται εκτελεστικά μέτρα, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι η γλυφοσάτη αξιολογείται σε δύο στάδια. Σε πρώτο στάδιο, η ουσία υπόκειται στην έγκριση της Επιτροπής. Σε δεύτερο στάδιο, κάθε κράτος μέλος χορηγεί άδεια για τη διάθεση στην αγορά των προϊόντων που περιέχουν την ουσία αυτή. Το ίδιο ισχύει για την ανανέωση της έγκρισης της ουσίας. Από τη διαδικασία αυτή προκύπτει ότι ο εκτελεστικός κανονισμός 2017/2324 παράγει αποτελέσματα μέσω της ανανέωσης, από τα κράτη μέλη, των αδειών για διάθεση των προϊόντων στην αγορά, οι οποίες συνιστούν, ως εκ τούτου, εκτελεστικά μέτρα.

Με την απόφαση της 11ης Ιουλίου 2019, **Air France κατά Επιτροπής** (T-894/16, [EU:T:2019:508](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε ως απαράδεκτη την προσφυγή ακυρώσεως που άσκησε η αεροπορική εταιρία Air France κατά αποφάσεως σχετικής με κρατικές ενισχύσεις η οποία εκδόθηκε από την Επιτροπή και αφορούσε ορισμένα μέτρα που έθεσαν σε εφαρμογή οι γαλλικές αρχές υπέρ του αερολιμένα Marseille Provence και των αεροπορικών εταιριών οι οποίες τον χρησιμοποιούν ²⁰.

Ο αερολιμένας Marseille Provence είναι ένας από τους μεγαλύτερους της Γαλλίας. Το 2004 ο φορέας εκμετάλλευσης του αερολιμένα, με σκοπό να αναζωογονήσει την επιβατική κίνηση και να αναπροσανατολίσει την ανάπτυξη του αερολιμένα προς ευρωπαϊκούς προορισμούς, αποφάσισε να δημιουργήσει, δίπλα στον κύριο αεροσταθμό, νέο αεροσταθμό για τις πτήσεις «χαμηλού κόστους». Για τη χρηματοδότηση της κατασκευής του νέου αυτού αεροσταθμού, ο φορέας εκμετάλλευσης του αερολιμένα έλαβε, μεταξύ άλλων, επιδότηση επενδύσεων από το γαλλικό κράτος. Ως προς τον νέο αεροσταθμό εφαρμόστηκε επίσης ειδική ρύθμιση η οποία προέβλεπε μειωμένες τιμές για τα τέλη επιβατών. Τέλος, συνήφθη σύμβαση αγοράς διαφημιστικού χώρου για περίοδο πέντε ετών με δυνατότητα ανανέωσης προκειμένου να εξασφαλιστεί η διαφήμιση του προορισμού της Μασσαλίας με σκοπό την προσέλκυση μεγαλύτερου αριθμού επιβατών.

Η Επιτροπή, αφού εξέτασε τα διάφορα αυτά μέτρα υπό το πρίσμα του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο αερολιμένας Marseille Provence είχε λάβει επενδυτική ενίσχυση η οποία ήταν συμβατή με την εσωτερική αγορά βάσει του άρθρου 107, παράγραφος 3, στοιχείο γ', ΣΛΕΕ. Αντιθέτως, ως προς τα μειωμένα τέλη επιβατών για τον νέο αεροσταθμό που προοριζόταν για τις πτήσεις «χαμηλού κόστους» καθώς και ως προς τη σύμβαση αγοράς διαφημιστικού χώρου, η Επιτροπή έκρινε ότι δεν υπήρχε ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Η Air France άσκησε προσφυγή ακυρώσεως κατά της ως άνω αποφάσεως της Επιτροπής ισχυριζόμενη, μεταξύ άλλων, ότι οι αεροπορικές εταιρίες «χαμηλού κόστους», όπως η Ryanair, αντλούσαν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα από τη χρήση του νέου αεροσταθμού που προοριζόταν για αυτό το είδος πτήσεων.

Εντούτοις, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή της Air France ως απαράδεκτη, με την αιτιολογία ότι η τελευταία δεν διέθετε ενεργητική νομιμοποίηση δυνάμει του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

Ειδικότερα, το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε κατ' αρχάς ότι, βάσει της εν λόγω διάταξης, πρέπει να συντρέχει στο πρόσωπο του προσφεύγοντος, όπως η Air France, η διττή προϋπόθεση ότι η προσβαλλόμενη απόφαση τον αφορά άμεσα και ατομικά. Κατά πάγια νομολογία, θα μπορούσε να διαπιστωθεί ότι η απόφαση αφορά πράγματι ατομικά την Air France μόνον αν, πρώτον, υφίστατο σχέση ανταγωνισμού μεταξύ αυτής

20| Απόφαση (ΕΕ) 2016/1698 της Επιτροπής, της 20ής Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τα μέτρα SA.22932 (11/C) (πρώην NN 37/07) που έθεσε σε εφαρμογή η Γαλλία υπέρ του αερολιμένα Marseille Provence και των αεροπορικών εταιριών που χρησιμοποιούν τον αερολιμένα (ΕΕ 2016, L 260, σ. 1).

και του αποδέκτη των μέτρων ενίσχυσης τα οποία αποτελούσαν το αντικείμενο της αποφάσεως που προσβλήθηκε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου και, δεύτερον, αν είχε επηρεαστεί ουσιωδώς η θέση της Air France στην αγορά λόγω των επίμαχων μέτρων.

Υπό το πρίσμα των αρχών αυτών, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε εν συνεχεία ότι η επιδότηση επενδύσεων για τη χρηματοδότηση της κατασκευής του νέου αεροσταθμού του αερολιμένα Marseille Provence χορηγήθηκε αποκλειστικώς στον φορέα εκμετάλλευσης του αερολιμένα και ο φορέας αυτός ήταν ο μοναδικός δικαιούχος της επιδότησης. Επομένως, ελλείψει σχέσης ανταγωνισμού μεταξύ του φορέα και της Air France, η απόφαση της Επιτροπής με την οποία κρίθηκε ότι η επιδότηση αυτή ήταν συμβατή με την εσωτερική αγορά δεν αφορούσε την Air France ατομικά.

Τέλος, όσον αφορά, αφενός, τα μειωμένα τέλη επιβατών που εφαρμόζονταν στον νέο αεροσταθμό για τις πτήσεις «χαμηλού κόστους» και, αφετέρου, τη σύμβαση αγοράς διαφημιστικού χώρου, το Γενικό Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι η σχετική αγορά επί της οποίας έπρεπε να εξεταστεί ο αντίκτυπος των προαναφερθέντων μέτρων αποτελούνταν από όλα τα δρομολόγια από και προς τον αερολιμένα αυτό, ανεξαρτήτως του χρησιμοποιούμενου αεροσταθμού. Ως εκ τούτου, η Air France όφειλε να αποδείξει, ως προσφεύγουσα, ότι η ανταγωνιστική της θέση στην ως άνω αγορά είχε επηρεαστεί ουσιωδώς από τα μειωμένα τέλη και από τη σύμβαση αγοράς διαφημιστικού χώρου. Όμως, ακόμη και αν γινόταν δεκτό ότι η ανταγωνιστική θέση της Air France στη σχετική αγορά, λαμβανομένου υπόψη του ανταγωνισμού με τη Ryanair, είχε επηρεαστεί άμεσα λόγω των μέτρων αυτών, η Air France δεν προσκόμισε στοιχεία τα οποία να αποδεικνύουν ότι η θέση της είχε επηρεαστεί ουσιωδώς. Συνεπώς, η προσφυγή της έπρεπε να απορριφθεί στο σύνολό της ως απαράδεκτη.

Με την απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2019, **Βενεζουέλα κατά Συμβουλίου** (Τ-65/18, εκκρεμεί η εκδίκαση αναίρεσεως ²¹, [EU:T:2019:649](#)), το Γενικό Δικαστήριο έκρινε απαράδεκτη την προσφυγή ακυρώσεως που ασκήθηκε από τη Βολιβιανή Δημοκρατία της Βενεζουέλας (στο εξής: Βενεζουέλα) κατά τριών πράξεων του Συμβουλίου με τις οποίες ελήφθησαν, στο πλαίσιο της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ), περιοριστικά μέτρα λόγω της κατάστασης στη Βενεζουέλα ²².

Το Γενικό Δικαστήριο, αφού υπενθύμισε ότι το άρθρο 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ προβλέπει, μεταξύ άλλων, ότι η απόφαση που αποτελεί το αντικείμενο της προσφυγής ακυρώσεως πρέπει να αφορά άμεσα ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο προκειμένου η προσφυγή να είναι παραδεκτή, διαπίστωσε ότι οι διατάξεις των προσβαλλομένων πράξεων (στο εξής: προσβαλλόμενες διατάξεις) θεσπίζουν απαγόρευση πώλησης ή παροχής σε οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, οντότητα ή οργανισμό στη Βενεζουέλα ορισμένων όπλων, εξοπλισμού και τεχνολογιών, καθώς και απαγόρευση παροχής ορισμένων υπηρεσιών στα ίδια φυσικά ή νομικά πρόσωπα, οντότητες ή οργανισμούς στη Βενεζουέλα. Το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε επ' αυτού ότι η εφαρμογή των προαναφερόμενων απαγορεύσεων εντός του εδάφους της Ένωσης περιορίζεται στα φυσικά πρόσωπα που είναι υπήκοοι κρατών μελών και στα νομικά πρόσωπα που έχουν συσταθεί βάσει του δικαίου κρατών μελών, καθώς και στα νομικά πρόσωπα, οντότητες και οργανισμούς για οποιαδήποτε εμπορική τους δραστηριότητα η οποία ασκείται, εν όλω ή εν μέρει, εντός της Ένωσης. Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο σημείωσε ότι η Βενεζουέλα, ως κράτος, δεν μνημονεύεται ρητώς και ειδικώς στις προσβαλλόμενες διατάξεις.

21| Υπόθεση C-872/19 P, **Βενεζουέλα κατά Συμβουλίου**.

22| Εν προκειμένω ζητήθηκε η ακύρωση του κανονισμού (ΕΕ) 2017/2063 του Συμβουλίου, της 13ης Νοεμβρίου 2017, σχετικά με περιοριστικά μέτρα λόγω της κατάστασης στη Βενεζουέλα (ΕΕ 2017, L 295, σ. 21), του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2018/1653 του Συμβουλίου, της 6ης Νοεμβρίου 2018, για την εφαρμογή του κανονισμού 2017/2063 (ΕΕ 2018, L 276, σ. 1), και της αποφάσεως (ΚΕΠΠΑ) 2018/1656 του Συμβουλίου, της 6ης Νοεμβρίου 2018, για την τροποποίηση της απόφασης (ΚΕΠΠΑ) 2017/2074 σχετικά με περιοριστικά μέτρα λόγω της κατάστασης στη Βενεζουέλα (ΕΕ 2018, L 276, σ. 10).

Περαιτέρω, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η Βενεζουέλα δεν είναι δυνατόν να εξομοιωθεί με φορέα ο οποίος ασκεί κατά κανόνα οικονομική δραστηριότητα. Η Βενεζουέλα, ως κράτος, καλείται να ασκήσει προνομίες δημόσιας εξουσίας, ιδίως στο πλαίσιο δραστηριοτήτων που συνδέονται με την κρατική κυριαρχία, όπως η άμυνα, η αστυνόμευση και η παρακολούθηση.

Επιπλέον, αντιθέτως προς τον οικονομικό φορέα του οποίου οι δυνατότητες οριοθετούνται από τον σκοπό που επιδιώκει, το πεδίο δράσης της Βενεζουέλας, ως κράτους, είναι εξαιρετικά πολύμορφο. Συνεπώς, αυτό το ιδιαιτέρως ευρύ φάσμα αρμοδιοτήτων διαφοροποιεί τη Βενεζουέλα από έναν οικονομικό φορέα που ασκεί κατά κανόνα συγκεκριμένη οικονομική δραστηριότητα. Το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε επ' αυτού ότι τα στοιχεία της Eurostat τα οποία προσκομίστηκαν ενώπιόν του από τη Βενεζουέλα και αφορούσαν τη συνολική αξία των εμπορικών συναλλαγών σε σχέση με τα καλυπτόμενα από τις προσβαλλόμενες διατάξεις αγαθά, δεν μπορούσαν να αποδείξουν ότι η Βενεζουέλα, αγοράζοντας τα επίμαχα προϊόντα και πληρώνοντας τις επίμαχες υπηρεσίες, ενήργησε ως οντότητα εξομοιούμενη με επιχείρηση που δραστηριοποιείται στις αντίστοιχες αγορές, και όχι στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων της που άπτονται της κρατικής κυριαρχίας. Εξάλλου, ούτε το γεγονός ότι οι προσβαλλόμενες διατάξεις απαγορεύουν στις επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες στην Ένωση να έχουν οικονομικές και χρηματοοικονομικές σχέσεις με οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, οντότητα ή οργανισμό στη Βενεζουέλα αρκούσε για να συναχθεί το συμπέρασμα ότι οι διατάξεις αυτές αφορούν άμεσα τη Βενεζουέλα, κατά την έννοια του άρθρου 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Περαιτέρω, δεδομένου ότι οι προσβαλλόμενες διατάξεις δεν απαγορεύουν ευθέως στη Βενεζουέλα να αγοράζει και να εισάγει τον εξοπλισμό και τις υπηρεσίες που καλύπτονται από τις διατάξεις αυτές και δεδομένου ότι οι εν λόγω διατάξεις δεν επηρεάζουν την ικανότητά της να ασκεί τα κυριαρχικά της δικαιώματα επί των εδαφών και των αγαθών που υπόκεινται στη δικαιοδοσία της, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι επ' ουδενί προκύπτει ότι πρόθεση του Συμβουλίου ήταν να περιορίσει την ικανότητα δικαίου της Βενεζουέλας, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να γίνει δεκτό ότι οι προσβαλλόμενες διατάξεις επηρεάζουν άμεσα τη νομική κατάσταση της προσφεύγουσας.

Τέλος, ως προς το επιχείρημα της Βενεζουέλας ότι, αν δεν της αναγνωριζόταν ενεργητική νομιμοποίηση, δεν θα μπορούσε, δεδομένου ότι δεν υφίστανται εθνικά εκτελεστικά μέτρα, να προσφύγει ενώπιον των δικαστηρίων των κρατών μελών και θα στερούνταν κάθε δυνατότητα δικαστικής προστασίας, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, μολονότι οι προϋποθέσεις παραδεκτού που προβλέπονται στο άρθρο 263, τέταρτο εδάφιο, ΣΛΕΕ πρέπει όντως να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, εντούτοις το δικαίωμα αυτό δεν μπορεί να καταλήγει στην κατάργηση των εν λόγω προϋποθέσεων, οι οποίες προβλέπονται ρητώς από τη Συνθήκη ΛΕΕ.

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η προσφυγή ήταν απαράδεκτη στον βαθμό που στρεφόταν κατά των προσβαλλομένων πράξεων.

3. Προθεσμίες άσκησης προσφυγής

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η διάταξη της 30ής Απριλίου 2019, **Ρουμανία κατά Επιτροπής** (T-530/18, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ²³, [EU:T:2019:269](#)), το Γενικό Δικαστήριο επιλήφθηκε προσφυγής της Ρουμανίας με αίτημα τη μερική ακύρωση εκτελεστικής αποφάσεως της Επιτροπής για τον αποκλεισμό από τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορισμένων δαπανών που πραγματοποιήθηκαν από τα κράτη μέλη στο πλαίσιο ευρωπαϊκών γεωργικών ταμείων ²⁴. Με την απόφαση εκείνη, η Επιτροπή είχε, μεταξύ άλλων, επιβάλει στη Ρουμανία δημοσιονομική διόρθωση ύψους άνω των 90 εκατομμυρίων ευρώ. Η υπόθεση αυτή αποτέλεσε την αφορμή για να αποσαφηνίσει το Γενικό Δικαστήριο το χρονικό σημείο έναρξης της προθεσμίας άσκησης προσφυγής ακυρώσεως κατά ατομικής πράξεως, όπως η απόφαση που εκδίδεται δυνάμει του άρθρου 297, παράγραφος 2, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, όταν η σχετική πράξη έχει περιέλθει σε γνώση του αποδέκτη της με δύο διαφορετικούς τρόπους. Συγκεκριμένα, εν προκειμένω, η προσβαλλόμενη απόφαση, αφενός μεν, κοινοποιήθηκε στη Μόνιμη Αντιπροσωπεία της Ρουμανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση στις 14 Ιουνίου 2018, αφετέρου δε, δημοσιεύθηκε στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* στις 15 Ιουνίου 2018.

Κατ' αρχάς, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, κατά το άρθρο 263, έκτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, η προσφυγή ακυρώσεως πρέπει να ασκείται εντός δύο μηνών, υπολογιζομένων, κατά περίπτωση, από τη δημοσίευση της προσβαλλομένης πράξεως, την κοινοποίησή της στον προσφεύγοντα ή, ελλείψει δημοσίευσης ή κοινοποίησης, από την ημέρα κατά την οποία ο προσφεύγων έλαβε γνώση της πράξεως. Επιπλέον, από τη μια πλευρά, δυνάμει του άρθρου 60 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου, οι δικονομικές προθεσμίες παρεκτείνονται λόγω αποστάσεως κατά δέκα ημέρες κατ' αποκοπήν και, από την άλλη πλευρά, βάσει του άρθρου 59 του ίδιου Κανονισμού, όταν η προθεσμία άσκησης προσφυγής κατά πράξεως οργάνου αρχίζει να τρέχει από τη δημοσίευση της πράξεως στην *Επίσημη Εφημερίδα*, η προθεσμία υπολογίζεται από το τέλος της δεκάτης τετάρτης ημέρας από τη δημοσίευση αυτή.

Εν συνεχεία, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι η ημερομηνία που λαμβάνεται υπόψη για τον καθορισμό του χρονικού σημείου έναρξης της προθεσμίας άσκησης προσφυγής ακυρώσεως, είναι η ημερομηνία της δημοσίευσης στην *Επίσημη Εφημερίδα*, όταν η δημοσίευση αυτή, η οποία αποτελεί προϋπόθεση για την έναρξη ισχύος της πράξεως, προβλέπεται από τη Συνθήκη ΛΕΕ, ενώ, για τις λοιπές περιπτώσεις του άρθρου 297, παράγραφος 2, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, μεταξύ των οποίων και η περίπτωση των αποφάσεων που κατονομάζουν τον αποδέκτη τους, είναι η ημερομηνία της κοινοποίησης. Συνακόλουθα, στις πράξεις που κατονομάζουν τους αποδέκτες τους, μόνον το κείμενο το οποίο κοινοποιείται στους αποδέκτες είναι αυθεντικό, έστω και αν η πράξη δημοσιεύθηκε και στην *Επίσημη Εφημερίδα*. Εν προκειμένω, η προσβαλλόμενη απόφαση, εφόσον κατονομάζει τη Ρουμανία ως αποδέκτη, άρχισε να παράγει αποτελέσματα έναντι αυτής με την κοινοποίησή της. Επιπλέον, η προθεσμία άσκησης προσφυγής άρχισε να τρέχει από την κοινοποίηση και, δεδομένου ότι το άρθρο 59 του Κανονισμού Διαδικασίας δεν μπορούσε να εφαρμοστεί, η προθεσμία αυτή, περιλαμβανομένης και της παρεκτάσεως λόγω αποστάσεως, εξέπνευσε στις 24 Αυγούστου 2018. Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η προσφυγή που άσκησε η Ρουμανία στις 7 Σεπτεμβρίου 2018 ήταν εκπρόθεσμη και έπρεπε να απορριφθεί ως απαράδεκτη.

Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε ότι το ως άνω συμπέρασμα δεν ήταν δυνατόν να ανατραπεί από τα επιχειρήματα τα οποία προέβαλε η προσφεύγουσα.

23| Υπόθεση C-498/19 P, **Ρουμανία κατά Επιτροπής**.

24| Εκτελεστική απόφαση (ΕΕ) 2018/873 της Επιτροπής, της 13ης Ιουνίου 2018, για τον αποκλεισμό από τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορισμένων δαπανών που πραγματοποιήθηκαν από τα κράτη μέλη στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Εγγυήσεων (ΕΓΤΕ) και του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) (ΕΕ 2018, L 152, σ. 29).

Ειδικότερα, η Ρουμανία υποστήριξε, πρώτον, ότι, δεδομένου ότι το σημείο έναρξης της προθεσμίας άσκησης προσφυγής ακυρώσεως κατά πράξεως θεσμικού οργάνου δεν συνδέεται αυτομάτως με το χρονικό σημείο έναρξης της ισχύος ή παραγωγής των εννόμων αποτελεσμάτων της πράξεως αυτής, η ημερομηνία δημοσίευσης της προσβαλλομένης αποφάσεως στην Επίσημη Εφημερίδα θα μπορούσε, εν προκειμένω, να γίνει δεκτή ως χρονικό σημείο έναρξης της προθεσμίας αυτής, έστω και αν η εν λόγω απόφαση είχε ήδη παραγάγει αποτελέσματα έναντι της Ρουμανίας, λόγω της προγενέστερης κοινοποίησής της. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, πιο συγκεκριμένα, ότι το επιχείρημα αυτό στηριζόταν σε σύγχυση μεταξύ των προϋποθέσεων του παραδεκτού προσφυγής ακυρώσεως, στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 263 ΣΛΕΕ, και των προϋποθέσεων του κύρους της πράξεως που προσβάλλεται με μια τέτοια προσφυγή.

Δεύτερον, η Ρουμανία επικαλέστηκε την ύπαρξη πάγιας και μακροχρόνιας πρακτικής της Επιτροπής, η οποία συνίσταται στη δημοσίευση στην Επίσημη Εφημερίδα των αποφάσεων, όπως η επίμαχη στην υπό κρίση υπόθεση, με παράλληλη κοινοποίηση στους αποδέκτες τους. Υποστήριξε ότι, στην ιδιόμορφη αυτή περίπτωση, το σημείο έναρξης της προθεσμίας άσκησης προσφυγής έπρεπε να είναι η δημοσίευση των αντίστοιχων αποφάσεων. Το Γενικό Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι, ακόμη και αν υποτεθεί ότι υφίσταται τέτοια πρακτική, εφόσον η κοινοποίηση της αποφάσεως έχει προηγηθεί, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ημερομηνία αυτή για τον υπολογισμό της προθεσμίας άσκησης της προσφυγής, και όχι η μεταγενέστερη δημοσίευση στην Επίσημη Εφημερίδα. Επιπλέον, η υιοθέτηση ενός και μόνον κριτηρίου, δηλαδή της κοινοποίησης ως σημείου έναρξης της προθεσμίας άσκησης προσφυγής ακυρώσεως κατά των πράξεων που κατονομάζουν τους αποδέκτες τους, εγγυάται την ασφάλεια δικαίου και την αποτελεσματική δικαστική προστασία, σε αντίθεση με μια υβριδική λύση κατά την οποία ο αποδέκτης μιας νομοτύπως κοινοποιηθείσας πράξεως θα πρέπει επιπλέον να αναζητήσει την ενδεχόμενη και αβέβαιη, καθόσον δεν είναι υποχρεωτική, δημοσίευσή της στην Επίσημη Εφημερίδα.

Τρίτον, όσον αφορά το επιχείρημα ότι υπήρχαν διαφορές μεταξύ του κειμένου που δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα και του κοινοποιηθέντος κειμένου, το οποίο ήταν, κατά τους ισχυρισμούς της προσφεύγουσας, ελλιπές, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η κοινοποίηση είναι η ενέργεια με την οποία ο συντάκτης πράξεως ατομικής ισχύος γνωστοποιεί την πράξη στους αποδέκτες της και τους παρέχει έτσι τη δυνατότητα να λάβουν γνώση τόσο του περιεχομένου της όσο και των λόγων στους οποίους στηρίζεται. Εν προκειμένω, λόγω της ήσσονος σημασίας τους, οι προαναφερθείσες διαφορές δεν εμπόδισαν τη Ρουμανία να λάβει γνώση του περιεχομένου της προσβαλλομένης αποφάσεως με επαρκή σαφήνεια και ακρίβεια, καθώς και να κατανοήσει τους λόγους στους οποίους στηριζόταν η απόφαση εκείνη. Επομένως, οι διαφορές αυτές ήταν άνευ σημασίας ως προς την εφαρμογή της προθεσμίας άσκησης προσφυγής ακυρώσεως.

4. Δικαστική αρωγή

Με τη διάταξη της 23ης Μαΐου 2019, **ΟΡ κατά Επιτροπής** (Τ-630/18 ΑJ, [ΕU:T:2019:365](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε αίτηση δικαστικής αρωγής που είχε υποβληθεί δυνάμει του άρθρου 147 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου, λόγω της ανεπάρκειας των στοιχείων και των δικαιολογητικών εγγράφων βάσει των οποίων θα μπορούσε να εκτιμηθεί η οικονομική κατάσταση της αιτούσας.

Όσον αφορά την εξέταση της οικονομικής κατάστασης της αιτούσας, από το άρθρο 147, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας προκύπτει ότι τα στοιχεία και τα δικαιολογητικά έγγραφα που συνοδεύουν την αίτηση δικαστικής αρωγής πρέπει να παρέχουν στο Γενικό Δικαστήριο τη δυνατότητα να εκτιμήσει αν, λαμβανομένης υπόψη της οικονομικής κατάστασής του, ο αιτών τελεί σε πλήρη ή μερική αδυναμία να καλύψει τα έξοδα νομικής αρωγής και δικαστικής εκπροσώπησης ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, η εκτίμηση αυτή προϋποθέτει κατ' ανάγκην ότι ο αιτών προσκομίζει στοιχεία και

έγγραφα των οποίων η ημερομηνία είναι αρκετά κοντινή στην ημερομηνία υποβολής της αιτήσεως, προκειμένου να μπορεί να αξιολογηθεί αντικειμενικώς η οικονομική δυνατότητα του αιτούντος να καλύψει τα έξοδα.

Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, σύμφωνα με τις οδηγίες που περιλαμβάνονται στο έντυπο της αιτήσεως δικαστικής αρωγής, η αιτούσα όφειλε να παράσχει στοιχεία σχετικά με τους οικονομικούς πόρους της κατά το 2017, και δη κατά το 2018.

Κατόπιν τούτου, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, κατ' αρχάς, ότι τα έγγραφα που είχαν προσκομιστεί κατά την υποβολή προηγούμενης αιτήσεως δικαστικής αρωγής, σχετικά με το έτος 2016, δεν μπορούσαν να ληφθούν υπόψη για την κρίσιμη περίοδο. Εξάλλου, το Γενικό Δικαστήριο χαρακτήρισε λακωνική και αμφίσημη τη δήλωση της αιτούσας ότι οι ανάγκες της θα καλύπτονταν με την επιστροφή εξόδων στα οποία υποβλήθηκε στο πλαίσιο εκκρεμών ενδίκων διαδικασιών, δεδομένου ότι αυτού του είδους τα έσοδα δεν μπορούν να εξομοιωθούν με πόρους δυνάμενους να εξυπηρετήσουν τις καθημερινές ανάγκες ενός προσώπου. Το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι η αιτούσα δεν δήλωσε, στην αίτησή της, την επαγγελματική δραστηριότητα που ασκούσε κατά την κρίσιμη περίοδο. Ελλείψει οποιωνδήποτε επεξηγήσεων, η αιτούσα ήταν εκείνη η οποία όφειλε να αποσαφηνίσει υπό ποιους υλικούς και οικονομικούς όρους ασκούσε τη δραστηριότητά της και να προσκομίσει πληροφορίες και αποδεικτικά στοιχεία βάσει των οποίων να μπορούν να αξιολογηθούν οι τρέχοντες πόροι της.

Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι δεν ήταν δυνατόν να προσδιοριστούν οι οικονομικοί πόροι οι οποίοι επέτρεπαν στην αιτούσα, κατά την κρίσιμη περίοδο, να καλύψει τις ανάγκες της. Λαμβανομένων υπόψη των στοιχείων αυτών, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αιτούσα δεν απέδειξε επαρκώς κατά νόμον ότι, λόγω της οικονομικής κατάστασής της, τελούσε σε πλήρη ή μερική αδυναμία να αντιμετωπίσει τα έξοδα νομικής αρωγής και δικαστικής εκπροσώπησης ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου. Υπό τις περιστάσεις αυτές, δεδομένου ότι δεν πληρούνταν η προϋπόθεση του άρθρου 146, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την αίτηση δικαστικής αρωγής, χωρίς να αποφανθεί επί του ζητήματος αν το ένδικο βοήθημα το οποίο σκόπευε να ασκήσει η αιτούσα ήταν, εκ πρώτης όψεως, προδήλως απαράδεκτο ή προδήλως αβάσιμο.

Με την απόφαση της 11ης Ιουνίου 2019, **Frank κατά Επιτροπής** (T-478/16, [EU:T:2019:399](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή της Regine Frank με αίτημα την ακύρωση των αποφάσεων της Επιτροπής της 17ης Ιουνίου 2016 και της 16ης Σεπτεμβρίου 2016, με τις οποίες απορρίφθηκε, σιωπηρώς και ρητώς αντίστοιχα, η αίτηση επιχορήγησης της προσφεύγουσας για ερευνητικό έργο.

Κατόπιν πρόσκλησης υποβολής προτάσεων η οποία εντασσόταν στο πρόγραμμα-πλαίσιο «Ορίζων 2020»²⁵, η Regine Frank υπέβαλε στον Εκτελεστικό Οργανισμό του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Έρευνας (ERCEA) αίτηση επιχορήγησης για έργο που αφορούσε τη μεταφορά φωτός σε ημικρυστάλλους με ιδιαίτερες προοπτικές και σε μη περιοδικές δομές. Η προσφεύγουσα υπέβαλε την αίτηση αυτή εξ ονόματος του Τεχνικού Πανεπιστημίου του Kaiserslautern. Ωστόσο, το εν λόγω πανεπιστήμιο ενημέρωσε τον ΕΟΕΣΕ ότι δεν ήταν διαθέσιμο ως ίδρυμα υποδοχής για το έργο που υποστήριζε η προσφεύγουσα. Το πανεπιστήμιο διευκρίνισε επίσης ότι η προσφεύγουσα είχε χρησιμοποιήσει χωρίς την άδειά του, για την πρόσκληση υποβολής προτάσεων του 2016, επιστολή συγκατάθεσης που είχε χορηγηθεί για την πρόσκληση υποβολής προτάσεων του 2015. Ελλείψει έγκυρης επιστολής συγκατάθεσης, η αίτηση επιχορήγησης απορρίφθηκε από τον ΕΟΕΣΕ. Η Επιτροπή επιβεβαίωσε την απόρριψη αυτή, στην αρχή σιωπηρώς και στη συνέχεια με ρητή απορριπτική απόφαση.

25| Προσκλήσεις για την υποβολή προτάσεων και συναφών δραστηριοτήτων βάσει του προγράμματος εργασίας 2016 του [Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Έρευνας] ΕΣΕ στο πλαίσιο του προγράμματος «Ορίζων 2020» – το πρόγραμμα πλαίσιο για την έρευνα και την καινοτομία (2014-2020) (ΕΕ 2015, C 253, σ. 12).

Το Γενικό Δικαστήριο κλήθηκε, κατά πρώτον, να αποφανθεί επί των συνεπειών της απόφασης δικηγόρου να παύσει να εκπροσωπεί, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, τον προσφεύγοντα που είναι δικαιούχος του ευεργετήματος δικαστικής αρωγής. Εν προκειμένω, με διάταξη της 16ης Φεβρουαρίου 2017, το Γενικό Δικαστήριο είχε αποφασίσει να χορηγήσει στην προσφεύγουσα το ευεργέτημα της δικαστικής αρωγής εγκρίνοντας την επιλογή της όσον αφορά τον εκπρόσωπό της. Ωστόσο, στις 5 Μαρτίου 2018 ο εκπρόσωπος της προσφεύγουσας ενημέρωσε τη Γραμματεία του Γενικού Δικαστηρίου ότι δεν συναινούσε πλέον στην εκπροσώπηση. Ακολούθως, το Γενικό Δικαστήριο ενημέρωσε την προσφεύγουσα ότι έπρεπε να δώσει εντολή σε άλλον δικηγόρο προκειμένου να εκπροσωπηθεί κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 31ης Ιανουαρίου 2019. Παρά ταύτα, την ημέρα της επ' ακροατηρίου συζητήσεως διαπιστώθηκε ότι η προσφεύγουσα δεν είχε προβεί σε καμία σχετική ενέργεια. Ζήτησε λοιπόν, αυτοπροσώπως, να εφαρμοστεί το άρθρο 148, παράγραφος 5, του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου, το οποίο ορίζει υπό ποιες προϋποθέσεις δικηγόρος μπορεί να λάβει εντολή, με πρωτοβουλία του γραμματέα του Γενικού Δικαστηρίου, να εκπροσωπήσει διάδικο ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, στην περίπτωση που ο ίδιος ο ενδιαφερόμενος έχει προτείνει δικηγόρο, πρώτον, η εφαρμογή του άρθρου 148, παράγραφος 5, του Κανονισμού Διαδικασίας προκειμένου να αντικατασταθεί ο εν λόγω δικηγόρος από άλλον απαιτεί την υποβολή νέας αιτήσεως δικαστικής αρωγής σύμφωνα με το άρθρο 147, παράγραφοι 2 και 3, του Κανονισμού Διαδικασίας. Δεύτερον, τέτοια αντικατάσταση είναι δυνατή βάσει του άρθρου 148, παράγραφος 5, του Κανονισμού Διαδικασίας μόνον όταν τούτο καθίσταται αναγκαίο λόγω αντικειμενικών περιστάσεων, ανεξάρτητων από τη συμπεριφορά ή τη βούληση του ενδιαφερομένου, όπως ο θάνατος, η συνταξιοδότηση ή η μη συμμόρφωση του δικηγόρου προς τις επαγγελματικές ή δεοντολογικές του υποχρεώσεις. Το γεγονός όμως ότι δικηγόρος αρνείται να εκπροσωπήσει διάδικο, επικαλούμενος συμπεριφορά του τελευταίου που είναι ικανή να περιορίσει δραστηκώς την αποστολή του ως εκπροσώπου δεν είναι, ως εκ τούτου, δυνατόν να θεωρηθεί ως βάσιμος λόγος ο οποίος θα μπορούσε να δικαιολογήσει εφαρμογή του άρθρου 148, παράγραφος 5, του Κανονισμού Διαδικασίας.

Κατά δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε ως απαράδεκτο το αίτημα ακυρώσεως της σιωπηρής απορριπτικής αποφάσεως της Επιτροπής. Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η παράλειψη της Επιτροπής να απαντήσει ισοδυναμεί με σιωπηρή απορριπτική απόφαση επί της διοικητικής προσφυγής, υποκείμενη σε προσφυγή ακυρώσεως. Ωστόσο, πριν από την άσκηση της προσφυγής ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, η Επιτροπή εξέδωσε απόφαση με την οποία απέρριψε ρητώς τη διοικητική προσφυγή, προβαίνοντας με τον τρόπο αυτό σε ανάκληση της σιωπηρής απορριπτικής αποφάσεως.

Κατά τρίτον, όσον αφορά τα κριτήρια επιλεξιμότητας της αιτήσεως επιχορήγησης, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, υπό τις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως, η προσφεύγουσα όφειλε, προκειμένου να εξεταστεί η αίτησή της για επιχορήγηση, να υποβάλει έγκυρη επιστολή συγκατάθεσης από πανεπιστήμιο υποδοχής. Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η ταυτότητα του ιδρύματος υποδοχής έχει αποδειχθεί ότι συνιστά βασικό στοιχείο στο πλαίσιο της αιτήσεως επιχορήγησης και δεν είναι δυνατόν, ως τέτοιο στοιχείο, να αντικατασταθεί ή να προστεθεί, χωρίς ουσιαστική τροποποίηση της αιτήσεως αυτής. Επομένως, κακώς η προσφεύγουσα επέκρινε τον ERCEA επειδή δεν της επέτρεψε να αναζητήσει νέο ίδρυμα υποδοχής.

II. Θεσμικό δίκαιο

Με την απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 2019, **RE κατά Επιτροπής** (T-903/16, [EU:T:2019:96](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί αιτήματος υπαλλήλου της Επιτροπής για ακύρωση υπηρεσιακού σημειώματος με το οποίο απορρίφθηκε αίτηση πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα. Εν προκειμένω, η Διεύθυνση Ασφάλειας της Επιτροπής διεξήγαγε διοικητική έρευνα κατά του προσφεύγοντος ²⁶. Με το προσβαλλόμενο υπηρεσιακό σημείωμα, η εν λόγω διεύθυνση απέρριψε το αίτημα του προσφεύγοντος να του επιτραπεί, βάσει του κανονισμού 45/2001 ²⁷, η πρόσβαση στα προσωπικού χαρακτήρα δεδομένα του. Η Επιτροπή υποστήριξε πιο συγκεκριμένα, αφενός, ότι το σημείωμα αυτό αποτελούσε πράξη αμιγώς επιβεβαιωτική προηγούμενης άρνησης πρόσβασης που δεν είχε αμφισβητηθεί από τον προσφεύγοντα εντός της προθεσμίας άσκησης ένδικης προσφυγής και, αφετέρου, ότι ο προσφεύγων δεν είχε έννομο συμφέρον να προσβάλει το ως άνω υπηρεσιακό σημείωμα, καθόσον αφορούσε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στα οποία είχε ήδη πρόσβαση.

Ως προς το παραδεκτό του ακυρωτικού αιτήματος, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε πρώτον ότι, στο πλαίσιο του κανονισμού 45/2001, οποιοσδήποτε μπορεί ανά πάσα στιγμή να υποβάλει νέα αίτηση πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στα οποία δεν του είχε επιτραπεί προηγουμένως η πρόσβαση. Μια τέτοια αίτηση υποχρεώνει το εκάστοτε θεσμικό όργανο να εξετάσει αν η προηγούμενη άρνηση παροχής πρόσβασης εξακολουθεί να είναι δικαιολογημένη. Κατά συνέπεια, η νέα εξέταση προκειμένου να ελεγχθεί αν προηγούμενη άρνηση παροχής πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα εξακολουθεί να είναι δικαιολογημένη οδηγεί στην έκδοση πράξεως η οποία δεν είναι αμιγώς επιβεβαιωτική της προηγούμενης πράξεως, αλλά αποτελεί πράξη δεκτική προσφυγής ακυρώσεως. Πράγματι, αφενός, από το άρθρο 13, στοιχείο γ', του κανονισμού 45/2001, το οποίο ορίζει ότι το υποκείμενο των δεδομένων δικαιούται να έχει πρόσβαση «ανά πάσα στιγμή» στα προσωπικού χαρακτήρα δεδομένα του, προκύπτει ότι το πρόσωπο αυτό διαθέτει δικαίωμα συνεχούς και πάγιας πρόσβασης στα εν λόγω δεδομένα. Αφετέρου, οι εξαιρέσεις και οι περιορισμοί που προβλέπονται από το άρθρο 20, παράγραφος 1, του κανονισμού 45/2001 μπορούν να εφαρμόζονται μόνο για όσο χρονικό διάστημα εξακολουθούν να είναι αναγκαία. Εξάλλου, στον τομέα της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η πραγματική και νομική κατάσταση του υποκειμένου των δεδομένων είναι, εκ φύσεως, εξελισσόμενη, δεδομένου ότι η παρέλευση του χρόνου είναι από μόνη της ικανή να καταστήσει περιττή, αν όχι παράνομη, μια επεξεργασία που προηγουμένως δεν είχε τέτοιο χαρακτήρα.

Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι καμία διάταξη του κανονισμού 45/2001 δεν επιβάλλει στο υποκείμενο των δεδομένων να αιτιολογήσει ή να δικαιολογήσει την αίτησή του για πρόσβαση στα προσωπικού χαρακτήρα δεδομένα του. Επομένως, στον τομέα της πρόσβασης στα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, ο προσφεύγων μπορεί να επικαλεστεί την επέλευση νέων και ουσιωδών πραγματικών περιστατικών που δικαιολογούν νέα εξέταση, ακόμη και όταν έχει παραλείψει να μνημονεύσει τα σχετικά πραγματικά περιστατικά στην αίτησή του. Εν προκειμένω, στον βαθμό που η αιτιολογία της προηγούμενης άρνησης συνδεόταν με τη διοικητική έρευνα που αφορούσε τον προσφεύγοντα, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η περάτωση εκείνης της διοικητικής έρευνας συνιστούσε νέο και ουσιώδες πραγματικό περιστατικό ικανό να δικαιολογήσει νέα εξέταση του δικαιώματος του προσφεύγοντος να αποκτήσει

26| Διεύθυνση Ασφάλειας της Γενικής Διεύθυνσης Ανθρωπίνων Πόρων και Ασφάλειας της Επιτροπής.

27| Κανονισμός (ΕΚ) 45/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 2000, σχετικά με την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας και σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (ΕΕ 2001, L 8, σ. 1).

πρόσβαση στα προσωπικού χαρακτήρα δεδομένα του. Η εξέταση αυτή δικαιολογούνταν κατά μείζονα λόγο επειδή ο προσφεύγων είχε αφήσει να παρέλθει εύλογο χρονικό διάστημα (μεγαλύτερο των έξι μηνών) πριν υποβάλει νέα αίτηση πρόσβασης στα προσωπικού χαρακτήρα δεδομένα του.

Τρίτον, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, στο πλαίσιο του κανονισμού 45/2001, το υποκείμενο των δεδομένων έχει δικαίωμα συνεχούς και πάγιας πρόσβασης στα προσωπικού χαρακτήρα δεδομένα του· το ως άνω δικαίωμα του παρέχει, μεταξύ άλλων, τη δυνατότητα να υποβάλει αίτηση πρόσβασης, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία έχει ήδη αποκτήσει πρόσβαση στο σύνολο ή σε μέρος των συγκεκριμένων δεδομένων. Υπό τις συνθήκες αυτές, η ακύρωση του προσβαλλόμενου υπηρεσιακού σημειώματος, ακόμη και στο μέτρο που σχετιζόταν με δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στα οποία ο προσφεύγων είχε ήδη πρόσβαση, μπορούσε να έχει έννομες συνέπειες για τον προσφεύγοντα και να του προσπορίσει όφελος.

Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το ακυρωτικό αίτημα ήταν παραδεκτό.

Στο πλαίσιο της εξέτασης του βασίμου του ακυρωτικού αιτήματος, το Γενικό Δικαστήριο δέχθηκε τον λόγο ακυρώσεως ο οποίος αφορούσε παράβαση της υποχρέωσης αιτιολόγησης. Τούτο διότι, δεδομένου ότι επρόκειτο για νέα απορριπτική απόφαση που έπρεπε να ληφθεί κατόπιν επανεξέτασης, η παραπομπή σε προγενέστερες αποφάσεις δεν ήταν δυνατόν να συνιστά επαρκή αιτιολογία. Συνεπώς, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε το προσβαλλόμενο υπηρεσιακό σημείωμα κατά το μέρος που απέρριπτε την αίτηση του προσφεύγοντος για πρόσβαση σε ορισμένα από τα προσωπικού χαρακτήρα δεδομένα του.

Με την απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 2019, **EPSU και Goudriaan κατά Επιτροπής** (Τ-310/18, [ΕΥ:Τ:2019:757](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε προσφυγή ακυρώσεως κατά αποφάσεως με την οποία η Επιτροπή αρνήθηκε να υποβάλει στο Συμβούλιο πρόταση αποφάσεως για την εφαρμογή, σε επίπεδο Ένωσης, συμφωνίας υπογραφείσας από τους Ευρωπαίους κοινωνικούς εταίρους.

Τον Δεκέμβριο του 2015 οι κοινωνικοί εταίροι υπέγραψαν συμφωνία με τίτλο «Γενικό πλαίσιο για την ενημέρωση και τη διαβούλευση των υπαλλήλων και των λοιπών εργαζομένων των διοικήσεων των κεντρικών κυβερνήσεων» (στο εξής: Συμφωνία), βάσει του άρθρου 155, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Στη συνέχεια, ζήτησαν από κοινού από την Επιτροπή να υποβάλει πρόταση για να τεθεί η Συμφωνία σε εφαρμογή σε επίπεδο Ένωσης με απόφαση του Συμβουλίου βάσει του άρθρου 155, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ. Τον Μάρτιο του 2018 όμως η Επιτροπή γνωστοποίησε στους κοινωνικούς εταίρους την απόφασή της να μην υποβάλει τέτοια πρόταση απόφασης στο Συμβούλιο. Η απόφαση της Επιτροπής στηριζόταν σε λόγους που αφορούσαν, πρώτον, τον ειδικό χαρακτήρα των διοικήσεων των κεντρικών κυβερνήσεων, δεδομένου ότι οι διοικήσεις αυτές ασκούν αρμοδιότητες δημόσιας εξουσίας, δεύτερον, την ύπαρξη στο εθνικό δίκαιο πολλών κρατών μελών διατάξεων σχετικών με την ενημέρωση και τη διαβούλευση των υπαλλήλων και των λοιπών εργαζομένων των διοικήσεων και, τρίτον, την ύπαρξη σημαντικών διαφορών μεταξύ των κρατών μελών ως προς τον ορισμό και το εύρος των αρμοδιοτήτων των εν λόγω διοικήσεων, διαφορών λόγω των οποίων το πεδίο εφαρμογής ενδεχόμενης απόφασης του Συμβουλίου για την εφαρμογή της Συμφωνίας θα διέφερε ανάλογα με το κράτος μέλος.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, κατ' αρχάς, ότι η αρνητική απόφαση της Επιτροπής αποτελούσε πράξη δεκτική προσφυγής. Συγκεκριμένα, αφενός, δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως προπαρασκευαστική πράξη και, αφετέρου, η ενδεχόμενη ύπαρξη ευρείας διακριτικής ευχέρειας της Επιτροπής δεν καθιστούσε απαράδεκτη την προσφυγή.

Ακολούθως, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι, όταν οι κοινωνικοί εταίροι έχουν διαπραγματευθεί και συνάψει συμφωνία βάσει του άρθρου 155, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και τα υπογράφοντα μέρη υποβάλλουν από κοινού αίτηση για την εφαρμογή της συμφωνίας αυτής σε επίπεδο Ένωσης με απόφαση του Συμβουλίου εκδιδόμενη βάσει του άρθρου 155, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, η Επιτροπή δεν υποχρεούται να κάνει δεκτή την αίτηση, αλλά οφείλει να εκτιμήσει αν είναι σκόπιμη η υποβολή σχετικής πρότασης στο Συμβούλιο.

Το Γενικό Δικαστήριο προσέθεσε, ως προς το ζήτημα αυτό, ότι η Επιτροπή πρέπει όχι μόνο να ελέγχει την αυστηρή νομιμότητα των ρητρών μιας τέτοιας συμφωνίας, αλλά και να λαμβάνει υπόψη το γενικό συμφέρον της Ένωσης και, ως εκ τούτου, να αξιολογεί τη σκοπιμότητα της πιθανής εφαρμογής της συμφωνίας σε επίπεδο της Ένωσης, συνεκτιμώντας και παράγοντες πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής φύσης.

Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η Επιτροπή διαθέτει συναφώς ευρεία διακριτική ευχέρεια και ότι, σε περίπτωση άρνησης, ο έλεγχος του Γενικού Δικαστηρίου επί της αποφάσεως της Επιτροπής πρέπει να είναι περιορισμένος.

III. Κανόνες ανταγωνισμού για τις επιχειρήσεις

1. Νομολογιακές εξελίξεις στον τομέα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ

Με την απόφαση της 28ης Μαρτίου 2019, **Pometon κατά Επιτροπής** (T-433/16, εκκρεμεί η εκδίκαση αναίρεσως ²⁸, [EU:T:2019:201](#)) το Γενικό Δικαστήριο, αφού ακύρωσε εν μέρει την απόφαση C(2016) 3121 τελικό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του άρθρου 53 της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο (ΕΟΧ), μεταρρύθμισε το ποσό του προστίμου που είχε επιβληθεί με την απόφαση αυτή στην εταιρία Pometon SpA για τη συμμετοχή της σε σύμπραξη συνιστάμενη σε συμφωνίες ή σε εναρμονισμένες πρακτικές με άλλες τέσσερις επιχειρήσεις, οι οποίες αποσκοπούσαν κυρίως στον συντονισμό των τιμών των λειαντικών μέσων σε ολόκληρο τον ΕΟΧ. Η προσβαλλόμενη απόφαση εκδόθηκε κατόπιν μιας «υβριδικής» διαδικασίας σε διαφορετικά στάδια, υπό την έννοια ότι για τις άλλες τέσσερις επιχειρήσεις που μετείχαν στη σύμπραξη είχε εκδοθεί η απόφαση C(2014) 2074 τελικό, βάσει των άρθρων 7 και 23 του κανονισμού 1/2003²⁹, ενώ η Pometon είχε αποφασίσει να αποσυρθεί από τη διαδικασία διευθέτησης της διαφοράς.

Όσον αφορά την αιτίαση της Pometon ότι η Επιτροπή είχε ήδη προδικάσει την ενοχή της, επειδή στην απόφαση διευθέτησης της διαφοράς αναφερόταν επανειλημμένως στη συμπεριφορά της Pometon, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, στις υποθέσεις συμπράξεων, η διοικητική διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής διέπεται από το άρθρο 41 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ότι η αρχή του τεκμηρίου αθωότητας η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 48, παράγραφος 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων εφαρμόζεται, *mutatis mutandis*, και στις διοικητικές διαδικασίες που αφορούν την τήρηση των ευρωπαϊκών κανόνων ανταγωνισμού, λόγω, αφενός, της φύσης των επίδικων παραβάσεων και, αφετέρου, της φύσης και του βαθμού αυστηρότητας των κυρώσεων τις οποίες αυτές επισύρουν. Το Γενικό Δικαστήριο στη συνέχεια επισήμανε ότι η τήρηση του καθήκοντος αμεροληψίας το οποίο καθιερώνεται στο άρθρο 41 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων συνεπάγεται ότι, στο πλαίσιο διαδικασίας που κατέστη υβριδική, η Επιτροπή συντάσσει και αιτιολογεί την απόφαση διευθέτησης της

28| Υπόθεση C-440/19 P, **Pometon κατά Επιτροπής**.

29| Κανονισμός (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα [101] και [102 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1).

διαφοράς λαμβάνοντας όλες τις αναγκαίες προφυλάξεις ως προς τη διατύπωση, προκειμένου η απόφαση αυτή, μολονότι δεν απευθύνεται στην επιχείρηση που αποσύρθηκε από τη διαδικασία διευθέτησης διαφοράς, να μη θίξει καμία από τις διαδικαστικές εγγυήσεις των οποίων η εν λόγω επιχείρηση πρέπει να απολαύει στο πλαίσιο της μεταγενέστερης κατ' αντιμωλίαν διαδικασίας. Κατόπιν τούτου, παραπέμποντας στα ερμηνευτικά κριτήρια που χρησιμοποίησε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2014, **Karaman κατά Γερμανίας**, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε, πρώτον, αν στην απόφαση διευθέτησης της διαφοράς οι προφυλάξεις οι οποίες είχαν ληφθεί ως προς τη διατύπωση αναφορικά με τη μνεία ορισμένων συμπεριφορών της Rometon ήταν τέτοιες ώστε να αποκλείεται κάθε υπόνοια ότι η Επιτροπή προδίκασε εσκεμμένως την ενοχή και την ευθύνη της επιχείρησης αυτής, και, δεύτερον, κατά πόσον οι αναφορές στις εν λόγω συμπεριφορές ήταν αναγκαίες προκειμένου να θεμελιωθεί η ευθύνη των αποδεκτών της αποφάσεως διευθέτησης της διαφοράς. Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι επίδικες αναφορές στην Rometon δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ως ένδειξη ούτε για έλλειψη αμεροληψίας της Επιτροπής έναντι της ούτε για μη τήρηση του τεκμηρίου αθωότητας στην προσβαλλόμενη απόφαση.

Αφού υπενθύμισε τους κανόνες σχετικά με το βάρος της αποδείξεως παράβασης του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, καθώς και με τη διεξαγωγή της αποδείξεως αυτής, το Γενικό Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η Επιτροπή είχε αποδείξει επαρκώς κατά νόμον τόσο τη συμμετοχή της Rometon σε ενιαία και διαρκή παράβαση του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ η οποία αναλυόταν στις διάφορες πτυχές της επίμαχης σύμπραξης, όσο και τη διάρκειά της. Ειδικότερα, το σύνολο των αποδεικτικών στοιχείων που εξέτασε η Επιτροπή αποδείκνυε ότι η Rometon γνώριζε πλήρως όχι μόνον τα ουσιώδη χαρακτηριστικά της σύμπραξης, της οποίας δεν αμφισβητούσε τον χαρακτηρισμό ως ενιαίας και διαρκούς παράβασης, αλλά και τη γεωγραφική της έκταση, και ότι, συνεπώς, είχε πρόθεση να συμμετάσχει στην παράβαση αυτή. Επιπλέον, δεδομένου ότι δεν υφίστατο η παραμικρή ένδειξη ότι η Rometon αποστασιοποιήθηκε από τη σύμπραξη, η Επιτροπή είχε αποδείξει επαρκώς κατά νόμον ότι η συγκεκριμένη επιχείρηση δεν είχε διακόψει τη συμμετοχή της στην επίμαχη ενιαία και διαρκή παράβαση, μολονότι, σε σχέση με ένα χρονικό διάστημα περίπου δεκαέξι μηνών, η Επιτροπή δεν διέθετε άμεσα αποδεικτικά στοιχεία για αθέμιτες επαφές.

Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε το αίτημα ακυρώσεως της προσβαλλομένης αποφάσεως ή μεταρρυθμίσεως του προστίμου των 6 197 000 ευρώ που επιβλήθηκε στην Rometon. Η Rometon ισχυριζόταν επ' αυτού ότι το επίπεδο προσαρμογής του βασικού ποσού του προστίμου, το οποίο η Επιτροπή είχε καθορίσει κατ' εφαρμογήν του σημείου 37 των κατευθυντηρίων γραμμών για τον υπολογισμό των προστίμων³⁰, δεν ήταν ούτε επαρκώς αιτιολογημένο ούτε σύμφωνο με τις αρχές της αναλογικότητας και της ίσης μεταχείρισης.

Όσον αφορά το ακυρωτικό αίτημα, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η αιτιολογία της προσβαλλομένης αποφάσεως δεν παρείχε αρκούντως ακριβείς ενδείξεις σχετικά με τη μέθοδο υπολογισμού που χρησιμοποιήθηκε και τα στοιχεία εκτιμήσεως που ελήφθησαν υπόψη για τη διαφοροποίηση, ανάλογα με την ευθύνη της κάθε επιχείρησης, του συντελεστή μείωσης του βασικού ποσού ο οποίος εφαρμόστηκε υπέρ της Rometon σε σχέση με εκείνους που εφαρμόστηκαν για τους λοιπούς μετέχοντες στη σύμπραξη, οι οποίοι δέχθηκαν να διευθετήσουν τη διαφορά. Πράγματι, η Επιτροπή είχε κάνει γενικώς λόγο για ύπαρξη διαφορών μεταξύ της ατομικής συμμετοχής της Rometon και εκείνης των λοιπών συμμετεχόντων στη σύμπραξη, καθώς και για την ανάγκη να καθοριστεί ένα πρόστιμο ανάλογο προς την παράβαση που διέπραξε η επιχείρηση αυτή, αλλά και επαρκώς αποτρεπτικό. Επομένως, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση ήταν πλημμελής λόγω παράβασης της υποχρέωσης αιτιολόγησης όσον

30| Κατευθυντήριες γραμμές για τη μέθοδο υπολογισμού των προστίμων που επιβάλλονται κατ' εφαρμογήν του άρθρου 23, παράγραφος 2, σημείο α), του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 (ΕΕ 2006, C 210, σ. 2).

αφορά τον συντελεστή της κατ' εξαίρεση μείωσης που χορηγήθηκε στην Pometon βάσει του σημείου 37 των κατευθυντηρίων γραμμών και ακύρωσε το άρθρο 2 της αποφάσεως αυτής, το οποίο καθόριζε το ύψος του προστίμου που επιβλήθηκε στην Pometon.

Όσον αφορά το αίτημα μεταρρύθμισης του ύψους του προστίμου, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, κατόπιν των διευκρινίσεων που παρέσχε η Επιτροπή με τα δικόγρατά της, ήταν σε θέση να γνωρίζει τη μέθοδο υπολογισμού και τα κριτήρια τα οποία εφάρμοσε η Επιτροπή, τόσο στην προσβαλλόμενη απόφαση όσο και στην απόφαση διευθέτησης της διαφοράς, και να εκτιμήσει, συνεπώς, κατ' ενάσκηση της πλήρους δικαιοδοσίας του, τον προσήκοντα χαρακτήρα τους. Υπενθύμισε ακόμη ότι ο δικαστής της Ένωσης μπορεί να μεταρρυθμίσει την προσβαλλόμενη απόφαση, ακόμη και χωρίς να την ακυρώσει, προκειμένου να εξαφανίσει, να μειώσει ή να αυξήσει το πρόστιμο που επιβλήθηκε, καθώς η πλήρης δικαιοδοσία συνεπάγεται την οριστική μεταβίβαση στον δικαστή της εξουσίας επιβολής κυρώσεων. Επομένως, το Γενικό Δικαστήριο είναι αρμόδιο να καθορίσει το ύψος του προστίμου, δεδομένου ότι η εξουσία εκτιμήσεώς του περιορίζεται μόνον από τα κριτήρια σχετικά με τη σοβαρότητα και τη διάρκεια της παράβασης τα οποία προβλέπονται στο άρθρο 23, παράγραφος 3, του κανονισμού 1/2003, καθώς και από το ανώτατο όριο του 10 % του συνολικού κύκλου εργασιών της ενδιαφερόμενης επιχείρησης κατά το προηγούμενο οικονομικό έτος, υπό την επιφύλαξη της τήρησης των αρχών της αναλογικότητας, της εξατομίκευσης των κυρώσεων και της ίσης μεταχείρισης, καθώς και της υποχρέωσης αιτιολόγησης που υπέχει.

Όσον αφορά το κριτήριο σχετικά με τη διάρκεια της συμμετοχής της Pometon στην επίμαχη ενιαία και διαρκή παράβαση, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, κατ' αρχάς, ότι η προϋπόθεση αυτή είχε ήδη ληφθεί δεόντως υπόψη κατά τον καθορισμό, από την Επιτροπή, του βασικού ποσού του προστίμου, το οποίο δεν αμφισβήτησε η Pometon. Εν συνεχεία, όσον αφορά την εφαρμογή του νόμιμου κριτηρίου της σοβαρότητας της παράβασης, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι όφειλε το ίδιο να καθορίσει το επίπεδο προσαρμογής του βασικού ποσού του προστίμου ώστε να είναι, υπό το πρίσμα των κατάλληλων κατά την εκτίμησή του κριτηρίων, ανάλογο προς τη σοβαρότητα της παράβασης που διέπραξε η Pometon, καθώς επίσης και επαρκώς αποτρεπτικό. Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε δέον να λάβει υπόψη, κατά την άσκηση της πλήρους δικαιοδοσίας του, κατ' αρχάς, την ατομική ευθύνη της Pometon σε σχέση με τη συμμετοχή της στην επίμαχη σύμπραξη, έπειτα, την ικανότητα της επιχείρησης αυτής να θίξει, με την παραβατική συμπεριφορά της, τον ανταγωνισμό στην αγορά των λειαντικών μέσων και, τέλος, το μέγεθός της, συγκρίνοντας, για καθέναν από τους ανωτέρω παράγοντες, την ατομική ευθύνη και την ατομική κατάσταση της προσφεύγουσας με τις αντίστοιχες των λοιπών μετεχόντων στη σύμπραξη. Υπό τις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως, το Γενικό Δικαστήριο, στηριζόμενο στους προαναφερθέντες παράγοντες, αναγνώρισε υπέρ της Pometon συντελεστή κατ' εξαίρεση μείωσης ύψους 75 % επί του αναπροσαρμοσμένου λόγω ελαφρυντικών περιστάσεων βασικού ποσού του προστίμου όπως είχε καθοριστεί με την προσβαλλόμενη απόφαση, και επέβαλε έτσι, εν τέλει, στην Pometon πρόστιμο ύψους 3 873 375 ευρώ.

Με την απόφαση της 23ης Μαΐου 2019, **Recylex κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-222/17, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ³¹, [EU:T:2019:356](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή που άσκησαν οι Recylex SA, Fonderie et Manufacture de Métaux SA και Harz-Metall GmbH (στο εξής: Recylex), εταιρίες δραστηριοποιούμενες στον τομέα της παραγωγής ανακυκλωμένου μολύβδου και άλλων προϊόντων, ζητώντας τη μείωση του προστίμου το οποίο είχε επιβάλει η Επιτροπή με απόφασή της ³² σχετική με παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ. Η παράβαση αυτή έλαβε τη μορφή συμφωνιών ή εναρμονισμένων πρακτικών μεταξύ τεσσάρων ομίλων

31| Υπόθεση C-563/19 P, **Recyclex κ.λπ. κατά Επιτροπής**.

32| Απόφαση C(2017) 900 τελικό της Επιτροπής, της 8ης Φεβρουαρίου 2017, σχετικά με διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ (υπόθεση ΑΤ.40018 – Ανακύκλωση συσσωρευτών αυτοκινήτου).

επιχειρήσεων στο Βέλγιο, τη Γερμανία, τη Γαλλία και τις Κάτω Χώρες. Συνίστατο στον συντονισμό των τιμών αγοράς αποβλήτων συσσωρευτών αυτοκινήτου τύπου μολύβδου-οξέος τα οποία χρησιμοποιούνται για την παραγωγή ανακυκλωμένου μολύβδου.

Η διοικητική διαδικασία που κατέληξε στην έκδοση της προσβαλλομένης αποφάσεως κινήθηκε κατόπιν αιτήσεως της JCI, η οποία ήταν ένας από τους εμπλεκόμενους ομίλους επιχειρήσεων, για απαλλαγή από την επιβολή προστίμου. Στη συνέχεια η Eco-Bat, η οποία αποτελεί άλλο όμιλο επιχειρήσεων, και τέλος η Recylex υπέβαλαν, με τη σειρά τους, αίτηση απαλλαγής από την επιβολή προστίμου και, επικουρικά, αίτηση μείωσης του προστίμου δυνάμει της ανακοίνωσης της Επιτροπής, του 2006, περί συνεργασίας³³. Η μεν JCI απαλλάχθηκε, η δε Eco-Bat έτυχε μείωσης του προστίμου κατά 50 % για τον λόγο ότι ήταν η πρώτη επιχείρηση που προσκόμισε αποδεικτικά στοιχεία με σημαντική προστιθέμενη αξία. Η Recylex, η οποία ήταν η δεύτερη επιχείρηση που προσκόμισε τέτοια στοιχεία, έτυχε μείωσης ύψους 30 %.

Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί του ζητήματος αν, στην περίπτωση κατά την οποία δύο επιχειρήσεις έχουν προσκομίσει αποδεικτικά στοιχεία με σημαντική προστιθέμενη αξία, η επιχείρηση που τα προσκόμισε δεύτερη μπορεί να υπεισέλθει στη θέση της πρώτης, εφόσον αποδειχθεί ότι η συνεργασία της πρώτης δεν ήταν σύμφωνη με τις απαιτήσεις της παραγράφου 12 της ανακοίνωσης του 2006 περί συνεργασίας.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι από την ίδια τη λογική της ανακοίνωσης του 2006 περί συνεργασίας προκύπτει ότι το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα είναι να δημιουργηθεί κλίμα αβεβαιότητας εντός των συμπράξεων μέσω της ενθάρρυνσης της καταγγελίας τους στην Επιτροπή. Η αβεβαιότητα αυτή απορρέει ακριβώς από το γεγονός ότι οι μετέχοντες στη σύμπραξη γνωρίζουν ότι μόνον ένας εξ αυτών μπορεί να τύχει απαλλαγής από το πρόστιμο, εφόσον καταγγείλει τους λοιπούς μετέχοντες στην παράβαση, εκθέτοντάς τους κατ' αυτόν τον τρόπο στον κίνδυνο να τους επιβληθούν πρόστιμα. Στο πλαίσιο του συστήματος αυτού και με την ίδια λογική, τα πρόστιμα τα οποία θα έπρεπε να καταβάλουν οι επιχειρήσεις που ενήργησαν ταχύτερα για την παροχή της συνεργασίας τους μειώνονται περισσότερο σε σχέση με τα πρόστιμα των επιχειρήσεων που δεν έσπευσαν να συνεργαστούν με την ίδια ταχύτητα. Επομένως, η χρονολογική σειρά και η ταχύτητα με την οποία συνεργάστηκαν τα μέλη της σύμπραξης συνιστούν θεμελιώδη στοιχεία του συστήματος που τίθεται σε εφαρμογή με την ανακοίνωση του 2006 περί συνεργασίας.

Με την απόφαση **Hitachi-LG Data Storage και Hitachi-LG Data Storage Korea κατά Επιτροπής** (Τ-1/16, [EU:T:2019:514](#))³⁴, η οποία εκδόθηκε στις 12 Ιουλίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε το αίτημα της Hitachi-LG Data Storage, Inc. και της θυγατρικής της Hitachi-LG Data Storage Korea Inc. (στο εξής: προσφεύγουσες) για μείωση του ποσού του προστίμου που τους είχε επιβληθεί με την απόφαση C(2015) 7135 τελικό της Επιτροπής, της 21ης Οκτωβρίου 2015³⁵, λόγω παράβασης των κανόνων ανταγωνισμού στον τομέα της παραγωγής οδηγών οπτικών δίσκων (στο εξής: ΟΟΔ).

Κατόπιν διοικητικής έρευνας η οποία κινήθηκε βάσει καταγγελίας, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεκατρείς εταιρίες είχαν μετάσχει σε σύμπραξη στην αγορά των ΟΟΔ. Με την προσβαλλόμενη απόφαση, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι, τουλάχιστον από τις 23 Ιουνίου 2004 έως τις 25 Νοεμβρίου 2008, οι μετέχοντες

33| Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη μη επιβολή και τη μείωση των προστίμων σε περιπτώσεις συμπράξεων (καρτέλ) (ΕΕ 2006, C 298, σ. 17).

34| Βλ. επίσης, ως προς το ίδιο θέμα, αποφάσεις της 12ης Ιουλίου 2019, **Sony και Sony Electronics κατά Επιτροπής** (Τ-762/15, [EU:T:2019:515](#)), και της 12ης Ιουλίου 2019, **Quanta Storage κατά Επιτροπής** (Τ-772/15, [EU:T:2019:519](#)).

35| Απόφαση C(2015) 7135 τελικό της Επιτροπής, της 21ης Οκτωβρίου 2015, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 101 [ΣΑΕΕ] και του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ (ΑΤ.39639 – Οδηγοί οπτικών δίσκων).

στην ως άνω απαγορευόμενη σύμπραξη είχαν συντονίσει τη συμπεριφορά τους σε σχέση με διαγωνισμούς που οργάνωναν οι κατασκευαστές ηλεκτρονικών υπολογιστών Dell και Hewlett Packard. Κατά την Επιτροπή, οι εμπλεκόμενες εταιρίες επιδίωκαν, μέσω δικτύου παραλλήλων διμερών επαφών, να διασφαλίσουν ότι οι τιμές των προϊόντων ΟΟΔ θα παρέμεναν σε επίπεδα υψηλότερα από αυτά που θα προέκυπταν ελλείψει αυτών των διμερών επαφών. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή επέβαλε πρόστιμο ύψους 37 121 000 ευρώ στις προσφεύγουσες λόγω παράβασης του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ.

Οι προσφεύγουσες προέβαλαν δύο λόγους προς στήριξη της προσφυγής τους με αίτημα τη μείωση του προστίμου αυτού, οι οποίοι αφορούσαν, αφενός, παραβίαση της αρχής της χρηστής διοίκησης και παράβαση της υποχρέωσης αιτιολόγησης και, αφετέρου, νομικό σφάλμα, καθόσον η Επιτροπή δεν παρεξέκλινε από τη γενική μέθοδο που περιγράφεται στις κατευθυντήριες γραμμές για τον υπολογισμό των προστίμων ώστε να μειώσει το πρόστιμο των προσφευγουσών λόγω των ιδιαιτεροτήτων της υποθέσεως και του ρόλου τους στην αγορά των ΟΟΔ. Με την απάντησή τους σε ερώτηση που τέθηκε στο πλαίσιο των μέτρων οργάνωσης της διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου, οι προσφεύγουσες διευκρίνισαν ότι ζητούσαν από το Γενικό Δικαστήριο να ασκήσει την πλήρη δικαιοδοσία του ελέγχοντας τη σιωπηρή απορριπτική απόφαση της Επιτροπής επί του αιτήματος για μείωση του προστίμου και εξετάζοντας το αίτημα αυτό επί της ουσίας.

Ως προς το σημείο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε, κατ' αρχάς, ότι η Συνθήκη δεν καθιερώνει ως αυτοτελές ένδικο βοήθημα την «προσφυγή πλήρους δικαιοδοσίας», οπότε αυτή η πλήρης δικαιοδοσία μπορεί να ασκηθεί από τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης μόνο στο πλαίσιο του ελέγχου των πράξεων των θεσμικών οργάνων, και ειδικότερα της προσφυγής ακυρώσεως. Συνεπώς, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε κατ' αρχάς ότι η προσφυγή περιελάμβανε, αφενός, αίτημα μερικής ακυρώσεως της προσβαλλομένης αποφάσεως, κατά το μέρος που η Επιτροπή είχε απορρίψει το αίτημα των προσφευγουσών για μείωση του ποσού του επιβληθέντος προστίμου, και, αφετέρου, αίτημα μεταρρυθμίσεως της αποφάσεως εκείνης προκειμένου να δεχθεί το Γενικό Δικαστήριο το αίτημα αυτό και να μειώσει κατά συνέπεια το εν λόγω ποσό.

Στη συνέχεια, όσον αφορά τον πρώτο λόγο ακυρώσεως, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε τα επιχειρήματα με τα οποία οι προσφεύγουσες υποστήριξαν ότι η Επιτροπή παρέβη την υποχρέωσή της να αιτιολογήσει την άρνησή της να εφαρμόσει, όπως της ζήτησαν οι προσφεύγουσες, την εξαίρεση του σημείου 37 των κατευθυντηρίων γραμμών για τον υπολογισμό των προστίμων, που επιτρέπει στην Επιτροπή να παρεκκλίνει από τη μεθοδολογία των συγκεκριμένων κατευθυντηρίων γραμμών. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε συναφώς ότι η Επιτροπή ήταν υποχρεωμένη να αιτιολογήσει στην προσβαλλόμενη απόφαση μόνον τη μεθοδολογία που είχε εφαρμόσει για τον υπολογισμό του προστίμου και όχι τα στοιχεία που δεν είχε λάβει υπόψη κατά τον υπολογισμό αυτό, όπως παραδείγματος χάριν τους λόγους για τους οποίους δεν είχε εφαρμόσει την εξαίρεση του σημείου 37 των κατευθυντηρίων γραμμών.

Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε επίσης τις αιτιάσεις περί παραβίασης της αρχής της χρηστής διοίκησης. Ειδικότερα, το Γενικό Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η Επιτροπή ενήργησε επιμελώς κατά τη διάρκεια της διοικητικής διαδικασίας, καθόσον, πρώτον, άκουσε τις προσφεύγουσες και εξέτασε τις παρατηρήσεις τους προτού η συμβουλευτική επιτροπή για τις συμπράξεις και τις δεσπόζουσες θέσεις να γνωμοδοτήσει εγγράφως επί του προσχεδίου απόφασης και, δεύτερον, διαβίβασε στην επιτροπή αυτή τις σημαντικότερες πληροφορίες για τον υπολογισμό του προστίμου βάσει του άρθρου 14, παράγραφος 3, του κανονισμού 1/2003.

Τέλος, όσον αφορά τον δεύτερο λόγο ακυρώσεως, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι μείωση προστίμου χωρεί βάσει του σημείου 37 των κατευθυντηρίων γραμμών για τον υπολογισμό των προστίμων μόνον υπό εξαιρετικές περιστάσεις, όταν οι ιδιαιτερότητες μιας συγκεκριμένης υπόθεσης ή η ανάγκη διασφάλισης του αποτρεπτικού χαρακτήρα του προστίμου μπορούν να δικαιολογήσουν τη μη εφαρμογή από την Επιτροπή της γενικής μεθοδολογίας για τον υπολογισμό του προστίμου την οποία προβλέπουν οι ίδιες

οι κατευθυντήριες γραμμές. Το Γενικό Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω ότι καμία από τις περιστάσεις που επικαλέστηκαν οι αναιρεσείουσες δεν ήταν κρίσιμη για να δικαιολογήσει τέτοια μείωση του προστίμου βάσει της εξαίρεσης του σημείου 37 των κατευθυντηρίων γραμμών.

Με την απόφαση της 12ης Ιουλίου 2019, **Toshiba Samsung Storage Technology και Toshiba Samsung Storage Technology Korea κατά Επιτροπής** (T-8/16, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ³⁶, [EU:T:2019:522](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή την οποία άσκησαν η Toshiba Samsung Storage Technology Corp. και η θυγατρική της Toshiba Samsung Storage Technology Korea Corp. (στο εξής: προσφεύγουσες), ζητώντας την ακύρωση της απόφασης C(2015) 7135 τελικό της Επιτροπής, της 21ης Οκτωβρίου 2015, και, επικουρικώς, τη μείωση του προστίμου που τους είχε επιβληθεί με την απόφαση αυτή λόγω παράβασης των κανόνων ανταγωνισμού στον τομέα της παραγωγής και της προμήθειας ΟΟΔ.

Κατόπιν διοικητικής έρευνας που κινήθηκε βάσει καταγγελίας, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεκατρείς εταιρίες είχαν μετάσχει σε σύμπραξη στην αγορά των ΟΟΔ. Με την προσβαλλόμενη απόφαση, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι, τουλάχιστον από τις 23 Ιουνίου 2004 έως τις 25 Νοεμβρίου 2008, οι μετέχοντες στην ως άνω απαγορευόμενη σύμπραξη είχαν συντονίσει τη συμπεριφορά τους σε σχέση με διαγωνισμούς που οργάνωναν οι κατασκευαστές ηλεκτρονικών υπολογιστών Dell και Hewlett Packard. Κατά την Επιτροπή, οι εμπλεκόμενες εταιρίες επιδίωκαν, μέσω δικτύου παραλλήλων διμερών επαφών, να διασφαλίσουν ότι οι τιμές των προϊόντων ΟΟΔ θα παρέμεναν σε επίπεδα υψηλότερα από αυτά που θα προέκυπταν ελλείψει αυτών των διμερών επαφών. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή επέβαλε πρόστιμο ύψους 41 304 000 ευρώ στις προσφεύγουσες λόγω παράβασης του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ.

Οι προσφεύγουσες προέβαλαν προς στήριξη της προσφυγής τους πλείονες λόγους ακυρώσεως, οι οποίοι αφορούσαν, μεταξύ άλλων, παράβαση ουσιώδους τύπου και προσβολή των δικαιωμάτων άμυνας, καθώς και πραγματικά και νομικά σφάλματα κατά τον καθορισμό της γεωγραφικής έκτασης της παράβασης και κατά τον χαρακτηρισμό της ως ενιαίας και διαρκούς.

Όσον αφορά την έννοια της ενιαίας και διαρκούς παράβασης, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι αυτή προϋποθέτει ένα σύνολο συμπεριφορών από διάφορα μέρη τα οποία επιδιώκουν έναν και τον αυτόν οικονομικό σκοπό που είναι αντίθετος προς τους κανόνες του ανταγωνισμού. Επομένως, η ίδια η φύση της ενιαίας και διαρκούς παράβασης προϋποθέτει ένα «σύνολο συμπεριφορών ή παραβάσεων». Οι προσφεύγουσες δεν μπορούσαν, ως εκ τούτου, να ισχυριστούν ότι η Επιτροπή είχε περιλάβει έναν επιπλέον νομικό χαρακτηρισμό στην προσβαλλόμενη απόφαση διαπιστώνοντας, πέραν της ύπαρξης της ενιαίας και διαρκούς παράβασης για την οποία γινόταν λόγος στην ανακοίνωση αιτιάσεων, ότι η παράβαση αποτελούνταν από πλείονες «διακριτές παραβάσεις», δεδομένου ότι αυτές ακριβώς οι διαφορετικές αντίθετες προς τον ανταγωνισμό συμπεριφορές στοιχειοθετούσαν την εν λόγω ενιαία παράβαση.

Επιπλέον, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός ότι ορισμένα χαρακτηριστικά της σύμπραξης εξελίχθηκαν με την πάροδο του χρόνου, παραδείγματος χάριν λόγω της ένταξης νέων μετεχόντων, της μείωσης του αριθμού των μετεχόντων ή της διεύρυνσης της σύμπραξης ώστε να περιληφθεί και η Hewlett Packard, δεν εμπόδιζε την Επιτροπή να χαρακτηρίσει τη σύμπραξη αυτή ως ενιαία και διαρκή παράβαση, δεδομένου ότι ο σκοπός της παρέμεινε αμετάβλητος.

36| Υπόθεση C-700/19 P, **Toshiba Samsung Storage Technology και Toshiba Samsung Storage Technology Korea κατά Επιτροπής**.

Με την απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 2019, **Printeos κ.λπ. κατά Επιτροπής** (Τ-466/17, [ΕΥ:Τ:2019:671](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή που άσκησαν διάφορες εταιρίες δραστηριοποιούμενες στον τομέα της πώλησης τυποποιημένων φακέλων βάσει καταλόγου και ειδικών τυπωμένων φακέλων (στο εξής: προσφεύγουσες), με αίτημα τη μερική ακύρωση απόφασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ³⁷ με την οποία τους επιβλήθηκε πρόστιμο λόγω παράβασης του άρθρου 101 ΣΛΕΕ (στο εξής: προσβαλλόμενη απόφαση). Η παράβαση αυτή έλαβε τη μορφή συμφωνιών ή εναρμονισμένων πρακτικών μεταξύ των προσφευγουσών και τεσσάρων άλλων ομίλων επιχειρήσεων εντός διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών.

Η προσβαλλόμενη απόφαση εκδόθηκε κατόπιν της μερικής ακυρώσεως ³⁸, λόγω ανεπαρκούς αιτιολογίας, προγενέστερης αποφάσεως της Επιτροπής ³⁹, εκδοθείσας κατ'εφαρμογήν διαδικασίας διευθέτησης διαφορών (στο εξής: αρχική απόφαση), με την οποία είχε επιβληθεί στις προσφεύγουσες πρόστιμο 4 729 000 ευρώ. Κατόπιν της ακυρωτικής εκείνης δικαστικής απόφασης, η Επιτροπή εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση, με την οποία τροποποιήθηκε η αρχική απόφαση και συγχρόνως επιβλήθηκε πρόστιμο του ίδιου ύψους.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, πρώτον, ότι εφόσον η ακύρωση πράξης της Ένωσης στηριζόταν σε διαδικαστική πλημμέλεια, όπως η ανεπάρκεια της αιτιολογίας, και ο δικαστής της Ένωσης δεν είχε ασκήσει την πλήρη δικαιοδοσία του για να μεταρρυθμίσει το επιβληθέν πρόστιμο, η Επιτροπή μπορούσε να εκδώσει νέα απόφαση επιβολής προστίμου στις προσφεύγουσες χωρίς να ευσταθούν οι αιτιάσεις περί παραβίασης των αρχών της ασφάλειας δικαίου, της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της αρχής *ne bis in idem*. Ειδικότερα, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* προϋπέθετε ότι το ζήτημα αν υπήρξε παράβαση είχε κριθεί ή ότι η νομιμότητα της εκτίμησης που διατυπώθηκε ως προς αυτήν είχε ελεγχθεί. Συνεπώς, η αρχή *ne bis in idem* δεν εμπόδιζε την επανάληψη των διώξεων που είχαν ως αντικείμενο την ίδια αντίθετη προς τον ανταγωνισμό συμπεριφορά, εφόσον η πρώτη απόφαση είχε ακυρωθεί για τυπικούς λόγους χωρίς να έχουν κριθεί επί της ουσίας οι πράξεις οι οποίες είχαν προσαφθεί, δεδομένου ότι η ακυρωτική απόφαση δεν ισοδυναμούσε με «αθώωση» υπό την έννοια που έχει ο συγκεκριμένος όρος στον τομέα του ποινικού δικαίου. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η ίδια προσέγγιση ίσχυε στην περίπτωση όπου η απόφαση επιβολής προστίμου η οποία ακυρώθηκε λόγω ανεπαρκούς αιτιολογίας είχε εκδοθεί κατ'εφαρμογήν διαδικασίας διευθέτησης διαφορών.

Όσον αφορά, δεύτερον, τον λόγο ακυρώσεως ο οποίος αφορούσε παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης κατά τον καθορισμό του ύψους του προστίμου, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, για τον έλεγχο της τήρησης της αρχής αυτής, έπρεπε να γίνει διάκριση μεταξύ, αφενός, του υποχρεωτικώς ισότιμου καθορισμού του βασικού ποσού των προστίμων που έπρεπε να επιβληθούν στις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις και, αφετέρου, της εφαρμογής, σε καθεμία από τις περιπτώσεις τους, του προβλεπόμενου στο άρθρο 23, παράγραφος 2, δεύτερο εδάφιο, του κανονισμού 1/2003 ανωτάτου ορίου του 10 %, το οποίο μπορεί να ποικίλλει αναλόγως των αντίστοιχων συνολικών κύκλων εργασιών τους. Πράγματι, μολονότι η Επιτροπή μπορούσε νομίμως να επιλέξει τη μέθοδο υπολογισμού του βασικού ποσού η οποία στηρίζεται στην αξία των πωλήσεων που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια ενός ολόκληρου έτους καλυπτόμενου από την παράβαση για να αποτυπώσει την οικονομική σημασία της παράβασης καθώς και τη σχετική βαρύτητα της συμμετοχής κάθε επιχείρησης σε αυτήν, εντούτοις όφειλε να τηρήσει, στο πλαίσιο αυτό, την αρχή της ίσης μεταχείρισης. Αντιθέτως, η εφαρμογή του ανωτάτου ορίου του 10 % για τον καθορισμό του τελικού ποσού των προστίμων δεν τελούσε, κατ'αρχήν, σε συνάρτηση ούτε με την προαναφερθείσα οικονομική

37| Απόφαση C(2017) 4112 τελικό της Επιτροπής, της 16ης Ιουνίου 2017, για την τροποποίηση της απόφασης C(2014) 9295 τελικό της Επιτροπής, της 10ης Δεκεμβρίου 2014, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 101 [ΣΛΕΕ] και του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ (ΑΤ.39780 – Φάκελοι).

38| Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 13ης Δεκεμβρίου 2016, **Printeos κ.λπ. κατά Επιτροπής** (Τ-95/15, [ΕΥ:Τ:2016:722](#)).

39| Απόφαση C(2014) 9295 τελικό της Επιτροπής, της 10ης Δεκεμβρίου 2014, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 101 [ΣΛΕΕ] και του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ (ΑΤ.39780 – Φάκελοι).

σημασία της παράβασης, ούτε με το σχετικό βάρος συμμετοχής κάθε εμπλεκόμενης επιχείρησης, ούτε με τη σοβαρότητα ή τη διάρκεια της παράβασης την οποία είχε διαπράξει καθεμία από αυτές, αλλά είχε καθαρά αυτόματο χαρακτήρα που συνδεόταν αποκλειστικώς με τον συνολικό κύκλο εργασιών τους, και άρα ήταν *ipso facto* σύμφωνη με την αρχή της ίσης μεταχείρισης.

Εντούτοις, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε εσφαλμένη την ανάλυση της Επιτροπής, στον βαθμό που αυτή είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η εφαρμογή του ανωτάτου ορίου του 10 % σε ενδιάμεσο στάδιο του υπολογισμού των προστίμων που επρόκειτο να επιβληθούν παρήγε *ipso facto* αποτελέσματα σύμφωνα με την αρχή της ίσης μεταχείρισης. Ως προς το σημείο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι η Επιτροπή, ακολουθώντας μια τέτοια προσέγγιση, η οποία δεν ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 23, παράγραφος 2, του κανονισμού 1/2003, έκανε χρήση της διακριτικής της ευχέρειας δυνάμει της παραγράφου 37 των κατευθυντήριων γραμμών για τον υπολογισμό των προστίμων που επιβάλλονται κατ' εφαρμογήν του άρθρου 23, παράγραφος 2, στοιχείο α', του κανονισμού 1/2003. Κατόπιν εξέτασης της προσαρμογής των βασικών ποσών βάσει εφαρμογής της προσέγγισης αυτής στην περίπτωση καθενός από τους ομίλους επιχειρήσεων που ήταν αποδέκτες της προσβαλλομένης απόφασης, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ένας από τους ομίλους αυτούς έτυχε, χωρίς αντικειμενικό λόγο, ευνοϊκότερης μεταχείρισης. Ωστόσο, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι οι προσφεύγουσες δεν μπορούσαν να επικαλεστούν προς όφελός τους την παρανομία που οφειλόταν στην άνιση αυτή μεταχείριση.

Όσον αφορά την παράλληλη εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του εθνικού δικαίου του ανταγωνισμού, εν προκειμένω σε σχέση με τα αποτελέσματα που είχε εντός της ισπανικής επικράτειας η συμπεριφορά των προσφευγουσών, η οποία αποτελούσε το αντικείμενο του τρίτου λόγου ακυρώσεως περί παραβίασης της αρχής της επιείκειας, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε εκ προοιμίου ότι η προσβαλλόμενη απόφαση δεν αφορούσε την επικράτεια αυτή και ότι η ισπανική αρχή ανταγωνισμού είχε επιβάλει κυρώσεις για συμπεριφορές που εκδηλώθηκαν κατά τη διάρκεια διαφορετικής περιόδου. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, υπό τις περιστάσεις αυτές, για να επιβληθεί στις προσφεύγουσες μια πλήρης και αρκούντως αποτρεπτική κύρωση για την αντίθετη προς τους κανόνες του ανταγωνισμού συμπεριφορά τους έπρεπε ακριβώς να ληφθεί υπόψη το σύνολο των αποτελεσμάτων της εντός των διαφόρων κρατών μελών, περιλαμβανομένων των διαχρονικών αποτελεσμάτων, και, επομένως, δεν ήταν δυνατόν να προσαφθεί στην Επιτροπή ότι δεν μείωσε, στηριζόμενη στην ίδια αιτιολογία, το πρόστιμο που επιβλήθηκε στις προσφεύγουσες με την αρχική και με την προσβαλλόμενη απόφαση.

2. Νομολογιακές εξελίξεις σε σχέση με τις πράξεις συγκέντρωσης

Αντικείμενο της απόφασης της 23ης Μαΐου 2019, **KPN κατά Επιτροπής** (Τ-370/17, [EU:T:2019:354](#)), ήταν η απόφαση C(2016) 5165 τελικό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της 3ης Αυγούστου 2016, με την οποία κρίθηκε συμβατή με την εσωτερική αγορά και με τη Συμφωνία για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο η πράξη συγκέντρωσης με σκοπό την απόκτηση, από κοινού από τη Vodafone Group και τη Liberty Global Europe Holding (στο εξής: κοινοποιούντα μέρη), του ελέγχου μιας λειτουργικά αυτόνομης κοινής επιχείρησης στον τομέα των τηλεπικοινωνιών στις Κάτω Χώρες. Η προσφεύγουσα, ολλανδική επιχείρηση η οποία είναι ανταγωνίστρια των κοινοποιούντων μερών και δραστηριοποιείται, μεταξύ άλλων, στον τομέα των καλωδιακών δικτύων για τηλεοπτικές υπηρεσίες στις Κάτω Χώρες, άσκησε προσφυγή κατά της ως άνω απόφασης της Επιτροπής. Η προσφυγή της αφορούσε ειδικότερα την ύπαρξη κάθετων προβλημάτων ανταγωνισμού σε όλη την αλυσίδα διανομής τηλεοπτικού περιεχομένου.

Το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε κατ' αρχάς επί λόγου ακυρώσεως με τον οποίο προβλήθηκε πρόδηλο σφάλμα εκτιμήσεως ως προς τον ορισμό της σχετικής αγοράς. Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε επ' αυτού ότι για να κριθεί αν δύο προϊόντα ή υπηρεσίες εντάσσονται στην ίδια αγορά πρέπει να διερευνηθεί αν

θεωρούνται ως εναλλάξιμα ή ικανά να υποκαταστήσουν το ένα το άλλο λόγω των χαρακτηριστικών τους, της τιμής τους και της χρήσης για την οποία προορίζονται, πρωτίστως μάλιστα από την οπτική του πελάτη. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η Επιτροπή δεν υπέπεσε σε πρόδηλο σφάλμα εκτιμήσεως επειδή δεν κατέτμησε περαιτέρω την αγορά χονδρικής παροχής και απόκτησης συνδρομητικών premium αθλητικών τηλεοπτικών καναλιών, λαμβανομένης υπόψη της δυνατότητας υποκατάστασης των καναλιών αυτών από την πλευρά των λιανικών παρόχων τηλεοπτικών υπηρεσιών, λόγω παρόμοιας πελατείας και παρόμοιου περιεχομένου των καναλιών.

Στη συνέχεια, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε την ύπαρξη πρόδηλου σφάλματος εκτιμήσεως όσον αφορά τις κάθετες επιπτώσεις της συγκέντρωσης, ειδικότερα ως προς τον αποκλεισμό, στην περίπτωση του καναλιού Ziggo Sport Totaal, της πρόσβασης στις εισροές στην αγορά χονδρικής παροχής και απόκτησης συνδρομητικών premium αθλητικών τηλεοπτικών καναλιών. Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές για τις μη οριζόντιες συγκεντρώσεις, υπάρχει αποκλεισμός από την πρόσβαση στις εισροές όταν, μετά τη συγκέντρωση, η νέα επιχείρηση είναι ικανή να περιορίσει την πρόσβαση στα προϊόντα ή στις υπηρεσίες που θα παρείχε στην περίπτωση κατά την οποία δεν είχε πραγματοποιηθεί η συγκέντρωση. Η Επιτροπή, όταν αξιολογεί πόσο πιθανό είναι ένα σενάριο επιζήμιου για τον ανταγωνισμό αποκλεισμού, οφείλει να εξετάζει, πρώτον, κατά πόσον η επιχείρηση που θα προκύψει από τη συγκέντρωση θα είχε την ικανότητα, μετά την ολοκλήρωση της πράξης συγκέντρωσης, να αποκλείσει την πρόσβαση στις εισροές, δεύτερον, κατά πόσον θα είχε το κίνητρο να πράξει κάτι τέτοιο και, τρίτον, κατά πόσον μια στρατηγική αποκλεισμού στην αγορά θα είχε επιπτώσεις για τον ανταγωνισμό στην επόμενη οικονομική βαθμίδα. Οι προαναφερθείσες τρεις προϋποθέσεις είναι σωρευτικές, οπότε η απουσία μίας από αυτές αρκεί για να αποκλειστεί ο κίνδυνος επιζήμιου για τον ανταγωνισμό αποκλεισμού από την πρόσβαση στις εισροές. Η πρώτη από τις προϋποθέσεις αυτές μπορεί να πληρούται μόνον όταν η κάθετα ολοκληρωμένη επιχείρηση που προκύπτει από τη συγκέντρωση έχει σημαντική ισχύ στην αγορά της προηγούμενης οικονομικής βαθμίδας, δηλαδή εν προκειμένω στην αγορά χονδρικής παροχής συνδρομητικών premium αθλητικών τηλεοπτικών καναλιών. Το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι η Επιτροπή δεν υπέπεσε σε πρόδηλο σφάλμα εκτιμήσεως κρίνοντας, με την προσβαλλόμενη απόφαση, ότι η επιχείρηση που θα προέκυπτε από τη συγκέντρωση δεν θα είχε την ικανότητα να εφαρμόσει στρατηγική αποκλεισμού από την πρόσβαση στις εισροές διότι κατείχε μερίδιο αγοράς μικρότερο του 10 %.

IV. Κρατικές ενισχύσεις

1. Παραδεκτό

Με τις αποφάσεις της 19ης Ιουνίου 2019, *NeXovation κατά Επιτροπής* (T-353/15, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁴⁰, [EU:T:2019:434](#)), και *Ja zum Nürburgring κατά Επιτροπής* (T-373/15, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁴¹, [EU:T:2019:432](#)), το πρώτο πενταμελές τμήμα του Γενικού Δικαστηρίου απέρριψε δύο προσφυγές με τις οποίες είχε ζητηθεί η μερική ακύρωση αποφάσεως της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικής με κρατική ενίσχυση που χορηγήθηκε προς όφελος του συγκροτήματος Nürburgring στη Γερμανία για την κατασκευή πάρκου ψυχαγωγίας, ξενοδοχείων και εστιατορίων καθώς και για την οργάνωση αγώνων αυτοκινήτων ⁴².

Μεταξύ των ετών 2002 και 2012 οι δημόσιες επιχειρήσεις στις οποίες ανήκε το συγκρότημα του Nürburgring (στο εξής: πωλητές) έλαβαν κρατικές ενισχύσεις, κυρίως από το γερμανικό ομόσπονδο κράτος της Ρηνανίας-Παλατινάτου. Για τις ενισχύσεις αυτές διεξήχθη επίσημη διαδικασία έρευνας, δυνάμει του άρθρου 108, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, η οποία κινήθηκε από την Επιτροπή το 2012. Το ίδιο έτος οι πωλητές κηρύχθηκαν σε πτώχευση και αποφασίστηκε η πώληση των περιουσιακών τους στοιχείων. Διενεργήθηκε διαγωνισμός, ο οποίος κατέληξε στην πώληση των περιουσιακών στοιχείων στην Capricorn Nürburgring Besitzgesellschaft GmbH (στο εξής: Capricorn).

Ένας εκ των προσφερόντων, και συγκεκριμένα η NeXovation, Inc., και ένα γερμανικό αθλητικό σωματείο, το Ja zum Nürburgring eV, υπέβαλαν καταγγελίες στην Επιτροπή υποστηρίζοντας ότι ο διαγωνισμός δεν ήταν διαφανής ούτε αμερόληπτος και ότι δεν κατέληξε σε τίμημα που να αντιστοιχεί στις τιμές της αγοράς. Με την απόφασή της η Επιτροπή διαπίστωσε ότι ορισμένα από τα μέτρα στήριξης προς όφελος των πωλητών ήταν παράνομα και ασυμβίβαστα με την εσωτερική αγορά. Έκρινε επίσης ότι η Capricorn δεν επηρεαζόταν από πιθανή ανάκτηση των ενισχύσεων και ότι η πώληση των στοιχείων του ενεργητικού της Nürburgring στην Capricorn δεν συνιστούσε κρατική ενίσχυση. Η Επιτροπή συνήγαγε, ειδικότερα, το συμπέρασμα ότι ο διαγωνισμός ήταν διαφανής και αμερόληπτος. Η NeXovation, Inc. και η Ja zum Nürburgring eV άσκησαν προσφυγή κατά της αποφάσεως της Επιτροπής.

Κατ' αρχάς, ως προς την απόφαση περί οικονομικής συνέχειας μεταξύ των πωλητών και της Capricorn το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι απόφαση που αφορά την οικονομική συνέχεια πρέπει να θεωρείται ότι συνιστά απόφαση «συναφή και συμπληρωματική» προς την τελική απόφαση σχετικά με τις επίμαχες ενισχύσεις, της οποίας και προηγείται. Εφόσον η προσβαλλόμενη απόφαση ήταν συναφής και συμπληρωματική προς αυτήν που εκδόθηκε κατόπιν της επίσημης διαδικασίας έρευνας για τις ενισχύσεις οι οποίες χορηγήθηκαν στους πωλητές, οι προσφεύγουσες μπορούσαν να υποστηρίξουν ότι η τελευταία αυτή απόφαση τους αφορούσε ατομικά μόνον αν τους εξαιτούσε με τρόπο ανάλογο προς εκείνον που εξαιτούσε τον αποδέκτη της, κάτι που δεν συνέβαινε εν προκειμένω.

40| Υπόθεση C-665/19 P, *NeXovation κατά Επιτροπής*.

41| Υπόθεση C-647/19 P, *Ja zum Nürburgring κατά Επιτροπής*.

42| Απόφαση (ΕΕ) 2016/151 της Επιτροπής, της 1ης Οκτωβρίου 2014, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.31550 (2012/C) (πρώην 2012/NN) που χορηγήθηκε από τη Γερμανία προς όφελος της πίστας αγώνων Nürburgring (ΕΕ 2016, L 34, σ. 1).

Εν συνεχεία, όσον αφορά την απόφαση σχετικά με την πώληση των στοιχείων του ενεργητικού στην Capricorn, η οποία εκδόθηκε κατόπιν του σταδίου της προκαταρκτικής εξέτασης των ενισχύσεων και όχι κατόπιν επίσημης διαδικασίας έρευνας, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, κατ' αρχήν, σε κάθε εταιρία που επικαλείται σχέση ανταγωνισμού, πραγματικού ή δυνητικού, μπορεί να αναγνωριστεί η ιδιότητα του ενδιαφερόμενου μέρους, κατά την έννοια του άρθρου 108, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ. Κατά συνέπεια, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε ότι, όσον αφορά την απόφαση εκείνη, οι προσφεύγουσες είχαν ενεργητική νομιμοποίηση ως ενδιαφερόμενα μέρη και διατηρούσαν έννομο συμφέρον, το οποίο συνδεόταν με την προστασία των διαδικαστικών δικαιωμάτων που είχαν ως ενδιαφερόμενα μέρη βάσει του άρθρου 108, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ.

Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, όταν επιχείρηση πωλείται μέσω διαδικασίας ανοικτού, διαφανούς και άνευ όρων διαγωνισμού, μπορεί να τεκμαίρεται ότι η αγοραία τιμή αντιστοιχεί στην υψηλότερη προσφορά, εφόσον όμως αποδειχθεί, πρώτον, ότι η προσφορά αυτή είναι δεσμευτική και αξιόπιστη και, δεύτερον, ότι δεν δικαιολογείται η συνεκτίμηση άλλων οικονομικών παραγόντων πέραν της τιμής.

2. Έννοια της κρατικής ενίσχυσης

α) Οικονομικό πλεονέκτημα

Με την απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2019, *Fútbol Club Barcelona κατά Επιτροπής* (Τ-865/16, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁴³, [ΕΥ:Τ:2019:113](#)) ⁴⁴, το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση (ΕΕ) 2016/2391 της Επιτροπής, της 4ης Ιουλίου 2016, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.29769 (2013/C) (πρώην 2013/NN) που χορήγησε η Ισπανία υπέρ ορισμένων ποδοσφαιρικών συλλόγων, κρίνοντας ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε επαρκώς κατά νόμον την ύπαρξη οικονομικού πλεονεκτήματος υπέρ των αποδεκτών του επίμαχου μέτρου.

Η προσβαλλόμενη απόφαση αφορούσε ισπανικό νόμο του 1990, ο οποίος υποχρέωνε όλους τους ισπανικούς επαγγελματικούς συλλόγους να μετατραπούν σε ανώνυμες αθλητικές εταιρίες, εξαιρουμένων των επαγγελματικών συλλόγων που ήταν κερδοφόροι κατά τις τελευταίες οικονομικές χρήσεις πριν από την έκδοση του νόμου. Η προσφεύγουσα, Fútbol Club Barcelona, καθώς και τρεις άλλοι επαγγελματικοί ποδοσφαιρικοί σύλλογοι που ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής της εξαίρεσης αυτής, επέλεξαν να συνεχίσουν να λειτουργούν υπό τη μορφή νομικών προσώπων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και, ως εκ τούτου, υπάγονταν σε ειδικό φορολογικό συντελεστή για τα έσοδά τους. Δεδομένου ότι ο ειδικός αυτός φορολογικός συντελεστής παρέμεινε, μέχρι το 2016, κατώτερος από εκείνον που ίσχυε για τις αθλητικές ανώνυμες εταιρίες, η Επιτροπή έκρινε με την προσβαλλόμενη απόφαση ότι η ρύθμιση αυτή, εισάγοντας φορολογικό προνόμιο όσον αφορά τον φόρο εταιριών υπέρ των τεσσάρων συλλόγων, αποτελούσε παράνομο και ασυμβίβαστο με το δίκαιο της Ένωσης καθεστώς ενισχύσεων και υποχρέωσε το Βασίλειο της Ισπανίας να θέσει τέρμα στο καθεστώς αυτό και να ανακτήσει τις ατομικές ενισχύσεις που είχαν καταβληθεί στους δικαιούχους του.

Με την απόφασή του, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε κατ' αρχάς τον σχετικό με παράβαση του άρθρου 49 ΣΛΕΕ λόγο ακυρώσεως με τον οποίο η προσφεύγουσα είχε υποστηρίξει ότι η Επιτροπή όφειλε να διαπιστώσει ότι η υποχρέωση των επαγγελματικών αθλητικών συλλόγων να μετατραπούν σε αθλητικές ανώνυμες

43| Υπόθεση C-362/19 P, *Επιτροπή κατά Fútbol Club Barcelona*.

44| Βλ. επίσης, ως προς το ίδιο θέμα, αποφάσεις της 20ής Μαρτίου 2019, *Hércules Club de Fútbol κατά Επιτροπής* (Τ-766/16, [ΕΥ:Τ:2019:173](#)), της 22ας Μαΐου 2019, *Real Madrid Club de Fútbol κατά Επιτροπής* (Τ-791/16, [ΕΥ:Τ:2019:346](#)), και της 26ης Φεβρουαρίου 2019, *Athletic Club κατά Επιτροπής* (Τ-679/16, μη δημοσιευθείσα, [ΕΥ:Τ:2019:112](#)).

εταιρίες ήταν αντίθετη προς το εν λόγω άρθρο. Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, στο πλαίσιο διαδικασίας κινηθείσας στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, πέραν της περίπτωσης όπου το ασυμβίβαστο του επίμαχου μέτρου ενίσχυσης απορρέει τυχόν από παράβαση του άρθρου 49 ΣΛΕΕ, η Επιτροπή δεν είναι αρμόδια να διαπιστώσει την ύπαρξη αυτοτελούς παράβασης του άρθρου 49 ΣΛΕΕ και να ενεργήσει τα δέοντα σύμφωνα με τον νόμο.

Εν συνεχεία, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε τον λόγο ακυρώσεως με τον οποίο προβλήθηκε ότι η Επιτροπή υπέπεσε σε σφάλματα κατά την εξέταση του πλεονεκτήματος που χορηγήθηκε με την εθνική ρύθμιση στους τέσσερις ποδοσφαιρικούς συλλόγους. Αφού υπενθύμισε ότι η Επιτροπή υποχρεούται να εκτιμά με σφαιρικό τρόπο τα σύνθετα μέτρα για να καταλήξει αν παρέχουν στις επιχειρήσεις που είναι αποδέκτες τους οικονομικό πλεονέκτημα το οποίο αυτές δεν θα αποκτούσαν υπό τις κανονικές συνθήκες αγοράς, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το ίδιο ισχύει και όταν εξετάζεται καθεστώς ενισχύσεων. Ειδικότερα, μολονότι, όταν πρόκειται για καθεστώς ενισχύσεων, η Επιτροπή μπορεί να μελετήσει απλώς και μόνον τα γενικά και αφηρημένα χαρακτηριστικά του επίμαχου καθεστώτος, χωρίς να οφείλει να αναλύσει κάθε μεμονωμένη περίπτωση εφαρμογής του προκειμένου να εξακριβώσει αν αυτό περιλαμβάνει στοιχεία ενίσχυσης, εντούτοις η εξέταση πρέπει να αφορά τις διαφορές, ευνοϊκές και δυσμενείς για τους δικαιούχους, συνέπειες του καθεστώτος, εφόσον από τα ίδια τα χαρακτηριστικά του προκύπτει ότι το υποτιθέμενο πλεονέκτημα είναι διφορούμενο.

Δεδομένου ότι αντικείμενο της επίμαχης εθνικής ρύθμισης ήταν ο περιορισμός του προσωπικού πεδίου εφαρμογής του φορολογικού καθεστώτος των νομικών προσώπων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα στον χώρο του επαγγελματικού αθλητισμού στην Ισπανία, το Γενικό Δικαστήριο ήλεγξε αν η Επιτροπή απέδειξε επαρκώς κατά νόμον, με την προσβαλλόμενη απόφαση, ότι το φορολογικό καθεστώς των νομικών προσώπων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, εξεταζόμενο στο σύνολό του, μπορούσε να περιαγάγει τους δικαιούχους του σε κατάσταση ευνοϊκότερη από εκείνη στην οποία θα βρίσκονταν αν έπρεπε να λειτουργούν υπό τη μορφή αθλητικών ανωνύμων εταιριών. Όμως, κατά το Γενικό Δικαστήριο, τούτο δεν συνέβη. Συγκεκριμένα, αφού υπογράμμισε ότι η Επιτροπή διέθετε, κατά τον χρόνο έκδοσης της προσβαλλομένης αποφάσεως, στοιχεία τα οποία αναδείκνυαν την ιδιαιτερότητα του φορολογικού καθεστώτος των νομικών προσώπων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και συνδέονταν με τον καθορισμό του ανώτατου ορίου έκπτωσης για επανεπένδυση έκτακτων κερδών σε επίπεδο λιγότερο πλεονεκτικό από εκείνο που ίσχυε για τις αθλητικές ανώνυμες εταιρίες, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι τα επιχειρήματα που προέβαλε η Επιτροπή δεν ήταν ικανά να αποκλείσουν το ενδεχόμενο οι μικρότερες αυτές δυνατότητες φορολογικής έκπτωσης δυνάμει του καθεστώτος των νομικών προσώπων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα να αντιστάθμιζαν το πλεονέκτημα που απέρρεε από τον χαμηλότερο ονομαστικό συντελεστή ο οποίος εφαρμοζόταν υπέρ των οντοτήτων αυτών. Δεδομένου ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε επαρκώς κατά νόμον ότι το επίμαχο μέτρο παρείχε πλεονέκτημα στους αποδέκτες του, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε παράβαση του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και ακύρωσε την προσβαλλόμενη απόφαση.

β) Δυνατότητα καταλογισμού – Χρησιμοποίηση κρατικών πόρων

Με την απόφαση *Ιταλία κ.λπ. κατά Επιτροπής* (Τ-98/16, Τ-196/16 και Τ-198/16, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁴⁵, [EU:T:2019:167](#)), η οποία εκδόθηκε στις 19 Μαρτίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο έκανε δεκτή προσφυγή ακυρώσεως δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ και ακύρωσε την απόφαση 2016/1208 ⁴⁶ της Επιτροπής σχετικά με την κρατική ενίσχυση που έθεσε σε εφαρμογή η Ιταλία υπέρ μιας ιταλικής τράπεζας, της Banca Tercas, αποφαίνόμενο ότι κακώς το θεσμικό όργανο είχε κρίνει ότι υπεύθυνο για τα επίμαχα μέτρα ήταν το κράτος και ότι αυτά συνεπάγονταν τη χρησιμοποίηση κρατικών πόρων.

Το 2013 η ιταλική τράπεζα Banca Popolare di Bari (BPB) είχε εκδηλώσει ενδιαφέρον για την εγγραφή σε αύξηση κεφαλαίου μιας άλλης ιταλικής τράπεζας, της Banca Tercas, η οποία είχε τεθεί, από το 2012, υπό καθεστώς έκτακτης διαχείρισης κατόπιν παρατυπιών που διαπίστωσε η κεντρική τράπεζα της Ιταλικής Δημοκρατίας, η Banca d'Italia (Τράπεζα της Ιταλίας). Ένας από τους όρους που έθεσε η BPB για την πράξη αυτή αφορούσε την κάλυψη, από τη Fondo interbancario di Tutela dei Depositi (FITD), του κεφαλαιακού ελλείμματος της Banca Tercas, για το οποίο είχε επίσης ζητηθεί οικονομικός έλεγχος. Η FITD είναι συνεταιριστικού χαρακτήρα κοινοπραξία μεταξύ τραπεζών του ιταλικού ιδιωτικού δικαίου, η οποία έχει τη δυνατότητα να παρεμβαίνει υπέρ των μελών της, όχι μόνο στο πλαίσιο της εκ του νόμου υποχρεωτικής εγγύησης των καταθέσεων που προβλέπεται σε περίπτωση αναγκαστικής διοικητικής εκκαθάρισης ενός εκ των μελών της (υποχρεωτική παρέμβαση), αλλά και σε οικειοθελή βάση, σύμφωνα με το καταστατικό της, αν η εν λόγω παρέμβαση μειώνει τις επιβαρύνσεις που ενδέχεται να προκύψουν από την εγγύηση των καταθέσεων με την οποία είναι επιφορτισμένα τα μέλη της (οικειοθελείς παρεμβάσεις, όπως παραδείγματος χάριν η επίμαχη υποστηρικτική ή προληπτική οικειοθελής παρέμβαση).

Το 2014 η FITD, αφού βεβαιώθηκε ότι η παρέμβαση υπέρ της Banca Tercas ήταν περισσότερο συμφέρουσα οικονομικά από την επιστροφή των καταθέσεων στους καταθέτες της τράπεζας αυτής, αποφάσισε να καλύψει τα αρνητικά ίδια κεφάλαια της Banca Tercas και να της παράσχει ορισμένες εγγυήσεις. Τα μέτρα αυτά εγκρίθηκαν από την Τράπεζα της Ιταλίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κίνησε εμπεριστατωμένη έρευνα όσον αφορά τα μέτρα αυτά, λόγω αμφιβολιών ως προς τη συμβατότητά τους με τους κανόνες της Ένωσης στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων. Με την απόφαση 2016/1208, κατά της οποίας ασκήθηκε η προσφυγή στην υπόθεση αυτή, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα επίμαχα μέτρα συνιστούσαν κρατική ενίσχυση που τέθηκε σε εφαρμογή από την Ιταλική Δημοκρατία υπέρ της Banca Tercas.

Το Γενικό Δικαστήριο, αφού υπενθύμισε τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τον χαρακτηρισμό ενός μέτρου ως κρατικής ενίσχυσης κατά την έννοια του άρθρου 107 ΣΛΕΕ, εξέτασε αν μπορούσε να γίνει δεκτό, πρώτον, ότι το ιταλικό κράτος ευθυνόταν για τα συγκεκριμένα μέτρα και, δεύτερον, ότι αυτά χρηματοδοτήθηκαν με κρατικούς πόρους.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, πρώτον, ότι η Επιτροπή υπέπεσε σε σφάλμα εκτιμώντας ότι είχε αποδείξει ότι οι ιταλικές αρχές είχαν ασκήσει ουσιαστικό δημόσιο έλεγχο κατά τον καθορισμό της παρέμβασης της FITD υπέρ της Banca Tercas, δεδομένου ότι το θεσμικό όργανο δεν απέδειξε επαρκώς κατά νόμον ούτε τη συμμετοχή των ιταλικών δημοσίων αρχών στη λήψη του επίμαχου μέτρου ούτε, επομένως, τη δυνατότητα καταλογισμού του μέτρου αυτού στο κράτος κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Το Γενικό Δικαστήριο, αφού υπενθύμισε ότι, στην περίπτωση μέτρου προερχόμενου από ιδιωτικό φορέα, η Επιτροπή υποχρεούται να αποδείξει ότι υπήρχαν επαρκείς ενδείξεις βάσει των οποίων μπορούσε να

45| Υπόθεση C-425/19 P, *Επιτροπή κατά Ιταλίας κ.λπ.*

46| Απόφαση (ΕΕ) 2016/1208 της Επιτροπής, της 23ης Δεκεμβρίου 2015, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.39451 (2015/C) (πρώνη 2015/NN) που έθεσε σε εφαρμογή η Ιταλία υπέρ της Banca Tercas (ΕΕ 2016, L 203, σ. 1).

συναχθεί ότι το μέτρο είχε ληφθεί υπό την επιρροή ή τον ουσιαστικό έλεγχο των δημοσίων αρχών, εξέτασε διαδοχικώς το περιεχόμενο της δημόσιας εντολής προς την FITD και, στη συνέχεια, την αυτονομία της FITD κατά τη λήψη της απόφασης για παρέμβαση.

Επί του πρώτου ζητήματος, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, αφενός, ότι οι παρεμβάσεις στήριξης εκ μέρους της FITD αποσκοπούσαν κυρίως στην προάσπιση των ιδιωτικών συμφερόντων των τραπεζών μελών της και, αφετέρου, ότι οι παρεμβάσεις αυτές δεν έθεταν σε εφαρμογή κάποια δημόσια εντολή δοθείσα από τον Ιταλό νομοθέτη. Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ειδικότερα ότι η εντολή που δόθηκε στην FITD από τον Ιταλό νομοθέτη συνίστατο αποκλειστικώς στην επιστροφή των καταθέσεων στους καταθέτες (μέχρι του ποσού των 100 000 ευρώ ανά καταθέτη), ως σύστημα εγγύησης των καταθέσεων, όταν μια τράπεζα-μέλος της ετίθετο υπό αναγκαστική διοικητική εκκαθάριση και ότι, εκτός του πλαισίου αυτού, η FITD δεν ενεργούσε σε εκτέλεση δημόσιου σκοπού επιβαλλόμενου από την ιταλική νομοθεσία. Το Γενικό Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι οι παρεμβάσεις στήριξης είχαν διαφορετικό σκοπό από εκείνον των επιστροφών των καταθέσεων σε περίπτωση αναγκαστικής διοικητικής εκκαθάρισης και δεν συνιστούσαν εφαρμογή δημόσιας εντολής.

Επί του δεύτερου ζητήματος, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε την εμπλοκή των ιταλικών δημοσίων αρχών στη λήψη του επίμαχου μέτρου. Ως προς το σημείο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο σημείωσε ότι η FITD ήταν κοινοπραξία ιδιωτικού δικαίου που ενεργούσε, δυνάμει του καταστατικού της, «για λογαριασμό και προς το συμφέρον» των μελών της και ότι τα διευθυντικά της όργανα εκλέγονταν από τη γενική συνέλευση της FITD και, όπως και η γενική συνέλευση, αποτελούνταν αποκλειστικώς από εκπροσώπους των τραπεζών-μελών της κοινοπραξίας. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε, πιο συγκεκριμένα, ότι η έγκριση από την Τράπεζα της Ιταλίας της παρέμβασης της FITD υπέρ της Banca Tercas δεν αποτελούσε ένδειξη βάσει της οποίας μπορούσε να καταλογιστεί το εν λόγω μέτρο στο ιταλικό κράτος, καθόσον το τελευταίο περιοριζόταν, συναφώς, στην άσκηση ελέγχου επί της συμμόρφωσης προς το ρυθμιστικό πλαίσιο για σκοπούς προληπτικής εποπτείας. Το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε επίσης ότι ούτε η παρουσία των εκπροσώπων της Τράπεζας της Ιταλίας στις συνεδριάσεις των διοικητικών οργάνων της FITD αποτελούσε ένδειξη υπέρ του καταλογισμού του επίμαχου μέτρου στο κράτος, καθόσον οι εκπρόσωποι αυτοί είχαν μόνο ρόλο απλού παρατηρητή χωρίς δικαίωμα ψήφου, ούτε καν συμβουλευτικής. Έκρινε, εξάλλου, ότι η Επιτροπή δεν προσκόμισε κανένα στοιχείο που να αποδεικνύει ότι η Τράπεζα της Ιταλίας επηρέασε αποφασιστικά τη διαπραγμάτευση μεταξύ, αφενός, της FITD και, αφετέρου, της BPB και του έκτακτου επιτρόπου, δεδομένου ότι η διαπραγμάτευση αυτή αποτελούσε απλώς την έκφραση ενός θεμιτού και συνήθους διαλόγου με τις αρμόδιες εποπτικές αρχές και παρείχε στην Τράπεζα της Ιταλίας τη δυνατότητα να ενημερώνεται για την εξέλιξη της υπόθεσης προκειμένου να μπορέσει να λάβει γρηγορότερα την απόφασή της ως προς την έγκριση του επίμαχου μέτρου, αμέσως μετά τη λήψη του από τα διοικητικά όργανα της FITD. Περαιτέρω, η Επιτροπή δεν απέδειξε ότι η πρόσκληση της Τράπεζας της Ιταλίας προς την FITD, με σκοπό την εξεύρεση ισορροπημένης συμφωνίας με την BPB για την κάλυψη του κεφαλαιακού ελλείμματος της Banca Terras, είχε τον παραμικρό αντίκτυπο στην απόφαση της FITD να παρέμβει υπέρ της Banca Terras. Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι το γεγονός ότι ο έκτακτος επίτροπος είχε την ευχέρεια να κινήσει τη διαδικασία που μπορούσε να οδηγήσει σε παρέμβαση στήριξης εκ μέρους της FITD, υποβάλλοντας προς τούτο στην FITD μια μη δεσμευτική αίτηση, δεν μπορούσε να θέσει υπό αμφισβήτηση την αυτονομία της FITD, διότι η υποβολή μιας τέτοιας αιτήσεως δεν υποχρεώνει την FITD να την δεχθεί, εφόσον η FITD αποφασίζει αυτόνομα για το περιεχόμενο μιας τέτοιας παρέμβασης και εφόσον δηλώνει ότι μπορεί η ίδια να αναλάβει την πρωτοβουλία να κινήσει τη διαδικασία υλοποίησης μιας παρέμβασης, δήλωση η οποία δεν προσκρούει ούτε στο καταστατικό της ούτε στην ιταλική νομοθεσία.

Δεύτερον, εξετάζοντας τις τρεις ενδείξεις που έλαβε υπόψη η Επιτροπή για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η παρέμβαση της FITD χρηματοδοτήθηκε με κρατικούς πόρους, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι το θεσμικό όργανο δεν είχε αποδείξει ότι τα κεφάλαια που χορηγήθηκαν στην Banca Tercas ελέγχονταν από τις ιταλικές δημόσιες αρχές και ότι ήταν, επομένως, στη διάθεση των αρχών αυτών.

Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε, πρώτον, τη διαπίστωση ότι η FITD είχε λάβει δημόσια εντολή και ότι είχε παρέμβει υπέρ της Banca Tercas προκειμένου να προστατευθούν οι καταθέσεις των καταθετών, παραπέμποντας επ' αυτού στην ανάλυση που έγινε κατά την εκτίμηση του ζητήματος της δυνατότητας να θεωρηθεί το κράτος υπεύθυνο για την παρέμβαση της FITD. Έκρινε, δεύτερον, ότι η Επιτροπή ουδόλως απέδειξε ότι η Τράπεζα της Ιταλίας επιδίωξε, μέσω του τυπικού ελέγχου νομιμότητας της χρήσης των πόρων που χρησιμοποίησε η FITD, να κατευθύνει τους ιδιωτικούς πόρους τους οποίους διέθετε η FITD. Αποφάνθηκε, τρίτον, ότι ήταν κατά βάση θεωρητικό και άνευ σημασίας για την παρέμβαση το επιχείρημα ότι οι συνεισφορές τις οποίες χρησιμοποίησε η FITD για να χρηματοδοτήσει την παρέμβαση ήταν υποχρεωτικές, από τη στιγμή που οι τράπεζες οι οποίες είναι μέλη της δεν έχουν άλλη επιλογή στην πράξη από το να συμμορφωθούν και δεν μπορούν να ασκήσουν βέτο στις αποφάσεις της FITD ή να αποστασιοποιηθούν από την παρέμβαση που έχει αποφασιστεί. Το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε ειδικότερα επ' αυτού ότι τα κεφάλαια τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για την παρέμβαση της FITD ήταν ιδιωτικοί πόροι που συνεισέφεραν οι τράπεζες-μέλη της FITD, ότι η υποχρέωση των μελών του FITD να συνεισφέρουν στην παρέμβαση δεν πηγάζει από κανονιστική διάταξη, αλλά από ιδιωτικού δικαίου καταστατική διάταξη η οποία διαφυλάσσει την αυτονομία των εν λόγω μελών σε θέματα λήψης αποφάσεων, και ότι, πριν την απόφαση παρέμβασης και τη συλλογή των ιδιωτικών πόρων των μελών της, η FITD βεβαιώθηκε ότι το κόστος της παρέμβασης ήταν μικρότερο από το κόστος της εκκαθάρισης της Banca Tercas και της συνακόλουθης εφαρμογής της εκ του νόμου εγγύησης των καταθέσεων των καταθετών, οπότε η παρέμβαση ήταν προς το συμφέρον της BPB, της Banca Tercas και όλων των μελών της FITD.

3. Εθνικά φορολογικά μέτρα

α) Μέτρα υπέρ εθνικών λιμένων

Με την απόφαση της 30ής Απριλίου 2019, **UPF κατά Επιτροπής** (T-747/17, [EU:T:2019:271](#)), η οποία εκδόθηκε στις 30 Απριλίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε ως αβάσιμη την προσφυγή ακυρώσεως που άσκησε η Union des ports de France (UPF) κατά της αποφάσεως της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 27ης Ιουλίου 2017 ⁴⁷, με την οποία, αφενός, κρίθηκε ασυμβίβαστο με την εσωτερική αγορά, βάσει των διατάξεων της Συνθήκης περί υφιστάμενων κρατικών ενισχύσεων ⁴⁸, το καθεστώς απαλλαγής από τον φόρο εταιριών το οποίο έθεσε σε εφαρμογή η Γαλλία υπέρ των λιμένων της και, αφετέρου, ζητήθηκε η κατάργησή του.

Με την προσβαλλόμενη απόφαση, η οποία εκδόθηκε κατόπιν έρευνας που διεξήχθη το 2013 σε όλα τα κράτη μέλη προκειμένου να σχηματιστεί συνολική εικόνα σχετικά με τη λειτουργία και τη φορολόγηση των λιμένων τους, διαπιστώθηκε ότι το μέτρο της απαλλαγής των επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στον λιμενικό τομέα από τον φόρο εταιριών συνιστά υφιστάμενο καθεστώς κρατικών ενισχύσεων ασυμβίβαστο με την εσωτερική αγορά. Κατά συνέπεια, με την προσβαλλόμενη απόφαση διατάχθηκε η κατάργηση του μέτρου αυτού και η υπαγωγή των εσόδων από τις οικονομικές δραστηριότητες των αποδεκτών του στον φόρο εταιριών από την έναρξη του επόμενου φορολογικού έτους μετά την ημερομηνία έκδοσης της αποφάσεως.

⁴⁷| Απόφαση (ΕΕ) 2017/2116 της Επιτροπής, της 27ης Ιουλίου 2017, σχετικά με το καθεστώς ενισχύσεων SA.38398 (2016/C) (πρώην 2015/E) το οποίο έθεσε σε εφαρμογή η Γαλλία – Φορολόγηση των λιμένων στη Γαλλία (ΕΕ 2017, L 332, σ. 24, στο εξής: προσβαλλόμενη απόφαση).

⁴⁸| Άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

Το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε κατ' αρχάς ότι, μολονότι η προσβαλλόμενη απόφαση δεν μπορούσε να παραγάγει έννομα αποτελέσματα έναντι των δικαιούχων του καθεστώτος ενισχύσεων χωρίς την έκδοση εκτελεστικών μέτρων από τις γαλλικές αρχές, εντούτοις η UPF, ως επαγγελματική ένωση που διασφαλίζει την προάσπιση και την εκπροσώπηση των μελών της, νομιμοποιούνταν ενεργητικώς να ασκήσει προσφυγή κατά της προσβαλλομένης αποφάσεως, εφόσον τα μέλη της δεν άσκησαν τα ίδια προσφυγή. Διαπίστωσε δε ότι όλα τα μέλη της UPF είναι γαλλικοί λιμένες ή μεγάλοι θαλάσσιοι λιμένες ή εμπορικά επιμελητήρια που διαχειρίζονται τέτοιους λιμένες οι οποίοι είχαν νομίμως υπαχθεί στο καθεστώς απαλλαγής. Επιπλέον, τα εν λόγω μέλη, δεδομένου ότι είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου τα οποία έχουν συσταθεί με διάταγμα και δεν έχουν ιδρυθεί κατόπιν ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ανήκουν σε κλειστό κύκλο οικονομικών φορέων που ήταν προσδιορίσιμοι κατά τον χρόνο έκδοσης της προσβαλλομένης αποφάσεως και μπορούσαν να επικαλεστούν την ιδιότητα του πραγματικού δικαιούχου του υφιστάμενου καθεστώτος ενισχύσεων.

Ωστόσο, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση δεν ενείχε νομικό σφάλμα και απέρριψε όλες τις αιτιάσεις της UPF, μεταξύ των οποίων και τις σχετικές με σφάλματα που φέρεται να διέπραξε η Επιτροπή κατά την εκτίμηση της οικονομικής φύσης των δραστηριοτήτων των γαλλικών λιμένων και κατά τον χαρακτηρισμό τους ως επιχειρήσεων. Το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ειδικότερα ότι από την προσβαλλόμενη απόφαση προκύπτει σαφώς ότι αυτή αφορούσε μόνον τα έσοδα από τις οικονομικές δραστηριότητες των δικαιούχων της απαλλαγής και ότι οι τελευταίοι θεωρήθηκαν ως επιχειρήσεις μόνο σε σχέση με τις συγκεκριμένες δραστηριότητες. Επίσης, κατά το Γενικό Δικαστήριο ήταν δικαιολογημένη η εκτίμηση ότι είχαν οικονομικό χαρακτήρα όσες δραστηριότητες των γαλλικών λιμένων δεν σχετίζονταν με την άσκηση καθηκόντων δημόσιας εξουσίας, όπως ο έλεγχος και η ασφάλεια της θαλάσσιας κυκλοφορίας ή η εποπτεία κατά της μόλυνσης. Πράγματι, το γεγονός και μόνον ότι ένας φορέας διαθέτει, για την άσκηση ενός μέρους των δραστηριοτήτων του, προνόμια που συνδέονται με την άσκηση δημόσιας εξουσίας δεν εμποδίζει τον χαρακτηρισμό του ως επιχείρησης ως προς τις λοιπές οικονομικές δραστηριότητές του. Επιπλέον, αν η οικονομική δραστηριότητα ορισμένου φορέα μπορεί να διαχωριστεί από την άσκηση των προνομίων δημόσιας εξουσίας, τότε ο φορέας θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως επιχείρηση για το συγκεκριμένο μέρος των δραστηριοτήτων του.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι η Επιτροπή δεν υπέπεσε σε σφάλμα κατά την εκτίμηση των προϋποθέσεων στρέβλωσης του ανταγωνισμού και επηρεασμού των συναλλαγών. Ειδικότερα διαπίστωσε ότι, ακόμη και αν υποθεθεί ότι από την εξέταση της ατομικής κατάστασης ορισμένων νησιωτικών λιμένων ή λιμένων υπερπόντιων εδαφών θα μπορούσε να προκύψει ότι οι ως άνω προϋποθέσεις δεν πληρούνται, η εξέταση αυτή, σε περίπτωση καθεστώτος ενισχύσεων, πρέπει να διενεργηθεί από το κράτος μέλος κατά το στάδιο της ανάκτησης των ενισχύσεων ή σε μεταγενέστερο στάδιο, τηρουμένης της αρχής της καλόπιστης συνεργασίας μεταξύ της Επιτροπής και του αντίστοιχου κράτους μέλους.

Εξάλλου, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η Επιτροπή δεν υπέπεσε σε σφάλμα κατά τη διεξαγωγή της διαδικασίας ελέγχου των υφισταμένων ενισχύσεων, επιβάλλοντας στις γαλλικές αρχές να αποδείξουν ότι το μέτρο της φοροαπαλλαγής ήταν συμβατό με την εσωτερική αγορά. Σημείωσε δε ότι δεν υφίσταται κανένας λόγος διάκρισης, στο στάδιο της επίσημης διαδικασίας έρευνας, μεταξύ της διαδικασίας που εφαρμόζεται στις νέες ενισχύσεις και εκείνης που εφαρμόζεται στις υφιστάμενες ενισχύσεις, ούτε συντρέχει λόγος να γίνει δεκτό ότι αντιστρέφεται το βάρος αποδείξεως στην περίπτωση της εξέτασης της συμβατότητας υφιστάμενου καθεστώτος ενισχύσεων με την εσωτερική αγορά.

Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η Επιτροπή δεν παραβίασε την αρχή της χρηστής διοίκησης κινώντας διαδικασίες μόνον έναντι τριών κρατών μελών, ενώ παρέμεινε αδρανής έναντι άλλων κρατών μελών τα οποία είχαν υποβληθεί στην ίδια έρευνα το 2013 και είχαν αναγνωρίσει ότι εφαρμόζαν στους λιμένες τους κάποιο εξαιρετικό φορολογικό καθεστώς κατά παρέκκλιση από τους κανόνες του κοινού δικαίου. Το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η υποχρέωση αμεροληψίας την οποία υπέχει η Επιτροπή δεν σημαίνει ότι αυτή οφείλει να διεξάγει ταυτοχρόνως έρευνες ή να εκδίδει ταυτοχρόνως δεσμευτικές αποφάσεις στο πλαίσιο

διαδικασιών κρατικών ενισχύσεων. Επιπλέον, η ενδεχόμενη παράβαση από κράτος μέλος μιας υποχρέωσης την οποία υπέχει από τη Συνθήκη δεν μπορεί να δικαιολογηθεί με το επιχείρημα ότι και άλλα κράτη μέλη παραβαίνουν επίσης την υποχρέωση αυτή.

Με την απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2019, *Havenbedrijf Antwerpen και Maatschappij van de Brugse Zeehaven κατά Επιτροπής* (Τ-696/17, [ΕΥ:Τ:2019:652](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή ακυρώσεως που άσκησαν οι λιμένες της Αμβέρσας και της Bruges κατά της αποφάσεως της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της 27ης Ιουλίου 2017, με την οποία το καθεστώς απαλλαγής από τον φόρο εταιριών στο οποίο υπάγονταν οι λιμένες αυτοί χαρακτηρίστηκε ως κρατική ενίσχυση ασυμβίβαστη με τη Συνθήκη και διατάχθηκε η κατάργησή του ⁴⁹.

Με την προσβαλλόμενη απόφαση, η οποία εκδόθηκε κατόπιν έρευνας που διεξήχθη το 2013 σε όλα τα κράτη μέλη προκειμένου να σχηματιστεί συνολική εικόνα σχετικά με τη λειτουργία και τη φορολόγηση των λιμένων τους, διαπιστώθηκε ότι το μέτρο της απαλλαγής των βελγικών λιμένων που απαριθμούνταν στο άρθρο 180, σημείο 2, του κώδικα φορολογίας εισοδήματος του 1992 (στο εξής: CIR) από τον φόρο εταιριών συνιστούσε υφιστάμενο καθεστώς κρατικών ενισχύσεων ασυμβίβαστο με την εσωτερική αγορά. Κατά συνέπεια, με την προσβαλλόμενη απόφαση διατάχθηκε η κατάργηση της απαλλαγής και η υπαγωγή των εσόδων από τις δραστηριότητες των λιμένων αυτών στον φόρο εταιριών από την έναρξη του επόμενου φορολογικού έτους μετά την ημερομηνία έκδοσης της αποφάσεως. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή ως αβάσιμη, εκτιμώντας ότι ορθώς η Επιτροπή έκρινε ότι οι δύο λιμένες έπρεπε να χαρακτηριστούν ως επιχειρήσεις στον βαθμό που ασκούσαν οικονομικές δραστηριότητες και ότι η απαλλαγή της οποίας ετύγχαναν είχε ως αποτέλεσμα να ευνοούνται και, ως εκ τούτου, είχε επιλεκτικό χαρακτήρα υπό το πρίσμα του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων ⁵⁰.

Συγκεκριμένα, πρώτον, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ορθώς η Επιτροπή είχε κρίνει ότι οι λιμένες ασκούσαν, τουλάχιστον εν μέρει, οικονομικές δραστηριότητες, καθόσον, αφενός, παρείχαν στους χρήστες τους υπηρεσία πρόσβασης των πλοίων στη λιμενική υποδομή έναντι «λιμενικού τέλους», καθώς και ειδικές υπηρεσίες έναντι αμοιβής, όπως πλοήγηση, ανύψωση, χειρισμό φορτίων ή αγκυροβόληση, και, αφετέρου, έθεταν ορισμένες υποδομές ή εκτάσεις στη διάθεση επιχειρήσεων είτε για τις δικές τους ανάγκες είτε για την παροχή των ως άνω υπηρεσιών. Ειδικότερα, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε κατ' αρχάς ότι το γεγονός ότι στους λιμένες έχουν παραχωρηθεί προνόμια δημόσιας εξουσίας που δεν είναι οικονομικής φύσης, όπως ο έλεγχος και η ασφάλεια της θαλάσσιας κυκλοφορίας ή η επιτήρηση για την πρόληψη της ρύπανσης, ή έχουν ανατεθεί υπηρεσίες γενικού συμφέροντος, δεν εμποδίζει, αυτό καθ' εαυτό, τον χαρακτηρισμό τους ως επιχειρήσεων, εφόσον ασκούν επίσης οικονομικές δραστηριότητες συνιστάμενες στην προσφορά αγαθών και υπηρεσιών στην αγορά έναντι αμοιβής. Εν συνεχεία, διαπίστωσε ότι δεν είχε αποδειχθεί ότι οι οικονομικές δραστηριότητες των λιμένων ήταν αμιγώς παρεπόμενες και άρρηκτα συνδεδεμένες με την άσκηση των προνομίων τους δημόσιας εξουσίας. Τέλος, έκρινε ότι, ακόμη και αν γινόταν δεκτό ότι είχε αναγνωριστεί στους λιμένες μονοπώλιο εκ του νόμου και ότι δεν υπήρχαν στο Βέλγιο ιδιωτικοί λιμενικοί φορείς που να τελούν σε σχέση ανταγωνισμού με αυτούς, εντούτοις υπήρχε αγορά λιμενικών υπηρεσιών, στην οποία οι διάφοροι θαλάσσιοι λιμένες της Ένωσης, ιδίως στον άξονα Αμβούργου-Ρότερνταμ-Αμβέρσας, βρίσκονταν σε ανταγωνισμό μεταξύ τους.

49| Απόφαση (ΕΕ) 2017/2115 της Επιτροπής, της 27ης Ιουλίου 2017, σχετικά με το καθεστώς ενισχύσεων SA.38393 (2016/C) (πρώην 2015/E) το οποίο έθεσε σε εφαρμογή το Βέλγιο – Φορολόγηση των λιμένων στο Βέλγιο (ΕΕ 2017, L 332, σ. 1, στο εξής: προσβαλλόμενη απόφαση).

50| Άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ορθώς η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η απαλλαγή των δύο λιμένων από τον φόρο εταιριών δυνάμει του άρθρου 180, σημείο 2, του CIR, τους εξασφάλιζε επιλεκτικό πλεονέκτημα κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Ως προς το ζήτημα αυτό, υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι, για τις ανάγκες του ελέγχου που πρέπει να ασκείται προκειμένου να κριθεί ο επιλεκτικός χαρακτήρας, απαιτείται, σε πρώτο στάδιο, να προσδιοριστεί το πλαίσιο αναφοράς, δηλαδή ποιο είναι το κοινό ή «κανονικό» φορολογικό καθεστώς, και κατόπιν, σε δεύτερο στάδιο, να αποδειχθεί ότι το επίμαχο φορολογικό μέτρο παρεκκλίνει από το κοινό αυτό καθεστώς, στο μέτρο που εισάγει διαφοροποιήσεις μεταξύ επιχειρηματιών οι οποίοι βρίσκονται, υπό το πρίσμα του σκοπού του προαναφερθέντος καθεστώ, σε συγκρίσιμη νομική και πραγματική κατάσταση.

Εν προκειμένω, το άρθρο 1 του CIR προέβλεπε ότι οι εταιρίες υπόκεινται στον φόρο εταιριών και τα λοιπά νομικά πρόσωπα, πλην των εταιριών, στον φόρο νομικών προσώπων. Εξάλλου, το άρθρο 2, σημείο 5, στοιχείο α, του CIR όριζε την εταιρία ως κάθε οντότητα που έχει νομική προσωπικότητα και ασκεί δραστηριότητες εκμετάλλευσης ή επιχειρεί πράξεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα.

Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε κατ' αρχάς ότι ήταν βάσιμο το συμπέρασμα της Επιτροπής ότι οι λιμένες ήταν κατ' αρχήν «εταιρίες» επειδή οι δραστηριότητές τους ήταν κατά κύριο λόγο οικονομικές και ότι, ελλείψει του άρθρου 180, σημείο 2, του CIR, θα ήταν υποκείμενες στον φόρο εταιριών, εφόσον πραγματοποιούσαν πράξεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα, και όχι στον φόρο νομικών προσώπων, κατ' εφαρμογήν των άρθρων 1 και 2 του CIR. Επομένως, δεδομένου ότι το άρθρο 180, σημείο 2, του CIR θέσπιζε ανεπιφύλακτη απαλλαγή από τον φόρο εταιριών υπέρ των λιμένων, μολονότι ασκούν δραστηριότητες εκμετάλλευσης ή επιχειρούν πράξεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 2, σημείο 5, του CIR, έπρεπε να γίνει δεκτό ότι οι διατάξεις του δεν ενέπιπταν στη λογική του πλαισίου αναφοράς και συνιστούσαν, ως εκ τούτου, παρέκκλιση από το πλαίσιο αυτό. Στη συνέχεια, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ορθώς η Επιτροπή έκρινε ότι η ως άνω παρέκκλιση εισήγε διαφοροποίηση μεταξύ των εταιριών που υπόκεινται στον φόρο εταιριών και των λιμένων, παρότι βρίσκονταν σε συγκρίσιμη κατάσταση υπό την οπτική του σκοπού του πλαισίου αναφοράς, ο οποίος συνίστατο στη φορολόγηση των κερδών των εταιριών που ασκούν δραστηριότητες εκμετάλλευσης ή επιχειρούν πράξεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε ότι η προαναφερθείσα παρέκκλιση δεν δικαιολογούνταν από τη φύση και την οικονομία του καθεστώτος φορολόγησης των εισοδημάτων. Ως προς το σημείο αυτό, επισήμανε ειδικότερα ότι, εφόσον το καθοριστικό κριτήριο για την υπαγωγή στον φόρο εταιριών ήταν η άσκηση δραστηριοτήτων εκμετάλλευσης ή η διενέργεια πράξεων κερδοσκοπικού χαρακτήρα από τον υπό εξέταση φορέα, δεν μπορούσε να δικαιολογηθεί ευνοϊκότερη φορολογική μεταχείρισή τους σε σύγκριση με τις λοιπές εταιρίες ούτε επειδή δεν διένειμαν αλλά επανεπένδυναν τα κέρδη τους, ούτε επειδή επιδίωκαν σκοπό που υπερέβαινε το δικό τους συμφέρον, ούτε επειδή δεν είχαν ως καταστατικό σκοπό την πραγματοποίηση κερδών, ούτε επειδή εντάσσονταν στις αρχές δημόσιας εξουσίας και εκπλήρωναν αποστολή γενικού συμφέροντος.

β) Φορολόγηση των εταιριών που ανήκουν σε πολυεθνικό όμιλο

Με την απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 2019, **Βέλγιο και Magnetrol International κατά Επιτροπής** (Τ-131/16 και Τ-263/16, εκκρεμεί η εκδίκαση αναίρεσως ⁵¹, [EU:T:2019:91](#)), το Γενικό Δικαστήριο έκανε δεκτή την προσφυγή ακυρώσεως που είχε ασκηθεί βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ στην υπόθεση αυτή και ακύρωσε την απόφαση (ΕΕ) 2016/1699 της Επιτροπής, της 11ης Ιανουαρίου 2016, με την οποία το καθεστώς απαλλαγής

51| Υπόθεση C-337/19 Ρ, **Επιτροπή κατά Βελγίου και Magnetrol International**.

που εφαρμόζε το Βέλγιο ήδη από το 2004 επί των πλεοναζόντων κερδών βελγικών οντοτήτων που ανήκουν σε πολυεθνικούς ομίλους επιχειρήσεων χαρακτηρίστηκε ως παράνομη και ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά κρατική ενίσχυση και διατάχθηκε, κατά συνέπεια, η ανάκτηση της ενίσχυσης ⁵².

Δυνάμει του άρθρου 185, παράγραφος 2, στοιχείο b, του code des impôts sur les revenus de 1992 (κώδικα φορολογίας εισοδήματος του 1992, στο εξής: CIR 92), που βασίζεται στην αρχή του πλήρους ανταγωνισμού την οποία καθιερώνει το άρθρο 9 της σύμβασης-προτύπου του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) σχετικά με τη φορολογία εισοδήματος και κεφαλαίου, η φορολογητέα βάση όσων εταιριών ανήκουν σε πολυεθνικούς ομίλους και υπόκεινται στον φόρο στο Βέλγιο μπορεί να προσαρμόζεται κατά περίπτωση, προς τα πάνω ή προς τα κάτω, βάσει των διαθέσιμων στοιχείων που προσκομίζει ο φορολογούμενος, με διορθώσεις επί των κερδών από ενδοομιλικές διασυννοριακές συναλλαγές, εφόσον η εφαρμοζόμενη τιμολόγηση δεν συμφωνεί με τους μηχανισμούς της αγοράς και την αρχή του πλήρους ανταγωνισμού. Η προσαρμογή προς τα πάνω καθιστά δυνατή την αύξηση των κερδών της εδρεύουσας στην ημεδαπή εταιρίας που ανήκει σε πολυεθνικό όμιλο, ώστε να συμπεριλαμβάνονται τα κέρδη τα οποία η εδρεύουσα στην ημεδαπή εταιρία θα έπρεπε να είχε πραγματοποιήσει με μια δεδομένη συναλλαγή σε πλαίσιο πλήρους ανταγωνισμού. Αντιστοίχως, η προσαρμογή προς τα κάτω αποσκοπεί στην αποφυγή ή την εξάλειψη της διπλής φορολογίας. Οι προσαρμογές αυτές μπορούν να επικυρωθούν από τις βελγικές φορολογικές αρχές μέσω απόφασης προέγκρισης (tax ruling).

Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε, πρώτον, τον λόγο ακυρώσεως με τον οποίο προβλήθηκε επέμβαση της Επιτροπής στις αποκλειστικές αρμοδιότητες του Βελγίου στον τομέα της άμεσης φορολογίας. Υπενθύμισε συναφώς ότι, μολονότι, στο παρόν στάδιο εξέλιξης του δικαίου της Ένωσης, η άμεση φορολογία εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, αυτά πρέπει πάντως να ασκούν την εν λόγω αρμοδιότητα τηρώντας το δίκαιο της Ένωσης. Ένα μέτρο όμως με το οποίο οι δημόσιες αρχές επιφυλάσσουν σε ορισμένες επιχειρήσεις πλεονεκτική φορολογική μεταχείριση, η οποία περιάγει τους αποδέκτες του σε ευνοϊκότερη οικονομική κατάσταση έναντι των λοιπών φορολογουμένων, ενδέχεται να συνιστά κρατική ενίσχυση. Επομένως, δεδομένου ότι η Επιτροπή είναι αρμόδια να μεριμνά για την τήρηση των κανόνων περί κρατικών ενισχύσεων, δεν ήταν δυνατόν να της προσαφθεί ότι υπερέβη τις αρμοδιότητές της.

Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, εν προκειμένω, ήταν εσφαλμένο το συμπέρασμα της Επιτροπής ότι υπήρχε καθεστώς ενισχύσεων κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο δ', του κανονισμού 2015/1589 ⁵³. Κατά την προαναφερθείσα διάταξη, καθεστώς ενισχύσεων συνιστά «κάθε πράξη βάσει της οποίας, χωρίς να απαιτούνται περαιτέρω μέτρα εκτέλεσης, μπορούν να χορηγούνται ατομικές ενισχύσεις σε επιχειρήσεις οι οποίες ορίζονται στην εν λόγω πράξη κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο και κάθε πράξη βάσει της οποίας μπορεί να χορηγείται ενίσχυση μη συνδεδεμένη με συγκεκριμένο σχέδιο σε μία ή περισσότερες επιχειρήσεις για αόριστο χρονικό διάστημα ή/και για απροσδιόριστο ποσό». Κατά το Γενικό Δικαστήριο, ο ως άνω ορισμός συνεπάγεται, κατά πρώτον, ότι, εφόσον οι ατομικές ενισχύσεις χορηγούνται χωρίς περαιτέρω μέτρα εκτέλεσης, τα βασικά στοιχεία του επίμαχου καθεστώτος ενισχύσεων πρέπει κατ' ανάγκην να απορρέουν από τις διατάξεις που προσδιορίζονται ως βάση του αντίστοιχου καθεστώτος. Κατά δεύτερον, ο ίδιος ορισμός συνεπάγεται ότι οι εθνικές αρχές οι οποίες εφαρμόζουν το καθεστώς δεν διαθέτουν διακριτική ευχέρεια ως προς τον καθορισμό των βασικών στοιχείων της επίμαχης ενίσχυσης και ως προς τη σκοπιμότητα της χορηγήσεώς της, η δε εξουσία των εθνικών αρχών πρέπει να περιορίζεται σε τεχνική εφαρμογή των διατάξεων που φέρονται να συνιστούν το επίμαχο καθεστώς,

52| Απόφαση (ΕΕ) 2016/1699 της Επιτροπής, της 11ης Ιανουαρίου 2016, σχετικά με το καθεστώς κρατικών ενισχύσεων όσον αφορά τη φορολογική απαλλαγή των πλεοναζόντων κερδών SA.37667 (2015/C) (πρώην 2015/NN) το οποίο έθεσε σε εφαρμογή το Βέλγιο [κοινοποιηθείσα υπό τον αριθμό C(2018) 9837] (ΕΕ 2016, L 260, σ. 61).

53| Κανονισμός (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 ΣΛΕΕ (ΕΕ 2015, L 248, σ. 9).

ενδεχομένως αφού ελεγχθεί ότι οι αιτούντες πληρούν τις προϋποθέσεις για να υπαχθούν σε αυτό. Τέλος, κατά τρίτον, οι πράξεις στις οποίες στηρίζεται το καθεστώς ενισχύσεων πρέπει να ορίζουν τους δικαιούχους με τρόπο γενικό και αφηρημένο, έστω και αν η ενίσχυση που τους χορηγείται δεν έχει ακόμη προσδιοριστεί.

Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε, πρώτον, ότι μολονότι ήταν αληθές ότι ορισμένα βασικά στοιχεία του καθεστώτος που έλαβε υπόψη η Επιτροπή στην απόφαση (ΕΕ) 2016/1699 απέρρεαν ενδεχομένως από τις πράξεις τις οποίες αυτή προσδιόρισε στην απόφαση εκείνη, τούτο δεν ίσχυε εντούτοις για το σύνολο των βασικών αυτών στοιχείων, όπως για τη μέθοδο υπολογισμού των πλεοναζόντων κερδών σε δύο στάδια, με πρώτο στάδιο τη μέθοδο του καθαρού περιθωρίου κέρδους συναλλαγής (MTMN) και δεύτερο στάδιο την απαίτηση για πραγματοποίηση επενδύσεων, για δημιουργία θέσεων εργασίας και για μεγαλύτερη συγκέντρωση ή αύξηση των σχετικών δραστηριοτήτων στο Βέλγιο. Ως εκ τούτου, η εφαρμογή των σχετικών πράξεων και, επομένως, η χορήγηση των φερόμενων ενισχύσεων προϋπέθετε κατ' ανάγκην τη λήψη συμπληρωματικών μέτρων εκτέλεσης. Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι οι βελγικές φορολογικές αρχές, κατά την έκδοση των αποφάσεων προέγκρισης που αφορούσαν πλεονάζοντα κέρδη, διέθεταν ως προς το σύνολο των βασικών στοιχείων του επίμαχου συστήματος απαλλαγής διακριτική ευχέρεια δυνάμει της οποίας μπορούσαν να επηρεάζουν τα χαρακτηριστικά, το ποσό και τους όρους χορήγησης της απαλλαγής, όπερ απέκλειε επίσης την ύπαρξη καθεστώτος ενισχύσεων. Διαπίστωσε δε ότι, στις περιπτώσεις που εξέδωσαν απόφαση για προσαρμογή προς τα κάτω, οι βελγικές φορολογικές αρχές δεν προέβησαν σε τεχνική εφαρμογή του ισχύοντος ρυθμιστικού πλαισίου, αλλά, αντιθέτως, σε «κατά περίπτωση» ποιοτική και ποσοτική αξιολόγηση κάθε αιτήσεως, βάσει των εκθέσεων και των αποδεικτικών στοιχείων που προσκόμισε η ενδιαφερόμενη οντότητα, προκειμένου να αποφασίσουν αν ήταν δικαιολογημένη η χορήγηση της προσαρμογής. Τρίτον, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι οι δικαιούχοι του φερόμενου καθεστώτος ενισχύσεων, το οποίο, βάσει του άρθρου 185, παράγραφος 2, στοιχείο b, του CIR 92, προβλέπει ότι εφαρμόζεται επί των εταιριών που ανήκουν σε πολυεθνικό όμιλο όσον αφορά τις αμοιβαίες διασυννοριακές σχέσεις τους, δεν ορίζονταν με τρόπο γενικό και αφηρημένο στις πράξεις τις οποίες η Επιτροπή προσδιόρισε ως βασικές για το συγκεκριμένο καθεστώς ενισχύσεων, οπότε οι δικαιούχοι έπρεπε κατ' ανάγκην να οριστούν μέσω συμπληρωματικών μέτρων εφαρμογής. Τέλος, τέταρτον, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η Επιτροπή δεν είχε κατορθώσει να αποδείξει ότι η συστηματική συμπεριφορά των βελγικών φορολογικών αρχών, στην οποία είχε αναφερθεί η Επιτροπή, πληρούσε τις απαιτήσεις του άρθρου 1, στοιχείο δ', του κανονισμού 2015/1589.

Με την απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 2019, **Λουξεμβούργο και Fiat Chrysler Finance Europe κατά Επιτροπής** (T-755/15 και T-759/15, [ΕΥ:Τ:2019:670](#)), το έβδομο πενταμελές τμήμα του Γενικού Δικαστηρίου απέρριψε ως αβάσιμες τις προσφυγές ακυρώσεως που είχαν ασκήσει το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου και η επιχείρηση Fiat Chrysler Finance Europe κατά της αποφάσεως της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με την οποία χαρακτηρίστηκε ως κρατική ενίσχυση μια φορολογική απόφαση προέγκρισης που έλαβαν οι λουξεμβουργιανές φορολογικές αρχές υπέρ της επιχείρησης Fiat Chrysler Finance Europe ⁵⁴.

54| Απόφαση (ΕΕ) 2016/2326 της Επιτροπής, της 21ης Οκτωβρίου 2015, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.38375 (2014/C) (πρώην 2014/NN), την οποία έθεσε σε εφαρμογή το Λουξεμβούργο υπέρ της Fiat (ΕΕ 2016, L 351, σ. 1).

Η Fiat Chrysler Finance Europe, πρώην Fiat Finance and Trade Ltd (στο εξής: FFT), ανήκει στον όμιλο αυτοκινήτων Fiat/Chrysler και παρέχει ταμειακές υπηρεσίες και χρηματοδοτήσεις στις εταιρίες του ομίλου οι οποίες είναι εγκατεστημένες στην Ευρώπη. Η FFT, με έδρα το Λουξεμβούργο, ζήτησε από τις λουξεμβουργιανές φορολογικές αρχές να εκδώσουν απόφαση προέγκρισης (tax ruling) για θέματα φορολογίας της (στο εξής: απόφαση). Κατόπιν της αιτήσεως αυτής, οι λουξεμβουργιανές αρχές εξέδωσαν απόφαση προέγκρισης με την οποία επικύρωσαν μια μέθοδο καθορισμού της αμοιβής της FFT για τις υπηρεσίες που παρείχε στις άλλες εταιρίες του ομίλου Fiat/Chrysler, με συνέπεια να είναι η FFT σε θέση να καθορίζει σε ετήσια βάση το φορολογητέο κέρδος της στο πλαίσιο της φορολογίας εταιριών στο Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου.

Με την προσβαλλόμενη απόφαση, η Επιτροπή έκρινε ότι η απόφαση προέγκρισης συνιστούσε κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107 ΣΛΕΕ, και ειδικότερα ενίσχυση λειτουργίας ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά. Επιπλέον, διαπίστωσε ότι το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου δεν της είχε κοινοποιήσει το επίμαχο σχέδιο απόφασης προέγκρισης και δεν είχε τηρήσει την υποχρέωση αναστολής, κατά παράβαση των διατάξεων του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή διέταξε την ανάκτηση της εν λόγω παράνομης και ασυμβίβαστης με την εσωτερική αγορά ενίσχυσης. Το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου και η FFT άσκησαν προσφυγές ακυρώσεως κατά της αποφάσεως της Επιτροπής.

Δεδομένου ότι η άμεση φορολογία εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών μελών, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε, πρώτον, ότι η Επιτροπή, εξετάζοντας αν η επίμαχη απόφαση προέγκρισης ήταν σύμφωνη με τους κανόνες περί κρατικών ενισχύσεων, δεν προέβη σε καμία «συγκεκριμένη φορολογική εναρμόνιση», αλλά άσκησε την αρμοδιότητα που της απονέμει το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πράγματι, δεδομένου ότι η Επιτροπή είναι αρμόδια να μεριμνά για την τήρηση του άρθρου 107 ΣΛΕΕ, δεν ήταν δυνατόν να της προσαφθεί ότι υπερέβη τις αρμοδιότητές της επειδή εξέτασε την επίμαχη απόφαση προέγκρισης προκειμένου να ελέγξει αν συνιστούσε κρατική ενίσχυση και, σε καταφατική περίπτωση, αν συμβιβαζόταν με την εσωτερική αγορά.

Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, όταν ο σκοπός εθνικού φορολογικού μέτρου είναι να φορολογηθεί το κέρδος το οποίο προκύπτει από την οικονομική δραστηριότητα μιας καθετοποιημένης επιχείρησης ως αν επρόκειτο για κέρδος από συναλλαγές που πραγματοποιούνται υπό συνθήκες αγοράς, η Επιτροπή μπορεί να επικαλεστεί την αρχή του πλήρους ανταγωνισμού και να στηριχθεί σε αυτήν για να ελέγξει αν οι ενδοομιλικές συναλλαγές αμείβονται όπως θα αμείβονταν αν είχαν αποτελέσει αντικείμενο διαπραγματεύσεων μεταξύ ανεξάρτητων επιχειρήσεων και, κατ' επέκταση, αν μια φορολογική απόφαση προέγκρισης παρέχει πλεονέκτημα στον αποδέκτη της κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε δε ότι η αρχή του πλήρους ανταγωνισμού, όπως την όρισε η Επιτροπή στην προσβαλλόμενη απόφαση, αποτελεί εργαλείο που της παρέχει τη δυνατότητα να ελέγχει αν οι ενδοομιλικές συναλλαγές όντως αμείβονται ως εάν είχαν αποτελέσει αντικείμενο διαπραγματεύσεων μεταξύ ανεξάρτητων επιχειρήσεων. Κατόπιν τούτου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, λαμβανομένου υπόψη του λουξεμβουργιανού φορολογικού δικαίου, το εργαλείο αυτό εντασσόταν στο πλαίσιο της άσκησης των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής δυνάμει του άρθρου 107 ΣΛΕΕ. Επομένως, η Επιτροπή μπορούσε όντως να ελέγξει εν προκειμένω αν το επίπεδο των τιμών για τις ενδοομιλικές συναλλαγές, όπως είχε καθοριστεί με την επίμαχη απόφαση προέγκρισης, αντιστοιχούσε στο επίπεδο των τιμών που θα προέκυπτε από διαπραγματεύσεις υπό συνθήκες αγοράς.

Τρίτον, όσον αφορά την ίδια τη διαπίστωση της ύπαρξης πλεονεκτήματος, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η μέθοδος καθορισμού της αμοιβής της FFT, η οποία επικυρώθηκε με την επίμαχη απόφαση προέγκρισης, δεν εξασφάλιζε αποτέλεσμα πλήρους ανταγωνισμού και ότι, αντιθέτως, ελαχιστοποιούσε την αμοιβή της FFT, βάσει της οποίας καθοριζόταν ο οφειλόμενος από αυτήν φόρος.

Τέταρτον, όσον αφορά την εξέταση του επιλεκτικού χαρακτήρα του πλεονεκτήματος που χορηγήθηκε στην FFT με την επίμαχη απόφαση προέγκρισης, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η Επιτροπή δεν είχε υποπέσει σε σφάλμα κρίνοντας ότι το πλεονέκτημα το οποίο παρασχέθηκε στην FFT ήταν επιλεκτικό,

δεδομένου ότι η απόφαση προέγκρισης θεωρήθηκε ότι συνιστά ατομική ενίσχυση και ότι πληρούνταν εν προκειμένω οι προϋποθέσεις του τεκμηρίου επιλεκτικότητας. Το Γενικό Δικαστήριο προσέθεσε ότι, εν πάση περιπτώσει, η Επιτροπή είχε επίσης αποδείξει ότι το επίμαχο μέτρο ήταν επιλεκτικό βάσει ανάλυσης της επιλεκτικότητας σε τρία στάδια.

Πέμπτον, όσον αφορά την ανάκτηση της ενίσχυσης, το Γενικό Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι, στην προκειμένη περίπτωση, η ανάκτηση της ενίσχυσης δεν παραβίαζε την αρχή της ασφάλειας δικαίου ούτε έθιγε τα δικαιώματα άμυνας του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου.

Με την απόφαση της 24 Σεπτεμβρίου 2019, **Κάτω Χώρες κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-760/15 και T-636/16, [EU:T:2019:669](#)), το έβδομο πενταμελές τμήμα του Γενικού Δικαστηρίου ακύρωσε την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να χαρακτηρίσει ως κρατική ενίσχυση μια συμφωνία προκαθορισμένων τιμών την οποία είχαν συνάψει οι ολλανδικές φορολογικές αρχές με την επιχείρηση Starbucks Manufacturing Emea BV ⁵⁵ (στο εξής: SMBV).

Η SMBV είναι θυγατρική του ομίλου Starbucks και είναι υπεύθυνη για ορισμένες δραστηριότητες παραγωγής και διανομής εντός του ομίλου. Στις 28 Απριλίου 2008 οι ολλανδικές φορολογικές αρχές συνήψαν συμφωνία προκαθορισμένων τιμών με την SMBV (στο εξής: συμφωνία προκαθορισμένων τιμών), με αντικείμενο τον καθορισμό της αμοιβής της SMBV για τις δραστηριότητές της εντός του ομίλου Starbucks. Κατόπιν τούτου, η αμοιβή της SMBV αποτέλεσε τη βάση για τον ετήσιο προσδιορισμό του φορολογητέου κέρδους της SMBV στο πλαίσιο της φορολογίας εταιριών στις Κάτω Χώρες. Στις 21 Οκτωβρίου 2015 η Επιτροπή εξέδωσε την απόφασή της με την οποία, αφενός, χαρακτήρισε τη συμφωνία προκαθορισμένων τιμών ως ενίσχυση ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά και, αφετέρου, διέταξε την ανάκτησή της. Το Βασίλειο των Κάτω Χωρών, αφενός, και οι Starbucks Corp. και SMBV, αφετέρου, άσκησαν προσφυγές ακυρώσεως κατά της αποφάσεως της Επιτροπής.

Δεδομένου ότι η άμεση φορολογία εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών μελών, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε, πρώτον, ότι τα κράτη μέλη οφείλουν εν πάση περιπτώσει να ασκούν την αρμοδιότητα αυτή τηρώντας το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επομένως, οι παρεμβάσεις των κρατών μελών στον τομέα της άμεσης φορολογίας, μολονότι αφορούν ζητήματα που δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο εναρμόνισης εντός της Ένωσης, δεν αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής της νομοθεσίας για τον έλεγχο των κρατικών ενισχύσεων. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή μπορούσε να χαρακτηρίσει ένα φορολογικό μέτρο όπως η συμφωνία προκαθορισμένων τιμών ως κρατική ενίσχυση, εφόσον πληρούνταν οι προϋποθέσεις για τον χαρακτηρισμό του.

Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, όταν ο σκοπός εθνικού φορολογικού μέτρου είναι να φορολογηθεί το κέρδος το οποίο προκύπτει από την οικονομική δραστηριότητα μιας καθετοποιημένης επιχείρησης ως αν επρόκειτο για κέρδος από συναλλαγές που πραγματοποιούνται υπό συνθήκες αγοράς, η Επιτροπή μπορεί να επικαλεστεί την αρχή του πλήρους ανταγωνισμού και να στηριχθεί σε αυτήν για να ελέγξει αν οι ενδοομιλικές συναλλαγές αμείβονται όπως θα αμείβονταν αν είχαν αποτελέσει αντικείμενο διαπραγματεύσεων μεταξύ ανεξάρτητων επιχειρήσεων και, κατ' επέκταση, αν μια φορολογική απόφαση προέγκρισης παρέχει πλεονέκτημα στον αποδέκτη της κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε δε ότι η αρχή του πλήρους ανταγωνισμού, όπως την όρισε η Επιτροπή στην προσβαλλόμενη απόφαση, αποτελεί εργαλείο που της παρέχει τη δυνατότητα να ελέγχει αν οι ενδοομιλικές συναλλαγές όντως αμείβονται ως αν είχαν αποτελέσει αντικείμενο διαπραγματεύσεων μεταξύ ανεξάρτητων επιχειρήσεων. Κατόπιν τούτου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, λαμβανομένου υπόψη του φορολογικού δικαίου των Κάτω Χωρών, το εργαλείο αυτό εντασσόταν στο πλαίσιο της άσκησης των

⁵⁵| Απόφαση (ΕΕ) 2017/502 της Επιτροπής, της 21ης Οκτωβρίου 2015, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.38374 (2014/C) (πρώην 2014/NN) που χορηγήθηκε από τις Κάτω Χώρες στη Starbucks (ΕΕ 2017, L 83, σ. 38).

αρμοδιοτήτων της Επιτροπής δυνάμει του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Επομένως, η Επιτροπή μπορούσε όντως να ελέγξει εν προκειμένω αν το επίπεδο των τιμών για τις ενδοομιλικές συναλλαγές, όπως είχε καθοριστεί με την επίμαχη συμφωνία προκαθορισμένων τιμών αντιστοιχούσε σε εκείνο που θα προέκυπτε από διαπραγματεύσεις υπό συνθήκες αγοράς.

Τρίτον, όσον αφορά την ίδια τη διαπίστωση της ύπαρξης πλεονεκτήματος, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε εντούτοις ότι η Επιτροπή δεν κατόρθωσε να αποδείξει ότι η επίμαχη συμφωνία προκαθορισμένων τιμών είχε παράσχει πλεονέκτημα κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, μειώνοντας τη φορολογική επιβάρυνση της SMBV. Πιο συγκεκριμένα, κατά το Γενικό Δικαστήριο, δεν ήταν ορθοί οι άξονες της συλλογιστικής στους οποίους στηρίχθηκε η Επιτροπή προκειμένου να αποδείξει ότι η συμφωνία προκαθορισμένων τιμών είχε παράσχει πλεονέκτημα στην SMBV επικυρώνοντας μια μέθοδο καθορισμού των τιμών μεταβίβασης η οποία δεν εξασφάλιζε αποτέλεσμα πλήρους ανταγωνισμού.

Έτσι, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε κατ' αρχάς τη συλλογιστική ότι η συμφωνία προκαθορισμένων τιμών είχε παράσχει πλεονέκτημα στην SMBV επειδή η ίδια η επιλογή της μεθόδου καθορισμού των τιμών για τις ενδοομιλικές συναλλαγές δεν οδηγούσε σε μια αξιόπιστη κατά προσέγγιση εκτίμηση αποτελέσματος βάσει των δεδομένων της αγοράς, σύμφωνα με την αρχή του πλήρους ανταγωνισμού. Πράγματι, δεδομένου ότι αυτή καθ' εαυτή η μη τήρηση ορισμένων μεθοδολογικών προδιαγραφών δεν συνεπαγόταν κατ' ανάγκην μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης, η Επιτροπή όφειλε να αποδείξει επιπλέον ότι τα μεθοδολογικά σφάλματα τα οποία είχε εντοπίσει στη συμφωνία προκαθορισμένων τιμών δεν επέτρεπαν να εξασφαλιστεί μια αξιόπιστη προσέγγιση αποτελέσματος πλήρους ανταγωνισμού και οδηγούσαν σε μείωση του φορολογητέου κέρδους εν συγκρίσει με τη φορολογική επιβάρυνση που θα προέκυπτε από την εφαρμογή των συνήθων φορολογικών κανόνων του εθνικού δικαίου σε επιχείρηση ευρισκόμενη σε συγκρίσιμη πραγματική κατάσταση με εκείνη της SMBV και δραστηριοποιούμενη υπό συνθήκες αγοράς. Η Επιτροπή όμως δεν απέδειξε κάτι τέτοιο.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ειδικότερα ότι η Επιτροπή δεν επικαλέστηκε κανένα στοιχείο από το οποίο να μπορεί να συναχθεί ότι η μέθοδος που επελέγη στη συμφωνία προκαθορισμένων τιμών όσον αφορά τον καθορισμό των τιμών μεταβίβασης, δηλαδή η μέθοδος του καθαρού περιθωρίου κέρδους συναλλαγής (στο εξής: MTMN), κατέληγε αναπόφευκτα σε υπερβολικά χαμηλό αποτέλεσμα, παρέχοντας συνεπώς πλεονέκτημα στην SMBV. Επίσης, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η διαπίστωση της Επιτροπής ότι στη συμφωνία προκαθορισμένων τιμών δεν είχαν αναλυθεί τα δικαιώματα εκμετάλλευσης τα οποία κατέβαλλε η SMBV σε επιχείρηση του ομίλου Starbucks για τη χρήση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας σχετικών με τις μεθόδους φρύξης και με άλλες μορφές τεχνολογίας ως προς τη φρύξη δεν αρκούσε για να αποδειχθεί ότι τα δικαιώματα αυτά δεν ήταν, στην πράξη, σύμφωνα με την αρχή του πλήρους ανταγωνισμού. Όσον αφορά το ύψος αυτών των δικαιωμάτων που κατέβαλλε η SMBV, το Γενικό Δικαστήριο, κατόπιν ανάλυσης τόσο της λειτουργίας της SMBV εντός του συστήματος των δικαιωμάτων εκμετάλλευσης όσο και των συγκρίσιμων συμφωνιών που εξετάστηκαν από την Επιτροπή και είχαν ως αντικείμενο τη φρύξη, έκρινε περαιτέρω ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε ότι προέκυπτε πλεονέκτημα κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ.

Εν συνεχεία, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε την επικουρική συλλογιστική της Επιτροπής ότι, ακόμη και αν γινόταν δεκτό ότι η μέθοδος MTMN μπορούσε να χρησιμοποιηθεί εν προκειμένω για τον καθορισμό των τιμών μεταβίβασης, η συμφωνία προκαθορισμένων τιμών παρείχε πλεονέκτημα στην SMBV επειδή ήταν εσφαλμένος ο τρόπος εφαρμογής της μεθόδου αυτής ο οποίος επικυρώθηκε με τη συμφωνία προκαθορισμένων τιμών. Το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε επ' αυτού ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε ότι τα διάφορα σφάλματα τα οποία είχε εντοπίσει στον τρόπο εφαρμογής της μεθόδου MTMN συνεπάγονταν πλεονέκτημα για την SMBV, είτε επρόκειτο για την έγκριση, με τη συμφωνία προκαθορισμένων τιμών, του ορισμού της SMBV ως υπό εξέταση οντότητας για τις ανάγκες της εφαρμογής της μεθόδου MTMN, είτε για την επιλογή του δείκτη κερδών ως κρίσιμου ενόψει της εφαρμογής της μεθόδου MTMN, είτε για ορισμένες διορθώσεις που έγιναν στον εν λόγω δείκτη.

4. Επιδοτήσεις επενδύσεων υπέρ επιχειρήσεων δημοσίων μεταφορών

Με τις αποφάσεις της 12ης Ιουλίου 2019, **Keolis CIF κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-289/17, [EU:T:2019:537](#)), **Transdev κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-291/17, [EU:T:2019:534](#)), **Région Île-de-France κατά Επιτροπής** (T-292/17, [EU:T:2019:532](#)), **Optile κατά Επιτροπής** (T-309/17, [EU:T:2019:529](#)), **Ceobus κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-330/17, [EU:T:2019:527](#)) και **STIF-IDF κατά Επιτροπής** (T-738/17, [EU:T:2019:526](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε πλείονες προσφυγές που είχαν ως αίτημα τη μερική ακύρωση της αποφάσεως της Επιτροπής, της 2ας Φεβρουαρίου 2017, σχετικά με δύο καθεστώτα ενισχύσεων τα οποία έθεσε σε εφαρμογή η Γαλλία υπέρ των επιχειρήσεων μεταφορών με λεωφορεία στην Περιφέρεια Île-de-France ⁵⁶.

Όλες οι υποθέσεις αυτές εντάσσονταν στο πλαίσιο της χορήγησης δύο καθεστώτων ενισχύσεων υπέρ των επιχειρήσεων μεταφορών με λεωφορεία στην Περιφέρεια Île-de-France, εκ των οποίων το πρώτο εφαρμόστηκε από την Περιφέρεια Île-de-France μεταξύ 1994 και 2008 και το δεύτερο από το Syndicat Transport Île de France (σωματείο μεταφορών της Περιφέρειας Île-de-France) (STIF-IDF), από το 2008 και μετά. Οι ενισχύσεις που καταβλήθηκαν στο πλαίσιο των προαναφερθέντων καθεστώτων αποσκοπούσαν στη διευκόλυνση της αγοράς εξοπλισμού από τις επιχειρήσεις δημόσιων τακτικών μεταφορών της Περιφέρειας Île-de-France και στην αντιστάθμιση των επενδυτικών δαπανών τις οποίες είχαν πραγματοποιήσει οι επιχειρήσεις αυτές.

Με την απόφαση που προσβλήθηκε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, η Επιτροπή έκρινε, σε ένα πρώτο στάδιο, ότι τα δύο καθεστώτα ενισχύσεων ήταν συμβατά με την εσωτερική αγορά. Ωστόσο, σε ένα δεύτερο στάδιο, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι χρηματοδοτικές ενισχύσεις που χορηγήθηκαν βάσει των εν λόγω καθεστώτων είχαν τεθεί παρανόμως σε εφαρμογή, αφού επρόκειτο για «νέες ενισχύσεις» οι οποίες δεν της είχαν κοινοποιηθεί. Η Επιτροπή διαπίστωσε, ειδικότερα, παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ το οποίο απαγορεύει στα κράτη μέλη που σχεδιάζουν να χορηγήσουν ή να τροποποιήσουν κρατική ενίσχυση να εφαρμόσουν τα σχεδιαζόμενα μέτρα προτού η Επιτροπή ελέγξει τα σχέδια αυτά. Το άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ προβλέπει, επομένως, ρήτρα «standstill» η οποία εφαρμόζεται στις νέες, όχι, όμως, στις υφιστάμενες ενισχύσεις.

Με τις αποφάσεις **Keolis CIF κ.λπ. κατά Επιτροπής**, **Transdev κ.λπ. κατά Επιτροπής**, **Optile κατά Επιτροπής** και **Ceobus κ.λπ. κατά Επιτροπής**, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε τις προσφυγές οι οποίες είχαν ασκηθεί από διάφορους φορείς εκμετάλλευσης δικτύων οδικών μεταφορών επιβατών στο έδαφος της συγκεκριμένης Περιφέρειας και είχαν ως αίτημα την ακύρωση της προσβαλλομένης αποφάσεως κατά το μέρος που αφορούσε το καθεστώς ενισχύσεων το οποίο εφαρμόστηκε από την Περιφέρεια Île-de-France μεταξύ 1994 και 2008. Στο πλαίσιο αυτό, πολλοί προσφεύγοντες φορείς είχαν προβάλει αιτιάσεις περί διαφόρων παραβάσεων της υποχρέωσης αιτιολόγησης εκ μέρους της Επιτροπής, οι οποίες όμως απορρίφθηκαν όλες από το Γενικό Δικαστήριο. Προς στήριξη των προσφυγών τους, οι φορείς αυτοί αμφισβήτησαν επίσης τον χαρακτηρισμό των επενδυτικών επιδοτήσεων που ελήφθησαν από τις επιχειρήσεις μεταφορών βάσει του επίμαχου καθεστώτος ενισχύσεων ως νέων ενισχύσεων. Οι φορείς εκμετάλλευσης δικτύων οδικών μεταφορών προέβαλαν, επιπλέον, παράβαση των κανόνων περί παραγραφής οι οποίοι προβλέπονται στο άρθρο 17 του κανονισμού 2015/1589 ⁵⁷.

56| Απόφαση (ΕΕ) 2017/1470 της Επιτροπής, της 2ας Φεβρουαρίου 2017, σχετικά με τα καθεστώτα κρατικών ενισχύσεων SA.26763 (2014/C) (πρώην 2012/NN) που εφάρμοσε η Γαλλία υπέρ των επιχειρήσεων μεταφορών με λεωφορεία στην Περιφέρεια Île-de-France (ΕΕ 2017, L 209, σ. 24).

57| Κανονισμός (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 ΣΛΕΕ (ΕΕ 2015, L 248, σ. 9).

Όσον αφορά τον χαρακτηρισμό του καθεστώτος ενισχύσεων που εφαρμόστηκε στην Περιφέρεια Île-de-France μεταξύ 1994 και 2008 ως νέας ενισχύσεως, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε, αφενός, τις αιτιάσεις περί παράβασης του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο i, του κανονισμού 2015/1589, το οποίο ορίζει ότι όσες ενισχύσεις είχαν θεσπιστεί πριν από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης ΛΕΕ στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος θεωρούνται ως υφιστάμενες ενισχύσεις. Τούτο διότι οι προσφεύγοντες δεν προσκόμισαν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία από τα οποία να προκύπτει ότι το επίμαχο καθεστώς ενισχύσεων είχε θεσπιστεί πριν τεθεί σε ισχύ στη Γαλλία η Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, την 1η Ιανουαρίου 1958. Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε, αφετέρου, τις αιτιάσεις περί παράβασης του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο ν, του κανονισμού 2015/1589, το οποίο ορίζει ότι θεωρείται ως υφιστάμενη κάθε ενίσχυση που δεν αποτελούσε ενίσχυση όταν τέθηκε σε εφαρμογή, αλλά κατέστη ενίσχυση στη συνέχεια λόγω της εξέλιξης της εσωτερικής αγοράς και χωρίς να μεταβληθεί από το αντίστοιχο κράτος μέλος. Το Γενικό Δικαστήριο τόνισε συναφώς ότι οι επιχειρήσεις μεταφορών οι οποίες δικαιούνταν να λάβουν τις χορηγηθείσες ενισχύσεις μπορούσαν, από τον χρόνο θέσπισης του επίμαχου καθεστώτος, να χρησιμοποιούν στο πλαίσιο ανοικτών στον ανταγωνισμό δραστηριοτήτων μεταφορών τον εξοπλισμό που χρηματοδοτούνταν μέσω των ενισχύσεων. Εξάλλου, όσον αφορά την περίοδο 1994–2008, οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις μεταφορών δεν είχαν αμφισβητήσει τον χαρακτηρισμό των επιδοτήσεων που χορηγήθηκαν ως κρατικών ενισχύσεων κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Επιπλέον, το συμπέρασμα της Επιτροπής ότι πληρούνταν, σε σχέση με την περίοδο εκείνη, όλα τα κριτήρια της ως άνω διάταξης ήταν σύμφωνο με την αντίστοιχη ανάλυση που είχε γίνει σε πολλές σχετικές αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων.

Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε και τις αιτιάσεις περί παράβασης του άρθρου 17 του κανονισμού 2015/1589, το οποίο προβλέπει δεκαετή παραγραφή όσον αφορά την ανάκτηση των ενισχύσεων. Ως προς το σημείο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι οι κανόνες παραγραφής οι οποίοι προβλέπονται στην προαναφερθείσα διάταξη αφορούν αποκλειστικώς τις εξουσίες της Επιτροπής οπότε δεν τυγχάνουν εφαρμογής σε περιπτώσεις όπου, όπως εν προκειμένω, η Επιτροπή έχει αναγνωρίσει, μετά τη χορήγηση ενισχύσεων που παρανόμως καταβλήθηκαν, ότι αυτές συμβιβάζονταν με την εσωτερική αγορά. Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε, ωστόσο, ότι οι εξουσίες των εθνικών αρχών σχετικά με ενδεχόμενη ανάκτηση τέτοιων ενισχύσεων υπόκεινται μόνο στους κανόνες παραγραφής του εθνικού δικαίου οι οποίοι έχουν εφαρμογή στις διαδικασίες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

Με την απόφαση **Région Île-de-France κατά Επιτροπής**, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή της Περιφέρειας Île-de-France. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η προσφεύγουσα δεν μπορούσε να προσάψει στην Επιτροπή ότι παρέβη την υποχρέωση αιτιολόγησης στο πλαίσιο των εκτιμήσεών της σχετικά με τον επιλεκτικό χαρακτήρα του καθεστώτος ενισχύσεων που είχε εφαρμόσει η προσφεύγουσα μεταξύ 1994 και 2008 και με το αδικαιολόγητο οικονομικό πλεονέκτημα το οποίο είχε χορηγηθεί στους δικαιούχους του εν λόγω καθεστώτος. Επιπλέον, κατά το Γενικό Δικαστήριο, δεν συνέτρεχε λόγος να τεθεί υπό αμφισβήτηση η ορθότητα των εκτιμήσεων που περιέχονταν στην προσβαλλόμενη απόφαση όσον αφορά την ύπαρξη οικονομικού πλεονεκτήματος και την επιλεκτικότητα του καθεστώτος. Το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε συναφώς ότι οι επιχειρήσεις άλλων κρατών μελών ή άλλων Περιφερειών στη Γαλλία δεν ήταν επιλέξιμες για τη χορήγηση των επίδικων επιδοτήσεων από τις οποίες μπορούσαν να επωφεληθούν μόνον οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνταν στην αγορά των τακτικών επιβατικών μεταφορών εντός της Περιφέρειας της προσφεύγουσας. Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε, εξάλλου, τον λόγο ακυρώσεως ο οποίος στηριζόταν σε παράβαση του άρθρου 1, στοιχείο β', σημεία i και ν, του κανονισμού 2015/1589.

Με την απόφαση **STIF-IDF κατά Επιτροπής**, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή του STIF-IDF με αίτημα την ακύρωση της προσβαλλομένης αποφάσεως κατά το μέρος που αφορούσε το καθεστώς ενισχύσεων το οποίο τέθηκε σε εφαρμογή από το STIF-IDF από το 2008 και μετά. Το σχετικό τμήμα της προσβαλλομένης αποφάσεως αφορούσε, ειδικότερα, μια σειρά συμβάσεων οι οποίες είχαν συναφθεί μεταξύ του STIF-IDF και ιδιωτικών επιχειρήσεων που ασκούσαν δραστηριότητες τακτικών δημόσιων μεταφορών εντός της

Περιφέρειας Île-de-France και οι οποίες προέβλεπαν την καταβολή χρηματικής συνεισφοράς από το STIF-IDF στις υπογράφουσες επιχειρήσεις ως αντιστάθμισμα για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων παροχής δημόσιας υπηρεσίας που αυτές αναλάμβαναν συμβατικώς.

Προς στήριξη της προσφυγής ακυρώσεως, το STIF-IDF επικαλέστηκε την πάγια νομολογία κατά την οποία κρατική παρέμβαση δεν συνιστά κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107 ΣΛΕΕ, εφόσον αποτελεί την αντιπαροχή για υπηρεσίες που παρέχονται από τις δικαιούχους επιχειρήσεις προς εκπλήρωση υποχρεώσεων παροχής δημόσιας υπηρεσίας, με συνέπεια οι επιχειρήσεις αυτές να μην αποκομίζουν, στην πράξη, κανένα οικονομικό πλεονέκτημα και, επομένως, η παρέμβαση να μην τις περιάγει σε ευνοϊκότερη θέση έναντι των ανταγωνιστριών επιχειρήσεων, από απόψεως ανταγωνισμού. Για να μην μπορεί, σε συγκεκριμένη περίπτωση, να χαρακτηριστεί μια τέτοια αντιστάθμιση ως κρατική ενίσχυση, πρέπει να πληρούνται τα λεγόμενα κριτήρια Altmark⁵⁸. Το τέταρτο εκ των κριτηρίων αυτών προβλέπει ότι το επίπεδο της κρατικής παρέμβασης πρέπει να καθορίζεται βάσει ανάλυσης των δαπανών στις οποίες θα προέβαινε μια μέση επιχείρηση με χρηστή διαχείριση και κατάλληλα εξοπλισμένη για την εκπλήρωση των απαιτούμενων υποχρεώσεων παροχής δημόσιας υπηρεσίας, προκειμένου να εκτελέσει τις σχετικές υποχρεώσεις. Στην προσφυγή του, το STIF-IDF προσήψε πιο συγκεκριμένα στην Επιτροπή, πρώτον, ότι εσφαλμένως έκρινε με την προσβαλλόμενη απόφαση ότι το επίμαχο καθεστώς ενισχύσεων δεν πληρούσε το κριτήριο αυτό και, δεύτερον, ότι παρέβη, συναφώς, την υποχρέωση αιτιολόγησης την οποία υπέχει.

Αφού επιβεβαίωσε ότι η Επιτροπή είχε εξηγήσει επαρκώς τους λόγους για τους οποίους έκρινε ότι το επίδικο καθεστώς ενισχύσεων δεν πληρούσε το τέταρτο κριτήριο Altmark, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε, όσον αφορά τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκόμισε το STIF-IDF προς στήριξη των αιτιάσεων του, ότι επρόκειτο κατ' ουσίαν για αναφορές σε μεθοδολογικά εργαλεία τα οποία είχε χρησιμοποιήσει το ίδιο το προσφεύγον πριν από τον καθορισμό του ύψους των χρηματοδοτικών συνεισφορών που έπρεπε να καταβάλλουν οι υπογράφουσες επιχειρήσεις, καθώς και σε διάφορους εκ των υστέρων ελέγχους που διενεργήθηκαν προς επαλήθευση των επενδύσεων τις οποίες πραγματοποίησαν οι επιχειρήσεις αυτές. Δεδομένου όμως ότι τα προαναφερθέντα αποδεικτικά στοιχεία δεν ήταν κρίσιμα ή, τουλάχιστον, επαρκή για να αξιολογηθεί κατά πόσον το ύψος της αντιστάθμισης είχε καθοριστεί σύμφωνα με το τέταρτο κριτήριο Altmark, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα πληροφοριακά στοιχεία τα οποία παρασχέθηκαν από το STIF-IDF δεν αρκούσαν για να γίνει δεκτό ότι η εκτίμηση που περιεχόταν στην προσβαλλόμενη απόφαση ως προς το επίδικο καθεστώς ενισχύσεων ενείχε νομικό σφάλμα ή σφάλμα εκτιμήσεως.

58| Πρόκειται για τέσσερα κριτήρια εφαρμογής της νομολογίας αυτής, τα οποία διατυπώθηκαν στην απόφαση της 24ης Ιουλίου 2003, *Altmark Trans και Regierungspräsidium Magdeburg* (C-280/00, [EU:C:2003:415](#), σκέψεις 88 έως 93).

5. Ratione temporis εφαρμογή των διατάξεων περί κρατικών ενισχύσεων

Με την απόφαση της 18ης Ιουνίου 2019, **European Food κ.λπ. κατά Επιτροπής** (συνεκδικασθείσες αποφάσεις T-624/15, T-694/15 και T-704/15, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁵⁹, [ΕΥ:Τ:2019:423](#)), το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε στο σύνολό της την απόφαση (ΕΕ) 2015/1470 της Επιτροπής, της 30ής Μαρτίου 2015 ⁶⁰, με την οποία χαρακτηρίστηκε ως ενίσχυση ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά η αποζημίωση που επιδικάστηκε από διαιτητικό δικαστήριο το οποίο έχει συσταθεί υπό την αιγίδα του Διεθνούς Κέντρου Διακανονισμού Διαφορών από Επενδύσεις (ICSID).

Στις 29 Μαΐου 2002 η Σουηδική Κυβέρνηση και η Ρουμανική Κυβέρνηση συνήψαν διμερή επενδυτική συμφωνία για την προώθηση και την αμοιβαία προστασία των επενδύσεων (στο εξής: ΔΕΣ), η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιουλίου 2003 και της οποίας το άρθρο 2, παράγραφος 3, όριζε ότι κάθε συμβαλλόμενο μέρος θα διασφάλιζε ανά πάσα στιγμή δίκαιη και ισότιμη μεταχείριση των επενδύσεων που πραγματοποιούνται από επενδυτές του άλλου συμβαλλόμενου μέρους. Το 2005, στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για την προσχώρηση της Ρουμανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (που πραγματοποιήθηκε τελικώς την 1η Ιανουαρίου 2007), η Ρουμανική Κυβέρνηση κατάργησε εθνικό καθεστώς κινήτρων υπέρ των επενδυτών σε μειονεκτούσες περιφέρειες, το οποίο είχε θεσπίσει με το υπ' αριθ. 24/1998 έκτακτο κυβερνητικό διάταγμα (στο εξής: ΕΚΔ). Θεωρώντας ότι, με την κατάργηση του εν λόγω καθεστώτος, η Ρουμανία παρέβη την υποχρέωσή της να επιφυλάσσει στους Σουηδούς επενδυτές δίκαιη και ισότιμη μεταχείριση, πέντε δικαιούχοι του συγκεκριμένου καθεστώτος (στο εξής: αιτούντες) υπέβαλαν με σχετική αίτησή τους, στις 28 Ιουλίου 2005, τη διαφορά στην κρίση διαιτητικού δικαστηρίου, δυνάμει του άρθρου 7 της ΔΕΣ. Με τη διαιτητική απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2013, το ως άνω δικαστήριο επιδίκασε στους αιτούντες, σύμφωνα με το αγωγικό αίτημά τους, αποζημίωση εις βάρος της Ρουμανίας ύψους περίπου 178 εκατομμυρίων ευρώ. Με την απόφασή της, η Επιτροπή χαρακτήρισε την αποζημίωση αυτή, συν τους τόκους από την ημερομηνία έκδοσης της διαιτητικής αποφάσεως, ως νέα κρατική ενίσχυση ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά και εξέδωσε, για τον λόγο αυτόν, την προσβαλλόμενη απόφαση, προκειμένου να εμποδίσει τη Ρουμανία να εκτελέσει τη διαιτητική απόφαση. Οι άμεσα θιγόμενες από την προσβαλλόμενη απόφαση εταιρίες (στο εξής: προσφεύγουσες) άσκησαν προσφυγή ακυρώσεως, βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ.

Όσον αφορά τον λόγο ακυρώσεως με τον οποίον οι προσφεύγουσες υποστήριξαν ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν τυγχάνει εφαρμογής σε κατάσταση προγενέστερη της προσχώρησης της Ρουμανίας, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η θέσπιση καθεστώτος κινήτρων και η κατάργησή του, η θέση σε ισχύ της ΔΕΣ, οι παραβάσεις που διέπραξε η Ρουμανία και η αίτηση προσφυγής στη διαιτησία έλαβαν χώρα πριν την προσχώρηση της Ρουμανίας και ότι η κατάργηση των κινήτρων συνιστά τη γενεσιουργό αιτία της ζημίας για την οποία επιδικάστηκε με τη διαιτητική απόφαση η επίμαχη αποζημίωση. Το Γενικό Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω το συμπέρασμα ότι το δικαίωμα αποζημίωσης των αιτούντων γεννήθηκε όταν η Ρουμανία κατάργησε τις σχετικές πρωτοβουλίες το 2005 και, συνεπώς, πριν από την προσχώρησή της στην Ένωση. Δεδομένου ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν είχε εφαρμογή στη Ρουμανία εκείνη τη χρονική περίοδο, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η Επιτροπή δεν μπορούσε να ασκήσει τις αρμοδιότητες που της αναθέτει η Συνθήκη σε σχέση με τις κρατικές ενισχύσεις. Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, καίτοι είναι αληθές ότι ο νέος κανόνας εφαρμόζεται κατ' αρχήν αμέσως στα μελλοντικά αποτελέσματα κατάστασης που γεννήθηκε υπό το κράτος του παλαιότερου κανόνα, δεν ήταν, ωστόσο, δυνατόν να γίνει δεκτό ότι τα αποτελέσματα

⁵⁹| Υπόθεση C-638/19 P, **Επιτροπή κατά European Food κ.λπ.**

⁶⁰| Απόφαση (ΕΕ) 2015/1470 της Επιτροπής, της 30ής Μαρτίου 2015, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.38517 (2014/C) (πρώην 2014/NN) την οποία έθεσε σε εφαρμογή η Ρουμανία – Διαιτητική απόφαση Mícula κατά Ρουμανίας της 11ης Δεκεμβρίου 2013 [κοινοποιηθείσα υπό τον αριθμό C(2015) 2112] (ΕΕ 2015, L 232, σ. 43, στο εξής: επίδικη απόφαση).

της διαιτητικής απόφασης αποτελούσαν μελλοντικά αποτελέσματα κατάστασης που γεννήθηκε πριν από την προσχώρηση, δεδομένου ότι παρήγαγε, με αναδρομική ισχύ, οριστικώς κεκτημένα αποτελέσματα τα οποία απλώς «διαπίστωσε» για το παρελθόν, ήτοι αποτελέσματα που ήταν ήδη, εν μέρει, παγιωμένα πριν από την προσχώρηση, λαμβανομένου υπόψη ότι, όπως διαπίστωσε η Επιτροπή με την απόφασή της, με την εφαρμογή της διαιτητικής απόφασης επανήλθε η κατάσταση στην οποία θα βρίσκονταν, κατά πάσα πιθανότητα, οι προσφεύγουσες εάν δεν είχε καταργηθεί ποτέ το ΕΚΔ από τη Ρουμανία, όπερ συνιστούσε ενίσχυση λειτουργίας.

Επιπλέον, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η αποκατάσταση προκληθείσας ζημίας δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ενίσχυση εκτός αν καταλήγει σε καταβολή αποζημίωσης για την κατάργηση παράνομης ή ασυμβίβαστης με την εσωτερική αγορά ενίσχυσης και ότι, ως εκ τούτου, στο μέτρο που το δίκαιο της Ένωσης δεν είχε εφαρμογή για τη ρύθμιση του ζητήματος της αποζημίωσης προς αντιστάθμιση της κατάργησης του καθεστώτος κινήτρων, η αποζημίωση αυτή δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως αποζημίωση για την κατάργηση ενίσχυσης παράνομης ή ασυμβίβαστης με το δίκαιο της Ένωσης. Για τον λόγο αυτόν, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η απόφαση της Επιτροπής ήταν παράνομη καθόσον χαρακτήρισε την εν λόγω αποζημίωση ως πλεονέκτημα και ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 107 ΣΛΕΕ.

V. Διανοητική ιδιοκτησία

1. Σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

α) Απόλυτοι λόγοι απαραδέκτου

Η απόφαση της 14ης Φεβρουαρίου 2019, *Bayer Intellectual Property κατά EUIPO (Απεικόνιση καρδιάς)* (T-123/18, [EU:T:2019:95](#)), εκδόθηκε επί προσφυγής κατά της αποφάσεως του πρώτου τμήματος προσφυγών του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO) με την οποία απορρίφθηκε η προσφυγή κατά της αποφάσεως του εξεταστή να απορρίψει την αίτηση καταχωρίσεως του εικονιστικού σήματος που απεικόνιζε μια καρδιά. Το τμήμα προσφυγών έκρινε ότι το ενδιαφερόμενο κοινό θα αντιλαμβανόταν το επίδικο σήμα ως απεικόνιση καρδιάς και, κατά συνέπεια, ως αναφορά στο γεγονός ότι οι επίμαχες υπηρεσίες αφορούσαν τον τομέα της καρδιολογίας.

Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε, πρώτον, ότι ένα σήμα πρέπει να παρέχει στο ενδιαφερόμενο κοινό τη δυνατότητα να διακρίνει τα προσδιοριζόμενα από αυτό προϊόντα από τα προϊόντα άλλων επιχειρήσεων χωρίς το εν λόγω κοινό να πρέπει να επιδεικνύει ιδιαίτερη προσοχή, όπερ σημαίνει ότι ο ελάχιστος απαιτούμενος βαθμός διακριτικού χαρακτήρα για την καταχώριση σήματος δεν είναι δυνατόν να εξαρτάται από το επίπεδο προσοχής του ενδιαφερόμενου κοινού.

Το Γενικό Δικαστήριο επανέλαβε, δεύτερον, ότι, κατά πάγια νομολογία, το EUIPO υποχρεούται να ασκεί τις αρμοδιότητές του σύμφωνα με τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης. Μολονότι, βάσει των αρχών της ίσης μεταχείρισης και της χρηστής διοίκησης, το EUIPO πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις προγενέστερες αποφάσεις επί παρεμφερών αιτήσεων και να εξετάζει με ιδιαίτερη προσοχή αν πρέπει ή όχι να αποφασίσει κατά τον ίδιο τρόπο, εντούτοις η εφαρμογή των αρχών αυτών πρέπει να συμβιβάζεται με την τήρηση της αρχής της νομιμότητας. Εξάλλου, για λόγους ασφάλειας δικαίου και, μάλιστα, ακριβώς για λόγους χρηστής διοίκησης, η εξέταση κάθε αιτήσεως καταχωρίσεως πρέπει να είναι αυστηρή και πλήρης προκειμένου να αποφεύγεται το ενδεχόμενο να καταχωρίζονται σήματα τα οποία δεν έπρεπε να καταχωριστούν ή να ακυρώνονται σήματα αδικαιολογήτως. Συνεπώς, τέτοια εξέταση πρέπει να λαμβάνει χώρα σε κάθε

συγκεκριμένη περίπτωση. Συγκεκριμένα, η καταχώριση σημείου ως σήματος εξαρτάται από ειδικά κριτήρια τα οποία έχουν εφαρμογή στο πλαίσιο των πραγματικών περιστάσεων της προκειμένης περίπτωσης και χρησιμεύουν για να εξακριβωθεί μήπως το επίδικο σημείο εμπίπτει σε κάποιον από τους λόγους απαραδέκτου.

Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι από τις προαναφερθείσες αρχές προκύπτει, αφενός, ότι τα τμήματα προσφυγών, όταν αποφασίζουν να προβούν σε διαφορετική εκτίμηση από εκείνη στην οποία κατέληξαν σε προγενέστερες αποφάσεις επί παρεμφερών αιτήσεων που υποβλήθηκαν ενώπιόν τους, οφείλουν να αιτιολογούν ρητώς την απόκλιση αυτή σε σχέση με τις προηγούμενες εκείνες αποφάσεις. Εντούτοις, μια τέτοια υποχρέωση αιτιολόγησης της απόκλισης από προηγούμενες αποφάσεις είναι λιγότερο σημαντική όταν πρόκειται για εξέταση που εξαρτάται αυστηρώς από το σήμα του οποίου ζητείται η καταχώριση, από ό,τι όταν πρόκειται για πραγματικές διαπιστώσεις που δεν εξαρτώνται από το ίδιο το σήμα. Αφετέρου, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι από τη νομολογία αυτή συνάγεται επίσης ότι οι αποφάσεις περί της καταχώρισεως σημείου ως σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις οποίες λαμβάνουν τα τμήματα προσφυγών δυνάμει του κανονισμού 2017/1001⁶¹, εμπίπτουν στη σφαίρα της άσκησης δέσμιας αρμοδιότητας και όχι διακριτικής ευχέρειας, και επομένως η νομιμότητα των αποφάσεων των τμημάτων προσφυγών πρέπει να ελέγχεται αποκλειστικώς με βάση τον κανονισμό αυτόν, όπως έχει ερμηνευθεί από τον δικαστή της Ένωσης. Κατά συνέπεια, τα τμήματα προσφυγών δεν είναι δυνατόν να δεσμεύονται από προγενέστερες αποφάσεις του EUIPO.

Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι επρόκειτο για μια από εκείνες τις περιπτώσεις όπου η εξέταση του διακριτικού χαρακτήρα του σήματος του οποίου ζητείται η καταχώριση εξαρτάται αυστηρώς από το ίδιο το σήμα, και όχι από πραγματικές διαπιστώσεις που επικαλέστηκε η προσφεύγουσα. Επομένως, το τμήμα προσφυγών μπορούσε να περιοριστεί να αναφέρει ότι η προσφεύγουσα δεν μπορούσε βασίμως να επικαλεστεί προγενέστερες αποφάσεις του EUIPO για να ανατρέψει το συμπέρασμα ότι το σήμα του οποίου ζητήθηκε η καταχώριση προσέκρουε στον λόγο απαραδέκτου του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού 2017/1001. Το Γενικό Δικαστήριο σημείωσε, εξάλλου, ότι το τμήμα προσφυγών αιτιολόγησε, εν πάση περιπτώσει, ρητώς γιατί δεν ακολούθησε τη λύση που είχε δοθεί με την προγενέστερη απόφαση την οποία επικαλέστηκε η προσφεύγουσα. Πράγματι, όπως επισήμανε, τα επίμαχα στην περίπτωση εκείνη προϊόντα δεν αφορούσαν ειδικώς την καρδιολογία, οπότε, αντιθέτως προς τις επίδικες υπηρεσίες, δεν είχαν «ευθεία και αμέσως αναγνωρίσιμη σχέση με την ανθρώπινη καρδιά». Εν συνεχεία, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η προσφεύγουσα δεν ήταν δυνατό να αμφισβητήσει την ορθότητα της ως άνω αιτιολογίας χωρίς να αμφισβητήσει την ορθότητα της απορριπτικής απόφασεως επί της καταχωρίσεως του σήματος του οποίου ζητήθηκε η καταχώριση. Το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε λοιπόν ότι ορθώς το τμήμα προσφυγών αποφάνθηκε ότι το σήμα του οποίου ζητήθηκε η καταχώριση προσέκρουε στον λόγο απαραδέκτου που αφορά παράβαση του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού 2017/1001.

Με την απόφαση της 19ης Ιουνίου 2019, **adidas κατά EUIPO – Shoe Branding Europe (Απεικόνιση τριών παράλληλων λωρίδων)** (T-307/17, [EU:T:2019:427](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε προσφυγή κατά της αποφάσεως με την οποία το Γραφείο Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO) κήρυξε την ακυρότητα εικονιστικού σήματος που απεικόνιζε τρεις παράλληλες λωρίδες μαύρου χρώματος σε λευκό φόντο με την αιτιολογία ότι το σήμα αυτό στερούνταν παντελώς διακριτικού χαρακτήρα, ακόμη και κτηθέντος διά της χρήσεως.

Εν προκειμένω, η adidas AG είχε καταχωρίσει εικονιστικό σήμα αποτελούμενο από τρεις παράλληλες λωρίδες ίσου πλάτους και ίσης απόστασης μεταξύ τους, τοποθετημένες πάνω στο προϊόν προς οποιαδήποτε φορά. Η Shoe Branding Europe BVBA είχε υποβάλει αίτηση κηρύξεως ακυρότητας του σήματος αυτού, επικαλούμενη έλλειψη διακριτικού χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 52, παράγραφος 1, στοιχείο α',

⁶¹ Κανονισμός (ΕΕ) 2017/1001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 2017, για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2017, L 154, σ. 1).

του κανονισμού 207/2009 ⁶², σε συνδυασμό με το άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο β΄, του ίδιου κανονισμού. Στις 30 Ιουνίου 2016 το τμήμα ακυρώσεων δέχθηκε την αίτηση κηρύξεως ακυρότητας, με την αιτιολογία ότι το επίδικο σήμα στερούνταν παντελώς διακριτικού χαρακτήρα, τόσο εγγενούς όσο και κτηθέντος διά της χρήσεως.

Κατά πρώτον, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα αν, όσον αφορά τις μορφές χρήσης ενός σήματος οι οποίες μπορούν να ληφθούν υπόψη, η έννοια της «χρήσης» του σήματος κατά το άρθρο 7, παράγραφος 3, και κατά το άρθρο 52, παράγραφος 2, του κανονισμού 207/2009 πρέπει να ερμηνεύεται όπως η έννοια της «ουσιαστικής χρήσης» κατά το άρθρο 15, παράγραφος 1, του ίδιου κανονισμού.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η χρήση του σήματος για την οποία γίνεται λόγος στο άρθρο 7, παράγραφος 3, και στο άρθρο 52, παράγραφος 2, του κανονισμού 207/2009 πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι αναφέρεται όχι μόνο στη χρήση του σήματος υπό τη μορφή με την οποία υποβλήθηκε προς καταχώριση και, ενδεχομένως, καταχωρίστηκε, αλλά και στη χρήση του σήματος υπό μορφές που διαφέρουν μόνο ως προς ορισμένες αμελητέες παραλλαγές από τη συγκεκριμένη μορφή και, ως εκ τούτου, μπορούν να θεωρηθούν συνολικώς αντίστοιχες προς αυτήν.

Κατά δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, όταν πρόκειται για ένα εξαιρετικά απλό σήμα, ακόμη και ελαφρές τροποποιήσεις στο σήμα αυτό είναι ικανές να συνιστούν μη αμελητέες παραλλαγές, με αποτέλεσμα η τροποποιημένη μορφή να μην μπορεί να θεωρηθεί συνολικώς αντίστοιχη προς την καταχωρισμένη μορφή του. Πράγματι, όσο απλούστερο είναι το σήμα τόσο περισσότερο μειώνεται η ικανότητά του να έχει διακριτικό χαρακτήρα και τόσο πιο εύκολα τυχόν τροποποίησή του είναι ικανή να επηρεάσει ένα από τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του, αλλοιώνοντας έτσι την αντίληψη που έχει το ενδιαφερόμενο κοινό για το σήμα αυτό.

Κατά τρίτον, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η καταχωρισμένη μορφή του σήματος χαρακτηριζόταν από τη χρήση τριών μαύρων λωρίδων σε λευκό φόντο. Από τη διαπίστωση αυτή συνήγαγε ότι, λόγω της εξαιρετικής απλότητας του επίδικου σήματος και της σημασίας του χρωματικού συνδυασμού που χρησιμοποιήθηκε κατά την καταχώριση, η αντιστροφή του χρωματικού αυτού συνδυασμού δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αμελητέα παραλλαγή σε σχέση με την καταχωρισμένη μορφή του. Επομένως, ορθώς το τμήμα προσφυγών αρνήθηκε να λάβει υπόψη τα αποδεικτικά στοιχεία που απεικόνιζαν όχι το επίδικο σήμα, αλλά διαφορετικά σημεία τα οποία αποτελούνταν από τρεις λευκές (ή ανοιχτόχρωμες) λωρίδες σε μαύρο (ή σκούρο) φόντο.

Με την απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 2019, **Conte κατά EUIPO (CANNABIS STORE AMSTERDAM)** (T-683/18, [EU:T:2019:855](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή κατά της αποφάσεως του τμήματος προσφυγών του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO), με την οποία δεν είχε γίνει δεκτό προς καταχώριση το σήμα «CANNABIS STORE Amsterdam», ως αντίθετο προς τη δημόσια τάξη.

62| Κανονισμός (ΕΚ) 207/2009 του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2009, για το κοινοτικό σήμα (κωδικοποιημένη έκδοση) (ΕΕ 2009, L 78, σ. 1).

Η προσφεύγουσα, Santa Conte, ζήτησε την καταχώριση εικονιστικού σημείου που περιείχε το λεκτικό στοιχείο «CANNABIS STORE AMSTERDAM» και ένα εικονιστικό στοιχείο το οποίο απεικόνιζε φύλλα ινδικής κάνναβης, για προϊόντα και υπηρεσίες που ενέπιπταν στις κλάσεις 30, 32 και 43 (τρόφιμα, ποτά και υπηρεσίες εστίασης). Το τμήμα προσφυγών του ΕUIPO απέρριψε την αίτηση καταχωρίσεως, βάσει του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο στ', του κανονισμού 2017/1001⁶³, εκτιμώντας ότι το σημείο ήταν αντίθετο προς τη δημόσια τάξη.

Πρώτον, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το καθοριστικό κριτήριο για την αξιολόγηση της αντίθεσης ενός σημείου προς τη δημόσια τάξη είναι η αντίληψη του ενδιαφερόμενου κοινού, η οποία ενδέχεται να στηρίζεται σε ασαφείς από επιστημονικής ή τεχνικής απόψεως ορισμούς, όπερ σημαίνει ότι σημασία έχει η συγκεκριμένη και τρέχουσα αντίληψη του σημείου, ανεξαρτήτως αν είναι πλήρεις οι πληροφορίες τις οποίες έχει στη διάθεσή του ο καταναλωτής. Συνεπώς, υπογραμμίζοντας ότι το «ιδιαίτερο σχήμα του φύλλου ινδικής κάνναβης [χρησιμοποιούνταν] συχνά ως σύμβολο της μαριχουάνας», το τμήμα προσφυγών ορθώς αναφέρθηκε, όχι σε επιστημονικό δεδομένο, αλλά στην αντίληψη του ενδιαφερόμενου κοινού. Εξάλλου, το Γενικό Δικαστήριο επικύρωσε την κρίση του τμήματος προσφυγών ότι η λέξη «amsterdam» γίνεται αντιληπτή από το ενδιαφερόμενο κοινό ως αναφερόμενη στην πόλη των Κάτω Χωρών η οποία ανέχεται τη χρήση ναρκωτικών και είναι γνωστή για τα «coffee shops» της.

Δεύτερον, όσον αφορά το ενδιαφερόμενο κοινό, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι το κοινό αυτό συνίσταται στο ευρύ κοινό της Ένωσης, το οποίο δεν διαθέτει κατ' ανάγκην συγκεκριμένες επιστημονικές ή τεχνικές γνώσεις σχετικά με τα ναρκωτικά εν γένει, και ειδικότερα με το ναρκωτικό που παράγεται από την ινδική κάνναβη, έστω και αν η κατάσταση αυτή ενδέχεται να διαφοροποιείται ανάλογα με το κράτος μέλος όπου βρίσκεται το εν λόγω κοινό. Επιπλέον, δεδομένου ότι η προσφεύγουσα, στην αίτηση καταχωρίσεως του σήματος, μνημόνευε προϊόντα και υπηρεσίες ευρείας κατανάλωσης που προορίζονταν για το ευρύ κοινό χωρίς ηλικιακή διάκριση, δεν υφίστατο κανένας βάσιμος λόγος να περιοριστεί το ενδιαφερόμενο κοινό μόνο στο νεανικό κοινό.

Τρίτον, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, σε πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα προϊόντα της ινδικής κάνναβης που εμφανίζουν περιεκτικότητα σε τετραϋδροκανναβινόλη (THC) άνω του 0,2 % θεωρούνται παράνομες ναρκωτικές ουσίες. Δεδομένου, όμως, ότι τα σημεία που δύνανται να θεωρηθούν ως αντίθετα προς τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη δεν είναι τα ίδια σε όλα τα κράτη μέλη, ιδίως για γλωσσικούς, ιστορικούς, κοινωνικούς ή πολιτιστικούς λόγους, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι ορθώς το τμήμα προσφυγών επικαλέστηκε τις νομοθεσίες των ως άνω κρατών μελών όχι λόγω της κανονιστικής τους ισχύος, αλλά ως πραγματικές ενδείξεις βάσει των οποίων μπορούσε να εκτιμηθεί ο τρόπος που το ενδιαφερόμενο κοινό αντιλαμβανόταν το επίδικο σημείο. Εξάλλου, το Γενικό Δικαστήριο δέχθηκε ότι το μεν αγγλόφωνο ενδιαφερόμενο κοινό θα αντιλαμβανόταν το σημείο υπό την έννοια ότι αναφέρεται σε «κατάστημα ινδικής κάνναβης στο Άμστερνταμ», το δε μη αγγλόφωνο ενδιαφερόμενο κοινό υπό την έννοια ότι αναφέρεται σε «κάνναβη στο Άμστερνταμ», κάτι που, σε αμφότερες τις περιπτώσεις, ενισχυμένο από την εικόνα των φύλλων ινδικής κάνναβης, επικοινωνιακών συμβόλων της μαριχουάνας, συνιστούσε σαφή και μονοσήμαντη αναφορά στο ναρκωτικό το οποίο πωλείται εκεί.

Τέταρτον, όσον αφορά την έννοια της δημοσίας τάξεως, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι κάθε αντίθεση προς τον νόμο δεν ισοδυναμεί κατ' ανάγκην με αντίθεση προς τη δημόσια τάξη. Πρέπει, επιπλέον, η αντίθεση αυτή να θίγει συμφέρον το οποίο θεωρείται θεμελιώδες από το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος ή τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη, σύμφωνα με τα δικά τους συστήματα αξιών. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, στα κράτη μέλη όπου η κατανάλωση και η χρήση της ναρκωτικής ουσίας που

63] Το άρθρο 7, παράγραφος 1, στοιχείο στ', του κανονισμού (ΕΕ) 2017/1001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 2017, για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2017, L 154, σ. 1), προβλέπει ότι τα σήματα που αντίκεινται στη δημόσια τάξη ή στα χρηστά ήθη δεν γίνονται δεκτά προς καταχώριση.

παράγεται από την κάνναβη παραμένουν απαγορευμένες, η μάχη κατά της εξάπλωσης της συγκεκριμένης ουσίας αποτελεί ιδιαιτέρως ευαίσθητο ζήτημα και εξυπηρετεί σκοπό δημόσιας υγείας, ο οποίος συνίσταται στην καταπολέμηση των επιβλαβών συνεπειών της.

Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ήταν αντίθετο προς τη δημόσια τάξη το επίδικο σημείο, το οποίο γινόταν αντιληπτό από το ενδιαφερόμενο κοινό ως ένδειξη ότι τα τρόφιμα και τα ποτά που αφορούσε η αίτηση καταχωρίσεως σήματος, καθώς και οι σχετικές υπηρεσίες, περιέχουν ναρκωτικές ουσίες παράνομες σε μεγάλο αριθμό κρατών μελών.

β) Σχετικοί λόγοι απαραδέκτου

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 7ης Φεβρουαρίου 2019, **Swemac Innovation κατά EUIPO – SWEMAC Medical Appliances (SWEMAC)** (T-287/17, [EU:T:2019:69](#)), ο δικαιούχος του σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης SWEMAC άσκησε προσφυγή ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως του τμήματος προσφυγών περί κηρύξεως της ακυρότητας του σήματος αυτού λόγω της ύπαρξης προγενέστερου σημείου, ήτοι της προγενέστερης σουηδικής εταιρικής επωνυμίας Swemac Medical Appliances AB.

Στην υπόθεση ετίθετο, μεταξύ άλλων, το ζήτημα αν, όπως υποστήριζε η προσφεύγουσα, το γεγονός ότι αυτή μπορούσε να επικαλεστεί αρχαιότερο δικαίωμα από το προγενέστερο σημείο είχε ως συνέπεια να μην μπορεί η αιτούμενη την κήρυξη της ακυρότητας, δικαιούχος του προγενέστερου σημείου, να απαγορεύσει τη χρήση μεταγενέστερου σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με συνέπεια να μην πληρούται η προϋπόθεση του άρθρου 8, παράγραφος 4, στοιχείο β', του κανονισμού 207/2009.

Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ειδικότερα ότι, κατά τη νομολογία, εφόσον ο δικαιούχος του προσβαλλόμενου σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει προγενέστερο δικαίωμα ικανό να θίξει το κύρος του προγενέστερου σήματος στο οποίο στηρίζεται αίτηση κηρύξεως ακυρότητας, οφείλει εκείνος να απευθυνθεί, κατά περίπτωση, στην αρμόδια αρχή ή στο αρμόδιο εθνικό δικαστήριο, προκειμένου να επιτύχει, εφόσον το επιθυμεί, την ακύρωση του σήματος αυτού.

Επιπλέον, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε τη σχετική με διαδικασίες ανακοπής νομολογία κατά την οποία αυτό καθ' εαυτό το γεγονός ότι ο δικαιούχος αμφισβητούμενου σήματος είναι δικαιούχος έτι αρχαιότερου εθνικού σήματος σε σχέση με το προγενέστερο σήμα ουδεμία επιρροή ασκεί, στον βαθμό που η διαδικασία ανακοπής στο επίπεδο της Ένωσης δεν έχει ως αντικείμενο την επίλυση των συγκρούσεων σε εθνικό επίπεδο.

Πράγματι, κατά τη νομολογία, το κύρος ενός εθνικού σήματος δεν μπορεί να τεθεί υπό αμφισβήτηση στο πλαίσιο διαδικασίας καταχωρίσεως σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά μόνο στο πλαίσιο διαδικασίας για την κήρυξη της ακυρότητας του σήματος κινηθείσας στο οικείο κράτος μέλος. Επιπλέον, μολονότι το Γραφείο Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO) είναι αρμόδιο να ελέγξει, βάσει των αποδείξεων που οφείλει να προσκομίσει ο ανακόπτης, την ύπαρξη του εθνικού σήματος του οποίου γίνεται επίκληση προς στήριξη της ανακοπής, εντούτοις δεν είναι έργο του EUIPO να άρει τη σύγκρουση μεταξύ του σήματος αυτού και ενός άλλου σήματος σε εθνικό επίπεδο, καθότι μια τέτοια σύγκρουση άπτεται της αρμοδιότητας των εθνικών αρχών.

Συνεπώς, κατά τη νομολογία, ενόσω προστατεύεται πραγματικά το προγενέστερο εθνικό σήμα, η ύπαρξη προγενέστερης εθνικής καταχωρίσεως ή άλλου δικαιώματος προγενέστερου του εθνικού αυτού σήματος δεν ασκεί επιρροή στο πλαίσιο ανακοπής κατά αιτήσεως καταχωρίσεως σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

ακόμη και αν το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης του οποίου ζητήθηκε η καταχώριση είναι πανομοιότυπο με προγενέστερο εθνικό σήμα της προσφεύγουσας ή με άλλο δικαίωμα προγενέστερο του εθνικού σήματος στο οποίο στηρίχθηκε η ανακοπή.

Το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι είχε ήδη την ευκαιρία να αποφανθεί ότι, ακόμη και αν γινόταν δεκτό ότι τα προγενέστερα δικαιώματα επί ονομάτων χώρου στο διαδίκτυο μπορούσαν να εξομοιωθούν με προγενέστερη εθνική καταχώριση, δεν ήταν ούτως ή άλλως έργο του Γενικού Δικαστηρίου να αποφανθεί επί τυχόν σύγκρουσης μεταξύ προγενέστερου εθνικού σήματος και προγενέστερων δικαιωμάτων επί των ονομάτων χώρου, δεδομένου ότι η σύγκρουση αυτή δεν εμπίπτει στην αρμοδιότητά του.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να γίνει αναλογική εφαρμογή της νομολογίας αυτής στην προκειμένη υπόθεση. Κατόπιν τούτου, διαπίστωσε ότι, παρά τις υποχρεώσεις τις οποίες υπέχει το EUIPO και την αποστολή που έχει το Γενικό Δικαστήριο, δεν είναι αρμοδιότητα ούτε του EUIPO ούτε του Γενικού Δικαστηρίου να αποφαινούνται επί συγκρούσεων μεταξύ του προγενέστερου σημείου και κάποιας άλλης εταιρικής επωνυμίας ή σήματος που δεν έχει καταχωριστεί σε εθνικό επίπεδο, στο πλαίσιο διαδικασίας για την κήρυξη ακυρότητας ενός σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Επομένως, κατά το Γενικό Δικαστήριο, το ζήτημα του προγενέστερου δικαιώματος εξετάζεται σε σχέση με την καταχώριση του προσβαλλόμενου σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και όχι σε σχέση με τα προσβαλλόμενα προγενέστερα δικαιώματα τα οποία ο δικαιούχος του προσβαλλόμενου σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εν προκειμένω η προσφεύγουσα, θα μπορούσε να έχει έναντι της αιτουμένης την κήρυξη της ακυρότητας, δικαιούχου του προγενέστερου σημείου. Ως εκ τούτου, το μοναδικό προγενέστερο δικαίωμα που πρέπει να ληφθεί υπόψη για την επίλυση της διαφοράς είναι το προγενέστερο σημείο.

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η διάταξη της 22ας Μαΐου 2019, **Puma κατά EUIPO – CMS (CMS Italy)** (T-161/16, [EU:T:2019:350](#)), η PUMA είχε ασκήσει ανακοπή κατά της καταχώρισης του εικονιστικού σήματος CMS Italy που έχει ως κύριο εικονιστικό στοιχείο ένα αιλουροειδές σε άλμα προς τα δεξιά, στηριζόμενη σε τρεις διεθνείς καταχωρίσεις εικονιστικών σημάτων με μοναδικό ή κύριο στοιχείο ένα αιλουροειδές σε άλμα προς τα αριστερά, οι οποίες παράγουν αποτελέσματα σε διάφορα κράτη μέλη. Ο λόγος που προβλήθηκε προς στήριξη της ανακοπής ήταν εκείνος του άρθρου 8, παράγραφος 5, του κανονισμού 207/2009 (νυν άρθρου 8, παράγραφος 5, του κανονισμού 2017/1001).

Η ανακοπή απορρίφθηκε με το σκεπτικό ότι δεν αποδείχθηκε η φήμη των προγενέστερων σημάτων, δεδομένου ότι διάφορες προγενέστερες αποφάσεις του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO) με τις οποίες είχε διαπιστωθεί η φήμη ορισμένων από τα εν λόγω σήματα, παρότι η ανακόπτουσα τις είχε επικαλεστεί ως αποδεικτικά στοιχεία δεν ελήφθησαν υπόψη από το τμήμα ανακοπών με την αιτιολογία ότι η νομιμότητα των αποφάσεων του EUIPO έπρεπε να ελεγχθεί βάσει του κανονισμού 207/2009 όπως ερμηνευόταν από τον δικαστή της Ένωσης, και όχι με βάση την πρακτική που είχε ακολουθήσει το EUIPO με τις προγενέστερες αποφάσεις του. Η προσφυγή κατά της απόφασης του τμήματος ανακοπών απορρίφθηκε από το τμήμα προσφυγών, το οποίο σιωπηρώς επικύρωσε την ως άνω εκτίμηση και απέρριψε τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκόμισε η προσφεύγουσα, με την αιτιολογία, κατά βάση, ότι επρόκειτο όχι για συμπληρωματικά αλλά για κύρια αποδεικτικά στοιχεία.

Με αιτιολογημένη διάταξη που εκδόθηκε βάσει του άρθρου 132 του Κανονισμού Διαδικασίας, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε την προσφυγή προδήλως βάσιμη, υπό το πρίσμα της απόφασης της 28ης Ιουνίου 2018, **EUIPO κατά Puma** (C-564/16 P, [EU:C:2018:509](#)), της οποίας συνόψισε τα διδάγματα. Ειδικότερα, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, εφόσον οι προγενέστερες αποφάσεις του EUIPO που επικαλείται ως αποδεικτικά στοιχεία επειδή έχει διαπιστωθεί με αυτές η φήμη του προγενέστερου σήματος επί του οποίου στηρίζεται η ανακοπή του δυνάμει του άρθρου 8, παράγραφος 5, του κανονισμού 207/2009, είναι εμπεριστατωμένες όσον αφορά την αποδεικτική βάση και τα πραγματικά περιστατικά στα οποία θεμελιώνεται η προαναφερθείσα διαπίστωση, οι αποφάσεις αυτές συνιστούν σημαντική ένδειξη περί του ότι το σήμα μπορεί να θεωρηθεί ότι χαίρει φήμης κατά την έννοια του άρθρου 8, παράγραφος 5, του κανονισμού 207/2009 και στο πλαίσιο της εκκρεμούς διαδικασίας ανακοπής.

Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η προσφεύγουσα είχε επικαλεστεί, ως αποδεικτικό στοιχείο της φήμης των προγενέστερων σημάτων, τρεις συγκεκριμένες προγενέστερες αποφάσεις του EUIPO οι οποίες αντιπροσώπευαν την πρόσφατη πρακτική του και κατέληγαν στο συμπέρασμα ότι, σε ορισμένα από τα κράτη μέλη που αφορούσε η προκειμένη υπόθεση, δύο εκ των τριών προγενέστερων σημάτων έχαιραν φήμης σε σχέση με προϊόντα πανομοιότυπα ή παρόμοια με τα επίμαχα εν προκειμένω. Επομένως, το τμήμα προσφυγών όφειλε να λάβει υπόψη εκείνες τις αποφάσεις του EUIPO, να εξετάσει με ιδιαίτερη προσοχή αν θα έπρεπε ή όχι να αποφανθεί κατά τον ίδιο τρόπο και, σε περίπτωση που δεν ακολουθούσε την ίδια προσέγγιση, να αιτιολογήσει ρητώς τη διαφορετική αυτή εκτίμηση. Κρίνοντας ότι οι εν λόγω αποφάσεις ουδεμία επιρροή ασκούσαν, το τμήμα προσφυγών παραβίασε την αρχή της χρηστής διοίκησης. Κατά συνέπεια, το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε την προσβαλλόμενη απόφαση του τμήματος προσφυγών.

Με την απόφαση της 27ης Ιουνίου 2019, **Luciano Sandrone κατά EUIPO – J. García Carrión (Luciano Sandrone)** (T-268/18, [EU:T:2019:452](#)), το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση του δεύτερου τμήματος προσφυγών του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO), της 26ης Φεβρουαρίου 2018, περί ακυρώσεως της από 12 Απριλίου 2017 απορριπτικής αποφάσεως του τμήματος ανακοπών επί της ανακοπής που είχε ασκήσει ο δικαιούχος του προγενέστερου λεκτικού σήματος DON LUCIANO, το οποίο ήταν καταχωρισμένο για «Αλκοολούχα ποτά (εκτός ζύθου)», κατά της αιτήσεως καταχωρίσεως του λεκτικού σήματος Luciano Sandrone για «Αλκοολούχα ποτά εκτός ζύθου· παρασκευάσματα για οينوπνευματώδη ποτά».

Όσον αφορά τη σύγκριση των σημείων, το Γενικό Δικαστήριο, διερευνώντας κατ' αρχάς την ενδεχόμενη ύπαρξη κυρίαρχου στοιχείου, ανέτρεψε το συμπέρασμα του τμήματος προσφυγών ότι το κύριο όνομα Luciano, το οποίο αποτελούσε αντικείμενο της αιτήσεως καταχωρίσεως, γίνεται αντιληπτό ως σπάνιο από το ενδιαφερόμενο κοινό στη Γερμανία και στη Φινλανδία. Το Γενικό Δικαστήριο διέκρινε μεταξύ της ονοματοδοσίας και της γνώσης των ονομάτων από το ενδιαφερόμενο κοινό, λαμβάνοντας υπόψη ως παράγοντες την εμπορική κινητικότητα εντός της Ένωσης και τα σύγχρονα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας. Στο πνεύμα αυτό, επισήμανε ότι ναι μεν ήταν πασίγνωστο ότι το κύριο όνομα Luciano δεν είναι ευρέως διαδεδομένο μεταξύ των πληθυσμών της Γερμανίας και της Φινλανδίας, πλην όμως το γεγονός αυτό από μόνο του σε καμία περίπτωση δεν σήμαινε ότι το συγκεκριμένο κύριο όνομα θα γίνει αντιληπτό ως σπάνιο όνομα στα προαναφερθέντα κράτη μέλη.

Το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε, επομένως, ότι το τμήμα προσφυγών έπρεπε να κρίνει ότι το στοιχείο «luciano» ήταν το κυρίαρχο στο προγενέστερο σήμα, όπως ορθώς έπραξε, και ότι το στοιχείο «sandrone», δηλαδή ένα επώνυμο που δεν γίνεται αντιληπτό ως σύννηθες, ήταν το κυρίαρχο στο σημείο το οποίο αφορούσε η αίτηση καταχωρίσεως, όπερ δεν έπραξε.

Όσον αφορά την εννοιολογική σύγκριση, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το τμήμα προσφυγών δεν προσδιόρισε καμία έννοια που θα μπορούσε να συνδεθεί με το επίμαχο ονοματεπώνυμο και, ως εκ τούτου, ήταν άνευ σημασίας για τους σκοπούς της εννοιολογικής σύγκρισης των σημείων το γεγονός και μόνον ότι το ενδιαφερόμενο κοινό θα συνέδεε το σημείο του οποίου ζητήθηκε η καταχώριση με ορισμένο κύριο όνομα και επώνυμο και, κατ' επέκταση, με συγκεκριμένο πρόσωπο, φανταστικό ή πραγματικό, καθώς και ότι το προγενέστερο σήμα θα γινόταν αντιληπτό ως δηλωτικό ενός προσώπου ονόματι Luciano. Κατόπιν τούτου, ανέτρεψε το συμπέρασμα του τμήματος προσφυγών και έκρινε, όπως άλλωστε και το EUIPO, το οποίο ως προς το σημείο αυτό διατύπωσε στα υπομνήματά του διαφορετική εκτίμηση από εκείνη του τμήματος προσφυγών, ότι εν προκειμένω δεν ήταν δυνατή η εννοιολογική σύγκριση, διότι τα ονόματα και το επώνυμο που περιέχονταν στα αντιπαρατιθέμενα σημεία δεν συνδέονταν με καμία έννοια.

Όσον αφορά τη σφαιρική εκτίμηση του κινδύνου συγχύσεως, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι το τμήμα προσφυγών υπέπεσε σε σφάλματα επειδή δεν έλαβε υπόψη, αφενός, ότι το στοιχείο «sandrone» κυριαρχούσε εντός σημείου του οποίου ζητήθηκε η καταχώριση και, αφετέρου, ότι δεν ήταν δυνατόν να γίνει εννοιολογική

σύγκριση. Αποφάνθηκε επίσης ότι κακώς το τμήμα προσφυγών παρέλειψε να λάβει υπόψη διάφορες ιδιαιτερότητες των επίμαχων προϊόντων, όπως ότι στον αμπελοοινικό τομέα τα ονόματα έχουν μεγάλη σημασία, είτε πρόκειται για επώνυμα είτε για ονομασίες κτημάτων, δεδομένου ότι χρησιμεύουν ως στοιχεία αναφοράς και προσδιορισμού των οίνων. Επομένως, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι ως δηλωτικό της προέλευσης των οίνων του προσφεύγοντος θα χρησίμευε το διακριτικό στοιχείο «sandrone» ή ακόμη η πλήρης ονομασία «luciano sandrone», όχι όμως μόνον το στοιχείο «luciano». Υπογράμμισε δε ότι το τμήμα προσφυγών παρέλειψε επίσης να λάβει υπόψη τη συχνότητα της χρήσης ισπανικών ή ιταλικών κύριων ονομάτων ή επωνύμων, πραγματικών ή υποθετικών, στον αμπελοοινικό τομέα και το γεγονός ότι οι καταναλωτές είναι συνηθισμένοι σε σήματα που περιέχουν τα ως άνω στοιχεία, με αποτέλεσμα να μη σκέπτονται, κάθε φορά που ένα κύριο όνομα ή επώνυμο τέτοιου τύπου εμφανίζεται σε σήμα συνδυαζόμενο με άλλα στοιχεία, ότι αυτό υποδηλώνει ότι τα προϊόντα για τα οποία χρησιμοποιείται προέρχονται όλα από την ίδια πηγή.

Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στον αμπελοοινικό τομέα, όπου είναι πολύ συνήθης η χρήση σημείων αποτελούμενων από επώνυμα ή κύρια ονόματα, ήταν απίθανο το ενδεχόμενο να θεωρήσει ο μέσος καταναλωτής ότι μεταξύ των δικαιούχων των αντιπαρατιθέμενων σημείων υφίστατο οικονομική σχέση, απλώς και μόνον επειδή είχαν κοινό το ιταλικό όνομα Luciano. Το γεγονός αυτό δεν αρκούσε για να γίνει δεκτό, ως προς τα εμπορικά σήματα που αναφέρονταν σε οίνους, ότι υπήρχε κίνδυνος συγχύσεως, δεδομένου ότι το ενδιαφερόμενο κοινό δεν θα ανέμενε ευλόγως να χρησιμοποιείται το σύννηθες αυτό κύριο όνομα από έναν και μόνον παραγωγό ως στοιχείο σήματος.

γ) Διαδικαστικά ζητήματα

Με την απόφαση της 7ης Μαΐου 2019, **mobile.de κατά EUIPO (Αναπαράσταση ενός αυτοκινήτου σε συννεφάκι τύπου κόμικς)** (T-629/18, [EU:T:2019:292](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του ζητήματος της μεταχείρισης που έπρεπε να επιφυλαχθεί σε αίτημα περιορισμού του καταλόγου των προϊόντων και υπηρεσιών για τα οποία ζητήθηκε η καταχώριση του σήματος. Το αίτημα αυτό υποβλήθηκε από την προσφεύγουσα κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον του τμήματος προσφυγών κατόπιν της μερικής απόρριψης της αιτήσεως καταχώρισεως του σήματος από τον εξεταστή του EUIPO και κάλυπτε όλα τα προϊόντα και τις υπηρεσίες σχετικά με τα οποία η καταχώριση δεν είχε γίνει δεκτή. Το τμήμα προσφυγών, αντί να διαπιστώσει ότι δεν συνέτρεχε πλέον λόγος να αποφανθεί, έκρινε την προσφυγή απαράδεκτη, με την αιτιολογία ότι το έγγραφο το οποίο κατέθεσε η προσφεύγουσα αναφερόμενη στο αίτημα περιορισμού, δεν πληρούσε τα κριτήρια για να γίνει δεκτό ως υπόμνημα των λόγων της προσφυγής, διότι δεν περιείχε κανένα επιχείρημα που να δικαιολογεί την ακύρωση της αποφάσεως του εξεταστή. Το EUIPO είχε συνταχθεί με τα αιτήματα της προσφεύγουσας περί ακυρώσεως της αποφάσεως του τμήματος προσφυγών.

Πρώτον, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι, παρά το γεγονός ότι το EUIPO συντάχθηκε με τη θέση της προσφεύγουσας, το ίδιο δεν απαλλασσόταν από το καθήκον του να εξετάσει τη νομιμότητα της προσβαλλομένης αποφάσεως. Πράγματι, η ανεξαρτησία των τμημάτων προσφυγών του EUIPO δεν επιτρέπει στο τελευταίο ούτε να μεταρρυθμίσει ούτε να αποσύρει απόφαση που έχει ληφθεί από τμήμα προσφυγών ούτε και του να απευθύνει συναφώς εντολές.

Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο αιτών την καταχώριση σήματος μπορεί ανά πάσα στιγμή, άρα και ενόσω εκκρεμεί η διαδικασία προσφυγής, να περιορίσει τον κατάλογο των προϊόντων και υπηρεσιών που περιλαμβάνονται στην αίτησή του. Δεδομένου ότι το αίτημα περιορισμού των προϊόντων και υπηρεσιών υποβλήθηκε εντός της προθεσμίας για την κατάθεση υπομνήματος που να εκθέτει τους λόγους της προσφυγής, το τμήμα προσφυγών ήταν υποχρεωμένο, ανεξαρτήτως του αν είχε κατατεθεί τέτοιο υπόμνημα, να αποφανθεί επί του αιτήματος αυτού.

Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι το τμήμα προσφυγών, παραλείποντας να αποφανθεί επί του αιτήματος περιορισμού, παρέβη το άρθρο 49, παράγραφος 1, του κανονισμού 2017/1001, σε συνδυασμό με το άρθρο 27, παράγραφος 5, του κατ' εξουσιοδότηση κανονισμού 2018/625 ⁶⁴, και ακύρωσε την προσβαλλόμενη απόφαση.

2. Σχέδια ή υποδείγματα

Με την απόφαση της 6ης Ιουνίου 2019, **Rietze κατά EUIPO – Volkswagen (Όχημα VW Caddy)** (T-192/18, [EU:T:2019:379](#)), το Γενικό Δικαστήριο επικύρωσε την απόφαση του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO) με την οποία κρίθηκε ότι το σχέδιο ή υπόδειγμα που απεικονίζει το όχημα VW Caddy είναι νέο κατά την έννοια του άρθρου 5 του κανονισμού 6/2002 ⁶⁵ και έχει ατομικό χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 6 του κανονισμού αυτού. Η υπόθεση αυτή αναγόταν σε διαδικασία κηρύξεως ακυρότητας την οποία κίνησε η προσφεύγουσα, δηλαδή η γερμανική εταιρία Rietze που εμπορεύεται μινιατούρες αυτοκινήτων. Το επίδικο σχέδιο ή υπόδειγμα ήταν εκείνο του οχήματος VW Caddy, το οποίο διατέθηκε για πρώτη φορά στην αγορά από τη Volkswagen το 2011. Προκειμένου να αποδείξει τη γνωστοποίηση προγενέστερου σχεδίου ή υποδείγματος, η προσφεύγουσα παρέπεμψε σε προηγούμενο μοντέλο του αυτοκινήτου αυτού, και πιο συγκεκριμένα στο μοντέλο VW Caddy (2K) Life, το οποίο διατέθηκε για πρώτη φορά στην αγορά το 2004.

Κατά πρώτον, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε το επιχείρημα της προσφεύγουσας ότι το EUIPO όφειλε, πρώτον, να έχει σταθμίσει τα χαρακτηριστικά των αντιπαρατιθέμενων σχεδίων ή υποδειγμάτων, δεύτερον, να έχει αναλύσει τα κοινά τους σημεία και, τρίτον, να έχει διακρίνει μεταξύ των αισθητικών και τεχνικών χαρακτηριστικών τους.

Κατά δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την επιχειρηματολογία της προσφεύγουσας ότι το EUIPO παρέλειψε να λάβει υπόψη ορισμένα αποδεικτικά στοιχεία στα οποία εμφανιζόταν η εικόνα του προγενέστερου σχεδίου ή υποδείγματος. Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο αιτών την κήρυξη της ακυρότητας υποχρεούται να προσκομίσει ακριβή και πλήρη αντίγραφα του προγενέστερου σχεδίου ή υποδείγματος και ότι δεν μπορεί να απαιτείται από το συμβούλιο προσφυγών να συνδυάσει διάφορες απεικονίσεις του προϊόντος στο οποίο έχει ενσωματωθεί το προγενέστερο σχέδιο ή υπόδειγμα, ή ακόμη και να αντικαταστήσει ένα στοιχείο που εμφανίζεται στις περισσότερες απεικονίσεις με ένα στοιχείο το οποίο εμφανίζεται σε μία μόνον απεικόνιση. Για τους λόγους αυτούς, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή.

3. Φυτικές ποικιλίες

Με την απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 2019, **Mema/OCVV [Braeburn 78 (11078)]** (T-177/16, [EU:T:2019:57](#)), το Γενικό Δικαστήριο έδωσε διευκρινίσεις όσον αφορά την έκταση της εξέτασης την οποία οφείλει να διενεργεί το τμήμα προσφυγών του Κοινοτικού Γραφείου Φυτικών Ποικιλιών (ΚΓΦΠ), προβαίνοντας ειδικότερα σε έναν παραλληλισμό με τις υποχρεώσεις που υπέχει το τμήμα προσφυγών του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO). Στην υπόθεση αυτή, το τμήμα προσφυγών του ΚΓΦΠ επιβεβαίωσε την απορριπτική απόφαση του ΚΓΦΠ επί της αιτήσεως που είχε υποβάλει ο προσφεύγων

⁶⁴] Κατ' εξουσιοδότηση κανονισμός (ΕΕ) 2018/625 της Επιτροπής, της 5ης Μαρτίου 2018, για τη συμπλήρωση του κανονισμού (ΕΕ) 2017/1001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και για την κατάργηση του κατ' εξουσιοδότηση κανονισμού (ΕΕ) 2017/1430 (ΕΕ 2018, L 104, σ. 1).

⁶⁵] Κανονισμός (ΕΚ) 6/2002 του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2001, για τα κοινοτικά σχέδια και υποδείγματα (ΕΕ 2002, L 3, σ. 1).

ζητώντας την παροχή κοινοτικού δικαιώματος για την ποικιλία μήλων «Braeburn 78». Το ΚΓΦΠ είχε κρίνει, κατ' ουσίαν, ότι η ποικιλία αυτή δεν είχε αρκούντως διακριτό χαρακτήρα σε σχέση με την ποικιλία «Royal Braeburn».

Σε πρώτο στάδιο, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το έργο του ΚΓΦΠ χαρακτηρίζεται από επιστημονική και τεχνική πολυπλοκότητα όσον αφορά τους όρους εξέτασης των αιτήσεων για την παροχή κοινοτικού δικαιώματος, οπότε πρέπει να του αναγνωρίζεται, κατά την άσκηση των καθηκόντων του, διακριτική ευχέρεια, η οποία καλύπτει, μεταξύ άλλων, και τον έλεγχο του χαρακτήρα μιας ποικιλίας ως διακριτής. Εντούτοις, το τμήμα προσφυγών του ΚΓΦΠ δεσμεύεται από την αρχή της χρηστής διοίκησης, που συνεπάγεται υποχρέωσή του να εξετάζει με επιμέλεια και αμεροληψία όλα τα κρίσιμα νομικά και πραγματικά στοιχεία της υποθέσεως της οποίας επιλαμβάνεται. Επιπλέον, οι διατάξεις που διέπουν τις διαδικασίες ενώπιον του ΚΓΦΠ έχουν εφαρμογή *mutatis mutandis* στις διαδικασίες προσφυγής. Επομένως, η αρχή της αυτεπάγγελτης διερεύνησης των πραγματικών περιστατικών η οποία προβλέπεται στο άρθρο 76 του κανονισμού 2100/94 ⁶⁶ πρέπει να εφαρμόζεται και στη διαδικασία αυτή ενώπιον του τμήματος προσφυγών.

Σε δεύτερο στάδιο, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι το άρθρο 72 του κανονισμού 2100/94, το οποίο ορίζει το τμήμα προσφυγών μπορεί είτε να ασκήσει όλες τις εξουσίες του τμήματος του γραφείου που εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση είτε να αναπέμψει την υπόθεση στο εν λόγω τμήμα του γραφείου για περαιτέρω ενέργειες σε σχέση με την προσφυγή, έχει διατύπωση παρόμοια με εκείνη του άρθρου 71, παράγραφος 1, του κανονισμού 2017/1001 ⁶⁷. Από τη διάταξη αυτή, καθώς και από την οικονομία του κανονισμού 2017/1001, προκύπτει ότι το τμήμα προσφυγών, προκειμένου να αποφανθεί επί προσφυγής, διαθέτει τις ίδιες αρμοδιότητες με αυτές του οργάνου που εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση και ότι η εκ μέρους του εξέταση αφορά το σύνολο της διαφοράς, ως έχει κατά τον χρόνο έκδοσης της δικής του αποφάσεως. Από το άρθρο αυτό προκύπτει επίσης ότι υπάρχει λειτουργική συνέχεια μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO) και των τμημάτων προσφυγών από την οποία συνάγεται ότι, στο πλαίσιο της επανεξέτασης των αποφάσεων των υπηρεσιών του EUIPO που έχουν αποφανθεί σε πρώτο βαθμό, τα τμήματα προσφυγών πρέπει να στηρίζουν την απόφασή τους σε όλα τα πραγματικά και νομικά στοιχεία τα οποία προέβλεπαν οι διάδικοι είτε κατά τη διαδικασία ενώπιον της υπηρεσίας που αποφάνθηκε σε πρώτο βαθμό είτε κατά τη διαδικασία της προσφυγής. Επιπροσθέτως, όσον αφορά την έκταση της εξέτασης που οφείλουν να διενεργούν τα τμήματα προσφυγών του EUIPO σε σχέση με την απόφαση κατά της οποίας στρέφεται η προσφυγή, η έκταση αυτή δεν εξαρτάται από το αν ο προσφεύγων προβάλλει συγκεκριμένο λόγο κατά της αποφάσεως εκείνης επικρίνοντας τον τρόπο με τον οποίο ερμήνευσε ή εφάρμοσε κάποιον κανόνα δικαίου η υπηρεσία του EUIPO που αποφάνθηκε σε πρώτο βαθμό ή την εκ μέρους της εκτίμηση κάποιου αποδεικτικού στοιχείου.

Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, λαμβανομένης υπόψη της ομοιότητας των διατάξεων του κανονισμού 2017/1001 και του κανονισμού 2100/94, ότι παρόμοιες αρχές έχουν εφαρμογή στις διαδικασίες που ακολουθεί το ΚΓΦΠ.

Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε, όσον αφορά την επίδικη απόφαση, ότι υπήρχε έλλειψη ή, τουλάχιστον, ανεπάρκεια αιτιολογίας και προέβη στην ακύρωση της αποφάσεως αυτής.

⁶⁶ | Κανονισμός (ΕΚ) 2100/94 του Συμβουλίου, της 27ης Ιουλίου 1994, για τα κοινοτικά δικαιώματα επί φυτικών ποικιλιών (ΕΕ 1994, L 227, σ. 1).

⁶⁷ | Κανονισμός (ΕΕ) 2017/1001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 2017, για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2017, L 154, σ. 1).

VI. Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας – Περιοριστικά μέτρα

1. Καταπολέμηση της τρομοκρατίας

Στις 6 Μαρτίου 2019 εκδόθηκε η απόφαση **Hamas κατά Συμβουλίου** (T-289/15, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁶⁸, [ΕΥ:Τ:2019:138](#)) επί της προσφυγής ακυρώσεως που είχε ασκηθεί κατά της αποφάσεως (ΚΕΠΠΑ) 2015/521 και κατά του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2015/513 ⁶⁹ από τη Hamas, λόγω της καταχωρίσεως της στον κατάλογο των ομάδων και οντοτήτων τις οποίες αφορούν τα ειδικά περιοριστικά μέτρα κατά ορισμένων προσώπων και οντοτήτων με σκοπό την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Ειδικότερα, μολονότι μόνον το τρομοκρατικό σκέλος της Hamas (η «Hamas-Izz al-Din al-Qassem») περιλαμβανόταν στους αρχικούς καταλόγους του 2001 ⁷⁰, στη συνέχεια, στο πλαίσιο της επικαιροποίησης των πράξεων του 2001, καταχωρίστηκε από το 2003 στους καταλόγους και το πολιτικό σκέλος της οργάνωσης (η Hamas) ⁷¹. Στην αιτιολογική έκθεση των προσβαλλομένων πράξεων, το Συμβούλιο επισήμαινε ότι είχε στηριχθεί σε τέσσερις εθνικές αποφάσεις, συγκεκριμένα δε σε μία απόφαση βρετανικής αρχής [στο εξής: απόφαση του Home Secretary (Υπουργού Εσωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου)] και σε τρεις αποφάσεις των αρχών των Ηνωμένων Πολιτειών.

Για να απορρίψει την προσφυγή της Hamas, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς, όσον αφορά τις τελευταίες αυτές αποφάσεις, ότι η έννοια της «αρμόδιας αρχής» κατά το άρθρο 1, παράγραφος 4, της κοινής θέσης 2001/931 ⁷² δεν καλύπτει μόνον τις αρχές των κρατών μελών, αλλά μπορεί, κατ' αρχήν, να

68| Υπόθεση C-386/19 P, **Hamas κατά Συμβουλίου**.

69| Απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2015/521 του Συμβουλίου, της 26ης Μαρτίου 2015, σχετικά με την ενημέρωση και τροποποίηση του καταλόγου προσώπων, ομάδων και οντοτήτων που υπάγονται στα άρθρα 2, 3 και 4 της κοινής θέσης 2001/931/ΚΕΠΠΑ για την εφαρμογή ειδικών μέτρων για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και για την κατάργηση της απόφασης 2014/483/ΚΕΠΠΑ (ΕΕ 2015, L 82, σ. 107)· εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 2015/513 του Συμβουλίου, της 26ης Μαρτίου 2015, σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 2, παράγραφος 3, του κανονισμού (ΕΚ) 2580/2001 για τη λήψη ειδικών περιοριστικών μέτρων κατά ορισμένων προσώπων και οντοτήτων με σκοπό την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και για την κατάργηση του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 790/2014 (ΕΕ 2015, L 82, σ. 1).

70| Το όνομα του τρομοκρατικού αυτού σκέλους της οργάνωσης περιλαμβανόταν στον κατάλογο του παραρτήματος της κοινής θέσης 2001/931/ ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 27ης Δεκεμβρίου 2001, για την εφαρμογή ειδικών μέτρων για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας (ΕΕ 2001, L 344, σ. 93), καθώς και στον κατάλογο που καταρτίστηκε με την απόφαση 2001/927/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Δεκεμβρίου 2001, για την κατάρτιση του καταλόγου που προβλέπεται στο άρθρο 2, παράγραφος 3, του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2580/2001 του Συμβουλίου, για τη λήψη ειδικών περιοριστικών μέτρων κατά ορισμένων προσώπων και οντοτήτων με σκοπό την καταπολέμηση της τρομοκρατίας (ΕΕ 2001, L 344, σ. 83).

71| Κοινή θέση 2003/651/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 12ης Σεπτεμβρίου 2003, σχετικά με την ενημέρωση της κοινής θέσης 2001/931/ ΚΕΠΠΑ, για την εφαρμογή ειδικών μέτρων για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, και για την κατάργηση της κοινής θέσης 2003/482/ΚΕΠΠΑ (ΕΕ 2003, L 229, σ. 42)· απόφαση 2003/646/ΕΚ του Συμβουλίου, της 12ης Σεπτεμβρίου 2003, για εφαρμογή του άρθρου 2, παράγραφος 3, του κανονισμού 2580/2001, για τη λήψη ειδικών περιοριστικών μέτρων κατά ορισμένων προσώπων και οντοτήτων με σκοπό την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, και την κατάργηση της απόφασης 2003/480/ΕΚ (ΕΕ 2003, L 229, σ. 22).

72| Στην πρώτη περίοδο της διάταξης αυτής ορίζεται ότι «[ο] κατάλογος του παραρτήματος καταρτίζεται βάσει ακριβών πληροφοριών ή στοιχείων του σχετικού φακέλου τα οποία δεικνύουν ότι έχει ληφθεί απόφαση από αρμόδια αρχή έναντι συγκεκριμένων προσώπων, ομάδων και οντοτήτων, είτε η εν λόγω απόφαση αφορά την έναρξη ανακριτικών πράξεων ή ποινικής διώξεως για μια τρομοκρατική πράξη ή την απόπειρα τέλεσης ή τη συμμετοχή ή τη διευκόλυνση μιας τέτοιας πράξης βάσει σοβαρών και αξιόπιστων αποδείξεων ή ενδείξεων είτε καταδίκη για τέτοιες πράξεις».

περιλαμβάνει και αρχές τρίτων κρατών, δεδομένου ότι η εφαρμογή του ψηφίσματος 1373 (2001) του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών και ο επιδιωκόμενος με το ψήφισμα σκοπός της καταπολέμησης της τρομοκρατίας σε παγκόσμιο επίπεδο δικαιολογούν μια τέτοια στενή συνεργασία όλων των κρατών.

Εν συνεχεία, ως προς τη χρήση αποφάσεων προερχόμενων από αρχές τρίτων κρατών, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, σε περίπτωση που το Συμβούλιο στηριχθεί σε απόφαση αυτού του είδους, οφείλει να ελέγξει προηγουμένως αν κατά την έκδοση της σχετικής αποφάσεως τηρήθηκαν τα δικαιώματα άμυνας και το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Ειδικότερα, στις αιτιολογικές εκθέσεις των πράξεών του, το Συμβούλιο οφείλει να παρέχει στοιχεία από τα οποία να μπορεί να συναχθεί ότι όντως προέβη στον έλεγχο αυτό. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, το Συμβούλιο υποχρεούται, προς τούτο, να αναφέρει, στις αιτιολογικές αυτές εκθέσεις, για ποιους λόγους έκρινε ότι κατά την έκδοση της αποφάσεως του τρίτου κράτους στην οποία στηρίχθηκε τηρήθηκαν οι αρχές των δικαιωμάτων άμυνας και του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, η δε σχετική αναφορά μπορεί, κατά περίπτωση, να είναι συνοπτική. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός ότι κάθε απόφαση προερχόμενη από τη συγκεκριμένη αρχή τρίτου κράτους δημοσιεύεται στην επίσημη εφημερίδα εκείνου του κράτους δεν αρκεί για να γίνει δεκτό ότι το Συμβούλιο εκπλήρωσε την υποχρέωση να ελέγξει αν, στο κράτος αυτό, τηρήθηκαν τα δικαιώματα άμυνας. Ως εκ τούτου, δεδομένου ότι η αιτιολογία σχετικά με τις αμερικανικές αποφάσεις κρίθηκε ανεπαρκής, οι αποφάσεις αυτές δεν μπορούσαν, κατά το Γενικό Δικαστήριο, να αποτελέσουν τη βάση των προσβαλλομένων πράξεων. Εν συνεχεία, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, δεδομένου ότι το άρθρο 1, παράγραφος 4, της κοινής θέσης 2001/931 δεν απαιτεί να στηρίζονται οι πράξεις του Συμβουλίου σε περισσότερες αποφάσεις αρμοδίων αρχών, οι προσβαλλόμενες πράξεις μπορούσαν να παραπέμπουν μόνο στην απόφαση του Home Secretary, και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εξέταση της προσφυγής έπρεπε να συνεχιστεί περιοριζόμενη στις προσβαλλόμενες πράξεις στον βαθμό που στηρίζονταν σε εκείνη την απόφαση.

Εξάλλου, σε σχέση με την αμφισβήτηση της αποφάσεως του Home Secretary λόγω της διοικητικής φύσης της, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι δεν έχει καθοριστική σημασία για την εφαρμογή του άρθρου 1, παράγραφος 4, της κοινής θέσης 2001/931 το γεγονός ότι πρόκειται για διοικητική και όχι για δικαστική απόφαση, καθόσον το ίδιο το γράμμα της διάταξης αυτής προβλέπει ρητώς ότι μη δικαστική αρχή είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί ως αρμόδια αρχή κατά την έννοια της συγκεκριμένης διάταξης. Πράγματι, μολοντί στο άρθρο 1, παράγραφος 4, της κοινής θέσης 2001/931 διατυπώνεται προτίμηση υπέρ των αποφάσεων που προέρχονται από δικαστικές αρχές, τούτο δεν αποκλείει, κατά το Γενικό Δικαστήριο, το ενδεχόμενο να λαμβάνονται υπόψη αποφάσεις προερχόμενες από διοικητικές αρχές στις περιπτώσεις που, αφενός, οι αρχές αυτές έχουν όντως αρμοδιότητα, κατά το εθνικό δίκαιο, να εκδίδουν αποφάσεις με σκοπό την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και, αφετέρου, οι αρχές αυτές, καίτοι απλώς διοικητικές, μπορούν να χαρακτηριστούν ως «ισοδύναμες» με τις δικαστικές αρχές, εφόσον οι αποφάσεις τους είναι δεκτικές ένδικης προσφυγής. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η ως άνω προϋπόθεση πληρούνταν, δεδομένου ότι η αμφισβητούμενη απόφαση του Home Secretary ήταν δεκτική ένδικης προσφυγής, και αποφάνθηκε, ως εκ τούτου, ότι η διοικητική αυτή αρχή έπρεπε να θεωρηθεί ως αρμόδια αρχή κατά την έννοια της προαναφερθείσας διάταξης.

Επιπλέον, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι η υποχρέωση την οποία υπέχει το Συμβούλιο από το άρθρο 1, παράγραφος 4, πρώτο εδάφιο, της κοινής θέσης 2001/931, να ελέγχει, πριν στηριχθεί σε αποφάσεις αρμοδίων αρχών για να καταχωρίσει το όνομα προσώπων ή οντοτήτων στους καταλόγους για τη δέσμευση κεφαλαίων, ότι οι αποφάσεις αυτές έχουν πράγματι εκδοθεί «βάσει σοβαρών και αξιόπιστων αποδείξεων ή ενδείξεων» αφορά μόνον τις αποφάσεις για κίνηση διαδικασίας έρευνας ή για άσκηση ποινικής δίωξης και όχι τις καταδικαστικές αποφάσεις. Έκρινε επομένως ότι, εν προκειμένω, η απόφαση του Home Secretary δεν ήταν απόφαση με την οποία κινήθηκε διαδικασία έρευνας ή ασκήθηκε ποινική δίωξη και έπρεπε να εξομοιωθεί με καταδικαστική απόφαση, οπότε, κατ'εφαρμογήν του άρθρου 1, παράγραφος 4, της κοινής θέσης 2001/931,

το Συμβούλιο δεν ήταν υποχρεωμένο να αναφέρει, στην αιτιολογική έκθεση των προσβαλλομένων πράξεων, τα αποδεικτικά στοιχεία και τις σοβαρές και αξιόπιστες ενδείξεις στις οποίες βασίστηκε η απόφαση της εθνικής αρχής.

Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, εφόσον απλώς και μόνον το γεγονός ότι η εθνική απόφαση στην οποία στηρίχθηκε η αρχική καταχώριση εξακολουθούσε να βρίσκεται σε ισχύ δεν αρκούσε πλέον για να συναχθεί ότι συνέτρεχε ακόμη ο κίνδυνος ανάμειξης του ενδιαφερόμενου προσώπου ή της ενδιαφερόμενης οντότητας σε τρομοκρατικές δραστηριότητες, το Συμβούλιο όφειλε να στηρίξει τη διατήρηση του ονόματος του προσώπου ή της οντότητας στον κατάλογο σε επικαιροποιημένη εκτίμηση της κατάστασης, λαμβάνοντας υπόψη πιο πρόσφατα πραγματικά στοιχεία από τα οποία να προκύπτει ότι ο κίνδυνος εξακολουθούσε να υφίσταται. Το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τούτο είχε συμβεί στην προκειμένη περίπτωση, αφού το Συμβούλιο στήριξε την εκ νέου καταχώριση του ονόματος της προσφεύγουσας στους επίμαχους καταλόγους, αφενός, στη διατήρηση σε ισχύ αποφάσεων που χαρακτηρίστηκαν ως αποφάσεις αρμοδίων αρχών κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 4, της κοινής θέσης 2001/931 και, αφετέρου, σε πραγματικά περιστατικά που αποτελούσαν πιο πρόσφατα στοιχεία τα οποία προβλήθηκαν αυτοτελώς από το Συμβούλιο και από τα οποία προέκυπτε ότι ο κίνδυνος ανάμειξης της Hamas σε τρομοκρατικές οργανώσεις εξακολουθούσε να υφίσταται.

2. Ουκρανία

Με τις αποφάσεις *Yanukovych κατά Συμβουλίου* (T-244/16 και T-285/17, [EU:T:2019:502](#)) και *Klymenko κατά Συμβουλίου* (T-274/18, [EU:T:2019:509](#)) που εκδόθηκαν τις 11 Ιουλίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε πλείονες αποφάσεις του Συμβουλίου ⁷³ σχετικές με περιοριστικά μέτρα λόγω της κατάστασης στην Ουκρανία, με τις οποίες είχε παραταθεί η ισχύς του καταλόγου των προσώπων, οντοτήτων και φορέων εις βάρος των οποίων είχαν ληφθεί τα περιοριστικά αυτά μέτρα ⁷⁴, στον βαθμό που τα ονόματα των προσφευγόντων, δηλαδή του πρώην Προέδρου και του πρώην Υπουργού Εσόδων και Δαπανών της Ουκρανίας, διατηρήθηκαν στον εν λόγω κατάλογο. Η καταχώριση είχε αποφασιστεί με την αιτιολογία ότι στην Ουκρανία διενεργούνταν προανακρίσεις εις βάρος των προσφευγόντων για αξιόποινες πράξεις σχετικές με υπεξαίρεση δημοσίου χρήματος και παράνομη μεταφορά του εκτός Ουκρανίας, εν συνεχεία δε η ισχύς της καταχώρισεως παρατάθηκε με την αιτιολογία ότι οι ουκρανικές αρχές είχαν κινήσει κατά των προσφευγόντων ποινικές διαδικασίες για υπεξαίρεση δημοσίου χρήματος και ιδιοποίηση περιουσιακών στοιχείων του Δημοσίου.

73| Εν προκειμένω, είχε ζητηθεί, στις υποθέσεις T-244/16 και T-285/17, η ακύρωση της απόφασεως (ΚΕΠΠΑ) 2016/318 του Συμβουλίου της 4ης Μαρτίου 2016 (ΕΕ 2016, L 60, σ. 76) και του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2016/311 του Συμβουλίου της 4ης Μαρτίου 2016 (ΕΕ 2016, L 60, σ. 1), της απόφασεως (ΚΕΠΠΑ) 2017/381 του Συμβουλίου της 3ης Μαρτίου 2017 (ΕΕ 2017, L 58, σ. 34) και του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2017/374 του Συμβουλίου της 3ης Μαρτίου 2017 (ΕΕ 2017, L 58, σ. 1), και, στην υπόθεση T-274/18, η ακύρωση της απόφασεως (ΚΕΠΠΑ) 2018/333 του Συμβουλίου της 5ης Μαρτίου 2018 (ΕΕ 2018, L 63, σ. 48) και του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2018/326 του Συμβουλίου της 5ης Μαρτίου 2018 (ΕΕ 2018, L 63, σ. 5).

74| Ήτοι, τα πρόσωπα, οι οντότητες και οι φορείς επί των οποίων έχουν εφαρμογή το άρθρο 1 της απόφασεως 2014/119/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 5ης Μαρτίου 2014, σχετικά με περιοριστικά μέτρα κατά ορισμένων προσώπων, οντοτήτων και φορέων ενόψει της κατάστασης στην Ουκρανία (ΕΕ 2014, L 66, σ. 26), όπως τροποποιήθηκε με την απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2015/143 του Συμβουλίου της 29ης Ιανουαρίου 2015 (ΕΕ 2015, L 24, σ. 16), καθώς και το άρθρο 2 του κανονισμού (ΕΕ) 208/2014 του Συμβουλίου της 5ης Μαρτίου 2014 (ΕΕ 2014, L 66, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 2015/138 του Συμβουλίου της 29ης Ιανουαρίου 2015 (ΕΕ 2015, L 24, σ. 1).

Το Γενικό Δικαστήριο, εφαρμόζοντας τις νομολογιακές αρχές που διατυπώθηκαν με την απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2018, **Azarov κατά Συμβουλίου** ⁷⁵, υπενθύμισε, κατ' αρχάς, στις δύο αυτές υποθέσεις, ότι τα δικαιοδοτικά όργανα της Ένωσης οφείλουν να διασφαλίζουν τον έλεγχο της νομιμότητας όλων των πράξεων της Ένωσης όσον αφορά τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Μολονότι το Συμβούλιο μπορεί να στηρίξει σε απόφαση τρίτου κράτους τη λήψη ή τη διατήρηση σε ισχύ περιοριστικών μέτρων, οφείλει να ελέγξει το ίδιο ότι κατά την έκδοση της σχετικής αποφάσεως τηρήθηκαν ιδίως τα δικαιώματα άμυνας και το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας εντός του αντίστοιχου κράτους. Διευκρίνισε δε επ' αυτού ότι, μολονότι το γεγονός ότι το οικείο τρίτο κράτος έχει προσχωρήσει στη Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (στο εξής: ΕΣΔΑ) συνεπάγεται ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ) ασκεί έλεγχο όσον αφορά τα δικαιώματα τα οποία κατοχυρώνει η ΕΣΔΑ, τούτο δεν καθιστά, εντούτοις, περιττή την προαναφερθείσα απαίτηση ελέγχου. Επιπλέον, το Συμβούλιο οφείλει, προς εκπλήρωση της υποχρέωσης αιτιολόγησης την οποία υπέχει, να μεριμνά ώστε να προκύπτει από τις πράξεις επιβολής περιοριστικών μέτρων ότι έχει ελέγξει ότι κατά την έκδοση της αποφάσεως του τρίτου κράτους στην οποία στηρίζει τα μέτρα αυτά τηρήθηκαν όντως τα εν λόγω δικαιώματα. Εξάλλου, το Συμβούλιο οφείλει να προβαίνει στον έλεγχο αυτό ανεξαρτήτως οποιουδήποτε αποδεικτικού στοιχείου έχει προσκομιστεί από τους προσφεύγοντες.

Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε εν συνεχεία ότι, μολονότι το Συμβούλιο ισχυριζόταν ότι διενεργήθηκε δικαστικός έλεγχος στην Ουκρανία κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής των ποινικών διαδικασιών και ότι λόγω της ύπαρξης πλειόνων δικαστικών αποφάσεων που εκδόθηκαν στο πλαίσιο αυτό το Συμβούλιο είχε τη δυνατότητα να ελέγξει τον σεβασμό των επίμαχων δικαιωμάτων, εντούτοις τέτοιους είδους αποφάσεις δεν αρκούσαν, από μόνες τους, για να διαπιστωθεί ότι η απόφαση των ουκρανικών δικαστικών αρχών να κινήσουν τις ποινικές διαδικασίες στις οποίες στηρίχθηκε η διατήρηση σε ισχύ των περιοριστικών μέτρων ελήφθη τηρουμένων των δικαιωμάτων άμυνας και του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Πράγματι, όλες οι δικαστικές αποφάσεις που μνημόνευσε το Συμβούλιο εντάσσονταν στο πλαίσιο των ποινικών διαδικασιών βάσει των οποίων δικαιολογήθηκε η καταχώριση και η διατήρηση των ονομάτων των προσφευγόντων στον κατάλογο, ήταν δε απλώς παρεμπόπτουσες στις διαδικασίες εκείνες, αφού αφορούσαν είτε τη λήψη συντηρητικών μέτρων είτε την επίλυση δικονομικών ζητημάτων.

Στην απόφαση **Klymenko κατά Συμβουλίου** (T-274/18), το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε, ειδικότερα, ότι το Συμβούλιο δεν εξήγησε για ποιον λόγο από την ύπαρξη των αποφάσεων εκείνων μπορούσε να συναχθεί ότι διασφαλίστηκε η προστασία των επίμαχων δικαιωμάτων, μολονότι η ουκρανική ποινική διαδικασία, στην οποία στηρίχθηκε η λήψη των επίδικων περιοριστικών μέτρων το 2014, βρισκόταν ακόμη στο στάδιο της προανάκρισης. Το Γενικό Δικαστήριο παρέπεμψε συναφώς στην ΕΣΔΑ ⁷⁶ και στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ⁷⁷, από όπου προκύπτει ότι η αρχή του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα κάθε προσώπου να δικάζεται εντός εύλογης προθεσμίας. Το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι το ΕΔΔΑ έχει ήδη αποφανθεί ότι παραβίαση της αρχής αυτής μπορεί να διαπιστωθεί, μεταξύ άλλων, σε περίπτωση που το ανακριτικό στάδιο ποινικής διαδικασίας χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη αρκετών χρονικών διαστημάτων αδράνειας για τα οποία ευθύνονται οι αρμόδιες για την ανάκριση αρχές. Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε επίσης ότι, στην περίπτωση προσώπου που υπόκειται σε περιοριστικά μέτρα επί σειρά ετών λόγω συνέχισης της ίδιας ποινικής διαδικασίας στο τρίτο κράτος, το Συμβούλιο υποχρεούται να εξετάσει ακόμη πιο επισταμένα το ζήτημα της ενδεχόμενης προσβολής των

75| Απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Δεκεμβρίου 2018, **Azarov κατά Συμβουλίου** (C-530/17 P, [EU:C:2018:1031](#)).

76| Άρθρο 6, παράγραφος 1.

77| Άρθρο 47.

θεμελιωδών δικαιωμάτων του προσώπου αυτού από τις αρχές. Ως εκ τούτου, το Συμβούλιο όφειλε τουλάχιστον να αναφέρει τους λόγους για τους οποίους έκρινε ότι τηρήθηκαν τα δικαιώματα αυτά όσον αφορά το ζήτημα της εκδίκασης της υποθέσεως του προσφεύγοντος εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος.

Πριν αποφανθεί επί της ουσίας, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε εξάλλου, στην ίδια υπόθεση, την ένσταση απαραδέκτου με την οποία το Συμβούλιο υποστήριξε ότι ο προσφεύγων, επικαλούμενος την απόφαση *Azaron κατά Συμβουλίου*, προέβαλε νέο λόγο ακυρώσεως. Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ειδικότερα, πρώτον, ότι, με την απόφαση *Azaron κατά Συμβουλίου*, το Δικαστήριο, αφού αναίρεσε την απόφαση της 7ης Ιουλίου 2017, *Azaron κατά Συμβουλίου*⁷⁸, έκρινε ότι η υπόθεση ήταν ώριμη προς εκδίκαση και ακύρωσε τις επίδικες πράξεις, διαπιστώνοντας παράβαση της υποχρέωσης αιτιολόγησης, η οποία συνιστά λόγο δημοσίας τάξεως και, ως εκ τούτου, μπορεί να προβληθεί ανά πάσα στιγμή. Το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε, δεύτερον, ότι, εν πάση περιπτώσει, τα επιχειρήματα που άντλησε ο προσφεύγων από την απόφαση *Azaron κατά Συμβουλίου* συνδέονταν στενά με ορισμένα σημεία του δικογράφου της προσφυγής και, επομένως, ήταν και αυτά παραδεκτά για τον ίδιο λόγο. Το Γενικό Δικαστήριο σημείωσε, τρίτον, ότι, δεδομένου ότι το Δικαστήριο ανέτρεψε την υφιστάμενη κατά τον χρόνο άσκησης της προσφυγής νομολογία του Γενικού Δικαστηρίου, η απόφαση *Azaron κατά Συμβουλίου* συνιστούσε νομικό στοιχείο ικανό να δικαιολογήσει την προβολή νέου λόγου ή ισχυρισμού.

VII. Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή

Με την απόφαση *Ουγγαρία κατά Επιτροπής* (Τ-139/15, [EU:T:2019:156](#)), η οποία εκδόθηκε στις 12 Μαρτίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή ακυρώσεως που είχε ασκήσει η Ουγγαρία δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ κατά της εκτελεστικής αποφάσεως (ΕΕ) 2015/103 της Επιτροπής⁷⁹, με την οποία της επιβλήθηκε δημοσιονομική διόρθωση ίση προς το 25 % του συνολικού ποσού των ενισχύσεων αναδιάρθρωσης για πλήρη διάλυση μονάδων παραγωγής ζάχαρης που είχαν χορηγηθεί στους Ούγγρους παραγωγούς ζάχαρης στο πλαίσιο του προσωρινού καθεστώτος αναδιάρθρωσης του κλάδου της ζάχαρης.

Κατ' αρχάς, το Γενικό Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί του ζητήματος του χρονικού σημείου κατά το οποίο έπρεπε να κριθεί αν τα σιλό συνιστούσαν εγκαταστάσεις παραγωγής υποκείμενες στην υποχρέωση διάλυσης για τους σκοπούς της χορήγησης ενίσχυσης αναδιάρθρωσης για πλήρη διάλυση ή αν ενέπιπταν σε κάποια από τις εξαιρέσεις που καθόρισε το Δικαστήριο με την απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 2013, *SFIR κ.λπ.* (C-187/12 έως C-189/12, [EU:C:2013:737](#)).

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι ο χαρακτηρισμός των σιλό έπρεπε να γίνει κατά την ημερομηνία υποβολής της αιτήσεως για τη χορήγηση της ενίσχυσης και όχι μετά το πέρας των πράξεων αναδιάρθρωσης. Πράγματι, για την επίτευξη του επιδιωκόμενου με την επίμαχη ρύθμιση σκοπού της μείωσης της μη κερδοφόρου ικανότητας παραγωγής ζάχαρης στην Ένωση, ο νομοθέτης της Ένωσης είχε προβλέψει δύο διαφορετικά καθεστώτα αναδιάρθρωσης ανάλογα με το είδος της διάλυσης, ήτοι ανάλογα με το αν επρόκειτο για πλήρη ή για μερική διάλυση, καθεστώτα τα οποία παρείχαν δικαίωμα σε διαφορετικό ποσό ενίσχυσης αναδιάρθρωσης. Σε περίπτωση πλήρους διάλυσης, μπορούσαν κατ' εξαίρεση να διατηρηθούν όλες οι εγκαταστάσεις εκτός από εκείνες που ήταν απαραίτητες για την παραγωγή ζάχαρης, ισογλυκόζης ή σιροπιού ινουλίνης, ή οι εγκαταστάσεις που συνδέονταν άμεσα με την παραγωγή των προϊόντων αυτών, όπως οι εγκαταστάσεις

78| Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 7ης Ιουλίου 2017, *Azaron κατά Συμβουλίου* (Τ-215/15, [EU:T:2017:479](#)).

79| Εκτελεστική απόφαση (ΕΕ) 2015/103 της Επιτροπής, της 16ης Ιανουαρίου 2015, για τον αποκλεισμό από τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορισμένων δαπανών που πραγματοποιήθηκαν από τα κράτη μέλη στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Εγγυήσεων (ΕΓΤΕ) και στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) (ΕΕ 2015, L 16, σ. 33).

συσκευασίας. Αντιθέτως, σε περίπτωση μερικής διάλυσης, μπορούσαν να διατηρηθούν οι εγκαταστάσεις οι οποίες ήταν απαραίτητες για την παραγωγή ζάχαρης, ισογλυκόζης ή σιροπιού ινουλίνης, ή συνδέονταν άμεσα με την παραγωγή των προϊόντων αυτών, υπό τον όρο, μεταξύ άλλων, ότι δεν χρησιμοποιούνταν πλέον για την παραγωγή προϊόντων υπαγόμενων στην ΚΟΑ ζάχαρης.

Στο πλαίσιο αυτό, πρώτον, αν ο χαρακτηρισμός των σιλό ήταν απόρροια εκτίμησης κατά το πέρας της διαδικασίας αναδιάρθρωσης, θα καθίστατο δυνατή και στην περίπτωση της πλήρους διάλυσης, όπως ακριβώς και στην περίπτωση της μερικής διάλυσης, η διατήρηση των σιλό τα οποία, κατά την ημερομηνία υποβολής της αιτήσεως χορήγησης ενίσχυσης, αποτελούσαν εγκαταστάσεις παραγωγής. Επομένως, η διατήρηση μέρους των εγκαταστάσεων παραγωγής δεν θα αποτελούσε πλέον χαρακτηριστικό της μερικής διάλυσης, αλλά θα χαρακτήριζε και την πλήρη διάλυση, παρά το γεγονός ότι, λόγω των υψηλών δαπανών που συνδέονται με αυτό το είδος διάλυσης, οι επιχειρηματίες λάμβαναν ποσό ενίσχυσης αναδιάρθρωσης κατά 25 % υψηλότερο από εκείνο που χορηγούνταν σε περίπτωση μερικής διάλυσης. Δεύτερον, τα σιλό τα οποία, εξ ορισμού, αποτελούσαν εγκαταστάσεις παραγωγής κατά την ημερομηνία υποβολής της αιτήσεως χορήγησης ενίσχυσης δεν αναφέρονταν στο σχέδιο αναδιάρθρωσης ως εγκαταστάσεις παραγωγής που έπρεπε να διαλυθούν, κατά παράβαση του άρθρου 4, παράγραφος 3, στοιχείο γ', του κανονισμού 320/2006⁸⁰. Τρίτον, η δέσμευση περί διάλυσης του συνόλου των εγκαταστάσεων παραγωγής, η οποία έπρεπε να συνοδεύει την αίτηση για τη χορήγηση ενίσχυσης αναδιάρθρωσης για πλήρη διάλυση, θα περιείχε σφάλμα διότι δεν θα αφορούσε το σύνολο των εγκαταστάσεων παραγωγής που υπήρχαν κατά την ημερομηνία ανάληψης της δέσμευσης αυτής.

Στη συνέχεια, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα αν, λαμβανομένων υπόψη των αντικειμενικών δυσχερειών κατά την ερμηνεία της επίμαχης ρύθμισης σε σχέση με το θέμα της διατήρησης των σιλό σε περίπτωση πλήρους διάλυσης, η Επιτροπή όφειλε να μειώσει το ποσό της δημοσιονομικής διόρθωσης ή ακόμη και να μην εφαρμόσει διόρθωση, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές που καθορίζονται στο έγγραφο VI/5330/97⁸¹ και, πιο συγκεκριμένα, στο δεύτερο εδάφιο του παραρτήματος 2 του εν λόγω εγγράφου, το οποίο επιγράφεται «Οριακές περιπτώσεις» (στο εξής: οριακή περίπτωση).

Κατά την κρίση του Γενικού Δικαστηρίου, η οριακή περίπτωση αποτελεί παράγοντα στάθμισης ο οποίος δεν συνεπάγεται αυτομάτως δικαίωμα εφαρμογής της. Πράγματι, η εφαρμογή της οριακής περίπτωσης προϋποθέτει, αφενός, ότι η παράλειψη την οποία διαπίστωσε η Επιτροπή κατά τη διαδικασία της εκκαθάρισης των λογαριασμών οφειλόταν σε δυσχέρειες κατά την ερμηνεία της ρύθμισης του δικαίου της Ένωσης και, αφετέρου, ότι οι εθνικές αρχές προέβησαν στις απαιτούμενες ενέργειες για να θεραπεύσουν την παράλειψη μόλις την εντόπισε η Επιτροπή.

⁸⁰ | Κανονισμός (ΕΚ) 320/2006 του Συμβουλίου, της 20ής Φεβρουαρίου 2006, για τη θέσπιση προσωρινού καθεστώτος αναδιάρθρωσης του κλάδου της ζάχαρης στην Κοινότητα και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1290/2005 για τη χρηματοδότηση της κοινής γεωργικής πολιτικής (ΕΕ 2006, L 58, σ. 42).

⁸¹ | Έγγραφο VI/5330/97 της Επιτροπής, της 23ης Δεκεμβρίου 1997, με τίτλο «Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τον υπολογισμό των δημοσιονομικών επιπτώσεων κατά την προετοιμασία της απόφασης εκκαθάρισης των λογαριασμών του ΕΓΤΠΕ-Τμήμα Εγγυήσεων».

VIII. Προστασία της υγείας

Με την απόφαση της 16ης Μαΐου 2019, **GMPO κατά Επιτροπής** (T-733/17, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁸², [EU:T:2019:334](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε στο σύνολό της την προσφυγή με αίτημα τη μερική ακύρωση της αποφάσεως της Επιτροπής να διαγράψει φάρμακο με βάση τη δραστική ουσία τριεντίνη, του οποίου ο υποστηρικτής είναι η προσφεύγουσα GMP-Orphan (GMPO), από το μητρώο ορφανών φαρμάκων της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την αιτιολογία ότι δεν πληρούσε τα κριτήρια του κανονισμού 141/2000 ⁸³, ήτοι ότι δεν παρείχε, σε σχέση με άλλο παρόμοιο φάρμακο που έχει ήδη εγκριθεί, «σημαντική ωφέλεια» σε ασθενείς πάσχοντες από σπάνια ασθένεια. Το καθεστώς ορφανού φαρμάκου θα σήμαινε ότι η προσφεύγουσα θα μπορούσε να επωφεληθεί από μια περίοδο εμπορικής αποκλειστικότητας 10 ετών μετά τη χορήγηση της άδειας κυκλοφορίας στην αγορά για το φάρμακο αυτό.

Το κύριο επιχείρημα της προσφεύγουσας ήταν ότι το φάρμακό της, για το οποίο βρισκόταν σε εξέλιξη διαδικασία χορήγησης άδειας κυκλοφορίας μέσω της κεντρικής διαδικασίας που θεσπίστηκε με τον κανονισμό 726/2004 ⁸⁴, θα μπορούσε χάρη στην άδεια αυτή, *ipso jure*, «να ωφελήσει σημαντικά», κατά την έννοια του κανονισμού 141/2000, τους ασθενείς σε σχέση με άλλο παρόμοιο φάρμακο το οποίο είχε ήδη εγκριθεί αλλά αποκλειστικώς στην αγορά ενός κράτους μέλους.

Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι καμία διάταξη του κανονισμού 141/2000 και του κανονισμού 847/2000 ⁸⁵ δεν προβλέπει ότι η χορήγηση άδειας για να κυκλοφορήσει ορφανό φάρμακο στην αγορά σε επίπεδο Ένωσης εξασφαλίζει *per se* σημαντική ωφέλεια σε σχέση με υπάρχον φάρμακο το οποίο είναι εξίσου αποτελεσματικό και ήδη εγκεκριμένο, έστω και σε ένα μόνον κράτος μέλος. Εξάλλου, κατά το Γενικό Δικαστήριο, ο υποστηρικτής δεν μπορεί να βασιστεί προς τον σκοπό αυτό σε τεκμήρια ή ισχυρισμούς γενικής φύσης, όπως, για παράδειγμα, ότι οι θεραπείες που ήδη υφίστανται και έχουν εγκριθεί στα κράτη μέλη δεν είναι διαθέσιμες σε επαρκή βαθμό. Αντιθέτως, ο υποστηρικτής οφείλει να καταδείξει, βάσει αποδείξεων και συγκεκριμένων και τεκμηριωμένων στοιχείων, ότι το νέο φάρμακο ωφελεί τους ασθενείς και συμβάλλει στη φροντίδα τους. Το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε συναφώς ότι η προσδοκώμενη ωφέλεια από το νέο αυτό φάρμακο έπρεπε να υπερβαίνει ένα ορισμένο όριο από ποσοτικής ή ποιοτικής απόψεως ώστε να θεωρείται «σημαντική» ή «μείζων» κατά την έννοια του κρίσιμου νομικού πλαισίου.

Εν προκειμένω, η επιτροπή για τα ορφανά φάρμακα του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Φαρμάκων είχε κρίνει με τη γνωμοδότησή της, βάσει της οποίας η Επιτροπή εξέδωσε την προσβαλλόμενη απόφαση, ότι η προσφεύγουσα δεν είχε προσκομίσει επαρκή δικαιολογητικά για να αποδείξει ότι υπήρχε πρόβλημα διαθεσιμότητας του ήδη υπάρχοντος φαρμάκου. Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο προέβη σε πλήρη δικαστικό έλεγχο νομιμότητας της γνωμοδότησης, αφού διαπίστωσε ότι η γνωμοδότηση της προαναφερθείσας επιτροπής δεν περιείχε περίπλοκες τεχνικές ή επιστημονικές εκτιμήσεις, αλλά στηριζόταν, κατ' ουσίαν, σε πραγματικές διαπιστώσεις όσον αφορά τη διαθεσιμότητα του φαρμάκου αναφοράς εντός της Ένωσης. Παρατήρησε, αφενός, ότι η έρευνα που διεξήγαγε η επιτροπή για τα ορφανά φάρμακα προκειμένου να

82| Υπόθεση C-575/19 P, **GMPO κατά Επιτροπής**.

83| Κανονισμός (ΕΚ) 141/2000 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 1999, για τα ορφανά φάρμακα (ΕΕ 2000, L 18, σ. 1).

84| Κανονισμός (ΕΚ) 726/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, για τη θέσπιση κοινοτικών διαδικασιών χορήγησης άδειας και εποπτείας όσον αφορά τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη και για κτηνιατρική χρήση και για τη σύσταση Ευρωπαϊκού Οργανισμού Φαρμάκων (ΕΕ 2004, L 136, σ. 1).

85| Κανονισμός (ΕΚ) 847/2000 της Επιτροπής, της 27ης Απριλίου 2000, για τη θέσπιση διατάξεων σχετικά με την εφαρμογή των κριτηρίων για το χαρακτηρισμό ενός φαρμάκου ως ορφανού φαρμάκου και τους ορισμούς των εννοιών «παρόμοιο φάρμακο» και «υπεροχή από κλινική άποψη» (ΕΕ 2000, L 103, σ. 5).

ελέγξει τις περιπτώσεις τις οποίες επικαλέστηκε η προσφεύγουσα ενώπιόν της έχει υψηλή αποδεικτική αξία και, αφετέρου, ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκόμισε η προσφεύγουσα ενώπιον της ίδιας επιτροπής αξιολογήθηκαν ορθώς. Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η προσβαλλόμενη απόφαση, η οποία επικύρωνε τη γνωμοδότηση της επιτροπής για τα ορφανά φάρμακα, δεν ενείχε σφάλμα εκτιμήσεως.

ΙΧ. Ενέργεια

Με την απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2019, **Πολωνία κατά Επιτροπής** (Τ-883/16, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ⁸⁶, [EU:T:2019:567](#)), το Γενικό Δικαστήριο έκανε δεκτή την προσφυγή ακυρώσεως την οποία άσκησε η Δημοκρατία της Πολωνίας κατά της αποφάσεως της Επιτροπής για έγκριση της προταθείσας από τη γερμανική ρυθμιστική αρχή τροποποίησης του εξαιρετικού καθεστώτος εκμετάλλευσης του αγωγού OPAL ⁸⁷.

Ο αγωγός φυσικού αερίου OPAL είναι το χερσαίο τμήμα του αγωγού φυσικού αερίου Nord Stream 1, ο οποίος μεταφέρει φυσικό αέριο από τη Ρωσία στην Ευρώπη παρακάμπτοντας τις «παραδοσιακές» χώρες διαμετακόμισης, όπως την Ουκρανία, την Πολωνία και τη Σλοβακία. Το 2009 η Επιτροπή είχε εγκρίνει υπό όρους την απόφαση της γερμανικής ρυθμιστικής αρχής να εξαιρέσει τον αγωγό φυσικού αερίου OPAL από τους κανόνες της οδηγίας 2003/55 ⁸⁸ (η οποία, στη συνέχεια, αντικαταστάθηκε από την οδηγία 2009/73 ⁸⁹) σχετικά με την πρόσβαση των τρίτων στα δίκτυα αγωγών φυσικού αερίου και την τιμολογιακή ρύθμιση. Η Gazprom, δεδομένου ότι ουδέποτε συμμορφώθηκε με έναν από τους όρους που της επέβαλε η Επιτροπή, είχε τη δυνατότητα να εκμεταλλεύεται μόνον το 50 % της δυναμικότητας του αγωγού φυσικού αερίου OPAL, από τη θέση του σε λειτουργία το 2011.

Το 2016, κατόπιν αιτήματος που υπέβαλε η Gazprom, η γερμανική ρυθμιστική αρχή γνωστοποίησε στην Επιτροπή την πρόθεσή της να τροποποιήσει ορισμένες διατάξεις της εξαίρεσης την οποία είχε χορηγήσει το 2009. Κατ' ουσίαν, η σχεδιαζόμενη τροποποίηση θα καθιστούσε δυνατή την εκμετάλλευση του συνόλου της δυναμικότητας του αγωγού φυσικού αερίου OPAL, υπό τον όρο ότι τουλάχιστον το 50 % της δυναμικότητας αυτής θα πωλούνταν στο πλαίσιο δημοπρασιών. Η Επιτροπή ενέκρινε την τροποποίηση υπό ορισμένους όρους. Δεδομένου ότι η σχετική απόφαση της Επιτροπής επέτρεπε στην Gazprom να μειώσει τις ποσότητες του διαμετακομιζόμενου από την Ουκρανία και τη Σλοβακία φυσικού αερίου καθώς και, μελλοντικά, τις ποσότητες του διαμετακομιζόμενου από την Πολωνία φυσικού αερίου, η Πολωνία άσκησε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως της Επιτροπής, επικαλούμενη, μεταξύ άλλων, αποδυνάμωση της ενεργειακής ασφάλειάς της.

Κατά πρώτον, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε ως αλυσιτελή τον πρώτο λόγο ακυρώσεως, με τον οποίο προβαλλόταν παράβαση του άρθρου 36, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 2009/73. Δυνάμει της ως άνω διάταξης, οι διασυνδέσεις φυσικού αερίου μπορούν, κατόπιν αιτήσεως, να εξαιρεθούν για συγκεκριμένο

86| Υπόθεση C-848/19 P, **Γερμανία κατά Πολωνίας**.

87| Απόφαση C(2016) 6950 τελικό της Επιτροπής, της 28ης Οκτωβρίου 2016, περί αναθεωρήσεως των καθορισθέντων βάσει της οδηγίας 2003/55/ΕΚ όρων εξαίρεσης του αγωγού φυσικού αερίου OPAL από τους κανόνες σχετικά με την πρόσβαση των τρίτων και από την τιμολογιακή ρύθμιση.

88| Οδηγία 2003/55/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 98/30/ΕΚ (ΕΕ 2003, L 176, σ. 57).

89| Οδηγία 2009/73/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2009, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 2003/55/ΕΚ (ΕΕ 2009, L 211, σ. 94).

χρονικό διάστημα από τις διατάξεις της οδηγίας αυτής οι οποίες αφορούν την πρόσβαση των τρίτων σε δίκτυα αγωγών φυσικού αερίου, εφόσον πληρούνται ορισμένοι όροι. Δεδομένου ότι η ενίσχυση της ασφάλειας εφοδιασμού συγκαταλέγεται στους εν λόγω όρους, η Πολωνία ισχυρίστηκε ότι η Επιτροπή παρέβη τη συγκεκριμένη διάταξη. Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε, ωστόσο, ως προς το σημείο αυτό ότι η επένδυση σε νέες βασικές υποδομές φυσικού αερίου, δηλαδή, εν προκειμένω, στην κατασκευή του αγωγού φυσικού αερίου OPAL, ήταν εκείνη που έπρεπε να πληροί το κριτήριο της ενίσχυσης της ασφάλειας εφοδιασμού. Συνεπώς, κατά τον χρόνο έκδοσης της αρχικής απόφασης του 2009, η Επιτροπή όφειλε να βεβαιωθεί ότι η σχεδιαζόμενη επένδυση πληρούσε το κριτήριο αυτό. Αντιθέτως, η Επιτροπή δεν ήταν υποχρεωμένη να εξετάσει αυτό το κριτήριο στο πλαίσιο της έκδοσης της προσβαλλομένης αποφάσεως του 2016, με την οποία απλώς εγκρίθηκε η τροποποίηση των όρων της αρχικής εξαίρεσης. Πράγματι, δεδομένου ότι καμία νέα επένδυση δεν σχεδιαζόταν στο στάδιο εκείνο και ότι η τροποποίηση των όρων εκμετάλλευσης την οποία πρότεινε η γερμανική αρχή δεν επέφερε αλλαγές στον αγωγό φυσικού αερίου OPAL ως υποδομή, δεν ήταν δυνατόν, το 2016, να δοθεί διαφορετική απάντηση στο ερώτημα αυτό απ' ό,τι το 2009.

Κατά δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε για πρώτη φορά την προβλεπόμενη στο άρθρο 194, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ αρχή της ενεργειακής ασφάλειας, η οποία είχε, κατά τους ισχυρισμούς της Πολωνίας, παραβιαστεί εν προκειμένω. Κατ' αρχάς, το Γενικό Δικαστήριο τόνισε ότι η αρχή αυτή, η οποία αποτελεί ειδικότερη έκφανση στον τομέα της ενέργειας της γενικής αρχής της αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών, συνεπάγεται δικαιώματα και υποχρεώσεις τόσο για την Ένωση όσο και για τα κράτη μέλη. Το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε, εξάλλου, ότι η αρχή αυτή δεν περιορίζεται στις υποχρεώσεις αμοιβαίας συνδρομής σε εξαιρετικές περιπτώσεις στις οποίες ο εφοδιασμός ή η λειτουργία της εσωτερικής αγοράς φυσικού αερίου βρίσκονται σε κρίση. Αντίθετα, η αρχή της αλληλεγγύης συνεπάγεται και τη γενική υποχρέωση, εκ μέρους της Ένωσης και των κρατών μελών, να λαμβάνουν υπόψη, στο πλαίσιο άσκησης των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων τους, τα συμφέροντα των λοιπών ενδιαφερομένων. Στο πλαίσιο της ενεργειακής πολιτικής της Ένωσης, αυτό σημαίνει ότι η Ένωση και τα κράτη μέλη πρέπει να προσπαθούν, κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους που απορρέουν από την πολιτική αυτή, να αποφεύγουν να λαμβάνουν μέτρα ικανά να θίξουν τα συμφέροντα της Ένωσης και των λοιπών κρατών μελών, όσον αφορά την ασφάλεια εφοδιασμού, την οικονομική και πολιτική βιωσιμότητά της και τη διαφοροποίηση των πηγών εφοδιασμού. Επομένως, τα θεσμικά όργανα της Ένωσης και τα κράτη μέλη υποχρεούνται να συνεκτιμούν, στο πλαίσιο της εφαρμογής της πολιτικής αυτής, τα συμφέροντα τόσο της Ένωσης όσο και των διαφόρων κρατών μελών και να τα σταθμίζουν σε περίπτωση συγκρούσεων.

Λαμβανομένου υπόψη του περιεχομένου της αρχής της αλληλεγγύης όπως περιγράφηκε ανωτέρω, η Επιτροπή όφειλε, στο πλαίσιο της έκδοσης της προσβαλλομένης αποφάσεως του 2016, να εκτιμήσει αν η τροποποίηση του συστήματος εκμετάλλευσης του αγωγού φυσικού αερίου OPAL, την οποία πρότεινε η γερμανική ρυθμιστική αρχή, μπορούσε να θίξει τα ενεργειακά συμφέροντα των λοιπών κρατών μελών και, στην περίπτωση που ίσχυε κάτι τέτοιο, να σταθμίσει τα συμφέροντα αυτά με το συμφέρον της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και, ενδεχομένως, της Ένωσης για την τροποποίηση αυτή. Ωστόσο, δεδομένου ότι τέτοια εξέταση δεν διενεργήθηκε με την προσβαλλόμενη απόφαση, η απόφαση αυτή ακυρώθηκε από το Γενικό Δικαστήριο.

Χ. Χημικά προϊόντα (REACH)

Με την απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2019, **BASF Grenzach κατά ECHA** (T-125/17, [EU:T:2019:638](#)), το Γενικό Δικαστήριο, σε πενταμελή σύνθεση, αποφάνθηκε για πρώτη φορά επί των καθηκόντων και των αρμοδιοτήτων του συμβουλίου προσφυγών του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Χημικών Προϊόντων (ECHA) και, ειδικότερα, επί της έκτασης και της έντασης του ελέγχου που διενήργησε το συμβούλιο προσφυγών στο πλαίσιο προσφυγής ασκηθείσας ενώπιόν του κατά αποφάσεως του ECHA με την οποία είχαν ζητηθεί πρόσθετες πληροφορίες σχετικά με την αξιολόγηση της ουσίας τρικλοσάνη, κατ' εφαρμογήν του κανονισμού 1907/2006 ⁹⁰.

Η προσφεύγουσα εταιρία είναι παρασκευάστρια τρικλοσάνης και η μόνη που έχει υποβάλει αίτηση καταχώρισης της ουσίας αυτής κατά την έννοια του ως άνω κανονισμού. Κατόπιν έκδοσης από τον ECHA αποφάσεως με την οποία της ζητήθηκαν πρόσθετες πληροφορίες, η προσφεύγουσα άσκησε ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών του ECHA προσφυγή, η οποία απορρίφθηκε εν μέρει. Με την προσφυγή της ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, η προσφεύγουσα ζήτησε να ακυρωθεί η απόφαση του συμβουλίου προσφυγών του ECHA, προβάλλοντας λόγους σχετικούς με παράβαση, από το συμβούλιο προσφυγών, των ελεγκτικών καθηκόντων του, επειδή το συμβούλιο προσφυγών δεν εξέτασε εκ νέου τις επιστημονικές εκτιμήσεις στις οποίες στηριζόταν η αρχική απόφαση του ECHA. Δεδομένου ότι τα επιχειρήματα της προσφεύγουσας δεν ευδοκίμησαν, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή με το εξής σκεπτικό.

Πρώτον, όσον αφορά την έκταση των ελεγκτικών καθηκόντων του συμβουλίου προσφυγών του ECHA, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε κατ' αρχάς ότι καμία διάταξη του κανονισμού 1907/2006 και του κανονισμού 771/2008 ⁹¹ δεν προβλέπει ρητώς ότι, όταν ασκείται ενώπιον του εν λόγω συμβουλίου προσφυγή κατά αποφάσεως του ECHA με την οποία ζητήθηκαν περαιτέρω πληροφορίες στο πλαίσιο της αξιολόγησης ουσίας, το συμβούλιο προσφυγών προβαίνει σε εκ νέου εξέταση, όπως αυτή για την οποία κάνει λόγο η προσφεύγουσα, δηλαδή σε εξέταση προκειμένου να διαπιστωθεί αν, κατά τον χρόνο έκδοσης της αποφάσεως επί της προσφυγής αυτής και λαμβανομένων υπόψη όλων των κρίσιμων νομικών και πραγματικών στοιχείων, ιδίως δε των ζητημάτων επιστημονικής φύσης, μπορεί νομίμως να εκδοθεί νέα απόφαση που να έχει το ίδιο διατακτικό με την απόφαση που αμφισβητείται ενώπιόν του. Αντιθέτως, από τις διατάξεις των δύο αυτών κανονισμών προκύπτει ότι, στο πλαίσιο τέτοιας προσφυγής, το συμβούλιο προσφυγών περιορίζεται να εξετάσει αν, βάσει των επιχειρημάτων που προέβαλε ο προσφεύγων, μπορεί να αποδειχθεί η ύπαρξη σφάλματος στην αμφισβητούμενη απόφαση. Πράγματι, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, λόγω του κατ' αντιπαράθεση χαρακτήρα της διαδικασίας ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών του ECHA, όπως ρυθμίζεται με τους γενικούς διαδικαστικούς κανόνες του κανονισμού 771/2008, το αντικείμενο της διαδικασίας αυτής καθορίζεται από τους ισχυρισμούς τους οποίους προβάλλει ο προσφεύγων στο πλαίσιο της προσφυγής του ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών και, ως εκ τούτου, μοναδικό αντικείμενο μιας τέτοιου είδους προσφυγής είναι να εξεταστεί αν, με τα στοιχεία που προσκόμισε ο προσφεύγων, μπορεί να αποδειχθεί ότι η απόφαση η οποία αμφισβητείται ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών ενέχει σφάλματα.

90| Κανονισμός (ΕΚ) 1907/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 2006, για την καταχώριση, την αξιολόγηση, την αδειοδότηση και τους περιορισμούς των χημικών προϊόντων (REACH) και για την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Χημικών Προϊόντων καθώς και για την τροποποίηση της οδηγίας 1999/45/ΕΚ και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 793/93 του Συμβουλίου και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1488/94 της Επιτροπής καθώς και της οδηγίας 76/769/ΕΟΚ του Συμβουλίου και των οδηγιών της Επιτροπής 91/155/ΕΟΚ, 93/67/ΕΟΚ, 93/105/ΕΚ και 2000/21/ΕΚ (ΕΕ 2006, L 396, σ. 1 και διορθωτικό ΕΕ 2007, L 136, σ. 3).

91| Κανονισμός (ΕΚ) 771/2008 της Επιτροπής, της 1ης Αυγούστου 2008, για τη θέσπιση των κανόνων οργάνωσης και διαδικασίας του Συμβουλίου Προσφυγών του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Χημικών Προϊόντων (ΕΕ 2008, L 206, σ. 5).

Εξάλλου, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι από την οικονομία του κανονισμού 1907/2006 προκύπτει ότι οι διαδικαστικοί κανόνες οι οποίοι ισχύουν για την έκδοση απόφασης σε πρώτο βαθμό από τον ECHA δεν εφαρμόζονται απευθείας στη διαδικασία ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών. Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι το συμβούλιο προσφυγών δεν υποχρεούται να προβαίνει σε νέα εξέταση ανάλογη με εκείνη που πραγματοποιεί ο ECHA όταν αποφαινεται σε πρώτο βαθμό. Ειδικότερα, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το συμβούλιο προσφυγών δεν οφείλει να επαναλαμβάνει τον επιστημονικό έλεγχο που έχει διενεργηθεί με την αρχική απόφαση του ECHA, καθόσον, αφενός, η αξιολόγηση αυτή, επειδή διέπεται υποχρεωτικώς από την αρχή της προφύλαξης, πρέπει να ανατίθεται αποκλειστικώς σε ειδικούς επιστήμονες και, αφετέρου, καμία διάταξη των κανονισμών 1907/2006 και 771/2008 δεν προβλέπει τέτοια νέα επιστημονική αξιολόγηση στο πλαίσιο της διαδικασίας ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών.

Δεύτερον, όσον αφορά την ένταση του ελέγχου τον οποίο ασκεί το συμβούλιο προσφυγών του ECHA, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, εν αντιθέσει προς ό,τι ισχύει για τον έλεγχο του δικαστή της Ένωσης, ο έλεγχος του συμβουλίου προσφυγών επί των ιδιαιτέρως περίπλοκων πραγματικών στοιχείων επιστημονικής φύσης που περιέχονται στην απόφαση του ECHA δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στην εξέταση της ύπαρξης πρόδηλων σφαλμάτων. Συγκεκριμένα, λαμβανομένων υπόψη των επιστημονικών και νομικών προσόντων των αντιστοιχων μελών του συμβουλίου προσφυγών του ECHA, το συμβούλιο προσφυγών διαθέτει την αναγκαία εξειδικευμένη γνώση ώστε να μπορεί να προβαίνει το ίδιο σε τέτοιου είδους εκτιμήσεις. Συνεπώς, το συμβούλιο προσφυγών, στηριζόμενο ακριβώς στις νομικές και επιστημονικές ικανότητες των μελών του, οφείλει να εξετάζει αν από τα επιχειρήματα που προέβαλε ο προσφεύγων μπορεί να συναχθεί ότι είναι εσφαλμένες οι εκτιμήσεις επί των οποίων στηρίχθηκε μια απόφαση του ECHA.

Με την απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2019, **Γερμανία κατά ECHA** (T-755/17, [EU:T:2019:647](#)), το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί των καθηκόντων και των αρμοδιοτήτων του συμβουλίου προσφυγών του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Χημικών Προϊόντων (ECHA) και, ειδικότερα, επί της φύσης και της έντασης του ελέγχου που διενήργησε το συμβούλιο προσφυγών στο πλαίσιο προσφυγής ασκηθείσας ενώπιόν του κατά απόφασης του ECHA με την οποία είχαν ζητηθεί πρόσθετες πληροφορίες σχετικά με την αξιολόγηση της ουσίας *benpat*, κατ' εφαρμογήν του κανονισμού 1907/2006.

Κατόπιν έκδοσης από τον ECHA αποφάσεως με την οποία ζητήθηκαν πρόσθετες πληροφορίες από εταιρίες που είχαν καταχωρίσει την ουσία *benpat* στον ECHA, οι εταιρίες αυτές άσκησαν προσφυγή ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη μερική ακύρωση της επίδικης απόφασης. Με την προσφυγή της ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ζήτησε να ακυρωθεί η απόφαση του συμβουλίου προσφυγών του ECHA, προβάλλοντας, κατ' ουσίαν, έλλειψη αρμοδιότητας του συμβουλίου προσφυγών να αποφανθεί επί ισχυρισμών περί ύπαρξης ουσιωδών σφαλμάτων σε απόφαση του ECHA. Δεδομένου ότι τα επιχειρήματα του προσφεύγοντος κράτους μέλους δεν ευδοκίμησαν, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε εν μέρει την προσφυγή και έκρινε ότι το συμβούλιο προσφυγών του ECHA είναι αρμόδιο να εξετάζει τέτοιους ισχυρισμούς.

Πρώτον, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, λαμβανομένου ιδίως υπόψη ότι τα μέλη του συμβουλίου προσφυγών ορίζονται βάσει της πείρας και της επιστημονικής και νομικής κατάρτισής τους, το συμβούλιο προσφυγών διαθέτει την αναγκαία εμπειρογνωμοσύνη για να προβαίνει το ίδιο σε εκτιμήσεις στοιχείων επιστημονικής φύσης και ότι σκοπός της εμπειρογνωμοσύνης είναι να διασφαλίζεται η ισόρροπη εκτίμηση των προσφυγών τόσο από νομικής όσο και από τεχνικής απόψεως. Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι ούτε ο κανονισμός 1907/2006 ούτε ο κανονισμός 771/2008 προβλέπουν ειδικές διατάξεις όσον αφορά τις προσφυγές κατά αποφάσεων αξιολόγησης ουσιών.

Τρίτον, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι οι σκοποί τους οποίους εξυπηρετεί η ύπαρξη της δυνατότητας άσκησης προσφυγής ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών κατά αποφάσεως του ECHA συνηγορούν υπέρ της ερμηνείας ότι το συμβούλιο προσφυγών έχει πράγματι αρμοδιότητα να εξετάζει τους ισχυρισμούς

περί της ύπαρξης ουσιωδών σφαλμάτων σε απόφαση του ECHA. Συγκεκριμένα, κατά το Γενικό Δικαστήριο, δεδομένου ότι το συμβούλιο προσφυγών του ECHA ασκεί εντονότερο έλεγχο απ' ό,τι ο δικαστής της Ένωσης, οι αρμοδιότητες του συμβουλίου προσφυγών δεν περιορίζονται στον έλεγχο της ύπαρξης πρόδηλων σφαλμάτων, αλλά εκτείνονται και στον έλεγχο των τεχνικών πτυχών μιας αποφάσεως με την οποία ζητούνται πρόσθετες πληροφορίες. Επιπλέον, μια πιο περιορισμένη αρμοδιότητα του συμβουλίου προσφυγών του ECHA θα συνεπαγόταν αδυναμία του να επιτελέσει τη λειτουργία του, η οποία είναι να μειώνεται ο αριθμός των διαφορών ενώπιον του δικαστή της Ένωσης διασφαλιζόμενου παράλληλα του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής, και θα αντέβαινε στη λογική που υπαγόρευσε τη θέσπιση των κανόνων σχετικά με την έγκριση της εξέτασης αιτήσεων αναιρέσεως σε υποθέσεις οι οποίες έχουν αποτελέσει αντικείμενο διπλού ελέγχου, ήτοι, αρχικώς, από το συμβούλιο προσφυγών και, εν συνεχεία, από το Γενικό Δικαστήριο ⁹².

Τέταρτον και τελευταίο, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι μια πιο περιορισμένη αρμοδιότητα του συμβουλίου προσφυγών του ECHA δεν θα μπορούσε να διασφαλίσει πραγματική προσφυγή κατά την έννοια του άρθρου 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αφού υπενθύμισε ότι το συμβούλιο προσφυγών εξετάζει απλώς και μόνον, στο πλαίσιο μιας κατ' αντιπαράθεση διαδικασίας, κατά πόσον είναι δυνατόν από τα επιχειρήματα που προβλήθηκαν ενώπιόν του να συναχθεί η ύπαρξη σφάλματος στην επίδικη απόφαση, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, σε περίπτωση μιας τέτοιας πιο περιορισμένης αρμοδιότητας, οι ισχυρισμοί περί ύπαρξης ουσιωδών σφαλμάτων σε απόφαση του ECHA δεν θα μπορούσαν να προβληθούν λυσιτελώς στο πλαίσιο προσφυγής ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου με αίτημα την ακύρωση αποφάσεως του συμβουλίου προσφυγών. Επιπλέον, αν γινόταν δεκτή η προσέγγιση περί πιο περιορισμένης αρμοδιότητας του συμβουλίου προσφυγών, τούτο θα είχε ως συνέπεια την άσκηση ανώφελων προσφυγών ενώπιόν του, υπό την έννοια ότι ο προσφεύγων που θα επιθυμούσε την ακύρωση αποφάσεως του ECHA στηριζόμενος αποκλειστικώς σε ισχυρισμούς σχετικούς με ουσιώδη σφάλματα της αποφάσεως αυτής θα ήταν υποχρεωμένος να ασκήσει προσφυγή ενώπιον του συμβουλίου προσφυγών, ενώ η προσφυγή του θα ήταν, στην περίπτωση αυτή, εξ ορισμού καταδικασμένη να απορριφθεί.

XI. Ντάμπινγκ

Με την απόφαση **Foshan Lihua Ceramic κατά Επιτροπής** (T-310/16, [EU:T:2019:170](#)), η οποία εκδόθηκε στις 20 Μαρτίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή της Foshan Lihua Ceramic, παραγωγού-εξαγωγέα από την Κίνα (στο εξής: προσφεύγουσα), με αίτημα την ακύρωση της απορριπτικής αποφάσεως της Επιτροπής επί της αιτήσεώς της για αναγνώριση της ιδιότητας του «νέου παραγωγού-εξαγωγέα» όσον αφορά τα οριστικά μέτρα αντιντάμπινγκ που επιβλήθηκαν στις εισαγωγές κεραμικών πλακιδίων καταγωγής Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας με τον εκτελεστικό κανονισμό (ΕΕ) 917/2011 ⁹³ (στο εξής: οριστικός κανονισμός). Στην προσφεύγουσα, η οποία δεν μετέσχε στη διοικητική διαδικασία που κατέληξε στην έκδοση του ως άνω κανονισμού, επιβλήθηκε δασμός αντιντάμπινγκ με συντελεστή ο οποίος καθορίστηκε βάσει των υψηλότερων περιθωρίων ντάμπινγκ που διαπιστώθηκαν για αντιπροσωπευτικό προϊόν παραγωγού-εξαγωγέα ο οποίος μετέσχε στη διαδικασία αυτή. Η Επιτροπή απέρριψε την αίτηση αναγνώρισης της ιδιότητας του «νέου παραγωγού-εξαγωγέα» με την αιτιολογία ότι η προσφεύγουσα δεν απέδειξε ότι πληρούσε τις προϋποθέσεις αναγνώρισης της ιδιότητας αυτής.

⁹² | Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) αριθ. 2019/629 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Απριλίου, για την τροποποίηση του πρωτοκόλλου αριθ. 3 περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2019, L 111, σ. 1).

⁹³ | Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 917/2011 του Συμβουλίου, της 12ης Σεπτεμβρίου 2011, για την επιβολή οριστικού δασμού αντιντάμπινγκ και την οριστική είσπραξη του προσωρινού δασμού που επιβλήθηκε στις εισαγωγές κεραμικών πλακιδίων καταγωγής Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας (ΕΕ 2011, L 238, σ. 1).

Κατ' αρχάς, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι, στο πλαίσιο έρευνας στηριζόμενης στο άρθρο 3 του οριστικού κανονισμού, δεν έχει εφαρμογή το άρθρο 11, παράγραφος 5, του κανονισμού 1225/2009 ⁹⁴ (στο εξής: βασικός κανονισμός), το οποίο ορίζει ότι συναφείς διατάξεις του βασικού κανονισμού σχετικές με τις διαδικασίες και τη διεξαγωγή των ερευνών, όπως το άρθρο 5, παράγραφοι 10 και 11, και το άρθρο 6, παράγραφος 7, του βασικού κανονισμού, εφαρμόζονται μόνο στις διαδικασίες επανεξέτασης που προβλέπονται στο άρθρο 11, παράγραφοι 2 έως 4, του ίδιου αυτού κανονισμού.

Όσον αφορά την προβαλλόμενη παράβαση του άρθρου 9.5 της συμφωνίας για την εφαρμογή του άρθρου VI της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου του 1994 (GATT) (στο εξής: συμφωνία αντιντάμπινγκ) ⁹⁵, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, μολονότι το γράμμα του άρθρου 11, παράγραφος 4, πρώτο έως τρίτο εδάφιο, του βασικού κανονισμού είναι, με εξαίρεση την τρίτη προϋπόθεση που αφορά την πραγματοποίηση των εξαγωγών μετά την περίοδο της αρχικής έρευνας, παρόμοιο με το γράμμα του άρθρου 9.5 της συμφωνίας αντιντάμπινγκ, το άρθρο 11, παράγραφος 4, του βασικού κανονισμού περιέχει και τέταρτο εδάφιο, όπου ορίζεται ότι το άρθρο αυτό δεν εφαρμόζεται όταν τα θεσμικά όργανα έχουν διενεργήσει δειγματοληψία στο πλαίσιο της αρχικής έρευνας. Σκοπός της εξαίρεσης αυτής είναι να μην ευνοούνται ως προς τη διαδικαστική τους κατάσταση οι νέοι παραγωγοί-εξαγωγείς σε σχέση με εκείνους που συνεργάστηκαν κατά την αρχική έρευνα, αλλά δεν περιελήφθησαν στο δείγμα. Ο σκοπός αυτός δεν ελήφθη υπόψη στη συμφωνία αντιντάμπινγκ. Ως εκ τούτου, το άρθρο 11, παράγραφος 4, τέταρτο εδάφιο, του βασικού κανονισμού συνιστά την έκφραση της βούλησης του νομοθέτη της Ένωσης να υιοθετήσει, όσον αφορά τις προϋποθέσεις έναρξης επανεξέτασης για τους νέους παραγωγούς-εξαγωγείς, μια προσέγγιση η οποία να προσιδιάζει στην έννομη τάξη της Ένωσης, οπότε η εν λόγω διάταξη δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μέτρο προοριζόμενο να εξασφαλίσει την εκπλήρωση, στην έννομη τάξη της Ένωσης, ειδικής υποχρέωσης που έχει αναληφθεί στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου. Επομένως, το άρθρο 9.5 της συμφωνίας αντιντάμπινγκ δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα στην έννομη τάξη της Ένωσης.

Περαιτέρω, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, δεδομένου ότι οι στόχοι της έρευνας που διεξάγεται δυνάμει του άρθρου 3 του οριστικού κανονισμού είναι πιο περιορισμένοι σε σχέση με τους στόχους της έρευνας που διεξάγεται δυνάμει του άρθρου 11, παράγραφος 4, του βασικού κανονισμού, είναι δικαιολογημένη η ενημέρωση μικρότερου αριθμού προσώπων για την έναρξη έρευνας δυνάμει του άρθρου 3 του οριστικού κανονισμού. Συγκεκριμένα, ενώ η έρευνα που διεξάγεται δυνάμει του άρθρου 11, παράγραφος 4, του βασικού κανονισμού έχει ως σκοπό να προσδιοριστεί όχι μόνον το αν η υπό έρευνα επιχείρηση είναι νέος παραγωγός-εξαγωγέας, αλλά επίσης, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο αυτό ερώτημα, και το ατομικό περιθώριο ντάμπινγκ της επιχείρησης, η έρευνα που διεξάγεται δυνάμει του άρθρου 3 του οριστικού κανονισμού έχει ως μοναδικό σκοπό να ελεγχθεί αν η υπό έρευνα επιχείρηση είναι νέος παραγωγός-εξαγωγέας. Κατά τη διάρκεια της έρευνας αυτής, η επιχείρηση πρέπει να αποδείξει ότι δεν εξήγαγε τα καταγόμενα από την Κίνα προϊόντα που περιγράφονται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, του οριστικού κανονισμού κατά την περίοδο της αρχικής έρευνας, ότι δεν είναι συνδεδεμένη με εξαγωγέα ή παραγωγό υποκείμενο στα μέτρα τα οποία επιβάλλονται με τον εν λόγω κανονισμό και ότι είτε έχει πράγματι εξαγάγει τα υπό εξέταση προϊόντα είτε έχει αναλάβει αμετάκλητη συμβατική υποχρέωση για την εξαγωγή σημαντικής ποσότητάς τους στην Ένωση μετά το τέλος της περιόδου της αρχικής έρευνας.

94| Κανονισμός (ΕΚ) 1225/2009 του Συμβουλίου, της 30ής Νοεμβρίου 2009, για την άμυνα κατά των εισαγωγών που αποτελούν αντικείμενο ντάμπινγκ εκ μέρους χωρών μη μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΕ 2009, L 343, σ. 51), όπως ισχύει μετά την τελευταία τροποποίησή του με τον κανονισμό (ΕΕ) 37/2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Ιανουαρίου 2014, για την τροποποίηση ορισμένων κανονισμών σχετικών με την κοινή εμπορική πολιτική όσον αφορά τις διαδικασίες θέσπισης ορισμένων μέτρων (ΕΕ 2014, L 18, σ. 1).

95| Συμφωνία για την εφαρμογή του άρθρου VI της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου του 1994 (GATT) (ΕΕ 1994, L 336, σ. 103), η οποία περιλαμβάνεται στο παράρτημα 1 Α της Συμφωνίας για την ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) (ΕΕ 1994, L 336, σ. 3).

Δεδομένου ότι οι ανωτέρω προϋποθέσεις αφορούν την κατάσταση της ίδιας της υπό έρευνα επιχείρησης, αυτή και όχι οποιοσδήποτε τρίτος είναι, κατά τα φαινόμενα, το πλέον κατάλληλο πρόσωπο να παράσχει τις αναγκαίες πληροφορίες.

Τέλος, όσον αφορά το βάρος και τον βαθμό αποδείξεως, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι δεν είναι σε καμία περίπτωση αδύνατο για τον αιτούντα την αναγνώριση της ιδιότητας του «νέου παραγωγού-εξαγωγέα» να αποδείξει τα όσα απαιτούνται τόσο βάσει του άρθρου 3 του οριστικού κανονισμού όσο και κατ' εφαρμογήν του άρθρου 11, παράγραφος 4, του βασικού κανονισμού. Η παροχή πλήρων, συνεκτικών και επαληθεύσιμων πληροφοριών και αποδεικτικών στοιχείων, μεταξύ άλλων σχετικά με το σύνολο των πωλήσεων του και τη δομή του ομίλου του, παρέχει στην Επιτροπή τη δυνατότητα να αποκλείσει, αν τούτο πράγματι δεν συνέβη, το ενδεχόμενο εξαγωγής του υπό εξέταση προϊόντος στην Ένωση κατά την περίοδο της αρχικής έρευνας, ή ακόμη και να συναγάγει ότι η προσφεύγουσα δεν είναι συνδεδεμένη με παραγωγό-εξαγωγέα υποκείμενο στους ισχύοντες δασμούς αντντάμπινγκ.

Η Επιτροπή δεν οφείλει συναφώς ούτε να αποδείξει ότι η προσφεύγουσα πραγματοποίησε εξαγωγές του υπό εξέταση προϊόντος προς την Ένωση ή ότι συνδέεται με επιχειρήσεις υποκείμενες στους εν λόγω δασμούς αντντάμπινγκ, ούτε να παράσχει σχετικές ενδείξεις. Για την απόρριψη αιτήσεως αναγνώρισης της ιδιότητας αυτής, αρκεί, επί της ουσίας, τα προσκομισθέντα από την επιχείρηση αποδεικτικά στοιχεία να είναι ανεπαρκή για τη θεμελίωση των ισχυρισμών της.

Αντιθέτως, η Επιτροπή οφείλει, στο πλαίσιο του ρόλου της κατά τις έρευνες για την αναγνώριση της ιδιότητας του «νέου παραγωγού-εξαγωγέα», να ελέγχει με όλα τα μέσα τα οποία διαθέτει την ακρίβεια των ισχυρισμών που προβάλλονται και των αποδεικτικών στοιχείων που προσκομίζονται από την ενδιαφερόμενη επιχείρηση.

Με την απόφαση της 8ης Μαΐου 2019, *Stemcor London και Samac Steel Supplies κατά Επιτροπής* (T-749/16, [EU:T:2019:310](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή ακυρώσεως του κανονισμού 2016/1329 ⁹⁶ της Επιτροπής (στο εξής: προσβαλλόμενος κανονισμός), ο οποίος προέβλεπε την αναδρομική είσπραξη του οριστικού δασμού αντντάμπινγκ στις εισαγωγές ορισμένων πλατέων προϊόντων ψυχρής έλασης από χάλυβα, καταγωγής Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και Ρωσικής Ομοσπονδίας.

Με την απόφαση αυτή, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε, για πρώτη φορά, επί του μηχανισμού που προβλέπει το άρθρο 10, παράγραφος 4, του βασικού κανονισμού για ζητήματα αντντάμπινγκ ⁹⁷, το οποίο επιτρέπει στην Επιτροπή να εισπράξει αναδρομικά δασμό αντντάμπινγκ για προϊόντα που τέθηκαν σε κατανάλωση το πολύ 90 ημέρες πριν από την ημερομηνία έναρξης ισχύος των προσωρινών μέτρων (αλλά όχι πριν από την έναρξη της έρευνας), εφόσον οι επίμαχες εισαγωγές έχουν καταγραφεί, εφόσον «κατά το παρελθόν έχουν ασκηθεί πρακτικές αντντάμπινγκ ως προς το συγκεκριμένο προϊόν επί παρατεταμένο χρονικό διάστημα ή ο εισαγωγέας γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει την ύπαρξη του ντάμπινγκ, και συγκεκριμένα την έκταση του ντάμπινγκ και την εικαζόμενη ή αποδεδειγμένη ζημία» (άρθρο 10, παράγραφος 4, στοιχείο γ') και εφόσον «πέραν από τον όγκο των εισαγωγών που προκάλεσαν ζημία κατά την περίοδο έρευνας έχει σημειωθεί περαιτέρω σημαντική αύξηση των εισαγωγών, η οποία, λαμβανομένου υπόψη του χρόνου κατά τον οποίον πραγματοποιήθηκαν, του όγκου τους και των λοιπών περιστάσεων, είναι πιθανό να εξουδετερώσει σε μεγάλο βαθμό την επανορθωτική επίδραση του οριστικού δασμού αντντάμπινγκ που πρόκειται να επιβληθεί» (άρθρο 10, παράγραφος 4, στοιχείο δ').

⁹⁶ | Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 2016/1329 της Επιτροπής, της 29ης Ιουλίου 2016, για την είσπραξη του οριστικού δασμού αντντάμπινγκ στις εισαγωγές ορισμένων πλατέων προϊόντων ψυχρής έλασης από χάλυβα καταγωγής Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και Ρωσικής Ομοσπονδίας (ΕΕ 2016, L 210, σ. 27),

⁹⁷ | Κανονισμός (ΕΕ) 2016/1036 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2016, για την άμυνα κατά των εισαγωγών που αποτελούν αντικείμενο ντάμπινγκ εκ μέρους χωρών μη μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2016, L 176, σ. 21).

Κατά το μέρος που οι προσφεύγουσες υποστήριξαν ότι η Επιτροπή υπέπεσε σε σφάλματα κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των προϋποθέσεων του άρθρου 10, παράγραφος 4, στοιχείο γ', του βασικού κανονισμού, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προταθείσα ερμηνεία σύμφωνα με την οποία για την πλήρωση της προϋπόθεσης του άρθρου 10, παράγραφος 4, στοιχείο γ', του βασικού κανονισμού πρέπει να αποδεικνύεται ότι οι εισαγωγείς γνώριζαν την ύπαρξη «πραγματικών» και όχι απλώς «εικαζόμενων» πρακτικών ντάμπινγκ και έκρινε ότι οι όροι «εικαζόμενη» ή «αποδεδειγμένη» αναφέρονται τόσο στην έκταση του ντάμπινγκ όσο και στην έκταση της ζημίας, προκειμένου να διασφαλίζεται η πρακτική αποτελεσματικότητα της διάταξης.

Εν συνεχεία, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι τα αποδεικτικά στοιχεία τα οποία περιλαμβάνονταν στο μη εμπιστευτικό κείμενο της καταγγελίας και στην ανακοίνωση για την έναρξη έρευνας ήταν επαρκή εν προκειμένω ώστε οι εισαγωγείς, οι οποίοι είναι ενημερωμένοι επαγγελματίες, να λάβουν γνώση της έκτασης του εικαζόμενου ντάμπινγκ, κατά την έννοια του άρθρου 10, παράγραφος 4, του βασικού κανονισμού, ήδη από την έναρξη της έρευνας.

Όσον αφορά το άρθρο 10, παράγραφος 4, στοιχείο δ', του βασικού κανονισμού, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα να περιλαμβάνεται στο κρίσιμο χρονικό διάστημα για την εκτίμηση της «περαιτέρω σημαντική[ς] αύξηση[ς] των εισαγωγών» και ο χρόνος που έχει παρέλθει από τη δημοσίευση της ανακοίνωσης για την έναρξη έρευνας, καθώς από αυτό το χρονικό σημείο οι εισαγωγείς έχουν λάβει γνώση του ενδεχομένου μεταγενέστερης επιβολής δασμών, με αναδρομική ισχύ, στις καταγεγραμμένες εισαγωγές και θα μπορούσαν, επομένως, να υποκύψουν στον πειρασμό να πραγματοποιήσουν μαζικές εισαγωγές των οικείων προϊόντων ενόψει της μελλοντικής επιβολής των δασμών αυτών.

Ακολούθως, το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η περαιτέρω σημαντική αύξηση των εισαγωγών πρέπει να εκτιμάται σφαιρικά προκειμένου να κρίνεται αν οι εισαγωγές, εξεταζόμενες στο σύνολό τους, είναι πιθανό να εξουδετερώσουν σε μεγάλο βαθμό την επανορθωτική επίδραση των οριστικών δασμών και, συνεπώς, να προκαλέσουν περαιτέρω ζημία στον κλάδο παραγωγής της Ένωσης χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ατομική και υποκειμενική κατάσταση των ενδιαφερόμενων εισαγωγέων.

Επιπλέον, κατά το Γενικό Δικαστήριο, η «σημαντική» αύξηση κρίνεται κατά περίπτωση, όχι μόνο με σύγκριση των μηνιαίων σταθμισμένων μέσων όρων των εισαγωγών που πραγματοποιήθηκαν κατά την περίοδο έρευνας και εκείνων που πραγματοποιήθηκαν κατά το διάστημα μεταξύ της ανακοίνωσης για την έναρξη έρευνας και της επιβολής προσωρινών μέτρων, αλλά και λαμβανομένων υπόψη όλων των άλλων σχετικών παραγόντων, όπως, παραδείγματος χάρη, της εξέλιξης της συνολικής κατανάλωσης των οικείων προϊόντων στην Ένωση, της εξέλιξης των αποθεμάτων και της εξέλιξης των μεριδίων αγοράς.

Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ορθώς η Επιτροπή έκρινε ότι η περαιτέρω σημαντική αύξηση των εισαγωγών, λαμβανομένου υπόψη του όγκου τους, του χρόνου κατά τον οποίον πραγματοποιήθηκαν και των λοιπών περιστάσεων, δηλαδή της σημαντικής μείωσης των τιμών και της μεγάλης αύξησης των αποθεμάτων, είχε περαιτέρω αρνητικές συνέπειες στις τιμές και στο μερίδιο αγοράς που είχε, εντός της Ένωσης, ο ίδιος ο κλάδος παραγωγής της Ένωσης και, κατά συνέπεια, ήταν πιθανό να εξουδετερώσει σε μεγάλο βαθμό την επανορθωτική επίδραση του οριστικού δασμού αντιντάμπινγκ.

Με την απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 2019, **Yieh United Steel κατά Επιτροπής** (Τ-607/15, [ΕΥ:Τ:2019:831](#)), το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή που ασκήθηκε από τη Yieh United Steel Corp. με αίτημα την ακύρωση του εκτελεστικού κανονισμού 2015/1429 της Επιτροπής για την επιβολή δασμών αντνιτάμπινγκ στις εισαγωγές πλατέων προϊόντων ψυχρής έλασης από ανοξείδωτο χάλυβα καταγωγής Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και Ταϊβάν ⁹⁸.

Η υπόθεση αυτή αφορούσε διαδικασία αντνιτάμπινγκ η οποία διεξήχθη από την Επιτροπή μεταξύ 2014 και 2015 και οδήγησε στην επιβολή, με τον προσβαλλόμενο κανονισμό, δασμού αντνιτάμπινγκ ύψους 6,8 % επί των εισαγωγών πλατέων προϊόντων ψυχρής έλασης από ανοξείδωτο χάλυβα. Η προσφεύγουσα είναι εταιρία με έδρα την Ταϊβάν και δραστηριοποιείται στην κατασκευή και τη διανομή των προϊόντων τα οποία αφορούσε ο συγκεκριμένος δασμός αντνιτάμπινγκ.

Η προσφεύγουσα άσκησε προσφυγή με αίτημα την ακύρωση του εκτελεστικού κανονισμού 2015/1429 κατά το μέτρο που την αφορούσε, επικαλούμενη, μεταξύ άλλων, παράβαση του άρθρου 2 του βασικού κανονισμού αντνιτάμπινγκ ⁹⁹. Βάσει της δεύτερης παραγράφου της προαναφερθείσας διάταξης, η «κανονική αξία» των προϊόντων τα οποία αφορά ο δασμός αντνιτάμπινγκ καθορίζεται κατά κανόνα βάσει των πωλήσεων του ομοειδούς προϊόντος που προορίζεται για κατανάλωση στην εγχώρια αγορά της χώρας εξαγωγής. Σύμφωνα με τη διατύπωση της πρώτης παραγράφου του ίδιου άρθρου, η κανονική αξία του προϊόντος το οποίο αφορά ο δασμός αντνιτάμπινγκ βασίζεται κατ' αρχήν στις πληρωθείσες ή πληρωτέες τιμές, κατά τις συνήθεις εμπορικές πράξεις, από ανεξάρτητους πελάτες.

Στο πλαίσιο αυτό, η προσφεύγουσα αμφισβήτησε, ειδικότερα, την άρνηση της Επιτροπής να αφαιρέσει την αξία του ανακυκλωμένου παλαιοσιδήρου από το κόστος παραγωγής του προϊόντος το οποίο αφορά ο δασμός αντνιτάμπινγκ για τον καθορισμό της κανονικής του αξίας. Κατά την προσφεύγουσα, η Επιτροπή κακώς επίσης αρνήθηκε να λάβει υπόψη ορισμένες από τις πωλήσεις τις οποίες είχε πραγματοποιήσει η προσφεύγουσα στη χώρα εξαγωγής και σε ανεξάρτητο πελάτη, που ήταν επίσης και διανομέας του οικείου προϊόντος, δεδομένου ότι επρόκειτο, κατά την άποψη της, για εγχώριες πωλήσεις, αφού δεν τις προόριζε για εξαγωγή ή αγνοούσε τον τελικό προορισμό τους. Η Επιτροπή όμως αρνήθηκε να λάβει υπόψη τις εν λόγω πωλήσεις για τον καθορισμό της κανονικής αξίας του οικείου προϊόντος επειδή, βάσει της έρευνάς της, υπήρχαν αντικειμενικά αποδεικτικά στοιχεία από τα προέκυπτε ότι επρόκειτο στην πραγματικότητα για πωλήσεις προς εξαγωγή και ότι, μάλιστα, για ορισμένες από αυτές είχαν χορηγηθεί συστηματικά εκπτώσεις κατά την εξαγωγή.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, κατ' αρχάς, ότι ορθώς η Επιτροπή απέρριψε το αίτημα αφαίρεσης της αξίας του ανακυκλωμένου παλαιοσιδήρου από το κόστος παραγωγής του προϊόντος το οποίο αφορούσε ο δασμός αντνιτάμπινγκ, εφόσον δεν μπόρεσε να επαληθεύσει με ακρίβεια αν οι δαπάνες που συνδέονταν με την παραγωγή και την πώληση του ανακυκλωμένου παλαιοσιδήρου είχαν ευλόγως αποτυπωθεί στα λογιστικά βιβλία της προσφεύγουσας.

Σχετικά με το αίτημα να ληφθούν υπόψη πωλήσεις των πλατέων προϊόντων ψυχρής έλασης από ανοξείδωτο χάλυβα σε ανεξάρτητο πελάτη στη χώρα εξαγωγής, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε, πρώτον, ότι, μολονότι υφίστανται αποκλίσεις μεταξύ των διαφόρων γλωσσικών αποδόσεων του άρθρου 2, παράγραφος 2, του

⁹⁸| Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 2015/1429 της Επιτροπής, της 26ης Αυγούστου 2015, για την επιβολή οριστικού δασμού αντνιτάμπινγκ στις εισαγωγές πλατέων προϊόντων ψυχρής έλασης από ανοξείδωτο χάλυβα καταγωγής Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και Ταϊβάν (ΕΕ 2015, L 224, σ. 10).

⁹⁹| Κανονισμός (ΕΚ) 1225/2009 του Συμβουλίου, της 30ής Νοεμβρίου 2009, για την άμυνα κατά των εισαγωγών που αποτελούν αντικείμενο ντάμπινγκ εκ μέρους χωρών μη μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΕ 2009, L 343, σ. 51, διορθωτικό ΕΕ 2010, L 7, σ. 22).

βασικού κανονισμού αντιντάμπινγκ, πολλές εξ αυτών κάνουν λόγο για τον προορισμό του οικείου προϊόντος, χωρίς να αναφέρονται στην πρόθεση του παραγωγού όσον αφορά τον προορισμό κατά τον χρόνο της πώλησης.

Ακολούθως, το Γενικό Δικαστήριο, αφενός, υπογράμμισε ότι στο άρθρο 2.1 της συμφωνίας αντιντάμπινγκ GATT ¹⁰⁰ χρησιμοποιούνται, στις τρεις επίσημες γλωσσικές του αποδόσεις, οι φράσεις «destined for consumption» στα αγγλικά, «destiné à la consommation» στα γαλλικά και «destinado al consumo» στα ισπανικά και, αφετέρου, υπενθύμισε ότι οι διατάξεις του βασικού κανονισμού πρέπει να ερμηνεύονται, στο μέτρο του δυνατού, υπό το φως των αντίστοιχων διατάξεων της συμφωνίας αντιντάμπινγκ.

Η ερμηνεία σύμφωνα με την οποία δεν είναι αναγκαίο να αναζητηθεί η «πρόθεση» ή η «ειδική γνώση» του πωλητή όσον αφορά τον τελικό προορισμό του οικείου προϊόντος επιβεβαιώνεται, επιπλέον, από την ανάλυση του Γενικού Δικαστηρίου αναφορικά με το πλαίσιο του άρθρου 2 του βασικού κανονισμού αντιντάμπινγκ.

Η ερμηνεία αυτή συνάδει επίσης με τον όλο σκοπό της έρευνας αντιντάμπινγκ, ο οποίος συνίσταται στην αναζήτηση αντικειμενικών αποδεικτικών στοιχείων. Στο πλαίσιο αυτό, αν προκειμένου να μη ληφθούν υπόψη κατά τον καθορισμό της κανονικής αξίας οι πωλήσεις προϊόντων που εξήχθησαν έπρεπε να αποδειχθεί η πρόθεση του πωλητή ως προς τον τελικό προορισμό του υπό εξέταση προϊόντος, τούτο θα κατέληγε εν τέλει, κατά το Γενικό Δικαστήριο, στο να επιτρέπεται να λαμβάνονται υπόψη για τον καθορισμό της κανονικής αξίας τιμές εξαγόμενων προϊόντων οι οποίες θα μπορούσαν να νοθεύσουν και να υπονομεύσουν τον ορθό καθορισμό της κανονικής αξίας.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, τέλος, ότι η ανωτέρω ερμηνεία συνάδει και με τις αρχές της προβλεψιμότητας και της ασφάλειας δικαίου, ενώ η εφαρμογή κριτηρίου στηριζόμενου στην πρόθεση ή την ειδική γνώση του πωλητή θα εξαρτούσε τον συνυπολογισμό της τιμής πώλησης των εξαγομένων προϊόντων για τον καθορισμό της κανονικής αξίας από ένα υποκειμενικό στοιχείο, του οποίου η ύπαρξη ενδέχεται να είναι, στην πράξη, αυθαίρετη ή ακόμη και αδύνατον να αποδειχθεί.

Το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε, επομένως, στο συμπέρασμα ότι η προσφεύγουσα δεν απέδειξε εν προκειμένω ότι η Επιτροπή είχε υποπέσει σε νομικό σφάλμα ή σε πρόδηλο σφάλμα εκτιμήσεως των πραγματικών περιστάσεων, επειδή δεν έλαβε υπόψη, για τον καθορισμό της κανονικής αξίας του προϊόντος το οποίο αφορούσε η διαδικασία αντιντάμπινγκ, τις πωλήσεις της προσφεύγουσας προς τον ανεξάρτητο πελάτη της.

¹⁰⁰ | Άρθρο VI της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου του 1994 (GATT) (ΕΕ 1994, L 336, σ. 103), η οποία περιλαμβάνεται στο Παράρτημα 1 Α της Συμφωνίας για την ίδρυση του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) (ΕΕ 1994, L 336, σ. 3).

XII. Πρόσβαση στα έγγραφα των θεσμικών οργάνων

Στη διάρκεια του 2019 το Γενικό Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να δώσει διευκρινίσεις ως προς την ερμηνεία του όρου «πληροφορίες που αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον», ως προς την εξαίρεση η οποία προβλέπεται προς εξασφάλιση της προστασίας εγγράφων εσωτερικής χρήσης και ως προς το περιεχόμενο του γενικού τεκμηρίου εμπιστευτικότητας των εγγράφων που αφορούν τις διαδικασίες ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων.

1. Πληροφορίες που αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον

Με την απόφαση της 7ης Μαρτίου 2019, **Tweeddale κατά EFSA** (T-716/14, [EU:T:2019:141](#)), το Γενικό Δικαστήριο έκανε δεκτή την προσφυγή που άσκησε δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ ο A. C. Tweeddale με αίτημα τη μερική ακύρωση της απόφασης της Ευρωπαϊκής Αρχής για την Ασφάλεια των Τροφίμων (EFSA), με την οποία η αρχή αυτή δεν του είχε επιτρέψει την πρόσβαση σε μελέτες τοξικότητας της γλυσοσάτης, στηριζόμενη στο άρθρο 4, παράγραφος 2, του κανονισμού 1049/2001¹⁰¹. Η EFSA είχε κρίνει ότι δεν συνέτρεχε υπέρτερο δημόσιο συμφέρον για τη γνωστοποίηση τμημάτων των μελετών που ζητήθηκαν, αφού δεν επρόκειτο για πληροφορίες οι οποίες «αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον», κατά την έννοια του κανονισμού 1367/2006¹⁰². Ο προσφεύγων προέβαλε, μεταξύ άλλων, παράβαση του άρθρου 4, παράγραφος 2, του κανονισμού 1049/2001 και του άρθρου 6, παράγραφος 1, του κανονισμού 1367/2006, υποστηρίζοντας ότι οι μελέτες οι οποίες ζητήθηκαν μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως πληροφορίες που «αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον», κατά την έννοια της τελευταίας αυτής διάταξης.

Κατ' αρχάς, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το θεσμικό όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης το οποίο έχει επιληφθεί αιτήσεως πρόσβασης σε έγγραφο δεν μπορεί να δικαιολογήσει την άρνησή του να το γνωστοποιήσει με βάση την εξαίρεση περί προστασίας των εμπορικών συμφερόντων συγκεκριμένου φυσικού ή νομικού προσώπου, κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, πρώτη περίπτωση, του κανονισμού 1049/2001, όταν οι περιεχόμενες στο έγγραφο πληροφορίες αποτελούν πληροφορίες που «αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον», κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, του κανονισμού 1367/2006. Έπρεπε συνεπώς, κατά το Γενικό Δικαστήριο, να διερευνηθεί αν οι πληροφορίες οι οποίες περιείχονταν στις μελέτες που ζητήθηκαν αποτελούσαν πληροφορίες που «αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον» κατά την έννοια της προαναφερθείσας διάταξης.

Όσον αφορά την ερμηνεία της έννοιας «πληροφορίες που αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον», το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η έννοια αυτή δεν μπορεί να περιορίζεται αποκλειστικώς στις πληροφορίες σχετικά με τις εκπομπές οι οποίες πράγματι απελευθερώνονται στο περιβάλλον κατά τη χρήση του επίμαχου φυτοπροστατευτικού προϊόντος ή της επίμαχης δραστικής ουσίας στα φυτά ή στο έδαφος, αλλά ότι καλύπτονται από την έννοια αυτή και οι πληροφορίες σχετικά με τις προβλέψιμες εκπομπές στο περιβάλλον από τη χρήση του επίμαχου φυτοπροστατευτικού προϊόντος ή της επίμαχης δραστικής ουσίας υπό

¹⁰¹ | Κανονισμός (ΕΚ) 1049/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Μαΐου 2001, για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής (ΕΕ 2001, L 145, σ. 43).

¹⁰² | Κανονισμός (ΕΚ) 1367/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Σεπτεμβρίου 2006, για την εφαρμογή στα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας των διατάξεων της σύμβασης του Århus σχετικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα (ΕΕ 2006, L 264, σ. 13).

φυσιολογικές ή ρεαλιστικές συνθήκες που αντιστοιχούν σε εκείνες για τις οποίες χορηγείται η άδεια κυκλοφορίας του προϊόντος ή της ουσίας στην αγορά και επικρατούν στη ζώνη όπου προορίζεται να χρησιμοποιηθεί το προϊόν ή η ουσία.

Το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε, ειδικότερα, ότι μια δραστική ουσία, όπως η γλυφosatή, που περιέχεται σε φυτοπροστατευτικά προϊόντα προορίζεται, κατά τη συνήθη χρήση της, να απελευθερωθεί στο περιβάλλον λόγω της ίδιας της λειτουργίας της και, συνεπώς, οι προβλέψιμες εκπομπές της δεν μπορούν να θεωρηθούν ως αμιγώς υποθετικές, ούτε καν απλώς ως προβλέψιμες. Δεδομένου ότι η γλυφosatή έχει εγκριθεί στα κράτη μέλη από το 2002 και έχει πράγματι χρησιμοποιηθεί σε φυτοπροστατευτικά προϊόντα, οι εκπομπές της στο περιβάλλον είναι πραγματικές. Επομένως, οι μελέτες που ζητήθηκαν αφορούσαν τον καθορισμό της τοξικότητας μιας δραστικής ουσίας η οποία είναι πράγματι παρούσα στο περιβάλλον.

Το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε στη συνέχεια ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, η έννοια «πληροφορίες που αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον» δεν περιορίζεται στις πληροφορίες που καθιστούν δυνατή την αξιολόγηση των ίδιων των εκπομπών, αλλά καλύπτει και τις πληροφορίες οι οποίες αφορούν τις επιπτώσεις των εκπομπών αυτών. Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο δέχθηκε ότι αντικείμενο των μελετών που ζητήθηκαν ήταν να προσδιοριστούν τα όρια κάτω από τα οποία η γλυφosatή, όταν είναι παρούσα στα τρόφιμα, δεν θέτει σε κίνδυνο, περισσότερο ή λιγότερο μακροπρόθεσμα, την ανθρώπινη υγεία και, επομένως, να καθοριστούν οι διάφορες τιμές σχετικά με τις επιπτώσεις των εκπομπών της γλυφosatής στην ανθρώπινη υγεία. Κατά το Γενικό Δικαστήριο, για τον χαρακτηρισμό μελετών ως πληροφοριών «που αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον», εκείνο το οποίο ενδιαφέρει δεν είναι τόσο οι συνθήκες διεξαγωγής των μελετών αυτών, ιδίως το κατά πόσον έγιναν σε εργαστήριο, αλλά το αντικείμενό τους.

Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, αν επιτρεπόταν στον προσφεύγοντα η πρόσβαση στις μελέτες που ζητήθηκαν, αυτός θα μπορούσε να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο η ανθρώπινη υγεία ενδέχεται να επηρεαστεί από τις εκλύσεις της γλυφosatής στο περιβάλλον και ότι, ως εκ τούτου, έπρεπε να γίνει δεκτό ότι οι μελέτες οι οποίες ζητήθηκαν συνιστούσαν πληροφορίες «που αφορούν εκπομπές στο περιβάλλον», κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, του κανονισμού 1367/2006.

2. Εξαίρεση σχετικά με την προστασία των εγγράφων για εσωτερική χρήση

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 12ης Μαρτίου 2019, **De Masi και Βαρουφάκης κατά ΕΚΤ** (T-798/17, εκκρεμεί η εκδίκαση αναίρεσως ¹⁰³, [EU:T:2019:154](#)), ασκήθηκε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της απορριπτικής αποφάσεως της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) επί της αιτήσεως των προσφευγόντων, Fabio de Masi και Γιάννη Βαρουφάκη, να τους επιτραπεί η πρόσβαση στο έγγραφο με τίτλο «Απαντήσεις σε ερωτήσεις σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 14.4 του πρωτοκόλλου για το καταστατικό του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας». Το έγγραφο αυτό περιείχε την απάντηση ενός εξωτερικού νομικού συμβούλου σε αίτημα της ΕΚΤ για παροχή νομικών συμβουλών σε σχέση με τις εξουσίες που έχει το Διοικητικό Συμβούλιο δυνάμει του άρθρου 14.4. Στο έγγραφο εξετάζονταν ιδίως οι απαγορεύσεις, περιορισμοί ή όροι που μπορεί να επιβάλλει το Διοικητικό Συμβούλιο ως προς την εκτέλεση από τις εθνικές κεντρικές τράπεζες λειτουργιών εκτός του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ), στον βαθμό που οι λειτουργίες αυτές ενδέχεται να παρακωλύουν τους στόχους και τα καθήκοντα του ΕΣΚΤ. Η ΕΚΤ αρνήθηκε την πρόσβαση στο

103| Υπόθεση C-342/19 P, **De Masi και Βαρουφάκης κατά ΕΚΤ**.

έγγραφο αυτό βάσει, αφενός, της εξαίρεσης του άρθρου 4, παράγραφος 2, δεύτερη περίπτωση, της αποφάσεως 2004/258 ¹⁰⁴, σχετικά με την προστασία της παροχής νομικών συμβουλών, και, αφετέρου, της εξαίρεσης του άρθρου 4, παράγραφος 3, πρώτο εδάφιο, της ίδιας αποφάσεως, σχετικά με τα έγγραφα για εσωτερική χρήση.

Όσον αφορά την εξαίρεση σχετικά με την προστασία των εγγράφων για εσωτερική χρήση, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε τις διαφορές μεταξύ του γράμματος του άρθρου 4, παράγραφος 3, πρώτο εδάφιο, της αποφάσεως 2004/258 και του γράμματος του άρθρου 4, παράγραφος 3, του κανονισμού 1049/2001. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε συναφώς ότι, στο πλαίσιο της εξαίρεσης του άρθρου 4, παράγραφος 3, πρώτο εδάφιο, της αποφάσεως 2004/258, δεν απαιτείται να αποδεικνύεται ότι συντρέχει σοβαρή προσβολή της διαδικασίας λήψης αποφάσεων. Περαιτέρω, κατά το Γενικό Δικαστήριο, το δημόσιο συμφέρον στο οποίο στηρίζεται η εξαίρεση αυτή αφορά την προστασία, αφενός, ενός χώρου προβληματισμού εντός της ΕΚΤ ώστε να είναι δυνατή η εμπιστευτική ανταλλαγή απόψεων εντός των οργάνων λήψης αποφάσεων του θεσμικού οργάνου στο πλαίσιο των συσκέψεων και των προκαταρκτικών διαβουλεύσεών του, και, αφετέρου, ενός χώρου εμπιστευτικής ανταλλαγής απόψεων μεταξύ της ΕΚΤ και των ενδιαφερόμενων εθνικών αρχών. Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ορθώς η ΕΚΤ έκρινε ότι το επίμαχο έγγραφο αποτελούσε έγγραφο για εσωτερική χρήση κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 3, πρώτο εδάφιο, της αποφάσεως 2004/258 στηριζόμενη στο συμπέρασμα ότι το έγγραφο αυτό προοριζόταν να παράσχει πληροφορίες και συνδρομή κατά τις συσκέψεις του Διοικητικού Συμβουλίου στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων που του έχουν ανατεθεί από το άρθρο 14.4 του πρωτοκόλλου για το καταστατικό του ΕΣΚΤ και της ΕΚΤ.

Όσον αφορά το επιχείρημα περί ύπαρξης υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος το οποίο δικαιολογούσε τη γνωστοποίηση του επίμαχου εγγράφου, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε ότι εν προκειμένω δεν αποδείχθηκε τέτοιο συμφέρον. Εν πάση περιπτώσει, το Γενικό Δικαστήριο υπογράμμισε ότι το συμφέρον για πρόσβαση στο συγκεκριμένο έγγραφο λόγω του φερόμενου χαρακτήρα του ως προπαρασκευαστικού εγγράφου της συμφωνίας για την επείγουσα παροχή ρευστότητας δεν ήταν δυνατόν να κατισχύσει του συμφέροντος στο οποίο στηρίζεται η εξαίρεση του άρθρου 4, παράγραφος 3, πρώτο εδάφιο, της αποφάσεως 2004/258. Κατά συνέπεια, νομίμως η ΕΚΤ θεμελίωσε την άρνησή της να επιτρέψει την πρόσβαση στο επίμαχο έγγραφο στην εξαίρεση από το δικαίωμα πρόσβασης η οποία προβλέπεται στο άρθρο 4, παράγραφος 3, πρώτο εδάφιο, της αποφάσεως 2004/258 και καλύπτει τα έγγραφα που προορίζονται για εσωτερική χρήση.

¹⁰⁴ Απόφαση 2004/258/ΕΚ της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της 4ης Μαρτίου 2004, σχετικά με την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ/2004/3) (ΕΕ 2004, L 80, σ. 42), όπως τροποποιήθηκε με τις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας 2011/342/ΕΕ, της 9ης Μαΐου 2011 (ΕΚΤ/2011/6) (ΕΕ 2011, L 158, σ. 37), και (ΕΕ) 2015/529, της 21ης Ιανουαρίου 2015 (ΕΚΤ/2015/1) (ΕΕ 2015, L 84, σ. 64).

3. Περιεχόμενο του γενικού τεκμηρίου εμπιστευτικότητας των εγγράφων που αφορούν τις διαδικασίες ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων

Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 14ης Μαΐου 2019, *Commune de Fessenheim κ.λπ. κατά Επιτροπής* (T-751/17, [EU:T:2019:330](#)), το Γενικό Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί της εφαρμογής του γενικού τεκμηρίου εμπιστευτικότητας των εγγράφων που αφορούν τις διαδικασίες ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων στις περιπτώσεις εγγράφων που ανταλλάσσονται στο πλαίσιο του προ της κοινοποίησης σταδίου.

Εν προκειμένω, η Γαλλική Κυβέρνηση γνωστοποίησε στην Επιτροπή, στο πλαίσιο του προ της κοινοποίησης σταδίου της διαδικασίας, το πρωτόκολλο αποζημιώσεως του ομίλου Électricité de France (EDF) για το κλείσιμο του πυρηνικού σταθμού του Fessenheim. Κατά το πέρας της διαδικασίας αυτής, η Επιτροπή διατύπωσε μια αξιολόγηση σχετικά με τη συμβατότητα του πρωτοκόλλου με το δίκαιο της Ένωσης περί κρατικών ενισχύσεων.

Η Commune de Fessenheim και άλλες τοπικές αρχές τις οποίες αφορούσε το κλείσιμο του σταθμού ζήτησαν, βάσει του κανονισμού 1049/2001, από την Επιτροπή να τους γνωστοποιηθεί η αξιολόγηση με την οποία περατώθηκε η διαδικασία του σταδίου προ της κοινοποίησης.

Η Επιτροπή αρνήθηκε την πρόσβαση στο έγγραφο αυτό βάσει της εξαίρεσης σχετικά με την προστασία του σκοπού της έρευνας, η οποία προβλέπεται από το άρθρο 4, παράγραφος 2, τρίτη περίπτωση, του ανωτέρω κανονισμού, επικαλούμενη το γενικό τεκμήριο εμπιστευτικότητας των εγγράφων που αφορούν τις διαδικασίες ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων.

Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή που ασκήθηκε κατά της αποφάσεως της Επιτροπής και δέχθηκε την εφαρμογή του γενικού τεκμηρίου εμπιστευτικότητας στις περιπτώσεις εγγράφων που ανταλλάσσονται στο πλαίσιο του προ της κοινοποίησης σταδίου για δύο λόγους.

Αφενός, μετά την αλληλογραφία στο προ της κοινοποίησης στάδιο μπορεί να ακολουθήσει προκαταρκτική εξέταση ή ακόμη και επίσημη διαδικασία έρευνας βάσει του κανονισμού 2015/1589¹⁰⁵. Αν, όμως, τα έγγραφα που ανταλλάσσονται κατά το στάδιο προ της κοινοποίησης επιτρεπόταν να γνωστοποιηθούν σε τρίτους, το τεκμήριο εμπιστευτικότητας των εγγράφων που αφορούν τη διαδικασία ελέγχου η οποία διέπεται από τον εν λόγω κανονισμό θα καθίστατο άνευ νοήματος, αφού τα έγγραφα τα οποία καλύπτονται από το τεκμήριο θα μπορούσαν να έχουν ήδη δημοσιοποιηθεί.

Αφετέρου, η ανταλλαγή των εγγράφων κατά το προ της κοινοποίησης στάδιο πρέπει να γίνεται σε κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ της Επιτροπής και του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους. Αν η Επιτροπή ήταν υποχρεωμένη να επιτρέπει την πρόσβαση σε ευαίσθητες πληροφορίες που έχουν παρασχεθεί από τα κράτη μέλη στο πλαίσιο της ανταλλαγής εγγράφων στο στάδιο αυτό, τα κράτη μπορεί να μην ήταν διατεθειμένα να μοιραστούν τις σχετικές πληροφορίες, παρότι αυτή η οικειοθελής συνεργασία είναι καίριας σημασίας για την επιτυχία των ανταλλαγών οι οποίες, κατά τον κώδικα βέλτιστων πρακτικών, αποσκοπούν στη βελτίωση της ποιότητας της κοινοποίησης και στην εξεύρεση, υπό τις καλύτερες συνθήκες, λύσεων για την αντιμετώπιση καταστάσεων που ενδέχεται να δημιουργούν πρόβλημα από πλευράς των διατάξεων του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις.

¹⁰⁵ | Κανονισμός (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2015, L 248, σ. 9).

XIII. Υπαλληλικές υποθέσεις

1. Καταγγελία σύμβασης

Με την απόφαση **RY κατά Επιτροπής** (T-160/17, [EU:T:2019:1](#)), η οποία εκδόθηκε στις 10 Ιανουαρίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής να καταγγείλει λόγω διάρρηξης της σχέσης εμπιστοσύνης τη σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου ενός έκτακτου υπαλλήλου, με το σκεπτικό ότι είχε προσβληθεί το δικαίωμα ακρόασής του όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 41, παράγραφος 2, στοιχείο α΄, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο ενδιαφερόμενος, προσληφθείς ως έκτακτος υπάλληλος βάσει του άρθρου 2, στοιχείο γ΄, του Καθεστώτος που εφαρμόζεται επί του λοιπού προσωπικού της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: ΚΛΠ), ασκούσε τα καθήκοντά του στο ιδιαίτερο γραφείο Μέλους της Επιτροπής. Κατόπιν της αποφάσεως της Επιτροπής να καταγγείλει τη σύμβασή του, ο ενδιαφερόμενος υπέβαλε, βάσει του άρθρου 90, παράγραφος 2, του Κανονισμού Υπηρεσιακής Κατάστασης των υπαλλήλων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην αρμόδια για τη σύναψη συμβάσεων αρχή (στο εξής: ΑΣΣΑ) της Επιτροπής διοικητική ένσταση κατά της σχετικής αποφάσεως, επικαλούμενος, μεταξύ άλλων, ότι δεν είχε ενημερωθεί για τους λόγους που οδήγησαν στην καταγγελία της συμβάσεώς του και ότι δεν του δόθηκε η δυνατότητα να προβάλει την άποψή του στην ΑΣΣΑ. Η τελευταία απέρριψε την ένσταση, κρίνοντας ότι η υποχρέωση ακρόασης του ενδιαφερομένου πριν από την απόλυση δεν ήταν επιβεβλημένη σε περίπτωση εκτάκτου υπαλλήλου που προσλήφθηκε βάσει του άρθρου 2, στοιχείο γ΄, του ΚΛΠ, εφόσον η απόφαση καταγγελίας της σύμβασης ελήφθη λόγω διάρρηξης της σχέσης εμπιστοσύνης.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, κατ' αρχάς, ότι η ιδιόζουσα φύση των καθηκόντων που ασκούνται στο ιδιαίτερο γραφείο Μέλους της Επιτροπής και η ανάγκη διατήρησης των σχέσεων αμοιβαίας εμπιστοσύνης δεν μπορούν να στερήσουν από τον συγκεκριμένο συνεργάτη το δικαίωμα ακρόασης πριν από τη λήψη αποφάσεως με την οποία καταγγέλλεται η σύμβασή του λόγω διάρρηξης της σχέσης εμπιστοσύνης. Το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το δικαίωμα ακρόασης του ενδιαφερομένου πριν από την έκδοση κάθε ατομικής αποφάσεως που τον θίγει προβλέπεται ρητώς από τις διατάξεις του άρθρου 41, παράγραφος 2, στοιχείο α΄, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, ο οποίος έχει την ίδια νομική ισχύ με τις Συνθήκες. Το Γενικό Δικαστήριο προσέθεσε ότι ο σεβασμός του δικαιώματος ακρόασης επιβάλλεται κατά μείζονα λόγο, όσον αφορά την καταγγελία σύμβασης αορίστου χρόνου εκτάκτου υπαλλήλου η οποία επέρχεται με πρωτοβουλία της Διοίκησης, καθόσον ένα τέτοιο μέτρο, όσο δικαιολογημένο και αν είναι, συνιστά πράξη που έχει σοβαρές συνέπειες για τον ενδιαφερόμενο. Διευκρίνισε ότι το συγκεκριμένο Μέλος της Επιτροπής θα μπορούσε να εκτιμήσει, αφότου είχε δοθεί στον συνεργάτη του η δυνατότητα να διατυπώσει τις παρατηρήσεις του, ότι η σχέση εμπιστοσύνης δεν διερράγη. Επιπλέον, η ΑΣΣΑ δεν είναι μεν αρμόδια να υποκαταστήσει το ενδιαφερόμενο Μέλος της Επιτροπής στην εκτίμησή του όσον αφορά το κατά πόσον όντως επήλθε ρήξη της σχέσης εμπιστοσύνης, πλην όμως οφείλει, κατ' αρχάς, να ελέγξει αν πράγματι προβάλλεται έλλειψη ή διάρρηξη της σχέσης εμπιστοσύνης, στη συνέχεια, να βεβαιωθεί για την ουσιαστική ακρίβεια των πραγματικών περιστατικών και, τέλος, να βεβαιωθεί ότι, λαμβανομένης υπόψη της αιτιολογίας του, το αίτημα καταγγελίας δεν πάσχει λόγω προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων ή ακόμη λόγω κατάχρησης εξουσίας. Στο πλαίσιο αυτό, η ΑΣΣΑ μπορεί ιδίως να κρίνει, βάσει των παρατηρήσεων που υπέβαλε ο ενδιαφερόμενος, ότι ειδικές περιστάσεις δικαιολογούν τη λήψη άλλων μέτρων, και όχι την απόλυση.

Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, όταν ο έκτακτος υπάλληλος υποστηρίζει ότι δεν ακούστηκε, η ΑΣΣΑ είναι εκείνη που υποχρεούται να αποδείξει ότι δόθηκε στον ενδιαφερόμενο η δυνατότητα να υποβάλει τις παρατηρήσεις του επί της πρόθεσης της Επιτροπής να καταγγείλει τη σύμβασή του επικαλούμενη τη διάρρηξη της σχέσης εμπιστοσύνης.

Με την απόφαση **L κατά Κοινοβουλίου** (Τ-59/17, [ΕΥ:Τ:2019:140](#)), η οποία εκδόθηκε στις 7 Μαρτίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση του Κοινοβουλίου να καταγγείλει τη σύμβαση κοινοβουλευτικού βοηθού διαπιστευμένου (στο εξής: ΔΚΒ) από ευρωβουλευτή λόγω διάρρηξης της σχέσης εμπιστοσύνης εξαιτίας της άσκησης εξωτερικής δραστηριότητας από τον πρώτο χωρίς την υποβολή προηγούμενης αιτήσεως για να λάβει άδεια. Το Γενικό Δικαστήριο κλήθηκε, πιο συγκεκριμένα, να αποφανθεί επί του ζητήματος κατά πόσον η «εμπιστοσύνη», η οποία χαρακτηρίζεται κατά το άρθρο 139, παράγραφος 1, στοιχείο δ', του Καθεστώτος που εφαρμόζεται επί του λοιπού προσωπικού της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: ΚΛΠ) ως η βάση της επαγγελματικής σχέσης μεταξύ του διαπιστευμένου κοινοβουλευτικού βοηθού και του ευρωβουλευτή, ήταν δυνατόν να διαρρηχθεί, κατά την έννοια του άρθρου αυτού, λόγω της άσκησης εξωτερικών δραστηριοτήτων που δεν είχαν δηλωθεί, όταν από τα στοιχεία της δικογραφίας προκύπτει ότι ο βουλευτής ήταν η αιτία των εν λόγω δραστηριοτήτων.

Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, αφενός, ότι, μολονότι δεν είναι έργο της αρμόδιας για τη σύναψη των συμβάσεων πρόσληψης αρχής του Κοινοβουλίου (στο εξής: ΑΣΣΠΑ) να υποκαταστήσει τον ενδιαφερόμενο ευρωβουλευτή στην εκτίμησή του όσον αφορά το κατά πόσον όντως επήλθε ρήξη της σχέσης εμπιστοσύνης, εντούτοις η ΑΣΣΑ υποχρεούται να βεβαιωθεί ότι ο προβαλλόμενος λόγος ερείδεται επί πραγματικών περιστατικών ικανών να τον δικαιολογήσουν κατά τρόπο πειστικό και, αφετέρου, ότι, αν το θεσμικό όργανο που αποφασίζει την καταγγελία σύμβασης ΔΚΒ εκθέτει, ειδικότερα, ως λόγο της αποφάσεως καταγγελίας την απώλεια της εμπιστοσύνης, ο δικαστής υποχρεούται να ελέγξει κατά πόσον ο λόγος αυτός είναι πειστικός.

Το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε, εν προκειμένω, ότι δεν ήταν δυνατόν ο ευρωβουλευτής να αγνοεί ότι ο προσφεύγων ασκούσε νομικό επάγγελμα παράλληλα με τα καθήκοντά του ως ΔΚΒ, δεδομένου ότι, όπως προέκυπτε από τα στοιχεία της δικογραφίας, η άσκηση του επαγγέλματος αυτού γινόταν κατόπιν υποδείξεων εκ μέρους του και ο ευρωβουλευτής γνώριζε ότι η δραστηριότητα αυτή δεν είχε δηλωθεί σύμφωνα με το άρθρο 12β, παράγραφος 1, του ΚΥΚ, στο μέτρο που ο ίδιος δεν είχε κληθεί σε ακρόαση από την ΑΣΣΠΑ όσον αφορά τις επίμαχες εξωτερικές δραστηριότητες, όπως προβλέπει το άρθρο 6, παράγραφος 2, των μέτρων εφαρμογής του τίτλου VII του ΚΛΠ. Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε, εξάλλου, ότι ο ευρωβουλευτής δεν μπορούσε ευλόγως να αναμένει, λαμβανομένης υπόψη της φύσης των επίμαχων εξωτερικών δραστηριοτήτων, ότι θα υποβαλλόταν επίσημη άδεια προς το Κοινοβούλιο για να ληφθεί άδεια σε σχέση με αυτές. Συγκεκριμένα, επρόκειτο για την υποβολή αιτήσεων ασύλου στη Ρωσία και στην Ελβετία προκειμένου να μπορέσει ο ευρωβουλευτής να αποφύγει την έκτιση ποινής φυλάκισης, για τη δικαστική εκπροσώπηση του βουλευτή στο ίδιο αυτό πλαίσιο και για την τεχνητή δημιουργία δικαστικών διαφορών σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προκειμένου να προαχθεί η εικόνα του, ούτως ώστε να καταστεί δυσχερέστερη η φυλάκισή του κατόπιν ποινικής διαδικασίας που κινήθηκε εναντίον του. Το Γενικό Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι ο λόγος που επικαλέστηκε ο ευρωβουλευτής για να δικαιολογήσει την απόφαση καταγγελίας, ήτοι η απώλεια της εμπιστοσύνης, δεν ήταν πειστικός και ότι, ως εκ τούτου, αποδεχόμενη την αίτηση καταγγελίας, την οποία είχε υποβάλει ο ευρωβουλευτής, η ΑΣΣΠΑ είχε υποπέσει σε πρόδηλο σφάλμα εκτιμήσεως.

2. Αυτοδίκαιη συνταξιοδότηση

Με την απόφαση ***RV κατά Επιτροπής*** (T-167/17, [EU:T:2019:404](#)), το Γενικό Δικαστήριο έκανε δεκτή την προσφυγή πρώην υπαλλήλου με αίτημα την ακύρωση αποφάσεως της Επιτροπής με την οποία ο προσφεύγων απομακρύνθηκε από τη θέση του προς το συμφέρον της υπηρεσίας, δυνάμει του άρθρου 42γ του Κανονισμού Υπηρεσιακής Κατάστασης των υπαλλήλων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ταυτόχρονα συνταξιοδοτήθηκε αυτοδικαίως, δυνάμει του πέμπτου εδαφίου της διάταξης αυτής.

Κατ' αρχάς, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε την προβληματική σχετικά με τον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 42γ του ΚΥΚ, παρά το γεγονός ότι ο προσφεύγων δεν είχε προβάλει λόγο ακυρώσεως αναφερόμενο στη συγκεκριμένη προβληματική. Ωστόσο, το Γενικό Δικαστήριο αποφάσισε να την εξετάσει στηριζόμενο σε έναν κύριο και έναν επικουρικό λόγο.

Αφενός, κατά κύριο λόγο, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι ο καθορισμός του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 42γ του ΚΥΚ και η εφαρμογή του στην περίπτωση υπαλλήλου ο οποίος έχει ήδη συμπληρώσει «την ηλικία συνταξιοδότησεως» συνιστούσε αναγκαία προϋπόθεση για την εξέταση των αιτιάσεων που προέβαλε ο προσφεύγων και ότι είχε νομική υποχρέωση να εξετάσει την προβληματική αυτή, διότι, σε αντίθετη περίπτωση, κινδύνευε να θεμελιώσει την απόφασή του σε εσφαλμένες νομικές εκτιμήσεις. Αφετέρου, επικουρικός, το Γενικό Δικαστήριο σημείωσε ότι, εν πάση περιπτώσει, λόγος ακυρώσεως σχετικός με το πεδίο εφαρμογής του νόμου συνιστά λόγο δημοσίας τάξεως, οπότε οφείλει να τον εξετάσει αυτεπαγγέλτως. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι προδήλως δεν θα ανταποκρινόταν στην αποστολή του ως δικαστής της νομιμότητας, αν δεν προέβαινε αυτεπαγγέλτως στη διαπίστωση ότι η προσβαλλόμενη απόφαση ελήφθη βάσει διάταξης, ήτοι του άρθρου 42γ του ΚΥΚ, που δεν είχε εφαρμογή στη συγκεκριμένη περίπτωση και αν, συνεπώς, αποφαινόταν επί της ενώπιόν του διαφοράς εφαρμόζοντας και το ίδιο τη διάταξη αυτή.

Επί της ουσίας, το Γενικό Δικαστήριο, προβαίνοντας σε γραμματική, συστηματική και τεολογική ερμηνεία του άρθρου 42γ του ΚΥΚ, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η διάταξη αυτή δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε υπαλλήλους οι οποίοι, όπως ο προσφεύγων, έχουν συμπληρώσει «την ηλικία συνταξιοδότησεως» κατά την έννοια της ως άνω διάταξης.

3. Κοινωνική ασφάλιση

Με την απόφαση της 30ής Απριλίου 2019, ***Wattiau κατά Κοινοβουλίου*** (T-737/17, [EU:T:2019:273](#)), το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε απόφαση του γραφείου εκκαθάρισης του κοινού συστήματος υγειονομικής ασφαλίσεως της Ευρωπαϊκής Ένωσης (RCAM) στο Λουξεμβούργο, με την οποία ο προσφεύγων, πρώην υπάλληλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, νυν συνταξιούχος και ασφαλισμένος στο RCAM, επιβαρύνθηκε με το 15 % του ιατρικού τιμολογίου που έλαβε από νοσοκομειακό κέντρο του Λουξεμβούργου για τις συνεδρίες οξυγονοθεραπείας στις οποίες υποβλήθηκε στη μονάδα υπερβαρικής ιατρικής. Ο προσφεύγων θεώρησε ότι το ποσό των τιμολογίων που αφορούσαν τις επίμαχες παροχές υπηρεσιών συνιστούσε υπερτιμολόγηση σε σχέση με το ποσό το οποίο θα είχε χρεωθεί σε ασφαλισμένο στο εθνικό σύστημα υγείας. Προς στήριξη των ακυρωτικών αιτημάτων του, ο προσφεύγων προέβαλε ένσταση ελλείψεως νομιμότητας κατά της σύμβασης η οποία είχε συναφθεί το 1996 μεταξύ των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ΕΤΕπ), αφενός, και της Entente des hôpitaux luxembourgeois (Ένωσης των νοσοκομείων του Λουξεμβούργου) και του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου, αφετέρου, σχετικά με την τιμολόγηση της νοσοκομειακής περίθαλψης που παρέχεται στους ασφαλισμένους στο RCAM και στο ταμείο ασφαλίσεως ασθενείας της ΕΤΕπ (στο εξής: σύμβαση του 1996).

Ως προκαταρκτικό ζήτημα, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η ένσταση ελλείψεως νομιμότητας ήταν παραδεκτή. Ειδικότερα, διαπίστωσε, αφενός, ότι η σύμβαση του 1996 όχι μόνο μπορούσε να εξομοιωθεί με πράξη που εκδόθηκε από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 277 ΣΛΕΕ, αλλά αποτελούσε και πράξη γενικής ισχύος. Αφετέρου, η σύμβαση του 1996 είχε άμεση νομική σχέση με την προσβαλλόμενη απόφαση. Συγκεκριμένα, ένα από τα ποσά που αναγράφονταν στην προσβαλλόμενη απόφαση προερχόταν από την κλίμακα τιμολόγησης, η οποία είχε με τη σειρά της καταρτιστεί κατ' εφαρμογήν της σύμβασης του 1996 και περιλαμβανόταν στο παράρτημά της.

Όσον αφορά το βάσιμο της ένστασης ελλείψεως νομιμότητας, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το επίμαχο σύστημα τιμολόγησης συνιστούσε έμμεση δυσμενή διάκριση λόγω ιθαγένειας. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε επ' αυτού, πρώτον, ότι οι ασφαλισμένοι στο RCAM βρίσκονται σε παρεμφερή κατάσταση προς τους ασφαλισμένους στο Caisse nationale de santé luxembourgeoise (Εθνικό ταμείο υγείας του Λουξεμβούργου) όταν οι δύο αυτές κατηγορίες ασφαλισμένων λαμβάνουν την ίδια ιατρική περίθαλψη.

Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι οι τιμές οι οποίες χρεώνονταν στους ασφαλισμένους στο RCAM κατ' εφαρμογήν της κλίμακας τιμολόγησης που καταρτίστηκε βάσει της σύμβασης του 1996 ήταν σημαντικά υψηλότερες από εκείνες που χρεώνονταν στους ασφαλισμένους στο Caisse nationale de santé luxembourgeoise (Εθνικό Ταμείο Υγείας του Λουξεμβούργου). Ειδικότερα, η σύμβαση του 1996 έθετε σε εφαρμογή ένα σύστημα τιμολόγησης σύμφωνα με το οποίο οι ασφαλισμένοι στο RCAM αναλάμβαναν τόσο το πάγιο κόστος όσο και το μεταβλητό κόστος της συγκεκριμένης νοσοκομειακής παροχής, ενώ οι ασφαλισμένοι στο Caisse nationale de santé luxembourgeoise (Εθνικό Ταμείο Υγείας του Λουξεμβούργου) δεν επιβαρύνονταν, μέσω τιμολόγησης, με κανένα κόστος για την ίδια θεραπεία.

Τρίτον και τελευταίο, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι, εν προκειμένω, κανένας θεμιτός σκοπός δεν δικαιολογούσε τη διαφορετική μεταχείριση μεταξύ των δικαιούχων των δύο καθεστώτων επιστροφής των εξόδων υγειονομικής περίθαλψης, η οποία οφειλόταν στην κλίμακα τιμολόγησης που περιλαμβανόταν σε παράρτημα της σύμβασης του 1996.

4. Μάρτυρας δημοσίου συμφέροντος

Με την απόφαση **Rodriguez Prieto κατά Επιτροπής** (Τ-61/18, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ¹⁰⁶, [EU:T:2019:217](#)), η οποία εκδόθηκε στις 4 Απριλίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε την απορριπτική απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επί αιτήσεως αρωγής υποβληθείσας βάσει του άρθρου 24 του Κανονισμού Υπηρεσιακής Κατάστασης των υπαλλήλων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΚΥΚ), διαπιστώνοντας προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας του προσφεύγοντος.

Από το 1996 η Eurostat καθιστούσε γνωστά στο κοινό τα συλλεγόμενα στατιστικά δεδομένα, στηριζόμενη στην Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΟΡΟCE) και σε ένα δίκτυο σημείων πώλησης. Το 1998 ο προσφεύγων, προϊστάμενος μονάδας στην Eurostat, ζήτησε τη διενέργεια εσωτερικού ελέγχου. Αφού διαπιστώθηκαν παρατυπίες, ακολούθησε διεξαγωγή ερευνών από την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Καταπολέμησης της Απάτης (OLAF) και η Επιτροπή προκάλεσε, το 2003, την κίνηση ποινικής διαδικασίας από τις γαλλικές αρχές στο πλαίσιο της οποίας ο προσφεύγων εκλήθη ως μάρτυρας και εν συνεχεία του αποδόθηκε αξιόποινη πράξη. Ο προσφεύγων υπέβαλε ένα αρχικό αίτημα αρωγής δυνάμει του άρθρου 24 του ΚΥΚ, επικαλούμενος την ιδιότητά του ως μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος και επιδιώκοντας την ανάληψη από την Επιτροπή των δικηγορικών εξόδων στα οποία είχε υποβληθεί. Το αίτημα αυτό απορρίφθηκε.

106| Υπόθεση C-457/19 P, **Rodriguez Prieto κατά Επιτροπής**.

Τα γαλλικά δικαστήρια αποφάσισαν με διάταξη να μην απαγγελθεί κατηγορία σε κανένα από τα πρόσωπα στα οποία αποδόθηκε αξιόποινη πράξη, όπως ο προσφεύγων, και κατόπιν τούτου η Επιτροπή άσκησε έφεση και εν συνεχεία αναίρεση, οι οποίες αμφότερες απορρίφθηκαν. Ο προσφεύγων υπέβαλε εν συνεχεία δεύτερο αίτημα αρωγής προκειμένου η Επιτροπή να επωμιστεί τα δικηγορικά έξοδά του ενώπιον των γαλλικών δικαστηρίων. Επικουρικώς, προσήψε στην Επιτροπή ότι είχε αγνοήσει την ιδιότητά του ως μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος και είχε αρνηθεί, κατά παράβαση του άρθρου 22α του ΚΥΚ, να του παράσχει την προστασία που συνδεόταν με την ιδιότητα αυτή, ζήτησε δε να του καταβληθεί αποζημίωση. Ο προσφεύγων προσέβαλε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου την απόρριψη των αιτημάτων αυτών από την Επιτροπή.

Όσον αφορά, κατ' αρχάς, τη δυνατότητα εφαρμογής εν προκειμένω του άρθρου 24 του ΚΥΚ, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι σκοπός του άρθρου αυτού είναι να υπερασπίζεται το θεσμικό όργανο τους υπαλλήλους του έναντι των ενεργειών τρίτων και όχι έναντι των πράξεων του ίδιου του θεσμικού οργάνου. Αφενός, οι πράξεις των γαλλικών δικαστικών αρχών, στην προκειμένη περίπτωση, αποτελούσαν μέρος της κανονικής διεξαγωγής της ποινικής διαδικασίας και δεν συνιστούσαν *a priori* παράνομες ενέργειες ικανές να δικαιολογήσουν την παροχή αρωγής. Αφετέρου, το άρθρο 24 του ΚΥΚ δεν είχε εφαρμογή εν προκειμένω διότι, στην πραγματικότητα, ο προσφεύγων ζητούσε την αρωγή της Επιτροπής κατά των ίδιων των πράξεων του θεσμικού οργάνου, με τις οποίες αυτό είχε προκαλέσει την κίνηση της ποινικής διαδικασίας καθώς και την εξακολούθησή της.

Όσον αφορά, κατόπιν, την υποτιθέμενη παράλειψη να ληφθεί υπόψη η ιδιότητα του προσφεύγοντος ως μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 22α του ΚΥΚ, που τέθηκε σε ισχύ την 1η Μαΐου 2004, εισήγαγε για όλους τους υπαλλήλους υποχρέωση ενημέρωσης όσον αφορά τα γεγονότα από τα οποία είναι δυνατόν να τεκμαίρεται η ύπαρξη παράνομης δραστηριότητας ή σοβαρή παράβαση των υποχρεώσεων των υπαλλήλων της Ένωσης. Το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι κάθε υπάλληλος ο οποίος, πριν από την ημερομηνία αυτή, είχε αναλάβει την πρωτοβουλία, εφόσον γνώριζε κάτι σχετικά, να ειδοποιήσει τους ανωτέρους του για την ύπαρξη παράνομων ενεργειών ή παραβάσεων υποχρεώσεων εκ του ΚΥΚ ικανών να θίξουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης, είχε δικαίωμα να τύχει της προστασίας του θεσμικού οργάνου κατά τυχόν αντιποίνων λόγω της δημοσιοποίησης αυτής, καθώς και να μην υποστεί από το όργανο καμία δυσμενή συνέπεια εφόσον είχε ενεργήσει λογικά και έντιμα. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε όμως ότι η προστασία αυτή δεν μπορεί να έχει ως αντικείμενο να προφυλάξει τον υπάλληλο από έρευνες που αφορούν την πιθανή εμπλοκή του στις καταγγελλόμενες πράξεις. Στην καλύτερη περίπτωση, η πρωτοβουλία του υπαλλήλου μπορεί, αν οι ως άνω έρευνες επιβεβαιώσουν την εμπλοκή του, να αποτελέσει ελαφρυντική περίσταση στο πλαίσιο διαδικασιών επιβολής κυρώσεων. Επομένως, η προβαλλόμενη από τον προσφεύγοντα ιδιότητα του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος δεν ήταν ικανή να τον προστατεύσει εκ των προτέρων από τέτοιες διαδικασίες.

Στο πλαίσιο αυτό, το ζήτημα ήταν αν η Επιτροπή είχε διαπράξει παράνομες ενέργειες καθόσον είχε προκαλέσει τη συνέχιση της ποινικής διαδικασίας μετά τη διάταξη περί μη απαγγελίας κατηγορίας. Το Γενικό Δικαστήριο, αφού υπενθύμισε ότι η δυνατότητα δικαστικής των δικαιωμάτων και ο δικαστικός έλεγχος τον οποίο η δυνατότητα αυτή συνεπάγεται αποτελούν έκφραση γενικής αρχής του δικαίου και ότι μόνον υπό περιστάσεις όλως εξαιρετικές μπορεί να θεωρηθεί ότι το γεγονός ότι θεσμικό όργανο προσφεύγει στη δικαιοσύνη συνιστά υπηρεσιακό πταίσμα, αποφάνθηκε ότι, εν προκειμένω, δεν συνέτρεχε περίπτωση τέτοιου πταίσματος και, ως εκ τούτου, απέρριψε το αίτημα αποκατάστασης της υλικής ζημίας και ικανοποίησης της ηθικής βλάβης τις οποίες υποστήριξε ότι υπέστη ο προσφεύγων λόγω της εις βάρος του ποινικής διαδικασίας μεταξύ 2003 και 2016.

Τέλος, αφού υπενθύμισε ότι η αρχή του τεκμηρίου αθωότητας εφαρμόζεται, ακόμη και εν απουσία ποινικής διώξεως, στην περίπτωση υπαλλήλου που κατηγορείται για παράβαση των υποχρεώσεών του εκ του ΚΥΚ τόσο σοβαρή ώστε να δικαιολογεί έρευνα της OLAF, βάσει της οποίας η Διοίκηση θα μπορεί να λάβει οποιοδήποτε, και αυστηρό ενδεχομένως, μέτρο που επιβάλλεται, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η

Επιτροπή προσέβαλε το τεκμήριο αθωότητας του προσφεύγοντος, απορρίπτοντας το αίτημά του για ανάληψη των εξόδων υπεράσπισης στα οποία αυτός υποβλήθηκε στο πλαίσιο της γαλλικής ποινικής διαδικασίας, με την αιτιολογία, κατ' ουσίαν, ότι εξακολουθούσε να υφίσταται σύγκρουση συμφερόντων με τον προσφεύγοντα, μολονότι εκείνος είχε απαλλαγεί στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας.

5. Ασφάλεια του προσωπικού της Ένωσης

Με την απόφαση της 20ής Νοεμβρίου 2019, **Missir Mamachi di Lusignano κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-502/16, [EU:T:2019:795](#)), το Γενικό Δικαστήριο έκανε δεκτή την αγωγή χρηματικής ικανοποίησης την οποία είχαν ασκήσει η μητέρα, ο αδελφός και η αδελφή του Alessandro Missir Mamachi di Lusignano (στο εξής: ενάγοντες), υπαλλήλου της ΕΕ δολοφονηθέντος στο Ραμπάτ (Μαρόκο).

Ο Alessandro Missir Mamachi di Lusignano (στο εξής: Alessandro Missir ή θανών υπάλληλος) δολοφονήθηκε στις 18 Σεπτεμβρίου 2006 μαζί με τη σύζυγό του στο Ραμπάτ, όπου επρόκειτο να αναλάβει καθήκοντα πολιτικού και διπλωματικού συμβούλου στην αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η δολοφονία διαπράχθηκε σε επιπλωμένη οικία την οποία είχε μισθώσει η αντιπροσωπεία για τον υπάλληλο, τη σύζυγό του και τα τέσσερα τέκνα τους. Η αγωγή στην υπό κρίση υπόθεση ασκήθηκε σε συνέχεια της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου της 7ης Δεκεμβρίου 2017, **Missir Mamachi di Lusignano κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-401/11 P-RENV-RX, [EU:T:2017:874](#)), με την οποία το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του αιτήματος αποζημιώσεως του πατέρα και των τέκνων του θανόντος υπαλλήλου. Με τις παρατηρήσεις τους, οι ενάγοντες υποστήριξαν ότι ναι μεν είχε επιδικαστεί, με τις ήδη εκδοθείσες αποφάσεις, αποζημίωση προς αποκατάσταση ορισμένων υλικών ζημιών, πλην όμως έμενε να κριθεί το ζήτημα της μη περιουσιακής ζημίας, εν προκειμένω ψυχικής οδύνης, την οποία υπέστησαν η μητέρα, ο αδελφός και αδελφή του θανόντος υπαλλήλου. Η Επιτροπή αντέτεινε ότι, όσον αφορά την ψυχική οδύνη την οποία προέβαλε η μητέρα του θανόντος υπαλλήλου, το αίτημα χρηματικής ικανοποίησης ήταν απαράδεκτο, ως εκπρόθεσμο. Όσον αφορά την ψυχική οδύνη την οποία προέβαλαν ο αδελφός και η αδελφή του Alessandro Missir, η Επιτροπή απάντησε ότι, εκτός από το εκπρόθεσμο του αιτήματός τους, οι συγκεκριμένοι ενάγοντες δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ως πρόσωπα τα οποία αφορά ο ΚΥΚ.

Έτσι, το Γενικό Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί, πρώτον, επί της ενεργητικής νομιμοποίησης των αδελφών θανόντος υπαλλήλου προς άσκηση αγωγής αποζημιώσεως ή χρηματικής ικανοποίησης δυνάμει του άρθρου 270 ΣΛΕΕ. Το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το κριτήριο για την ύπαρξη δυνατότητας άσκησης του ένδικου αυτού βοηθήματος ήταν η έννοια του «προσώπου που υπόκειται στον [ΚΥΚ]» (άρθρο 91, παράγραφος 1, του ΚΥΚ). Το άρθρο 73 του ΚΥΚ προβλέπει, σε περίπτωση θανάτου του ασφαλισμένου υπαλλήλου, την καταβολή των εξασφαλισμένων παροχών στον/στη σύζυγο και στα τέκνα του υπαλλήλου εφόσον υπάρχουν ή, ελλείψει αυτών, στους άλλους κατιόντες του υπαλλήλου ή, ελλείψει άλλων κατιόντων, στους ανιόντες του υπαλλήλου ή τέλος, ελλείψει ανιόντων, στο θεσμικό όργανο. Δεδομένου ότι το άρθρο αυτό σιωπά ως προς τους συγγενείς σε πλάγια γραμμή, η Επιτροπή υποστήριξε ότι οι συγγενείς αυτοί δεν έχουν δικαίωμα αποκατάστασης της ζημίας που υπέστησαν. Προσέθεσε δε ότι, ακόμη και αν οι συγγενείς σε πλάγια γραμμή καλύπτονταν από τα άρθρα 40, 42α και 55β του ΚΥΚ, τούτο θα ήταν άνευ σημασίας εν προκειμένω, διότι τα συγκεκριμένα άρθρα δεν έχουν, κατά την άποψη της Επιτροπής, εφαρμογή στην περίπτωση υπαλλήλου που χάνει τη ζωή του λόγω παράβασης, εκ μέρους του θεσμικού οργάνου, του καθήκοντός του να παρέχει προστασία στον υπάλληλο. Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι το κριτήριο του «προσώπου που υπόκειται στον [ΚΥΚ]» δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι πληρούται απλώς και μόνον επειδή ο ενάγων καλύπτεται από οποιαδήποτε διάταξη του ΚΥΚ. Πρέπει να καλύπτεται από διάταξη που είτε να αντανakλά την υφιστάμενη σχέση μεταξύ του ενάγοντος και της πράξεως που αυτός προσβάλλει, είτε να αντανakλά την υφιστάμενη σχέση μεταξύ του ενάγοντος και του υπαλλήλου του οποίου τα συμφέροντα εθίγησαν με τέτοιο τρόπο ώστε ο ενάγων να ισχυρίζεται ότι προκλήθηκε ζημία στον ίδιο. Το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι αυτό ισχύει όχι μόνο στην περίπτωση των ανιόντων, των κατιόντων και του/

της συζύγου του υπαλλήλου, αλλά και στην περίπτωση των αδελφών του. Πράγματι, ο λόγος που τα πρόσωπα αυτά έχουν περιληφθεί «στον [ΚΥΚ]», είτε πρόκειται για το άρθρο 73 είτε για τα άρθρα 40, 42β και 55α του ΚΥΚ, είναι ακριβώς επειδή ο νομοθέτης θέλησε να λάβει υπόψη, σε συγκεκριμένες διατάξεις του ΚΥΚ, τη σχέση εγγύτητας που τους συνδέει με τον υπάλληλο. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα αδέλφια «υπόκεινται στον [ΚΥΚ]» ως προς τον καθορισμό της νομικής οδού που μπορούν να ακολουθήσουν, εφόσον σκοπεύουν να ζητήσουν χρηματική ικανοποίηση για την ψυχική τους οδύνη λόγω του θανάτου υπαλλήλου, αδελφού ή αδελφής τους, για τον οποίο ευθύνεται, κατά την άποψή τους, το θεσμικό όργανο.

Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του ισχυρισμού της Επιτροπής περί εκπροθέσμου των αιτημάτων χρηματικής ικανοποίησης, υπό την έννοια ότι υποβλήθηκαν με καθυστέρηση που δεν ήταν εύλογη, και επί της αντίρρησης των εναγόντων ότι αυτή η ένσταση απαραδέκτου προβλήθηκε εκπροθέσμως από την Επιτροπή. Το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι η νομολογία του Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία η τήρηση της προθεσμίας παραγραφής που προβλέπεται στο άρθρο 46, παράγραφος 1, του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν εξετάζεται αυτεπαγγέλτως, ισχύει, *mutatis mutandis*, και για την παραγραφή που επέρχεται κατά τη λήξη της εύλογης προθεσμίας εντός της οποίας πρέπει να υποβάλλεται αίτημα αποζημιώσεως ή χρηματικής ικανοποίησης βάσει του ΚΥΚ. Επομένως, η ένσταση απαραδέκτου που προέβαλε η Επιτροπή δεν αφορούσε ζήτημα δημοσίας τάξεως το οποίο έπρεπε να εξεταστεί αυτεπαγγέλτως από το Γενικό Δικαστήριο. Κατά συνέπεια, το Γενικό Δικαστήριο έλαβε υπόψη την αντίρρηση των εναγόντων περί εκπρόθεσμης προβολής της ενστάσεως απαραδέκτου και την απέρριψε ως αβάσιμη. Αφού εξέτασε, στη συνέχεια, την ένσταση απαραδέκτου λόγω της προβαλλόμενης εκπρόθεσμης άσκησης της αγωγής, την απέρριψε και αυτή, διευκρινίζοντας ότι, μολονότι η προβλεπόμενη στο άρθρο 46 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης πενταετής προθεσμία παραγραφής των αξιώσεων εξωσυμβατικής ευθύνης δεν έχει εφαρμογή στις διαφορές μεταξύ της Ένωσης και του προσωπικού της, πρέπει, εντούτοις, κατά πάγια νομολογία, να λαμβάνεται υπόψη ως σημείο αναφοράς προκειμένου να εκτιμάται αν το σχετικό αίτημα έχει υποβληθεί εντός εύλογης προθεσμίας.

Τρίτον, επί της ουσίας της υποθέσεως, ακολουθώντας τις αρχές που εφαρμόστηκαν στην απόφαση **Missir Mamachi di Lusignano κ.λπ. κατά Επιτροπής** (T-401/11 P-RENV-RX), το Γενικό Δικαστήριο δέχθηκε το αίτημα χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης, το οποίο είχε υποβληθεί από τη μητέρα του θανόντος υπαλλήλου. Όσον αφορά το αίτημα χρηματικής ικανοποίησης του αδελφού και της αδελφής του θανόντος υπαλλήλου και τις προϋποθέσεις επιδίκασής της, δηλαδή την ύπαρξη πταίσματος, αιτιώδους συνάφειας και μη περιουσιακής ζημίας, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι η διαπίστωση, με προγενέστερη απόφαση η οποία είχε καταστεί αμετάκλητη, της ευθύνης της Επιτροπής για τη δολοφονία του Alessandro Missir και η αρχή της εις ολόκληρον ευθύνης της Επιτροπής για τις ζημίες που προκλήθηκαν από τη δολοφονία αυτή ίσχυαν απολύτως και στην προκειμένη περίπτωση. Όσον αφορά τη μη περιουσιακή ζημία που υπέστησαν τα αδέλφια του θανόντος υπαλλήλου, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 73 του ΚΥΚ, όπως έχει ερμηνευθεί από τη νομολογία, δεν απέκλειε την επιδίκαση, στα αδέλφια υπαλλήλου ο οποίος απεβίωσε λόγω πταίσματος της Ένωσης, χρηματικής ικανοποίησης λόγω της ψυχικής οδύνης που υπέστησαν από τον θάνατό του, εφόσον συνέτρεχε τέτοια περίπτωση. Μολονότι το δίκαιο της Ένωσης δεν αναφέρεται συγκεκριμένα στο ζήτημα αυτό, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι από τα δίκαια των κρατών μελών μπορούσε να συναχθεί μια κοινή γενική αρχή βάσει της οποίας, υπό περιστάσεις παρεμφερείς με τις συντρέχουσες εν προκειμένω, ο εθνικός δικαστής αναγνωρίζει το δικαίωμα των αδελφών θανόντος εργαζομένου να ζητήσουν, ενδεχομένως, χρηματική ικανοποίηση λόγω της ψυχικής οδύνης που έχουν υποστεί εξαιτίας του θανάτου του.

XIV. Αγωγές αποζημιώσεως

Με την απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 2019, **Printeos κατά Επιτροπής** (Τ-201/17, εκκρεμεί η εκδίκαση αναίρεσως ¹⁰⁷, [EU:T:2019:81](#)), το Γενικό Δικαστήριο δέχθηκε, στο πλαίσιο προσφυγής-αγωγής λόγω εξωσυμβατικής ευθύνης δυνάμει του άρθρου 268 ΣΛΕΕ, το κύριο αίτημα της προσφεύγουσας-ενάγουσας για αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από την άρνηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να της καταβάλει, κατόπιν της ακύρωσης αποφάσεως με την οποία είχε καταδικαστεί σε πρόστιμο λόγω παράβασης του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, τόκους υπερημερίας επί του κύριου ποσού του προστίμου που επιστράφηκε.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με την απόφασή της C(2014) 9295 τελικό, της 10ης Δεκεμβρίου 2014, σχετικά με διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του άρθρου 53 της Συμφωνίας ΕΟΧ (ΑΤ.39780 – Φάκελοι) (στο εξής: απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 2014), διαπίστωσε ότι η προσφεύγουσα-ενάγουσα, Printeos, παρέβη το άρθρο 101 ΣΛΕΕ και το άρθρο 53 της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο (ΕΟΧ) δότι συμμετείχε σε σύμπραξη στην ευρωπαϊκή αγορά τυποποιημένων φακέλων βάσει καταλόγου και ειδικών τυπωμένων φακέλων. Κατά συνέπεια, η Επιτροπή επέβαλε στην προσφεύγουσα-ενάγουσα, αλληλεγγύως και εις ολόκληρον με ορισμένες από τις θυγατρικές της, πρόστιμο ύψους 4 729 000 ευρώ.

Με δικόγραφο που κατέθεσε στη Γραμματεία του Γενικού Δικαστηρίου στις 20 Φεβρουαρίου 2015, η προσφεύγουσα-ενάγουσα άσκησε προσφυγή δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, με αίτημα, κατά κύριο λόγο, τη μερική ακύρωση της αποφάσεως της 10ης Δεκεμβρίου 2014. Στις 9 Μαρτίου 2015 η προσφεύγουσα-ενάγουσα κατέβαλε προσωρινά το πρόστιμο που της επιβλήθηκε. Με την απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2016, **Printeos κ.λπ. κατά Επιτροπής** ¹⁰⁸, το Γενικό Δικαστήριο δέχθηκε το αίτημα για μερική ακύρωση της αποφάσεως της 10ης Δεκεμβρίου 2014. Συνακόλουθα, η Επιτροπή επέστρεψε στην προσφεύγουσα-ενάγουσα το κύριο ποσό του προστίμου που είχε καταβληθεί προσωρινά, αρνήθηκε όμως, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 90, παράγραφος 4, στοιχείο α', δεύτερη περίοδος, του κατ' εξουσιοδότηση κανονισμού (ΕΕ) 1268/2012 της Επιτροπής ¹⁰⁹ (στο εξής: επίδικη διάταξη), να δεχθεί το αίτημά της για καταβολή τόκων επί του ποσού του προσωρινά καταβληθέντος προστίμου, στον βαθμό που η συνολική απόδοση της επένδυσής της σε χρηματοπιστωτικά στοιχεία υπήρξε αρνητική. Η επίδικη διάταξη προβλέπει συγκεκριμένα ότι, όταν ακυρώνεται ή μειώνεται πρόστιμο, τα αχρεωστήτως εισπραχθέντα ποσά πρέπει, μετά την εξάντληση όλων των ενδίκων μέσων, να επιστραφούν μαζί με τους τόκους στον ενδιαφερόμενο τρίτο, με τη διευκρίνιση ότι, αν η συνολική απόδοση του ποσού του προστίμου το οποίο καταβλήθηκε προσωρινά και επενδύθηκε σε χρηματοπιστωτικά στοιχεία, υπήρξε αρνητική κατά την κρίσιμη περίοδο, επιστρέφεται μόνον η ονομαστική αξία του αχρεωστήτως εισπραχθέντος ποσού.

Το Γενικό Δικαστήριο, αφού υπενθύμισε τις προϋποθέσεις θεμελίωσης της εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης, επισήμανε ότι η προσφεύγουσα-ενάγουσα προέβαλε, μεταξύ άλλων, παράβαση του άρθρου 266 ΣΛΕΕ, οπότε το Γενικό Δικαστήριο έπρεπε να διαπιστώσει αν υφίστατο κατάφωρη παράβαση της διάταξης αυτής. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, εν προκειμένω, ότι το άρθρο 266 ΣΛΕΕ συνιστά κανόνα δικαίου που αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες, καθόσον προβλέπει, αφενός, απόλυτη και ανεπιφύλακτη υποχρέωση του θεσμικού οργάνου το οποίο εξέδωσε την ακυρωθείσα πράξη να λάβει, προς το συμφέρον

¹⁰⁷| Υπόθεση C-301/19 P, **Επιτροπή κατά Printeos**.

¹⁰⁸| Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 13ης Δεκεμβρίου 2016, **Printeos κ.λπ. κατά Επιτροπής** (Τ-95/15, [EU:T:2016:722](#)).

¹⁰⁹| Κατ' εξουσιοδότηση κανονισμός (ΕΕ) 1268/2012 της Επιτροπής, της 29ης Οκτωβρίου 2012, σχετικά με τους κανόνες εφαρμογής του κανονισμού (ΕΕ, Ευρατόμ) αριθ. 966/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τους δημοσιονομικούς κανόνες που εφαρμόζονται στον γενικό προϋπολογισμό της Ένωσης (ΕΕ 2012, L 362, σ. 1).

του νικήσαντος προσφεύγοντος, τα μέτρα που συνεπάγεται η εκτέλεση της ακυρωτικής απόφασης, και άρα, αφετέρου, αντίστοιχο δικαίωμα του προσφεύγοντος για πλήρη τήρηση της υποχρέωσης αυτής. Επομένως, σε περίπτωση ακύρωσης αποφάσεως επιβολής προστίμου, η νομολογία έχει αναγνωρίσει το δικαίωμα του προσφεύγοντος σε επαναφορά του στην προτέρα κατάσταση, όπερ συνεπάγεται, ειδικότερα, την επιστροφή του κύριου ποσού που καταβλήθηκε αχρεωστήτως λόγω της ακυρωθείσας αποφάσεως, καθώς και την καταβολή τόκων υπερημερίας. Συγκεκριμένα, αντίθετα προς την καταβολή αντισταθμιστικών τόκων, η καταβολή τόκων υπερημερίας συνιστά εκτελεστικό μέτρο της ακυρωτικής αποφάσεως, υπό την έννοια του άρθρου 266, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, καθόσον αποσκοπεί στην κατ' αποκοπήν αποζημίωση για τη στέρηση της ικανοποίησης μιας απαίτησης και στην παρακίνηση του οφειλέτη να εκτελέσει, το συντομότερο δυνατόν, την ακυρωτική απόφαση (απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 2015, **Επιτροπή κατά IPK International**, C-336/13 P, [EU:C:2015:83](#), σκέψεις 29 και 30, διάταξη της 21ης Μαρτίου 2006, **Holcim (France) κατά Επιτροπής**, T-86/03, μη δημοσιευθείσα, [EU:T:2006:90](#), σκέψεις 30 και 31, και απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2001, **Corus UK κατά Επιτροπής**, T-171/99, [EU:T:2001:249](#), σκέψεις 50, 52 και 53).

Υπογραμμίζοντας στη συνέχεια ότι η επίδικη διάταξη, λαμβανομένων υπόψη του κανονιστικού πλαισίου της και του σαφούς γράμματός της με τη ρητή αναφορά σε ένδικα μέσα και σε ακύρωση αποφάσεως επιβολής προστίμου, αποσκοπεί στην εφαρμογή των απαιτήσεων του άρθρου 266, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ και, πρέπει, επομένως να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα του, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο κατ' εξουσιοδότηση κανονισμός 1268/2012 της Επιτροπής δεν διευκρινίζει την έννοια της φράσης «μαζί με τους τόκους» ούτε χαρακτηρίζει τους τόκους αυτούς ως «υπερημερίας». Συνεπώς, το Γενικό Δικαστήριο, υπενθυμίζοντας ότι η υποχρέωση η οποία απορρέει άμεσα από το άρθρο 266, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ έχει ως αντικείμενο την κατ' αποκοπήν αποζημίωση για τη στέρηση της ικανοποίησης μιας απαίτησης, ώστε να διασφαλιστεί η τήρηση της αρχής της επαναφοράς των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση, διαπίστωσε ότι η Επιτροπή βρισκόταν κατ' ανάγκην, λόγω της αναδρομικής ακύρωσης της αποφάσεως της 10ης Δεκεμβρίου 2014, σε υπερημερία όσον αφορά την επιστροφή του κύριου ποσού του προστίμου, ήδη από την ημερομηνία της προσωρινής καταβολής του.

Το Γενικό Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι η Επιτροπή όφειλε, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 266, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, στο πλαίσιο των μέτρων που έπρεπε να λάβει προς εκτέλεση της αποφάσεως στην υπόθεση T-95/15, όχι μόνο να επιστρέψει το κύριο ποσό του προστίμου, αλλά και να καταβάλει τόκους υπερημερίας ως κατ' αποκοπήν αποζημίωση για τη στέρηση της εκμετάλλευσής του εν λόγω ποσού κατά την περίοδο αναφοράς, και ότι δεν διέθετε συναφώς διακριτική ευχέρεια, η δε αθέτηση αυτής της απόλυτης και ανεπιφύλακτης υποχρέωσής της συνιστούσε κατάφωρη παράβαση της προαναφερθείσας διάταξης, λόγω της οποίας στοιχειοθετούνταν εξωσυμβατική ευθύνη της Ένωσης.

Το Γενικό Δικαστήριο αποφάνθηκε, εξάλλου, ότι η αθέτηση εκ μέρους της Επιτροπής της υποχρέωσής της να καταβάλει τόκους υπερημερίας βάσει του άρθρου 266, πρώτο εδάφιο, ΣΛΕΕ είχε αρκούντως άμεση αιτιώδη συνάφεια με τη ζημία την οποία υπέστη η προσφεύγουσα-ενάγουσα, η δε ζημία αυτή ισοδυναμούσε με απώλεια κατά την περίοδο αναφοράς των τόκων υπερημερίας που συνιστούσαν την κατ' αποκοπήν αποζημίωση για τη στέρηση εκμετάλλευσής του κυρίου ποσού του προστίμου κατά την ίδια περίοδο αναφοράς και αντιστοιχούσαν στο εφαρμοστέο επιτόκιο αναχρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) προσαυξημένο, όπως ζητήθηκε από την προσφεύγουσα-ενάγουσα, κατά 2 εκατοστιαίες μονάδες.

Ως εκ τούτου, το Γενικό Δικαστήριο υποχρέωσε την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία εκπροσωπούνταν από την Επιτροπή, να αποκαταστήσει τη ζημία που υπέστη η προσφεύγουσα-ενάγουσα από τη μη καταβολή του ποσού των 184 592,95 ευρώ, το οποίο της οφειλόταν για τους τόκους υπερημερίας της περιόδου από τις 9 Μαρτίου 2015 έως την 1η Φεβρουαρίου 2017, ποσού το οποίο έπρεπε μάλιστα να προσαυξηθεί με τόκους υπερημερίας υπολογιζόμενους με αφετηρία τη δημοσίευση της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου και μέχρι πλήρους και ολοσχερούς εξόφλησης, βάσει του επιτοκίου που εφαρμόζει η ΕΚΤ για τις κύριες πράξεις της αναχρηματοδότησης, προσαυξημένου κατά 3,5 εκατοστιαίες μονάδες.

Με την απόφαση **Steinhoff κ.λπ. κατά ΕΚΤ** (Τ-107/17, εκκρεμεί η εκδίκαση αναιρέσεως ¹¹⁰, [ΕΥ:Τ:2019:353](#)), η οποία εκδόθηκε στις 23 Μαΐου 2019, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε αγωγή αποζημιώσεως με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που ισχυρίστηκαν ότι υπέστησαν ιδιώτες πιστωτές κατόπιν της έκδοσης γνώμης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) σχετικά με τους τίτλους εκδόσεως ή εγγυήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας ¹¹¹.

Στις 2 Φεβρουαρίου 2012 η Ελληνική Δημοκρατία ζήτησε από την ΕΚΤ, βάσει του άρθρου 127, παράγραφος 4, ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 282, παράγραφος 5, ΣΛΕΕ, να διατυπώσει γνώμη σχετικά με το ελληνικό σχέδιο νόμου 4050/2012 για τη θέσπιση κανόνων τροποποίησης τίτλων έκδοσης ή εγγυήσης του Ελληνικού Δημοσίου με συμφωνία των ομολογιούχων, για την αναδιάρθρωση του ελληνικού δημοσίου χρέους, η οποία στηριζόταν ιδίως στην εφαρμογή «ρητρών συλλογικής δράσεως» (στο εξής: CAC). Δεδομένου ότι η ΕΚΤ εξέδωσε θετική γνώμη για το νομοσχέδιο, το Ελληνικό Κοινοβούλιο το ψήφισε στις 23 Φεβρουαρίου 2012.

Δυνάμει του μηχανισμού των CAC, οι προτεινόμενες τροποποιήσεις των επίμαχων χρεογράφων επρόκειτο να καταστούν νομικά δεσμευτικές για όλους τους κατόχους τίτλων διεπόμενων από το ελληνικό δίκαιο και εκδοθέντων πριν την 31η Δεκεμβρίου 2011, όπως αυτοί είχαν προσδιοριστεί με την πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου με την οποία εγκρίθηκαν οι προσκλήσεις για τη συμμετοχή ιδιωτών επενδυτών (Private Sector Involvement, στο εξής: PSI), εφόσον οι ως άνω τροποποιήσεις θα εγκρίνονταν από απαρτία των ομολογιούχων αντίστοιχη προς τα δύο τρίτα τουλάχιστον της ονομαστικής αξίας των εν λόγω τίτλων. Δεδομένου ότι επιτεύχθηκαν η απαρτία και η πλειοψηφία που απαιτούνταν για τη σχεδιαζόμενη ανταλλαγή, όλοι οι κάτοχοι ελληνικών χρεογράφων, περιλαμβανομένων εκείνων που διαφωνούσαν, αναγκάστηκαν να ανταλλάξουν τους τίτλους τους κατ' εφαρμογή του νόμου 4050/2012, με αποτέλεσμα τη μείωση της αξίας των τίτλων αυτών. Οι ενάγοντες, κάτοχοι ελληνικών χρεογράφων, αφού απέρριψαν την προσφορά ανταλλαγής των τίτλων τους, μετείχαν στην αναδιάρθρωση του ελληνικού δημοσίου χρέους, στο πλαίσιο του PSI και των CAC που τέθηκαν σε εφαρμογή δυνάμει του ελληνικού νόμου 4050/2012.

Με την αγωγή τους, οι ενάγοντες έθεσαν ζήτημα ευθύνης της ΕΚΤ για τη ζημία που ισχυρίζονταν ότι υπέστησαν λόγω του ότι η ΕΚΤ παρέλειψε, με τη γνώμη της, να επιστήσει την προσοχή της Ελληνικής Δημοκρατίας στον παράνομο χαρακτήρα της σχεδιαζόμενης αναδιάρθρωσης του ελληνικού δημοσίου χρέους μέσω της υποχρεωτικής ανταλλαγής χρεογράφων.

Όσον αφορά την εξωσυμβατική ευθύνη της ΕΚΤ, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε, πρώτον, ότι οι γνώμες της ΕΚΤ δεν δεσμεύουν τις εθνικές αρχές. Πράγματι, σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 3 και με το άρθρο 4 της αποφάσεως 98/415 ¹¹², οι εθνικές αρχές οφείλουν μόνο να λαμβάνουν υπόψη τις γνώμες της ΕΚΤ, οι οποίες δεν θίγουν τις αρμοδιότητες των αρχών αυτών στους τομείς που αποτελούν αντικείμενο των οικείων σχεδίων. Επομένως, μολονότι η τήρηση της υποχρέωσης διαβούλευσης με την ΕΚΤ προϋποθέτει τη δυνατότητα της τελευταίας να καθιστά λυσιτελώς γνωστή την άποψή της στις εθνικές αρχές, εντούτοις αυτό δεν σημαίνει ότι επιβάλλεται στις εθνικές αρχές να συμμεριστούν την άποψή της. Δεύτερον, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η ΕΚΤ διαθέτει ευρεία εξουσία εκτιμήσεως όταν εκδίδει γνώμη. Η ευρεία εξουσία εκτιμήσεως την οποία διαθέτει η ΕΚΤ συνεπάγεται ότι μόνον πρόδηλη και σοβαρή υπέρβαση των ορίων

110| Υπόθεση C-571/19 P, **EMB Consulting κ.λπ. κατά ΕΚΤ**.

111| Γνώμη της ΕΚΤ, της 17ης Φεβρουαρίου 2012, σχετικά με τους όρους των τίτλων εκδόσεως ή εγγυήσεως του Ελληνικού Δημοσίου (CON/2012/12).

112| Απόφαση 98/415/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Ιουνίου 1998, σχετικά με τη διαβούλευση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας με τις εθνικές αρχές για τα σχέδια νομοθετικών διατάξεων (ΕΕ 1998, L 189, σ. 42).

της εξουσίας αυτής μπορεί να θεμελιώσει την εξωσυμβατική της ευθύνη. Κατά συνέπεια, μόνο σε περίπτωση κατάφωρης παράβασης κανόνα δικαίου που παρέχει δικαιώματα στους ιδιώτες μπορεί να στοιχειοθετηθεί εξωσυμβατική ευθύνη της ΕΚΤ.

Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι κακώς υποστήριξαν οι ενάγοντες ότι η ΕΚΤ διέπραξε παρανομία ικανή να στοιχειοθετήσει την εξωσυμβατική ευθύνη της επειδή δεν κατήγγειλε, με την επίμαχη γνώμη, την παραβίαση της αρχής *pacta sunt servanda* την οποία φέρεται να συνεπαγόταν για εκείνους η έκδοση του νόμου 4050/2012. Συγκεκριμένα, η απόκτηση από τους ενάγοντες των επίμαχων χρεογράφων εκδόσεως και εγγυήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας δημιούργησε μια συμβατική σχέση μεταξύ αυτών και της Ελληνικής Δημοκρατίας. Η συμβατική αυτή σχέση δεν διέπεται από την αρχή *pacta sunt servanda* του άρθρου 26 της Σύμβασης της Βιέννης περί του δικαίου των συνθηκών¹¹³. Κατ' εφαρμογήν του άρθρου της 1, η Σύμβαση αυτή εφαρμόζεται μόνον επί των συνθηκών μεταξύ κρατών. Κατά συνέπεια, το άρθρο 26 της Σύμβασης της Βιέννης περί του δικαίου των συνθηκών δεν αποτελεί κανόνα δικαίου που παρέχει δικαιώματα στους ενάγοντες.

Επιπλέον, το Γενικό Δικαστήριο παρατήρησε ότι οι γνώμες της ΕΚΤ δεν έχουν ούτε ως αποδέκτες τους ιδιώτες ούτε ως κύριο αντικείμενο τις συμβατικές σχέσεις μεταξύ ιδιώτη και κράτους μέλους κατόπιν της έκδοσης χρεογράφων από το αντίστοιχο κράτος μέλος. Πράγματι, δυνάμει του άρθρου 2 της απόφασης 98/415, οι αποδέκτες των γνωμών της ΕΚΤ είναι όχι ιδιώτες αλλά οι αρχές των κρατών μελών που οφείλουν να ζητούν τη γνώμη της ΕΚΤ. Ως εκ τούτου, όταν, όπως εν προκειμένω, ζητείται η γνώμη της ΕΚΤ από την Ελληνική Δημοκρατία σχετικά με ένα σχέδιο κανονιστικής ρύθμισης που αφορά τις εθνικές τράπεζες και τους εφαρμοστέους κανόνες στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, στον βαθμό που οι κανόνες αυτοί επηρεάζουν σημαντικά τη σταθερότητα των χρηματοδοτικών αυτών ιδρυμάτων και των χρηματαγορών, η ΕΚΤ δεν υποχρεούται να αποφανθεί σχετικά με την τήρηση, από το εν λόγω κράτος μέλος, της γενικής αρχής του δικαίου των συμβάσεων *pacta sunt servanda* έναντι των κατόχων κρατικών χρεογράφων. Επομένως, η γνωμοδοτική αρμοδιότητα της ΕΚΤ δεν παρείχε στους ενάγοντες δικαίωμα να αξιώσουν από το όργανο αυτό να καταγγείλει προσβολή συμβατικού δικαιώματος που είχαν έναντι της Ελληνικής Δημοκρατίας κατόπιν της εκ μέρους τους απόκτησης ελληνικών χρεογράφων εκδόσεως και εγγυήσεως.

Εν συνεχεία, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι ο περιορισμός της αξίας των επίμαχων χρεογράφων των εναγόντων δεν συνιστούσε δυσανάλογο μέτρο σε σχέση προς τον σκοπό ο οποίος συνίστατο στην προστασία της οικονομίας της Ελληνικής Δημοκρατίας και της ζώνης του ευρώ από τον κίνδυνο παύσης πληρωμών της Ελληνικής Δημοκρατίας και κατάρρευσης της οικονομίας της. Επομένως, κακώς οι ενάγοντες ισχυρίζονταν ότι τα επίμαχα μέτρα συνιστούσαν προσβολή του δικαιώματος ιδιοκτησίας το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 17, παράγραφος 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ακολούθως, το Γενικό Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν συνέτρεχε παραβίαση της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων, την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 63, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, κρίνοντας ότι εν προκειμένω τα μέτρα που τέθηκαν σε εφαρμογή με τον νόμο 4050/2012 δικαιολογούνταν από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος, καθώς οι περιστάσεις που οδήγησαν στη θέσπιση του νόμου αυτού ήταν πράγματι εξαιρετικές, διότι, ελλείψει αναδιάρθρωσης, δεν μπορούσε να αποκλειστεί το ενδεχόμενο μιας βραχυπρόθεσμης χρεοκοπίας της Ελληνικής Δημοκρατίας, έστω και επιλεκτικής. Ομοίως, τα επίμαχα μέτρα αποσκοπούσαν στη διασφάλιση της σταθερότητας του τραπεζικού συστήματος της ζώνης του ευρώ στο σύνολό της. Επιπλέον, οι ενάγοντες δεν απέδειξαν ότι τα εν λόγω μέτρα ήταν δυσανάλογα. Τα μέτρα αυτά κατέστησαν εφικτή την αποκατάσταση της σταθερότητας του τραπεζικού συστήματος της ζώνης του ευρώ στο σύνολό της, ενώ από πουθενά δεν προέκυπτε ότι υπερέβαιναν το αναγκαίο μέτρο για την αποκατάσταση της σταθερότητας αυτής. Ειδικότερα, η συμμετοχή των ιδιωτών

113| Σύμβαση της Βιέννης περί του δικαίου των συνθηκών, της 23ης Μαΐου 1969 (*Recueil des traités des Nations Unies*, τόμος I, 1155, σ. 331).

πιστωτών στην ανταλλαγή ελληνικών χρεογράφων σε αποκλειστικά εθελοντική βάση, την οποία προέκριναν ως λύση οι ενάγοντες, δεν θα είχε μπορέσει να εξασφαλίσει την επιτυχία της ανταλλαγής τίτλων. Πράγματι, σε περίπτωση μη εξασφάλισης της ίσης μεταχείρισης μεταξύ των ιδιωτών πιστωτών, λίγοι εκ των πιστωτών αυτών θα είχαν αποδεχθεί την ανταλλαγή, λαμβανομένου υπόψη του επακόλουθου ηθικού κινδύνου, δηλαδή του γεγονότος ότι θα επωμίζονταν τις συνέπειες των κινδύνων που θα αναλάμβαναν οι πιστωτές οι οποίοι δεν συμμετείχαν στην ανταλλαγή ελληνικών χρεογράφων.

Τέλος, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι οι ενάγοντες κακώς επικαλέστηκαν ύπαρξη παρανομίας συνεπαγόμενης ευθύνη της ΕΚΤ έναντι τους λόγω του ότι η ΕΚΤ δεν κατήγγειλε παράβαση του άρθρου 124 ΣΛΕΕ. Συγκεκριμένα, το άρθρο 124 ΣΛΕΕ απαγορεύει κάθε μέτρο το οποίο δεν υπαγορεύεται από λόγους προληπτικής εποπτείας και παρέχει, ιδίως στα κράτη μέλη, προνομιακή πρόσβαση στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, προκειμένου να παροτρύνει τα κράτη μέλη να ακολουθούν υγιή δημοσιονομική πολιτική αποφεύγοντας το ενδεχόμενο η νομισματική χρηματοδότηση των δημοσίων ελλειμμάτων ή η προνομιακή πρόσβαση των δημοσίων αρχών στις χρηματοπιστωτικές αγορές να οδηγήσουν σε υπερχρέωση ή σε υπερβολικά ελλείμματα των κρατών μελών. Ο νόμος 4050/2012 δεν αποσκοπούσε όμως στη διόγκωση του χρέους της Ελληνικής Δημοκρατίας, αλλά, αντιθέτως, στη μείωσή του, λαμβανομένου υπόψη του υπερβολικού του ύψους, τούτο δε μέσω υποτίμησης της αξίας των διακρατούμενων από τους ενάγοντες τίτλων. Επιπλέον, το σχέδιο νόμου συνέβαλλε στη διαφύλαξη τόσο των δημόσιων οικονομικών της Ελλάδας όσο και της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος της ζώνης του ευρώ. Εν πάση περιπτώσει, το άρθρο 124 ΣΛΕΕ δεν αποσκοπούσε στην προστασία ιδιωτών, όπως οι ενάγοντες, και δεν τους παρείχε δικαιώματα.

XV. Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων

Με τη διάταξη της 21ης Ιανουαρίου 2019, **Agrochem-Maks κατά Επιτροπής** (T-574/18 R, [EU:T:2019:25](#)), ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου απέρριψε την αίτηση ασφαλιστικών μέτρων που είχε υποβληθεί βάσει των άρθρων 278 και 279 ΣΛΕΕ από εταιρία δραστηριοποιούμενη στην κροατική αγορά φυτοπροστατευτικών προϊόντων, η οποία είχε ζητήσει την αναστολή εκτέλεσης του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2018/1019, όσον αφορά τη μη ανανέωση της έγκρισης της δραστικής ουσίας oxasulfuron (οξασουλφουρόνη) ¹¹⁴. Η αίτηση ασφαλιστικών μέτρων είχε υποβληθεί στο πλαίσιο προσφυγής ακυρώσεως του ως άνω εκτελεστικού κανονισμού. Η εταιρία προέβαλε, κατ' ουσίαν, σοβαρή και ανεπανόρθωτη ζημία λόγω του κινδύνου επιπτώσεων στον κύκλο εργασιών της, απώλειας μεριδίων αγοράς και μείωσης της συνολικής επιχειρηματικής αξίας της.

Πρώτον, ως προς τον επείγοντα χαρακτήρα και, ειδικότερα, ως προς τη σοβαρότητα της προβαλλόμενης εν προκειμένω ζημίας, η οποία ήταν αμιγώς οικονομικής φύσης, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου υπενθύμισε ότι, αφενός, όταν πρόκειται για απώλεια που αντιστοιχεί σε ποσοστό μικρότερο του 10 % του κύκλου εργασιών επιχειρήσεων δραστηριοποιούμενων σε αυστηρώς ρυθμιζόμενες αγορές, τότε οι οικονομικές δυσχέρειες τις οποίες κινδυνεύουν να υποστούν οι τελευταίες δεν μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο την ίδια την ύπαρξή τους και, αφετέρου, όταν πρόκειται για απώλεια που αντιστοιχεί σχεδόν στα δύο τρίτα του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων αυτών, τότε παρά την παραδοχή ότι οι επακόλουθες οικονομικές δυσχέρειες για τις επιχειρήσεις αυτές μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο την ύπαρξή τους σε έναν αυστηρώς ρυθμιζόμενο τομέα, όπως είναι ο τομέας των φυτοπροστατευτικών προϊόντων όπου απαιτούνται συχνά σημαντικές επενδύσεις και όπου ενδέχεται οι αρμόδιες αρχές να αναγκάζονται να

¹¹⁴ | Εκτελεστικός κανονισμός (ΕΕ) 2018/1019 της Επιτροπής, της 18ης Ιουλίου 2018, για τη μη ανανέωση της έγκρισης της δραστικής ουσίας oxasulfuron (οξασουλφουρόνη), σύμφωνα με τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1107/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τη διάθεση φυτοπροστατευτικών προϊόντων στην αγορά, και για την τροποποίηση του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 540/2011 της Επιτροπής (ΕΕ 2018, L 183, σ. 14).

παρέμβουν όταν συντρέχουν κίνδυνοι για τη δημόσια υγεία, για λόγους που δεν είναι πάντοτε δυνατό να προβλεφθούν από τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις, γίνεται δεκτό ότι σ' αυτές εναπόκειται να προφυλάσσονται από τις συνέπειες μιας τέτοιας παρέμβασης ακολουθώντας κατάλληλη πολιτική, προκειμένου να μην υποστούν οι ίδιες τη ζημία που απορρέει από μια τέτοια παρέμβαση. Κατά τη νομολογία, ο δικαστής των ασφαλιστικών μέτρων δεν πρέπει, όταν εκτιμά τη σοβαρότητα της ζημίας, να λαμβάνει απλώς υπόψη, με τρόπο μηχανικό και αυστηρό, μόνον τους κύκλους εργασιών των ενδιαφερομένων. Οφείλει επίσης να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες περιστάσεις της εκάστοτε υποθέσεως και να τις συσχετίζει, κατά τον χρόνο έκδοσης της αποφάσεώς του, με τη ζημία που προξενείται σε επίπεδο κύκλου εργασιών. Κατά τον Πρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου, αυτή η απαγόρευση μηχανικής και αυστηρής ανάλυσης, η οποία αποσκοπεί ιδίως στο να έχει ο δικαστής τη δυνατότητα να εκτιμήσει αν η προβαλλόμενη ζημία μπορεί να χαρακτηριστεί ως σοβαρή παρότι ο κύκλος εργασιών δεν υπερβαίνει το ενδεικτικό κατώτατο όριο του 10 %, πρέπει επίσης να γίνει δεκτό ότι επιβάλλει στον δικαστή και την υποχρέωση να ελέγξει αν, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαίτερων περιστάσεων της υποθέσεως, η ζημία δεν είναι δυνατό να χαρακτηριστεί ως σοβαρή παρά την υπέρβαση του ίδιου αυτού ορίου.

Συναφώς, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου επισήμανε, κατ' αρχάς, ότι το γεγονός ότι μια επιχείρηση είναι διανομέας της επίμαχης ουσίας, αφενός, σημαίνει ότι η επιχείρηση αυτή δεν πρέπει να φέρει τις ίδιες οικονομικές επιβαρύνσεις με εκείνες τις οποίες συνεπάγεται η ανάπτυξη δραστηριότητας παραγωγού και, αφετέρου, επιβάλλει την υποχρέωση να αποδειχθεί ότι δεν υφίστανται βιώσιμες λύσεις προς υποκατάσταση.

Ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου έκρινε εν συνεχεία ότι, επειδή η αιτούσα δραστηριοποιούνταν σε μια λεπτομερώς ρυθμιζόμενη αγορά, εκείνος, ως δικαστής των ασφαλιστικών μέτρων, όφειλε να λάβει υπόψη την εμπορική στρατηγική της αιτούσας. Στο πλαίσιο της εκτιμήσεως αυτής, χωρίς άλλο στοιχείο σχετικό με μέτρα που έλαβε η εταιρία για να αποτρέψει το ενδεχόμενο να περιέλθει σε κατάσταση δυνητικά επικίνδυνη λαμβανομένης υπόψη της φύσης της οικείας αγοράς, η υπέρβαση του ενδεικτικού ορίου του 10 % δεν αρκούσε, από μόνη της, για να πείσει τον δικαστή των ασφαλιστικών μέτρων ως προς τη σοβαρότητα της προβαλλόμενης ζημίας.

Στο πλαίσιο αυτό, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου, υπενθυμίζοντας ότι επίκληση της αρχής της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης χωρεί μόνο σε σχέση με κατάσταση που μπορεί να δημιουργήσει τέτοια εμπιστοσύνη και που έχει προκληθεί από το θεσμικό όργανο το οποίο είναι εξουσιοδοτημένο να λάβει την τελική απόφαση, υπογράμμισε επίσης ότι δεν χωρεί, στο πλαίσιο διαδικασίας για την ανανέωση της έγκρισης μιας φυτοπροστατευτικής ουσίας, οποιαδήποτε δυνατότητα επίκλησης της αρχής της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης σε σχέση με τα αποτελέσματα της ενδιάμεσης έκθεσης που καταρτίστηκε από το κράτος μέλος εισηγητή, δεδομένου ότι η έκθεση αυτή αποτελεί απλώς ενδιάμεσο στάδιο μιας διαδικασίας ευρέως γνωστής και ουδόλως προδικάζει το τελικό αποτέλεσμα στο οποίο πρόκειται να καταλήξει η Επιτροπή.

Δεύτερον, όσον αφορά τη στάθμιση των συμφερόντων και, ειδικότερα, όσον αφορά το επιχείρημα της ενδιαφερόμενης εταιρίας ότι η επίμαχη δραστική ουσία δεν ενείχε γνωστό και αποδεδειγμένο κίνδυνο για τη δημόσια υγεία, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου επισήμανε, μεταξύ άλλων, ότι η ενδιαφερόμενη εταιρία δεν μπορούσε να αντλήσει πειστικό επιχείρημα από το γεγονός ότι η επίμαχη ουσία χρησιμοποιούνταν με ασφάλεια εντός της Ένωσης επί μακρόν χωρίς ουδέποτε να αναφερθεί οποιαδήποτε επιβλαβής συνέπεια για την ανθρώπινη υγεία. Πράγματι, στον τομέα των φυτοπροστατευτικών προϊόντων, οι επιστημονικές εξελίξεις δεν είναι σπάνιες και δίνουν έτσι την ευκαιρία να αξιολογούνται εκ νέου οι ουσίες υπό το πρίσμα νέων επιστημονικών γνώσεων και ανακαλύψεων. Σε αυτήν ακριβώς τη βάση στηρίζονται οι διαδικασίες ανανέωσης και αυτός είναι ο λόγος ύπαρξης των χρονικών περιορισμών στους οποίους υπόκεινται οι άδειες διάθεσης στο εμπόριο. Επομένως, η εξέταση εκ μέρους του δικαστή των ασφαλιστικών μέτρων στο πλαίσιο της στάθμισης των συμφερόντων πρέπει να αφορά, αφενός, τους κινδύνους που έχουν ήδη εντοπιστεί και, αφετέρου, τους κινδύνους που δεν είναι δυνατόν να αποκλειστούν. Επιπλέον, δεν είναι

έργο του δικαστή των ασφαλιστικών μέτρων να προβεί σε τεχνική εκτίμηση επιστημονικών δεδομένων, η οποία θα υπερέβαινε τις αρμοδιότητές του. Κατά συνέπεια, τα επιχειρήματα ότι δεν υφίσταται κίνδυνος για τη δημόσια υγεία, τα οποία προβλήθηκαν προς τεκμηρίωση της ύπαρξης *fumus boni juris*, εμπίπτουν στον έλεγχο νομιμότητας της διαδικασίας και δεν μπορούν να οδηγήσουν, χωρίς τη συνδρομή άλλων στοιχείων και με εξαίρεση την ενδεχόμενη αναγνώριση πρόδηλου σφάλματος εκτιμήσεως, τον δικαστή των ασφαλιστικών μέτρων να κρίνει, στο πλαίσιο της στάθμισης των συμφερόντων, ότι τα επιχειρήματα αυτά υπερисχύουν των αμφισβητούμενων εκτιμήσεων, οι οποίες αποτελούν προϊόν, κατ' αρχήν, ενδελεχούς και εξαντλητικής εξέτασης. Τούτο ισχύει πολλώ μάλλον όταν η προβαλλόμενη ζημία δεν προκύπτει, όσον αφορά τη δημόσια υγεία, από επιστημονικά δεδομένα που έχουν συλλεγεί, αλλά ακριβώς από έλλειψή τους. Η έλλειψη, όμως, πληροφοριών δεν αρκεί για να αποκλειστεί η ύπαρξη κινδύνων για τη δημόσια υγεία, οι οποίοι πρέπει, επομένως, να εξετάζονται βάσει και των λοιπών συμφερόντων που διακυβεύονται, λαμβανομένου υπόψη, αφενός, ότι, κατ' αρχήν, όσον αφορά τις απαιτήσεις σχετικά με την προστασία της δημόσιας υγείας, πρέπει αναμφισβήτητα να αναγνωριστεί η προέχουσα σπουδαιότητά τους σε σχέση με εκτιμήσεις οικονομικής φύσης και, αφετέρου, ότι η προτεραιότητα των επιταγών της προστασίας της δημόσιας υγείας μπορεί να δικαιολογήσει περιορισμούς που έχουν αρνητικές –και μάλιστα σημαντικές– συνέπειες για ορισμένους επιχειρηματίες.

Με τη διάταξη **Αθανασιάδου και Σουλαντίκας κατά Επιτροπής** (T-762/18 R, [EU:T:2019:574](#)), η οποία εκδόθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2019, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου απέρριψε, στο πλαίσιο αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων, την ένσταση απαραδέκτου που αφορούσε τη μη άσκηση προσφυγής ακυρώσεως.

Η Σ. Αθανασιάδου και ο Κ. Σουλαντίκας, κάτοικοι Ελλάδας, συνέστησαν την εταιρία αστικού δικαίου ECOSE. Η εταιρία αυτή συνήψε με τον Εκτελεστικό Οργανισμό Εκπαίδευσης, Οπτικοακουστικών Θεμάτων και Πολιτισμού συμφωνία επιχορήγησης για την υλοποίηση του έργου με τίτλο «Ηλικιωμένοι σε δράση». Κατόπιν έκθεσης ελέγχου με την οποία προτεινόταν η ανάκτηση ποσού 59 696,98 ευρώ, η Επιτροπή εξέδωσε απόφαση σχετικά με την ανάκτηση από την ECOSE του ποσού αυτού, πλέον των οφειλόμενων τόκων (στο εξής: προσαλλόμενη απόφαση). Σύμφωνα με τις διατάξεις του ελληνικού κώδικα πολιτικής δικονομίας, η Επιτροπή επέδωσε με δικαστικό επιμελητή την προσαλλόμενη απόφαση και την επιταγή προς πληρωμή. Στις 30 Οκτωβρίου 2018 οι αιτούντες άσκησαν ανακοπή ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών (Ελλάδα). Στις 31 Δεκεμβρίου 2018 οι ίδιοι αυτοί αιτούντες υπέβαλαν ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου αίτηση δυνάμει του άρθρου 299 ΣΛΕΕ ¹¹⁵, ζητώντας την αναστολή της αναγκαστικής εκτέλεσης της προσαλλομένης αποφάσεως. Με τις παρατηρήσεις της, η Επιτροπή ζήτησε να απορριφθεί ως απαράδεκτη η αίτηση ασφαλιστικών μέτρων για τον λόγο ότι δεν είχε ασκηθεί προσφυγή ακυρώσεως κατά της προσαλλομένης αποφάσεως, κατά παράβαση των άρθρων 161 και 156 ¹¹⁶ του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου.

115| Βάσει του άρθρου 299 ΣΛΕΕ, οι αποφάσεις της Επιτροπής που επιβάλλουν χρηματική υποχρέωση εις βάρος προσώπων, εκτός των κρατών, είναι τίτλοι εκτελεστοί. Η αναγκαστική εκτέλεση διέπεται από τις διατάξεις της πολιτικής δικονομίας του κράτους όπου πραγματοποιείται. Η περιαφή του εκτελεστήριου τύπου γίνεται, μετά από έλεγχο της γνησιότητας μόνο του τίτλου, από την εθνική αρχή η οποία ορίζεται προς τον σκοπό αυτό από την κυβέρνηση του κάθε κράτους μέλους και γνωστοποιείται στην Επιτροπή και στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο ενδιαφερόμενος, κατόπιν αιτήσεως του οποίου τηρήθηκαν οι διατυπώσεις αυτές, δύναται να επισπεύσει την αναγκαστική εκτέλεση κατά το εσωτερικό δίκαιο, απευθυνόμενος απευθείας στην αρμόδια αρχή. Η αναγκαστική εκτέλεση αναστέλλεται μόνο με απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο έλεγχος όμως της κανονικότητας των εκτελεστικών μέτρων ανήκει στην αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων.

116| Το άρθρο 156, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου ορίζει ότι αίτηση αναστολής εκτέλεσεως της πράξεως οργάνου, σύμφωνα με τα άρθρα 278 ΣΛΕΕ και 157 ΣΕΚΑΕ, είναι παραδεκτή μόνον αν ο αιτών προσέβαλε την πράξη αυτή με προσφυγή ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου.

Πρώτον, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου υπενθύμισε ότι ήταν ο μόνος αρμόδιος να διατάξει την αναστολή της αναγκαστικής εκτέλεσης της προσβαλλομένης αποφάσεως, η δε αρμοδιότητα των αντίστοιχων εθνικών δικαστηρίων περιοριζόταν στον έλεγχο της κανονικότητας των εκτελεστικών μέτρων ¹¹⁷.

Δεύτερον, επισήμανε ότι το άρθρο 156 του Κανονισμού Διαδικασίας προβλέπει διαφορετικά δικονομικά καθεστώτα ανάλογα με τη νομική βάση επί της οποίας στηρίζεται η αίτηση ασφαλιστικών μέτρων. Ειδικότερα, η απαίτηση που προβλέπεται στο άρθρο 156, παράγραφος 1, του εν λόγω Κανονισμού Διαδικασίας, το οποίο εξαρτά το παραδεκτό της αιτήσεως αναστολής της πράξεως θεσμικού οργάνου από την προηγούμενη ή ταυτόχρονη άσκηση προσφυγής κατά της ως άνω πράξεως, περιορίζεται ρητώς στις αιτήσεις που βασίζονται στα άρθρα 278 ΣΛΕΕ και 157 ΣΕΚΑΕ. Κατά συνέπεια, η υποχρέωση αυτή δεν ισχύει κατ' ανάγκην εν προκειμένω.

Τρίτον, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου διαπίστωσε ότι η τήρηση μιας τέτοιας υποχρέωσης θα στερούσε από τους αιτούντες το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας ¹¹⁸. Πράγματι, υπό περιστάσεις όπως αυτές της υπό κρίση υποθέσεως, πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα να ζητηθεί από τον δικαστή της Ένωσης, τον μόνο αρμόδιο προς τούτο, να αποφανθεί, ενδεχομένως, επί της αναστολής της αναγκαστικής εκτέλεσης, προκειμένου να δοθεί στα εθνικά δικαστήρια ο χρόνος που είναι απαραίτητος για την άσκηση της αρμοδιότητάς τους σχετικά με τον έλεγχο της κανονικότητας των εκτελεστικών μέτρων, δυνάμει του άρθρου 299, παράγραφος 4, ΣΛΕΕ.

Σε μια τέτοια περίπτωση, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου υπογράμμισε ότι, συνακόλουθα, οι ισχυρισμοί που προβάλλονται στο πλαίσιο της απόδειξης της ύπαρξης *fumus boni juris* πρέπει να συνδέονται με την αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου και να παρίστανται, εκ πρώτης όψεως, βάσιμοι. Πράγματι, ισχυρισμοί σχετικοί με τη νομιμότητα της αποφάσεως είναι αλυσιτελείς, εκτός αν προβάλλονται στο πλαίσιο αιτήσεως βάσει του άρθρου 278 ΣΛΕΕ η οποία συνοδεύει προσφυγή ασκηθείσα δυνάμει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, στο μέτρο που η νομιμότητα αποφάσεως που αποτελεί εκτελεστό τίτλο μπορεί να αμφισβητηθεί μόνον ενώπιον του ακυρωτικού δικαστή, βάσει της ως άνω διάταξης.

Συναφώς, στο στάδιο αυτό όπου δεν ήταν αναγκαίο να εκτιμηθεί η κατά τα φαινόμενα βασιμότητά τους, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου επισήμανε ότι, εν προκειμένω, ορισμένοι από τους ισχυρισμούς που προέβαλλαν οι αιτούντες προς στήριξη της συνδρομής της προϋπόθεσης του *fumus boni juris* αφορούσαν ακριβώς τη διαδικασία αναγκαστικής εκτέλεσης στην Ελλάδα και την κανονικότητα των εκτελεστικών μέτρων και, επομένως, συνδέονταν όντως με την αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου. Επομένως, σκοπός της αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων ήταν ακριβώς να δοθεί στο εθνικό δικαστήριο η δυνατότητα να ασκήσει τις αρμοδιότητες τις οποίες αντλούσε από το άρθρο 299 ΣΛΕΕ.

Κατά συνέπεια, ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ένσταση απαραδέκτου που αφορούσε τη μη άσκηση προσφυγής ακυρώσεως έπρεπε να απορριφθεί. Εν τέλει όμως η αίτηση ασφαλιστικών μέτρων απορρίφθηκε λόγω έλλειψης επείγοντος.

¹¹⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 299 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 256, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, το άρθρο 39, παράγραφος 1, και το άρθρο 53 παράγραφος 1, του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

¹¹⁸ Το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διασφαλίζεται από το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η οποία υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950.

Δραστηριότητα της Γραμματείας του Γενικού Δικαστηρίου το 2019

Από τον **Emmanuel Coulon**, Γραμματέα του Γενικού Δικαστηρίου

Στο μεταίχμιο δύο φάσεων της εξέλιξης του δικαιοδοτικού οργάνου, το 2019 σηματοδοτεί την αρχή μιας νέας εποχής για το Γενικό Δικαστήριο και τη Γραμματεία του.

Το έτος αυτό θα μείνει στην ιστορία του Γενικού Δικαστηρίου λόγω του εορτασμού της τριακονταετηρίδας από την ανάληψη καθηκόντων των πρώτων Μελών του ¹, καθώς και της ολοκλήρωσης της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία είχε ξεκινήσει με την έκδοση του σχετικού κανονισμού στις 16 Δεκεμβρίου 2015 ². Τριάντα έτη μετά την ορκωμοσία των δώδεκα πρώτων δικαστών και του τότε Γραμματέα, το Γενικό Δικαστήριο, αποτελούμενο πλέον, από τον Σεπτέμβριο του 2019, από δύο δικαστές από κάθε κράτος μέλος και επικουρούμενο από τη Γραμματεία του, έχει γίνει το διεθνές δικαιοδοτικό όργανο το οποίο αριθμεί στη σύνθεσή του περισσότερους δικαστές από οποιοδήποτε άλλο στον κόσμο.

Αυτή η αλλαγή κλίμακας, τα εκτελεστικά μέτρα τα οποία ελήφθησαν προς υλοποίηση των αποφάσεων του δικαιοδοτικού οργάνου αναφορικά με την εσωτερική του διάρθρωση, καθώς και η στήριξη που παρασχέθηκε στο προεδρείο του Γενικού Δικαστηρίου για την προετοιμασία της άφιξης των νέων δικαστών και για την υλοποίηση, από το τέλος Σεπτεμβρίου 2019, των προτεραιοτήτων που έθεσε ο Πρόεδρος M. van der Woude, αποτέλεσαν στοιχεία που επηρέασαν, αναμφίβολα και αναπόφευκτα, την οργάνωση και τον τρόπο λειτουργίας της Γραμματείας.

Στο πλαίσιο αυτό, η Γραμματεία, βρίσκοντας τον τρόπο να προσαρμόζεται διαρκώς στα νέα δεδομένα και να ενσωματώνει στις παραμέτρους της λειτουργίας της τον παράγοντα της αλλαγής, εκπλήρωσε τα καθήκοντα της συνδρομής στο δικαστικό έργο και της διοικητικής υποστήριξης με συνέπεια, μεθοδικότητα και αφοσίωση. Το προσωπικό της, έχοντας πλήρη συναίσθηση της βαθιάς σημασίας των μεταρρυθμίσεων, συνέβαλε σε αυτή τη συλλογική επιτυχία. Υπήρξε ένας πυλώνας σταθερότητας και αξιοπιστίας στην υπηρεσία του δικαιοδοτικού οργάνου.

Παρά τη συνεχή και γρήγορη εναλλαγή των εξελίξεων κάθε είδους, η Γραμματεία μπόρεσε, επιδεικνύοντας την απαιτούμενη ευελιξία, να συνεργαστεί αποτελεσματικά με τους δικαστές, με το προσωπικό των ιδιαίτερων γραφείων τους και με τις κοινές υπηρεσίες του θεσμικού οργάνου προς όφελος όλων. Εμφορούμενη από αληθινό πνεύμα εξυπηρέτησης του πολίτη, η Γραμματεία λειτουργεί ως πολύγλωσσος συνομιλητής των δικηγόρων και των εκπροσώπων των διαδίκων στο πλαίσιο των ένδικων διαφορών που άγονται ενώπιον του δικαστή της Ένωσης.

1] Τα πρακτικά του συμποσίου της 25ης Σεπτεμβρίου 2019 με θέμα «Το Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ψηφιακή εποχή» και η ταινία-φόρος τιμής στα ιδρυτικά Μέλη και σε όσους και όσες έδωσαν ζωή στο δικαιοδοτικό όργανο υπάρχουν διαθέσιμα στον ιστότοπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2] Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2015/2422 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2015, για την τροποποίηση του πρωτοκόλλου αριθ. 3 περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2015, L 341, σ. 14), και κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2016/1192 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Ιουλίου 2016, για τη μεταβίβαση στο Γενικό Δικαστήριο της αρμοδιότητας εκδικάσεως σε πρώτο βαθμό των διαφορών μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των υπαλλήλων της (ΕΕ 2016, L 200, σ. 137).

Οι 72 οργανικές θέσεις της Γραμματείας (55 βοηθοί και 17 διοικητικοί υπάλληλοι) μειώθηκαν σε 69 τον Σεπτέμβριο λόγω αναδιάρθρωσης που έλαβε χώρα ενόψει της συγκρότησης των ιδιαίτερων γραφείων των νέων δικαστών. Η δε ανάληψη καθηκόντων από τον βοηθό Γραμματέα τον Μάιο συνοδεύτηκε από μια αναδιοργάνωση της υπηρεσίας η οποία είχε καταστεί επιτακτική και απολύτως απαραίτητη. Πρόκειται για μια πολύ ικανοποιητική εξέλιξη.

Η Γραμματεία συνεισέφερε στη δικαιοδοτική δραστηριότητα και στη διοικητική λειτουργία του Γενικού Δικαστηρίου με πολλούς τρόπους.

I. Συμβολή στη δικαιοδοτική δραστηριότητα

Η Γραμματεία επιτέλεσε την αποστολή της συνδρομής στο δικαστικό έργο, την οποία της αναθέτει ο Κανονισμός Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου:

- φροντίζοντας για την εύρυθμη διεξαγωγή των διαδικασιών και την επιμελή διαχείριση των δικογραφιών,
- διασφαλίζοντας την επικοινωνία μεταξύ των εκπροσώπων των διαδίκων και των δικαστών, και
- βοηθώντας ενεργά τους δικαστές και τους συνεργάτες τους.

Μετά από μια σχετική κάμψη η οποία παρατηρήθηκε το 2018 στις εισερχόμενες υποθέσεις, ο αριθμός τους κινήθηκε το 2019 και πάλι ανοδικά, με 939 νέες υποθέσεις, πλησιάζοντας το ρεκόρ του 2016, αλλά χωρίς να το ισοφαρίσει.

Ο αριθμός των υποθέσεων που περατώθηκαν παρέμεινε σε υψηλό επίπεδο, αν και μειώθηκε σε σύγκριση με τον αντίστοιχο του 2018. Συγκεκριμένα, το 2019 περατώθηκαν συνολικά 874 υποθέσεις, έναντι 1 009 υποθέσεων την προηγούμενη χρονιά. Σε αυτή την ελαφρά πτώση της παραγωγικότητας συνέτειναν σαφώς η αποχώρηση πολλών δικαστών, η αβεβαιότητα ως προς την ανανέωση της θητείας ορισμένων άλλων, η ανάληψη καθηκόντων από 14 νέους δικαστές, η πλήρης ανασυγκρότηση των τμημάτων, η τοποθέτηση των δικαστών σε αυτά και η ανακατανομή όλων των εκκρεμών υποθέσεων (πλην εκείνων που βρίσκονταν ήδη στο στάδιο της διάσκεψης και εκείνων για τις οποίες είχε αποφασιστεί, πριν από τις 26 Σεπτεμβρίου 2019, ότι θα εκδικάζονταν χωρίς προφορική διαδικασία).

Στις 31 Δεκεμβρίου 2019 οι εκκρεμείς υποθέσεις ανέρχονταν σε 1 398.

Η μέση διάρκεια των διαδικασιών ήταν λιγότερο από 17 μήνες για τις υποθέσεις οι οποίες περατώθηκαν με την έκδοση διατάξεως ή αποφάσεως και λιγότερο από 20 μήνες για την κατηγορία των υποθέσεων που περατώνονται μόνο με απόφαση.

α) Διαχείριση των δικογραφιών

Από ποσοτικής απόψεως, η δραστηριότητα της Γραμματείας του Γενικού Δικαστηρίου σε σχέση με τη διαχείριση των δικογραφιών παρέμεινε στα ίδια επίπεδα.

Η Γραμματεία πρωτοκόλλησε 54 723 διαδικαστικά έγγραφα σε 21 γλώσσες διαδικασίας (επί συνόλου 24 γλωσσών που προβλέπονται στον Κανονισμό Διαδικασίας), διεκπεραίωσε 939 εισαγωγικά δικόγραφα και άλλα 4 446 υπομνήματα τα οποία προσκομίστηκαν από τους διαδίκους σε εκκρεμείς υποθέσεις, εκτέλεσε τις αποφάσεις των δικαστικών σχηματισμών σχετικά με τη λήψη μέτρων οργάνωσης της διαδικασίας ή μέτρων διεξαγωγής αποδείξεων και συνέταξε 1 699 ανακοινώσεις για την Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Μολονότι είναι, προφανώς, αδύνατο να εκτεθούν εδώ όλα τα στοιχεία τα οποία αποδίδουν τις πραγματικές διαστάσεις των εργασιών της Γραμματείας, εντούτοις η αναφορά σε ορισμένα από αυτά, και ιδίως σε στατιστικά δεδομένα, αρκεί για να αναδείξει τον όγκο της δουλειάς της:

- στα 9 734 διαδικαστικά έγγραφα που κατατέθηκαν περιλαμβάνονται 288 αιτήσεις παρεμβάσεως και 251 αιτήσεις εμπιστευτικής μεταχείρισης έναντι είτε των διαδίκων είτε του κοινού·
- 11 024 δελτία (δηλαδή περισσότερα από 918 δελτία τον μήνα) καταρτίστηκαν και εστάλησαν (ψηφιοποιημένα) στα ιδιαίτερα γραφεία των δικαστών για τις ανάγκες της έρευνας και των αποδεικτικών μέσων στις διάφορες υποθέσεις·
- εκατοντάδες μέτρα οργάνωσης της διαδικασίας και δεκάδες μέτρα διεξαγωγής αποδείξεων εκτελέστηκαν, μεταξύ άλλων για την προσκόμιση ή την επίδειξη εγγράφων για τα οποία είχε ζητηθεί από τους διαδίκους να τηρηθεί η εμπιστευτικότητα.

Επειδή στη διάρκεια του έτους ανέκυψαν πολλές ομάδες ή σειρές υποθέσεων που αφορούσαν την εφαρμογή των κανόνων είτε του δικαίου του ανταγωνισμού για τις κρατικές ενισχύσεις είτε του θεσμικού δικαίου, χρειάστηκε μια συντονισμένη προσπάθεια τόσο εντός της Γραμματείας όσο και σε συνεργασία με τους δικαστικούς σχηματισμούς για τον χειρισμό των αιτήσεων παρατάσεως προθεσμιών, των αιτήσεων συνεκδικάσεως και των αιτήσεων παρεμβάσεως, όπως επίσης για τη λήψη αποφάσεων επί του δεύτερου γύρου κατάθεσης υπομνημάτων καθώς και, σε κάποιες περιπτώσεις, για την εμπιστευτική μεταχείριση ορισμένων στοιχείων της δικογραφίας των αντίστοιχων υποθέσεων. Ο συντονισμός αυτός απαιτεί μια ιδιαίτερη οργανωτική ευελιξία εκ μέρους των ομάδων του προσωπικού της Γραμματείας, όπερ δεν συμβιβάζεται πάντοτε εύκολα με το γεγονός ότι οι υπάλληλοι που ασχολούνται με τις προαναφερθείσες ομάδες ή σειρές υποθέσεων πρέπει να κατέχουν οπωσδήποτε και τη γλώσσα διαδικασίας στην οποία έχουν κατατεθεί τα δικόγραφα σε καθεμία από αυτές.

Εξάλλου, δεδομένου ότι ορισμένες υποθέσεις που αφορούν τους κανόνες ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων είναι ιδιαιτέρως ευαίσθητες, κατέστη αναγκαία η θέσπιση κατάλληλων μηχανισμών ώστε να διασφαλίζεται στον ύψιστο βαθμό η εμπιστευτικότητα των σχετικών δεδομένων και να διαφυλάσσεται η ασφαλής διαβίβαση και κυκλοφορία τους ακόμη και εντός του ίδιου του δικαιοδοτικού οργάνου. Οι εσωτερικές αυτές διαδικασίες έρχονται να προστεθούν στις διαδικασίες οι οποίες κατοχυρώνουν την προστασία των πληροφοριών που παρέχονται ή των στοιχείων που προσκομίζονται δυνάμει του άρθρου 105, παράγραφοι 1 και 2, του Κανονισμού Διαδικασίας, δηλαδή εκείνων που άπτονται της ασφάλειας της Ένωσης, ενός ή περισσότερων κρατών μελών της ή ακόμη των διεθνών σχέσεων τους ³.

Επιπλέον, 11 διοικητικοί υπάλληλοι της Γραμματείας επιφορτισμένοι με τη διαχείριση των δικογραφιών ⁴ παρέστησαν σε 334 συσκέψεις τμημάτων και στις επ' ακροατηρίου συζητήσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν πέρυσι σε 315 υποθέσεις, συντάσσοντας μετά το πέρας καθεμίας εξ αυτών τα πρακτικά που υποβάλλονται για έγκριση στους δικαστές και προετοιμάζοντας ανάλογα τους φακέλους.

Δύο στατιστικά δεδομένα απεικονίζουν γλαφυρά τον μέσο όγκο των αρχείων που τηρεί η Γραμματεία για τους φακέλους των υποθέσεων. Αφενός, ο συνολικός αριθμός των σελίδων των διαδικαστικών εγγράφων που κατατέθηκαν στη Γραμματεία μέσω της εφαρμογής e-Curia ήταν 749 895. Αφετέρου, οι φάκελοι της Γραμματείας στις 1 398 υποθέσεις που εκκρεμούσαν ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου στο τέλος του 2019, τοποθετημένοι σε σειρά, εκτείνονται σε απόσταση 636 μέτρων.

Εν τω μεταξύ, οι διαδικαστικοί κανόνες που τέθηκαν σε ισχύ την 1η Ιουλίου 2015 εξακολουθούν να αποφέρουν καρπούς, πρωτίστως στον τομέα της διανοητικής ιδιοκτησίας (η τροποποίηση του γλωσσικού καθεστώτος και η κατάργηση του δεύτερου σταδίου ανταλλαγής υπομνημάτων συνέβαλαν σημαντικά στη μείωση της μέσης διάρκειας της δίκης σε τέτοιες υποθέσεις). Η δε δυνατότητα περάτωσης υποθέσεων με την έκδοση δικαστικής απόφασης χωρίς επ' ακροατηρίου συζήτηση, ιδίως σε περίπτωση που οι διάδικοι δεν έχουν ζητήσει τη διεξαγωγή της, αξιοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό από το Γενικό Δικαστήριο (στο 39 % όλων των κατηγοριών υποθέσεων και στο 52 % των διαφορών διανοητικής ιδιοκτησίας). Το γεγονός ότι παραλείπεται το στάδιο της προφορικής διαδικασίας σημαίνει ότι παρέλκει η κατάρτιση συνοπτικής έκθεσης ακροατηρίου, αλλά κυρίως συνεπάγεται την επίσπευση της εκδίκασης των υποθέσεων αυτών πριν από την περάτωσή τους με την έκδοση απόφασης (με μέση διάρκεια τους 15,1 μήνες όταν δεν διεξάγεται επ' ακροατηρίου συζήτηση, έναντι 22,7 μηνών όταν διεξάγεται).

Επίσης, στις ευθείες προσφυγές, αυξήθηκε το συνολικό ποσοστό των υποθέσεων που περατώθηκαν με την έκδοση απόφασης χωρίς να προηγηθεί δεύτερη ανταλλαγή υπομνημάτων (22 % έναντι 13 % το 2018 ⁵).

Στις υπαλληλικές διαφορές αποφασίστηκε να μη γίνει δεύτερη ανταλλαγή στο 22 % των υποθέσεων (έναντι 32 % το 2018). Σημειωτέον ότι, στον συγκεκριμένο τομέα, τελεσφόρησαν σε δύο περιπτώσεις και οι προσπάθειες διευθέτησης της διαφοράς με φιλικό διακανονισμό.

3] Το 2019 δεν κατατέθηκε κανένα έγγραφο βάσει των διαδικασιών αυτών, οι οποίες διέπονται από την απόφαση (ΕΕ) 2016/2387 του Γενικού Δικαστηρίου, της 14ης Σεπτεμβρίου 2016, για τους κανόνες ασφαλείας που εφαρμόζονται όσον αφορά τις πληροφορίες που παρέχονται ή τα στοιχεία που προσκομίζονται σύμφωνα με το άρθρο 105, παράγραφος 1 ή παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας (ΕΕ 2016, L 355, σ. 18).

4] Λαμβανομένων υπόψη των μετακινήσεων του προσωπικού της ομάδας καθηκόντων AD.

5] Δεν συνυπολογίζονται οι διαφορές διανοητικής ιδιοκτησίας, διότι ο Κανονισμός Διαδικασίας δεν προβλέπει ούτως ή άλλως δεύτερη ανταλλαγή υπομνημάτων για αυτή την κατηγορία υποθέσεων.

Τέλος, μολονότι προκαλεί προβληματισμό ότι, σε υποθέσεις διανοητικής ιδιοκτησίας, τρία στα πέντε δικόγραφα έχρηζαν τακτοποίησης επειδή δεν πληρούσαν τον απαιτούμενο τύπο, είναι τουλάχιστον ενθαρρυντική η συνεχιζόμενη πτώση του αντίστοιχου ποσοστού (24 %) στις υπόλοιπες ευθείες προσφυγές.

Το ευτύχημα είναι ότι η Γραμματεία άντλησε οφέλη και από την ορθολογικότερη διαχείριση των εγγράφων ⁶, η οποία υπήρξε απόρροια της απόφασης να καταστεί η εφαρμογή e-Curia, από 1ης Δεκεμβρίου 2018, ο μοναδικός τρόπος ανταλλαγής διαδικαστικών εγγράφων μεταξύ των διαδίκων και του Γενικού Δικαστηρίου ⁷. Τα πλεονεκτήματα του εξορθολογισμού φάνηκαν πολύτιμα το 2019 ⁸, αφού χάρη σε αυτά η Γραμματεία είχε το περιθώριο να ανταποκριθεί αποτελεσματικότερα στην πιο πιεστική ζήτηση των υπηρεσιών της, η οποία προέκυψε λόγω της αύξησης του αριθμού των δικαστών και, συνακόλουθα, των ιδιαίτερων γραφείων τους.

Υποχρέωση της Γραμματείας είναι να ενεργεί, το συντομότερο δυνατό, για τη διεκπεραίωση όλων των διαδικαστικών εγγράφων και την εκτέλεση όλων των αποφάσεων που λαμβάνουν οι δικαστές σε διοικητικό επίπεδο.

Πάντως, για αντικειμενικούς λόγους, ορισμένες περιπτώσεις έχουν προτεραιότητα έναντι των υπολοίπων, όπως όταν κατατίθενται έγγραφα λίγο πριν την επ' ακροατηρίου συζήτηση ή όταν διάδικος παραιτείται ενώ η υπόθεση βρίσκεται ήδη στο στάδιο της διάσκεψης. Οι χειρισμοί επιβάλλεται επίσης να είναι άμεσοι στις επείγουσες διαδικασίες. Για παράδειγμα, όταν η αίτηση ασφαλιστικών μέτρων συνοδεύεται από αίτημα έκδοσης απόφασης επί προκριματικού ζητήματος (χωρίς καν να έχει υποβάλει παρατηρήσεις ο αντίδικος), με συνέπεια να πρέπει ο Πρόεδρος να λάβει θέση εντός ωρών από την κατάθεση του αιτήματος. Σε πολλές περιπτώσεις το 2019, η Γραμματεία χρειάστηκε να ενεργήσει τάχιστα για τη διεκπεραίωση μιας αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων και για την επίδοση, ενίοτε σε πολύ προχωρημένη ώρα, της διατάξεως με την οποία ο Πρόεδρος αποφαινόταν επί της αιτήσεως αυτής.

6] Από τότε που η χρήση της εφαρμογής e-Curia κατέστη υποχρεωτική, έπαυσαν οι εργασίες οι οποίες αφορούσαν τη διαχείριση των δύο μορφότυπων (έντυπου και ψηφιακού), τη σάρωση των εγγράφων όταν η κατάθεση γινόταν σε χαρτί και, σε περίπτωση κατάθεσης με τηλεομοιοτυπία πριν την κατάθεση σε έντυπη μορφή, τη διπλή καταχώριση των στοιχείων στη βάση διαδικαστικών δεδομένων της Γραμματείας, καθώς και τον έλεγχο προκειμένου να εξακριβωθεί ότι το έγγραφο στην έντυπη μορφή συνέπιπτε με την τηλεομοιοτυπία. Εξέλιπαν έτσι και οι δυσκολίες που εμφανίζονταν κατ' επανάληψη στην παραλαβή και στην επίδοση μέσω τηλεομοιοτυπίας, ιδίως όταν επρόκειτο για ογκώδη έγγραφα.

7] Ισχύει για όλους τους διαδίκους (αιτούντες, προσφεύγοντες, ενάγοντες, καθών η αίτηση ή η προσφυγή, εναγομένους και παρεμβαίνοντες) και για όλα τα είδη διαδικασιών. Προβλέπονται ωστόσο ορισμένες εξαιρέσεις προς εξασφάλιση της τήρησης της αρχής της πρόσβασης σε δικαστή (ειδικότερα στις περιπτώσεις που η χρήση της εφαρμογής e-Curia αποδεικνύεται τεχνικά αδύνατη ή που ζητείται δικαστική αρωγή από αιτούντα ο οποίος δεν εκπροσωπείται από δικηγόρο).

8] Έστω και αν, στην πράξη, το ποσοστό κατάθεσης διαδικαστικών εγγράφων μέσω της εφαρμογής δεν είναι ακριβώς 100 %, αλλά 93 %, δεδομένου ότι επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται και άλλοι τρόποι, πλην του e-Curia, για την κατάθεση αιτήσεων δικαστικής αρωγής, εγγράφων που προσκομίζονται κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, παραρτημάτων μέσω USB ή DVD με περιεχόμενα που είναι αδύνατο να μεταδοθούν μέσω e-Curia και, τέλος, των εγγράφων με τα οποία το Δικαστήριο ενημερώνει για την κατάθεση δικογράφου αναίρεσεως ή διαβιβάζει την απόφαση επί αιτήσεως αναίρεσεως.

β) Ενίσχυση της συνοχής

Η συμβολή της Γραμματείας στη δικαιοδοτική δραστηριότητα έχει επίσης ως σκοπό, σύμφωνα με κατευθυντήριες γραμμές τις οποίες έχει εκδώσει το Γενικό Δικαστήριο, να προάγει τη συνοχή τόσο σε επίπεδο πρακτικών που ακολουθούνται με τις αποφάσεις του στους διάφορους τομείς όσο και σε επίπεδο ερμηνείας των διαδικαστικών κανόνων. Η Γραμματεία εργάζεται, επομένως, προς επίτευξη και αυτού του σκοπού.

Κατά πρώτον, η Γραμματεία παρέχει *ex ante* υποστήριξη στα ιδιαίτερα γραφεία των δικαστών για τις υποθέσεις που τους έχουν ανατεθεί, μέχρι αυτές να φθάσουν στο στάδιο της διάσκεψης. Στόχος είναι, κατ' αρχάς, να μπορούν ο Πρόεδρος, οι πρόεδροι τμημάτων και οι δικαστικοί σχηματισμοί να έχουν στη διάθεσή τους τα απαραίτητα στοιχεία ώστε να αποφαινούνται γρήγορα, γνωρίζοντας κάθε χρήσιμη πληροφορία.

Ειδικότερα, κατά την πρώτη ανάλυση των δικογράφων που κατατίθενται ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, η Γραμματεία διερευνά και διαπιστώνει, αφενός, ποιο είναι το αντικείμενο και ο τομέας της υποθέσεως και, αφετέρου, αν τυχόν υφίσταται συνάφεια με άλλες υποθέσεις, ανεξαρτήτως της γλώσσας στην οποία έχει κατατεθεί το δικόγραφο. Η διαδικασία αυτή, για την οποία η Γραμματεία έχει θέσει ως στόχο να ολοκληρώνεται εντός δέκα εργάσιμων ημερών από την κατάθεση του δικογράφου, διευκολύνει ιδίως τον Πρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου να αναθέσει τις υποθέσεις στα τμήματα, όντας πλήρως ενήμερος. Στο ίδιο πλαίσιο η Γραμματεία επισημαίνει αν έχουν υποβληθεί αιτήσεις για εφαρμογή ταχείας διαδικασίας ή για κατά προτεραιότητα εκδίκαση, καθώς και αιτήσεις για τήρηση ανωνυμίας. Ομοίως, η Γραμματεία επισημαίνει ποιες υποθέσεις δεν εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του Γενικού Δικαστηρίου ή φαίνονται, εκ πρώτης όψεως, προδήλως απαράδεκτες.

Κατά τη διεκπεραίωση των υπομνημάτων που κατατίθενται σε εκκρεμείς υποθέσεις, η Γραμματεία τα διαβιβάζει στα ιδιαίτερα γραφεία των δικαστών μαζί με ένα δελτίο όπου αναφέρονται τα διαδικαστικά ζητήματα τα οποία τίθενται, ενώ παράλληλα καταγράφονται και προτάσεις, συχνά λεπτομερείς, ως προς τη συνέχεια που θα έπρεπε να δοθεί.

Γενικότερα, η συνεργασία μεταξύ των εκπροσώπων της Γραμματείας και του προσωπικού των ιδιαίτερων γραφείων των δικαστών είναι καθημερινή και εντατική. Η συμμετοχή της Γραμματείας στις διοικητικές συναντήσεις των τμημάτων (συσκέψεις τμημάτων) συμβάλλει στη διάδοση των πληροφοριών και, μέσω της καλύτερης γνώσης του ιστορικού και του όλου πλαισίου των υποθέσεων, στη γρήγορη εκτέλεση των διαδικαστικών αποφάσεων των δικαστικών σχηματισμών.

Κατά δεύτερον, η Γραμματεία φροντίζει να αξιοποιούνται οι γνώσεις του προσωπικού και να τροφοδοτείται το δικαιοδοτικό όργανο με στοχευμένη τεκμηρίωση. Τα στοιχεία σχετικά με θέματα διαδικασίας επικαιροποιούνται τακτικά, οι διατάξεις επί δικονομικών ζητημάτων καθίστανται προσβάσιμες βάσει ενός σχεδίου αρχειοθέτησης και κάθε μήνα καταρτίζεται ένα τεύχος με την πρόσφατη νομολογία του Γενικού Δικαστηρίου, του Δικαστηρίου και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) για διαδικαστικά και δικονομικά ζητήματα. Αυτά τα εργαλεία ανάλυσης, παρακολούθησης των εξελίξεων και πληροφόρησης, όπως και τα θεματικά δελτία που συντάσσει η Γραμματεία, εξυπηρετούν την επίτευξη της συνοχής την οποία το δικαιοδοτικό όργανο έχει αναγάγει σε προτεραιότητα. Καταλέγονται μεταξύ των μηχανισμών πρόληψης και εντοπισμού τυχόν αποκλίσεων στις πρακτικές λήψης αποφάσεων και στη νομολογία και πλαισιώνουν, στον συγκεκριμένο τομέα, την κεντρική αποστολή με την οποία έχει επιφορτιστεί ο Αντιπρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου, δηλαδή την ανάπτυξη ενός πόλου εγκάρσιας νομικής ανάλυσης, με σκοπό την ενίσχυση της συνοχής και της ποιότητας της νομολογίας.

γ) Προληπτικές δράσεις ενόψει ενός ενδεχόμενου Brexit χωρίς συμφωνία

Προκειμένου να βοηθήσει τους δικηγόρους που αναλαμβάνουν τη νομική εκπροσώπηση σε υποθέσεις ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου και να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να διασφαλιστεί πάση θυσία η αποτελεσματική δικαστική προστασία, η Γραμματεία προχώρησε σε ορισμένες προληπτικές ενέργειες για να καλύψει και το ενδεχόμενο αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση χωρίς συμφωνία.

Ενόψει του κινδύνου να μην πληρούν πλέον οι barristers, οι solicitors και οι advocates του Ηνωμένου Βασιλείου (στο εξής: δικηγόροι από το Ηνωμένο Βασίλειο) τις προϋποθέσεις του άρθρου 19 του πρωτοκόλλου περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁹ για να είναι σε θέση να εκπροσωπήσουν νομίμως διάδικο ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου σε περίπτωση Brexit χωρίς συμφωνία, έγινε μια καμπάνια ενημέρωσης σε δύο περιπτώσεις, με αποδέκτες εκπροσώπους διαδίκων σε υποθέσεις ενώπιον του δικαιοδοτικού οργάνου. Με προσωπικές επιστολές, ο Γραμματέας επέστησε την προσοχή τους στις συνέπειες που θα είχε, από πλευράς διαδικασίας, η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου χωρίς να έχει υπογραφεί συμφωνία και τους κάλεσε να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για την προστασία των συμφερόντων των πελατών τους.

Η πρώτη αυτή δράση ολοκληρώθηκε πριν από τις 12 Απριλίου 2019, λίγες μόλις ημέρες αφότου η Βουλή των Κοινοτήτων του Ηνωμένου Βασιλείου είχε αποφασίσει να απορρίψει το σχέδιο συμφωνίας αποχώρησης, στις 29 Μαρτίου 2019.

Η δεύτερη δράση πραγματοποιήθηκε λίγο πριν από τη λήξη της δήλης ημέρας της 31ης Οκτωβρίου 2019.

Με τις διαδοχικές αναβολές της προθεσμίας του άρθρου 50, παράγραφος 3, ΣΕΕ, κατόπιν αποφάσεων που λάμβανε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο μερικές ώρες πριν από την παρέλευση της αντίστοιχης δήλης ημέρας, αποσοβήθηκε εν τέλει ο κίνδυνος αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου χωρίς συμφωνία το 2019.

⁹ Το άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του πρωτοκόλλου περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορίζει ότι «[μόνον] δικηγόρος που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους ή άλλου κράτους συμβαλλόμενου στη συμφωνία για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο, δικαιούται να εκπροσωπεί ή να επικουρεί διάδικο ενώπιον του Δικαστηρίου».

II. Ενέργειες στο πλαίσιο του τρίτου σταδίου της μεταρρύθμισης

α) Ενέργειες λόγω της αποχώρησης και της ανάληψης καθηκόντων από έναν αριθμό δικαστών χωρίς προηγούμενο στην ιστορία του δικαιοδοτικού οργάνου

Τον Μάρτιο του 2019 το Γενικό Δικαστήριο υποδέχθηκε τη Μαλτέζα δικαστή που διαδέχθηκε τον προκάτοχό της, ο οποίος διορίστηκε δικαστής στο Δικαστήριο από τον Οκτώβριο του 2018.

Τον Σεπτέμβριο του 2019, στο πλαίσιο της μερικής ανανέωσης της σύνθεσης του Γενικού Δικαστηρίου την οποία προβλέπει το άρθρο 254, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ ¹⁰, έληξε η θητεία οκτώ δικαστών και ορκίστηκαν για να αναλάβουν καθήκοντα επτά άλλοι δικαστές ενώπιον του Δικαστηρίου. Την ίδια ημέρα ορκίστηκαν επίσης ενώπιον του Δικαστηρίου επτά ακόμη νέοι δικαστές των οποίων ο διορισμός εντασσόταν στο δεύτερο και στο τρίτο στάδιο της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής.

Συνεπώς, το Γενικό Δικαστήριο υποδέχθηκε 15 δικαστές το 2019, εκ των οποίων τους 14 στις 26 Σεπτεμβρίου 2019. Έτσι, από εκείνη την ημερομηνία, ο αριθμός των δικαστών που απαρτίζουν το Γενικό Δικαστήριο αυξήθηκε από 46 σε 52 ¹¹.

Πολλά μέτρα ελήφθησαν ένεκα της μεταβολής της σύνθεσης του δικαιοδοτικού οργάνου. Την εκτέλεσή τους ανέλαβαν, υπό τον συντονισμό του ιδιαίτερου γραφείου του Προέδρου καθώς και του Γραμματέα (σε συνεργασία με μερικές από τις ομάδες του), οι κοινές υπηρεσίες του θεσμικού οργάνου, ειδικότερα δε η Διεύθυνση Κτιρίων και Ασφάλειας, η Διεύθυνση Ανθρώπινου Δυναμικού και Διοίκησης Προσωπικού και η Διεύθυνση Τεχνολογιών Πληροφορίας.

Πιο συγκεκριμένα:

- απελευθερώθηκαν εγκαίρως και διαρρυθμίστηκαν οι απαραίτητοι χώροι για την εγκατάσταση των νέων δικαστών του Γενικού Δικαστηρίου και του προσωπικού των ιδιαίτερων γραφείων τους, ενώ, κατά παραγγελία του ίδιου του δικαιοδοτικού οργάνου, προετοιμάστηκε κατάλληλα και μια αίθουσα συνεδριάσεων όπου μπορούν να συγκεντρώνονται όλα τα Μέλη (οι δικαστές και ο Γραμματέας) για τις ανάγκες των εργασιών της διοικητικής ολομέλειας·
- υποβλήθηκαν στις αρμόδιες αρχές οι φάκελοι για κάθε πρόσληψη, επανατοποθέτηση και λήξη σύμβασης των μελών του προσωπικού των ιδιαίτερων γραφείων (εισηγητών και βοηθών υπαλλήλων)·
- εξοπλίστηκαν τα νέα γραφεία με τις αναγκαίες ηλεκτρονικές και τηλεφωνικές συσκευές και προσαρμόστηκαν ανάλογα οι εφαρμογές Η/Υ κατόπιν της αλλαγής του αριθμού των τμημάτων και του τρόπου συγκρότησής τους (αφού οι δικαστικοί σχηματισμοί είναι πια 60 στα τριμελή και δέκα στα πενταμελή τμήματα)·

¹⁰ | Στις 31 Αυγούστου 2019 έληξε η θητεία 23 δικαστών. Σημειώτεον ότι το Γενικό Δικαστήριο εξέδωσε απόφαση για τη συνέχιση της δικαστικής δραστηριότητας μεταξύ 1ης και 26ης Σεπτεμβρίου 2019 (ΕΕ 2019, C 238, σ. 2).

¹¹ | Στις 31 Δεκεμβρίου 2019 πολλά κράτη μέλη δεν είχαν ακόμη προτείνει υποψηφίους για τις θέσεις των δικαστών.

- οργανώθηκε η υποδοχή των νέων δικαστών: το προεδρείο του Γενικού Δικαστηρίου διοργάνωσε κατ' αρχάς πολύ στοχευμένα σεμινάρια με τη συμμετοχή εισηγητών από τα γραφεία των δικαστών αλλά και υπαλλήλων και εκπροσώπων της Γραμματείας και των κοινών υπηρεσιών του θεσμικού οργάνου και, στη συνέχεια, ο Γραμματέας διοργάνωσε ένα πρόγραμμα υποδοχής στη διάρκεια του οποίου οι υπεύθυνοι της επαγγελματικής κατάρτισης παρουσίασαν τις δικές τους δραστηριότητες και προτεραιότητες, προκειμένου οι νέοι δικαστές να εξοικειωθούν και να αποκτήσουν μια συνολική εικόνα της όλης λειτουργίας του Γενικού Δικαστηρίου, των διαδικασιών του, των εφαρμογών Η/Υ (για τον χειρισμό των φακέλων των υποθέσεων, την έρευνα και την τεκμηρίωση και τις δραστηριότητες των Μελών) και του multimedia υλικού του, των κανόνων που πρέπει να τηρούνται (ιδίως αναφορικά με την προστασία των δεδομένων προσωρινού χαρακτήρα) και των υποχρεωτικών παραμέτρων και προδιαγραφών (κυρίως από πλευράς ασφάλειας της τεχνολογίας των πληροφοριών).

Εξάλλου, επειδή στο τρίτο στάδιο της μεταρρύθμισης δεν προβλεπόταν δημιουργία θέσεων στον προϋπολογισμό για τα ιδιαίτερα γραφεία των δικαστών, υπήρξαν καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς διεξοδικές συζητήσεις και ανταλλαγή απόψεων για το πώς θα στελεχώνονταν τα ιδιαίτερα γραφείων τόσο των δικαστών που διαδέχθηκαν τους δικαστές οι οποίοι αποχώρησαν όσο και των νέων δικαστών. Η λύση την οποία έδωσε το Γενικό Δικαστήριο θα επιτρέψει να αρχίσει σταδιακά να αποκαθίσταται, από 1ης Ιανουαρίου 2020, η λειτουργική ισορροπία μεταξύ των ιδιαίτερων γραφείων όλων των δικαστών.

β) Μέτρα οργάνωσης του δικαιοδοτικού οργάνου

Πρώτον, η όλη οργάνωση του δικαιοδοτικού οργάνου επανεξετάστηκε με βάση τα νέα δεδομένα λόγω της αύξησης του αριθμού των δικαστών. Τα τμήματα του Γενικού Δικαστηρίου από εννέα έγιναν δέκα. Κάθε τμήμα αποτελείται πλέον από πέντε δικαστές, χωρίς να αποκλείεται το ενδεχόμενο να προκύψουν και εξαμελή τμήματα όταν θα έχουν πια διοριστεί όλοι οι δικαστές.

Δεύτερον, προκειμένου να επιτευχθεί μεγαλύτερος πλουραλισμός στους δικαστικούς σχηματισμούς, αναθεωρήθηκε ο τρόπος συγκρότησής τους. Μέχρι τις 26 Σεπτεμβρίου 2019 κάθε πενταμελές τμήμα δίκαιζε σε έναν εκ των δύο εναλλακτικών σχηματισμών του, οι οποίοι είχαν σταθερή σύνθεση και τον ίδιο πρόεδρο τμήματος. Από τις 30 Σεπτεμβρίου 2019 οι δικαστικοί σχηματισμοί πολλαπλασιάστηκαν χάρη σε ένα σύστημα εκ περιτροπής συμμετοχής των δικαστών. Κατόπιν τούτου, σε κάθε πενταμελές τμήμα αντιστοιχούν έξι πιθανοί δικαστικοί σχηματισμοί.

Τρίτον, ο τρόπος συγκρότησης του τμήματος μείζονος συνθέσεως, το οποίο αποτελείται από 15 δικαστές, άλλαξε προκειμένου να μπορούν και δικαστές που δεν είναι πρόεδροι τμήματος να μετάσχουν στη σύνθεσή του μετά από έναν αριθμό διαδοχικών παραπομπών. Συγκεκριμένα, ενώ μέχρι πρότινος μετείχαν ο Πρόεδρος, ο Αντιπρόεδρος, όλοι οι πρόεδροι τμημάτων και οι δικαστές του τμήματος στο οποίο είχε αρχικώς ανατεθεί η υπόθεση, πλέον, βάσει του συστήματος που ισχύει από τις 26 Σεπτεμβρίου 2019, μετέχουν ο Πρόεδρος, ο Αντιπρόεδρος, ένας περιορισμένος αριθμός προέδρων τμήματος, ορισμένοι δικαστές του τμήματος στο οποίο είχε ανατεθεί αρχικώς η υπόθεση και άλλοι δικαστές που επιλέγονται εναλλάξ με κριτήριο την αρχαιότητα και την αντίστροφη αρχαιότητα.

Τέταρτον, το Γενικό Δικαστήριο αποφάσισε να εισαγάγει το στοιχείο της εξειδίκευσης στα τμήματα. Έτσι, από τις 30 Σεπτεμβρίου 2019, τέσσερα τμήματα εκδικάζουν υπαλληλικές υποθέσεις¹² και έξι τμήματα υποθέσεις διανοητικής ιδιοκτησίας¹³. Οι υπόλοιπες κατηγορίες υποθέσεων κατανέμονται κανονικά μεταξύ των λοιπών τμημάτων.

Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο διατήρησε κατά βάση σε ισχύ, αν και το προσάρμοσε ελαφρώς λόγω της εξειδίκευσης ορισμένων τμημάτων, το σύστημα κατανομής των υποθέσεων το οποίο προβλέπεται από τον Κανονισμό Διαδικασίας του και στηρίζεται στον κανόνα της εκ περιτροπής ανάθεσης, με ορισμένες εξαιρέσεις λόγω συνάφειας μεταξύ υποθέσεων (περιπτώσεις υποθέσεων που έχουν το ίδιο αντικείμενο ή ανήκουν στην ίδια σειρά ή παρουσιάζουν ομοιότητες από νομικής απόψεως) ή προς εξασφάλιση ισόρροπου καταμερισμού του φόρτου εργασίας.

Πέμπτον, το Γενικό Δικαστήριο αποφάσισε να ενισχύσει τον ρόλο του Προέδρου και του Αντιπροέδρου στην άσκηση της δικαιοδοτικής δραστηριότητας. Κατ' αρχήν επιβεβαιώθηκε ότι, λαμβανομένης υπόψη της έκτασης των αρμοδιοτήτων τους, ο Πρόεδρος και ο Αντιπρόεδρος δεν θα ασκούν πλήρη καθήκοντα δικαστή στους δικαστικούς σχηματισμούς. Πλην όμως, από τις 27 Σεπτεμβρίου 2019 ο Πρόεδρος αντικαθιστά όποιον δικαστή επικαλείται κώλυμα (κατά το παρελθόν αναλάμβανε την αντικατάσταση ο Αντιπρόεδρος). Επιπλέον, ο Αντιπρόεδρος, του οποίου πρώτο μέλημα παραμένει η συμβολή στη διατήρηση της συνοχής της νομολογίας, μετέχει στους δικαστικούς σχηματισμούς των πενταμελών τμημάτων σε μία υπόθεση ανά έτος.

Όλες οι παραπάνω αποφάσεις ελήφθησαν ένεκα της αύξησης του αριθμού των δικαστών του Γενικού Δικαστηρίου, αφού προηγήθηκαν συσκέψεις και προτάσεις στις οποίες συμμετείχαν ο Γραμματέας και ορισμένοι στενοί συνεργάτες του. Οι αποφάσεις αυτές έχουν δημοσιευθεί στην Επίσημη *Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* και είναι προσβάσιμες στον ιστότοπο Curia¹⁴.

III. Άλλες μορφές συνδρομής προς το δικαιοδοτικό όργανο

Η Γραμματεία, μέσω του Γραμματέα και των εκπροσώπων του, παρέσχε συνδρομή σε διάφορα όργανα του δικαιοδοτικού οργάνου (όπως η διοικητική ολομέλεια, η διάσκεψη των προέδρων των τμημάτων και η επιτροπή του Κανονισμού Διαδικασίας), καθώς και σε άλλες επιτροπές και ομάδες εργασίας ανάλογα με τις ανάγκες ή τη φύση του αντικειμένου τους (δεοντολογία, θεσμικά ζητήματα ή θέματα πληροφορικής).

Επίσης έγιναν τα απαραίτητα για τη δημοσίευση και τη διάδοση του περιεχομένου των πράξεων που αφορούν το Γενικό Δικαστήριο. Πρώτον, ο Γραμματέας μερίμνησε για τη δημοσίευση της Συλλογής της νομολογίας, για τη δημοσίευση στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* των αποφάσεων του δικαιοδοτικού οργάνου αναφορικά με τους κανόνες της διαδικασίας και για την ανάρτηση στο διαδίκτυο των εγγράφων σχετικά με το Γενικό Δικαστήριο. Η σελίδα «Διαδικασία» του Γενικού Δικαστηρίου στον ιστότοπο Curia ενημερωνόταν ανελλιπώς. Δεύτερον, ελήφθησαν πρωτοβουλίες δυνάμει του άρθρου 8,

¹² Πρόκειται για προσφυγές και αγωγές που ασκούνται βάσει του άρθρου 270 ΣΛΕΕ και, ενδεχομένως, του άρθρου 50α του πρωτοκόλλου περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

¹³ Πρόκειται για προσφυγές που ασκούνται κατά των αποφάσεων των τμημάτων προσφυγών του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO) και του Κοινοτικού Γραφείου Φυτικών Ποικιλιών (ΚΓΦΠ).

¹⁴ Συγκρότηση του τμήματος μείζονος συνθέσεως (ΕΕ 2019, C 172, σ. 2), Κριτήρια αναθέσεως των υποθέσεων στα τμήματα (ΕΕ 2019, C 372, σ. 2) και Τρόπος ορισμού του δικαστή που αντικαθιστά κωλυόμενο δικαστή (ΕΕ 2019, C 263, σ. 2).

παράγραφος 3, τρίτο εδάφιο, του Κώδικα συμπεριφοράς των Μελών και των πρώην Μελών του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανακοίνωση στον ιστότοπο του θεσμικού οργάνου των εξωτερικών δραστηριοτήτων για τις οποίες το Γενικό Δικαστήριο έδωσε ειδική άδεια στη διάρκεια του 2019.

Εξάλλου, σε σχέση με την πρόσβαση στις δικαστικές αποφάσεις μέσω διαδικτύου, ο Γραμματέας, ως υπεύθυνος των δημοσιεύσεων του Γενικού Δικαστηρίου, έλαβε πολλές αιτήσεις για τήρηση ανωνυμίας από φυσικά πρόσωπα που, έχοντας υπάρξει διάδικοι σε διαφορά ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, εκδήλωσαν εκ των υστέρων την επιθυμία τους να διαγραφούν τα στοιχεία της ταυτότητάς τους από δικαστική απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου ή του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης η οποία είχε δημοσιοποιηθεί στο κοινό μέσω διαδικτύου. Ο Γραμματέας, ο οποίος έχει οριστεί ως υπεύθυνος της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που περιέχονται στις αποφάσεις μετά την περάτωση των υποθέσεων, αποφάνθηκε επί όλων των αιτήσεων που του υποβλήθηκαν.

Πέραν της δυνατότητας άσκησης ένδικης προσφυγής προς αμφισβήτηση της νομιμότητας αποφάσεως του Γραμματέα επί τέτοιας αιτήσεως, το Γενικό Δικαστήριο εξέδωσε, όπως και το Δικαστήριο ¹⁵, απόφαση που προβλέπει την προθεσμία εντός της οποίας οφείλει να λάβει θέση ο Γραμματέας και καθιερώνει ανεξάρτητο έλεγχο των σχετικών αποφάσεων του από επιτροπή αποτελούμενη από τρεις δικαστές ¹⁶. Με τον τρόπο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο ευθυγραμμίστηκε με την απαίτηση του άρθρου 8, παράγραφος 3, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ότι «[ο] σεβασμός των κανόνων [που δέχονται την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα] υπόκειται στον έλεγχο ανεξάρτητης αρχής», αναγνωρίζοντας ότι οι ελεγκτικές αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Επόπτη Προστασίας Δεδομένων δεν καλύπτουν την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στην οποία προβαίνει το Γενικό Δικαστήριο κατά την άσκηση των δικαιοδοτικών καθηκόντων του ¹⁷.

IV. Εργασίες διοικητικής φύσης

Κατά το περασμένο έτος κατέστη σαφές ότι οι διοικητικές εργασίες συνεπάγονται ολοένα σημαντικότερο φόρτο. Και είναι λογικό αν ληφθεί υπόψη πόσο συχνότερα πραγματοποιούνται συνεδριάσεις των διαφόρων επιτροπών και ομάδων εργασίας οι οποίες πρέπει να προετοιμαστούν από τη Γραμματεία (ημερήσια διάταξη, εξέταση των φακέλων, σύνταξη πρακτικών σε αναλυτική ή συνοπτική μορφή) και πόσο έχουν πληθύνει τα διοικητικά θέματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν καθημερινά σε ένα δικαιοδοτικό όργανο αποτελούμενο πια, μετά τις 31 Δεκεμβρίου 2019, από περισσότερα από 300 άτομα.

Δεν έχει μειωθεί, άλλωστε, ούτε στο ελάχιστο ο φόρτος εργασίας ο οποίος συνδέεται με τη διοίκηση των υπηρεσιών, τη διαχείριση του μόνιμου και του προσωρινού ή έκτακτου προσωπικού τους (διαδικασίες πρόσληψης, αξιολόγηση και βαθμολόγηση των υπαλλήλων, άσκηση των δικαιωμάτων που αντλούνται από τον Κανονισμό Υπηρεσιακής Κατάστασης και από το Καθεστώς επί του λοιπού προσωπικού), την

¹⁵| Απόφαση του Δικαστηρίου, της 1ης Οκτωβρίου 2019, για τη θέσπιση εσωτερικού μηχανισμού ελέγχου σε περιπτώσεις επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο των δικαιοδοτικών καθηκόντων του Δικαστηρίου (ΕΕ 2019, C 383, σ. 2).

¹⁶| Απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου, της 16ης Οκτωβρίου 2019, για τη θέσπιση εσωτερικού μηχανισμού ελέγχου σε περιπτώσεις επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο των δικαιοδοτικών καθηκόντων του Γενικού Δικαστηρίου (ΕΕ 2019, C 383, σ. 4).

¹⁷| Βλ. άρθρο 57, παράγραφος 1, στοιχείο α', του κανονισμού (ΕΕ) 2018/1725 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Οκτωβρίου 2018, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης και την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών, και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 45/2001 και της απόφασης αριθ. 1247/2002/ΕΚ (ΕΕ 2018, L 295, σ. 39).

παρακολούθηση των εξελίξεων στον τομέα των εφαρμογών Η/Υ, τον συντονισμό, την τεκμηρίωση, την πληροφόρηση και την επικοινωνία με το κοινό (περιλαμβανομένης της ολικής αναμόρφωσης του ιστότοπου της Γραμματείας του Γενικού Δικαστηρίου).

Ως διοικητική υπηρεσία, η Γραμματεία ανταποκρίθηκε και σε πλήθος άλλων αιτημάτων και προκλήσεων. Ειδικότερα, ελήφθησαν μέτρα προς συμμόρφωση με διάφορες κανονιστικές απαιτήσεις για:

- την προστασία του περιβάλλοντος μέσω της ανάληψης δράσεων ευαισθητοποίησης, σε συντονισμό με άλλους διοικητικούς φορείς του θεσμικού οργάνου και με τα ιδιαίτερα γραφεία των δικαστών, στο πλαίσιο του συστήματος «EMAS» – Eco-Management and Audit Scheme»
- την εφαρμογή των κανόνων που απορρέουν από τις δημοσιονομικές ρυθμίσεις ¹⁸.
- την τήρηση του κανονισμού σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα θεσμικά όργανα, τα όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης ¹⁹.
- την αποτελεσματικότητα του μηχανισμού προστασίας των εξαιρετικά ευαίσθητων πληροφοριών στις υποθέσεις όπου ο Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου το κρίνει αναγκαίο.

Τέλος, η Γραμματεία κινητοποίησε πόρους για να βοηθήσει τη Διεύθυνση Τεχνολογιών της Πληροφορίας στην κατάρτιση της συγγραφής υποχρεώσεων για έναν διαγωνισμό με αντικείμενο την ανάθεση έργου ΤΠ θεσμικού χαρακτήρα (ολοκληρωμένο σύστημα διαχείρισης των φακέλων των υποθέσεων).

Παράλληλα, το βασικό έργο της συμβολής στη δικαιοδοτική δραστηριότητα έπρεπε να συνδυαστεί και με εγχειρήματα όπως η εναρμόνιση της τεκμηρίωσης και των διαδικασιών στο εσωτερικό της Γραμματείας, καθώς και η πιο ενεργή συμμετοχή του προσωπικού σε πρωτοβουλίες σχετικές με την προστασία του περιβάλλοντος, την κατοχύρωση των προσωπικών δεδομένων και την ανάπτυξη των συστημάτων πληροφορικής. Γνωρίζοντας ότι η ολοένα πιο επιτακτική απαίτηση για εξορθολογισμό πρέπει να συμβαδίζει, στην πράξη, με την αναγκαία προσαρμοστικότητα και την απαραίτητη ευελιξία, η Γραμματεία αξιοποίησε το δυναμικό της με πραγματισμό αλλά και με βάση την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων που έχει θέσει το Γενικό Δικαστήριο, προς εκπλήρωση των υποχρεώσεων τις οποίες υπέχει και οφείλει να τηρεί ως διοικητική Υπηρεσία.

¹⁸| Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2018/1046 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Ιουλίου 2018, σχετικά με τους δημοσιονομικούς κανόνες που εφαρμόζονται στον γενικό προϋπολογισμό της Ένωσης, την τροποποίηση των κανονισμών (ΕΕ) αριθ. 1296/2013, (ΕΕ) αριθ. 1301/2013, (ΕΕ) αριθ. 1303/2013, (ΕΕ) αριθ. 1304/2013, (ΕΕ) αριθ. 1309/2013, (ΕΕ) αριθ. 1316/2013, (ΕΕ) αριθ. 223/2014, (ΕΕ) αριθ. 283/2014 και της απόφασης αριθ. 541/2014/ΕΕ και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΕ, Ευρατόμ) αριθ. 966/2012 (ΕΕ 2018, L 193, σ. 1).

¹⁹| Βλ. τον προαναφερθέντα κανονισμό 2018/1725.

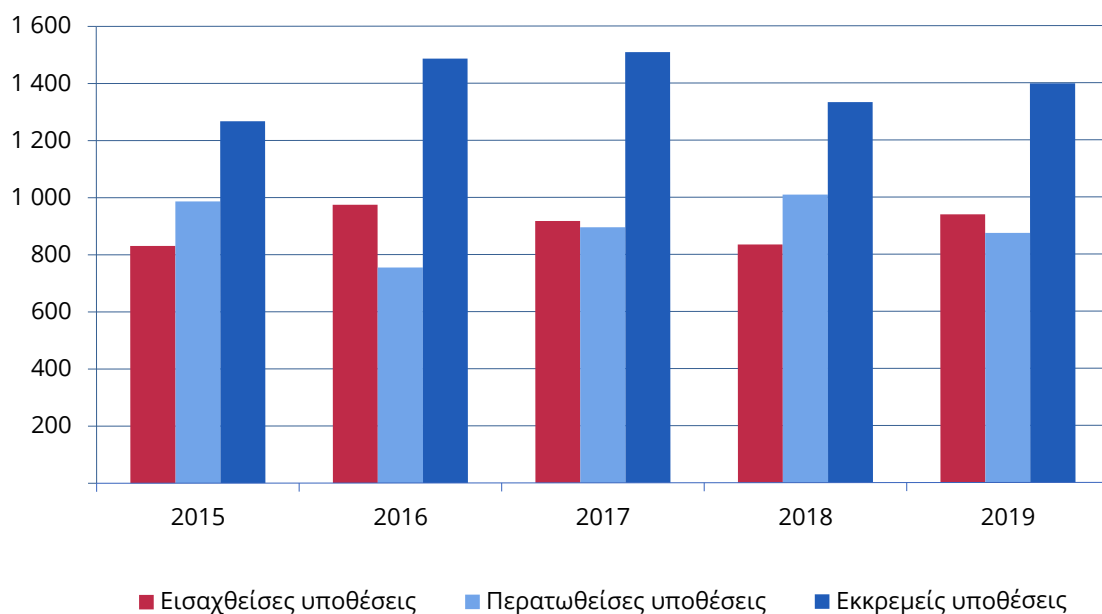

Στατιστικά του Γενικού Δικαστηρίου

I. Γενική δραστηριότητα του Γενικού Δικαστηρίου – Εισαχθείσες, περατωθείσες, εκκρεμείς υποθέσεις (2015–2019)	315
II. Εισαχθείσες υποθέσεις – Φύση των διαδικασιών (2015–2019)	316
III. Εισαχθείσες υποθέσεις – Φύση της προσφυγής, αγωγής ή αιτήσεως (2015–2019)	317
IV. Εισαχθείσες υποθέσεις – Τομέας (2015–2019)	318
V. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Φύση των διαδικασιών (2015–2019)	319
VI. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Τομέας (2019)	320
VII. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Τομέας (2015–2019)	321
VIII. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Δικάσας σχηματισμός (2015–2019)	322
IX. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Διάρκεια των διαδικασιών σε μήνες (2015–2019)	323
X. Διάρκεια των διαδικασιών σε μήνες (2015–2019)	324
XI. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους – Φύση των διαδικασιών (2015–2019)	325
XII. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους – Τομέας (2015–2019)	326
XIII. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους – Δικαστικός σχηματισμός (2015–2019)	327
XIV. Διάφορα – Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων (2015–2019)	328
XV. Διάφορα – Ταχείες διαδικασίες (2015–2019)	329
XVI. Διάφορα – Αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση ενώπιον του Δικαστηρίου (1990–2019)	330
XVII. Διάφορα – Κατανομή των αναιρέσεων που ασκήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου, αναλόγως της φύσεως της διαδικασίας (2015–2019)	331
XVIII. Διάφορα – Έκβαση των αναιρέσεων που ασκήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου (2019)	332
XIX. Διάφορα – Έκβαση των αναιρέσεων που ασκήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου (2015–2019)	333
XX. Διάφορα – Γενική εξέλιξη (1989–2019)	334
XXI. Δραστηριότητα της Γραμματείας του Γενικού Δικαστηρίου (2015–2019)	335
XXII. Τρόποι κατάθεσης διαδικαστικών εγγράφων ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου	336
XXIII. Σελίδες που κατατέθηκαν μέσω e-Curia (2015–2019)	337
XXIV. Ανακοινώσεις δημοσιευμένες στην <i>Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης</i> (2015–2019)	338
XXV. Υποθέσεις στις οποίες διεξήχθη επ' ακροατηρίου συζήτηση (2015–2019)	339

Ι. Γενική δραστηριότητα του Γενικού Δικαστηρίου – Εισαχθείσες, περατωθείσες, εκκρεμείς υποθέσεις (2015–2019)^{1 2}

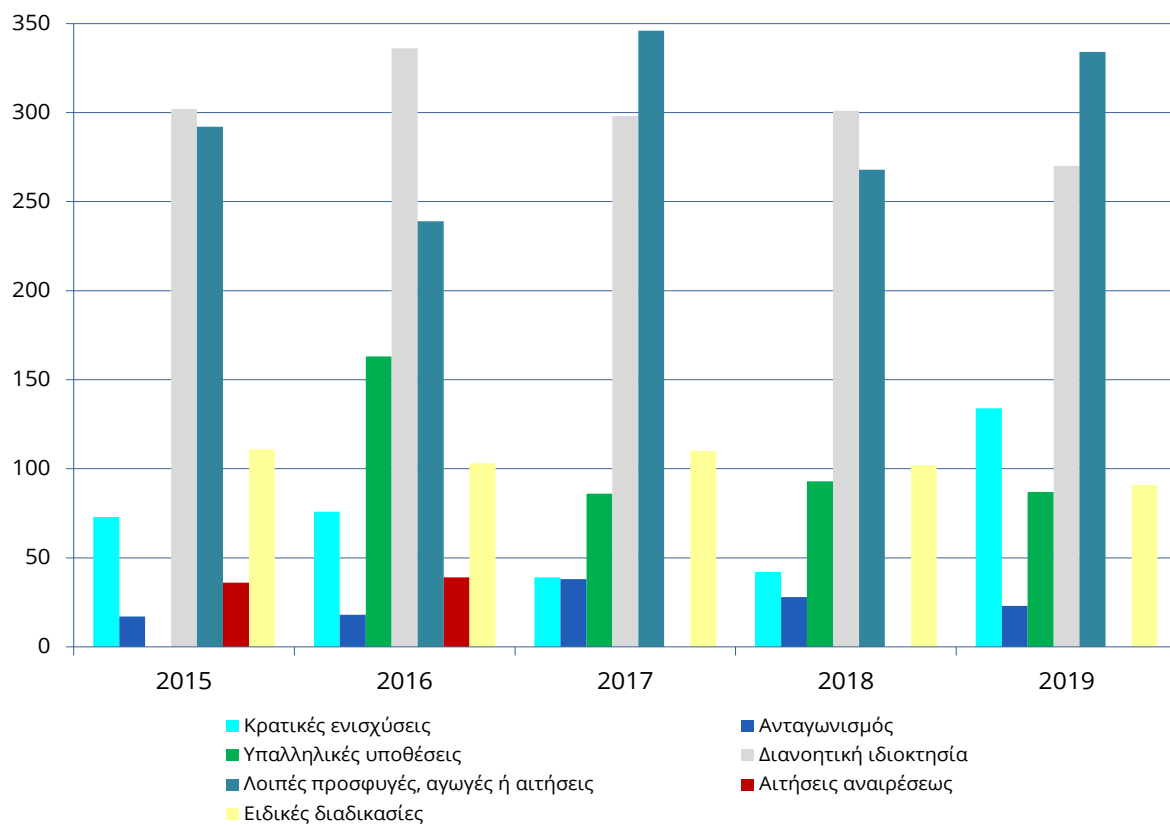
	2015	2016	2017	2018	2019
Εισαχθείσες υποθέσεις	831	974	917	834	939
Περαιτωθείσες υποθέσεις	987	755	895	1 009	874
Εκκρεμείς υποθέσεις	1 267	1 486	1 508	1 333	1 398

1| Εφόσον δεν υπάρχει ένδειξη περί του αντιθέτου, ο παρών πίνακας και οι πίνακες των επομένων σελίδων περιλαμβάνουν τις ειδικές διαδικασίες.

Ως «ειδικές διαδικασίες» θεωρούνται: η ανακοπή ερημοδικίας (άρθρο 41 του Οργανισμού του Δικαστηρίου· άρθρο 166 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου), η τριτανακοπή (άρθρο 42 του Οργανισμού του Δικαστηρίου· άρθρο 167 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου), η ερμηνεία αποφάσεως (άρθρο 43 του Οργανισμού του Δικαστηρίου· άρθρο 168 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου), η αναθεώρηση αποφάσεως (άρθρο 44 του Οργανισμού του Δικαστηρίου· άρθρο 169 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου), η δικαστική αρωγή (άρθρο 148 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου), η διόρθωση αποφάσεως (άρθρο 164 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου) και η αμφισβήτηση σχετικά με τα δυνάμενα να αναζητηθούν έξοδα (άρθρο 170 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου).

2| Εφόσον δεν υπάρχει ένδειξη περί του αντιθέτου, ο παρών πίνακας και οι πίνακες των επομένων σελίδων δεν περιλαμβάνουν τις διαδικασίες ασφαλιστικών μέτρων.

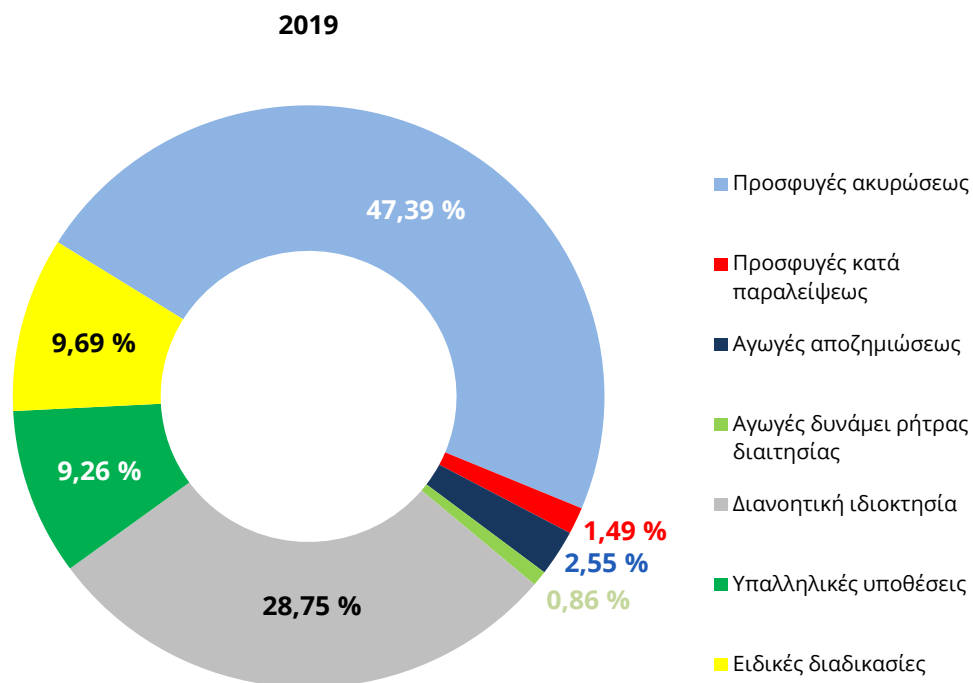
II. Εισαχθείσες υποθέσεις - Φύση των διαδικασιών (2015-2019)

	2015	2016 ¹	2017	2018	2019
Κρατικές ενισχύσεις	73	76	39	42	134
Ανταγωνισμός	17	18	38	28	23
Υπαλληλικές υποθέσεις		163	86	93	87
Διανοητική ιδιοκτησία	302	336	298	301	270
Λοιπές προσφυγές, αγωγές ή αιτήσεις	292	239	346	268	334
Αιτήσεις αναιρέσεως	36	39			
Ειδικές διαδικασίες	111	103	110	102	91
Σύνολο	831	974	917	834	939

1| Την 1η Σεπτεμβρίου 2016 123 υπαλληλικές υποθέσεις και 16 ειδικές διαδικασίες του ίδιου τομέα μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο.

III. Εισαχθείσες υποθέσεις - Φύση της προσφυγής, αγωγής ή αιτήσεως (2015-2019)

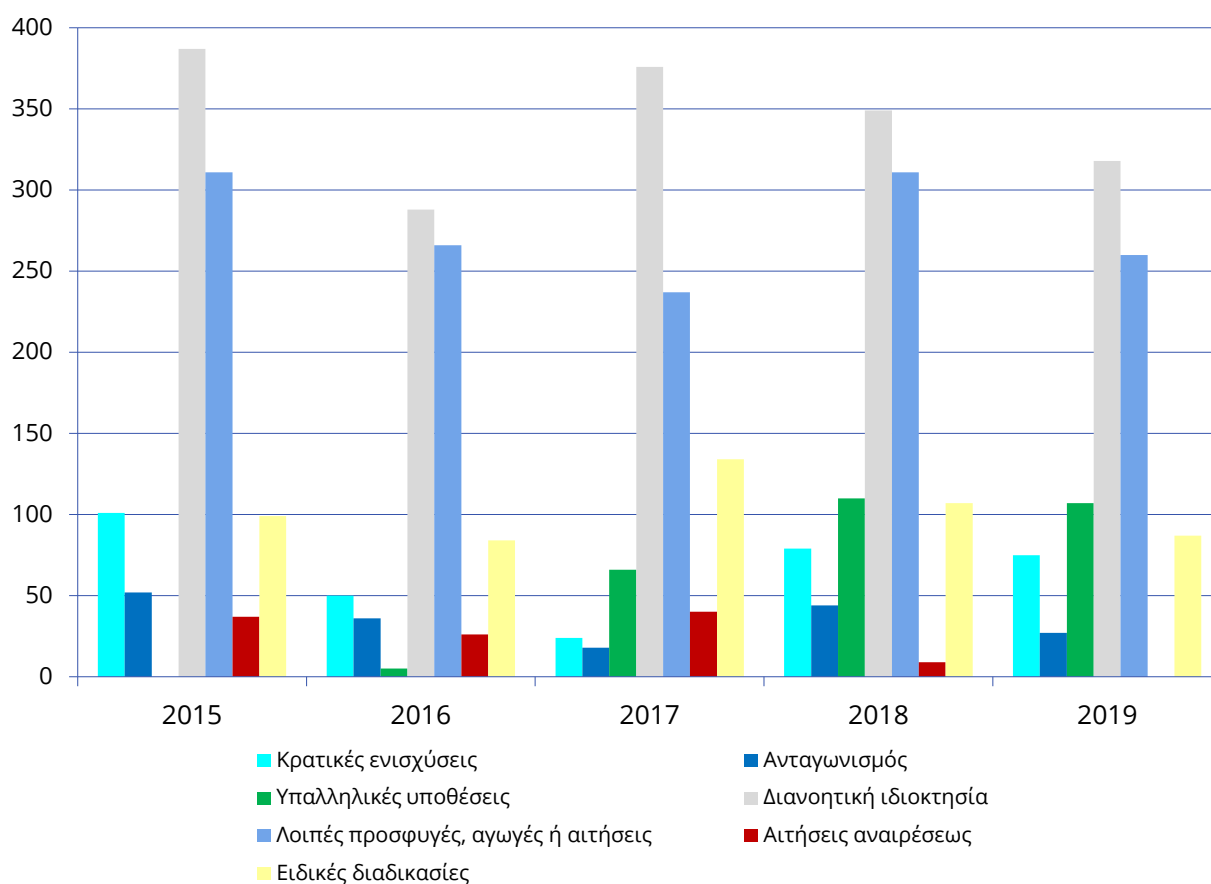

	2015	2016	2017	2018	2019
Προσφυγές ακυρώσεως	332	297	371	288	445
Προσφυγές κατά παραλείψεως	5	7	8	14	14
Αγωγές αποζημιώσεως	30	19	23	29	24
Αγωγές δυνάμει ρήτηρας διαιτησίας	15	10	21	7	8
Διανοητική ιδιοκτησία	302	336	298	301	270
Υπαλληλικές υποθέσεις		163	86	93	87
Αιτήσεις αναιρέσεως	36	39			
Ειδικές διαδικασίες	111	103	110	102	91
Σύνολο	831	974	917	834	939

IV. Εισαχθείσες υποθέσεις – Τομέας (2015–2019)

	2015	2016	2017	2018	2019
Ανταγωνισμός	17	18	38	28	23
Γεωργία	37	20	22	25	12
Δημόσια υγεία	2	6	5	9	5
Δημόσιες συμβάσεις	23	9	19	15	10
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης)	7	4	5	4	5
Διευρωπαϊκά δίκτυα			2	1	1
Δίκαιο των επιχειρήσεων	1				
Ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων	2	1		1	
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων	2	1			
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων	1	1	1	1	2
Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών		1			
Ελευθερία εγκαταστάσεως				1	
Εμπορική πολιτική	6	17	14	15	13
Ενέργεια	3	4	8	1	8
Εξωτερική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης	1	2	2	2	6
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	10	8	2	1	3
Θεσμικό δίκαιο	53	52	65	71	148
Ιθαγένεια της Ένωσης					1
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση των χημικών προϊόντων	5	6	10	4	6
Κοινή αλιευτική πολιτική		1	2	3	
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας		1			1
Κοινωνική πολιτική		1		1	1
Κρατικές ενισχύσεις	73	76	39	42	134
Μεταφορές				1	1
Οικονομική και νομισματική πολιτική	3	23	98	27	24
Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή	5	2	3		3
Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση, νεολαία και αθλητισμός	3	1		1	1
Περιβάλλον	5	6	8	7	10
Περιοριστικά μέτρα (εξωτερική δράση)	55	28	27	40	42
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	303	336	298	301	270
Πολιτισμός		1			
Πρόσβαση στα έγγραφα	48	19	25	21	17
Προσέγγιση των νομοθεσιών	1	1	5	3	2
Προστασία των καταναλωτών	2	1		1	1
Ρήτρα διαιτησίας	15	10	21	7	8
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο		3	1		2
Φορολογία	1	2	1	2	
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης		7		2	1
Σύνολο Συνθήκης ΕΚ/ΣΛΕΕ	684	669	721	638	761
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	36	202	86	94	87
Ειδικές διαδικασίες	111	103	110	102	91
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	831	974	917	834	939

V. Περατωθείσες υποθέσεις - Φύση των διαδικασιών (2015-2019)

	2015	2016	2017	2018	2019
Κρατικές ενισχύσεις	101	50	24	79	75
Ανταγωνισμός	52	36	18	44	27
Υπαλληλικές υποθέσεις		5	66	110	107
Διανοητική ιδιοκτησία	387	288	376	349	318
Λοιπές προσφυγές, αγωγές ή αιτήσεις	311	266	237	311	260
Αιτήσεις αναιρέσεως	37	26	40	9	
Ειδικές διαδικασίες	99	84	134	107	87
Σύνολο	987	755	895	1 009	874

VI. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Τομέας (2019)

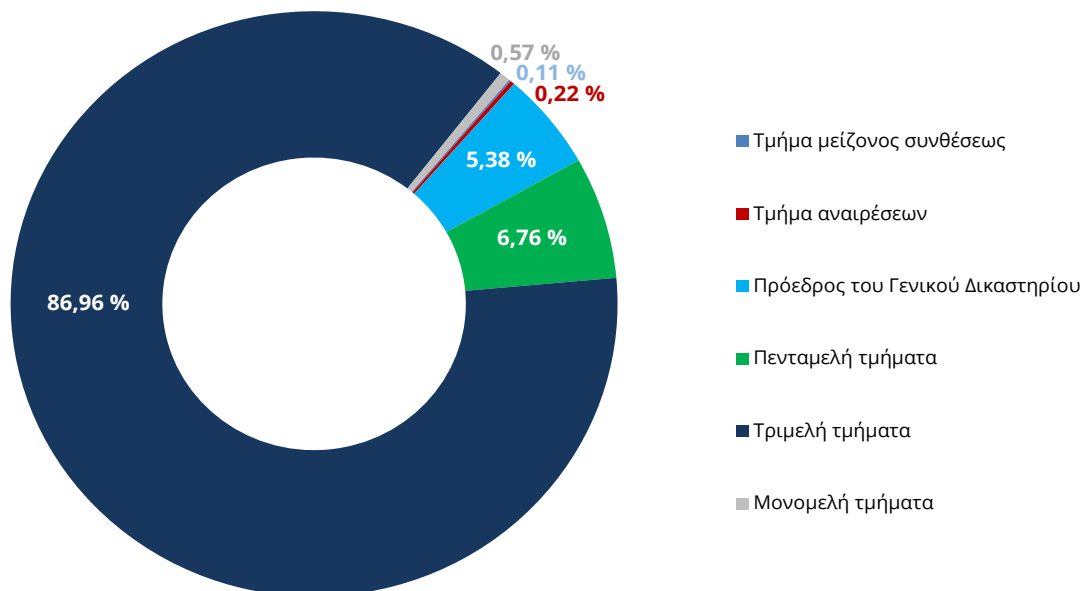
	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο
Ανταγωνισμός	18	9	27
Γεωργία	23	10	33
Δημόσια υγεία	3	4	7
Δημόσιες συμβάσεις	13	4	17
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης)	1	3	4
Διευρωπαϊκά δίκτυα	1	1	2
Δίκαιο των επιχειρήσεων	1		1
Ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων		1	1
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων		1	1
Ελευθερία εγκαταστάσεως		1	1
Εμπορική πολιτική	10	2	12
Ενέργεια	3		3
Εξωτερική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης	1	2	3
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	2	1	3
Θεσμικό δίκαιο	23	48	71
Ιθαγένεια της Ένωσης		1	1
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση των χημικών προϊόντων και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	9	1	10
Κοινωνική πολιτική	1		1
Κρατικές ενισχύσεις	50	25	75
Οικονομική και νομισματική πολιτική	7	6	13
Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή	2		2
Περιβάλλον		6	6
Περιοριστικά μέτρα (εξωτερική δράση)	29	1	30
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	260	58	318
Πρόσβαση στα έγγραφα	10	7	17
Προσέγγιση των νομοθεσιών	2	2	4
Προστασία των καταναλωτών		1	1
Ρήτρα διαιτησίας	13		13
Φορολογία		2	2
Σύνολο Συνθήκης ΕΚ/ΣΛΕΕ	482	197	679
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	71	37	108
Ειδικές διαδικασίες	1	86	87
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	554	320	874

VII. Περαιτωθείσες υποθέσεις - Τομέας (2015-2019)
(αποφάσεις και διατάξεις)

	2015	2016	2017	2018	2019
Ανταγωνισμός	52	36	18	44	27
Βιομηχανική πολιτική	2				
Γεωργία	32	34	21	25	33
Δημόσια υγεία	15	3	3	5	7
Δημόσιες συμβάσεις	22	20	16	20	17
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό	5	1	5	5	4
Διευρωπαϊκά δίκτυα		2		1	2
Δίκαιο των επιχειρήσεων	1				1
Ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων	2	1			1
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων	2	1			
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων	1		2	1	1
Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών		1			
Ελευθερία εγκαταστάσεως	1				1
Εμπορική πολιτική	24	21	15	10	12
Ενέργεια	1	3	3	6	3
Εξωτερική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης	2		4	2	3
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	2	6	12	7	3
Θεσμικό δίκαιο	58	46	54	64	71
Ιθαγένεια της Ένωσης					1
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση των χημικών προϊόντων και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	9	8	4	4	10
Κοινή αλιευτική πολιτική	3	2	2	2	
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας	1			1	
Κοινωνική πολιτική		1		1	1
Κρατικές ενισχύσεις	101	50	24	79	75
Μεταφορές	3			1	
Οικονομική και νομισματική πολιτική	9	2	6	16	13
Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή	6	1	12	4	2
Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση, νεολαία και αθλητισμός		1		3	
Περιβάλλον	18	4	3	11	6
Περιοριστικά μέτρα (εξωτερική δράση)	60	70	26	42	30
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	388	288	376	349	318
Πολιτισμός		1	1		
Πρόσβαση στα έγγραφα	21	13	14	67	17
Προσέγγιση των νομοθεσιών		1	2	1	4
Προστασία των καταναλωτών	2	1	1	1	1
Προσχώρηση νέων κρατών μελών	1				
Ρήτρα διαιτησίας	2	17	17	7	13
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	4	3	5	1	
Φορολογία	1		3		2
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης			5	3	
Σύνολο Συνθήκης ΕΚ/ΣΛΕΕ	851	638	654	783	679
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	37	33	107	119	108
Ειδικές διαδικασίες	99	84	134	107	87
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	987	755	895	1 009	874

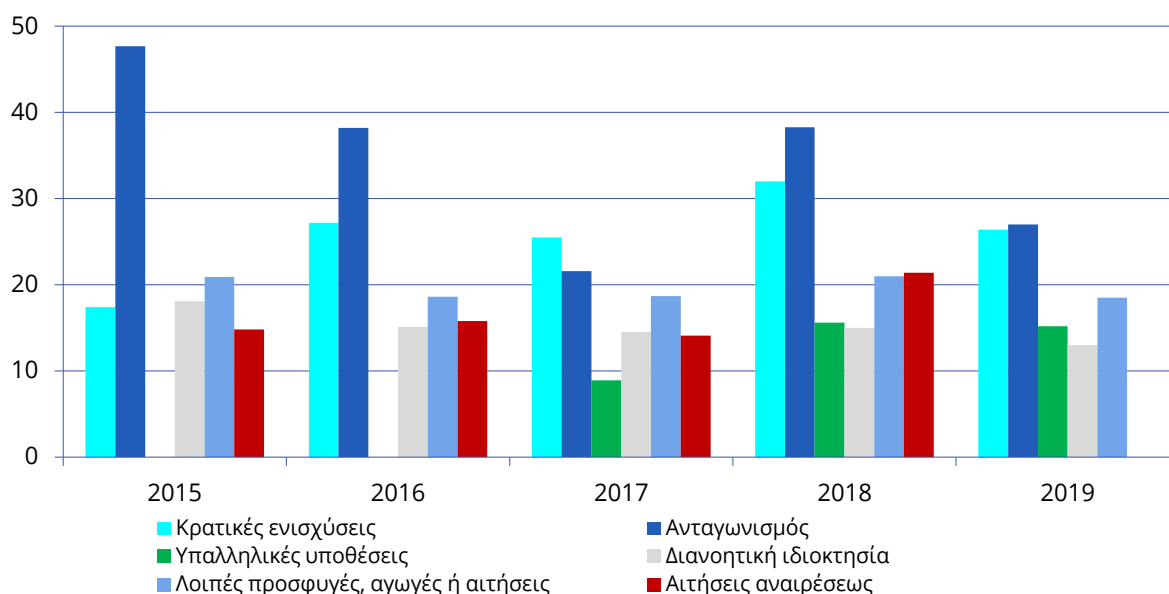
VIII. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Δικάσας σχηματισμός (2015-2019)

2019

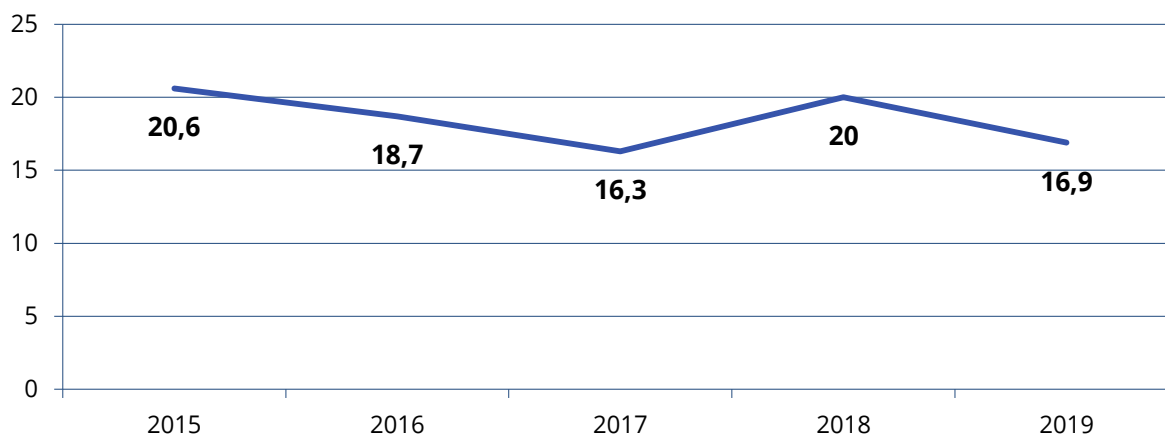
	2015			2016			2017			2018			2019		
	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο	Αποφάσεις	Διατάξεις	Σύνολο
Τμήμα μείζονος συνθέσεως													1	1	
Τμήμα αναιρέσεων	23	14	37	25	13	38	29	17	46	9	2	11		2	2
Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου		44	44		46	46		80	80		43	43		47	47
Πενταμελή τμήματα	8	3	11	10	2	12	13	5	18	84	3	87	50	9	59
Τριμελή τμήματα	538	348	886	408	246	654	450	301	751	546	317	863	499	261	760
Μονομελή τμήματα	1	8	9	5		5				5		5	5		5
Σύνολο	570	417	987	448	307	755	492	403	895	644	365	1 009	554	320	874

ΙΧ. Περαιτωθείσες υποθέσεις – Διάρκεια των διαδικασιών σε μήνες (2015–2019) ¹ (αποφάσεις και διατάξεις)

Διάρκεια των διαδικασιών (σε μήνες)

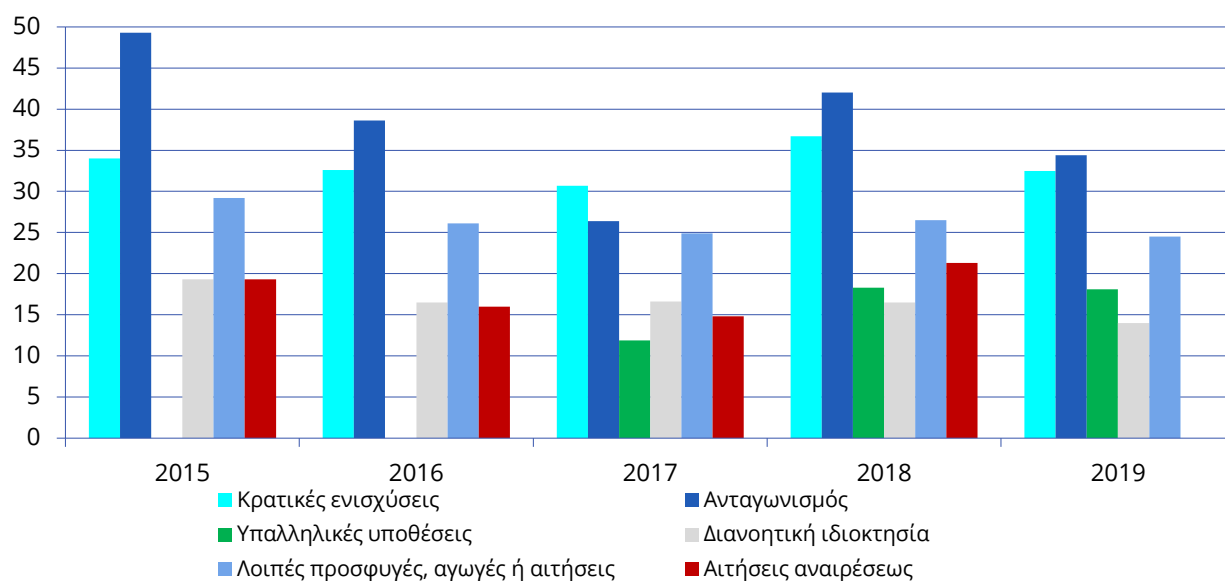
Όλες οι υποθέσεις που περατώθηκαν με την έκδοση αποφάσεως ή διατάξεως

1| Η διάρκεια εκφράζεται σε μήνες και σε δέκατα του μήνα. Δεν λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό της διάρκειας των διαδικασιών: οι υποθέσεις στις οποίες εκδόθηκε παρεμπόδιση απόφαση, οι ειδικές διαδικασίες, οι αναιρέσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή παρεμβάσεως και οι υπαλληλικές υποθέσεις που μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο την 1η Σεπτεμβρίου 2016.

Η μέση διάρκεια της δίκης στις υπαλληλικές υποθέσεις οι οποίες μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο την 1η Σεπτεμβρίου 2016 και περατώθηκαν από αυτό με την έκδοση αποφάσεως ή διατάξεως είναι 20,7 μήνες (συνυπολογιζομένων των χρονικών διαστημάτων ενώπιον τόσο του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης όσο και του Γενικού Δικαστηρίου).

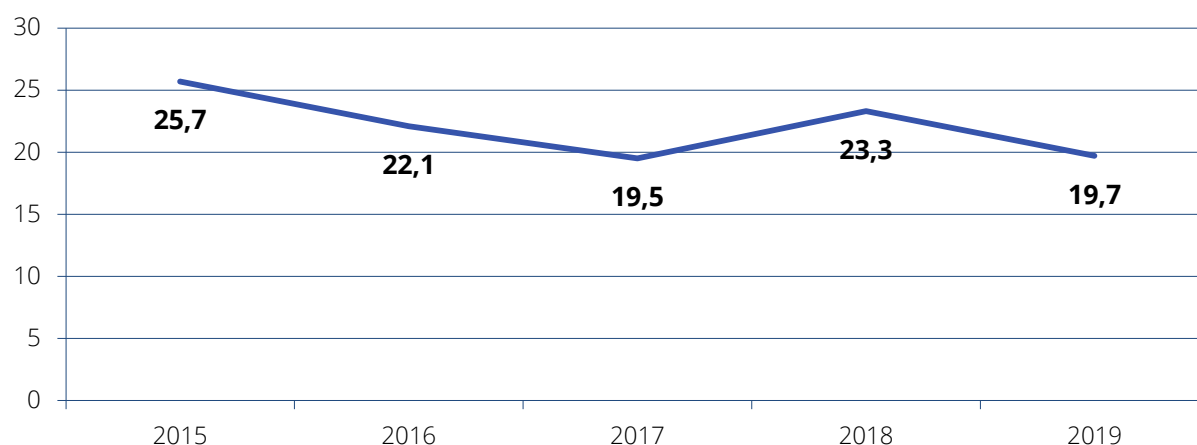
Χ. Διάρκεια των διαδικασιών σε μήνες (2015-2019) ¹ (αποφάσεις)

	2015	2016	2017	2018	2019
Κρατικές ενισχύσεις	34	32,6	30,7	36,7	32,5
Ανταγωνισμός	49,3	38,6	26,4	42	34,4
Υπαλληλικές υποθέσεις			11,9	18,3	18,1
Διανοητική ιδιοκτησία	19,3	16,5	16,6	16,5	14
Λοιπές προσφυγές, αγωγές ή αιτήσεις	29,2	26,1	24,9	26,5	24,5
Αιτήσεις αναιρέσεως	19,3	16	14,8	21,3	
Μέση διάρκεια	25,7	22,1	19,5	23,3	19,7

Διάρκεια των διαδικασιών (σε μήνες)

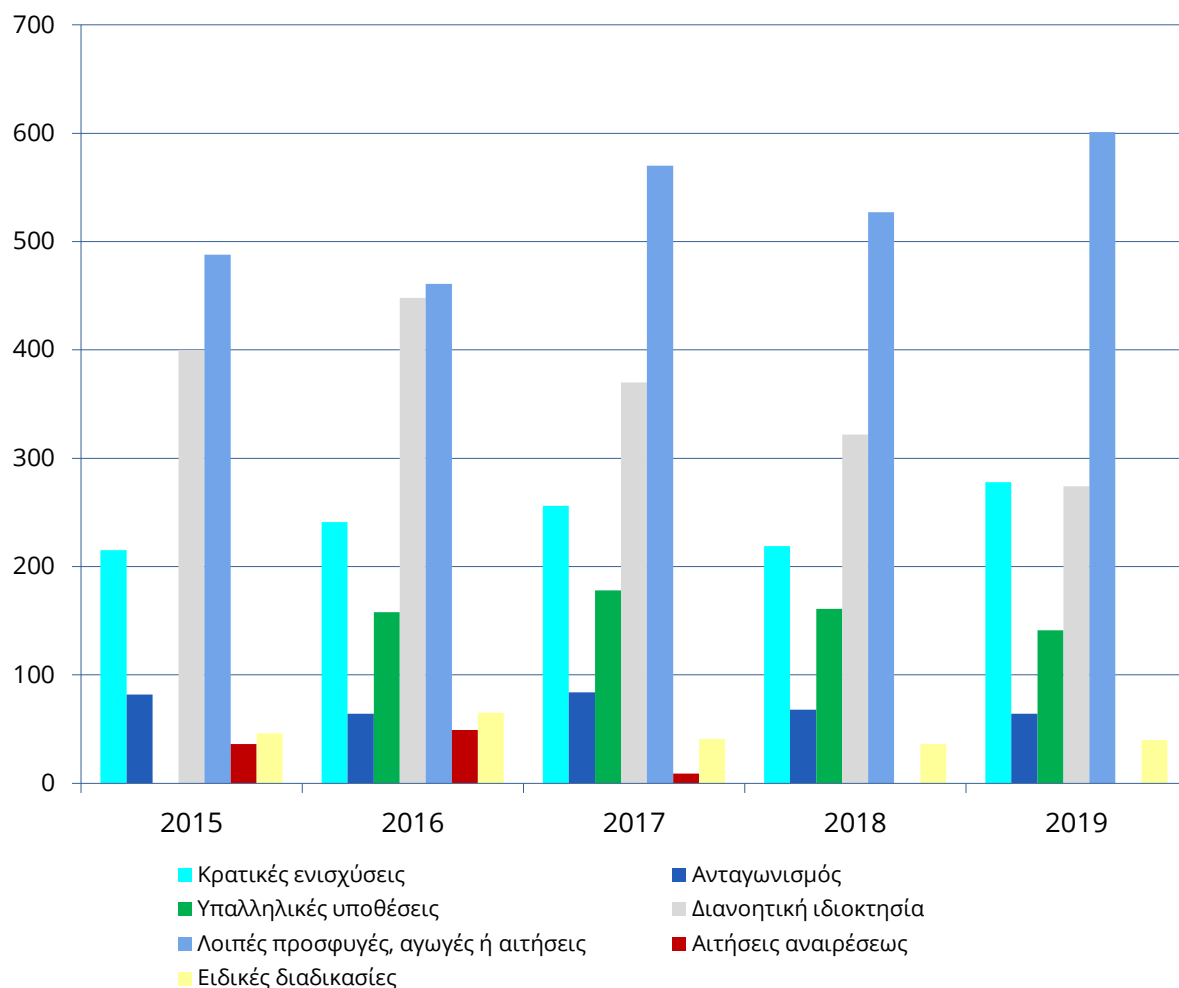
Όλες οι υποθέσεις που περατώθηκαν με την έκδοση αποφάσεως

1| Η διάρκεια εκφράζεται σε μήνες και σε δέκατα του μήνα. Δεν λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό της διάρκειας των διαδικασιών: οι υποθέσεις στις οποίες εκδόθηκε παρεμπιπτούσα απόφαση, οι ειδικές διαδικασίες, οι αναιρέσεις κατά διατάξεων επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ή παρεμβάσεως και οι υπαλληλικές υποθέσεις που μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο την 1η Σεπτεμβρίου 2016.

Η μέση διάρκεια της δίκης στις υπαλληλικές υποθέσεις οι οποίες μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο την 1η Σεπτεμβρίου 2016 και περατώθηκαν από αυτό με την έκδοση αποφάσεως ή διατάξεως είναι 23,7 μήνες (συνυπολογιζόμενων των χρονικών διαστημάτων ενώπιον τόσο του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης όσο και του Γενικού Δικαστηρίου).

XI. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους - Φύση των διαδικασιών (2015-2019)

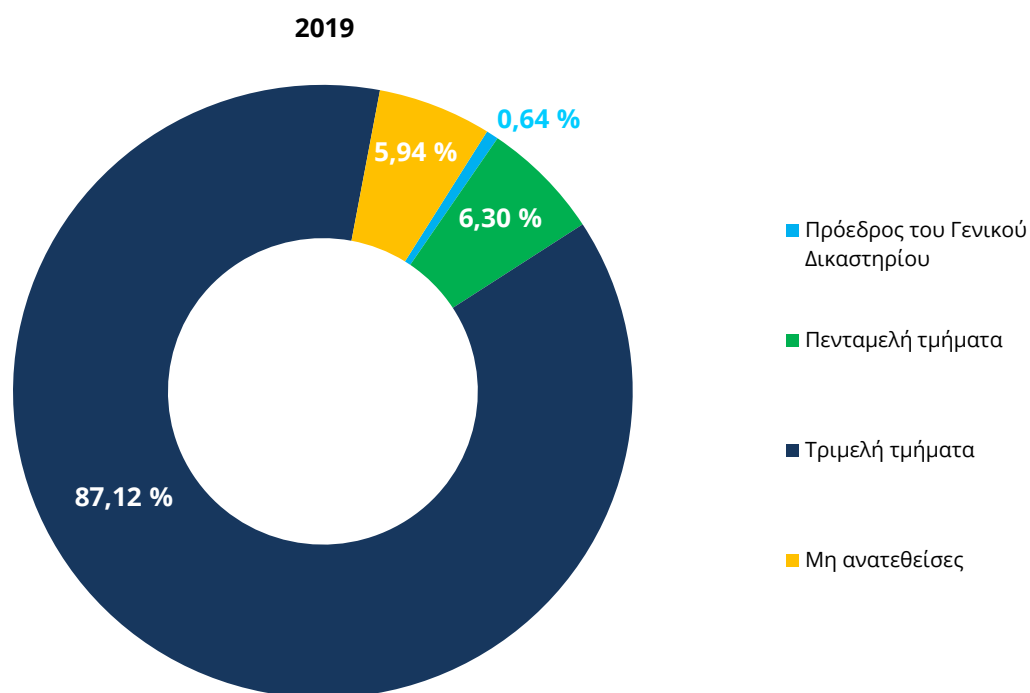

	2015	2016	2017	2018	2019
Κρατικές ενισχύσεις	215	241	256	219	278
Ανταγωνισμός	82	64	84	68	64
Υπαλληλικές υποθέσεις		158	178	161	141
Διανοητική ιδιοκτησία	400	448	370	322	274
Λοιπές προσφυγές, αγωγές ή αιτήσεις	488	461	570	527	601
Αιτήσεις αναιρέσεως	36	49	9		
Ειδικές διαδικασίες	46	65	41	36	40
Σύνολο	1 267	1 486	1 508	1 333	1 398

XII. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους – Τομέας (2015-2019)

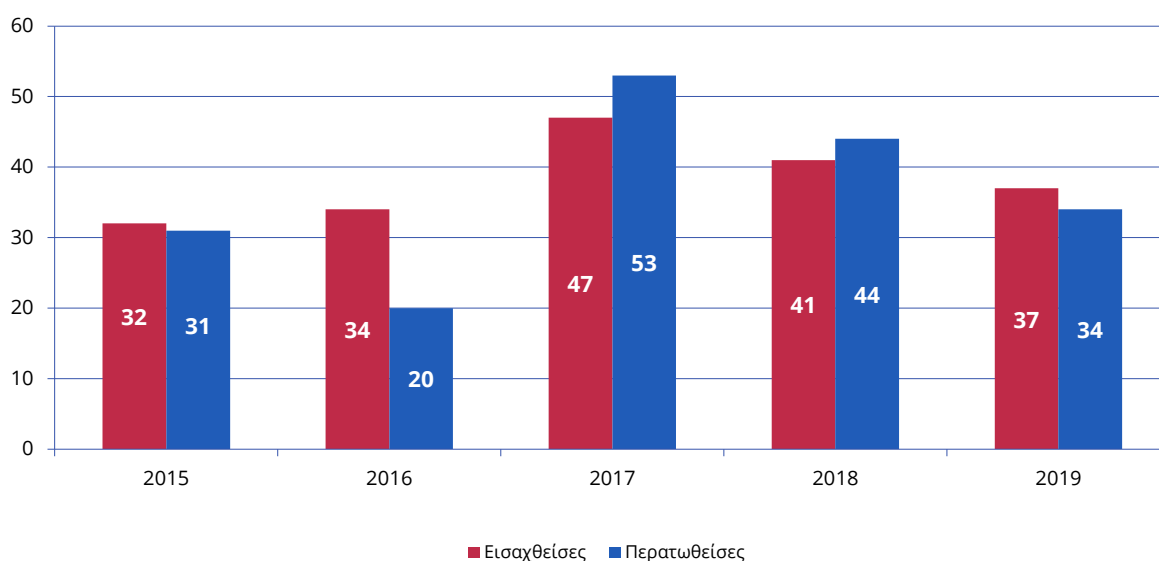
	2015	2016	2017	2018	2019
Ανταγωνισμός	82	64	84	68	64
Γεωργία	56	42	43	43	22
Δημόσια υγεία	4	7	9	13	11
Δημόσιες συμβάσεις	35	24	27	22	15
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό	7	10	10	9	10
Διευρωπαϊκά δίκτυα	2		2	2	1
Δίκαιο των επιχειρήσεων	1	1	1	1	
Ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων				1	
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων		1			1
Ελευθερία εγκαταστάσεως				1	
Εμπορική πολιτική	40	36	35	40	41
Ενέργεια	3	4	9	4	9
Εξωτερική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης	2	4	2	2	5
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα	17	19	9	3	3
Θεσμικό δίκαιο	79	85	96	103	180
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση των χημικών προϊόντων και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	10	8	14	14	10
Κοινή αλιευτική πολιτική	2	1	1	2	2
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας		1	1		1
Κοινωνική πολιτική	1	1	1	1	1
Κρατικές ενισχύσεις	215	241	256	219	278
Μεταφορές					1
Οικονομική και νομισματική πολιτική	3	24	116	127	138
Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή	14	15	6	2	3
Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση, νεολαία και αθλητισμός	3	3	3	1	2
Περιβάλλον	5	7	12	8	12
Περιοριστικά μέτρα (εξωτερική δράση)	103	61	62	60	72
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	400	448	370	322	274
Πολιτισμός	1	1			
Πρόσβαση στα έγγραφα	59	65	76	30	30
Προσέγγιση των νομοθεσιών	1	1	4	6	4
Προστασία των καταναλωτών	2	2	1	1	1
Ρήτρα διαιτησίας	30	23	27	27	22
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	5	5	1		2
Φορολογία		2		2	
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης		7	2	1	2
Σύνολο Συνθήκης ΕΚ/ΣΛΕΕ	1 182	1 213	1 280	1 135	1 217
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	39	208	187	162	141
Ειδικές διαδικασίες	46	65	41	36	40
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	1 267	1 486	1 508	1 333	1 398

XIII. Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους – Δικαστικός σχηματισμός (2015-2019)

	2015	2016	2017	2018	2019
Τμήμα μείζονος συνθέσεως				1	
Τμήμα αναιρέσεων	48	51	11	1	
Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου	12	12	1	1	9
Πενταμελή τμήματα	6	23	100	77	88
Τριμελή τμήματα	1 099	1 253	1 323	1 187	1 218
Μονομελή τμήματα	1			2	
Μη ανατεθείσες	101	147	73	64	83
Σύνολο	1 267	1 486	1 508	1 333	1 398

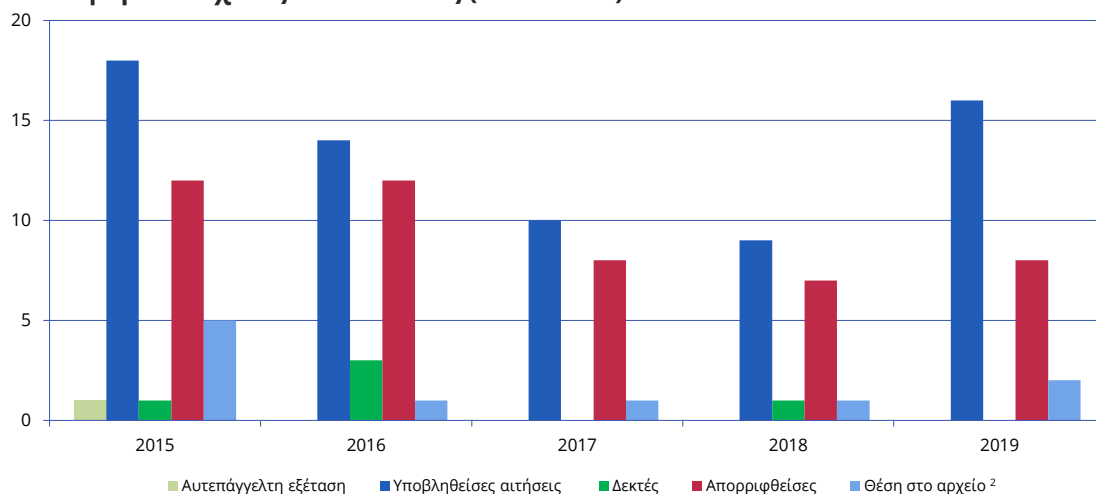
XIV. Διάφορα – Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων (2015–2019)

2019

	Υποβληθείσες αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων	Περατωθείσες διαδικασίες ασφαλιστικών μέτρων	Έκβαση		
			Αίτηση δεκτή	Διαγραφή της υποθέσεως/ Κατάργηση της δίκης	Απόρριψη
Ανταγωνισμός	2	1			1
Γεωργία	4	8		1	7
Δημόσια υγεία	3	4			4
Δημόσιες συμβάσεις	6	3			3
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης)		1			1
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων	1				
Θεσμικό δίκαιο	6	4		1	3
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση των χημικών προϊόντων και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	2	1			1
Κρατικές ενισχύσεις	4	3		1	2
Οικονομική και νομισματική πολιτική	1	1			1
Περιβάλλον	1	1			1
Τελωνειακή ένωση και κοινό δασμολόγιο	1				
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	5	6			6
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης	1	1			1
Σύνολο	37	34		3	31

XV. Διάφορα – Ταχείες διαδικασίες (2015–2019) ¹

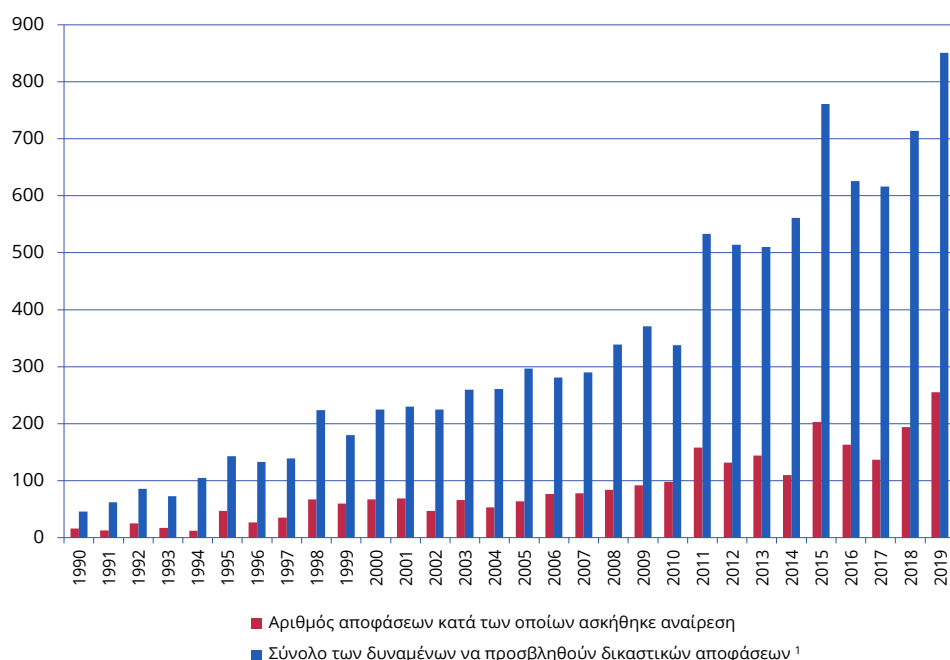

	2015				2016				2017				2018				2019			
	Αυτεπάγγελτη εξέταση	Υποβληθείσες αιτήσεις	Δεκτές	Απορριφθείσες	Θέση στο αρχείο ²	Αυτεπάγγελτη εξέταση	Υποβληθείσες αιτήσεις	Δεκτές	Απορριφθείσες	Θέση στο αρχείο ²	Αυτεπάγγελτη εξέταση	Υποβληθείσες αιτήσεις	Δεκτές	Απορριφθείσες	Θέση στο αρχείο ²	Αυτεπάγγελτη εξέταση	Υποβληθείσες αιτήσεις	Δεκτές	Απορριφθείσες	Θέση στο αρχείο ²
Ανταγωνισμός						1		1			1		1			3	1	2		
Γεωργία		1		1												1		1		
Δημόσια υγεία						1		1												
Δημόσιες συμβάσεις	1	1			1	1		1			1		1							
Δημοσιονομικές διατάξεις (προυπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης)																	1			
Ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων		2			2															
Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων						1			1											
Εμπορική πολιτική						1		1									1		1	
Εξωτερική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης		1		1																
Θεσμικό δίκαιο		2		2		2		2		5	4	1					2		1	1
Κρατικές ενισχύσεις		3		2				2									2		2	
Οικονομική και νομισματική πολιτική		1		1										1		1				
Περιβάλλον			1																	
Περιοριστικά μέτρα (εξωτερική δράση)		4		4		1		1									1		1	
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία																	5			
Πρόσβαση στα έγγραφα		2		2		2		2		2	1				1		2		2	
Προστασία των καταναλωτών													1							1
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων		1		1		1		1		1	1		2		2					
Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης						3	3						1		1					
Σύνολο	1	18	1	12	5	14	3	12	1	10	8	1	9	1	7	1	16	8	2	

1] Η ταχεία εκδίκαση μιας υποθέσεως ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου μπορεί να αποφασισθεί είτε κατόπιν αιτήσεως ενός εκ των κύριων διαδίκων είτε, από 1ης Ιουλίου 2015, αυτεπαγγέλτως από το Γενικό Δικαστήριο.

2] Στην κατηγορία «Θέση στο αρχείο» εμπίπτουν οι ακόλουθες περιπτώσεις: ανάκληση της αιτήσεως, παραίτηση, καθώς και περιπτώσεις στις οποίες εκδίδεται διάταξη επί της προσφυγής, πριν ακόμη αποφασισθεί αν θα γίνει δεκτή η αίτηση εκδικάσεως κατά την ταχεία διαδικασία.

XVI. Διάφορα – Αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση ενώπιον του Δικαστηρίου (1990–2019)

	Αριθμός αποφάσεων κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση	Σύνολο των δυναμένων να προσβληθούν δικαστικών αποφάσεων ¹	Ποσοστό αποφάσεων κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση
1990	16	46	35 %
1991	13	62	21 %
1992	25	86	29 %
1993	17	73	23 %
1994	12	105	11 %
1995	47	143	33 %
1996	27	133	20 %
1997	35	139	25 %
1998	67	224	30 %
1999	60	180	33 %
2000	67	225	30 %
2001	69	230	30 %
2002	47	225	21 %
2003	66	260	25 %
2004	53	261	20 %
2005	64	297	22 %
2006	77	281	27 %
2007	78	290	27 %
2008	84	339	25 %
2009	92	371	25 %
2010	98	338	29 %
2011	158	533	30 %
2012	132	514	26 %
2013	144	510	28 %
2014	110	561	20 %
2015	203	761	27 %
2016	163	626	26 %
2017	137	616	22 %
2018	194	714	27 %
2019	255	851	30 %

1] Σύνολο των δυναμένων να προσβληθούν δικαστικών αποφάσεων –αποφάσεις και διατάξεις επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων και περί απορρίψεως αιτήσεων παρεμβάσεως, καθώς και όλες οι διατάξεις που περατώνουν τη δίκη πλην των σχετικών με διαγραφή ή παραπομπή της υποθέσεως- για τις οποίες η προθεσμία ασκήσεως αναίρεσεως έληξε ή κατά των οποίων ασκήθηκε αναίρεση.

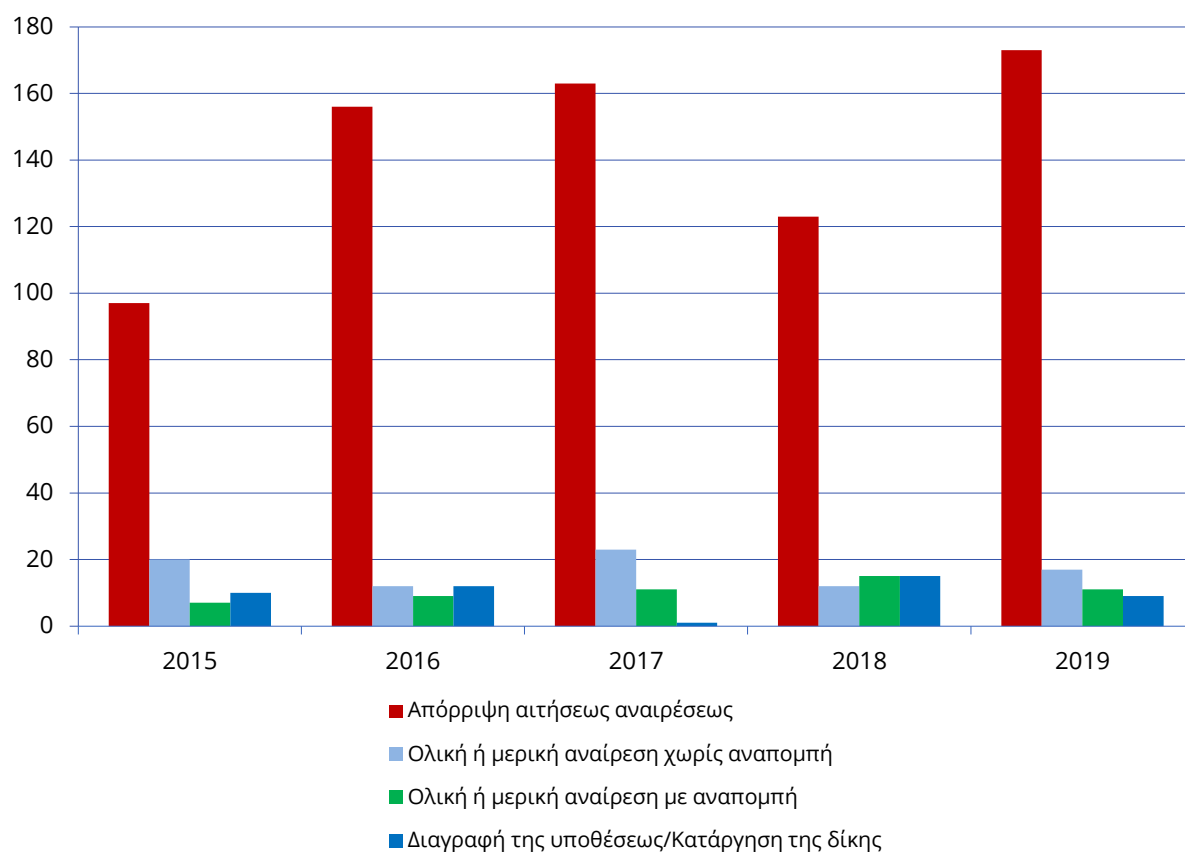
XVII. Διάφορα – Κατανομή των αναιρέσεων που ασκήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου, αναλόγως της φύσεως της διαδικασίας (2015–2019)

	2015			2016			2017			2018			2019		
	Αποφάσεις κατά των οποίων ασκήθηκε Αποφάσεις δυνάμενες να προσβληθούν		Αναιρέσεις σε %	Αποφάσεις κατά των οποίων ασκήθηκε Αποφάσεις δυνάμενες να προσβληθούν		Αναιρέσεις σε %	Αποφάσεις κατά των οποίων ασκήθηκε Αποφάσεις δυνάμενες να προσβληθούν		Αναιρέσεις σε %	Αποφάσεις κατά των οποίων ασκήθηκε Αποφάσεις δυνάμενες να προσβληθούν		Αναιρέσεις σε %	Αποφάσεις κατά των οποίων ασκήθηκε Αποφάσεις δυνάμενες να προσβληθούν		Αναιρέσεις σε %
Κρατικές ενισχύσεις	22	75	29 %	23	56	41 %	8	25	32 %	20	55	36 %	38	86	44 %
Ανταγωνισμός	32	61	52 %	17	41	41 %	5	17	29 %	21	35	60 %	28	40	70 %
Υπαλληλικές υποθέσεις							8	37	22 %	15	79	19 %	32	110	29 %
Διανοητική ιδιοκτησία	64	333	19 %	48	276	17 %	52	298	17 %	68	295	23 %	57	315	18 %
Λοιπές προσφυγές, αγωγές ή αιτήσεις	85	290	29 %	75	253	30 %	61	236	26 %	69	249	28 %	97	297	33 %
Αιτήσεις αναιρέσεως		2													
Ειδικές διαδικασίες							3	3	100 %	1	1	100 %	3	3	100 %
Σύνολο	203	761	27 %	163	626	26 %	137	616	22 %	194	714	27 %	255	851	30 %

XVIII. Διάφορα - Έκβαση των αναιρέσεων που ασκήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου (2019)
(αποφάσεις και διατάξεις)

	Απόρριψη αιτήσεως αναιρέσεως	Ολική ή μερική ανάιρεση χωρίς αναπομπή	Ολική ή μερική ανάιρεση με αναπομπή	Διαγραφή της υποθέσεως/Κατάργηση της δίκης	Σύνολο
Ανταγωνισμός	14	1			15
Γεωργία	6	2	1		9
Δημόσια υγεία	1	1			2
Δημόσιες συμβάσεις	1				1
Δημοσιονομικές διατάξεις (προϋπολογισμός, δημοσιονομικό πλαίσιο, ίδιοι πόροι, καταπολέμηση της απάτης)			1		1
Διαδικασία	1				1
Ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων	1				1
Εμπορική πολιτική	5	2	1		8
Ενέργεια	3				3
Εξωτερική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης		1			1
Έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη και διάστημα		1			1
Θεσμικό δίκαιο	24	1	2		27
Καταχώριση, αξιολόγηση, αδειοδότηση των χημικών προϊόντων και εφαρμοστέοι περιορισμοί (κανονισμός REACH)	1				1
Κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας	3	2	2		7
Κοινωνική πολιτική	1				1
Κρατικές ενισχύσεις	8	1	1	2	12
Οικονομική και νομισματική πολιτική	3		3		6
Περιβάλλον	3				3
Πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία	75	2		4	81
Πρόσβαση στα έγγραφα	4	1		1	6
Προσέγγιση των νομοθεσιών	1				1
Προστασία των καταναλωτών	1				1
Ρήτρα διαιτησίας	2				2
Υπηρεσιακή κατάσταση των υπαλλήλων	15	2		2	19
Σύνολο	173	17	11	9	210

XIX. Διάφορα - Έκβαση των αναιρέσεων που ασκήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου (2015-2019)
(αποφάσεις και διατάξεις)

	2015	2016	2017	2018	2019
Απόρριψη αιτήσεως αναιρέσεως	97	156	163	123	173
Ολική ή μερική αναίρεση χωρίς αναπομπή	20	12	23	12	17
Ολική ή μερική αναίρεση με αναπομπή	7	9	11	15	11
Διαγραφή της υποθέσεως/Κατάργηση της δίκης	10	12	1	15	9
Σύνολο	134	189	198	165	210

XX. Διάφορα – Γενική εξέλιξη (1989–2019)

	Εισαχθείσες υποθέσεις ¹	Περατωθείσες υποθέσεις ²	Εκκρεμείς υποθέσεις στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους
1989	169	1	168
1990	59	82	145
1991	95	67	173
1992	123	125	171
1993	596	106	661
1994	409	442	628
1995	253	265	616
1996	229	186	659
1997	644	186	1 117
1998	238	348	1 007
1999	384	659	732
2000	398	343	787
2001	345	340	792
2002	411	331	872
2003	466	339	999
2004	536	361	1 174
2005	469	610	1 033
2006	432	436	1 029
2007	522	397	1 154
2008	629	605	1 178
2009	568	555	1 191
2010	636	527	1 300
2011	722	714	1 308
2012	617	688	1 237
2013	790	702	1 325
2014	912	814	1 423
2015	831	987	1 267
2016	974	755	1 486
2017	917	895	1 508
2018	834	1 009	1 333
2019	939	874	1 398
Σύνολο	16 147	14 749	

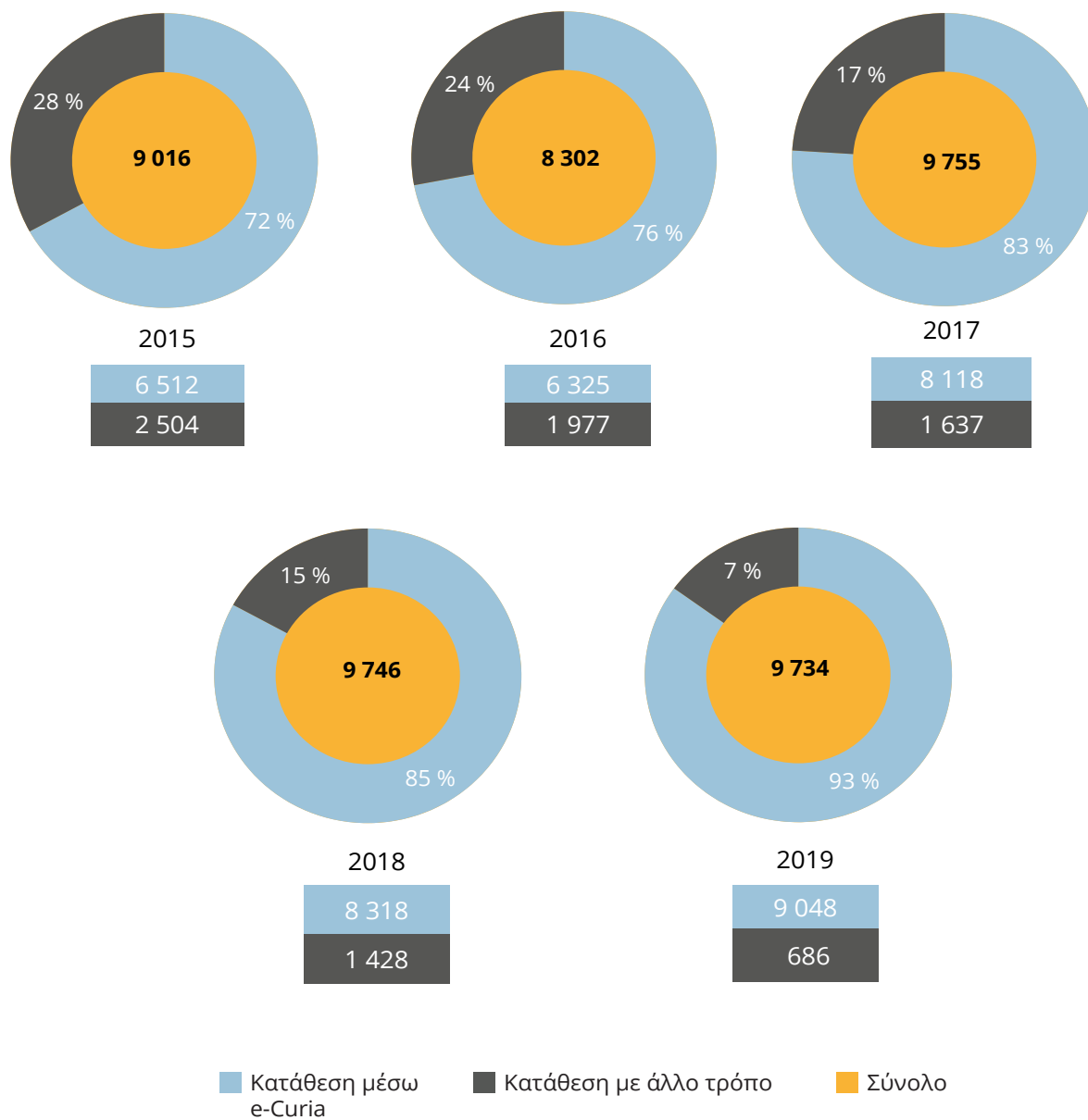
- 1| 1989: το Δικαστήριο παρέπεμψε 153 υποθέσεις στο νεοσύστατο τότε Πρωτοδικείο.
1993: το Δικαστήριο παρέπεμψε 451 υποθέσεις στο πλαίσιο της πρώτης διευρύνσεως των αρμοδιοτήτων του Πρωτοδικείου.
1994: το Δικαστήριο παρέπεμψε 14 υποθέσεις στο πλαίσιο της δεύτερης διευρύνσεως των αρμοδιοτήτων του Πρωτοδικείου.
2004–2005: το Δικαστήριο παρέπεμψε 25 υποθέσεις στο πλαίσιο της τρίτης διευρύνσεως των αρμοδιοτήτων του Πρωτοδικείου.
2016: την 1η Σεπτεμβρίου, 139 υπαλληλικές υποθέσεις μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο.
- 2| 2005–2006: το Πρωτοδικείο παρέπεμψε 118 υποθέσεις στο νεοσύστατο τότε Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης.

XXI. Δραστηριότητα της Γραμματείας του Γενικού Δικαστηρίου (2015–2019)

Τομείς δραστηριότητας	2015	2016	2017	2018	2019
Διαδικαστικά έγγραφα που πρωτοκολλήθηκαν στη Γραμματεία ¹	46 432	49 772	55 069	55 389	54 723
Εισαγωγικά δικόγραφα ²	831	835	917	834	939
Υπαλληλικές υποθέσεις που μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο ³	–	139	–	–	–
Ποσοστό εισαγωγικών δικογράφων που χρειάστηκαν τακτοποίηση ⁴	42,50 %	38,20 %	41,20 %	35,85 %	35,04 %
Υπομνήματα (πέραν των εισαγωγικών δικογράφων)	4 484	3 879	4 449	4 562	4 446
Αιτήσεις παρεμβάσεως	194	160	565	318	288
Αιτήσεις εμπιστευτικής μεταχείρισεως (των δεδομένων που περιέχονταν σε διαδικαστικά έγγραφα) ⁵	144	163	212	197	251
Σχέδια διατάξεων τα οποία προετοιμάστηκαν από τη Γραμματεία ⁶ (προδήλως απαράδεκτο πριν από την επίδοση, αναστολή/επανάληψη, ένωση υποθέσεων προς συνεκδίκαση, ένωση ενστάσεως απαραδέκτου με την ουσία προς κοινή εξέταση, αποδοχή αιτήσεως παρεμβάσεως, διαγραφή, κατάργηση της δίκης σε υποθέσεις διανοητικής ιδιοκτησίας, επανάληψη της προφορικής διαδικασίας και διόρθωση)	521	241	317	285	299
Συνεδριάσεις τμήματος (με παρουσία υπαλλήλου της Γραμματείας)	303	321	405	381	334
Πρακτικά που τηρήθηκαν σε επ' ακροατηρίου συζητήσεις και έγγραφα προς διαπίστωση της εκφωνήσεως αποφάσεων	873	637	812	924	787

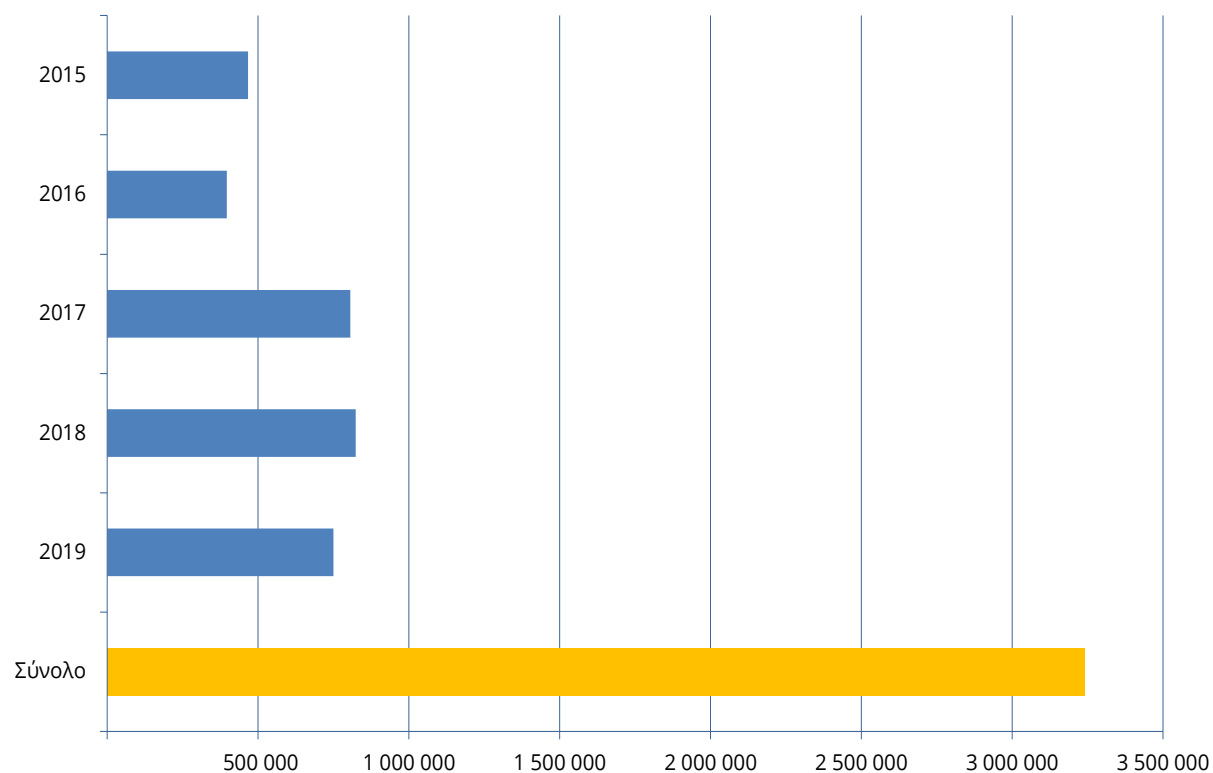
- 1] Ο αριθμός αυτός είναι ενδεικτικός του φόρτου εργασίας της υπηρεσίας αφού κάθε εισερχόμενο ή εξερχόμενο έγγραφο πρέπει να πρωτοκολληθεί. Ο αριθμός των διαδικαστικών εγγράφων που πρωτοκολλούνται τελεί σε συνάρτηση με τη φύση των διαδικασιών ενώπιον του δικαιοδοτικού οργάνου. Δεδομένου ότι στο πλαίσιο ευθείας προσφυγής ή αγωγής, ο αριθμός των διαδικασιών είναι περιορισμένος [προσφεύγων ή ενάγων, καθού ή εναγόμενος και, ενδεχομένως, ένας ή περισσότεροι παρεμβαίνοντες], οι επιδόσεις γίνονται μόνον σε αυτά τα πρόσωπα.
- 2] Κάθε υπόμνημα (και εισαγωγικό δικόγραφο) που κατατίθεται πρέπει να πρωτοκολληθεί, να περιληφθεί στη δικογραφία, να τακτοποιηθεί εφόσον τούτο απαιτείται, να προωθηθεί στα γραφεία των δικαστών με διαβιβαστικό έγγραφο, ενίοτε λεπτομερές, στη συνέχεια ενδεχομένως να μεταφραστεί και, τέλος, να επιδοθεί στους διαδίκους.
- 3] Την 1η Σεπτεμβρίου 2016.
- 4] Σε περίπτωση που το εισαγωγικό δικόγραφο (ή οποιοδήποτε άλλο υπόμνημα) δεν πληροί ορισμένες προϋποθέσεις, η Γραμματεία προβαίνει σε τακτοποίηση, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα από τους διαδικαστικούς κανόνες.
- 5] Πρόκειται για όλες τις αιτήσεις εμπιστευτικής μεταχείρισεως, ανεξαρτήτως του πόσα από τα δεδομένα που περιέχονταν σε ένα ή περισσότερα υπομνήματα αφορούσε η εκάστοτε αίτηση.
- 6] Από 1ης Ιουλίου 2015, ημερομηνία ενάρξεως της ισχύος του νέου Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου, αντί να εκδίδονται, όπως συνέβαινε κατά το παρελθόν, διατάξεις για ορισμένα ζητήματα (αναστολή/επανάληψη, συνεκδίκαση υποθέσεων, παρέμβαση κράτους μέλους ή θεσμικού οργάνου χωρίς αίτηση εμπιστευτικής μεταχείρισεως), λαμβάνεται απλώς σχετική απόφαση, η οποία περιλαμβάνεται εν συνεχεία στη δικογραφία.

XXII. Τρόποι κατάθεσης διαδικαστικών εγγράφων ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου ¹

1| Από 1ης Δεκεμβρίου 2018 η επικοινωνία με τους εκπροσώπους των διαδίκων σε όλες τις διαδικασίες ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου γίνεται πλέον υποχρεωτικώς μέσω της εφαρμογής e-Curia (πλην αυστηρά ρυθμιζόμενων εξαιρέσεων).

XXIII. Σελίδες που κατατέθηκαν μέσω e-Curia (2015-2019) ¹

	2015	2016	2017	2018	2019	Σύνολο
Σελίδες που κατατέθηκαν μέσω e-Curia	466 875	396 072	805 768	823 076	749 895	3 241 686

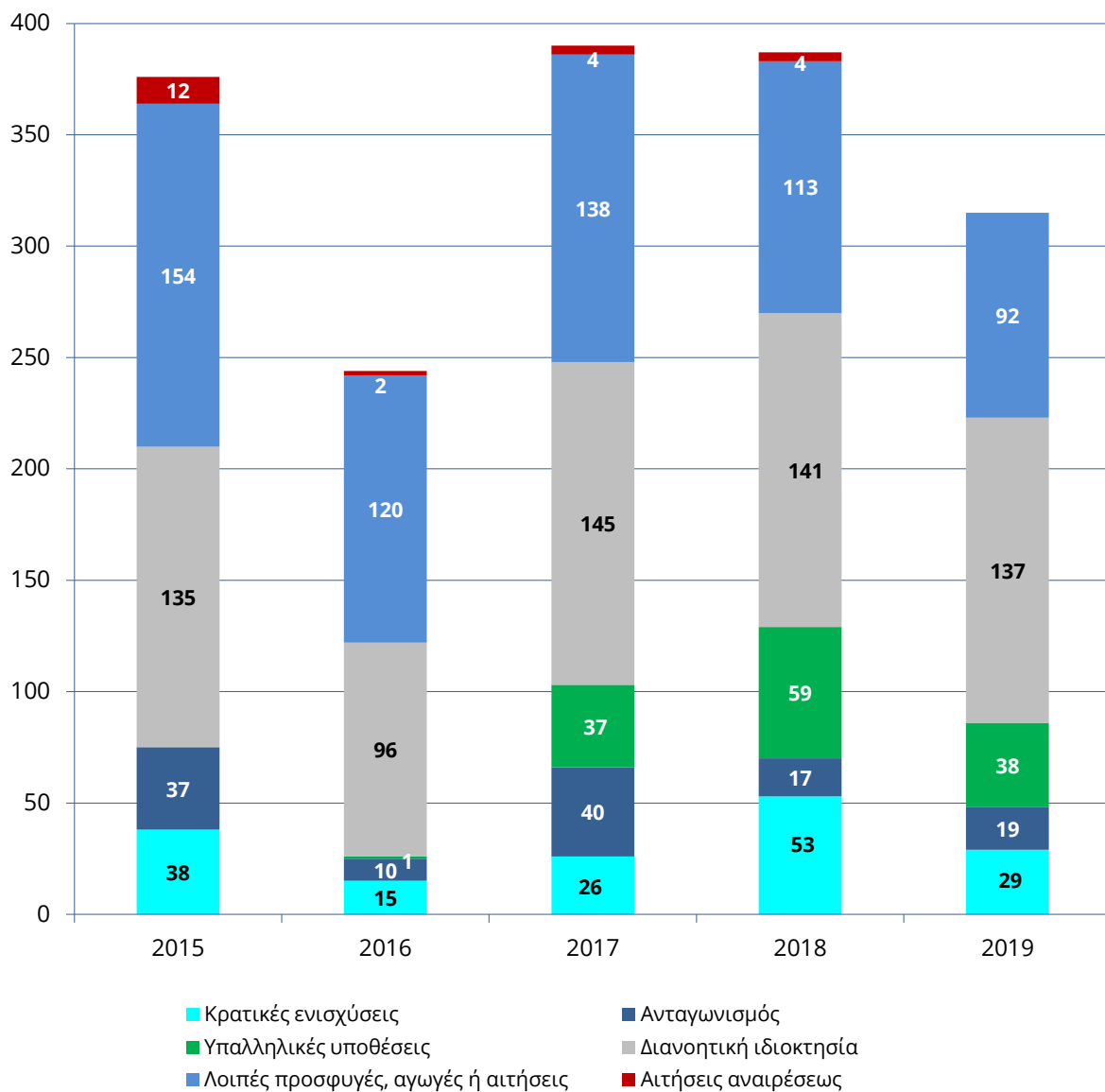
1| Για τα έτη 2015 έως 2016 τα στατιστικά στοιχεία δεν περιλαμβάνουν τον αριθμό των σελίδων των εισαγωγικών δικογράφων.

XXIV. Ανακοινώσεις δημοσιευμένες στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2015–2019) ¹

1| Βάσει του Κανονισμού Διαδικασίας (άρθρα 79 και 122), πρέπει να δημοσιεύονται στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* ανακοινώσεις σχετικά με τις νέες υποθέσεις που εισάγονται και με τις υποθέσεις που περατώνονται.

XXV. Υποθέσεις στις οποίες διεξήχθη επ' ακροατηρίου συζήτηση (2015-2019)

	2015	2016	2017	2018	2019
Σύνολο	376	244	390	387	315

Ε | Σύνθεση του Γενικού Δικαστηρίου

(Σειρά πρωτοκόλλου στις 31 Δεκεμβρίου 2019)

Πρώτη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

A. Kornezov, J. Svenningsen, A. Μαρκουλλή, S. Gervasoni, V. Tomljenović, πρόεδροι τμήματος, Σ. Παπασάββας, Αντιπρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου, M. van der Woude, Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου, H. Kanninen, A. M. Collins, D. Spielmann, R. da Silva Passos, M. J. Costeira, πρόεδροι τμήματος, M. Jaeger, δικαστής

Δεύτερη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

K. Ηλιόπουλος, L. Madise, E. Buttigieg, Δ. Γρατσία, S. Frimodt Nielsen, I. Labucka, J. Schwarcz, M. Kancheva, V. Kreuschitz και I. S. Forrester, δικαστές

Τρίτη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

O. Spineanu-Matei, B. Berke, R. Barents, F. Schalin, Z. Csehi, V. Valančius, N. Póltorak, I. Reine, P. Nihoul και U. Öberg, δικαστές

Τέταρτη σειρά, από τα αριστερά προς τα δεξιά:

J. Martín y Pérez de Nanclares, J. Laitenberger, T. Pynnä, G. de Baere, K. Kowalik-Bańczyk, J. Passer, C. Mac Eochaidh, R. Frendo, L. Truchot και R. Mastroianni, δικαστές

Πέμπτη σειρά, από αριστερά προς τα δεξιά:

E. Coulon, Γραμματέας, R. Norkus, I. Nömm, M. Stancu, G. Hesse, O. Porchia, M. Sampol Pucurull, P. Škvařilová-Pelzl, G. Steinfatt και T. Perišin, δικαστές

1. Μεταβολές της σύνθεσης του Γενικού Δικαστηρίου κατά το 2019

Πανηγυρική συνεδρίαση της 20ής Μαρτίου 2019

Με απόφαση της 6ης Μαρτίου 2019, και κατόπιν του διορισμού του Peter George Xuereb ως δικαστή στο Δικαστήριο, οι αντιπρόσωποι των κυβερνήσεων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διόρισαν ως δικαστή στο Γενικό Δικαστήριο τη Ramona Frendo, σε αντικατάσταση του Peter George Xuereb για το υπόλοιπο της θητείας του, ήτοι από τις 12 Μαρτίου 2019 έως τις 31 Αυγούστου 2019.

Στις 20 Μαρτίου 2019 πραγματοποιήθηκε πανηγυρική συνεδρίαση του Δικαστηρίου επ' ευκαιρία της ορκωμοσίας και της ανάληψης καθηκόντων της νέας δικαστή του Γενικού Δικαστηρίου.

Πανηγυρική συνεδρίαση της 26ης Σεπτεμβρίου 2019

Στο πλαίσιο της μερικής ανανέωσης των Μελών του Γενικού Δικαστηρίου, οι αντιπρόσωποι των κυβερνήσεων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διόρισαν, με απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 2019, ως δικαστές στο Γενικό Δικαστήριο για την περίοδο από 1ης Σεπτεμβρίου 2019 έως 31 Αυγούστου 2025 τους Stéphane Gervasoni, Mariyana Kancheva, Alexander Kornezov, Ulf Öberg, Inga Reine και Fredrik Schalin.

Στο πλαίσιο της μερικής ανανέωσης των Μελών του Γενικού Δικαστηρίου, οι αντιπρόσωποι των κυβερνήσεων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διόρισαν, με απόφαση της 29ης Μαΐου 2019, ως δικαστές στο Γενικό Δικαστήριο για την περίοδο από 1ης Σεπτεμβρίου 2019 έως 31 Αυγούστου 2025 τους Eugène Buttigieg, Anthony Collins, Ramona Frendo, Colm Mac Eochaidh, Jan Passer και Vesna Tomljenović.

Στο πλαίσιο της εφαρμογής του τρίτου σταδίου της μεταρρύθμισης της δικαιοδοτικής δομής του θεσμικού οργάνου, η οποία προβλέπει, μεταξύ άλλων, αύξηση του αριθμού των δικαστών του Γενικού Δικαστηρίου¹, οι εκπρόσωποι των κυβερνήσεων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διόρισαν δεκατέσσερις νέους δικαστές στο Γενικό Δικαστήριο.

- Με απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 2019, διορίστηκαν ως δικαστές στο Γενικό Δικαστήριο, για την περίοδο από 1ης Σεπτεμβρίου 2019 έως 31 Αυγούστου 2025, ο Laurent Truchot και, για την περίοδο από 1ης Σεπτεμβρίου 2019 έως 31 Αυγούστου 2022, η Mirela Stancu.
- Με απόφαση της 6ης Μαρτίου 2019, διορίστηκε ως δικαστής στο Γενικό Δικαστήριο για την περίοδο από 1ης Σεπτεμβρίου 2019 έως 31 Αυγούστου 2022 η Tuula Pynnä.
- Με απόφαση της 29ης Μαΐου 2019, διορίστηκαν ως δικαστές στο Γενικό Δικαστήριο, για την περίοδο από 1ης Σεπτεμβρίου 2019 έως 31 Αυγούστου 2025, οι Johannes Laitenberger, José Martín y Pérez de Nanclares, Rimvydas Norkus, Tamara Perišin, Miguel Sampol Pucurull, Petra Škvařilová-Pelzl και Gabriele Steinfatt και, για την περίοδο από 1ης Σεπτεμβρίου 2019 έως 31 Αυγούστου 2022, ο Iko Nömm.
- Με απόφαση της 10ης Ιουλίου 2019, διορίστηκαν ως δικαστές στο Γενικό Δικαστήριο για την περίοδο από 1ης Σεπτεμβρίου 2019 έως 31 Αυγούστου 2025 ο Roberto Mastroianni και η Ornella Porchia.
- Με απόφαση της 4ης Σεπτεμβρίου 2019, διορίστηκε ως δικαστής στο Γενικό Δικαστήριο για την περίοδο από 6ης Σεπτεμβρίου 2019 έως 31 Αυγούστου 2022 ο Gerhard Hesse.

Στις 26 Σεπτεμβρίου 2019 πραγματοποιήθηκε πανηγυρική συνεδρίαση στο Δικαστήριο επ' ευκαιρία αφενός της μερικής ανανέωσης της σύνθεσης του Γενικού Δικαστηρίου και αφετέρου της ορκωμοσίας και της ανάληψης καθηκόντων των δεκατεσσάρων νέων δικαστών του Γενικού Δικαστηρίου.

Με απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 2019, το Γενικό Δικαστήριο εξέλεξε τον Marc van der Woude Πρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου για την περίοδο από τις 27 Σεπτεμβρίου 2019 έως τις 31 Αυγούστου 2022 και τον Σάββα Παπασάββα Αντιπρόεδρο του Γενικού Δικαστηρίου για την περίοδο από τις 27 Σεπτεμβρίου 2019 έως τις 31 Αυγούστου 2022.

2. Σειρά πρωτοκόλλου

Στις 31 Δεκεμβρίου 2019

M. van der WOUDE, Πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου
Σ. ΠΑΠΑΣΑΒΒΑΣ, Αντιπρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου
Η. KANNINEN, πρόεδρος τμήματος
V. TOMLJENOVIC, πρόεδρος τμήματος
A. M. COLLINS, πρόεδρος τμήματος
S. GERVASONI, πρόεδρος τμήματος
D. SPIELMANN, πρόεδρος τμήματος
Α. ΜΑΡΚΟΥΛΛΗ, πρόεδρος τμήματος
R. da SILVA PASSOS, πρόεδρος τμήματος
J. SVENNINGSSEN, πρόεδρος τμήματος
M. J. COSTEIRA, πρόεδρος τμήματος
Α. KORNEZOV, πρόεδρος τμήματος
M. JAEGER, δικαστής
I. LABUCKA, δικαστής
S. FRIMODT NIELSEN, δικαστής
J. SCHWARCZ, δικαστής
Δ. ΓΡΑΤΣΙΑΣ, δικαστής
M. KANCHEVA, δικαστής
E. BUTTIGIEG, δικαστής
V. KREUSCHITZ, δικαστής
L. MADISE, δικαστής
I. S. FORRESTER, δικαστής
Κ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, δικαστής
V. VALANČIUS, δικαστής
Z. CSEHI, δικαστής
Ν. ΡΟΪΤΟΡΑΚ, δικαστής
F. SCHALIN, δικαστής
I. REINE, δικαστής
R. BARENTS, δικαστής
P. NIHOUL, δικαστής
B. BERKE, δικαστής
U. ÖBERG, δικαστής
O. SPINEANU-MATEI, δικαστής
J. PASSER, δικαστής
Κ. KOWALIK-BAŃCZYK, δικαστής
C. MAC EOGHAIDH, δικαστής
G. DE BAERE, δικαστής
R. FREND, δικαστής
T. PYNŃ, δικαστής
L. TRUCHOT, δικαστής
J. LAITENBERGER, δικαστής
R. MASTROIANNI, δικαστής
J. MARTÍN Y PÉREZ DE NANCLARES, δικαστής
O. PORCHIA, δικαστής

G. HESSE, δικαστής
M. SAMPOL PUCURULL, δικαστής
M. STANCU, δικαστής
P. ŠKVAŘILOVÁ-PELZL, δικαστής
I. NÖMM, δικαστής
G. STEINFATT, δικαστής
R. NORKUS, δικαστής
T. PERIŠIN, δικαστής

E. COULON, Γραμματέας

3. Πρώην μέλη του Γενικού Δικαστηρίου

(κατά σειρά ανάληψης καθηκόντων)

Δικαστές

Donal Patrick Michael BARRINGTON (1989–1996) (†)
Antonio SAGGIO (1989–1998), Πρόεδρος (1995–1998) (†)
David Alexander Ogilvy EDWARD (1989–1992)
Heinrich KIRSCHNER (1989–1997) (†)
Χρήστος ΓΕΡΑΦΗΣ (1989–1992)
Romain Alphonse SCHINTGEN (1989–1996)
Cornelis Paulus BRIËT (1989–1998)
José Luis da CRUZ VILAÇA (1989–1995), Πρόεδρος (1989–1995)
Bo VESTERDORF (1989–2007), Πρόεδρος (1998–2007)
Rafael GARCÍA-VALDECASAS Y FERNÁNDEZ (1989–2007)
Jacques BIANCARELLI (1989–1995)
Koen LENAERTS (1989–2003)
Christopher William BELLAMY (1992–1999)
Ανδρέας ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ (1992–1998)
Virpi TIILI (1995–2009)
Pernilla LINDH (1995–2006)
Josef AZIZI (1995–2013)
André POTOCKI (1995–2001)
Rui Manuel GENS de MOURA RAMOS (1995–2003)
John D. COOKE (1996–2008)
Jörg PIRRUNG (1997–2007) (†)
Paolo MENGOSZI (1998–2006)
Arjen W. H. MEIJ (1998–2010)
Μιχαήλ ΒΗΛΑΡΑΣ (1998–2010)
Nicholas James FORWOOD (1999–2015)
Hubert LEGAL (2001–2007)
Maria Eugénia MARTINS de NAZARÉ RIBEIRO (2003–2016)
Franklin DEHOUSSE (2003–2016)
Ena CREMONA (2004–2012)
Ottó CZÚCZ (2004–2016)
Irena WISZNIEWSKA-BIAŁECKA (2004–2016) (†)
Irena PELIKÁNOVÁ (2004–2019)
Daniel ŠVÁBY (2004–2009)
Vilenas VADAPALAS (2004–2013)
Küllike JÜRIMÄE (2004–2013)
Verica TRSTENJAK (2004–2006)
Enzo MOAVERO MILANESI (2006–2011)
Nils WAHL (2006–2012)
Miro PREK (2006–2019)
Teodor TCHIEV (2007–2010)
Valeriu M. CIUCĂ (2007–2010)
Santiago SOLDEVILA FRAGOSO (2007–2013)
Laurent TRUCHOT (2007–2013)
Alfred DITTRICH (2007–2019)

Kevin O'HIGGINS (2008–2013)
Andrei POPESCU (2010–2016)
Guido BERARDIS (2012–2019)
Carl WETTER (2013–2016)
Egidijus BIELŪNAS (2013–2019)
Ignacio ULLOA RUBIO (2013–2019)
Ezio PERILLO (2016–2019)
Peter George XUEREB (2016–2018)
Leopoldo CALVO-SOTELO IBÁÑEZ-MARTÍN (2016–2019)

Πρόεδροι

José Luis da CRUZ VILAÇA (1989–1995)
Antonio SAGGIO (1995–1998) (†)
Bo VESTERDORF (1998–2007)
Marc JAEGER (2007–2019)

Γραμματέας

Hans JUNG (1989–2005) (†)

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Διεύθυνση Επικοινωνίας

Τμήμα Εκδόσεων και Ηλεκτρονικών Μέσων

